KUN. KAZIMIERAS JASĖNAS

VISUOTINĖ MENO ISTORIJA

ARCHITEKTŪRA

KUN. KAZIMIERAS JASĖNAS

VISUOTINĖ MENO ISTORIJA

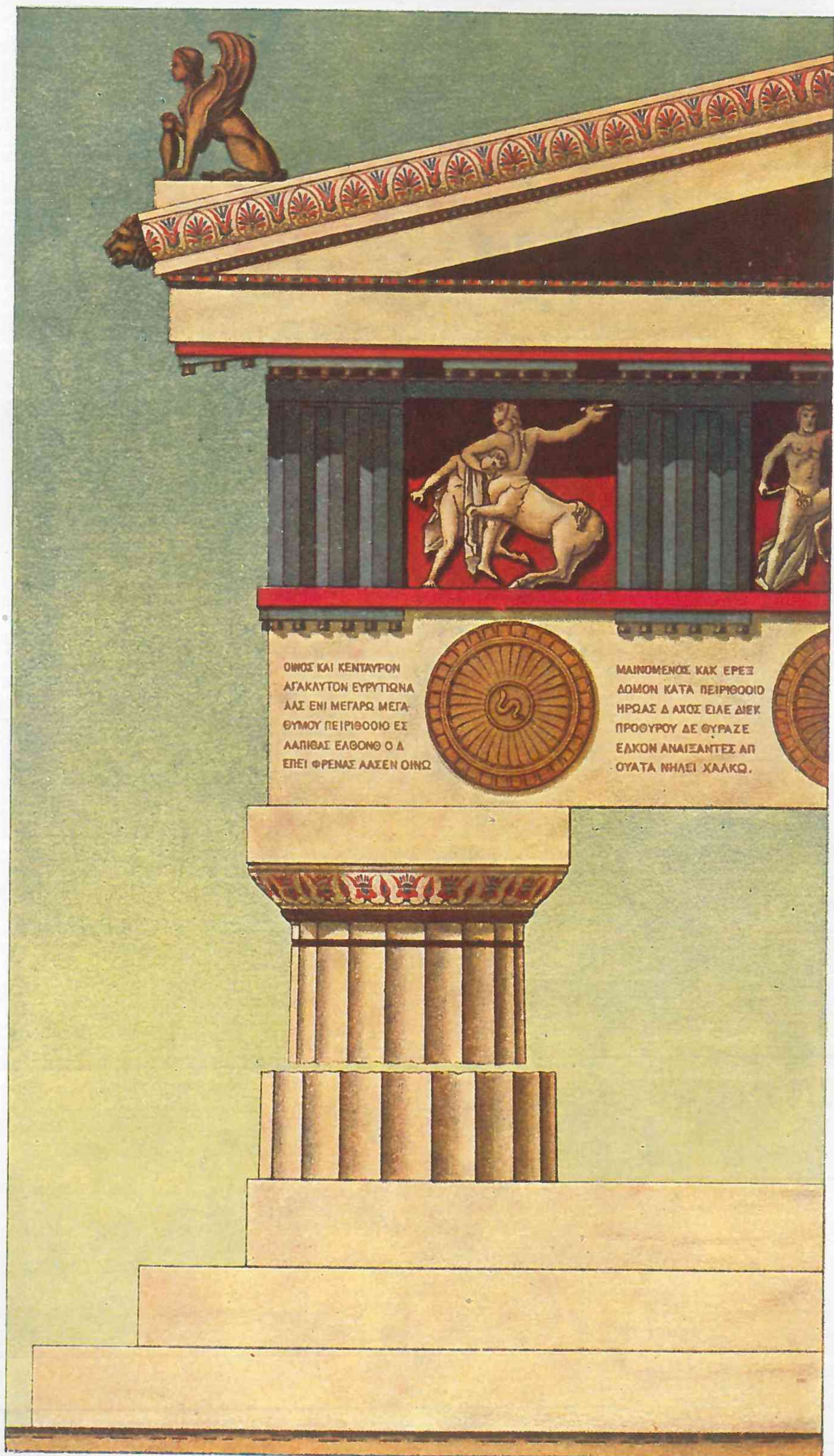
I. TOMAS

ARCHITEKTŪRA

— 643 paveikslai tekste, 43 — ant kreidinio popieriaus ir du spalvotu priedu —

ANTRASIS PATAISYTAS LEIDIMAS

MINTAUJA, 1929.

Polichromuotas Partenono frontonas, Atėnuose Atstatas

Prakalba.

Kaip be kultūros nėra meno, taip ir be meno nėra kultūros.

Tai liūdija visa žmonijos istorija. Kiekvienoje tautoje glūdi dieviška gėnijaus kibirkštėlė, laukdama tinkamos medžiagos, kad galėtų užsiliepsnoti. Tokios medžiagos duoda jai meno istorija. Rodydama praeitų amžių gražybes ir žadindama dailės pamėgimą, ji pakelia miegančius tautoje gėnijus ir ragina juos prie kūrybos darbo.

Todel visos apsišvietusios tautos stengiasi kuo greičiausiai išleisti meno istoriją. Tai pirmas žingsnis į augštesnę kultūrą. Net senovės graikai, tie menininkai Dievo malone, tyrinėjo senųjų tautų meną, būtent: aigiptiečių, persų, asiriečių ir k.

Kultūringos tautos taip augštai stato meno istoriją, kad dėsto ją net savo vidurinėse mokyklose, o jau knygyno, viešos, pagaliau ir privatinės bibliotekos be meno istorijos ten ir rasti negalima. Kiekvienas inteligentas turi būtinai ją pažinti, kadangi ji esti mėgiamoji pašnekėsių tėma.

Lietuva, prisikėlusi iš ilgo dvasios miego, nepaprastu gyvumu pradėjo kultūringą gyvenimą. Tik meno srityje jis dar mažai apsireiškia. Ir nenuostabu. Trūksta jai paraginimo, patarėjo ir vado, kurs įkvėptų dailės pamėgimą, išlavintų skonį ir, atkreipdamas domėsį į brangius kūrybos turtus, pažadintų neveiklias jėgas į vaisingą tautos darbą. Tokį vadovą aš tikiuos duosiąs, išleisdamas visuotinę meno istoriją. Visa, ką turėjo žmonija brangiausio ir gražiausio nuo pasaulio pradžios iki šiai dienai, pasistengsiu parodyti skaitytojui žodžiu ir gyvais paveikslais. Meno mylėtojai ras čia nurodymų iš garsiausių pasaulio kūrinių ir reikalingų paaiškinimų; statytojai patarimų meno dalykuose, menininkai parankios meno kūrinių apžvalgos. Broliai kunigai, skaitydami tą istoriją, geriau sugebės įvertinti jų globai pavedamąjį turtą, mokytojai gi turės vadovėlį, kurs padės jiems subudinti estetinius jausmus jautriose auklėtinių širdyse. Turiu vilties, kad lietuvių tautos šviesuomenė įvertins mano gerus norus ir padės man savo palankumu ir darbu, nurodydama tėvynės meną ir jo liekanas, atsiųsdama piešinių ir fotografijų.

Kun. Kazimieras Jasėnas.

Mintauja,
1923 m. balandžio mėn.

Menų vadovėlis.

Meno kilmė.

Menas taip senas, kaip pasaulis. Pirmasis menininkas buvo patsai Dievas. Gana perskaityti pirmasis Šventraščio skyrius, kad pamatytumei visą neapsakomą Jojo padarų gražybę.

Iš pradžių, sako Mozė, padarė Dievas dangų ir žemę. Bet ta žemė buvo tuščia ir tamsi. Todel tarė Dievas: „Tepasidaro šviesa!“ Ir pasidarė šviesa (1. Moz. I, 23) ir buvo aišku.

Tada padarė Dievas dangaus melynę ir liepė atsiskirti žemės vandeniui nuo padangės. Ir suūžė vėtra, sušvilpė viesulai, susispietė debesiai; baisiai sugriaudė perkūnas ir ugnis žybčiojo po dangaus skliautus Nulijo pirmasis gaivinantis lietelis.

Tada atskyrė Dievas vandenį nuo žemės ir įsakė, kad augtų žolės ir vaisiniai medžiai. Ir taip pasidarė. Putodamos nusivertė neapmatomos vandens bangos ir pasirodė žemė su augštais kalnais ir puikiais kalneliais. Ežerai pripildė slėnius, o lygiu plotu nusiringavo plačios upės su siaurais upeliais. Žemė gi jauna, gražia apsitaisė žolele ir pakvipo maloniu žolynų kvapu. Kalnai apžėlė mažais krūmais ir augštais miškais, medžių gi šakos nusviro vaisių našta.

Tada sutvėrė Dievas saulę, mėnesį ir žvaigždes. Pasidarė diena ir naktis. Užtekėjo šilta saulelė ir žėrė šviesos spinduliais į nustebusią žemę, o tykus sidabro mėnulis plaukiojo naktį po tamsų dangų nesuskaitomų žvaigždžių draugėje.

Bet dar trūko gyvūnų, kurie naudotųs žemės vaisiais. Todel tarė Dievas: „Vandenys teišduoda plaukančias gyvas esybes ir sparnuotuosius viršuje žemės“ (1 Moz. I, 21.). Ir taip pasidarė. Stipriais sparnais pakilo į padanges erelis, aušrą sveikina vieversėlio giesmelė, meilingai burkuoja jausminga karvelių pora, o krūmuose skamba malonus lakštutės balselis. Vandens gilume žybčioja linksmos žuvelės, o jūros bangas skirsto žuvys-milžinai.

Ir patiko Dievui jo rankų darbas ir laimino visa, sakydamas: „Veiskitės ir dauginkitės, pripildykite jūros vandenis ir paukščiai tesidaugina ant žemės“ (1 Moz. 1, 22).

Bet Dangiškajam Dailininkui dar neužteko tų visų gražybių ir todel tarė: „Žemė teišduoda gyvas esybes, kiekvieną pagal jos veislę: galvijus, ir slankiojančius gyvius ir laukinius žvėris“ (1 Moz. 1,24). Ir atsivėrė žemė ir pagimdė įvairios lyties, rūšies ir ūgio padarus. Čia ganos galvijų rami banda, ten šokinėja linksmų ėrelių pulkas, o ten žvengia šaunūs greiti arkliai. Liūtas iš džiaugsmo purto savo puikius karčius, o greitasis briedis, galvą atlošęs, neša išdidžiai šakotus savo ragus. Čia bimbia darbšti bitelė, ten uodai debesiais musuoja, o po žemę ringių ringiais rėplioja visokio didumo kirminai.

O, kaip-gi gražus buvo pasaulis! Pilna šviesa žybėjo dangus, puikiausiai papuošta stovėjo žemė; po orą skraidė lengvi sparnuočiai, vandeny siautė slidžios žuvelės, o po žemę bėgioja nerimstantys žvėreliai.

Trūko tik Viešpaties tiems visiems padarams, valdytojo, kurs vis tai prižiūrėtų ir dėkinga širdimi garbintų augščiausiąjį Darytoją. Todel padarė Dievas žmogų. Į savo paveikslą padarė jį. Savo dvasią įkvėpė jam ir tapo žmogus nemirštama vėle. Gražus, stiprus, drąsus, pilnas didybės ir rimtumo, stovi jis stačias, pakėlęs į dangų savo protingą galvą. Plati jo kakta rodo išmintį ir supratimą, akim žiba dvasia; tikras Dievo paveikslas. Prie jo šono glaudžiasi žmona, iš jo ir jam padaryta; graži, kaip rožė, skaisti, kaip aušra, ir jauna, kaip pavasario pradžia. Jinai kalba jam apie meilę ir pažada nemirštamą laimę.

O, laimingoji pora! O, kad tu nėkuomet nenustotumei tos savo laimės!

Jei Dievas taip gražiai parėdė žemę, būsimąją žmogaus karalystę, jei jos kunigaikštį pasodino rojuje, gražiausiame jos sostapilyje: tai be abejo davė jam supratimą tų visų gražybių, suteikė skonies pasigerėti tuo brangiu turtu ir jame rasti žemiškos laimės.

Iš tikrųjų, žmogus turėjo branginti tą Dievišką dailę, giedoti padėkos giesmę Agščiausiam Kūrėjui ir auklėti jo Dievišką mintį savo dvasios ir rankų darbuose. Dievo paveikslas, išspaustas jo vėlėj, išmintis jam duota, turėjo apsireikšti ir jojo gyvenime. Jei jau neprotingi žemės gyvūnai palaikė savo Kūrėjo mintį, jei menka lakštutė taip dailiai veda sparnuotų giesmininkų korą, jei skruzdelėlė taip puikiai stato savo stebėtinus rūmus, tai išmintingas žmogus negalėjo sėdėti, sudėjęs rankas, nepasekti Brangiausiuoju Tėvu — Dailininku.

Bet, deja, žmogus, peržengdamas Dievo įsakymus, sutepė savyje Dievo paveikslą ir nutolo nuo Dangiško Tėvo. Ką pirma jis gavo iš Dievo malonės, dabar turėjo įgyti ilgu ir vargingu darbu. Rojus jam virto ašarų pakalne. Sunkiai dirbdamas prakaituotu veidu, jis nustojo prakilnios, Dievo įkvėptos dvasios, ir praslinko amžiai, kol vėl pakėlė savo nuleistą galvą ir pažvelgė dailininko akimis.

Sunkiu ilgu triūsu jis tiek išlavino protą, kad suprato gamtos gražybę ir ėmė ją sekti savo rankų dirbiniais. Nuodemės užgniaužta Dievo kibirkštėlė vėl užsiliepsnojo žmogaus dvasioje ir jis vėl pasirodė Augščiausiojo Dailininko sūnumi.

Meno esmė ir gaivalai.

Dailiu vadiname veikalą, kurs duoda liuoso, gryno, dvasinio pasigerėjimo. Kūno pasigerėjimas nėra dar dailės pasireiškimas. Dalykas gali patikti kūno jausmams, vienok būti visai negražus. Tiktai tinkamai išlavintas protas

pripažįsta ką dailų esant, tai yra tikrai dailu. Prastam sodiečiui patinka altorius, apkabinėtas veidrodėliais, kaspinais, dažytomis plunksnomis ir skiedromis; bet apšviestas žmogus bjaurėdamasi atgręš akis nuo tokio altoriaus. Tuotarpu Kelno katedra pritraukia nesuskaitomus dailės mylėtojus, nors del stokos blizgučių ji sodiečiams nelabai patinka. Kodel gi taip yra? Mat, apšviestas žmogus neziūri vien paviršutinės veikalo išvaizdos, bet ir dailininko prakilnios minties, idėjos, išreikštos gražia forma. Garsioji Pareinio bažnyčia jo akyse ne paprastas namas, bet šventykla, tikras Dievo būstas. Statytojo rankose negyvas akmuo įgavo tarsi sielos ir lipa augštyn, virsdamas bokštais, bokšteliais, gėlėmis, vijokliais, tartum, dangų norėdamas pasiekti.

Idant dailės veikalas būtų gražus, būtinai reikia dviejų dalykų: prakilnios minties ir dailaus jos išsireiškimo arba idėjos ir formos. Tai grožės siela ir kūnas. Kiekvienas dailės mėgėjas savo kūno organais — akimis ir ausimis — patyręs veikalo gražybę, stengiasi atspėti jo dvasią ir suprasti jo estetinę vertę ir taip savo jausmais, vaidintuve ir protu įvertina padaro gražumą.

Veikalas bus dailus ir patiks, jei graži forma atatiks prakilniai jo minčiai arba idėjai. Kur trūksta tos sutarties bei vienybės, ten ir apie grožę kalbos būti negali. Tapytojas piešia kompaniją, einančią į Žemaičių Kalvariją. Jis paduoda visa gražiausioj formoj. Vėliavos, altorėliai, žibintuvai ivyska saulėj visokiomis spalvomis. Puikiai pasipuošusių mergaičių ir bernaičių būriai iškilmingai keliauja kalnais ir miškais į šventąją vietą stebuklingosios šv. Panelės pagarbintų. Tik dievobaimingumo nematyti keliauninkų veiduose. Mergaitės šaiposi, viliodamos berniukus, vyriukai traukia pypkes, moterys gi pasakojas naujienas. Toksai paveikslas bus negražus. Tegu būna procesija kur-kas menkesnė, be jokių blizgučių, tegu eina vargdieniai - sermėgiai, bet persiėmę kelionės svarbumu, regimu troškimu aplankyti šventus Kalvarijos kalnus, o reginys sukels tikrai estetišką pasigerėjimą.

Suprantama, kad ir forma, kurioj apsireiškia mintis, turi būti graži ir patikti. Visa, kas negražu kūnui ar dvasiai, netinka dailei. Juo gražesnėj išvaizdoj išsireiškia veikalo idėja, tuo labjau jis pritraukia ir patinka. Bet jei veikalas sukelia vien tik kūno norus, neduodamas dvasios pasigerėjimų, tai jo dailiu pavadinti dar negalima, nes ne dailei tarnauja, bet kūno norams, kurie ieško ne gražumo, tik pamėgimo.

Menas neprivalo vientik erzinti kūną ir kelti pageidimus; lygia dalimi jis nesiekia, kad jo padarai būtų naudingi. Gali būti dalykas ir labai naudingas, o vienok negražus; ir antraip, gražiausis dailės dirbinys gali neturėti jokios praktiškos vertės. Juk graži bažnyčia duoda pastogę, puikią vietą pamaldoms; gražus paveikslas pakelia dvasią, sužadina prakilnius jausmus ir dailina širdį; graži daina pašalina nuliūdimą, duoda ramybės, gamina džiaugsmo. Dailė, ir neieškodama naudos, vien stengdamosi patikti, padaro daug gera, lavindama protą, pakeldama dvasią, žadindama prakilnius jausmus. Galima sakyti, kad ji, kaip gyvo vandens šaltinis, šelpia kilstančią žmogaus dvasią. Tauta be dailės gal bus turtinga, bet vargiai subręs dvasią. Trūks jai prakilnių minčių, idealų ir širdies švelnumo.

Meno reikalavimai.

Kiekvienas menininkas yra kūrėjas, jo gi veikalas pasaulėlis. Nors jojo padarai nėkados nebus tokie tobūli, kaip Dievo padarai, visados tebus menki jo šešėliai, visdelto jie privalo būti į tuos panašūs.

Žvilgterėję į pasaulį, pamatysime, jog ten valdo didžiausia sutartis-harmonija ir stebėtina vienybė. Viskas ten atkreipta į žmogų, gamtos viešpatį. Visa jam padaryta. Jis visų padarų vidurys. Iš jo išeina ir vėl jame sueina, tarsi į širdį, visos gyvenimo gyslos. Lygia dalimi h a r m o n i j a ir v i e n u m a s turi pasireikšti dailininko veikalu. Kur jųjų nėra, ten ir grožės būti negali. Ar paimsime gotinę bažnyčią, ar didžiųjų tapytojų paveikslus, ar garsių dainių poėmas, visur atrasime stebėtiną sutartį ir vienumą. Kaip rato stipinai sueina į vieną stabulę ir sukasi apie vieną ašį, taip ir dailės veikale į vieną dalyką atkreiptas viso veikalo turinys.

Be vienybės gamtoje dar visiems yra matoma tiesa. Ten melo niekur nerasi. Iš medžio lapelio be klaidos atspėsi jo būdą ir vaisius. T i e s a turi būti ir dailėje. Melas pagadins ir geriausį veikalą. Visa, kas nesutinka su tiesa, nesutinka ir su daile. Ar menininkas piešia pačią gamtą, ar žmogaus paveikslą, ar istorijos atsitikimus, ar žmonių papročius, visur ir visados turi būti tiesa. Meno turinys privalo būti paimtas ne iš kokio sapno, bet iš tikrojo gyvenimo. Tegu skaptuotojas dailiausiai padaro žmogaus stovylą, bet duoda jam tik perilgą pirštą arba mostą, kokio nepadaro gyvas žmogus, ir jo darbas bus pagadintas.

Bet neužtenka kopijuoti gamta ir žmonių gyvenimas; reikia dar vis tai i d e a l i z u o t i - tobūlinti, pašalinant nedarnumą, pataisant klaidas ir silpnybes. Iš Dievo rankų išėjo dailiausi padarai, bet nepalankios sąlygos ir aplinkybės nemaž pagadino Jo darbą. Čia gėlei žiedus pakando šalna, ten medžiui vėjas nulaužė šakas, tam gražiam veidui kreiva nosis, o tai gražuolei perdidelės rankos. Niekas nėra tobūlas ant žemės. Garsiausi didvyriai turi savo silpnybių, didžiausi galvočiai nėra be klaidų. Menininkas vis tai pataiso, duoda vaizdą be klaidos, tikriausį idealą.

Jei dailininkui užtektų tik kopijuoti gamta ir žmonių gyvenimas, tai fotografai būtų visų didžiausi dailininkai, teismas gi duotų gyviausias tragedijas. Ne, dailininkui neužtenka kopijos, jam dar reikia i d e a l o, reikia imti iš gamtos ir gyvenimo, bet ne pati gamta ir gyvenimas, lygiai, kaip bitis iš tikrų žiedų renka medaus, ne pačių žiedų mums duoda. Tai supranta ir mūsų sodiečiai. Kad artistai-mėgėjai per vaidinimus pamėgdžioja mūsų brolių gyvenimą, prastai apseina, iškiša savo purvinus autus, kiauras nagines, juodus kaklaraiščius ir taukuotas sermėgas, tai publikai nepatinka, tai jai tiesiog bjauru. Tikri artistai visai kitaip pavaidins tą patį veikalą. Jie iš paprasto laukiečių gyvenimo padarys tokią malonią idilę, kad jos grožė visiems bus matoma. Tie patys liaudies apdarai, ta pati sodiečių kalba sukels tik publikos pasigerėjimą.

Bet tas dailės idealas turi būti v i s u o m e n e i s u p r a n t a m a s. Dailė nėra paslaptis, kuri reikėtų atspėti, bet visiems matoma grožė. Ji būtinai skiriama pasigerėti, o ne mokslui. Dailės veikalai, kurių prasmė reikia aiškinti, nebe dailės veikalai. Kiek kartų žiūrėjau į mūsų neužmirštamo Čiurlionies paveikslus, į jo

matomus garsus ir girdžiamus peizažus, tiek kartų turėjau sušukti: „Gėnijau, liaukis belakstęs padangėmis, nusileisk žemėn, duok savo paveikslams žemišką išvaizdą, savo asmenims tikro žmogaus kūną, savo peizažams pavidalus, kokius matome gamtoje, o mes tavo paveikslais puošime savo būtus ir nesiliausime tave gerbę kaipo tikrą gėnijų!“

Dailės tikslas yra patikti, o tai įvyks, jei jos veikalai savo išvaizda pritrauks kūno organus — akis ir ausis. Bet jei veikalas bus visai nesuprantamas, tai mes pro jį praeisime nėmaž nepastebėję jo paslėptos grožės, nes protas su vaidintuve tik per akis ir ausis atjaučia veikalo gražybę.

Bet tuo nemanau pasakyti, kad dailės dalykuose paaiškinimai nebūtų naudingi. Priešingai, tuo geriau išvysime veikalo gražybę, juo labjau įsigilinsime į jo reikšmę. Gražios Rafael'io madonos nors visiems patinka, vienok tinkamai išlavintas protas tegali įvertinti visą jų gražybę. Kaip pačiam menininkui reikia šviesos ir gero dalyko pažinimo, lygiai ir meno megėjas bei žinovas be jų apseiti negali.

Menas, tauta ir kultūra.

Menas yra žmonijos veidrodis. Jis kyla ir krenta su kultūra. Miškinės tautos neturi meno, mirdamos gi jo nustoja.

Menu apsireiškia tautos dvasia, jos džiaugsmai ir vargai, pažiūros ir papročiai, gerovė ir neturtai. Menas džiaugias, verkia, tiki, kovoja ir triumfuoja drauge su tauta. Menan, galima sakyti, suseina visos tautos gyslos. Jisai tautos širdis ir liežuvis, nes geriausiai atjaučia ir skelbia tautos padėjimą.

Lankydamas Lietuvą, keliauninkas sutinka daug kryžių, koplytėlių, puikių bažnyčių, o šalia jų nuskurdusias gryčias ir neapšukuotus gyventojus. Kad keleivis ir nesuprastų lietuvių kalbos, visdelto suprastų, jog ten gyvena vargdieniai. perimti tikėjimo dvasia, kurie ant žemės gal sunkų traukia jungą, bet drąsiai į amžinastį žiūri, laukdami danguje užmokesnio už savo vargus. Viltis šypsos iš jų baltų langinių, margų rūbų, puikių rūtų darželių, iškilmingų procesijų ir kompanijų, kurių galo nesimato.

Koki tauta, toksai ir menas.

Kaip iš rankos rašto galima atspėti žmogaus būdas, taip menas rodo tautos savybes, ypač gi jos kultūrą. Sužinoti tautos dvasios kilimui, užtenka prisižiūrėti jos menui, kaip tikriausiam kultūros atspindžiui.

Menas ir menininkai.

Padaręs Adomą iš molio, Dievas įkvėpė jam savo dvasią ir pasidarė žmogus į Aukščiausiojo Kūrėjo paveikslą. Menininkas irgi yra kūrėjas, taigi ir jis privalo savo kūriniams įkvėpti savosios dvasios. To savotiškumo arba originalumo kiekvienas menininkas būtinai reikalingas. Be jo jis bus tik kitų sekėjas. Dailininkas gali turėtis kokios-nori pakraipos, sekti kitus technika ir forma, bet

savosios dvasios nustoti jis nėkados neprivalo. Pavyzdžiui, Rafael'is sekė savo mokytoju Peruginu paveiksluose „Sposalizio" ir „Graban dėjimas Viešpaties Jėzaus", bet užtenka tik žvilgterėti į tuos paveikslus, kad tuoj pamatytumei Rafaėlio savotiškumą. Tai ne kopijos, tai tikri originalai. Jų figūros yra tarsi gyvos, pilnos jausmų, ko nematome Perugino paveiksluose.

Tik nereikia sumaišyti subjektyviškumo su subjektyvizmu. Dailė yra visuomenės turtas ir turi būti visuomenei prieinama. Kiekvienas mylįs dailę, turi teisę ja naudotis. Todel dailininkui reikia o b j e k t y v i š k a i — visuomenės akimis — žiūrėti į grožę. Kas vienašaliai ir atkakliai stengiasi išreikšti savo subjektyvinę nuotaiką dailės veikalais, tas apiplėšia visuomenę. Tokią skriaudą padarė mums Čiurlionis. Dauguma jo veikalų pasilieka nesuprantami sfinksai netik mūsų liaudžiai, bet ir inteligentams. Deja, ir senovei netrūko panašių dailininkų. Jų tarpe buvo net tokių gėnijų, kaip Michelangelas. Jo subjektyvizmas padarė jį nepopuliarų ir svetimą. Tuotarpu graikų plastika, nors keliolika amžių senesnė, rodos mums vienok artimesnė ir labjau patinka, nes yra objektyviška ir visiems suprantama. Mat, graikų dailininkai žiūrėjo visuomenės akimis ir tuo patraukė visų amžių ir žemių gyventojus.

Kad veikalas būtų originalus ir objektyviai gražus, reikia, kad jo kūrėjas būtų t a l e n t i n g a s. Ir didžiausis mokslas nepadarys menininku netalentingojo. Dailė nėra stūdijų, bet įkvėpimo dalykas. Juo didesnis dailininkas, tuo didesniu prastumu, aiškumu ir liuosybe pasižymi jo kūriniai. Kas gali būti paprastesnia ir aiškesnia už Rafaelio madonas. Jas gerai supranta kiekviena sodietė, o dailės žinovai negali nuo jų atitraukti savo akių. Tai padarė talentas. Regis, be mažiausio triūso, be jokio vargo ir galvojimo atsirado tie veikalai. Jų naivumas taip didis, kad net vaikai juos supranta ir jais gerisi.

Tačiau vienu talentu nepadarysi meno kūrinio. Be tinkamo išsilavinimo ir didžiausi gėnijai pasiliko vystykluose ir mirė, nepagarsėję visuomenėj. Todel ir talentingam menininkui reikia a p š v i e t i m o. Jis turi gerai ištirti gamtos įstatymus ir atsidėjęs prisižiūrėti jos įvairiems apsireiškimams. Jis gauna gerai pažinti šviesą ir šešėlius, judėjimus ir balsus. Kas tik turi kokį nors ryšį su jo darbu, negali palikti nepatėmytas. Varlių kurkimas muzikui nekartą duoda daugiau įkvėpimo, negu vieversėlio puiki giesmė, o kūdikio šypsojimos tapytojui gali būti svarbesnis už galvočiaus išmintingą veidą. Artistas privalo matyti, ko paprastas žmogus nemato, ir girdėti, ko tas negirdi.

Taipopat menininkui reikia susipažinti su istorija, šventųjų gyvenimais, šventraščiu, galvočių ir dainių raštais, žmonių papročiais, visuomenės reikalais, jis turi rūpestingiausiai pasirinkti savo veikalui medžiagą, pažinti visus mažmožius ir dvasią. Jam reikia taip įsigilinti į veikalo medžiagą, kad jo darbas sukeltų tikrus, dalykui tinkamus jausmus. Kūriant religinį veikalą, jis turi nevien pašalinti visa, kas su juo nesutinka — kas erzina kūno norus, gamina žemiškus jausmus — bet privalo dar jame išspausti rimtumo, šventumo, iškilmingos ramybės ir nekaltybės dėmę. Menininkui reikia pirma gerai apmąstyti, kokios lytys pritinka tikybinėms mintims reikšti. Tame dalyke nusidėjo net tokie gėnijai, kaip: Rafaelis, Michelangelas, Rubens ir kiti XV. amžiaus garsūs dailininkai.

Bet ypač mūsų menininkai tai suprasti nenori. Man teko matyti šventųjų paveikslai, kuriuose nebuvo nei kibirkštėlės šventumo, nors formos ir technikos žvilgsniu jie visai patenkino.

Dailininkas turi žinoti, kur tinka rimti, ramūs, iškilmingi, pilni didybės, o kur linksmi, skaistūs, malonūs, naivūs, juokingi gaivalai.

Veikalo turinys turi visuomet atsiduoti ypatinga savo dvasia.

Meno šakos.

Menas lygu kuplas medis daugybe šakų ir šakelių. Visa, kas dailu, auga ant to medžio. Nes dailės meilė kiekvienam žmogui yra prigimta, todel dailės šakeles rasime visur, kur tik žmonės gyvena. Gal nevienam tas tvirtinimas pasirodytų keistas, bet iš tikrųjų jis nėra perdėtas. Net daugiau pasakysiu: kiek viename kūdike yra paslėptas gėnijus. Prisižiūrėkime tik vaikų gyvenimui, rasim, jog taip yra. Vaikas ne tik gražiuojasi savo gražiais rūbais, blizgančiomis sagutėmis, jis dar patsai kuria. Berniukas mūrija krosnį, taiso malūnėlį, mergaitė gi aukléja lėlytę sulig visų auklėjimo reikalavimų: ją žadina, ramina, prausia, taiso, šukuoja, jai parenka gėlių ir pina vainikus, priruošia vis gražesnių skaryčių ir džiaugiasi jos gražia išvaizda. Palavinus tą vaikų skonį, galima susilaukti ir tikrų menininkų.

Todel meną užeisime pas visas tautas. Bet sulig įvairių tautų padėjimo, reikalų ir aplinkybės ir dailė bus įvairi. Tik viena vis rasime — meno plėtojimosi kartu su apšvietimu. Miškinei tautai bus gal gražios vilyčios, gražūs saidokai, dailiai padarytos palapinės ir urvai, gal dar dailūs galvos ir kaklo papuošalai, bet daugiau ir nieko. Bet teapsišviečia, ir atsiras daugybė kitų gražių dalykų: apavų, rūbų, sagučių, juostų, pakinkymų, indų ir t. t.

Iš pradžių dailė esti grynai mechaniška. Tai rankų darbas be aukštesnių minčių, ornamentacija, dailinanti reikalingus įrankius. Taigi pirmieji dilininkai esti amatninkai: staliai, kurpiai, siuvėjai, kalviai ir t. t. Bet pamažu dailė pasiliuosuoja iš tarnystės žmonių reikalams ir vien grožę beauklėja. Tada ji yra tikra arba liuosa ir viešpatauja, kaip niekam nepriklausanti karalienė.

Liuosoji dailė turi dvi pamatini šaki: paveikslinę (bildende Kunst, art plastique) ir garsinę (redende Kunst, art oratoire). Paveikslinė dailė skiriama regėjimui. Jos didžiausios šakos yra: architektūra, lipdyba ir tapyba. Garsinė paliečia girdėjimą ir apsireiškia muzika ir poezija.

Prie dailės reikia priskaityti ir pritaikoma dailė, sudaranti atskirą šaką. Nors pramonė tarnauja žmonių reikalams, duodama naudingus įrankius, tačiau savo išdirbinių gražumu ji gali taip prisiartinti prie liuososios dailės, kad įgyja jos vertę. Senovėj dailininkai buvo kartu ir amatninkai, ypač pas graikus. Didžiuose Europos muzejuose netrūksta gražiausių pramonės dalykų: stalų, krėslų spintų, veidrodžių, tabakinių, žibintuvų, apdarų ir t. t., kuriais gerėjasi dailės mėgėjų minios. Tautos muzejams jie yra labai brangūs iždas, duodąs aiškiausį liūdijimą apie bočių gabumą ir tautos kultūrą.

Pramonės dailė sklaidosi į daug įvairių šakų, tarp kurių svarbesnės bus: k e r a m i k a (puodininkystė), g r a f i k a, m e t a l ų i š d i r b i m o, k a l i m o, a u d i m o dailė.

Kokią estetinę vertę gali pasiekti pritaikomoji dailė, rodo senovės graikų ir romėnų dirbiniai. Jų vazos, taurės, trikojai, žiediniai, žibintuvai, veidrodžiai, tualetos įrankiai duoda tikrai estetiško pasigerėjimo ir visų priskaitomi dailės padarams. Paskiau pamatysime, kaip visais amžiais pramonės dailė ėjo rankas sunėrusi su liuosąja daile.

Jog staklėmis, adata ir virbalais galima padaryti tikri dailės veikalai, rodo netik garsieji Paryžiaus gobelenai, bet ir mūsų bažnytiniai apdarai. Prieš dešimtį metų Mintaujos parodoj dailės žinovai negalėjo atsižiūrėti mūsų puikiems bažnytiniems rūbams, ypač Vilniaus, Raseinių, Livenberzeno ir Mintaujos bažnyčių. Su džiaugsmu turiu pabriežti, kad Lietuvoj pritaikomoji dailė jau davė visai gražių vaisių ir atkreipė net tokių dailės mylėtojų akis, kaip kaizerienės Augustos—Viktorijos.

ARCHITEKTŪRA.

Statybos Dėsniai.

Statybos meno reikšmė ir užduotis.

Jei menas, kaip sakiau, yra idėja, išreikšta gražia forma, tai kalbant apie statymo meną, visų pirma kyla klausimas, kokiu būdu architektūros lytys gali išreikšti mintį. Reikia pripažinti, kad statymo meno kalba yra gana neaiški. Kada tapyba ir plastika visai suprantamai mums skelbia savo idėją ir gyvai sujudina vaidintuvę, architektūra, lygiai kaip ir muzika, tik užgauna mūsų jausmus ir nurodo savo uždavinį. Pažvelgę į bažnyčią, tematysime puikų rūmą, kurio lytys mums mažką tepasako, bet jo užduotis visiems gerai suprantama. Kiekvienas pasakys, jog tai ne paprasti namai, bet šventykla, kur Dievas priima žmonių maldas, dalina savo malones, rodo išganymo kelią. Priėjęs prie rotužės, kiekvienas manys, jog tai valdybos namai, paskirti viešiems žmonių reikalams. Universiteto gi rūmai leidžia spėti, jog tai mokslo buveinė. Ir taip, maž suprantama architektūros kalba savo veikalų išvaizda skelbia jųjų užduotį ir paskyrimą.

Tai ji pasiekia savo formų padarymu ir sudalinimu, ypač simetrija ir proporcija. Simetrija apsireiškia vieno dalyko sudalinime į dvi lygi dali, kuriųdviejų būdas, skaičius ir matas visai sutinka. Geriau tam pabriežti, dedama jų tarpe tarpskyris, kuriam iš abiejų pusių statoma simetriskošios rūmo dalys. Proporcija vadinama įvairių dalių didumo ir skaičių sutaikinimas. Proporcija matoma visoje gamtoje ir per ją apsireiškia puikus padarų gražumas. Be jos ir menas apseiti negali. Kaip pav. žmogus su perdidele galva bus negražus, taip ir bažnyčios bokštas turi būti pritaikintas pačių rūmų didumui ir formai. Peraugštas bokštas taip tinka žemai bažnyčiai, kaip ilga nosis mažam veidui.

Sunki architektūros kalba paaiškėja taippat dažnai jos vartojama simbolika. Yra tai ženklai, turintys gilesnę dvasišką prasmę. Taip, akis su spinduliais reiškia Dievo apveizdą, baltas karvelis žmogaus vėlę, palmė nugalėjimą ir t. t.

Įvairūs ornamentai (papuošalai) irgi sugeba išreikšti architektūros mintį. Aiškiausiai gi ją mums pasako plastika ir tapyba, kurias dvi architektūra kviečia pagalbon.

Nors architektūros, kaipo dailės, tikslas yra duoti dvasios pasigerėjimo kad patiktų, tačiau kuone visuomet ji esti surišta su kitu svarbiu tikslu, kurio

dažniausiai randame žmonių reikaluose. Bažnyčios, rotužės, universitetai, akadėmijos, teatrai, muzejai, vakzalai (stotys), statomi nevien kad būtų gražu, bet ir visuomenei naudinga. Tuodu tikslu turi susilieti į vieną harmoniją ir sudaryti vienetą. Kiekvienas disonansas sopamai užgauna estetinius jausmus. Kaip bažnyčiai netinka teatrališka išvaizda, taip ir teatras negali būti panašus į bažnyčią. Suum cuique.

Architektūra, skiriama visuomenės reikalams, turi paminklų vertę ir todel vadinasi monumentalinė. Jos formos ir būdas privalo būti pritaikinti statymo tikslui ir kvėpuoti savo paskyrimo dvasia. Taigi jos pakraipa visuomet esti idealinė, garsinanti prakilnią statytojo mintį.

Bet jei architektūra turi puošti pašalinių žmonių trobesius, tai ji gali įgauti reališkų, gyvenimui pritaikintų formų. Idealinis būdas jai ir nepritinka. Nelaimingas tas žmogus, kurs priverstas gyventi monumentaliniuose rūmuose. Jis ten jaučiasi, kaip kalėjime ir turi taikintis prie rūmų idealo. Kiekvienas gi žmogus savo pašaliniame (privatiniame) gyvenime ieško liuosybės. Tos liuosybės jis norėtų rasti ypač savo namuose, sutvarkydamas juos, kaip jam patinka. Čia jam norėtųs pristatyti veranda, ten iškišti balkonas arba langas iškirsti, tariant, jis norėtų jaustis pas save ponu — be jokių suvaržymų. Todel tokių namų formos turi būti liuosesnės, gyvesnės, gamtai ir aplinkybėms geriau pritaikintos, trumpai kalbant, reališkesnės. Genro (kasdienio gyvenimo) ir idilės būdas, medžio materijolas (medžiaga) tokiems namams dažnai labjau pritinka, negu amžiais išdirbtos, neatmainomos klasikinės formos ir monumentalis akmuo. Suprantama, kad miestuose reikia prisitaikinti prie kaimynų namų ir miesto valdybos reikalavimų.

Svarbesnieji architektūros įstatymai.

Namą statant visų pirma reikia piešti jo planas, kurs parodytų statomojo rūmo vaizdą. Statymui būtinai reikia dviejų planų. Vienas turi rodyti rūmą iš augšto žiūrint, kitas gi iš šalies. Pirmasis vadinasi pagrindiniu (Grundriss), antrasis — augštutiniu (Aufriss).

Pagrindinis planas (sul. fig. 1.) rodo sienų storumą, spyrių ir šulų skersines formas, langų ir durų sutvarkymą ir kitas užimamos vietos ribas. Jo geresniam supratimui pridedama skersinė ir išilginė rūmo skeltis. Pirmoji rodo namo išvaizdą su visomis jo vertikalėmis dalimis skersai, antroji gi -- išilgai, taip kad gauname pilną nuomonę apie būsimąjį trobesį (sul. fig. 45).

Parodyti, koksai bus trobesys iš oro, daroma augštutinis planas, kurs duoda visą jo paveikslą iš šalies žiūrint. Jei tas planas piešia trobesį taip, kaip akis regi, tada jis vadinasi perspektyvinis. Iš tikrųjų jis visai nėra planas, tik rūmo vaizdas. Iš jo negalima sužinoti rūmo didumo, nes akis sumažina jo augštesnes ir tolesnes dalis. Yra tai optinė klaida.

Kada augštutinis planas daromas pagal matą ir rodo visas jo dalis be sumažinimo, tuolaik jis vadinasi geometriškas. Akimis jis nepatinka, bet duoda teisingiausių žinių apie statomąją trobą.

Kiekvienam pagrindiniui ir geometriškam planui reikia prideti m a š t a b a s arba m a t a s, kuriuo galima būtų išmatuoti tikras trobesio ir visų jo dalių didumas.

Svarbiausios trobesio dalys yra tos, kurios remia ir turi visą trobesį, arba ant kurių guli jo sunkumas. Jos yra trobesio skeletas ir sudaro jo organizmo ypatingąsias arba k o n s t r u k t y v i n e s dalis. Tokios yra šulai, ramščiai, kolonos, architravas arba aplinkinis bolkis, skliautų juostos, pilioriai.

Tos konstruktyvinės rūmo dalys turi būti matomos ir jų paslėpti neišpuola. Kaipo žmogaus kaulai sudaro jojo figūrą, taip ir minėtosios rūmo dalys priduoda jam pageidaujamą formą. Jų paslėpimas būtų netik proto klaidinimas, bet ir neatleidžiama estetinė klaida, užgaunanti dailės mėgėjo akis.

Bet nėra reikalo, kad tos kontruktyvinės dalys apsireikštų savo pirmutinėj, prasčiausioj formoj. Priešingai, kaip žmogaus kaulai apaugę kūnu, duodančiu jiems gražios išvaizdos, taip ir tos trobesio dalys turi įgauti malonių formų, kad netik nesumažintų, bet dar padidintų viso organizmo gražumą. Žvilgterėkime pav. į gotinę bažnyčią. Ten matosi visi šulai, juostos ir ramsčiai, bet jie turi taip gražias formas ir taip dailiai suaugę su visa bažnyčia, kad ir atsižiūrėti jų negali.

Taip-pat išorinė rūmo dalis turi atitikti v i d u i. Ir čia melas užspaustų estetinę vertę. Jei pav. vidus turės tris navas, o frontas rodys tik vieną, arba, jei augštu frontu bus slėpiama žemas vidus, tai dailės mėgėjas gaus iš to nemalonaus įspūdžio.

Del tos pačios priežasties architektūros organizmas reikalauja, kad ypatingosios rūmo dalys gautų formas, atatinkamas jų konstruktyviniam paskyrimui. Taigi, apatinės sienos turi pasirodyti storesnės, ramščiai privalo remti, o pilioriai ir kolonos kelti. Trobai reikia, kaip ir medžiui, naturaliai išaugti. Man teko matyti nauja bažnyčia, kurios sienos sulig langų buvo šviesiai, o viršum jų tamsiai dažytos, taip kad viršutinės rodėsi sunkesnės. Darė tai įspūdį kuo blogiausį. Net baugu buvo ir stovėti, kad neužgriūtų bažnyčia ant tavęs. Yra tai v e r t i k a l ė, nekuo neišaiškinama ir todel neatleidžiama klaida.

Nemažiau reikia architektoriui saugotis nuo h o r i z o n t a l ė s klaidos, ypač bažnyčias statant. Rūmas turi būti taip sutvarkytas, kad kreiptų žiūrėtojo akis į vieną vietą, o netampytų jų į visas puses. Tą klausimą geriausiai išrišė pirmųjų amžių bazilikos. Įėjęs į tokią bažnyčią, nei pasijausi, kaip visą savo atydą atkreipsi į didįjį altorių, švenčiausią Išganytojo būstą. Ten sukrautos visos gražybės, ten veda tave kolonų eilės ir kviečia triumfo arka.

Horizontalę klaidą neretai užtinki pas mus Lietuvoje. Ją padaro mūsų altorių daugumas. Esti bažnyčių su keliolika altorių. Netik prie kiekvieno pilioriaus stovi altorius, bet ir kryžiavonių šalyse, prie sienų, net ir prie durų. Įėjęs į tokią bažnyčią, nežinai, kur besigręžti, kur besilenkti. Toksai dvasios išblaškymas nesutinka nei su architektūros reikalavimais, nei su Dievo namų dvasia.

Tą klaidą rasime net ir didžiosiose romaniškojo stiliaus katedrose, kurioms taip iš oro, kaip ir viduje dažniausiai trūksta architektoninės vienybės. Visa jų gražybė negali išteisinti tos matomos klaidos. In hoc non laudo.

Architektūros grožę nemaž paremia dekoracijos (papuošalai). Tos gali būti grynai architektoninės, tarsi išaugusios iš statymo organizmo, ir ornamentalinės, arba laisvai puošančios — ne kad architektūra to būtinai reikalautų.

Pirmųjų užduotis yra dailiai suvienyti įvairias architektūros dalis. Tokios yra juostos, kapiteliai, gzimsai ir t. t. Jos išauga iš visuotinių statymo meno taisyklių ir be jų architektorius jokiu būdu apseiti negali.

Bet ir gražiausios architektoninės dekoracijos nepatenkins žiūrėtojo, jej jų neparems laisvoji ormamentika. Kad ornamentika harmonizuotų su visu trobesiu, būtinai reikia, kad ji pasiduotų dviem įstatymam: prisitaikintų architektūros organizmui ir stiliui. Taigi ji neprivalo sužeisti arba uždengti konstruktyvinių rūmo dalių; priešingai, turi dar jas iškišti ir tuo pabrėžti architektūros organizmo grožę. Kaip žmogus be kokio-nors sąnario nustotų gražumo, lygiai ir architektūra mums nepatiktų, jei ornamentai sužeistų kokią organizmo dalį. Tepliojant pav. skliautus, jokiu būdu negalima pašalinti skliautų juostų, bet dar reikia jos sustiprinti. Taip-pat nusidėtų dekoratorius, gadindamas stilių. Kiekvienas stilius, kaip formos, taip ir spalvų žvilksniu reikalauja sau tinkamos ornamentikos. Todel negalima duoti gotinių ornamentų romaniniam stiliui, arba gotikui baroko papuošalų.

Kad architektūra nepasirodytų plika, reikia jai užtektinai duoti netik architektoninių, bet ir ornamentalinių dekoracijų. Dideliuose rūmuose geriausiai sutraukti dekoracijas į jų svarbesnes dalis, pav. bažnyčiose prie didžiojo altoriaus. Vienoda viso rūmo ornamentika daro nuobodų įspūdį ir vargina žiūrėtoją. Juk ir akiai reikia pailsio vietos.

Perdaug dekoracijų gadina estetinį pasigerėjimą. Rūmas, darąs krautuvės įspūdį, nekuomet nepatenkins tikro dailės mėgėjo.

Kiekvienai vietai reikia paskirti tam tikros dekoracijos. Taip, iš oro jų reikia mažiau, viduje daugiau; apačioj — sunkesnių, viršuj gi lengvesnių. Graži architektūra visuomet naturaliai išauga, tarsi medis, kurs nuo žemės yra drūtesnis ir mažiau turi šakų, augštyn gi labjau išsišakoja, bet ir sulaibėja, duodamas vis laibesnių šakų ir smulkesnių šakelių.

Tapyba daro architektūrą gyvesnę, pabrėždama jos organinį išsiplėtojimą. Rūmas neišpieštas yra kaip medis be lapų. Todel didžiausieji senovės statytojai, ypač graikai, taip mėgo puošti savo rūmus spalvomis. Viduriniuose amžiuose romaninis stilius ir gotikas švietė gražiausia polichromija. Reformacija savo šaltu proto mokslu, pašalindama visa, kas žadino jausmus ir gamino vaidintuvę, sušaldė ir Dievo namus. Vieton spalvų ji įvedė baltą ir šaltą gipsą į bažnyčias ir rūmus. Buvo tai skaudus statymo menui smūgis. Ačiū Dievui, mūsų laikuose jausmų reikalavimai vėl gauna savo teisių ir polichromija po ilgo ištremimo vėl grįšta su savo šilima į apleistąją vietą.

Dabartiniai dekoratoriai labai mėgsta piešti ornamentus plastiškai, duodami jiems reljefų arba ir tikrų kūnų išvaizdą. Tokiu būdu jie padaro gzimsus, kolonas ir altorius, kurių iš tikrųjų visai nėra, bet akims pasirodo gana naturalūs. Yra tai optinis suklaidinimas, geras teatrų kulisams piešti, bet ne bažnyčioms puošti. Melas nesutinka su Dievo namų dvasia.

Architektūros stiliai.

Stiliumi*) vadinasi subrendęs statymo būdas. Jis apsireiškia erdvės sutvarkymu, konstrukcijos ir dekoracijų vienodumu ir susidaro amžiais pagal įvairių tautų būdą, papročius, pažiūras ir palinkimus. Taigi stilius nėra studijų vaisius, bet tautos išsilavinimo arba kultūros išdavinys.

Ne visos kultūringos tautos turi savo stilius. Dauguma skolinasi iš kitų tautų, pagarsėjusių savo architektūra, kąip va: graikų, romėnų, romanų, italų ir t. t. Visame pasauly prasiplatino šie stiliai: g r a i k ų, R o m o s, s e n o v ė s k r i k š č i o n i ų, B i z a n t i j o s, m o h a m e d o n ų, r o m a n ų, g o t ų ir r e n e s a n s o stiliai. Pastarasis turi dar tris šakas: b a r o k ą, r o k o k ą ir k l a s i c i z m ą. Dabartiniame amžiuje vis daugiau platinasi j a u n a s i s arba j a u n u o m e n ė s stilius (jugendlicher, moderner Stil), nors jo senovės meno mėgėjai pripažinti visai nenori. Kai kurios tautos, kaip a i g i p t i e č i a i, a s i r i e č i a i, i n d a i, davė statymo dailei labai įdomių ir gražių formų, bet užbaigtų stilių jie nepadarė, nes trūko jiems sistemos ir pilno dailės supratimo.

Tas patsai stilius turi įvairiose tautose įvairių savumų. Pav. francūzų renesansas yra kitoniškas, negu italų, italų gi gotikas skiriasi nuo francūzų. Klimatas, žmonių pažiūros ir papročiai įspaudžia kiekvienam stiliui savo ypatingą dėmę, nepaliesdami jo pagrindinio būdo.

Neretai sutinkame ir m i š r ų s t i l i ų, kurie dažniausiai susidaro praplatinant senoves rūmus bei bažnyčias. Nors ir jie turi savo teises, vienok, kiek galima, reikia jų pasisaugoti, nes įveda į architektūrą disharmoniją, užgaunančią gerą skonį.

Kad stilius būtų g r y n a s, reikia jis išlaikyti visame architektūros organizme, dekoracijose ir erdvės sutvarkyme. Taigi, vietos padalinimas, sienų ir lubų konstrukcija, ornamentų prirengimas turi būtinai pasiduoti stiliaus reikalavimams. Pramonės dailė privalo taip-pat prisitaikinti stiliui. Pav. bažnyčioj stilius turi būti išlaikytas visose pridėdamose jos dalyse: altoriuose, sakyklose, klausyklose, sėdynėse, durų apkaustymuose, žibintuvuose, monstrancijose ir t. t.

Visi stiliai yra gražūs, bet ne visi visiems vienodai patinka. Pagal idėalą, kurį stilius išreiškia, jis randa didesnio, ar mažesnio mūsų palankumo. Jei tas idėalas mums suprantamas ir atatinka mūsų tautos dvasiai, tada ir stilius mums patinka ir rodos gražus. Taip, vokiečiai mėgsta tamsias gotines bažnyčias su angštomis, ruškanomis, bet ir baisiai augštomis navomis, delto kad jos geriausiai atatinka jų rimtai dvasiai ir kietam būdui. Lietuvį gi vilioja barokas savo šviesa ir erdve, aukso altoriais, storais papuošalais ir gyvais paveikslais. Čia jam smagu ir malonu. Čia jis vaikštinėja ir čiūžinėja, bučiuodamas stovylas, kalbėdamasi su šv. paveikslais. Jo lėtas ir minkštas būdas kitoniškai ir vaizduotis negalėtų Dievo namų. Reikia, kad jam nusilenktų dangus, nes keltis augštyn nuo žemės jam būtų baugu ir gal jėgos pritrūktų.

*) Iš graikiško ho stylos — kolona.

Taigi, jei mums koksai stilius nepatinka, negalime dar sakyti, kad jis nebūtų gražus. Sužinoję jo kilmės aplinkybes ir išsiplėtojimo istoriją, gal įgysime visai kitos nuomonės ir išvysime gražumą, kur jo pirma nematėme. Dailės veikalas gali mums nepatikti, o vienok gali būti labai dailus.

Klasikinė architektūra.

A. Graikų stilius.

Nors rytų žemių tautoms netrūko gražių motyvų ir formų, tačiau jos tikro stiliaus daryti nesugebėjo. Kalbėdami apie stilių, sakėme, jog tai yra subrendęs statymo būdas, arba, tokia gražių formų daili santvarka, kuri pilnai sprendžia architektūros uždavinius ir duoda visuomenei estetinio turto. Bet nė viena rytiečių tauta mums to nedavė. Nei viena neišsprendė statymo meno klausimo, nei viena visuomenės turtu virsti irgi negalėjo. Jų statytojai turėjo labai siauras, tautines pažiūras ir, svarbiausia, jiems trūko idėjos, kuriai būtų davę architektūros pavidalą. Savo šventnamiuose ir rūmuose jie ir nemėgino įkūnyti kokios nors minties, stengėsi tik pritraukti žiūrėtojų akis, užgaudami jų vaidintuvę slaptingumu, didumu, margumu ir puikumu. Idėjos ten visai nerasi. Todel jų architektūra tegalėjo jųjų tautiečiams patikti.

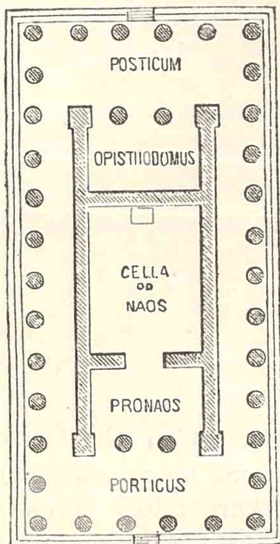
Visai kitoniškai apsireiškia senovės graikų architektūra. Ji nėra taip tautiškai vienpusiška, idant ir kitos tautos jos nepriimtų. Priešingai, ji kalba visiems suprantamą kalbą, nors ir jai netrūksta nacionalinių gaivalų. Joje aiškiai matome idėją, kuo gražiausiai išrišančią architektoninius klausimus, o jos lytys taip yra dailios, jog visam pasauliui patinka. Todel jinai ir vadinasi klasikinė arba pavyzdinė architektūra.

Nors graikai dailininkai, negalėjo nematyti gražių rytiečių formų ir jas sunaudojo savajai architektūrai, tačiaũ jų statymo dailė buvo visai orginalė, nes paskolintas formas jie savotiškai perdirbo ir savo tikslams savaip pritaikino. Taigi sudarė, ką nauja, orginalu.

Iš visų klasikinių stilių graikiškasis buvo seniausis, todel jis paprastai vadinamas antike — senuoju.

Visi architektūros žinovai sutinka, jog tarp visų senovės tautų graikai pasižymėjo gražiausia architektūra, kuri savo dailumu sužavėjo visą žmoniją ir šitai jau pustrečio tūkstančio metų, kaip pritraukia dailės žinovų akis. Nėjokie išradimai, nėjokie mėginimai, nėjokie žmogaus dvasios padarai negalėjo jos grožės užtemdyti, nei pagaliau pavyti. Graikai buvo menininkai, kuriems lygių visame pasaulyje surasti sunku. Dailė buvo jų idealas, jų gyvenimo siela. Todel ir jų

architektūra sulig šiai dienai pasilieka gražiausiu statymo pavyzdžiu. Ji visus pritraukia, visiems patinka, visi iš jos skolinasi. Net ir gotų architektūra, ėjusi visai kitais keliais, nepaliko be jos įtakos.

Pav. 1. Peripteros.

Pasižiūrėti ji visai paprasta, nes kuo mažiausia teturi papuošalų ir suraizgymų. Ilgas, keturkampis namas, aplinkui apstatytas kolonomis, remiančiomis šlėkštą balno stogą, yra jos pavyzdys. Bet tas paprastumas, paremtas dailiu sutvarkymu ir linijų puikumu, patenkina net ir išlepintą skonį.

Nors graikų architektūros liekanos labai sunaikintos ir retai beužtinkamos, vienok jųjų gana susipažinti su visu jų stiliaus būdu ir formomis.

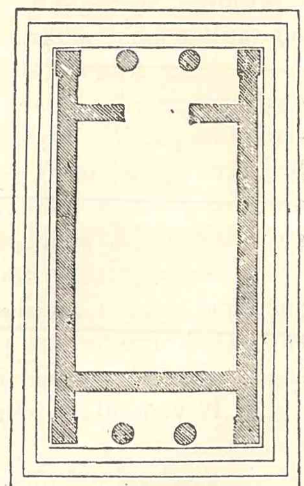
Graikų stilius yra trijų rūšių: dorinis, joninis ir korintinis. Visos trys rūšys taip panašios į kita kitą, kad neišlavinta akis jų ir atskirti nemoka, nes visas skirtumas apsireiškia tik kai-kuriuose pagražinimuose. Dorinį stilių vadina dėliai jo rimtumo vyrišku, joninį, kaipo mėgstantį puoštis — moterišku. Korintinis gi savo dailumu viršyja du pirmuoju ir lig šiai dienai pasilieka statytojų rinktiniu. Tai visų mylimasis kūdikis.

Dorinis stilius.

Dorinis stilius galima pavadinti graikų architektūros tėvu, kaip istorijos, taip ir dailės žvilksniu. Jo pažinimas tai patvirtins užtektinai.

Žvelkime visų pirma į jo pagrindinį planą (fig. 1). Jei pastatysime ant juodųjų linijų sienas, ant ripkelių gi kolonas, tai gausime keturkampį namą, kurs du kartu tiek ilgas, kaip platus. Iš abiejų galų jam yra priesieniai, skiriantys tarp savęs tik tuo, kad užpakaliniam nėra durų į vidų. Vieton durų į orą tie priesieniai teturi dvi koloni.

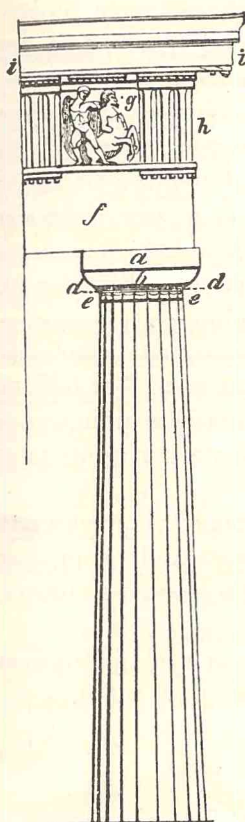
Tai pavyzdinio šventnamio planas. Šalia jo sutinkama trobesiai su kai-kuriomis atmainomis. Taip, esti namai su vienu priesieniu, arba be šalinių kolonadų, arba su iškištomis sulig galu sienomis (fig. 2).

Pav. 2. Templum in antis.

Dabargi prisižiūrėkime augštutiniam planui. Visas namas su savo priesieniais ir kolonų eilėmis stovi ant akmens plokšties, kuri iš visų pusių prilipama akmens laiptais. Taigi visas namas stovi ant terasos, pakiliau. Ant aslos be jokių tarpskirių pastatytos kolonos, o ant jų pasikelia stogas.

K o l o n o s turi nuo pat apačios sulig viršumi griovelius, kurių skaičius yra 16—20, ir pasibaigia galvomis — kapiteliais. Kolonų apatinis galas yra drūtesnis už viršutinį, bet jos sulaibėjimas į viršų eina pamažu ir nežymiai (fig. 3).

Pav. 3. Dorinė kolona su bolkiais.
a. Plinthos. b. Kapitelis. c. Aprėžtas galas. e. Kotas. f. Architravas. g. Metopė. h. Triglyfas.

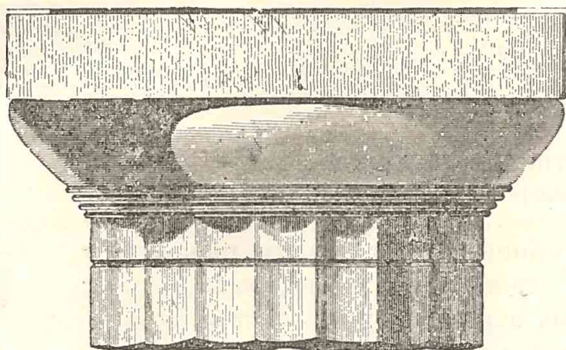
Kapiteliai susideda iš dviejų dalių. Apatinė dalis turi kiaušinio pūčkos pavidalą, viršutinė gi yra keturkampė, aštriai nupjauta plokštis, kurios šonai turi vienodą ilgumą (fig. 4). Tos plokšties užduotis yra tarpininkauti tarp stovinčių kolonų ir ant jų gulinčių bolkių.

Prieš toliau aprašydamas statymo būdą, turiu pažymėti, jog visas namas buvo statomas iš akmens arba marmuro. Taigi, grindys, laiptai, kolonos, kapiteliai, plokštys, bolkiai, gzimsai, skliautai, gegnės, pagaliau ir stogas buvo iš akmens arba marmuro. Todel toliau aiškindamas graikų stilių, apie medžiagą nebekalbėsiu.

Ant kolonų eina du bolkių vainiku, perskirtu plokštimi, o ant jų gerokai išsikišęs gzimsas su stogu. Apatinis bolkis yra visai lygus, viršutinis gi turi piliorėlius lentos pavidalu su dviem ištisais grioveliais viduryje ir dviem pusėm iš kraštų, vadinamus todel triglyfais. Tie piliorėliai remia viršutinį gzimsą su stogu, o apačioj išlenda per bolkius skiriančią plokštį ir pasibaigia lašais (fig. 5). Tarp tų piliorėlių yra dažn ausiai reljefai arba plokščiai išgaubtų išramtymų griežti paveikslai — metopės. Apatinis bolkis vadinama architravas, viršutinis gi fryzas. (Žiūr. pav. 6 ir 11).

Ant kepuruojančio gzimso eina stogas, kurs iš abiejų galų padaro pažiobes, puošiamas reljefais, o vadinamas graikiškai tympanon (žiūr. fig. 7 ir 11).

Langų šventnamis visai neturėjo, o šviesa eidavo į vidų (cella) pro geležinę tvorelę viršuj durų. Tų durų viršutinis galas buvo siauresnis už apatinį. (Žiūr. fig. 8). Šitai maž-daug dorinio stiliaus būdas. Jame nerasi nieko, kas būtų nereikalinga ir kas galima būtų pašalinti. Jis ir stiprus ir gražus, ir tartum gyvai išaugęs iš žemės. Griovėtos, augštyn sulaibėjančios kolonos, jų suplokštintos galvos, fryzo griovėti piliastrėliai geriausiai rodo jų remiamą jėgą. Sudūrimas gi rėmiamų su gulščiomis dalimis yra taip gerai apmąstytas, kad visas namas sudaro vienybę.

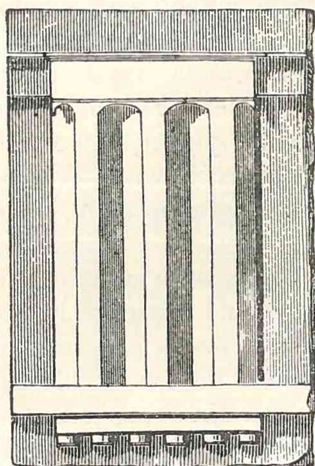
Pav. 4. Dorinis kapitėlis.

Joninis stilius.

Apie 600 m. prieš Kristų.

Joninis stilius, suminkštindamas dorinio stiliaus kietąsias lytis, duoda statytojui daugiau laisvės, o pačiam rūmui lengvumo ir dailaus gyvumo. Jo kolonos stovi ne ant grindžių, bet ant puikios kojos ir pasibaigia

raitytu kapiteliu. Jo stori bolkiai padailinami iškaišomis ir puošiami perlų juostomis. Fryzas nėra varžomas triglyfais, bet visas apklotas puikiais reljefais, kepurėjantis gi gzimsas pasibaigia gražiu karnyzu bangotos juostos pavidalu.

Pav. 5. Triglyfas.

Joninė kolona gerokai laibesnė už dorinę ir turi daugiau (24) ir gilesnių griovelių, kurie neina per visą koloną, bet pasibaigia apvaliai prieš jos galus tarsi pirštų įspaudomis. Kolonos koja yra drūtesnė už jos kotą ir susideda iš keleto įtrauktų ir iškištų ripkų, stovinčių ant keturkampės plokšties. (Žiūr. fig. 9).

Kolonos kapitelis dar įdomesnis ir gražesnis. Jo buožė yra menkesnė už dorinę, užtat papuošta griežimais, panašiais į perp autus kiaušinius. Ant buožės guli polteris kurio pariesti galai, vadinasi riestiniais arba volūtomis. Kapitelio apačia pajuosta perlų eile tarsi rožančiu. (Žiūr. pav. 9. d).

Nors architravas tašytas iš vieno akmens visame savo storume, tačiau jis daro įspūdį trijų, per kits kitą iškištų bolkių ir pasibaigia bangota juosta. (Žiūr. pav. 9. c).

Fryzas esti ar visai lygus, ar visas papuoštas reljefais ir pasibaigia taip-pat bangota juosta ir perlų eile. (Žiūr. pav. 9. b).

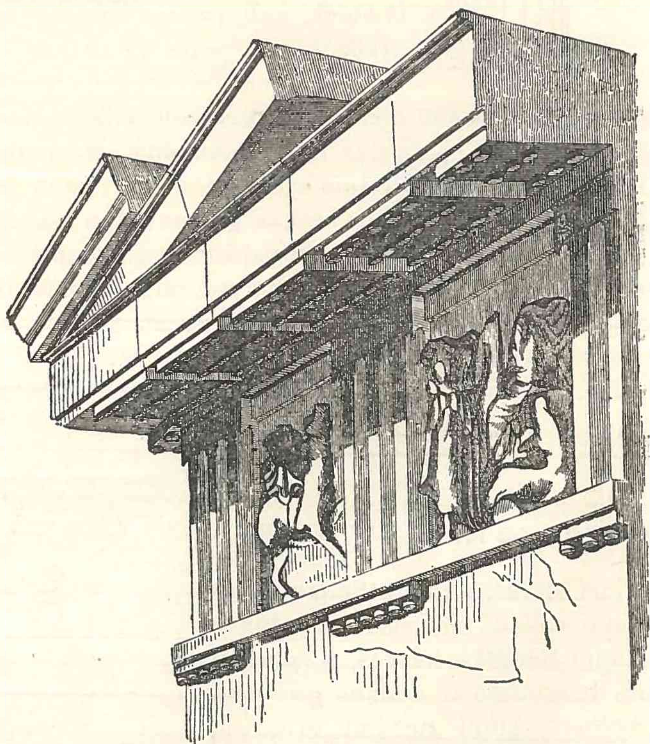
Viršutinį gzimsą remia kertuotiniai dantys, atskirti tokiais pat ramsčiais. (Žiūr. pav. 9. a).

Matyti, kaip šis stilius yra pilnas moteriškos tuštybės. Jo dalys nėra taip kietai suaugusios, bet skiriamos perlais, kiaušinių juostomis, puošiamos įvairiais pagražinimais. Atikoj jis dar puikiau dabinamas, o Mažojoj Azijoj rodo jau rytiečių dvasią, mėgstančią iškilmę ir blizgėjimą.

Korintinis stilius.

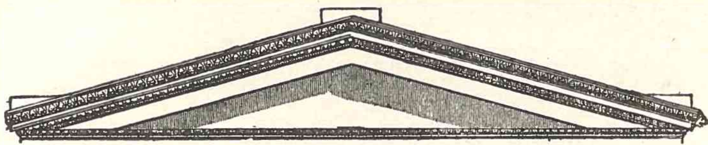
Prasidėjo apie 450 m. prieš Kristų.

Korintinis stilius tesiskiria nuo joninio savo kolona, pasiekusia augščiaušį grožės laipsnį ir neturinčia visame pasaulyje sau lygios.

Pav. 6. Fryzas ir kepurėjantis gzimzas.

Apie jos atsiradimą šitai ką pasakoja. Ant kapo vieno jaunikaičio skapstuotojas Kallimachos radęs pintinį krepšį su gėlėmis, kuri ten padėjusi jo sužiedotinė. Ta pintinė garsiam menininkui taip patikusi, jog pagal ją padaręs kapitelį, kurs korintiečius tiesiog sužavėjęs savo dailumu. Ir iš tikrųjų, korintiškasis kapitelis primena gėlių doklelį taurės formoj. Jo buožė puošiama dviem lapų eilėm žinomos gėlės „Acanthus spinosus" (žiūr. fig. 10). Tos eilės stovi ant kita kitos taip, kad viršutinės apačia užkišta už apatinės viršūnės. Abi stovinčių lapų eili turi nuo vidaus atriestas galūnes ir primena lelijos žiedus. Iš viršutinės eilės išsimuša virkštis vijoklė su dvišakais ūsais, kurių du trumpesniu raitosi į vidų, o du ilgesniu į šalis.

Pav. 7. Typanonas (pažiobė).

Visi trys graikiškieji stiliai yra to paties stiliaus šakos, kurių skirtumas pasireiškia kolonų sutvarkymu su tam tikromis kitų dalių atmainomis. Todel kalbama apie d o r i n ę, j o n i n ę ir k o r i n t i n ę t v a r k ą tokių pat stilių vieton. Žiūr. fig. 11, 12, 13.

Klausimas apie graikų p o l i c h r o m i j ą nėra dar galutinai išrištas. Bet gerai susekta, jog jie savo rūmus dažė įvairiomis spalvomis, ypač raudona, mėlyna ir geltona. Tie dažai dažniausiai buvo lazūriniai.

Įvairių trobesių rūšys.

Šventnamis.

Iš pradžių ir savo meno klestėjimo laiku graikai teturėjo šventnamius. Šiaipjau rūmai atsirado gerokai vėliau, suminkštėjus gyvenimo sąlygoms, ypač Aleksandro Didžiojo laikais.

Šventnamis buvo skiriamas dievybės garbei ir socialio gyvenimo svarbesnių atsitikimų atminimui. Todel jame koncentravos visos tautos idėalai. Šventnamyje buvo daromos tikybinės apeigos ir dalijamos didžia iškilme dovanos nugalėtojams tautiniuose žaidimuose ir grumtynėse. Bet prie tų apeigų ir iškilmių minios į šventnamį nebuvo leidžiamos. Todel jis netiek savo didumu pasižymėjo, kiek prakilnumu ir gražybe imponavo. Trimis laiptais pakeltas nuo žemės, jis rodėsi atskirtas nuo pasaulio, jo gi struktūros rimta išvaizda ir stebėtina harmonija darė jį tikra dievybės buveine Prienamyje stovėjo indas su vandenimi, idant lankytojai, juo apsiplovę, su baime ir gryna sąžine artintųs į dievo stovylą. Po dievybės kojomis buvo stalai atnašavimams.

Bet ir orinė šventyklos (templio) išvaizda leidė suprasti, jog tai ne paprastas rūmas. Timpanonas (pažiobė), su savo prakilnia plastika, kolonų eilės, puikūs fryzai, rūpestingiausis įvairių dalių sutaikinimas taip-pat rodė į jo augštą paskyrimą.

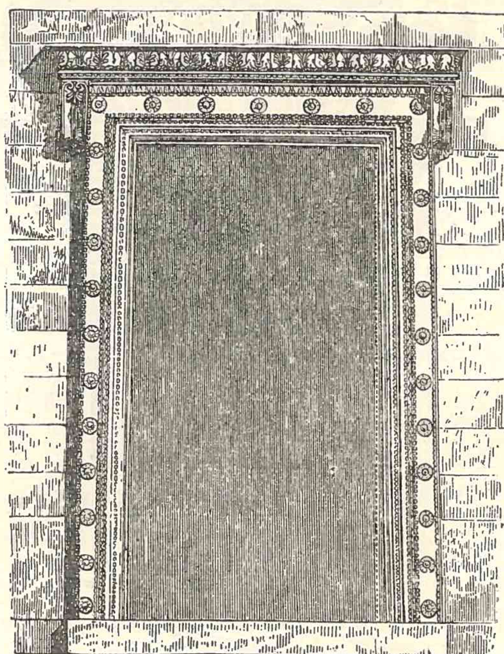
Arčiau prisižiūrėję jo statymo būdui, pamatysime, kad graikai kuo gražiausiai mokėjo įkūnyti savo kiltas mintis ir geriau pastebėsime jų išlavintą estetinę skonį. Paimkime pavyzdžiui dorinę koloną (žiūr. pav. 3.). Jos pagaminimas ir pastatymas yra tikrai genialis darbas. Viskas čia gerai apmąstyta ir pritaikinta. Jos sulaibėjimas į augštą ir sudrūtėjimas viduryje aiškiai nurodo į nešimo ir rėmimo užduotį. Grioveliai, padalindami koloną, priduoda jai lengvumo ir pabrėžia jos paskyrimą. Ripkelės viršutiniame gale, tarsi suverždamos viršūnę, nurodo į kolonos jėgą ir užduotį. Tas pats reikia pasakyti ir apie kapitelio suplokštėjusią buožę. Keturkampė plokštis ant tos buožės gražiai tarpininkauja tarp vertikalių (statmeninių) ir horizontalių (gulščių) lyčių.

Tą pačią reikšmę kaip ir kolonos turi triglyfai (žiūr. pav. 5 ir 6). Jų vertikalė linkmė, pabrėžta grioveliais, aiškiai nurodo į nešimo ir rėmimo užduotį. Metopės jų tarpe, pildydamos dykas vietas, duoda pastogėms gražaus įvairumo ir

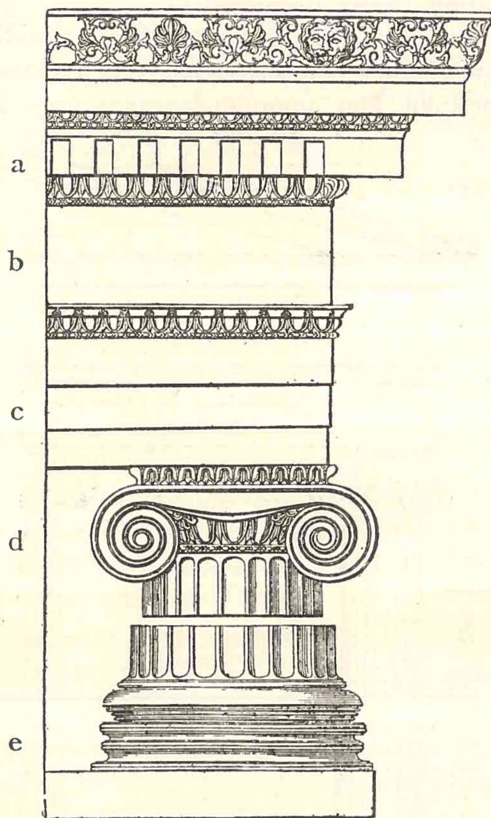
gyvybės (žiūr. pav. 6). Jei graikų statytojai architravą paliko be papuošalų, tai ir tai ne be minties padarė. Jam, mat, reikėjo nešti ir turėti sunkus akmeninis stogas su tokiais pat bolkiais, gzimsais ir karnyzais. Kiekvienas gi įkirpimas, ruožas ir padalinimas būtų sumažinęs jo tvirtumo reikšmę.

Nevisi šventnamiai buvo vienodai pastatyti ir turėjo vienodą išvaizdą. Nors formos visur buvo tos pačios, tačiau jų sutvarkymas rodo skirtumą, del kurio šventyklos gavo savo pavadinimą.

Taip, Antų templiais vadinasi šventnamiai pailgintomis galuose sienomis, užbaigtomis antais arba pastapais (templum in antis). Tarp tų paprastai stovėjo dvi koloni. (Žiūr. pav. 2). Tie antai kaip ir kolonos gaudavo savo lyčiai tinkamų pagražinimų, kapitėlius, bazes.

Pav. 8. Erechtejono durys.

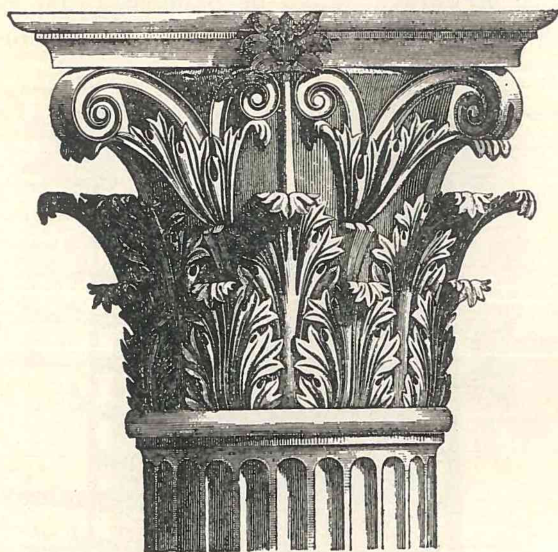
Pav. 9. Joninė kolona su bolkiais.
a. Dančių grimsas. b. Fryzas. c. Architravas.
d. Polsteris. e. Koja (bazė).

Jei vieton pailgintų sienų su antais stovėjo kolonos, tai toks šventnamis vadinosi Prostylos. Sustačius gi tokias kolonas ir užpakaliniame gale, gauta Amphiprostylos (Žiūr. pav. 14 ir 16).

Antų templis su kolonomis apie visą šventnamį vadinosi Peripteros (aplinksparnis), jeigi tų kolonų buvo dvi eili, tada jį šaukė Dipteros (žiūr. pav. 1 ir 18).

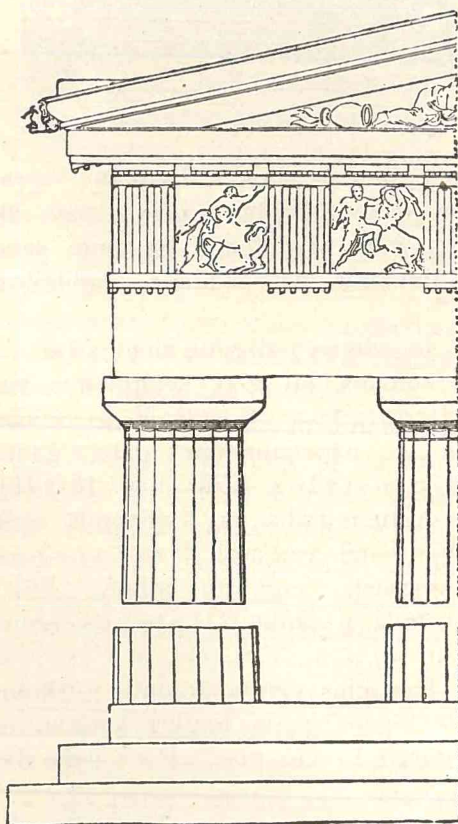
Pastačius vieton kolonų puskolones prie sienos, gauta netikri sparnai — Pseudoperipteros, Pseudodipteros.

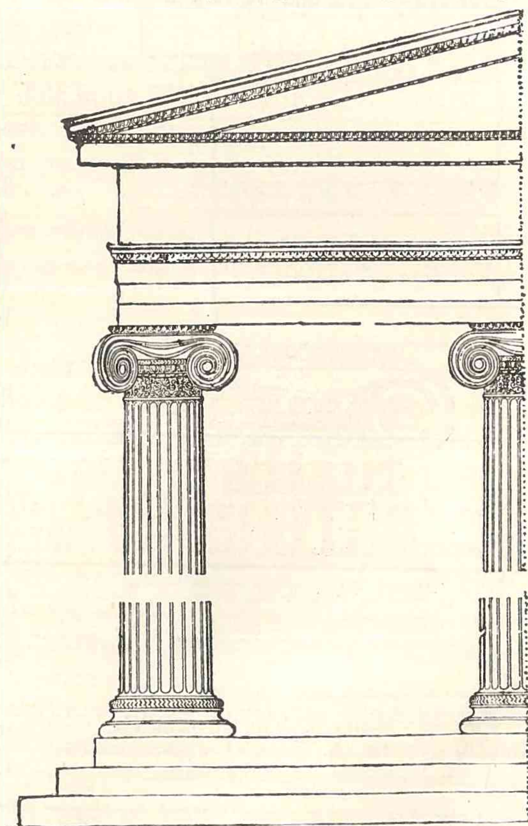
Be priešnamio — pronaos ir dievybės buveinės — naos arba cella didesnieji šventnamiai turėjo užpakalyje dar kambarį, vadinamą opisthodomos,

Pav. 10. Korintiškas kapitelis.

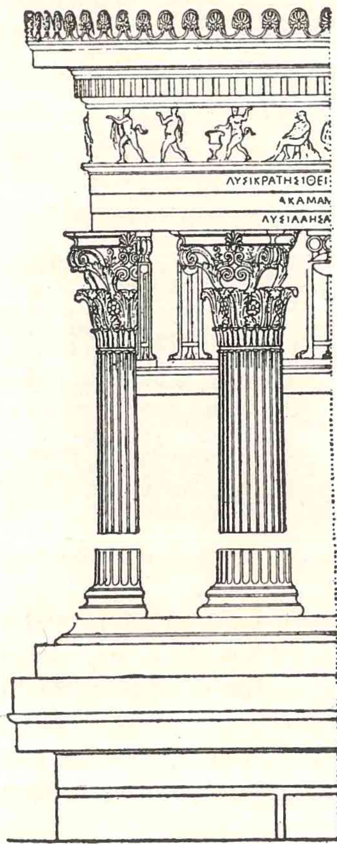
kur tilpdavo įvairioms apeigoms reikalingi dalykai. Tik, deja, to padalinimo iš oro visai nebuvo matyti. Tai ir buvo graikų statybos silpnybė. Jai truko oro ir vidaus harmonijos. Ne tokios yra krikščionių bažnyčios. Čia iš oro aiškiai matyti, kas viduj yra: kur didysis altorius, kur maldininkams vieta, kur bobinčius ir durys. Todel graikų šventnamio stilius mūsų bažnyčioms netinka. Jo būdu statoma daugiausiai šiaip-jau vieši namai, biržos, teatrai, parlamentai ir t. t. Todel ir garsioji šv. Magdalenos bažnyčia Paryžiuje, pastatyta graikų stiliumi Napoleono laikais, nedaro katalikų bažnyčios išpūdžio.

Ir apšvietimo žvilgsniu graikų šventnamio stilius mūsų bažnyčioms netinka. Mat, templiai langų neturėjo ir

Pav. 11. Dorinė tvarka.

Pav. 12 Joninė tvarka.

šviesą tegavo per grotelius ant durų. Langus pas graikus labai retai užtinki. Jie kaip ir durys buvo keturkampiniai, bet į viršų susiaurinti (žiūr. pav. 19).

Pav. 13. Korintinė tvarka.

Užtat graikiškos kolonos nuo pat krikščionijos pradžios lig šiai dienai yra vartojamos ir tai kuo dažniausiai mūsų altoriams, portaliams (prienamiams), galėrijoms ir t. t.

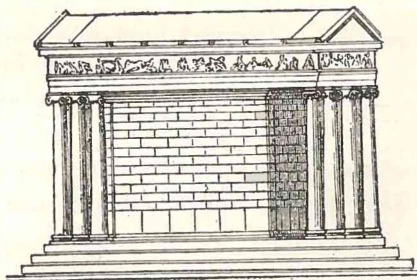
Teatrai.

Kilus gerovei ir suminkštėjus papročiams atsirado rūmų pasilinksminimams — teatrai. Graikų teatrai gerokai primena dabartinius cirkus. Jie susidėdavo iš trijų dalių: scenos, arenos arba orkestros ir vietos žiūrėtojams. Scena turėjo labai puikią architektūrą ir buvo skirta vaidinimui; orkestroj, turinčioj mūsų arėnų formą, stovėjo aukuras, apie kurį choras šokdavo. Ties scena už orkestros sedėjo žiūrėtojai pusračiu augštyn einančiomis eilėmis ir pasibaigiančiomis kolonų galerija. (Žiūr. pav. 44).

Gimnazijos, palestros, stadionai, odionai, hipodromai.

Į teatrus panašūs buvo o d e o n a i. Jie tūrėjo apvalų stogą ir buvo skiriami muzikos dailei.

Paprasčiausias rūmas vėlesniais laikais buvo g i m n a z i j a. Graikai, kaip žinome, labai stengėsi išlavinti kūno jėgas, manydami, kad sveikame kūne reikia būti ir sveikai dvasiai. Ilgainiui tiems kūno mankštinimams reikėjo pastatyti ir tam tikri rūmai. Buvo tai gimnazijos. Jos susidėdavo iš keleto būstų, suvienytų koridoriais ir galėrijomis. Ten buvo salės gimnastikai, garderobos, kambariai šaltoms maudyklėms. Ten buvo taip-pat paruoštos salės filozofams, dainiams ir mokslo vyrams, kurie ten skaitė savo teorijas, dainas, mokslo knygas susirinkusiems mokiniams. Todel didesniems kultūros židiniams niekados netrūkdavo gimnazijos.

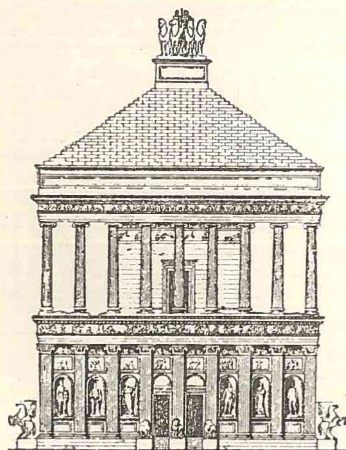
Pav. 14. Nikės templis Atėnuose.

Kūno mankštinimams tarnavo dar p a l e s t r o s, s t a d i o n a i ir h i p o d r o m a i. Kada pirmose mankštinos kovoje rankomis, stadionuose būdavo begtynės, hipodromuose gi eidavo lenktynių arkliais.

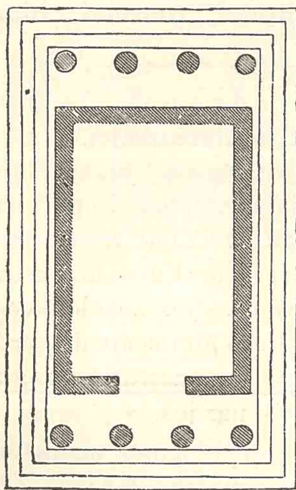
Privatiniai rūmai nors atsirado vėliau, tačiau pasiekė labai augštą gražybės laipsnį.

Graikų statybos istorija ir monumentai.

Kaip žmogaus ir tautų gyvenime yra savo išsivystymo, subrendimo ir pasenėjimo laikas, taip ir meno istorijoj yra įvairių veikimo epokų. Žmogaus pradžia esti tamsi ir miglota, vien iš pasakojimų jam pačiam atspėjama. Bet pamažu jis išsivysto, apsišviečia, sustiprėja ir tampa vyru, gaminančiu dažnai nepaprastus, didžius darbus. Deja, ilgainiui jo pajėgos ima silpnėti, atsistato kupra, sustingsta kojos ir rankos, aptemsta protas ir akys, apkursta ausys ir jis pavirsta gyvu lavonu, kol mirtis nepatraukia jo kapan. Lygiai esti su tautomis ir jų menu. Taip nutiko ir su graikais ir jų garsiąja architektūra.

Pav. 15. Mauzolejus Halikarnase.

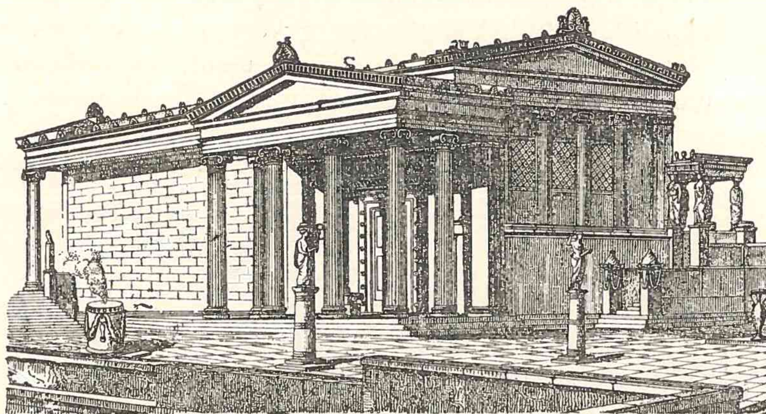
Jos pradžia apklota migla. Mes sužinojome apie ją iš Homero mitologinių pasakojimų ir jos priešistorinis laikas matomas tik per mytų rūką. Kas ir kada pastatė Tirinso ir Mikenos didižiuosius mūrus ir iždo namus nežinia. Patys graikai spėja, kad tai bus buvę Kiklopai, milžinai, atvykusieji iš Lykijos. Ir nenuostabu. Taip nepaprastai dideli mūrai tik pasakose galėjo rasti savo kilmės paaiškinimą. Pav. Tirinso mūrai, kurie miesto apgynimui bus pastatyti, turėjo augščio 20 su viršum metrų ir buvo 16, vietoms ir daugiau metrų storio. Jų atskiri akmenys turėjo sieksnį ilgio ir pusantro metro storumo. Iš tikrųjų reikėjo tikrų milžinų tam darbui atlikti.

Pav. 16. Amphiprostilos.

Nemaža šviesos į priešistorinę statybą įnešė Pausanias, graikas, kilęs iš Mažosios Azijos, kurs antrame krikščionijos amžiuje aplankė įvairius Aigipto, Azijos, Graikijos ir Italijos kraštus ir kelionės įspūdžius aprašė savo knygose „Periegesis". Pasiremdami jo nurodymais, kai kurie mokslo vyrai, archeologų draugijos ir įstaigos ėmė kasinėti aprašytose jo vietose ir rado daug įdomių liekanų ne tik archeologijos ir istorijos žvilgsniu, bet ir statybos srityje. Taip atkasta: Troja, Tirins, Mikenai, Atėnai, Delphai, Tanagra, Olimpija, Pergamon ir kiti žilos senovės miestai. Daugiausiai pasidarbuota antroje devynioliktos amžiaus pusėje, kada net valstijos prisidėjo prie tyrinėjimų. Didžiausią garbę įgijo Vokietija radimu garsiosios Olimpijos 1875—1883 m. Iš mokslo vyrų labjausiai įgarsėjo vokiečiai H. Schliemann ir Dr. Doerpfeld.

Mums čia, žinoma, terūpi architektūros liekanos ir tai su graikų stiliaus lytimis. Priešistorinės gi iškasėnos greičiau tinka archeologijai.

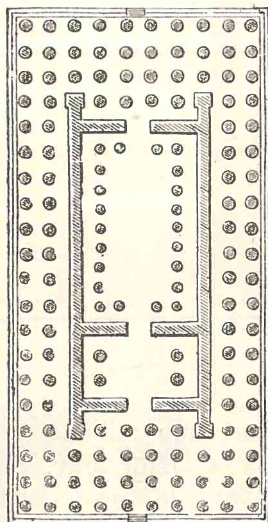
Archaiškoji epoka. Visų seniausis graikų šventnamis, kurio liekanos surasta, bus Heros templis Olimpijoje. Atkasus vokiečiams tą garsų savo iškilmingais žaidimais senovės miestą, tarp kitų žymių likučių, užeita ir tas šventnamis. Deja, iš jo teliko pamatas ir keletas architektūros dalelių. Kiek

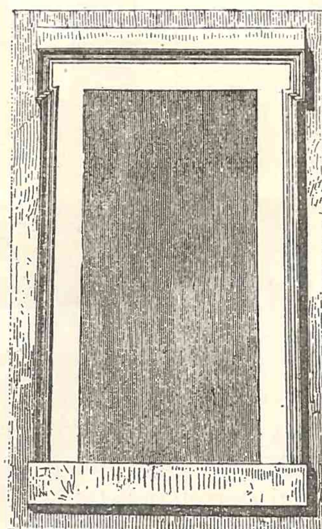
Pav. 17. Atėnų Erechtejonas.

galima spręsti, jis bus buvęs iš medžio ir tik supuvusios kolonos bus atstatytos iš akmens. Architravo visai nerasta, kas leidžia manyti, kad jis pasiliko iš medžio ir visai sutrūdėjo. Jo pamatas rodo peripterą su 6 kolonomis skersai ir 16 išilgai. Spėjama, kad jis bus pastatytas maž daug 1000 m. prieš Kristaus gimimą.

Tik įvedus olimpiadų skaitliavimą atsirado šventnamiai su išvystytu doriniu stiliumi. Bet jie dar rodo nemažai silpnybių. Kolonos, perstoros apačioj, viršuj perdaug sulaibėja. Subrinkimas augštosios pusės viduryje perdidis, tarsi pilvotas, arba jo visai nėra, tai priduoda kolonai nemalonaus styvumo. Architravas esti persunkus, pažiobė peraugšta. Ir pati terasa, būdama perdaug iškelta, rodo proporcijų stoką. Kartais ji pasikelia 5, 6, 7 ir daugiau laiptų. Medžiaga irgi nekokia — kalkių akmuo, aptrauktas stuku (tinku).

Pav. 18. Dipteros.

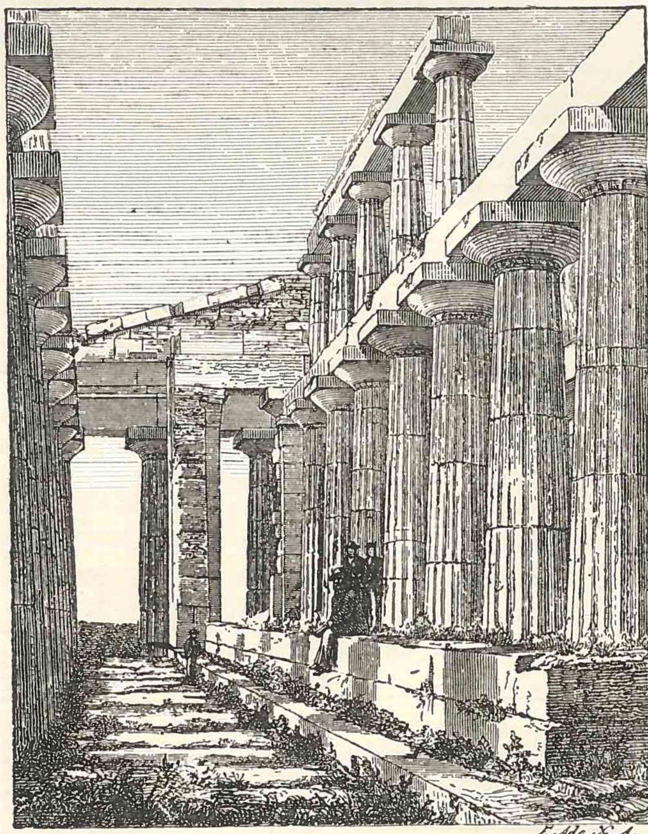

Pav. 19. Erechthejono langas.

Ta archainė epoka su savo netobūlumais eina lig karo su persais (apie 470 m. pr. Krist.). Nuostabu, kad jos liekanų daugiausiai randame ne pačioj Graikijoj, bet jos kolonijose Italijoj ir Sicilijoj. Pastarojoj buvo net keletas garsių

savo statyba miestų, kaip: S e l i n u s, S y r a c u s a e, A k r a g a s (Agrigentum).

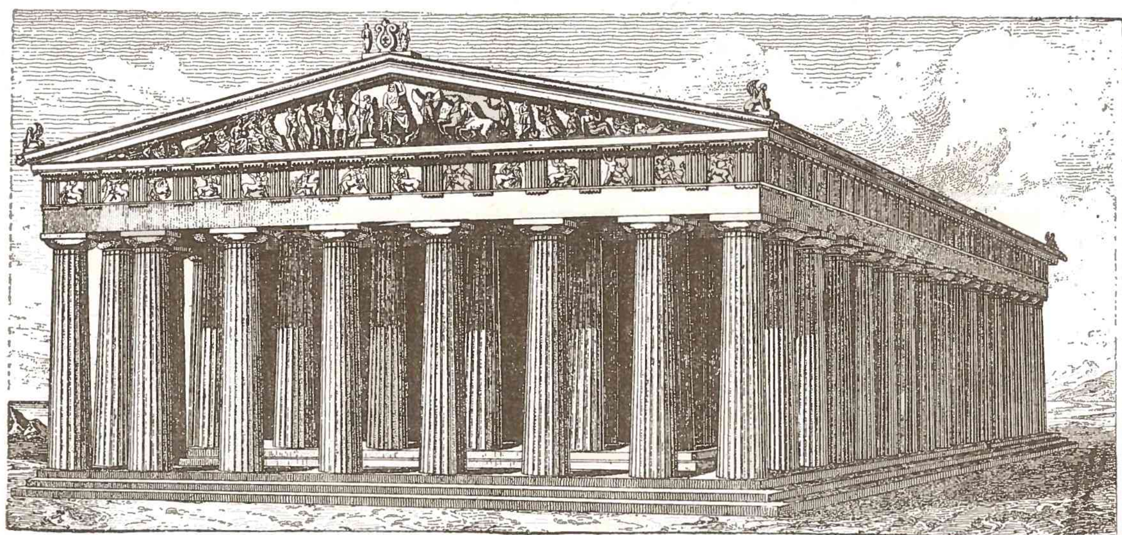
Kiek augštai jau tada buvo pakilusi graikų kultūra, geriausiai rodo jų miestas „Paestum“ pietinėj Italijoj. Ten gyveno graikai, pragarsėjusieji vardu „Sibaritai“. Jie mokėjo taip sunaudoti žemės derlingumą, kad visi tapo didžturčiai ir ilgainiui nieko nebedirbo, naudodamiesi vien gyvenimo patogumais ir prabangomis. Ir šiandieną dykaduonius, mėgstančius pasigerėjimus, tebevadiname sibaritais. Bet užėmus Paestumą romėnams ir nupuolus graikų kultūrai, miesto ir apylinkės klimatas taip pablogėjo, kad reikėjo jie apleisti. Tame tai Paestume arba, kaip graikai jį vadino, Pozeidonijoj, kurs šiandieną virto menku kaimeliu, tebestovi trys

Pav. 20. Neptuno templis Paestume.

puikios šventnamių liekanos, duodančios gražius senobinio doriškojo stiliaus pavyzdžius. Visų puikiausis jų buvo P o s e i d o n o t e m p l i s (žiūr. pav. 20). Yra tai peripteros, turįs 6 kolonas skersai ir 14 išilgai (6×14). Jo proporcijos taip gražiai suharmonizuotos, kad jis galima būtų priskirti prie ištobūlinto dorinio stiliaus, jei neturėtų ir kaikurių archainių motyvų, kaip: sunkaus architravo ir fryzo, stipriai sulaibėjančių kolonų, perstorų kapitelių ir k. Vidus dviem kolonų eilėm buvo padalintas į tris navas. Pažymėtina, kad viršum kolonų eina dar antra

Pav. 22. Atėnų Akropolis; spėjama kitą kart taip rodęsis.

Pav. 19. Atėnų Partenonas.

kolonų eilė, gerokai padidindama vidurinės navos augštumą, šalinėms gi, padalintoms į du augštu, suteikdama puikią galeriją.

Senesnis bus Demetros templis. Jo augšti skliautai, kolonų žymus sudrūtėjimas viduryje, kapitelio buožės storumas, triglyfų siaurumas ir vidaus padalinimas, su atskiru kambariu sibaritų taip gerbiamai derliaus deivei, liepia spręsti apie jo žilą senovę.

Tačiau bene seniausis bus trečiasis šventnamis, vadinamas Bazilika. Tai rodo viena kolonų eilė, einanti per navos vidurį, kokios kituose templiuose visai nematyti. Spėjama, kad ji bus pastatyta stogui paremti.

Daugiausiai dorinių šventnamių griuvėsių randame Sicilijoj. Priskaito jų ten daugiau negu 20. Iš jų nemaža dalis reikia priskirti archainei epokai. Selinaus mieste tebestovi šeši peripteraliai šventnamiai, tarp kurių keturi rodo žilos senovės lytis. Įdomiausis, kad ir neseniausis, bus Zeuso templis, nustebinąs savo didumu. Jis turi 52 metrų platumo ir yra 129 m. ilgumo.

Dar paminėtini būtų tos epokos šventnamiai Syrakūzuose, Korinte ir Metapontume (Italijoj).

Antra epoka. Yra tai graikų statybos klestėjimo laikas, prasidedąs persų karo pradžia ir baigiąsis 338 m. Kristui dar negimus. Nusikračius visų išsivystymo silpnybių, tuščių ir nereikalingų papuošalų, perdėto stambumo, dailiai sutaikinus proporcijas įgijus kiltaus rimtumo ir monumentalio didumo, architektūra pasirodo dabar visoj savo grožybėj. Jos geriausių pavyzdžių reikia ieškoti Graikijos tikybiniuose, socialiuose ir politikiniuose centruose: Olimpijoj, Atėnuose ir Delfuose. Kas ketveri metai Olimpijoje Zeuso garbei buvo rengiama didžiausia iškilmė, vadinama Olimpiada, kurioj dalyvavo visi graikai be politinių pažiūrų ir ištarmių skirtumo. Buvo tai graikų tautiniai žaidimai, žinomi visame pasaulyj. Jie įsikūrė jau karžygių laikmetyj, bet jų registracija prasidėjo tik 776 m. prieš Kristų ir tęsės tūkstantį su viršum metų. Pavergę Graikiją ir romėnai gana uoliai juose dalyvavo. Išsiplatinus krikščionijai, ciesorius Teodosius juos galutinai užgynė, kaipo stabmeldijos liekanas ir jie turėjo žlugti. Nuo to laiko prasideda ir pačios Olimpijos liūdna tragedija. Manytumei, kad dievai keršyja už pašalinimą, siųsdami nelaimę po nelaimės į buvusiąją valdovo buveinę. Jau ketvirtame Kristaus ėros šimtmetyje, šiaurinėms tautoms įpuolus į Graikiją, jiems apsiginti apie Olympiją pastatyta valnis iš šventnamių dalių. Sekančiame amžiuje du žemės drebėjimu sunaikino daug paminklų, neaplenkdami ir paties Zeuso šventnamio. Negana to, Kronos kalnas užgriuvo miestą ir sunaikino daug monumentų. Bet ir to neužteko Užtvinsta Kladeos upelis ir apneša garsiąją žaidimų sostinę smiltimis. Paskui, apylinkės gyventojai iš šventnamių liekanų pasistato kaimą. Antgalo, įvyksta paskutinė katastrofa. Dar kartą užtvinsta minėtasis upelis lygiai su Alfejos upe ir apkloja Olimpiją 5 metrų augštu žemės ir smėlio sluoksniu. Iš Olimpijos nebeliko nė žymės. Užmiršta ir apleista, ji gulėjo žemėje ilgus amžius. Tik devynioliktojo amžiaus pabaigoje vokietis Ernstas Curtius, išmeldęs iš reichstago reikalingų lėšų, ėmė ją atkasinėti ir 1881 m. laimingai atidengė visą miestą. Nuo to laiko jis tapo neišsemiamu šaltiniu graikų dailei ir kultūrai pažinti. Šaly Kronos kalno rasta šventorius (Altis), apvestas mūru, kuriame stovėjo didysis Zeuso aukuras, šventnamiai (Heraion, Metroon, Olimpeion,

Pelopion), statuos ir įvairios atnašų dovanos. Apie šventorių ėjo būstai zaišlams (gymnasion, stadion, palaestra, hippodromas), įvairių valstybių iždinės, rūmai svečiams, Fidijo dirbtuvė, namai kunigams ir galerijos.

Tarp šventnamių visų įdomiausis buvo Z e u s o t e m p l i s (Olimpeion). Jį pastatė elietis L i b o n apie 450 m. pr. Kristų iš straigių kalkakmenio. Buvo tai peripteras, turįs 6 kolonas skersai ir 13 išilgai. Iš oro jis labai panašus į Partenoną, bet viduj turėjo tris navas, skirtas kolonomis, ir gerokai priminė Poseidono templį Paestume. Vidurinėj navoj stovėjo garsiojo Fidijo geriausia statua, padirbta iš aukso ir dramblio kaulo. Buvo tai patsai Zeusas, Olimpijos globėjas. Šventnamio aslą puošė mozaika su paveikslais iš mitologijos. Metopių plastika abejuose jo galuose buvo iš balto marmoro. Visas templis rodo galutinai išvystyto dorinio stiliaus pavyzdį.

Visų gražiausis to stiliaus žiedas buvo Atikos sostinėj A t ė n u o s e. Kas Olimpijoj Altis, tas buvo Atėnuose A k r o p o l i s. Vien tik dievų garbei skirta, ji ir nepriėmė kitų rūmų savo šventoriun, kaip tik šventnamius. Žiūr. pav. 22. Jų puikiausis buvo Pallas Atėnos templis, vaidinamas P a r t h e n o n (t. y. panelės būstas). Visas pastatytas iš marmoro geriausių Graikijos statytojų I k t i n o s o ir K a l i k r a t e s o, jis savo gražumu per devynius šimtmečius stebino visą senovės pasaulį. Net ir krikščionys, gerėdamies jo kilnia ir puikia išvaizda, užmiršdami paskyrimą, nesidrovėjo ten įtaisyti šv. Panelei Marijai bažnyčią. Išbuvus tūkstantį metų krikščionių šventykla ir papuolus į turkų rankas, ji buvo pertaisyta į mošėją. Bet ir turkai, supratę jos grožybę, neužkabino jos puikios architektūros, pasitenkindami vidaus sutvarkymu sulig savo apeigų. Deja, aplenkiant venetiečiams Atėnus 1687 m., bomba pataikė į ten sukrautą paraką ir nuo eksplozijos ji smarkiai sukiužo, nors ir šiandieną tebestovi, nustebindama pasaulį savo nepaprastai gražia struktūra. Jos plastika dabar puošia didžiausius Europos muzėjus. Žiūr. pav. 19.

Po 14 metų sunkaus ir rūpestingo darbo Partenonas buvo pabaigtas 438 m. Kristui dar negimus. Kaip dauguma dorinių templių, lygiai ir jis buvo peripteras, turįs skersai 8 išilgai gi 17 kolonų (žiūr. pav. 19). Jo cela turėjo amphiprostyloso formą ir buvo padalinta į du būstu: didesnį, trijų navų — Hekatompėdos ir mažesnį — Parthenon. Pirmame stovėjo Fidijo pagaminta deivės statua iš aukso ir dramblio kaulo, antrame gi jos kulto paramentai, kuo išaiškinama ir kambario pavadinimas (parthenon reiškia panelės būtą).

Partenonas buvo tikro gėnijaus ištaka. Ir savo visumoj ir detaliuose jis visai patenkina ir geriausiai ištobūlinto skonio reikalavimus.

Arti jo, toj pačioj Akropolyj yra ir kitas, labai įdomus šventnamis — E r e c h t e i o n (žiūr. pav. 8, 17 ir 19). Jis pastatytas gražiausiu joniniu stilium. Ir jame buvo įtaisyta kriščionių bažnyčia, bet paskui turkų haremas. Todel jo vidaus sutvarkymo nebegalima dorai atspėti. Iš šalių buvo du prienamiu (pronaos), iš kurių mažesnysis vieton kolonų turėjo karyatidas panelių pavidale. Del vietos nelygumo jo užpakalinis (vakarų) galas buvo žymiai pakeltas ir papuoštas 4 puskolonėmis ir 2 kertiniais pilioriais.

Prie Akropolies angos stovįs N i k ė s š v e n t n a m i s duoda irgi gražų joniškojo stiliaus pavyzdį. Jis visai nedidelis ir buvo turkų sugriautas, bet liko

vokiečių statytojų iš gerai užsilaikiusių liekanų atstatytas ir šiandieną yra gražiausis Akropolies pagražinimas. Žiūr. pav. 25. Ir pati akropolies anga — propylaion — tarp dviejų doriškų frotonų turėjo jonišką vidaus kolonadą.

Visų geriausiai užsilaikęs Atėnuose yra šventnamis vadinamas Theseion ir tai ačiū tam atžvilgiui, kad dar angsti liko pertaisytas į krikščionių bažnyčią. Visas pastatytas iš marmoro dailiausiomis lytimis jis savo gražumu eina lenktines su Partenonu. Buvo tai doriškosios tvarkos peripteras 6 × 13 kolonų.

Iš kitų to laikmečio šventnamių dar pažymėtina: Atėnos templis ant Aeginos salos, Konkordijos šventnamis Akragase (Sicilijoj) ir Apolino - Figalijoj (Phigalia).

Trečioji epoka. Ji prasideda su makedoniečių valdymo laiku ir baigiasi romėnų pavergimu Graikijos, 338 — 146 m. Aleksandras Didysis, turėdamas ryšių su Azija, atnešė į Graikiją ir tenykščius gaivalus, prabangas, papuošalų pamėgimus, tuštybę, pasigerėjimą blizgesiais. Greitu laiku ir į graikų rimtąją architektūrą įsibrovė tuštybė. Kaip seniau šventnamiai, taip dabar imta statyti teatrai, palociai, puikios galerijos pasivaikštinėjimui. Statant gi šventnamius, žiūrima daugiau į jų skaistybę negu į kiltą rimtumą. Prastas dorinis stilius jau nebepatenkina išlepinto skonio. Reikia jam primaišyti joninių ir korintinių papuošalų. Pamažų graikiškoji architektūra nustoja savo esteninių žiedų ir ima vysti.

Iš tos epokos monumentų pažymėtina ypatingai Apolino templis Milete (M. Azijoj), pastatytas architektorių Daphniso ir Paionioso joninėj tvarkoj. Buvo tai nepaprasto didumo (10 × 21 kol.) peripteros, turįs 100 m. ilgio, 15 m. platumo ir 33,5 m. augštumo. Rodos, kad jis ir buvo visudidžiausis senovės templis.

Taipgi įdomus Efezos Artemizijonas, pastatytas architektoriaus Deinokrates vieton nudegintojo pusgalvio Herostratos, kurs savo piktadarybe norėjo įgyti karžygio garbę. Ačiū jo kvailystei Efezos gavo nepaprastą templį, prie kurio prisidėjo net vienas garsiausiųjų visos Graikijos skulptorius — Fidijas. Buvo tai dipteros, turįs po 8 kolonas skersai ir 20 išilgai. Kolonų apatinės dalys buvo papuoštos naturalio didumo reljefo paveikslais. Prie jų be minėtojo Fidijo darbavosi ir Skopas. Pačios kolonos buvo 18 m. augštumo. Mažojoj Azijoj rasta ir daugiau joninio stiliaus monumentų, tarp kurių antkapis Halikarnase senovės rašytojų garsinama kaipo septintas pasaulio stebuklas. Jį pastatė Karijos karalienė Artemizija savo 350 m. mirusiajam vyrui Mausolui. Ant keturkampio mūro pasikelia trobesys periptero pavidale su marmoro pyramydos stogu, ant kurio milžiniška kvadryga (ketvertu arklių pakinkyti ratai) veža stovintį Mauzolą. Žiūr. pav. 15. Ilgainiui, jis liko visai sunaikintas ir tik nedaug likučių parvešta į Britanijos muzėjų Londone. Pagal jį dabar kiekvienas didesnis valdytojų antkapis vadinama mauzoleum.

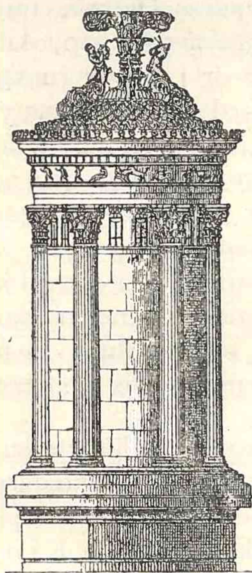
Trečiojoj epokoj pražydo visugražiausis graikiškosios architektūros žiedas— korintinis stilius. Jis pridavė trobesiams lengvumo ir skaistybės, sumažino jų stambų rimtumą, kodel rimti iš prigimimo graikai juo kuorečiausiai naudojosi.

Seniausis to stiliaus monumentas yra Lysikrateso paminklas Atėnuose, pastatytas 334 m. Jo kilmė gana keista. Mat atėniečiams buvo

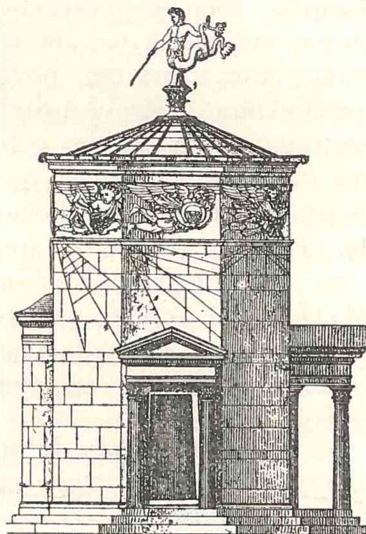
paprotis nugalėtojams lenktynių žaidimuose dovanoti trikojai, kurius ant paminklo statydavo šalia gatvės. Lyzikrato paminklas (žiūr. pav. 23). rodo puikų apskritą bokštelį, papuoštą korintiškomis puskolonėmis, stovintį ant gana augšto keturkampio pamato. Jo marmoro stogas, pasibaigia gražiu akantaus gėlės kuodu, ir buvo trikojo postumentas.

Bokšto išvaizdą turėjo ir Horologium arba vėjų bokštas ten pat Atėnuose (Žiūr. pav. 24). Jo viršūnėj stovėjo tritonas, rodąs lazdele į vėjo pusę. Jis turėjo du gražiu korintiniu portaliu ir apvalią apsydą su vandens laikrodžiu.

Atėnuose buvo ir daugiau korintinio stiliaus monumentų, kaip Hadriano anga ir stoa arba gimnazija.

Pav. 23. Lysikrato paminklas Atėnuose.

Pav. 24. Horologium Atėnuose.

Iš pramonės dailės paminėtina graikų puikūs trikojai, stalai su stirnų ir liūtų kojomis, patogiomis atlošomis, ypač gi dailiai papuoštos vazos.

Graikų stilius viešpatavo nuo šeštojo šimtmečio pradžios prieš Kristų lig antrojo amžiaus pabaigos po Kristaus, taigi per 800 metų. Penklioliktame amžiuje jis vėl atgimė renesanse ir lig šiai dienai jo formos vartojamos puikiausiuose rūmuose ir bažnyčiose. Visi mėginimai jis pašalinti ir naujomis formomis pakeisti nedave geistinų vaisių. Tiktai tryliktame amžiuje gotikas buvo pavergęs kaikurių kraštų architektūrą, bet jo viešpatavimo laikas turėjo baigtis su penkioliktu amžiu. Net ir uoliausis graikiškųjų formų priešas — modernizmas — lig šiai dienai negali pasigirti nugalėjimu.

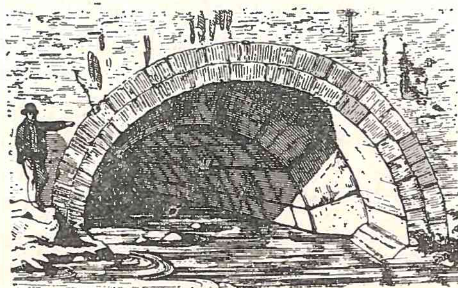
B. Etruskų arba Toskanijos stilius.

Nors etruskų architektūra labai sunaikinta ir maž terandame jos liekanų, tačiau ji taip yra svarbi, kad jos nepaminėti jokiu būdu negalima. Ji net priskaitoma klasikinei architektūrai delei monumentalių atmainų, kurias įvedė į statymo dailę ir, kurias priėmė vėlivesnieji stiliai.

Etruskų tautos kilmė ir kalba lig šioliai nėra dar ištirta.*) Spėjama, kad jie atėjo nuo žiemių ir apsigyveno puikioj Toskanos žemėj tarp Tibro upės ir

*) Pasiremdamas etruskų antkapių antrašais, kurių išliko septyni tukstančiai, J. Trusmanas priparodė, kad etruskai buvo viengenčiai su lietuviais ir latviais. Kadangi čionai būtų nevietoj įsileisti į jo augštai moksliską, darbą, tai interesuotiems patariu perskaityti jo veikalą „Letto-slavianskie elementy v Etruskich nadpisiach. Revel, 1911 g.“

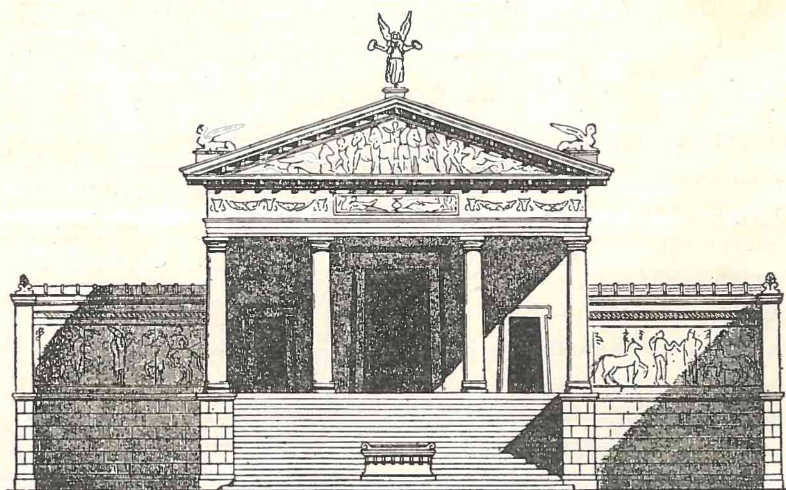
Tirenējos juros, vidurinėj Italijoj. Apie jų politikinį veiksmą, ir literatūrą taip-pat neturime jokių žinių. Bet tai visiems gerai žinoma, jog jie buvo gabūs dailininkai, kaip liudija jų kapų monumentai. Ten atrasti paveikslai, molio indai, žalvario išdirbiniai, akmens sarkofagai (karstai), reljefai ir stovylos roda gerai ištobūlintą skonį ir techniką. Architektūros žvilgsniu jie irgi buvo gerai išsilavinę, kaip matoma iš minėtųjų monumentų. Tik, ant nelaimės, ji taip sunaikinta, kad ir atvaizduoti ji sunku. Visgi ji neužmirština ir statymo dailės strityje užima gana garbią vietą. Mat, etruskai pirmieji išrado apvaliąją velvę (skliautus), parodžiusą architektūrai naujus kelius. Etruskai tai buvo, kurie sumanė tašyt akmenius kylių formoj ir tais ėmė lenkti lankus ir velves išilgai perpjautos bačkos pavidale. Tuo jie davė pradžią naujai, lig šiai dienai vartojamai konstrukcijai ir todel jų architektūra teisingai dedama tarp klasikinių (žiūr. pav. 25).

Pav. 25. Cloaka Maxima Romoje.

Naujasis etruskų išradimas leidė jiems taisyti dailias nišes su pražulniai apvaliais skliautais. Jų prasti, bet gražūs gzimsai rodo statytojų gerą ir švelnų skonį.

Kapų monumentai pas etruskus buvo dviejų rūšių. Vienus statydavo stačiai ant žemės, kaip lydai, kaugės pavidale, kitus gi iškaldavo uoloje, bet lubas

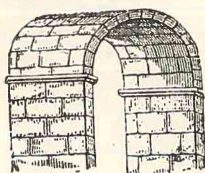
Pav. 26. Etruskų šventykla. Rekonstrukcija.

remdavo piliorìais arba kolonomis, tarsi jos būtų iš medžio dirbtos. Lavoną dėdavo į kapą visą apginkluotą, o apie jį statydavo vazas, įrankius ir įvairius rakandus. Sienos buvo puošiamos figūrų paveikslais.

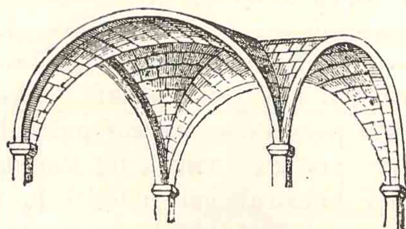
Etruskų templiai gerokai primena graikų šventnamius. Ir ten matyti tos pačios durys ir langai, visai panašios kolonos, žemos pažiobės su reljefais, pliki architravai ir papuošti fryzai. Deja, jų liekanos taip sukiužusios ir išblaškytos, kad pirmoji struktūra ir atspėti jau labai sunku. Žiūr. pav. 26.

C. Romos stilius.
(200 pr. Kristų lig 300 po Kristaus).

Romėnai nebuvo tokie dailininkai, kaip graikai. Jų idealas buvo valstybės dalykai. Išplatinti jos ribos, pririnkti jai kuodaugiausia žemių, surasti tinkamų valdymo įstatymų jiems užvis labjau rūpėjo. Todel ir jų architektūra tarnavo daugiausia valstybės reikalams, kaip va: tiltams, vandens įvadams, cirkams, amfiteatrams, pirtims ir t. t. Taigi romėnai labjausia žiūrėjo į architektūros praktišką vertę, turėdami prieš akis jos naudą. Tačiau ir jos estetinę pusę jie mokėjo vertinti. Jiems netrūko dailės supratimo, nei tinkamo gabumo. Nugalėję svetimas tautas, jie nenaikino jų gražių padarų, kaip vandalai, bet išlaikė juos kaipo brangias liekanas, stengdamies jomis sekti.

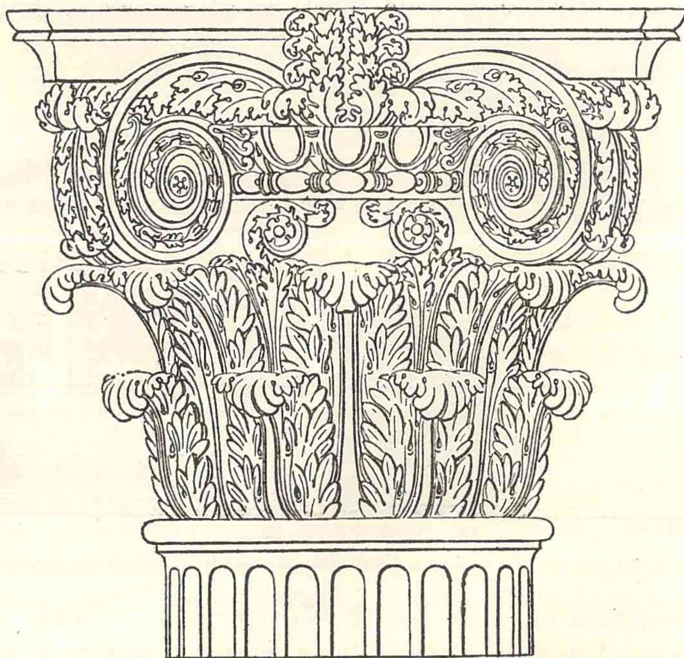
Pav. 27. Apvali velvė.

Pav. 28. Kryžiava velvė.

Pritaikindami architektūrą savo tikslams ir suvartodami savotiškai skolintas lytis sulig savo reikalų ir nuomonės, jie įvykino naują stilių, kurs vis dar nenustojo būvęs architektūros pavyzdys.

Graikų architektūrai vieno dalyko, regis, ir tetrūko, o tai laisvės erdvės arba vietos sutvarkyme. Jei jau medžio bolkiai neleidžia plačių trobų statyti, tai akmeniniai, reikalaujantys tankių sudūrimų, jau visai suriša rankas statytojui. Taigi ir graikai, nors ir gabūs architektoriai, tegalėjo tik siaurus, keturkampius rūmus statyti. Velvė gi prašalino visus keblumus ir, ją turint, nebereikėjo varžytis erdvės aplinkybėmis. Ji leidžia statyti taip gerai keturkampius įvairaus platumo, kaip ir visai apskritus, net ir keletą augštų(etažų) turinčius rūmus.

Pav. 29. Sudėtinis kapitelis (kompozitinis).

Romėnų didžiausis nuopelnas statymo dailės srityje ir buvo velvės (Gewölbe, voûte, sklepienie) įvedimas architektūroje. Nors velvė, kaip matėme, išrado etruskai, tačiau romėnai jos pritaikinimu ir sunaudojimu užsitarnavo sau neužmirštiną garbę.

Romėnų vartojama velvė buvo trijų rūšių: apvali, skersinė ir apskrita.

Apvalioji velvė (Tonnengewölbe) turėjo išilgai perpjautos bačkos arba cilindro pavidalą (žiūr. fig. 27). Jinai buvo tuo nepatogi, kad reikalavo storų sienų, nes visu savo sunkumu kėtėsi į šalis.

Tuoties kryžiava pasižymėjo lengvumu ir suteikė rūmui gyvumo. Ji susidarė dvi apvalioji velvi kryžmais taip suneriant, kad susidaro keturi trikampiai (žiūr. fig. 28) Išdaliję kokią-nors ruimę į kvadratus, galime ja dengti kuoplačiausius rūmus, visai nežiūrėdami į jų didumą. Išradimu tos velvės ir pritaikinimu architektūra neapsakomai praturtėjo. Dabar jai buvo visos durys atdaros.

Apskritoji velvė arba kopula turėjo skersai perpjauto kiaušinio pavidalą (fig. 39) ir buvo vartojama apskritiems rūmams dengti. Nes romėnai mėgo apskritus namus, ypač šventnamius, tai apskritoji velvė arba bonia jiems buvo labai pageidaujama.

Skolintas iš graikų formas romėnai savotiškai vartojo, dažnai maišydami jų stilius. Pavyzdžiui, korintinėmis kolonomis rėmė dorinį architravą ir fryzą.

Kolonas jie mėgo statyti ant keturkampių postumentų (fig. 34); tai, žinoma, netiko jųjų remiančiam būdui. Tokią-pat organišką klaidą padarė jie, įvesdami sudėtinį (composita) kapitelį (fig. 29). Nes jų kolonos, kaip matome, tarnavo ne rūmo organizmui, bet vien tik jo puošimui, tai neretai atsitikdavo, kad jos tesiekė tik lig pusės augšto. Tokių kolonų eilė vadinama atika.

Vartodami kolonas tik pagražinimui, romėnai statė jas, kur reikia ir kur nereikia, kad tiktai architektūra būtų graži. Jie net skėlė jas ir statė prie sienų tuo tiktai tikslu, kad tos nepasirodytų plikos ir vienodos. Tokios skeltos kolonos vadinasi pilastrais. Statydami keletą augštų, jie tuos mėgo puošti įvairių stilių kolonomis. Taip, apatiniam augštui imdavo dorines, antrajam jonines, trečiajam korintines, viršutiniam gi skeltąsias kolonas (žiūr. fig. 36).

Kepurėjantį arba viršutinį gzimsą romėnai mėgo kuodailiaisiai puošti ir tai mokėja taip gražiai padaryti, kad lig šiai dienai niekas jų tame dalyke neviršyja.

Mėgdami iškilmę, romėnai nepasitenkino graikų ornamentika, bet surado daug naujų motyvų, kuriems stengėsi duoti, kiek galima, realią išvaizdą. Jų formos buvo minkštos, riebios ir mažiau stilizuotos, negu pas graikus. Maž ne visi Italijos gyvūnai ir augalai su savo lapais, pumpurais, žiedais ir vaisiais randami romėnų stiliuje, ypač gi: ąžuolas, vynmedis, lauras, aguona, lilija, rožė, javų varpos, fygos, medžių vaisiai, vijokliai, lygiai kaip ir vabalų, paukščių, žvėrių, ir žmonių paveikslai. Be to, gėlių ir vaisių ryšiai (festonai), medžioklės ir karo įrankiai, gėnijai, ožkų galvos ir kiti jų turtingos fantazijos vaizdai puošė sienas, fryzus, lubas ir kolonas. Visa tai jie mokėjo taip gražiai sutvarkyti ir supinti, kad sudarė vieną dailų vaizdą, kurs žadino ir patenkino kiekvieną vaidintuvę. Tuos vaizdus paskui priemė renesansas, pavadindamas juos groteskais delei jų atradimo grotose.

Pažymėtinas yra durų rėmų arba staktų puošimas, duodąs tikrai estetiško pasigerėjimo. Čia randama visi ornamentikos būdai — nuo paprasčiausių graikų lig puikiausių rytiečių papuošalų

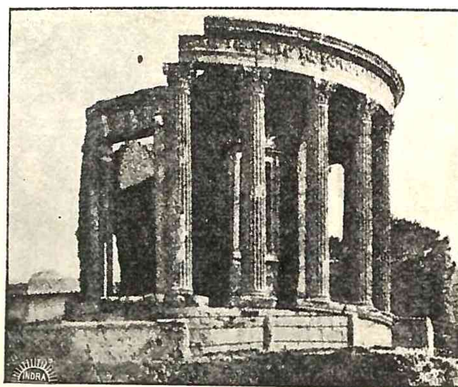
Nekęsdami dykų vietų architektūroj, romėnai net ir velvę stengėsi sumarginti. Padalinę ją į daugybę laukų — dažniausiai kvadratų — jie įleisdavo į tuos

kad romėnai mokėjo įvertinti dailę. Nugalėję svetimas tautas, jie netiktai nenaikino jų meno kūrinių, bet dar stengėsi juos atsigabenti į Romą ir ten viešai pastatyti. Tarp kitų, Fulvius Nobilior parvežė 285 žalvario ir 230 marmoro stovylų. Iš tų laikų liko, nors dalimi, Via Appia (žiūr. pav. 30). Cloaca maxima ir Capitolium.

Pavergę graikus, romėnai jau visai pasisavino jų statybą. Kas gyvas, ėmė sekti jų stylium. Didžturčiai uoliai puošė savo rūmus klasikiniais moty-

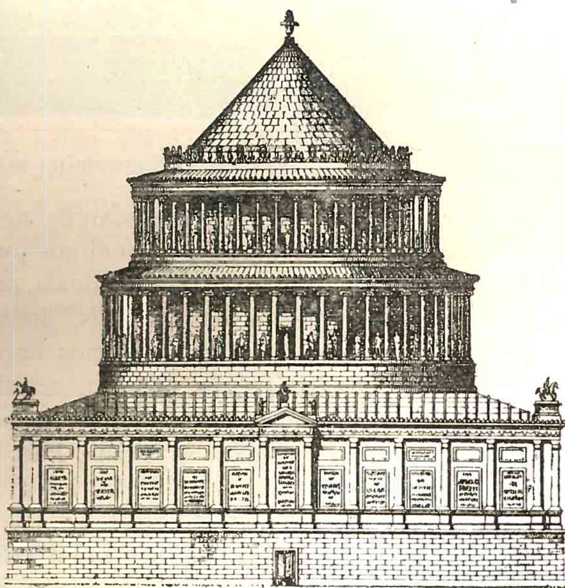
Pav. 31. Vestos templis Romoje.

Pav. 32. Šventykla Tibure.

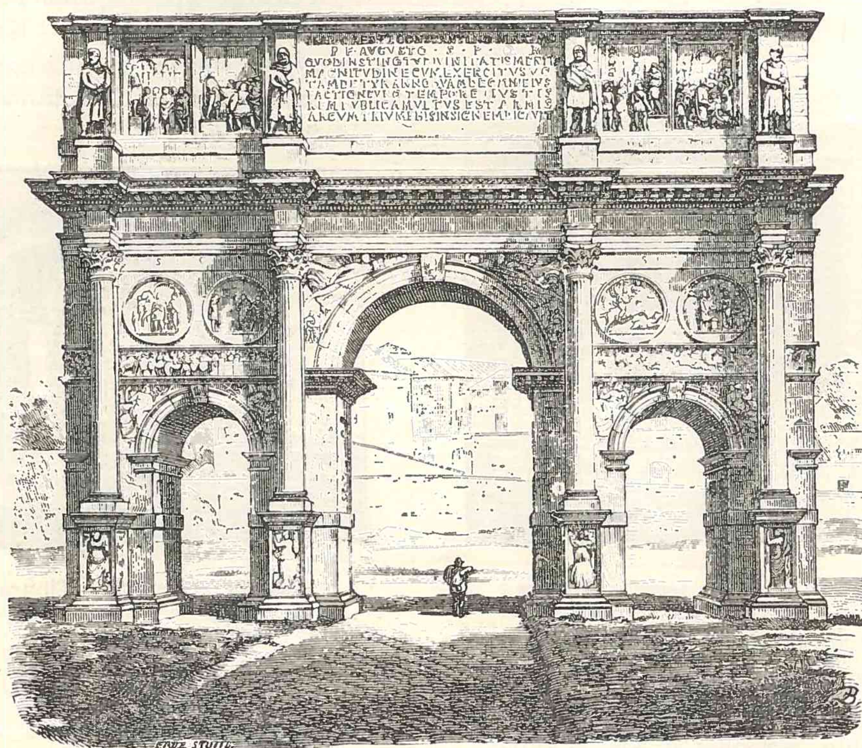
vais. Scaurus buvo pastatęs teatrą, kurio scena apačioj buvo iš marmoro, viduryje iš stiklo, viršum gi iš auksuotų kasėtų. Ir vis tai buvo tik vienam mėnėsiui skirta. Bet vieši rūmai toli gražu nebuvo taip skaistūs, kaip tai rodo Cecilijos Metelos antkapis prie via Appia ir Vestos templiai (ž. pav. 31) Romoj ir Tivolyje (žiūr. pav.32).

Nuo monarchijos įvedimo, su ciesorium Augustu prasideda Romos stiliaus žydėjimo laikas, kurs tęsias lig Hadriano, 117 m. Kristui jau gimus. Visus to laikmečio valdytojus apėmė statymo drugys. Jau Augustus galėjo pasigirti savo valdymo pabaigoje, kad jis plytų Romą parvertė marmoro miestu. Jo žentas Agrippa pastatė garsųjį Panteoną. Claudius aprūpino Romą geriausiu vandeniu savo vandens įvadais — Aqua Claudia. Nero-

Pav. 33. Hadriano mauzolėumas. Rekonstrukcija.

nas nudegino amžinąji miestą, kad jo vieton galėtų pastatyti gražesnį ir puikesnį. Jo aukso namai buvo niekuo nesuvaldomos fantazijos darbas. Vespazianas ir Titus pagražina Romą puikiausiu romiškosios architektūros paminklu — Kolosseum, kurio liekanos ir dabar stebina visą pasaulį Domicianas bene už visus daugiau statė, bet jo tvarinius sunaikino įsiutinta jo kraugeryste minia.

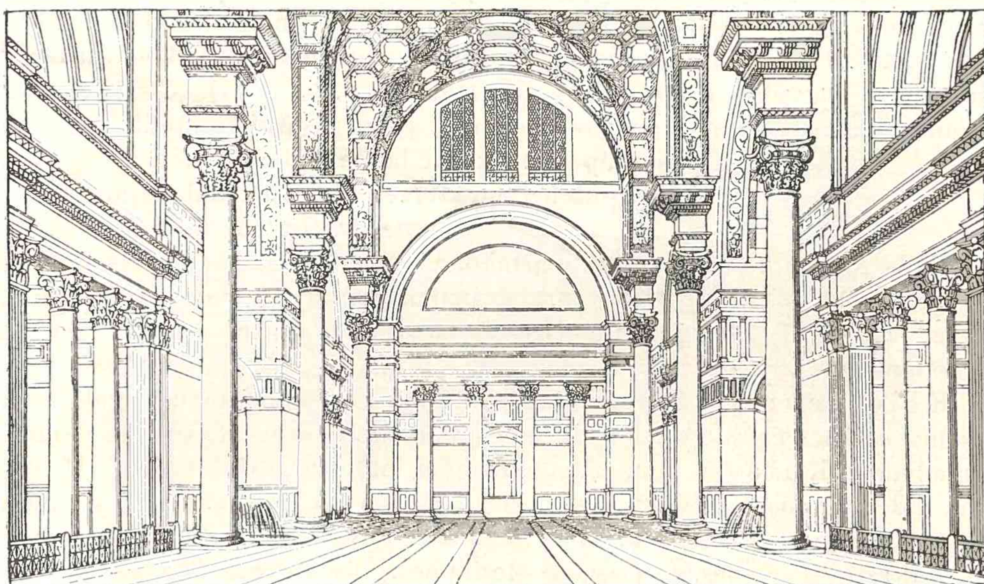
Pav. 34. Konstantino arka. Rekonstrukcija.

Trajano laiku Romos statyba netik kad pasiekė aukščiausio laipsnio, bet ir persisvėrė dar į blogąją nupuolimo pusę. Neveltui tą uolųjį statytoją pavadino mūro žole. Daugiausiai rūpindamasi praktiškąja statyba, būtinai reikalinga jo milžiniškoje valstybėje, būtent: uostais, keliais, tiltais, jis ir dailiojoj architektūroj daugiau padarė, negu kurs kitas Romos imperatorių... Tik perdaug stengdamasi pritraukti akis papuošalais, jis perdėjo, nepalaikydamas reikalingos lygsvaros. Imta naudotis kolonomis vien tik dekoracijoms, neatsižvelgiant į statybos reikalavimus. Architravas dažnai perlaužta ir iškišta, kad tik būtų kas remti kolonoms. Įvesta kreivoji linija vieton tiesiosios. Bežiūrint į vaizdingumą, užmiršta meno dėsniai. Ir taip kilo Romos stiliaus barokas.

Užėmus Romos sostą Hadrijanui 117 m. krypsnys į tuštybę dar padidėjo. Nebeužteko jau savųjų dekoracijų, reikėjo jų skolintis iš kitų, ypač orientalių tautų. Technikos dailumas ir medžiagos gražumas imta augščiau statyti už patį meną. Ir taip prasideda architektūros nupuolimas. Vienok netrūko ir tikrai dailių kūrinių, kaip: Hadrijano mauzolėumas arba dabartinė Ange-

lo pilis (žiūr. pav. 33), Veneros ir Romos templis ir Hadriano vila Tivolyj.

Caracalla užrašė meno istorijoj savo vardą, pastatydamas maudykles (thermae), kurių liekanos rodo Romos didžiausius griuvėsius. Ir kraugerys Dioklecianas reikia dėti tarp didžiųjų statytojų. Jis visomis pajėgomis stengės

Pav. 37. Karakalos termos (maudyklės). Rekonstrukcija.

gelbėti nykstančią pagoniją, vartodamas kaipo įrankį prieš kilstančią krikščioniją meno galybę. Ir iš tikrųjų jo termos padarė kuodidžiausį įspūdį. Konstatinas Didysis savo puikiais Garbės vartais (žiūr. pav. 34 ir 40) garbingai baigia Romos statybos istoriją. Pro tuos vartus, kaip žinome, iškilmingai praėjo krikščionių kariuomenė, laimėjusi kovą su savo priešu Maxencium. Tie vartai atidaro mums kelią jau į naują pasaulį ir nurodo į naują statybą.

Monumentai.

Kas nėra buvęs Romoj, tas gal manys, kad amžinasis miestas yra pilnas senovės liekanų. Bet toksai stipriai klysta... Roma visai neduoda laukiamos išvaizdos. Reikia ten atsidėjus ieškoti senovės monumentų. Visų žymiausis antikės paminklas — Forum Romanum — primena apleistus senus kapus. Rodos, taip ir girdi mūsų neužmirštino dainiaus žodžius:

Kalnai kelmuoti, pakalnės nuplikę!
Kas jūsų grožei, senobinei tiki? (Žiūr. pav. 35).

Bet toms liekanoms yra nemaž reikšmės meno istorijoj, kadangi iš jų galima atstatyti buvusiųjų trobesių vaizdas. Tokiu būdu atvaizdinta Atėnų Akropolis, Forum Romanum, daug šventnamių, termų, teatrų ir t. t. Ir mes čia pasistengsime iš žymesnių griuvėsių aprašyti senovės rūmus.

Forum Romanum. Prekybiniems ir susisiekimo reikalams romėnai turėjo prekyvietes, vadinamas forumais. Tik Forum Romanum nebuvo paprasta prekyvietė, bet pilietinio ir politinio gyvenimo centras. Čia svarstyta visuomenės reikalai, čia nustatyta pasaulio likimas. Suprantama, kad čia pirklystei nebeliko vietos. Ne krautuvės čia stovėjo, bet šventnamiai, bazilikos, garbės vartai, amfiteatras, stovylos ir kiti paminklai (žiūr. pav. 53 ir 54). Ilgainiui vis tai sunaikinta ir dabar Forum Romanum iš tikrųjų primena Anykščių šilelį:

Visa prapuolė: tik ant lauko pliko
Kelios pušelės apykreivės (kolonos sukiužusios) liko!
(Žiūr. fig. 35, 53 ir 54).

Kada Forum Romanumo nebeužteko viešiems pasikalbėjimams ir pasitarimams, vieni ir kiti ciesoriai pastatė arti jo naujus forumus. Taip kilo: Forum Julium, Forum Augusti, Nervae, visų gražiausis gi Forum Trajanum.

Kolosseum. Ties Kapitolium antrame Forum Romanum gale stovėjo Vespaziano ir Titaus pastatytas amfiteatras, kurs dėlei savo nepaprasto didumo liko pavadintas Kolosseum. Jame lengvai tilpo 87.000 žiūrovų. Iš oro jis primena didelį būgną, padalintą į keturius augštus (žiūr. pav. 36). Trys pirmutiniai augštai turėjo po 80 arkadų. Jųjų apatinis buvo papuoštas dorinės tvarkos lytimis, antrasis — joninės, trečiasis gi korintinės. Ketvirtasis augštas turėjo korintinės tvarkos sienos pilastrus. Antrojo ir trečiojo augšto arkadose stovėjo puikios stovylos. Viduj apie arėną ėjo marmoru iškloti suolai, kurių eilės, pasikeldamos vis augštyn, baigės galerija. Dabar kolosėjus rodo griuvėsius, bet gražius, puikius ir įdomius griuvėsius, pro kurius šaltai praeiti negalima. (Žiūr. pav. 41).

Pantheon. Senovės romėnai labai mėgo apskritus šventnamius, nors ir keturkampių netrūko. (Žiūr. pav. 42). Vienas iš pirmųjų įdomiausių buvo Panteonas. Ir jis primena būgną, bet jau dengtą bonia. Jis turėjo ir prienamį iš 16 marmoro kolonų, padalintą į 3 navas apskritomis velvėmis (skliautais). Iš tų velvių bronzos bolkių pastatyta paskui vatikano bažnyčioj altorius. Buvo tai barbariškas pasielgimas su taip gražiu senovės šventnamiu. Oro mūras turėjo tris augštus, kuriems pilnai atatiko ir vidaus padalinimas. Kopula nebuvo visai suvesta, bet jos viduryje palikta 8 metrų plati akis templiui apšviesti, trūkstant visam trobesiui langų. Iš oro ji buvo dengta auksuotomis bronzo plytomis, viduj gi papuošta dailiomis kasėtomis. Koks buvo templio vidus, sunku dabar atspėti, kadangi jis daug kartu buvo perdirbtas. Nuo senovės liko brangaus marmoro kolonos prieš nišes, kuriose kitą kart buvo dievų stovylos. Nors „Pantheon“ reiškia šventnamį, skirtą visų dievų garbei, tačiau Romos panteonas buvo pastatytas Julijų giminės dievams globėjams pagerbti. Dabar ten laidoja garsius vyrus ir veikėjus. Tarp kitų ten guli Raphaelio kūnas. (Žiūr. pav. 39).

Panteonas yra visugeriausiai išlikęs Romos stiliaus monumentas ir tai ačiū popiežių globai. 604 m. jis buvo pašvęstas katalikų bažnyčia. Nė vienas kitas

paminklas pasaulyje neduoda tiek malonaus pasigerėjimo, kaip Panteonas. Kopulos akis, vienodai apšviesdama visą vidų, teikia tokios ramybės, taip atgaivina ir pakelia sielą, jog manais beesąs danguje.

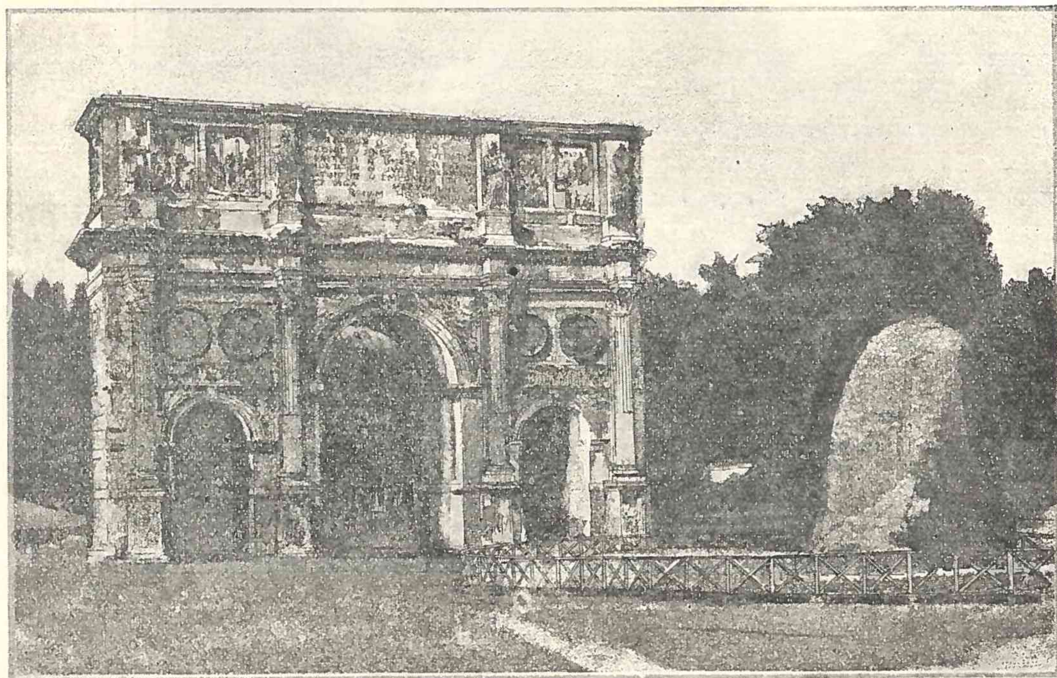
Plačiai garsus yra ir apskritasis šventnamelis Tibure (Tivolyj), bet jis netaip pritraukia savo lyčių gražumu, kaip vaizdingiausia pasaulyje apylinke, kurią jis puikiai apvainikuoja. Ziūr. pav. 32.

Pav. 49. Porta Nigra Trevire.

Thermae. Senųjų romėnų palinkimą į prabangas, jų skaistybės ir pasilinksminimų meilę koncentruoja jųjų maudyklių įstaigos (thermae). Jòms nesigailėta nei brangiausios medžiagos, nei gražiausių architektūros formų. Ir nebuvo tai paprasti trobesiai, bet puikiausių rūmų kompleksas. Čia rasta visa, kas reikėjo šiltoms ir šaltoms maudyklėms, kūno mankštinimui, poilsiui, pasivaikštinėjimui, žaidimams ir įvairiausiems pasilinksminimams. Čia dainiai skaitė savo poėzijas, mokslo vyrai gi dėstė naujas teorijas. Kas norėjo pasilsėti, pažaisti, maloniai laiką praleisti, pasimatyti su draugais, pasitarti, tas ėjo į maudykles. Ten rado patogiausią vietą ir jautėsi, kaip savo namuose. Dailės gi mylėtojai gerėjosi ten estetikos gražiausiais žiedais. Romos ciesoriai stengėsi kits kitą pralenkti maudyklių surengimu. Taip, puikias maudykles pastatė Neronas, Titus, Trajanus, Maxentius, Konstantinas, bet juos visus viršija Caracalla ir Domicianas. Deja, iš tų visų maudyklių beliko keli griuvėsiai. Žiūr. pav. 37.

G a r b ė s v a r t a i. Kaip romėnai mėgo monumentalius paminklus, matyti iš jų garbės vartų, kurie, nors ir trumpai iškilmei skiriami, tačiau buvo statomi iš pastovios medžiagos — akmens ir marmoro. Dažniausia jie turėjo vieną arba tris angas ir buvo papuošti kolonomis, pilastrais, architravu, fryzu ir pasibaigdavo sutrumpintu augštu arba atika, ant kurios stovėjo kvadriga, karo trofėjai ir stovylos. Puikūs reljefai ant vartų sienų garsino karžygių darbus, o šalia vidurinės arkos genijai sveikino nugalėtojus. Deja, meno nuopolimo laiku tuos vartus perdaug mėgdavo apkrauti ornamentais, kas nurodo į jau pagadintą skonį, kaip tai matoma ant S e p t i m i a u s S e v e r a u s ir dalimi ant K o n s t a n t i n o garbės vartų Romoje (žiūr. pav. 34 ir 40). Gražiausį pavyzdį estetikos žvilksniu

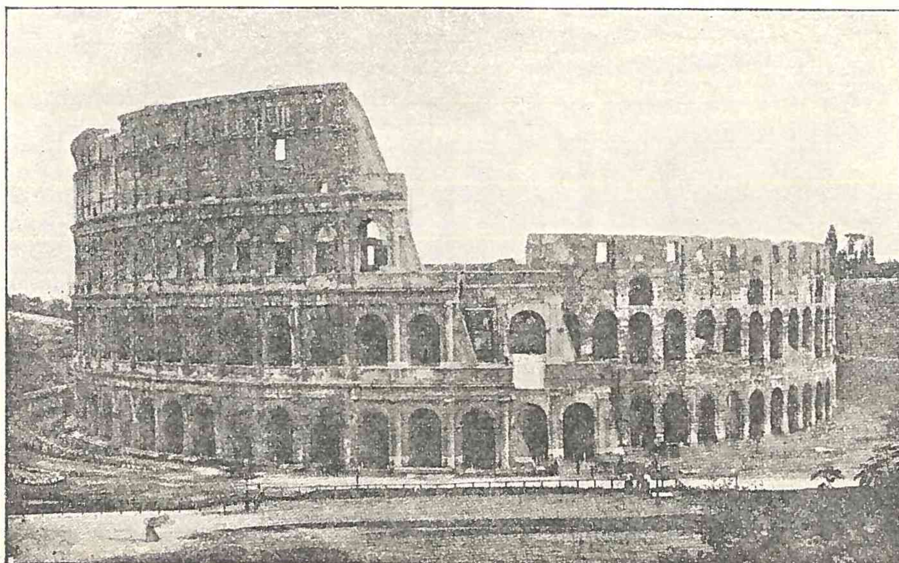

Pav. 40. Konstantino arka, dabartinė išvaizda.

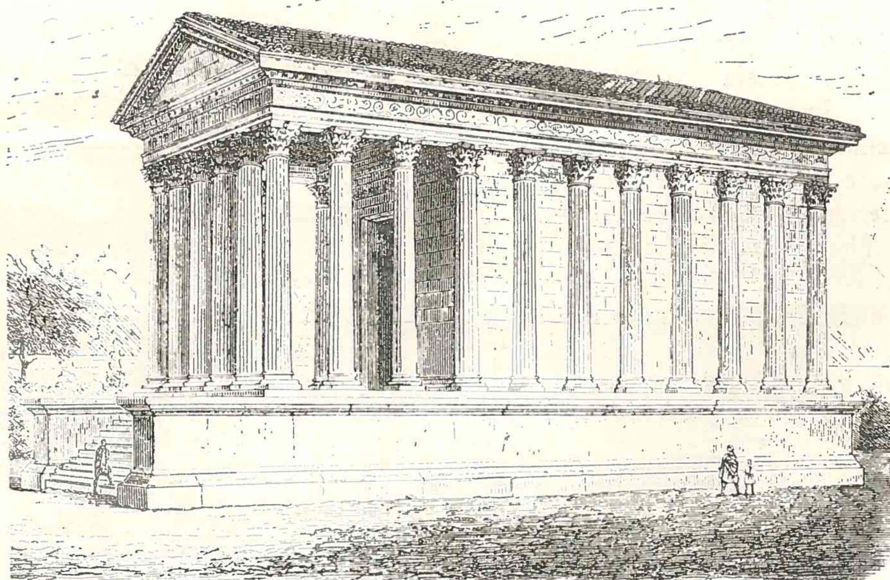
duoda T i t a u s triumfinė arka Romoje (žiūr. fig. 44). Bet ir provincija gali pasigirti puikiais garbės vartais, kaip: Beneventas ir Ankona — T r a j a n o, Rimini, Aosta ir Susa — A u g u s t o arka ir k.

C i r c u s M a x i m u s. Romėnų cirkai buvo visai panašūs į amfiteatrą, tiktai jų pagrindinis planas buvo ne apskritas, bet pailgas (žiūr. fig. 43). Cirkuose būdavo arklių — palaidų ir pakinkytų — lenktynės (važyklėmis ir arkliais). Per cirko vidurį ėjo pertvara (spina) su kolonomis galuose, apie kurius važyklės (vežimai) turėjo apsigrįžti. Didžiausis cirkas — C i r c u s M a x i m u s — buvo slėnyje tarp Palatino ir Aventino kalno. Jau Caesaro laikais jame tilpo 150,000 žiūrovų, jį gi atstačius, nudeginus Neronui Romą — 250,000, o ketvirtame šimtmetyje ačiū padidinimams — 385,000. Deja, jis taip liko sunaikintas, kad vargu beatspėsi jo pirmąją išvaizdą

T e a t r a i. Romos teatras buvo visai panašus į graikų. Ties puikios architektūros scena, apie apskritą orkestrą pusračiu koncetravosi žiūrovų suolai, pasikeldami eilėmis augštyn. Iš oro jis buvo panašus į amfiteatrą, tuo vienok

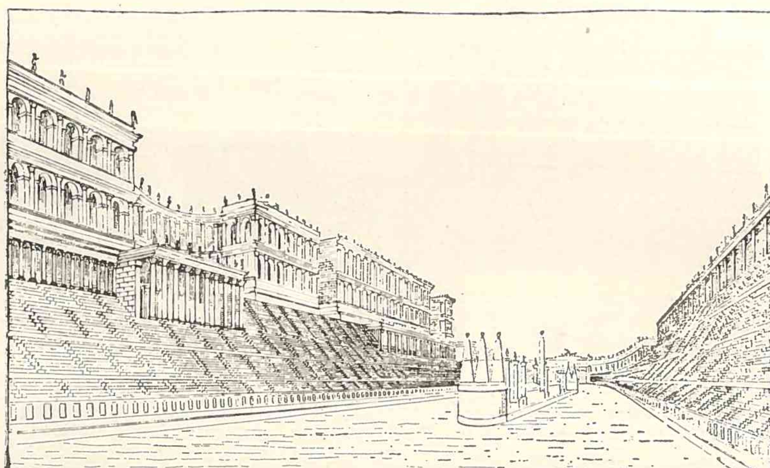
Pav. 41. Koloseumas, dabar.

Pav. 42. Maison carrée Nimes'e.

skirtumu, kad teatras buvo mažesnis ir žemesnis ir savo forma rodė tik pusę amfiteatro. Pirmas teatras iš tvirtos medziagos pasirodė tik 90 metas prieš Kristų.

Mat, romėnai, užsiėmę politiniu gyvenimu, nemėgo teatro ir todel iškilmėms, reikalaujančioms vaidinimų, statydavo jį iš medžio, kad paskui galima būtų jis nuardyti ir pašalinti. Bet ilgainiui jie taip pamėgo teatrą, kad žaidimų išalkusios minios vien tik šaukė: „Panem et circenses“ — duonos ir žaidimų. Teatrai, cirkai

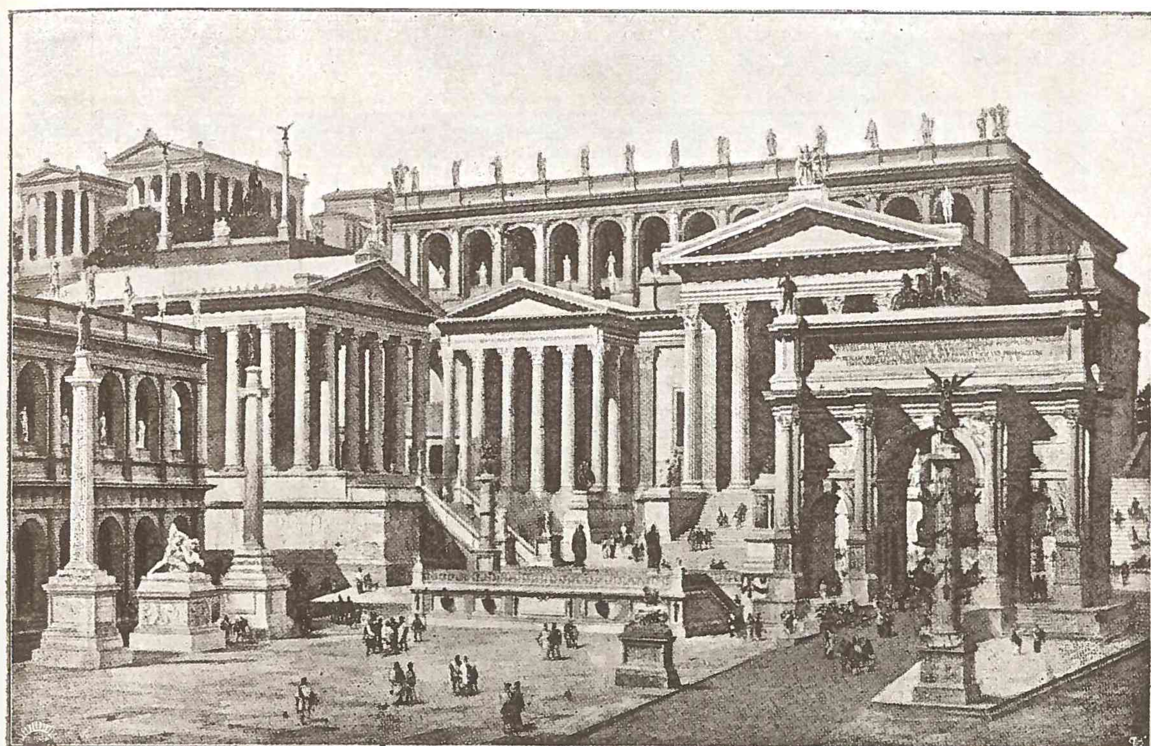
Pav. 43. Circus Maximus. Spėjama buv. cirko išvaizda.

ir amfiteatrai greitu laiku tapo mėgiamiausia romėnų pramoga. Imta statyti monumentaliai teatrai iš akmens ir marmoro netik Romoje, bet ir kiekviename didesniame provincijos mieste, pagaliau tolimoj Galijoj, net ir Azijoj. Geriausiai, užsilaikiusieji teatrai bus mieste O r a n g e (dabar piet. Francijoj) ir S e g e s t o j e (Sicilijoj). Žiūr. fig. 47.

R ū m a i. Ciesorių rūmai taip sunaikinta, kad jie sunku ir beatvaizdinti. Kur kas lengviau atstatyti didžiuomenės rūmai ir tai ačiū nelaimei, kuri ištiko kaikurius miestus 79 m. Kristui gimus, išsiveržiant vulkanui Vezuvijui. Jųjų vie-

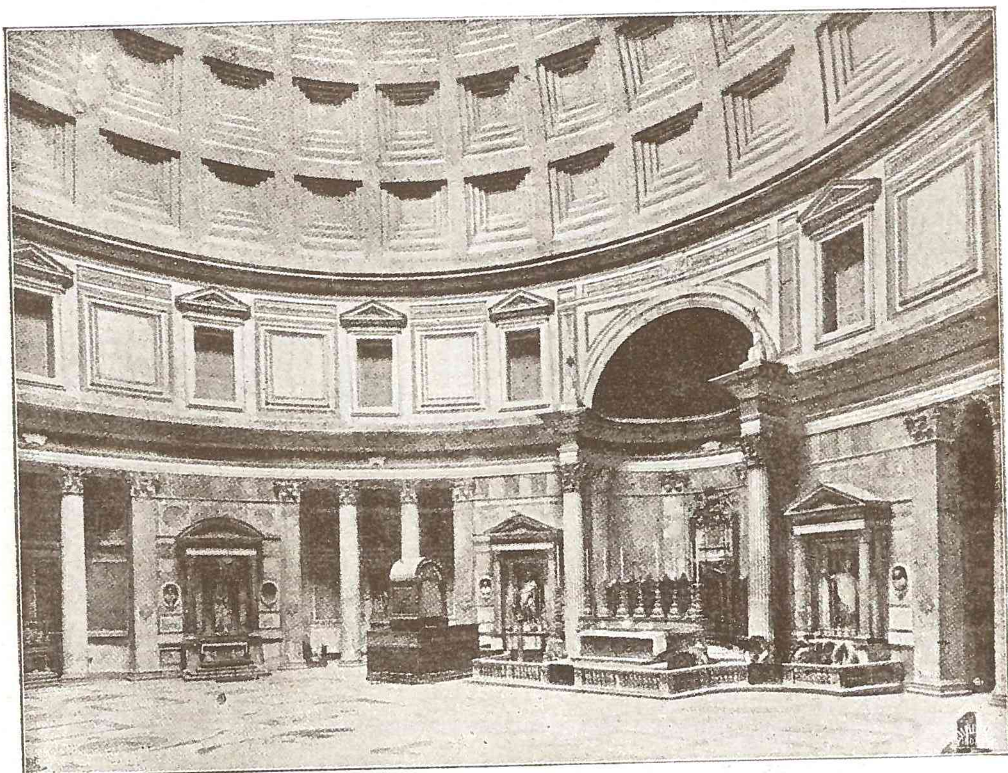
Pav. 44. Titaus garbės vartai.

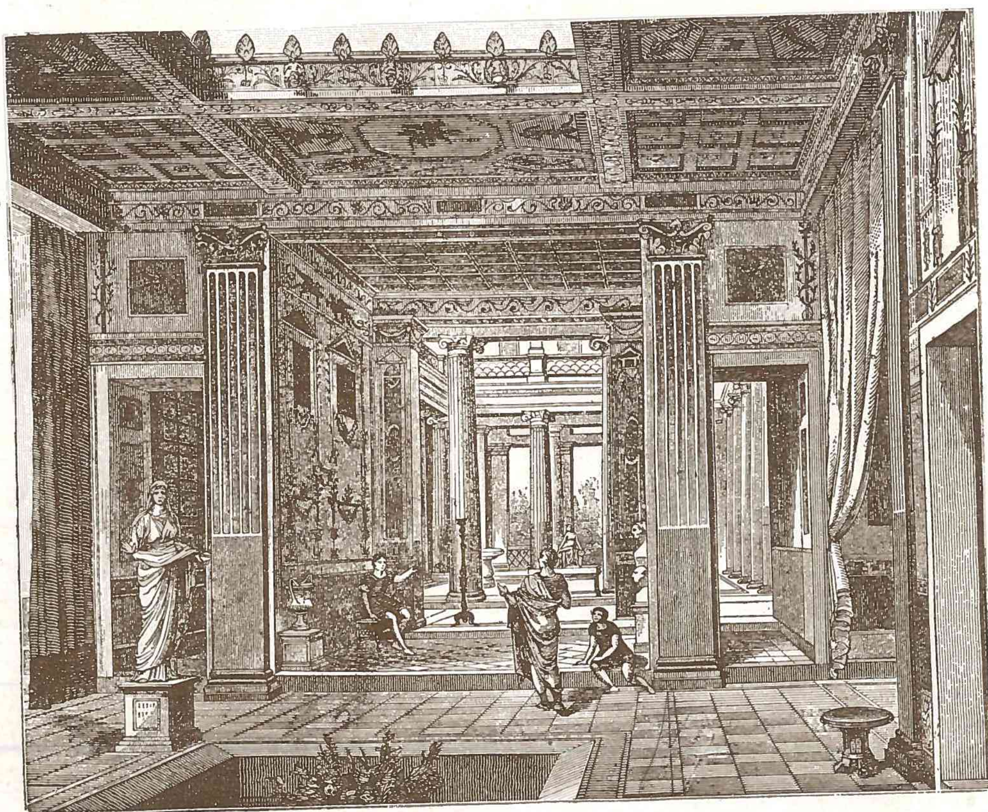
Pav. 53. **Forum Romanum.** Rekonstrukcija prof. E. Becchetti.
Gilumoj: Capitolium, Tabularium; priešais: Garbės kolonos, sakykla, Severaus arka.

Pav. 35. **Forum Romanum.** Griuvėsiai.

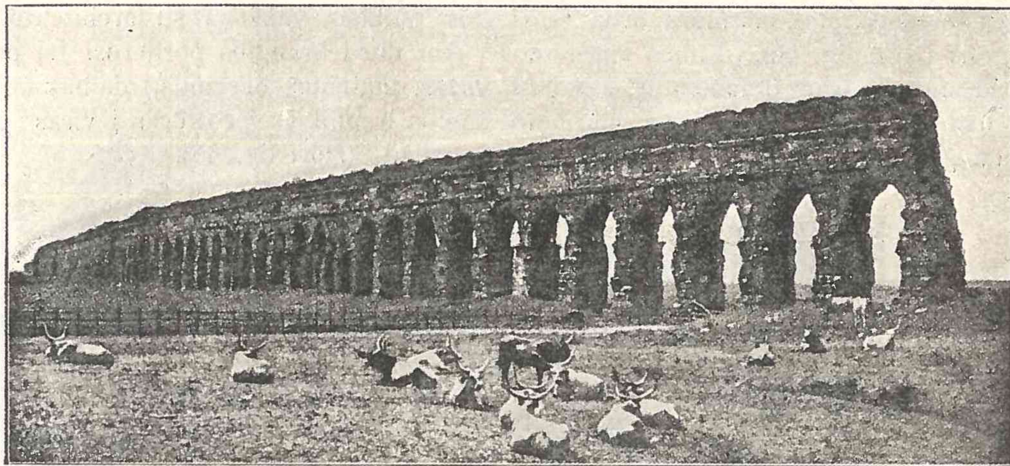

Pav. 39. Panteonas Romoje.

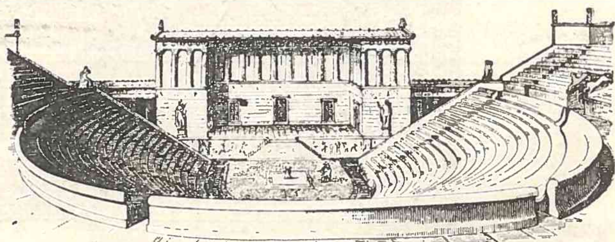
Pav. 46. Rūmo vidus Pompėjoje.

nas — Pompėja — liko mažne visai atkastas iš pelenų ir lavos, ir savo gerai išlikusiais griuvėsiais duoda netikt archeologams, bet ir statybos mylėtojams įdomiausių pavyzdžių. Tiesa, Pompėja buvo tik provincijos miestas, turįs apie 3.000 gyventojų, užtat turtingas. Jame rasta du forumu, amfiteatras, teatrai, bazilikos,

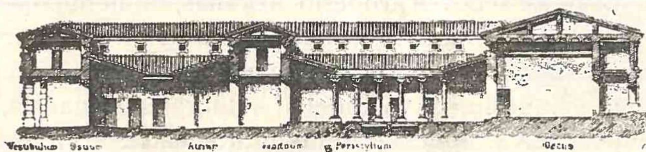

Pav. 45. Aqua Claudia pas Romą.

gražūs šventnamiai, maudyklės (thermae) ir, kas mums svarbiausia, gerai užlikę turtuolių rūmai. Kaip matyti, pompėjiečiai mėgo patogius ir puikius trobesius. Tik visas patogumas ir puikumas koncentravosi rūmų viduje, kuomet iš oro nekaž-kaip jie atrodė.

Pav. 47. Teatras Segestoje. Rekonstrukcija.

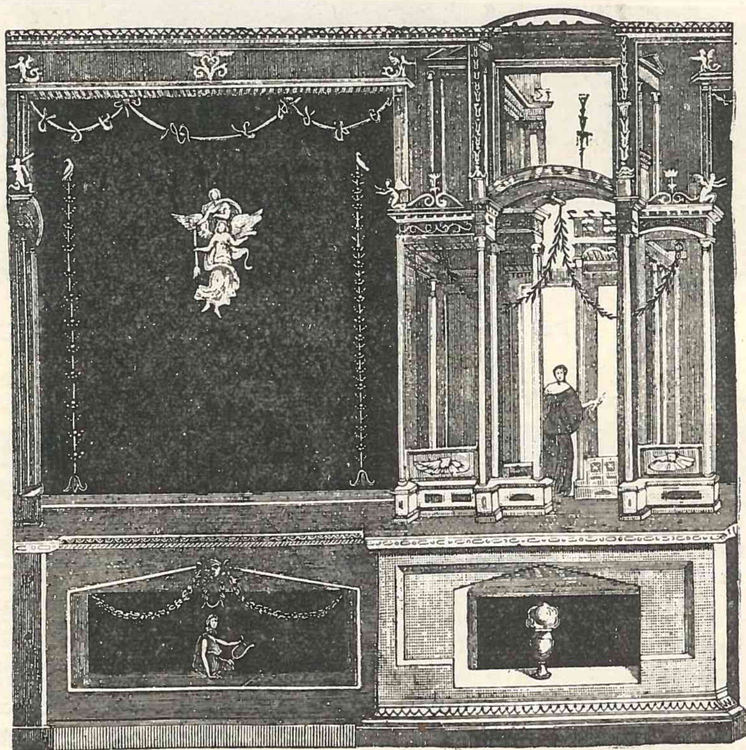

Pav. 48. Rūmas Pompėjoje. Skeltis.

Prie gatvės buvo krautuvės ir kambariai ūkio reikalams. Per priesienį (vestibulum) ir duris (ostium) eita į pirmąjį kiemą (atrium), kurio viduryje buvo baseinas (compluvium) tekančiam nuo stogų vandeniui surinkti ir į kanalus nuleisti. Už atriumo per abi pusi buvo du atviru kambariu svečiams priimti (alae). Paskui eina paties šeimininko salonas (tablinum), kur priimdavo brangesnius svečius. Iš tablinumo koridorius (fauces) veda į antrąjį kiemą, apstatytą kolonomis (peristylium), kame buvo gėlių darželis, fontana ir baseinas. Šalia peristilio ir tablino buvo valgoma salė (triclinium), biblioteka, kabinetas ir maldykla (lararium, sacrarium), Be to, didesnių turtuolių namuose apie peristylį eidavo salės pasilinks-

minimams (exedrae), paveikslų galerijos (pinacotheka), salės iškilmėms (oeci), maudyklė (nympheum) ir k. Antrame augšte gyveno vergai ir buvo išnuomuojami būstai (žiūr. fig. 48).

Nors rūmų kambariai ir buvo nedideli, užtat puikiai atrodė ir davė visų patogumų, kokių tik namai duoti galėjo. Grindis puošė dažniausiai daili mozaika. Sienos buvo išklotos marmoru arba išpaišytos puikiais vaizdais su architektūros motyvais (žiūr. fig. 49). Lubos kasėtuotos. Ant durų brangios portjeros. Jei prie to pridėsime įvairius ornamentus, stovylas, vazas, fontanus, baseinus, dailias kolonas, uždangas, bronzos trikojus, marmoro suolus ir puikias prožiūras į visas puses, tai gausime nepaprastai gražų ir malonų vaizdą (žiūr. fig. 46).

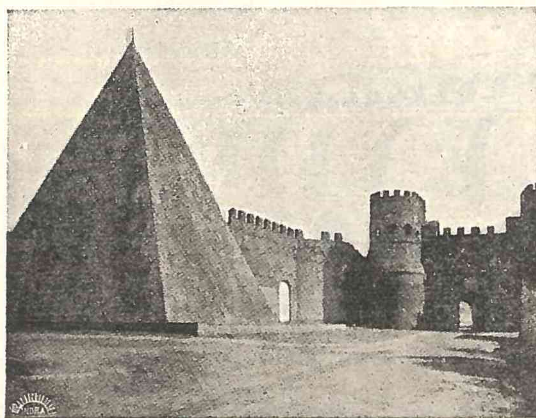

Pav. 49. Sienų dekoracija Pompėjoje.

Pompėjoje randame ir kito įdomaus senovės trobesio liekanas, būtent b a z i l i k a s. Kadangi pirmųjų krikščionių bažnyčios buvo pertaisytos iš bazilikų ir net palaikė jų pavadinimą, tai mums gana svarbu surasti jųjų pirmoji išvaizda. Pompėjos bazilika, kaip matyti iš jos griuvėsių, buvo didelis keturkampis namas, apšviestas iš šalių langais ir turįs vieną navą, apvestą aplinkui kolonada. Viename jos gale buvo įeiga su prieseniu, antrame gi pakelta vieta teismui. Maž daug tokią išvaizdą turėjo Romos ir kitų miestų bazilikos. Tik jų didumas ne visur buvo vienodas. Kaikurios turėjo tris ir penkias navas. K o n s t a n t i n o g i b a z i l i k a buvo taip didelė, kad Kelno garsioji katėdra su visais savo spyriais ir bokšteliais, į ja įstatyta, nebūtų dar pasiekusi jos sienų. Tas nepaprastas didumas

išaiškinama jos paskyrimu susirinkimams. Bazilika buvo dengtas forumas, kur pirkliai, pramonininkai, spekulantai ir bylininkai tardavos apie savo reikalus, nelyginant, kaip mūsų biržose.

A n t k a p i a i. Romėnai, pavergę įvairias tautas, dažniausiai ėmė iš jų pavyzdžius savo antkapiams. Taip, C e s t i j a u s a n t k a p i s Romoje turėjo piramydos išvaizdą (žiūr. pav. 50.). Bet paprasta tų antkapių forma buvo cilindras ant keturkampio pamato, dengtas kopula arba apipiltas žemėmis ir apsodintas ciprisais. Taip atrodė C e c i l i j o s M e t e l l o s antkapis prie Via Appia (žiūr. pav. 51) ir H a d r i a n o m a u z o l ė u m a s Tiberio krante (žiūr. pav. 33). Sutinkame taip-pat antkapių su templio frontais ir bokšto pavidalu. Kalbant apie antkapius, negalima nepaminėti ir bendrų požeminių kapų, vadinamų C o l u m b a r i u m. Tiesa, didelės estetinės vertės jie neturi, bet yra gana įdomūs savo panašumu į mūsų katakumbas.

Pav. 50. Cestijaus antkapis Romoje.

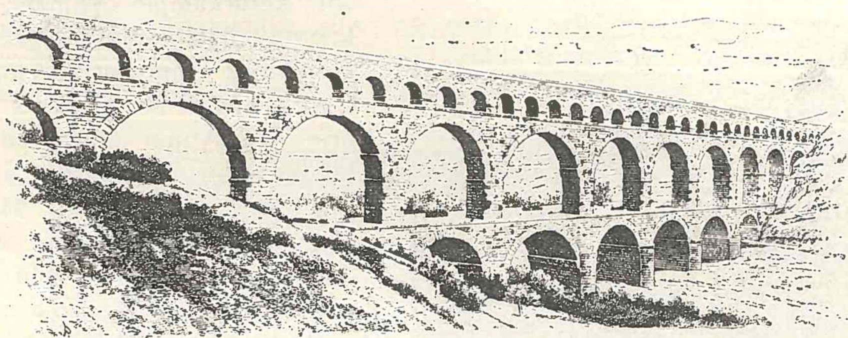
A k v a d u k t a i. Romėnų vandens įvadai (aquaeductus) irgi priskaitomi meno sričiai jau delto, kad jie, tęsdamies dešimtimis mylių šalia kelio, savo gražiomis arkadomis labai pagražino apylinkę ir šiandieną yra Kampanijos geriausias papuošalas, bet ypatingai delto, kad, pasiekę miestą, jie išsivystydavo į puikias angas su gražia architektonine ornamentacija, kaip pav. P o r t a n i g r a Trevire (žiūr. pav. 49). Be to, jie dar vietomis nustebina savo nepaprasta technika. Pas N i m e s Francijoj (senovės Galijoj) vandens įvadai, pasikeldami trimis ant kits kito arkadų tiltais, suvienija du kalnu (žiūr. pav. 52). Kokią sanitarę reikšmę turėjo akvaduktai, suprasime, atmindami, kad viena Roma turėjo 9 vandens vadus, aprūpinusius 11 didelių maudyklių (thermae), 856 pirtis, 15 fontanų ir 1352 šuliniu geriausiu vandenimi. Gero vandens pasitiekti romėnai nesigailėjo nei lėšų, nei triū-

Pav. 51. Cecilijos Metelos antkapis Romoje.

so. Buvo įvadų, kurie iš už keliolikos ir kelių dešimčių mylių traukė vandenį, kaip pav. Aqua Claudia — 45 mylias, (žiūr. pav. 45). Anio novus — 62 m.

Rymo gyventojai ir šiandieną dalimi tebesinaudoja senovės vandens įvadais. Fontana de Trevi, kurią popiežius Klemensas XIII. išpuošė puikia architektūra ir plastika, priduodamas jai tuo gražiausią išvaizdą visame pasaulyje, gauna savo vandenį per Agripos statytus, 21 kil. ilgumo įvadus „Aqua Virgo". Išliko

Pav. 52. Vandens vadai pas Nīmes'ą.

net ir senovės prietarų, kurie sako, jog kiekvienas, atsigėręs to vandens prieš išvažiuojant, turi grįšti Ryman, kadangi nymfa — Virgo — jį trauksianti atgal. Jei į tuos prietarus vieton „Virgo" įdėsime architektūra, tai gausime neabejotiną tiesą, kad Romos statyba lig šiai dienai žavėja visą pasaulį, ko ir aršiausi modernistai užginčyti negali.

Statybos istorijos lentelė.

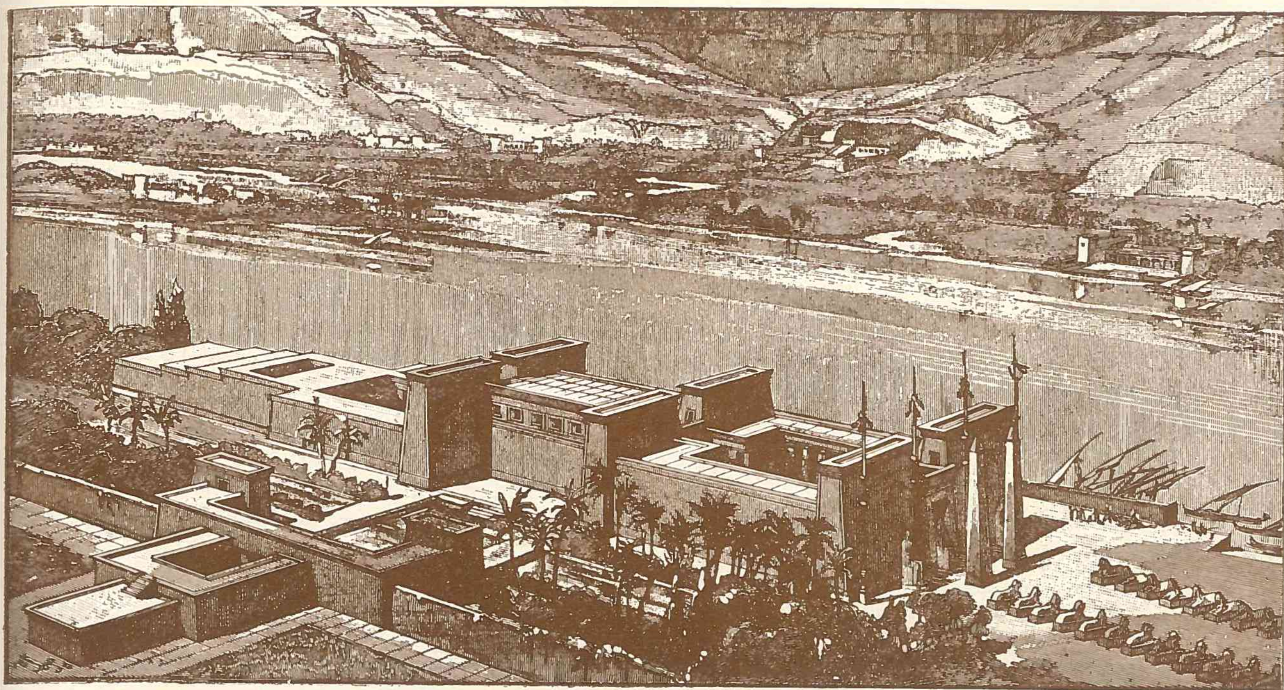
Istorija.	Architektūra.
Kristui dar negimus.	**Graikų stilius.**
2 tukstantyje m. Mikėnų kultūra	Tirinso pilis. Mikėnų iždo namai. Troja.
Archninė epoka — 470	
VII. šimtmetis	Pirmieji dorinio stiliaus šventnamiai: Syrakuzuose, Selinunte, Paestume, Korinte.
Antroji epoka 470 — 338	Dorinio stiliaus templiai Olimpijoje: Heraion, Metroon,
Perikles + 429	Olimpeion; Atėnuose: Parthenon, Theseion, Propylejų anga. Joninio stiliaus templiai: Erechteion ir Nikės templiai. Atėnuose; Artemision Efezoje. Mauzoleumas Halikarnase.
Trečioji epoka 338 — 146	Korintinis stilius: Lysikrato paminklas.
	Romos stilius.
Romos karas su samnitais	Via Appia 312.
Jūrų plėšikų karas 78 — 67	Tabularium Romoje. Horologium Atėnuose.
Caesaro mirtis 44	Pantheonas Romoje. Maison Carrée Nîmes'e.
Virgilius + 19	Palatium. Ciesorių forai.
Horacas + 8	Pompėjos rūmai.
Kristui jau gimus.	
Tiberius 14 — 37	Antkapiai: Caecilios Metellos, Cestijaus pyr.
Neronas 54 — 68	Nerono aukso namai.
Vespasianas 69 — 79	Kolosseumas, pab. 80. Vandens įvadai Nîmes'e, Aqua Claudia Romoje.
Titus 79 — 81	Titaus arka Romoje.
Trajanas 98 — 117	Trajano garbės kolona 113. S. Severaus arka.
Caracalla 211 — 217	Caracallos maudyklės 212.
Dioklecianas 284 — 305	Diokleciano maudyklės.
Konstantinas Did. 306 — 337	Konstantino arka ir bazilika.

Turinys.

Spaudos klaidos:

Yra	turi būti
29 pusl. (žiūr. pav. 44).	(žiūr. pav. 47).

ORIENTO STATYBA.

Pav. 58. Šventnamis Luksore.

Pav 65. Kolonada templio Amon-Ra Karnake.

Statymo dailė rytų žemėse.

Egipto architektūra.

Egiptiečių architektūra netiek graži, kiek įdomi. Ji pasižymi milžinišku didumu, kurs nemažai gadina jos estetinę vertę, apsunkindamas svarbiausių statymo dailės elementų sunaudojimą — simetriją ir proporciją. Jų nepaprastai didžios belangės šventyklos su savo kolonų tankynu daro paslaptingą, bet ir baisų įspūdį. Konstrukcijoje jiems taip-pat trūko dailės supratimo. Ant apvalių kolonų be matomų arpskyrių jie guldė architravą, o visas sienas ir stulpus apklojo vienodai hieroglifais ir paveikslais, uždengdami ir taip jau menką architektūros grožę. Todel nenuostabu, jei egiptiečiai nesugebėjo įvykinti savotiško stiliaus. Tačiau jų architektūra turi tiek įdomių ir gražių motyvų ir taip yra sena, kad jos aplenkti nedera ir kiekvienam apšviestam žmogui reikia ji pažinti.

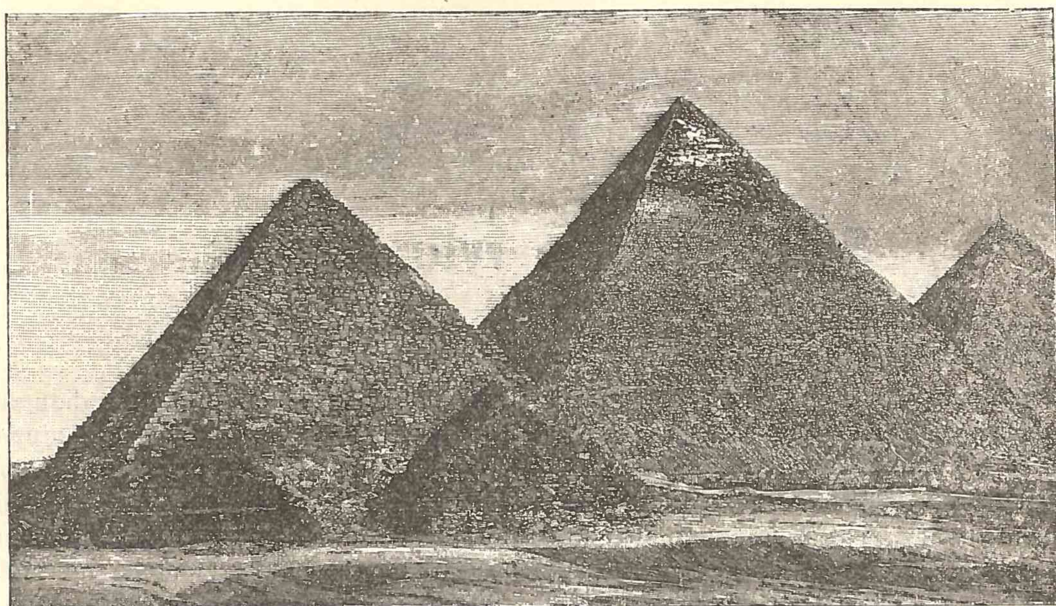
Egipto architektūra yra seniausia, kultūriškai apribota statymo dailė. Ji siekia ketvirto tūkstančio metų prieš Kristaus užgimimą ir visų pirma apsireiškia piramydomis. Buvo tai keturkampiai, pražulniai nuskliausti faraonų kapai (žiūr. pav. 55.). Savo didumu jie panašūs į smailius uolos kalnelius ir pasiekia 70 sieksnių augščio. Tas jų nepaprastas didumas reiškia faraonų didžią garbę kuria jie su dievaičiais lyginosi. Ant Nilo krašto arti miesto Memfis stovėjo apie šimtą tokių piramydų. Šalia jų buvo valdinių kapai, taip-pat iš akmens taisyti, bet prieš piramydas - milžinus jie rodės, kaip nykštukai. Jie savo išvaizda primena dabartinius, gražiai sukastus mūsų kapų kalnelius.

Be tų dar buvo olų kapai. Iškalti uolose, jie turėjo gražiai išdirbtą fasadą, kuri rodo jau tikros architektūros formas. Tarp angos kertuotų šulų stovėjo kolonos, remiančios architravą, ant kurio gulėjo kepurėjantis jį gzimsas, duodąs visam kapui gražią išvaizdą.

Tasai egiptiečių kapų taisymas iš stipriausios akmens medžiagos liudija jų tikėjimą dūšios nemirtingumu. Trumpam liglaikiniam gyvenimui jie nemėgo statyti taip stiprių ir puikių būstų.

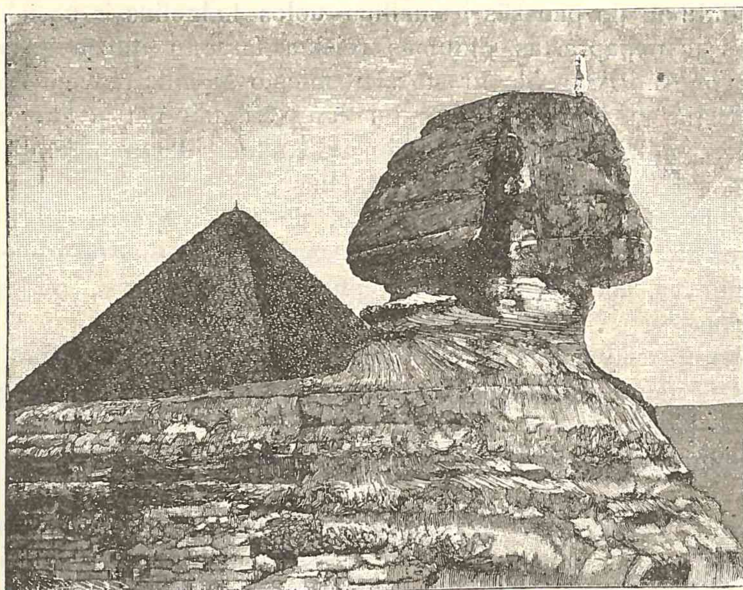
Tolimesnis egiptiečių architektūros išsiplėtojimas pasirodo sfinksuose ir obeliskuose.

Sfinksai reikėtų greičiau dėti skaptorystės sritin, bet jų nepaprastas didumas ir pataisymo būdas įspaudžia jiems architektūros dėmę. Buvo tai gulinčių liūtų figūros žmogaus galvomis. Kartais užeinama ir avinų sfinksai, bet jie daug mažesni. Didžiausis sfinksas stovi arti didžiųjų piramydų pas Gizeh'ą, ir turi bemaž 10 sieksnių augštumo ir 25 ilgumo. Atskyrus kai-kurias lipdytas bei mūrytas dalis, jis visas iškaltas iš uolos, naturaliai kylančios nuo žemės. (Žiūr. pav. 56).

Pav. 55. Piramydos Gizė'je.

Obeliskai yra augšti, laibi, kertuotiniai ištekiniai akmens stulpai, pasibaigiantys piramydos forma. Jiė visi tašyti iš vieno akmens ir išrašyti hieroglyfais (egiptiečių paveikslų raštais). Vienas jų liko parvežtas Paryžiun ir pastatytas Santarvės (Konkordijos) aikštėje. (žiūr. pav. 57.).

Pav. 56. Didysis sfinksas ir piramyda Cheops'e.

Tikroji egiptiečių architektūra pasirodo jų šventnamiuose; statymo laikas nuo 1600—1300 metų prieš Kristaus užgimimą. Čionai matome jau apribotą statymo būdą pagal pirma pasidarytus planus.

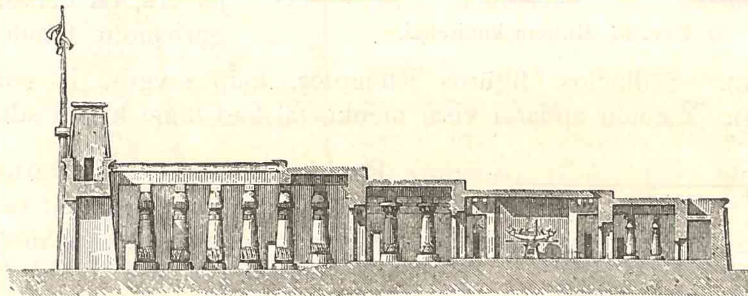
Egiptiečių šventnamis stovi ant plytų terasos (platformos - klojimo) Nilo paupyje ir turi tvirtovės išvaizdą. Jo sienos, kaip ir piramydų, pražulniai keliasi augštyn ir pasibaigia plačiu, stipriai įlenktu gzimsu, pajuostu apvalia išlaida. Šventnamio anga — pilonas — atgręžta į upę ir stovi tarp dviejų augštų bokštų,

kurie kaip ir sienos pasibaigia apvaliomis išlaidomis ir įlankomis bei plokščiu viršum. Pilonas esti dar šventnamio viduryje ir gale. Ties anga stovi dvi sfinksu eili, kurios tęsiasi per du kilometru. Jų gale šalia durų pasikelia du augštu obelisku, o už jų prie bokštų sienų didelės fundatorių figūros (žiūr. pav. 58.).

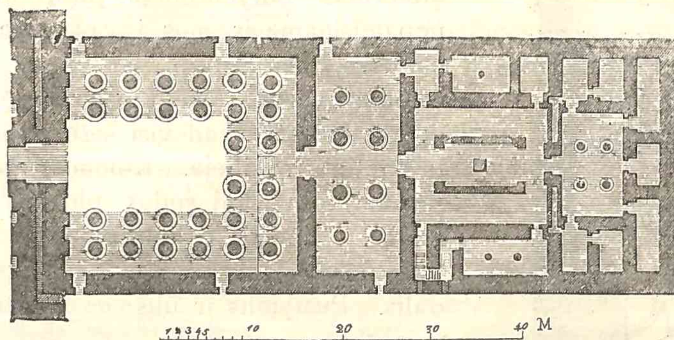
Įėję į šventnamį visų pirma matome didelį kiemą be stogo, o aplinkui jį padanginius, paremtus kolonomis. Iš kiemo viduriniu pilonu įeiname į hipostilių — susirinkimo salę — dengtą akmens plokštėmis. Hipostilius turi du gerokai žemesniu sparnu, virš kurių sienose iškirsti langai, įleidžią šviesos į vidų. Už salės eina pati šventykla su įvairiais kambariais, skiriamais bažnytiniems apdarams ir rakandams padėti. (Žiūr. pav. 59 ir 60.).

Pav. 57. Obeliskas Heliopolyje.

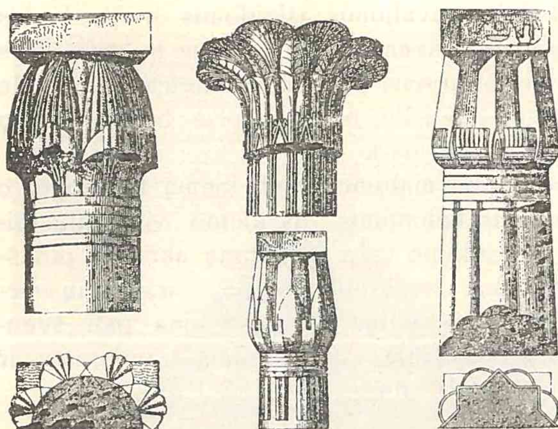

Pav. 59. Chensans templis Kainake. Skeltis.

Pav. 60. Chensu'o templis Karnake. Pagrindinis planas.

Motyvus k o l o n o m s ėmė egiptiečiai iš augalų, ypač gi: lotoso, papyrūso ir palmės. Neretai jos primena tų augalų pėdus, surištus augštai juostelėmis taip, kad jų pumpurai, žiedai, arba lapai sudaro kapitelius (kolonų galvas). Žiūr. pav. 61. Kolona stovi ant apskritos lentos, tarsi šaknimis sukeltos žemės, ir pasibaigia daug laibesniu kertuotu stulpeliu, ant kurio guli architravas. Žiūr. pav. 62. Nes tas stulpelis slėpėsi už plataus kapitelio, tai jo nuo žemės visai nesimatė ir architravas (sija) lyg gulėjo tiesiai ant kapitelio. Buvo tai nevykęs gulsčių su stačiomis dalimis sujungimas. Be pumpurų, žiedų ir lapų kapitelių užtinkama dar kolonų galvos dievės Hathor veidais, ant kurių stovi šventnamiukas. (Žiūr. pav. 63.)

Pav. 61. Kolonų kapiteliai.

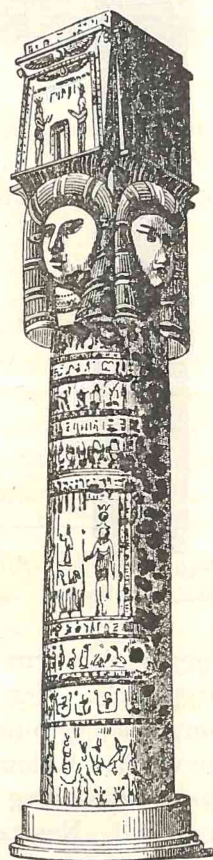
Su egiptiečių architektūra kietai surišta yra plastika ir tepliorystė, kurios vien statymo dailei tarnavo, nekuomet nuo jos neatsiskirdamos. Ta paveikslinė dailė pasižymėjo nepaprastu styvumu. Visos figūros tarsi sustingusios ir apmirusios, tarsi stabo (paraližiaus) ištiktos. Stačiosios figūros turi į priekį atsuktą krūtinę ir į šali nugręžtą galvą. Akys pieštos iš šono, o galvos puoštos perukomis. Barzda, jei yra, tai neišaugusi, bet pritaisyta garbanoto kuodelio pavidalu. (Žiūr. pav. 64.). Sėdinčios figūros ištemptos, kaip stygos, ir giliai įsodintos (žiūr. pav. 58). Žmonių apdarai visai menki, tai kad tame krašte šilta.

Pav. 62. Kolona iš Tėbų.

Polichromijai vartojo egiptiečiai tris pamatinias spalvas: raudoną, mėlyną ir geltoną, be tarpvarsių. Tomis spalvomis jie sustiprindavo architektoninius ornamentus: gzimsus, kapitelius, kolonų kojas, išlaidas. Pas mus toki polychromija būtų niekuo nepateisinama ir mes ja pavadintume naiviška, bet Egipte ji turėjo tikrai estetinę vertę. Mat, Egipto saulė tiek duoda šviesos, kad visi šešėliai nyksta ir kontūrai susilieja. Kolonos, apskriti bokštai, obeliskai rodos plokšti, kaip lentos. Minėtaja polichromija tai pašalina, pabrėždama architektūros atskiras dalis. Pustonius ir ūksmes padaro pati šviesa.

Paveikslus įleisdavo į sienų tinką ir kolonas, o jų figūras dėliai vaizdo aiškumo išskaptuodavo reljefais. Buvo tai išmintingas prisitaikinimas klimato sąlygoms. Tik gaila, kad tie paveikslai buvo ant trupaus tinko ir jiems trūko perspektyvos, kurios egiptiečiai visai neišmanė. (Žiūr. pav. 65).

Ornamentų egiptiečiai kaip ir neturėjo, nes sienos, bokštai, kolonos, piliastrai buvo išrašyti hieroglyfais ir paveikslais. Jų vieninteliai papuošalai,

Pav. 63. Kolona iš Denderah.

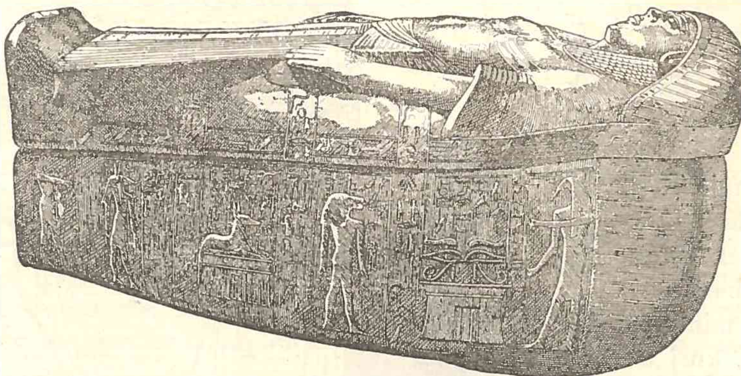

Pav. 64. Karaliaus stovyla Nimrude.

kurie vienok galima priskirti ir prie paveikslų, buvo sparnuota saulė, dedama viršuj durų ir skarabeus — šventu laikomas vabalas.

Egiptiečių pramonės dailė buvo auklėjama visais valstybės amžiais. Jų išdirbiniai iš medžio, molio, dramblio kaulo, stiklo ir aukso kuo aiškiausiai atvaizdina gamtą. Ypač pažymėtini yra mumijų karstai ir apdarai. Tikėdami, kad kūnai kelsis iš numirusių, neleisdavo jiems supūti, juos balsamuodavo, suvystydavo paklodėmis ir, pridėję ant papyraus dūšios gyvenimo mirus aprašymą, uždarydavo juos karstuose išpjaustytais hieroglyfais. (Žiūr. pav. 66). Tos mumijos su savo karstais gerai išliko per ilgus amžius — lig 5 tūkstančių metų. Jų galima matyti didžiuosiuose muziejuose, ypač gi Londono Britisch Muzeum'e ir Paryžiaus Louvre (salle des antiquités Egyptiennes).

Pasilieka mums dar išrišti klausimas, kodel Egipto architektūra taip mėgo didžias, milžiniškas formas? Tam išaiškinti būtinai reikia prisižiūrėti jo gyventojams. Egiptiečiai buvo ištikimiausieji faraono (Egipto karaliaus) valdonai. Manydami jį dieviškos kilmės

Pav. 66. Akmeninis sarkofagas.

esant, jo, kaipo paties Dievo, aklai ir pasižemindami klausė, nekuomet jam neprieštaravo. Faraonas buvo jų visagalįs Viešpats ir jo valia visiems buvo šventa.

Ta neapribota galybė iš vienos pusės, tikrai gi rytietiškoji vergija iš antros pusės užtektinai išaiškina egiptiečių dailės būdą. Neišmanydami perspektyvos taisyklių, jie nemokėjo kitaip išreikšti faraonų ir dievų garbės ir dvasios ypatybių, kaip padidindami ių stovylas ir ių namus Figūrų gi styvumą gana paaiškina vergijos dvasia.

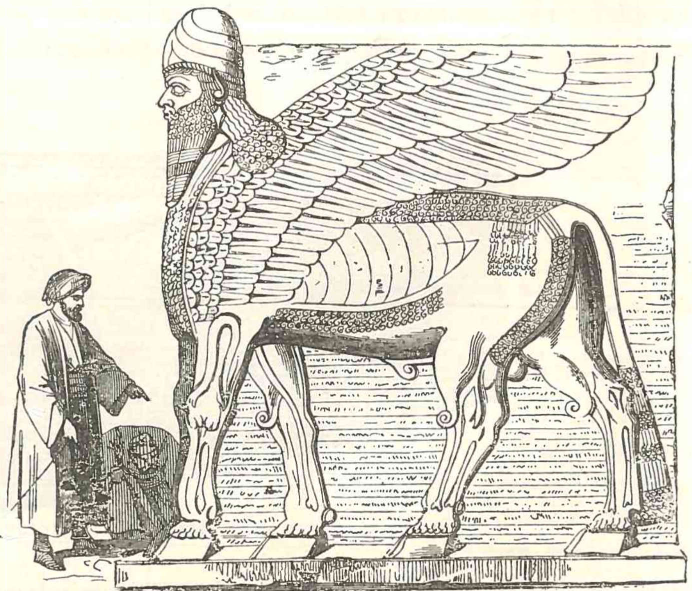
Nežiūrint estetinio ir konstruktyvinio klaidingumo, egiptiečių architektūra turi tiek gražių motyvų, kad ji kaipo seniausioji pasaulio dailė, vertai ima pirmą dailės istorijoj vietą. Ar ji turėjo kokios-nors įtakos Europos dailei, apie tai ginčijasi mokslo vyrai. Regis, egiptiečiai, kaip nieko nepriėmė iš kitų tautų, taip nieko joms ir nedavė. Jei Napoleonui užkariavus Egiptą, panilio dailę sekė empiro stilius, tai dar negalima pasakyti, kad ji būtų turėjusi įtakos Europos dailei, nes buvo tik kai kuriam laikui pasiskolinta ir tai praslinkus tūkstančiams metų. Tiems gi, kurie mano, kad graikai savo kolonoms ėmė pavidalus iš egiptiečių, galima atsakyti, kad kitaip žiūrėjo į architektūrą graikai, o kitaip egiptiečiai. Kada tie įsivaizdavo savo šventnamius išaugusius iš žemės ir kolonoms sunaudojo augalų motyvus su stumburais, pumpurais ir žiedais, anieji vartojo vien konstruktyvinį būdą, duodami kolonoms remiančių papėdžių reikšmę.

Todel galime drąsiai tvirtinti, jog Egipto dailė yra mums mirusi, kaip ir jo gyventojai.

Asyrijos ir Babilonijos architektūra.

Kaip Egipto, taip Asyrijos ir Babilonijos architektūra pabaigė savo amžių drauge su jų valstybės gyvenimu ir vargiai besikels iš numirusiųjų. Susipažinimas su ja jokios praktiškos vertės mums duoti negali ir todel apie ją manau tik aplamai kai ką pasakyti.

Iš Babilonijos bei Asyrijos rūmų kaip ir nieko neliko. Statomi iš žalių molio plytų, jie taip subirėjo, jog sunku beatspėti ų buvusioji išvaizda ir būdas. Tik iš išlikusių reljefų galima kiek tiek numanyti jų formos.

Pav. 67. Durų sargas barzdoto vyro galva Nimrude.

Kaip šventnamiai, taip ir valdytojų rūmai turėjo būti labai augšti, gerokai ilgi, bet siauri. Jų augštumą charakterizuoja Šventraštyje minėtasai Babelio bokštas, kurį mėgino iškelti lig pat dangaus. Apskriti stogai, apvalios velvės turėjo būti pageidaujami. Durys buvo aug-

štos ir siauros, kertuotai ir apskritai užbaigtos puikiai dabintais portaliais. Prie durų sargais stovėjo du dideliu jaučiu barzdotų vyrų galvomis (žiūr. pav. 67) Jų barzdos buvo stilizuotos ir panašios į suktų gijų sruogas.

Tuos reljefus skaptuodavo alebastre ar akmenyje, kuriais išklodavo sienas. Iš ornamentų reikėtų pažymėti giliai iškarpyti viršutiniai gzimsai.

Plastika ir tepliorystė buvo kietai surištos su architektūra ir kaipo atskiros dailės šakos visai neužtinkamos.

Kabantys Babilonijos daržai ir sodai, apie kurius kalba istorija, taip yra sunaikinti, kad ir jų liekanų neberandama.

Mažosios Azijos, Palestinos ir Persijos architektūra.

Idant dailė išsiplėtotų, būtinai reikia laisvės, nes vergija dailės išauklėti negali. Despotai užgniaužia visus prakilnių minčių ir jausmų diegus, sunaikindami dailės apsireiškimą pačioje pradžioje. Kaip žmonės, taip ir jų gabumai jiems vieniems turi tarnauti ir jų geležinės valios klausyti. Jie visa kiša savo norų maišan, kur nuvysta ir sudžiūsta gražiausi žmonių dvasios pumpurai. Azijos gi tautos buvo despotų valdžioje, todel ir jų dailė paliko vystykluose, nors netrūko jiems gabumo ir gero noro. Jų architektūra, tarnaudama tik dievams ir valdytojams, ėjo labai siauru keliu ir mažai tegalėjo išsiplėtoti. Misticizmas ir vergija nesugebėjo padaryti klasikinių stilių, duodančių pavidalus visuomenei, o dar mažiau galėjo turėti įtakos vakarinėms tautoms kita tikyba, kitomis pažiūromis.

Taigi, kaip Egipto, Asyrijos ir Babilonojos, lygiai ir visų Rytų (Oriento) architektūra turi daugiau archiologinės, negu estetinės vertės.

Mažosios Azijos architektūra, iš kurios kylančios mūsų kryžių formos, tegalima pažinti jos kapų paminkluose. Visų prasčiausia tų paminklų forma užtinkama Lydijoje, kur jie turi akmenų kaugių išvaizdą. Nuo jų skiriasi Prygijos kapai, įkalti kalno uolon iškišta fasada. Tos fasados forma primena ištemptą ant rėmų persų dyvaną, ant kurio stovi žemi skliautai, užbaigti dviem ragais.

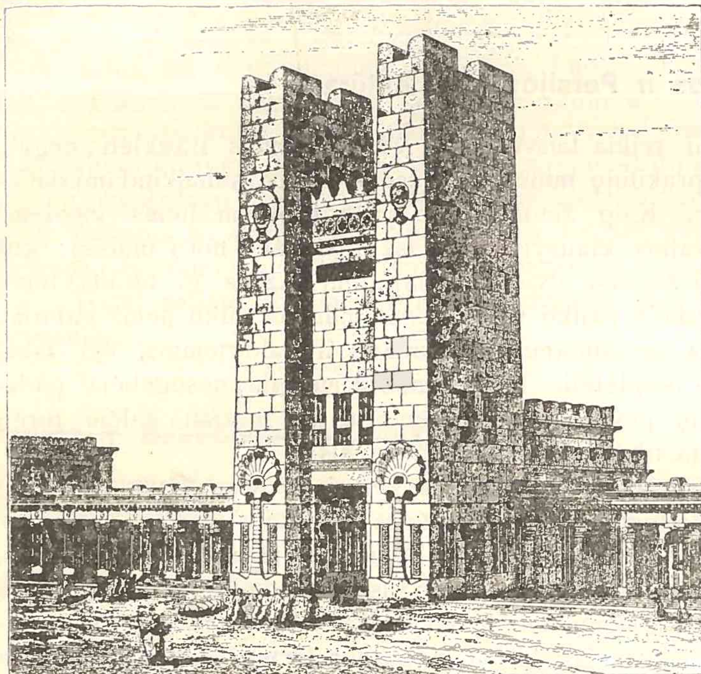
Lykijoj sutinkame tokius pat uolų, kapus, bet jų fasados nei kiek nepanašios į Prygijos kapus. Jų skliautai, skersbolkiai, kertys, slenksčiai lyg iš medžio taisyti ir tik arti priėjus pasirodo iš uolos kalti. Tai medinių tos šalies namų sekimas. Neretai visas kalno šonas esti apsodintas tokiais kapais ir daro akmeniu virtusio sodžiaus išvaizdą ir primena žemaicių koplytėles, sukištas į kalną. Pas lykus dar užeinama ir liuosi iš vieno akmens kalti kapai tokiu pat frontu. Vėlyvesnieji uolų kapai turi jau graikiškas fasadas.

Likusioji Mažosios Azijos architektūra rodo aiškią graikų įtaką arba turi stačiai graikišką stilių, ypač vakarų šalyse, kur kitkart graikai gyveno.

Jei Mažosios Azijos kapai savo išvaizda ir primena kiek tiek lietuvių kryžius ir žemaičių koplytėles, tai jie jokiu būdu ryšio su jais turėti negali. Norint Lietuvą surišti su Mažąja Azija architektūros srityje, reikėtų greičiau tvirtinti, kad mūsų rūsių ir kaugių formos paimtos iš M. Azijos. Lietuvos kryžių koplytėlių konstrukcija nėkiek nepanaši i lykų staklines fasadas, o prygų langučiai sutinkami pas visas pasaulio gentes, kaipo primityvi ornamentai. Jei vėlyvesnioji M. Azijos architektūra turi kai kurias bendras su mūsų kryžiais formas, tai dar negalima

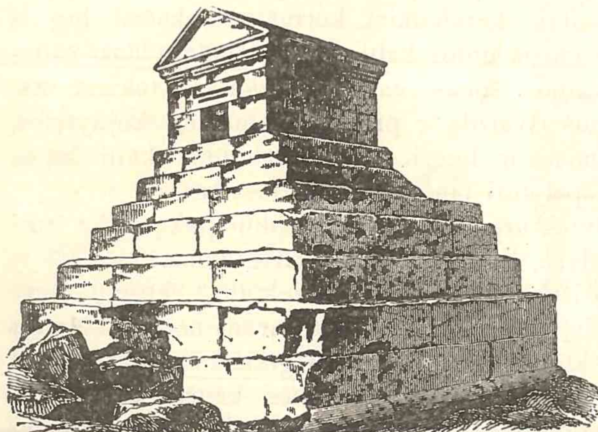
tvirtinti, jog lietuviai iš jos skolinosi. M. Azijos gyventojai, kaip ir lietuviai skolinos iš graikų; tuo tik skirtumu, kad pirmieji gavo savo formas tiesiai iš graikų — pagonių, lietuviai gi jas ėmė iš savo bažnyčių, amžiais išlaikiusių senovės klasikinius motyvus.

Žydai, gerai mums pažįstami iš Šventraščio ir iš gyvenimo, nieko nauja nedavė architektūros dailei. Garsioji Saliamono bažnyčia pasižymėjo tik gera medžiaga ir Egipto šventnamių sekimu. Kitiems gi rūmams jie ėmė pavyzdžius iš asyriečių, graikų, egiptiečių ir kitų tautų. (Žiūr. fig. 68).

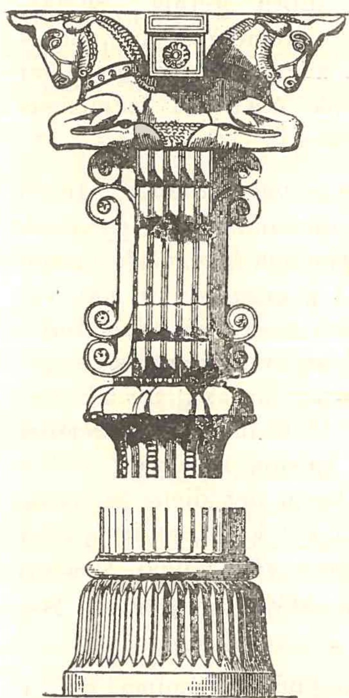
Pav. 68. Saliamono bažnyčia.

Foinikai, žydų giminaičiai, važinėdami po pasaulį ir pirkliaudami su įvairiausiomis tautomis, skolinosi, kur įmanydami, dailės motyvus, bet neturėdami, kaip ir žydai estetinės skonies, iš jų nieko savotiško padaryti nemokėjo Užtenka pažvelgti į atrastas Kipro saloje vazas, kad suprastumėm, jog tokie dailininkai stiliaus padaryti nesugebėjo. Kaip matyti, čia ornamentai paimti iš audeklų, bet jų suvartojimas yra tikrai juokingas ir priešinasi stilistikos reikalavimams. Kiekvienas puodžius pasakys, kad kripučiai čia reikėjo dėti skersai, o ne išilgai puodo.

Pav. 69. Kyraus kapas Murghabo slėnyje Vidurinej Azijoj (Rusijoj). Terasa ir trobesys iš balto marmoro, turįs 14 m. augštumo.

Persų architektūra yra neblogai sutvarkytas rytinių ir graikiškų motyvų mišinys. Persijos šventnamiai ir rūmai stovėjo ant augštos, dažniausiai iš plytų taisytos terasos, kaip ir asūrų. (Žiūr. pav. 69). Savo kolonas persai bus skolinę iš graikų ir reikia pripažinti, kad jas mokėjo pavartoti. Tos kolonos turėdavo joniškai graikišką kotą ir savotišką, vienų persų vartojamą kapitelį, pasibaigiančią dviem vienragiais arba jaučiais, sijoms bei

Pav. 70. Kolona iš Kserkso salės Persepolyje.

luboms turėti. Po tų jaučių eidavo stačios voliūtos (riestiniai), o po jų du lapų kieliku, iš kurių vienas stačiai stovėjo, kitas gi kabėjo, taip kad jų kotai susidūrdavo (žiūr. pav. 70). Kolonos buvo laibos ir labai augštos (apie 10 sieksnių); tai leidžia manyti, lubas buvus medines. Portaliai turėjo egiptiškus viršutinius vainikus su giliai įtrauktais gzimsais ir asūrų sparnuotus jaučius iš šalių. Sienos būdavo išklotos plytomis su emaliuotais ornamentais, kurie rodė senovės persų dyvanų raštus. Valdovų kapai, iškalti kalno uolose, turėjo fasadas, dabintas žinomomis persų kolonomis.

Indijos architektūra.

Indai yra viena seniausiųjų visos žmonijos tautų, kuri pradžioje trečiojo tūkstančio metų prieš Kristaus gimimą atėjo iš vakarų pusės ir apsigyveno Indijoje. Indai save vadino arijais arba ponais, jų gi kalba — sanskritas — laikoma visų kalbų šaltiniu.

Indijos žemei esant labai vaisingai, jos gyventojai turėjo papulti į nesuvaldomų kūno norų vergiją, iš kurios tik gilus, išmintingas ir augštos dorinės vertės tikėjimas tegalėjo juos gelbėti. Toksai tikėjimas netrukus susidarė bramanizme. Jo mokslą ir įstatymus randame senovės be galo gausių giesmių knygose, vadinamose „Vesta“ (sulyg. veda). Iš jų galima matyti to tikėjimo evoliucija, taip suraizgyta įvairiose savo gyvavimo epokose. Mūsų siekiams užteks prisižiūrėti jo pamatiniams įstatymams.

Bramanizmas bus kilęs iš apreiškimo, nes savo pradžioje garbino tik vieną Dievą trijuose asmenyse, ir tik paskui papuolė į politeizmą, virsdamas galų gale panteizmu.

Šalia V a r ū n o (palyg. latv. varenajs), kaipo amžinojo tėvo ir galingojo, visuresančio valdytojo dangaus ir žemės, stovi A g n i ' s (palyg. ugnis), šviesos dievas, ir M i t r a, tarpininkas tarp jo ir žmonių, kurio paliepimus pildo Amezaspentas (amžini šventieji).

To apreikšto tikėjimo spinduliai turėjo užgesti, įėjus arijams į dabartinę Indiją. Buvo tai žemė labai derlinga, vaisingiausia gamta ir maloniausiu klimatu. Tas žemės rojus pasirodė jiems dieviškos kilmės ir jie ėmė garbinti gamtos galingas jėgas, pripažindami joms dievišką galią.

Taip susidarė daug dievų; jų skaičius pasiekė net 330 milionų. Viršiausiuoju dievu liko karo dievas Indra (nuo šaknies indh, palyg. liet. indegti). Daugiausiai garbinamų dievų tarpe sutinkame U s a s ą (pal. liet. Austas), Z u r i j ą (pal. liet. žiūri) — saulės, V a j u (pal. liet. vėjas) — vėjo, R u d r a (palyg. liet. rūstas) — vėtros ir viesulų dievą.

Dievams atkreipti į žmonių reikalus, aukodavo stiprų geralą „Soma", kurs pirmiesiems žmonėms suteikęs nemirtingumo. Jį aukoti temokėjo kunigai — b r a m a n a i, kurie kaipo galingieji dievų prieteliai buvo žmonių labai gerbiami ir sudarė augščiausiąjį arijų luomą. Jų turėjo klausyti netik č u d r a i (žemiausis luomas), bet ir v a i č i a i (tautiečiai) ir k s a t r i j a i (galiūnai).

Kaip bramanai viešpatavo žmonėms, taip B r a h m a valdė dievus. Buvo tai visų esybių šaltinis ir viso pasaulio vėlė. Iš jo išteka dievai, žmonės, gyvūnai, augalai ir pati žemė. Jis visa pripildo, augina, peni ir gyvuoja pasaulyje kaipo vėlė kūne. Visi žmonės, išėję iš Brahmos, turi galutinai į jį grįžti ir su juo vėl susilieti. Bet tai negali nutikti, kol žmogus neapsivalys nuo visų savo nuodėmių. Todel mirę nusidėjeliai eina į pragarą, kur apsišveitę, turi atgimti uolomis, augalais, gyvūnais, kirminais, čudrais, kunigais, dievais, kol nesusilies su B r a h m a. Juo blogiau kas gyveno, tuo daugiau kartų turi atgimti. Didžiausieji nusidėjėliai turi pereiti lig 10 milionų įsčių. Pasisaugoti nuo taip baisios nelaimės, reikia atgailoti už nuodėmes Tam tikslui atkartodavo lig 1000 kartų per dieną tą pačią maldą, arba stovėdavo ant pirštų galų, turėdami ištiestą ranką, kol nenutirpo, arba sau galą padarydavo. Tik išsirišusi iš visa žemiška žmogaus vėlė galėjo susilieti su Brahma. Taigi nusikratyti nuo visa žemiška ir atskirti vėlė nuo gamtos yra augščiausis žmogaus tikslas

Tas mokslas, taip gražus doros žvilgsniu, darė žmogaus gyvenimą stačia nepakenčiamą ir jo uolūs pasekėjai buvo tikri kankiniai. Todel jo pašalintoją sutiko indai kaipo kokį išganytoją. Buvo tai B u d d h a, karalaitis, gyvenęs apie 600 (623—543) Kristui dar negimus. Apleidęs savo karališkus rūmus, užsikabinęs elgetos terbą, jis eina į tyrus ir ten per 6 metus praverčia bemąstydamas. Taip apsišvietęs, jis ima apsakinėti savo mokslą minioms Gangės paupiais, patvirtindamas, sako legenda, savo žodžius stebuklais.

Pasak Buddhos visos žmogaus nelaimės kyla iš kūno geidulių. Todel jie reikia pašalinti mąstymais. Pažinus visą žemės niekingumą, užmušus visus kūno jausmus, išsinėrus iš paties kūno, galima rasti ir vėlės ramumo „n i r v a n a", kurs yra gyvenimo užgesimas ir į nieką pagrįžimas. Viešas nuodemių išpažinimas taip-pat veda į nirvaną.

Toksai mokslas davė kuo geriausių etinių vaisių, bet buvo prieinamas tik išrinktiesiems. Minios jo suprasti negalėjo. Buddha net ir nemėgino jų tiesioginai vesti į nirvaną giliais mąstymais, bet, apeidamas sodžius ir miestelius skelbė mokslą, kurs palengvintų įeiti į aną gyvenimą, mažiau kartų bereiktų atgimti. Šaipjau žmogui užteko nuraminti sąžinė, nugalint kūno geidulius, viežlybai gyvenant, pašalinant piktus norus ir visa, kas juos galėtų sukelti, kaip va: stiprūs geralai, lepus gyvenimas, žemės turtų pageidavimas. Ko negalima atgręžti, reikia kantriai pakelti, nors tai būtų skriauda ir persekiojimas. Visi žmonės sudaro draugiją, kur vienas kitam turi padėti. Todel nevieno nereikia neapkęsti, nors tai būtų didžiausis neprietelis, visi reikia mylėti, nelaimingiems rodyti pasigailėjimo, nešti pagalbos, ypač: neturtingiems, sergantiems, pakeleiviams, ir svetimiems. Sopinti nereikia nei žmonių, nei gyvulių. Savo geri darbai reikia paslėpti, kad jų žmonės nematytų.

Buddhai mirus, jo mokslas išsiaiškino ir lavinosi per tikinčiųjų susirinkimus (sinodus). Visi naujojo mokslo pasekėjai sudaro s a m g h a (sąjungą). Jos tikrieji nariai daro apžadus viežlybai, klusniai gyventi ir jokių turtų nelaikyti, būti tikrais elgetomis — b i k š a i s. Kiti pasekėjai — u p a s a k a — savo doru gyvenimu galėjo kiek tiek prisiartinti šventajam elgetų luomui ir tik iš tolo matyti nirvanos šviesą. Bikšai turėjo nuo liepos iki lapkričio arba liūties laiko gyventi vienuolynuose — v i h a r a — ir ten, atsiskyrus nuo pasaulio, mąstyti apie augščiausias tiesas. Paskui, atlikę viešą išpažintį, jie skirstės po pasaulį, apsakinėdami naują mokslą visiems žmonėms, nežiūrint nei tautų, nei luomų, nei į gimtį. Naujojo mokslo pasekėjai sudarė draugijas, kurių pirmininkais buvo „s t h a v i r a i".

Bikšai vilkėjo marškiniais ir dulkėtais geltonais apsiaūstais, kurių nėkuomet nenusivilkdavo. Geriau išlaikyti nekaltybei, jie apsijuosdavo strėnas šventąja juostele.

Pamažu, budistai ėmė garbinti Buddhą, kaipo patį Dievą, ir jo relikvijas laikė didžiausioje garbėje. Vietos, kur mokė ar gyveno Buddha, visiems tikintiems buvo šventos ir jas lankydavo didžiomis miniomis. Ten aukodavo vaisius ir kepalus ir melsdavo Buddhą, kad duotų malonės ir ištesėjimo pasilikti gerame kelyje. Taippat garbindavo jojo ir kitus kunigų pašvęstus paveikslus. Kasdiena rytą, per pietus ir vakarą sušaukdavo žmones melstis. Šventadieniais buvo sakomi pamokslai ir atliekamos ilgos pamaldos su apmąstymais. Iškilmingos procesijos su žibintais, ypač į šventas vietas, irgi dažnai būdavo rengiamos. Pasninkai, pavargėlių ir vienuolynų šelpimas, viežlybas gyvenimas, žemės turtų išsižadėjimas, šventųjų vietų lankymas buvo laikomi geriausiais darbais ir greičiau vedė į nirvaną. Lengviausiai ir tikriausiai manė pasiekti nirvaną per maldą. Kai kuriuose kraštuose įtaisydavo net maldų malūnus, kur ratai, apkabinėti maldomis, atstodavo liežuvio darbą, padaugindami žodžių skaičių.

Budizmo praplatinimu daugiausiai užsitarnavo galingasis Indijos valdytojas A č o k a (263—226). Lig šiolos apie tai liudija jo garbės stulpai, vadinami „s t a m p h a".

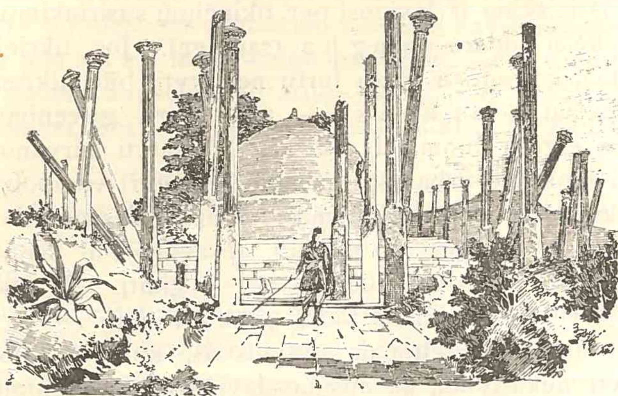
Budizmas iš visų tikėjimų artimiausias krikščioniškajam. Tai išaiškinama taip tikru teisybės ieškojimu, kaip ir susipažinimu su apreikštu žydų tikėjimu. Bet jo siekimai buvo visai nekrikščioniški ir menki. Kada krikščionys už savo tikėjimą ir gerus darbus gauna amžiną užmokesnį danguje, budistas tik išsigelbi nuo nelaimingų atgimimų ir, įėjęs į nirvaną, išnyksta.

Bramanai visomis pajėgomis sukilo prieš naująjį mokslą ir nenurimo, kol neišvaikė jo iš Indijos. Tai jiems pavyko delto, kad liaudis turėjo gyvą fantaziją, kuriai sausas Buddho mokslas buvo visai priešingas.

Indų kalba „sanskritas" yra seniausia visame pasaulyje ir mokslo vyrai ją pripažįsta visų kalbų motina. Jog lietuvių kalba į ją panaši, matome jau iš minėtųjų žodžių. Tai reiškia, kad ji nepardaug nutolusi nuo savo šaknies ir indo-germaniškų tautų tarpe senumo žvilgsniu ima vieną pirmųjų vietų.

Taip susipažinę su indų religija ir kalba, geriau suprasime ir jų architektūrą.

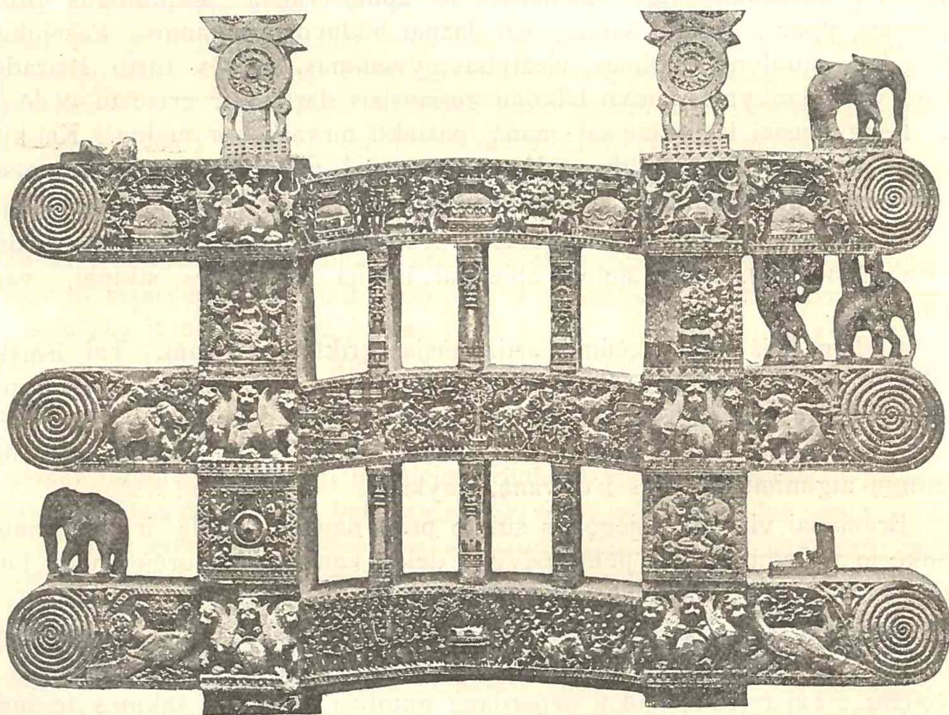
Senovės indų architektūra tarnavo vien tikėjimui. Jos liekanų pilna Indija. Kiek galima iš jų spręsti, tai pirmieji monumentai turėjo būti iš medžio. Paskiau gi jo vieton buvo vartojamas akmuo ir marmoras.

Pav. 71. Sthupa Thuparâmaya.

Pastarieji tirinėjimai parodė, jog indų architektūra nesiekia taip gilios senovės, kaip seniau manyta. Ji prasidėjo su budizmu, bet greitu laiku įgijo tvirtas formas. Bramanai, nenorėdami apsileisti budistams, stengėsi juos pavyti ir pralenkti. Ta kova pagamino architektūrai naujas formas ir motyvus, bet padaugindama ornamentų, perdaug išmargino statymo dailę.

Pirmieji indų monumentai buvo garbės stabai, vadinami „s t a m b h a", kurius karaliaus Ačoko laikais, kaipo pergalėjimo ženklus budistai statė Gangės paupiais. Buvo tai labai augšti, nuo apačios kertuoti, augščiau gi apvalūs stulpai su kertuota koja, panašūs į žemaičių kryžius, tik be skersinių ir iš akmens tašyti. Jų kapiteliai turėjo karčių formas ir baigės šventuoju simbolu, kuriam dažnai būdavo pakišama liūtų arba dramblių (slanių) grupa Palyg. fig. 71. Dažniausiai sutinkamas monumentas buvo „t h u p a"

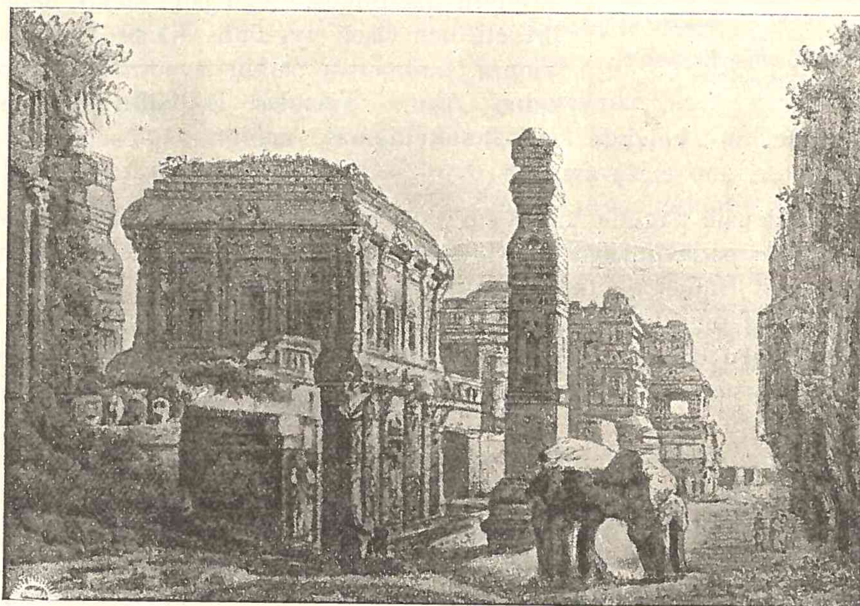
Pav. 72. Viršutinė vartų (torana) dalis prie Sančių stupos.

arba „s t h u p a", apskritas, į kaugę labai panašus paminklas. Iš pradžių jis buvo statomas karalių kapams puošti, paskui gi Buddho ir jojo mokinių relikvijoms laikyti. Prasiplatinus budizmui, padaugėjo ir tupų skaičius. Vien karalius Ačoka esąs jųjų apie 84,000 pastatęs.

Tupas statydavo ant terasų iš keturkampių akmenų. Jų didumas labai įvairus. Kiekvienoj tupoj buvo kambarėlis relikvijoms, kurs delto vadinosi „d h a t u g a r b h a s" (bočių grabas) t. y. liekanų karstas. Iš pradžių tupas neturėjo jokių papuošalų, bet ilgainiui ėmė jį puošti gzimsais ir liuosais ornamentais. Žymesnės tupos stovėjo ant augštos terasos ir buvo apstatytos augštais stulpais ir aptvertos akmens tvora su puikiais vartais, vadinamais „t o r a n a" (žiūr. pav. 72). Jų išvaizda labai primena mūsų kapus. Tokią thupą randame Ceylono saloj arti jos sostapilio Anuradhapura, vadinama „Thuparamaya" (fig. 71).

Bažnyčių budistams — biedieviams nebuvo, susirinkimams jie turėjo didžias sales „č a i t i j a s", iškastas kalnuose. Buvo tai keturkampės, pailgos olos apskritu galu, kuriame vietoje altoriaus stovėjo thupa su dideliu Buddhos paveikslu. Dvi kolonų eili, suvienytų architravu (bolkiais) rėmė stulgias (apvalias) lubas.

Bramanai, nenorėdami apsileisti budistais, stengėsi jais pasekti ir net pralenkti, kiek tik galėdami. Todel jų šventnamiai pilni dekoracijų ir pasižymi erdvės suskaidymo įvairumu. Dažnai jie turi du augštu ir stovi po atviru dangum. Mat, pašalinus uolos uždangą, pasidaro šviesūs kiemai. Patsai šventnamis su savo koplyčiomis ir kambariais kaltas iš vieno akmens (monolito) ir kraute apkrautas dekoracijomis. Visos lėkščios vietos apklotos ornamentais, kaip va: liūtais, drambliais, žmonių ir gyvūnų paveikslais, milžinų figūromis ir įvairiausiais bramanų simbolais (žiūr. pav. 73). Todel bramanų stilius galima pavadinti Vidurinės Azijos

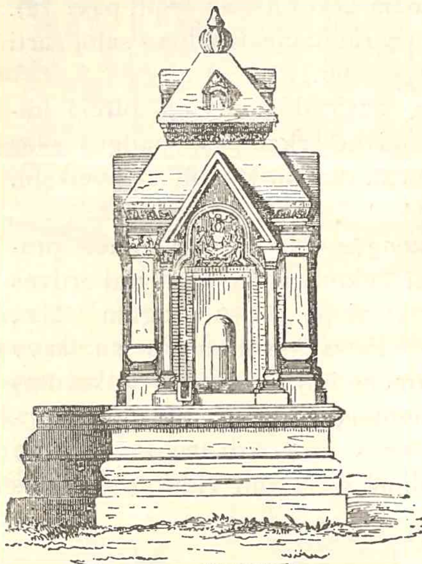
Pav. 73. Kailaso grota Elloroje.

baroku. Tačiau surasti jame kokios nors architektūros taisyklės yra labai sunku, nes statytojai turėjo prisitaikinti prie natūraliųjų olų. Tik pilioriai ir kolonos turi tas pačias formas ir rodo persų įtaką.

Aplink čaitijas buvo taisomi budistų vienuolynai „v i h a r a". Jie taip pat buvo olose daromi ir primena pirmųjų krikščionių katakumbas. Ten bikšai liūčių

laiku — nuo liepos iki lapkričio — budavo susimąstę. Dailės žvilgsniu viharos buvo įdomesnės už katakombas, neturinčias jokių dekoracijų ir nuobodžias savo vienodumu.

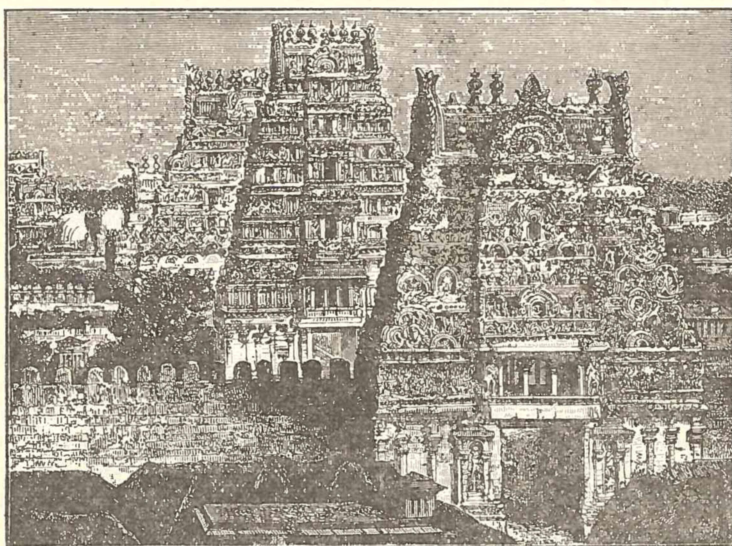
Be tų požeminių, paslaptingai gražių, butų ir šventnamių randame pas vėlyvesniuosius bramanus dar skyrium stovinčius šventnamius (žiūr. pav. 74), vadinamus p a g o d o m i s, ypač Indijos pusiausalio pietų dalyje. Tai sodybos, aptvertos augštais mūrais puikiais vartais ir bokštais. Ten randame keletą kiemų su bažnyčiomis, bažnytėlėmis ir koplyčiomis, salėmis („čultris"), baseinais, kolonadomis, obeliskais, varpinėmis. Bokštai nukamieniai, piramidališki ir turi lig 15 augštų riestais stogais. Pagodos daro į kauges sukrautų tupų įspūdį. Ir iš tikrųjų, tupų formos atsikartoja visoj pagodoj ir bus paimtos iš budistų. Žiūr. pav. 75.

Pav. 74 Šventnamis Payach'e (Kašmire).

Taip pat ant žemės stovėjo „džainių" šventnamiai. Džainiai buvo atskalūnai, imantys vidų tarp bramanų ir budistų. Jų šventnamiai pasižymi tokiu dekoracijų turtingumu ir daugumu, jog šalia jų turtingiausios baroko bažnyčios pasirodytų dar plikos. Ten jau nieko nebegalima pridėti, nes visos lygumos užimtos papuošalais. Vienas puikiausių tokių šventnamių stovi ant kalno Abu. Taisytas iš balto marmoro, jis pritraukia kiekvieno keleivio akis, sukeldamas vaidintuvėj senovės pasakų vaizdus, nors teturi 900 metų amžiaus.

Visų garsiausia pagoda yra R a n g u n e (Birmoje). Ją vadina S v e D a g o n. Jei tikėsime padavimams, jinai bus pastatyta 588 m. Kristui dar negimus. Įgarsėjus aštuoniais Budos plaukais, kurie ten garbinama, ji pritraukia tikinčius iš visos Indijos. Jai papuošti nesigailėta jokių turtų. Visa apklota auksu, šviesioj Indijos saulėj ji daro užburto aukso kalno įspūdį. Tūkstunčiai aukso varpelių, pakabintų aplinkui visą šešių augštų stogą, papūtus vėjui, gaudžia harmoningais Eolo arfos tonais, tūkstančiai gi smailių bokštelių, susiliejančių su erdve, tarsi žaibų vadai, vienija žemės šventyklą su dangumi. Aukso blizgesį padidina dar krištolo mozaika, kurios čia nesigailėta. Tokioj skaistybėj labai turtinga visos šventyklos skulptūra žadina tiesiog pasakos vaizdus. Apie didžiąją šventyklą eina mažesnės, šalia kurių stovi obeliskai, kioskai, sfinksai, drambliai ir t. t. Vis tai žiba auksu. Aukso ir šventyklos padargai: urnos, vazos, kandelabrai, gėlės, drambliai, sfinksai, figūros. Be aukso čia tik rasi įvairių varsų krištalą ir alebastrą, nors ir tą retai. Ne veltui Pierre Loti, aplankęs tas šventyklas, pavadino jas aukso pagodomis — les pagodes d'or. Palyg. pav. 75.

Kaip pas visas tautas, taip ir pas indus dailėje apsireiškia tautos būdas, tikyba, pažiūros, dora ir papročiai. Kovodami su turtingiausia gamta, taip stipriai erzinančia kūno ir dvasios geidulius, jie tą kovą išreiškė architektūros padaruose. Budistai pamynė kojomis visą gamtą. Ne jie gamtos klausė, gamta jųjų turėjo

Pav. 75. Seringamo pagoda.

klausyti. Nirvana buvo paskutinis smugis gamtai. Tupos savo apskrita forma, ženklinančia vandens burbulą, aiškiausiai liudija pasauliui, kaip menka nuomonę turėjo Buddho pasekėjai apie žemės turtus. Tūkstančiai stambų garsina jų pergalėjimą. Bet tas taip galingo priešo pergalėjimas brangiai apsiėjo narsiams kariautojams. Sulindę po žemių, atsiskyrę nuo pasaulio, ilgais apmąstymais jie tik pavergė kūną — riaušininką. Jų viharose nerasi nieko, kas galėtų sužadinti kūno jausmus, kurius visomis pajėgomis stengėsi sunaikinti. Buddha, elgeta ir kankinys, gera valia, pasidarė jų idealu ir dievu.

Bramanai nepasiekė to idealo. Ir jie pakėlė kardą prieš gamtos pagundas, bet vaisiai buvo menki. Nuvargę kovoje, jie nusilenkė prieš galingą gamtą, uždėdami jai dievybės vainyką. Jie turi tūkstančius kartų atgimti, kol nesusilies su gamtos vėle. Gryniausis panteizmas buvo tos kovos galas. Barokas bramanų architektūroj, nesuvaldomas jokiomis taisyklėmis, buvo galutinis gamtos triumfas.

Lietuvių dailėje taip pat pasirodo tautos būdas, tikyba, papročiai ir dora. Prisižiūrėję indų ir lietuvių statymo menui, rasime tarp jų daug panašumo. Tas panašumas apsireiškia ne mažmožiuose, bet bendroje formoj. Kaipgi tai išaiškinama?

Spėjama, kad lietuviai bus atkeliavę iš Indijos. Tą nuomonę patvirtina lietuvių kalba, iš visų Europos kalbų mažiausiai nutolusi nuo sanskrito pirmpradės kalbos. Bet, kad jie būtų iš ten atsinešę architektūros formas, to nėvienas sveikas protas tvirtinti neišdris. Juk lietuvių architektūra tebeguli dar vystykluose ir du tūkstančiu bergždžių metų turėjo panaikinti visą tėvų palikimą. Taigi kitur reikia ieškoti to stebėtino panašumo priežastis.

Lietuvių tautos architektūra apsireiškia ypatingai kryžiuose, kurie savo skaičium mažką atsitolina nuo Indijos stambų. Bet ir Lietuvos bažnyčiose atsiliepia tautos menas. Tiesa, senosios bažnyčios buvo statytos didžturčių pinigais ir jų amžiaus stiliuje, naujosios gi svetimtaučių planais; bet liaudis prisidėjo prie jų papuošimo ir išspaudė joms tautinę dėmę. Mat, vieni aukavo varpus, kiti altorius, dar kiti ciboriją, stacijas, paveikslus, stovylas. Bažnyčių valdytojai turėjo prisitaikinti aukotojų skoniai ir norams. Tokiu būdu bažnyčios Lietuvoj įgijo savotišką išvaizdą, nors ir buvo statytos svetimais planais.

Iš bažnyčių mūsų tautiečiai ėmė pavyzdžius kryžiams, krikščionijos nugalėjimo ženklams. Bet jie pasiskolino tik tokias formas, kurios gerai atatiko jų skoniai. Taip, kryžiaus galvą uždėjo ant ilgos kojos, davė jai koplyčios išvaizdą ir užbaigė cibulio formos bokšteliu. Ornamentus gi ėmė iš baroko stiliaus, ypač altorių. Nutepę visą kryžių spalvomis pastatė jį ar ant kapų, ar lauke, ar ant upelio krašto, ar gryčios gale.

Kodel jie taip padarė, to jie ir patys nežino. Taip jiems patiko, taip ir kiti daro. Bet geriau apmąstę dalyką, rasime, jog to reikalavo tautos dvasia.

Iš kur gi atsirado tas tautos menas? Jo kilmei surasti reikia grįžti į tautos lopšį, o tas lopšys gal bus Indija. Tiesą, nuo jo mus skiria du lig trįjų tūkstančių metų, bet už gero sargo amžiai nieko nereiškia. Juk žydai išlaikė savo būdą ir senovės liekanas tūkstančiais metų, nors ir gyveno tarp svetimtaučių.

Toksai sargas lietuviams buvo jų kalba. Retai kuri kalba taip sąžiningai užlaikė senovės formas, kaip lietuvių. Todel jos tirinėjimu užsiima viso pasaulio lingvistai, neturintys su ja nieko bendra. Kalba gi duoda dvasios veidrodį, apreikšdama giliausius jausmus ir žmogaus būdą, sulaikydama juos nuo pašalinių įtakų. Su kalba laikosi ir papročiai, tikyba, dora, pažiūros, gabumas ir skonis.

Kalba tai ir bus palaikiusi tiek bendrų ryšių tarp lietuvių ir senovės arijų, taip doros, kaip ir estėtikos žvilgsniu.

Lietuviai, būdami uolūs katalikai, jau seniai nusikratė nuo visų prietarų ir papročių, nesutinkančių su Bažnyčios mokslu. Bet iš neapmatomo Bažnyčios turto jie kurias ne kurias tiesas labjau pamylėjo kaipo geriau jų būdui tinkamas. Del to prie viso tikybos skirtumo mes randame tarp senovės indų ir dabartinių lietuvių daug panašumo.

Taip, nekaltybė pas lietuvius augščiau stovi, nekaip pas kitas katalikų tautas. Rūtų vainikėlis lietuviams taip yra šventas, kad jo nustojimas laikomas didžiausia nelaime, jo ir tikriausia atgaila nebesuras. Lietuvis laiko nekaltybę tokioj pagarboj, jog jos ir linksmiausioj bankieto dainelėj neužgaus. Mūsų mergaičių nekaltos akys net ir į prikryžiuotąjį Išganytoją nedrįsta žiūrėti ir užriša jam prikaištėlį. Nors mažosios visų Europos tautų merginos segi trumpiais sejonėliais, bet lietuvės savo dukterėlėms taiso juos ilgus, lig žemei. Mergystės padėtį lietuviai visuomet augštai laikė, pagaliau dar stabmeldystės laikais.

Elgetos (ubagai) Lietuvoj turi piliečių teises ir tikybos paramą. Čia jie neprašo išmaldos, bet renka ją kaipo prigulimą už jų poterius ir giesmes.

Pasninkai niekur neturi tiek palankumo, kaip pas lietuvius. Jie pasninkauja netik dienose, šv. Bažnyčios įsakytose, bet randa dar daugybę kitų dienų, patariamų įvairių brolijų. Lietuvis pasninko nekuomet nesulaužys, nors ir girtuokliaudamas arba vogdamas. Jam neįduosi net ir pyrago su taukais kepto.

Maldų žvilgsniu ir budistai su savo maldų malūnais ir bramanai, atkartojantys per dieną lig 1000 kartų tą pačią maldą, nedaug tegalėtų pasididžiuoti prieš lietuvius.

Kaip lietuviai myli kunigų pašvęstus dalykus, ypač paveikslus, galime patėmyti, įėję į jų seklyčias.

Šventųjų relikvijų garbinimas taip yra išsiplėtojęs tarp lietuvių, kad jie greičiau mišias apleis, bet ant relikvijų ateis. „Atpuskų" nepabučiavęs, lietuvis namon nevažiuos.

Kas buvo Kalvarijoj per didžiąją „kalvariją", tas gerai numano, kaip lietuviai mėgsta šventas vietas lankyti. Ten galima sutikti lankytojus netik iš Žemaičių ir Lietuvos, bet iš tolimų kraštų: Rusijos, Lenkijos, net ir Amerikos.

Nuodėmių išpažintis buvo vartojama dar stabmeldžių — lietuvių, kadangi per ilgių šventę, kaip liudija raštininkai, „kožnas šnipždėjo jiems (kunigams) į ausį savo kaltes ir nuodėmes". (Laukys p. 139).

Vėlių atgimimą: įvairiuose padaruose taip pat tikėjo lietuviai stabmeldžiai (Kadlubek L. IV C. 19). Jie tas ir vadino vėlėmis dėliai jų blandimosi vėlyvą naktį, ir girdė midumi ir valgydino mėsa ir duona (Laukys p. 140).

Sulyginę lietuvius su arijais, mes rasime ir daugiau bendrų gaivalų jų tikybos, doros, papročiu ir estetikos žvilgsniu. Tačiau negalima sakyti, kad lietuvių krikščionybė būtų maišyta su bramanų ar budistų prietarais. Visa, kas nesutinka su katalikų tikėjimu, lietuvių būtinai pašalinta. Jei kai kas lietuvių kalbą vadina pagoniška, tai reikia išaiškinti tamsiu nežinojimu ar akla neapykanta. Gal niekam taip nepritinka priežodis „Geresnis katalikas ir už patį popiežių", kaip lietuviams. Iš tikrųjų, sunku surasti tauta, kuriai taip maža būtų prietarų ir nekrikščioniškų papročių, kaip lietuviams Visur jų užeisi, tik ne pas mus. Žymiausieji inteligentai nėra nuo jų liuosi. Teparodo

mums kraštą, kur trylika sėstų prie stalo, ar sapnais netikėtu, arba kur pirkliai nekaltų pasagų prie durų, kur medžiotojai, kortininkai, augščiausių luomų moterys neturėtų savo prietarų. Lietuvių gi misticizmas teturi tikybinius pamatus. Kada numirusis pasirodys jiems sapnyje, tad jis tiki ir skubinasi „ant mišių" duoti, nes mano, kad toks sapnys bus buvęs Dievo leistas. Todel jiems drąsiai galima taikinti Kristaus žodžiai: „Tokio tikėjimo aš nemačiau visame Izraėliuje."

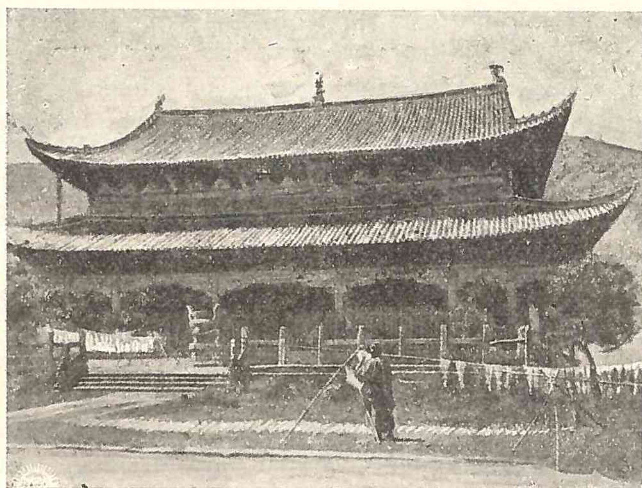
Taigi, lietuvių panašumas į senovės indus tikybos, doros ir estetikos žvilgsniu išaiškinamas vien tautos būdu, išlikusiu kalbos sargyboj. Iš Bažnyčios apeigų, įstatymų ir simbolų lietuviai ypač tuos pamėgo, kurie jų būdui geriau tiko, kitų gi laikės tik vergiškai.

Pastaba. Tas mano palyginimas lietuvių su indais yra, žinoma, tiktai hipotezė, kuriai dar trūksta istorinių įrodymų.

Kinų ir japonų architektūra.

Kinai garsūs savo m ū r u, kurį pradėjo 4. amžiuje Kristui negimus tėvinei apginti nuo priešų. Jis tęsėsi pagal valstijos šiaurės rubežių apie 300 kilometrų, buvo 8 metrų augštas ir tiek pat platus ir turėjo tvirtus bokštus atsiginti. Jis ir lig šiai dienai liko kinų architektūros charakteringu ženklu. Rūmų liekanų maž terandame pas kinus, nes ta varginga tauta nedaug rūpinosi apie patogius gyvenimus. Juoties jie pasižymėjo naudingų veikalų pagaminimu, ypač gi tiltų ir kanalų.

Kinų architektūra subrendo tik Kristui gimus, kada prasiplatino jų žemėj budizmas. Jų š v e n t n a m i a i rodo tupų motyvus. Nuokamieniai, jie turi keletą augštų, stovinčių taip kitas ant kito, kad ant žemesniojo augšto stogo eina laibesnis augštas, kol nepasibaigia pražulniai kepurėtu stogu ramtyta, smailia viršūne. Stogų kertys esti užriestos ir apkabinėtos varpeliais, o iš po tų kerčių kyši baisiai suraizgytas slibinas. Apatinis augštas aptvertas kolonada lakeruotais šulais ir gana augštais baliasais (žiūr. pav. 76). Kynai labai mėgo iš oro išmarginti savo šventnamius bronzo apkalimais, porcelano plokštėmis ir šviesiais dažais. Jie mokėjo pagaliau statyti bokštus vien iš porcelano. Tarp tų visų puikiausis buvo Nankinge — pastatytas 1412—1431 ir sudaužytas riaušininkų 1862 m.

Pav. 76. Templis He-Long-Tan'e.

Pažymėtini yra g a r b ė s v a r t a i, kurius ciesoriai liepdavo pastatyti užsitarnavusiems vyrams. Ant dviejų arba keturių medinių — retai akmeninių — stulpų dėdavo skersinius, kurių viršutiniai būdavo dengiami paprastais kinų stogais. Ant skersinių aukso raidėmis rašydavo gerbiamųjų vardus. Panašius var-

tus sutinki taip pat ir ties turtuolių rūmais. Kinų architektūra monumentalės vertės neturi, nes statoma daugiausiai iš medžio, be pagodų, deja, gyvai paimtų iš indų ir nieko bendra neturinčių su kinų architektūra.

Japonų dailė pragarsėjo pas mus po rusų — japonų karo. Ypač dailiosios pramonės išdirbiniai, nežiūrint jų labai augštos kainos, rado daug pirkėjų. Dabar retai užeisime turtingą salioną, kur ne būtų japonų vazų, tabakinių, indų ir kitų dailumėlių. Dauguma jų taisyta iš porcelano, lakeruota popieriaus (papier maché), medžio, žalvario, dramblio kaulo ir t. t. Visi tie dalykai puikiai papuošti reljefais ir vaizdeliais, kuriems dažniausiai vartojama juodas ir raudonas lakeris. Jie pasižymi gerai ištobūlinta technika, bet perspektyvos juose nerasi. Visi dalykai ten piešti šalia kitas kito, nežiūrint jų atstumo gamtoje. Žmonės, gyvūnai, augalai, debesys, nors yra gyvai paimti iš gamtos, dedami ant pirmo plano be jokio ūksmeniavimo. Tik svarbesnieji dalykai stipriau išreikšti ir tai duoda priešiniams gana naturalios išvaizdos.

Savo architektūrą japonai pasiskolino iš kinų, bet maž ją tepatobūlino. Tik būdami geriau išsilavinę ir apsišvietę, jie geriau supranta dailės reikalavimus ir prisitaikina statymo taisyklėms ir tikslams.

Arabų, turkų ir maurų architektūra.

Arabai vadina save Abraomo ainiais ir išlaikė tikėjimą į vieną Dievą. Gyvendami nevaisingoj Arabijos pusiausalio žemėj ir turėdami nomadais gyventi, jie lengvai sugebėjo išlaikyti bočių tikėjimą ir pasisaugoti nuo stabmeldystės. Be paliovos keisdami savo gyvenimo vietas, jie negalėjo prisirišti prie neturtingos gamtos ir nederlingos žemės; todel jiems nė į galvą neparėjo toj menkoj gamtoj ieškotis dievų. Jų akys augštyn kylo, į begalo gražų, žvaigzdėtą ekvatoro dangų, kur vienas Dievas ir Viešpats tegalėjo valdyti visą pasaulį. Jei tarp jų atsirado stabmeldžių, tai kaimynų tautų įtaka.

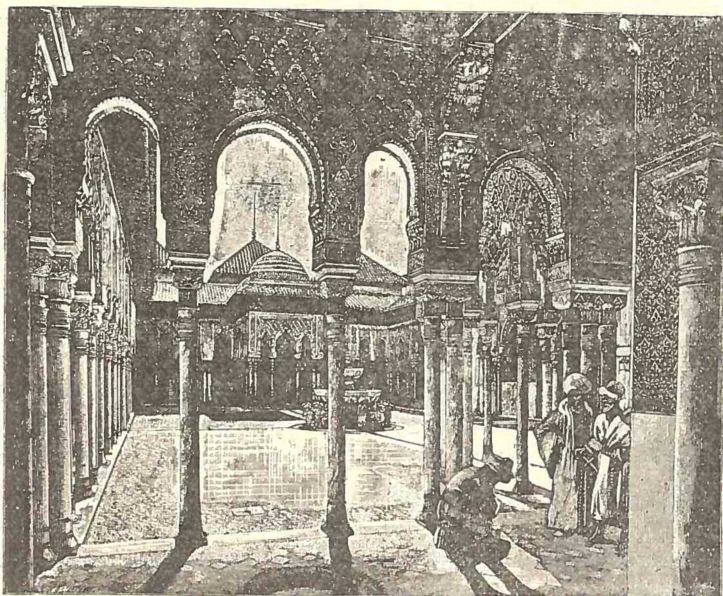
Nežiūrint nederlingos žemės, kurioj gyveno, arabai turėjo labai karštą kraują ir gyvą fantaziją (vaidintuvę), nesuvaldomą jokiais įstatymais. Tai išaiškinama karštu klimatu ir tyrų aplinkybėmis. Kaip arabai žemėj nematė jokių ribų ir vadino savąja tą žemę, kur jie klajodami sustodavo, taip jų vaidintuvė bėgiojo po visą pasaulį ir pynė vaizdus be galo. Todel ir jų įsivaizdintasis dangus patenkino visus kūno norus ir buvo neapsakomai pageidaujamas. Kada Mahometas septintojo amžiaus pradžioje ėmė skelbti neva tikrąjį savo mokslą ir žadėjo už jo laikymą žemės dangų su visais kūno pataikavimais, arabai taip užsidegė nauju tikėjimu, jog kardu ir ugnimi apsiėmė jį išplatinti po visą pasaulį. Tas užsikarščiavimas nepaliko be matomų vaisių. Greitu laiku islamas (Mahometo tikėjimas) prasiplatino netik visoj Arabijoj, bet ir Palestinoj, Syrijoj, Persijoj ir Egipte, o po šimto metų apėmė jau visą Indiją lig Gangės upės ir žymią pietinės Europos dalį: Turkiją, Siciliją ir Ispaniją.

Be paliaubos kariaudami ir neturėdami laiko dvasiai išlavinti, arabai nesudarė savitos dailės, bet pasiskolino grožės formas iš pavergtųjų tautų: indų, egiptėnų, romanų ir bizantiečių. Nes paveikslus jiems gynė tikėjimo įstatymai ir jie priešinosi klajotojų būdui, todel jų dailė turėjo pasitenkinti vien architektūra,

kuri tačiau išreiškia visą jų vėlę. Mat, iš oro ji nuoga, kaip Arabijos tyrai, viduj gi begalo marga, kaip jos apgyventojų vaidintuvė.

Kaip visų Azijos tautų, lygiai ir arabų architektūra tarnavo religijai. Iš pradžių jie laikė savo pamaldas užimtuose svetimtikių šventnamiuose, iškraustę netinkamus dalykus, paskui gi ėmė statytis savotiškus dievnamius, vadinamus mošėjomis.

Pamatinis mošėjų planas neturi paskirtų formų. Dažniausiai sutinkame keturkampį ir daugkertį rūmą. Vidaus išdėstymas taip pat įvairus, tačiau visur randame kiemus su šulniais nusiplauti prieš pamaldas ir nišę į Mekos pusę. Siaurų, augštų — dažniausiai apvalių — bokštų (minarėtų), iš kurių šaukiama tikintieji į pamaldas, taip-pat nekuomet netrūksta mošėjoms.

Pav. 77. Liūtų kiemas Alhambroje.

Užeinama dar kitas mošejų tipas, kilęs iš Bizitanijos stiliaus. Yra tai centralinis rūmas, dengtas kopulomis, kurios esti augštesnės ir smailesnės už bizantines ir turi svogūno (cibulio) formas. Viduj jos suskirstytos langeliais, turinčiais taip pat kopulos formas ir suvienytos konsolėmis korių arba stalaktytų pavidalu (žiur. pav. 77). Tokiomis kopulomis dengiama ypač kiemai su šulniais ir svarbesnės vietos.

Turėdami labai gyvą fantaziją, arabai nepasitenkino skolintomis formomis, bet jas savotiškai perdirbo. Taip, skolintą iš romėnų lanką (arką) jie fantastiškai iškarpė ir išlenkė. Dažniausiai sutinkama: p a s a g o s l a n k a s, priduodąs lengvo gyvumo; s m a i l u s i s l a n k a s, leidžiąs didesnę laisvę suvienijimams; k y l i o l a n k a s, kurs iš abiejų pusių keliasi apskritai, bet viršūnėj pasibaigia aštriu kyliu. Visi tie lankai esti iš apačios ramtyti.

K o l o n o s esti augštos ir laibos ir tarsi persilpnos sunkiems lankams laikyti. Jų galvos yra dažniausiai paimtos iš romiečių, arba turi savotiškų papuošimų, kuriems duodama didžiausia laisvė.

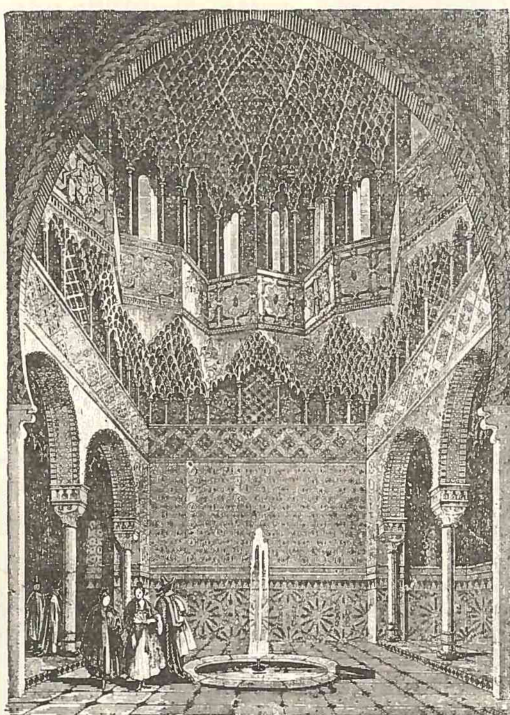
L u b o s taisyta, kaip ir krikščionių bazilikose, iš medžio, išimant jau mums žinomas kopulas su savo gipso ir tinko (stuko) koriais ir stalaktitais.

L a n g ų i r d u r ų mošėjoms visai maž. S t o g a s gerokai iškištas. Mūro išlaidoms duodamas iškarpytas vainikas.

Iš oro mošėjos neturi jokių papuošalų ir gyvai primena sausą Arabijos kraštą. Tik retkarčiais sutinkama dažyti ornamentai.

Užtatai vidus stačiai sužavėja savo margumu. Architektinės ornamentikos arabai nepripažįsta. Jų dekoracijų vienintėlis tikslas yra puošti ir jos su architektūra nieko bendra neturi. Jos primena puikius oriento dyvonus (patiesalus), kuriais rūmo vidus rodos tarsi išmuštas, arba lengvas klajojančių tautų šetras. Kaip arabų vaidintuvė nepažįsta jokių ribų, lygiai ir jų raštai begalo suraizgyti ir supinti. Vienas vaizdas veja kitą, taip kad sunku susekti jų pradžia ir pabaiga. Tai lenktynės be poilsio. Kad taip žiūri į tokią sieną, tai matosi, kad vienos linijos bėga, kitos vejasi, vienos erzina, kitos gi gaudo. Tikri slapstymosi žaidimai. Tuos margumus dar išmargina įvairių spalvų ir aukso vartojimas. Vis tai pritraukia akis, sujudina ir patenkina palankią svajoti fantaziją. Tie margumai prisitaikina architektūros suskirstimui ir susilieja į vieną vaizdą, tarsi paimtą iš kokios pasakos. Nes mahometonams užginta buvo vartoti paveikslai, tai jie savo piešiniams ėmė geometrines formas, kurios ir gavo arabeskų vardą. Tarp tų arabeskų sutinkama užrašai iš Korano.

Įvairiuos kraštuos, užimtuos ir apgyventuos Mahometo pasekėjų, arabų architektūra rodo įvairių atmainų. Taip, Egipte vartojama smailieji lankai, Persijoj — glazuruotos plytos, Turkijoj — svogūno kopulos ir minarėtų daugumas, Palestinoj matoma krikščionių bazilikų formų, Ispanijoj gi — puikių arkadų su kolonų neapmatoma daugybe.

Pav. 78. Abencerageno salė Alhambroje.

Ispanijoj, kur arabai viešpatavo nuo 8. šimtmečio pradžios per septynetą amžių, islamo (mahomėtonų) architektūra pasiekė augščiaušį išsitobūlinimo laipsnį ir pagarsėjo maurų architektūros vardu. Mošėja Kordovoj turi 19 navų ir 850 kolonų. Dabar ji paversta krikščionių katedra ir, nors pertaisyta ir krikščionių pamaldoms pritaikinta, visgi dar gyvai primena maurų architektūrą.

Visų puikiausiai išsiplėtojo maurų architektūra pietinėj Ispanijoj jųjų galybės pabaigoje. Alhambros pilis Granadoj bus paskutinis ir visų gražiausis maurų statymo dailės žiedas. Nelaimei, ji stipriai nukentėjo nuo karo baisenybių. Karolis V. geroką jos dalį nuardė ir tos vieton pastatė sunkų renesanso rūmą. Ispanijos valdžia ja naudojosi lig 1845 m. kaipo tvirtove ir valstybės kalėjimu, bet galutinai ją atstatė ir atnaujino pagal visų stiliaus reikalavimų.

Pilies puikieji rūmai spiečiasi aplink du kiemu, duodančiu savo šuliniais, vandens baseinais, fontanomis, kolonadomis ir toli iškištais stogais malonios ūksmės ir karštoj šalyje taip pageidaujamo vėsumo (žiūr. pav. 77). Didesniojo kiemo

(mirtų k.) šiaurės pusėj stovi labai tvirtas bokštas, kuriame randame vadinamą pasiuntinių salę su savo $2^1/_2$ m. giliomis langų nišėmis. Ji dengta 18 m. augšta kopula, turinčia stalaktitų skliautus. Antrojo kiemo viduryje randame puikią fontaną ant dvylikos liūtų iš juodojo marmoro. Visas kiemas apsiaustas kolonada, kurios rytų pusėj stovi „teismo salė", vakarų — „dvieju seserų salė", pietų gi — halė „Abenceragen" žiūr. pav. 78. Nuo didžiosios kiemo fontanos vanduo kanalais subėga į mažesnes, taip kad susidaro tikra fontanų sistema. Kertį tarp abiejų kiemų užima pirtis su gyvenimais.

Visos trobos daro labai malonų ir dailų įspūdį. Regis, čia nieko netrūksta patogiam gyvenimui. Gaivinantys paunksniai, maloniai žaidžiančios fontanos, auksu blizgantys papuošalai, nuo kopulų kabantys koriai ir stalaktitai, sienų puikūs dyvonai ir per lankų karbatkas šviečianti saulelė žadina dūšią ir sukelia vaidintuvėj sapnus iš pasakų karalystės. Vėsaus vandens baseinai ir patogios pirtys pabaigia Mahometo dangaus vaizdą.

Rūmų lengvumas ir dailumas, kaip ir ornamentų puikumas yra arabų gyvos fantazijos darbas. Bet, kaip jų fantazijai trūksta tvirto pamato, lygiai ir jų rūmai neturi monumentalės vertės. Ornamentai čia neišauga iš namo organizmo, bet yra tik jam prikabinti. Tai popieriaus gėlės be šaknių ir gyvasties.

Arabų architektūra visur apreiškia tikrą tyrų gyventųjų būdą. Plati vaidintuvė maž tesirūpina praktišku gyvenimu.

Senieji Krikščionių Stiliai.

Katakombos.

Pačių pirmųjų krikščionių statyba dailes atžvilgiu didelės vertės turėti negali. Mažas, neturtingas tikinčiųjų būrelis, dažniausiai persekiojamas, apie gražias šventyklas svajoti neturėjo nei laiko, nei galimybės. Jie džiaugėsi radę kokiose privatiniuose namuose vietos savo pamaldoms, o jau įgiję atskirą, kad ir menkiausią oratoriją, manė daug laimėję. Deja, buvo laikai, kad slėpdamies nuo persekiotojų, savo tikybines apeigas atlikdavo po žeme. Naudodamies romėnų įstatymais, duodančiais nepaliečiamybę žemei, kurioj laidojo mirusiųjų liekanas, pirmieji krikščionys ten dažnai ieškojo prieglaudos ir reikia pripažinti, kad romėnai savo įstatymų nelaužė net ir kovoje su tariamais priešais. Kapai jiems visados buvo šventi. Tik cies. Valerijonas peržengė tą amžiais pašvęstą įstatymą ir tai tik visai trumpam laikui.

Turtingos romėnų stabmeldžių giminės turėdavo savo atskirus šeimyninius kapus, iškastus šalia didžiųjų vieškelių po žeme, vadinamus kolumbariais dėliai jų panašumo į karvelines (columba — karvelis). Iškirtę nišes į sienas, jie ten statydavo urnas su sudegintų lavonų pelenais. Tos nišės ėjo eilėmis ant kita kitos aplink visas sienas. Panašius kapus turėjo ir krikščionių didžturčiai tuo tikt skirtumu, kad krikščionys, nedegindami savo lavonų, taisės didesnes nišes, pritaikintas lavonų didumui. Tose nišėse jie ir laidojo numirelius (žiūr. pav. 79). Kadangi karstai tada nebuvo vartojami, reikėjo jos hermetiškai užtaisyti. Todel kiaurumus jie užklodavo marmoro plokštėmis ir jų kraštus gerai užtepdavo tam tikru žemes mišiniu. Į tuos šeimyninius kapus krikščionys priimdavo mirusius ir kitų giminių, neturinčių savųjų kapu. Mat, jie visi laikė save vienos Kristaus šeimynos nariais.

Sulig romėnų įstatymais nužudytųjų kūnai galėjo būti atiduodami giminėms palaidoti. Taigi ir kankinių liekanas dievabaimingi krikščionys priimdavo į savo šeimynos kapus. Tokiu būdu tie kapai greitu laiku nebeužteko laidojimo reikalams. Reikėjo jie praplatinti. Tam tikslui kasdavos koridorius į šalis ir pailgindavo patį kapą. Ilgainiui, susidarė visa koridorių sistema. Pripildžius visą paskirtą žemę lavonais, reikėjo kasti antras augštas, kurs, žinoma, ėjo žemyn ir buvo suvienytas su pirmuoju laiptais. Tam prisipildžius kasdavo trečią, ketvirtą, net ir penktą augštą. Ir taip, kilo tikras labirintas, kuriame be vado galima buvo

paklysti. Daugėjant požeminių kapų, susidarė ištisas mirusiųjų miestas. Kadangi pirmieji krikščionys daugiausiai gyveno Romoje, tai suprantama, kad Romos katakombos — kaip pavadinta tie požeminiai kapai — buvo visų didžiausios pasaulyje. Mokslo vyrai apskaitė, kad sustačius visus katakombų koridorius į vieną eilę, gaunama linija 876 kilometrų arba 120 mylių ilgumo.

Pav. 79. Popiežių kripta.

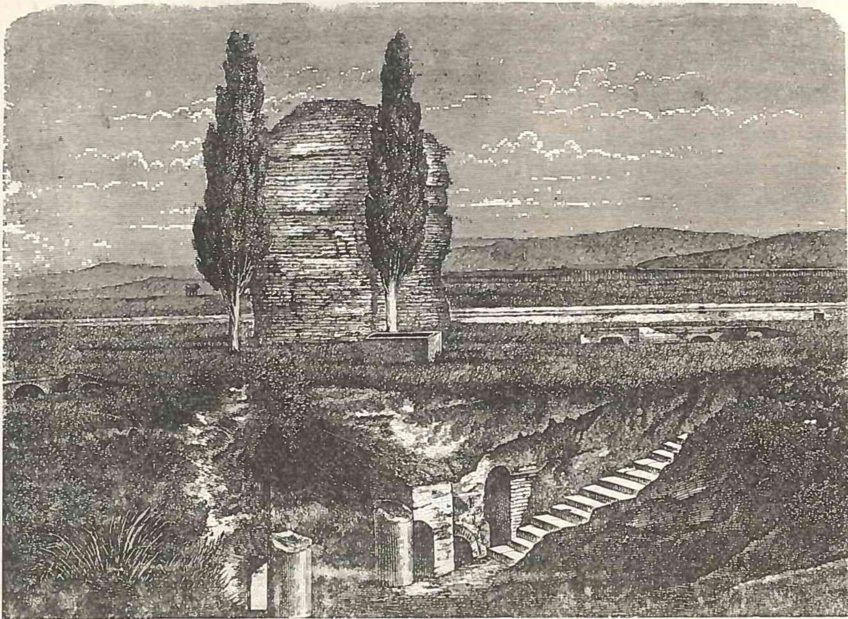
Didžių persekiojimų laikais katakombose krikščionys laikė pamaldas, klausė šv. mišių ir pamokslų, krikštijo vaikus, laimino jaunas poras, popiežiai gi rengė susirinkimus ir rašė aplinkraščius. Kilus pavojui katakombos davė drąsiausios prieglaudos. Neretai atsitikdavo, kad persekiojami visiškai apsigyvendavo katakombose. Tarp kitų popiežius Steponas išgyveno ten ištisus aštuonerius metus. Tik 257—260 ir paskutinio persekiojimo laikmečiu 303—306 m. buvo krikščionims atimta kapų nepaliečiamybė. Bet ir tada katakombos liko drąsiausia vieta pasislėpti. Geriau išbėgti nuo persekiotojų krikščionys suvienijo kelias katakombas ir pasidarė toksai suraizgymas ir mišinys, jog ir atkakliausis drąsuolis bijojo giliai nulįsti, kad nepaklystų ir galo negautų.

Romos įstatymai, duodami nepaliečiamybę kapams, leidė dar ir koplyčias statyti palaidojimo vietoj. Ir ta laisve naudojosi krikščionys. Per ilga jos išnyko, bet jų liekanos tebėra. Viena geriausiai išlikusių yra ant Lucinos katakombos (žiūr. pav. 80). Nors apiplėšta pagražinimai, savo nepaprastu didumu ir apskrita forma ji ir šiandien pritraukia keleivio akis.

Gavę laisvės Kostantino Didžiojo laikais ir ėmę statytis šventyklų viešai ant žemės, krikščionys vienok neužmiršo ir katakombų. Ypač, mirties sukaktuvės buvo laikomos požeminiuose kapuose. Keleiviai krikščionys laikė savo švenčiausia priederme aplankyti katakombas ir prie kankinių kapų pasimelsti. Popiežiai stengėsi juos papuošti ir padaryti visiems prieinamus. Deja, nelaimingi įvykiai, įvairių barbarų — vestgotų, ostgotų, longobardų — plėšrumas, privertė Bažnyčios galvas kankinių kūnus iš katakombų perkelti į bažnyčias ir, apsaugoti šventoms

vietoms nuo paniekos, užberti katakombas. Nuo devintojo šimtmečio pradžios jos visai dingo krikščionijai.

Tik šešioliktojo šimtmečio pabaigoje (1578 m.), kasant žemę medžiagai, visai netyčia užeita katakombos. Visa Roma bėgo žiūrėti požeminio miesto. Mokslo vyrai ėmė tyrinėti senovės raštus apie katakombas, stengdamies atspėti

Pav. 80. Lucinos katakombos.

liekanų reikšmę. Antonio Bosio 36 metus pragyveno po žeme, rinkdamas likučius ir tvarkydamas senovės užrašus. Kartą jis tikką nepasidarė savo triūso auka. Perdrąsiai įsigilinęs į koridorius, paklydo ir jau rengėsi mirti, kada pamatė šviesos spindulėlį ir laimingai rado išeigą. Bosio atrado apie 30 katakombų ir liko pavadintas požeminio pasaulio Kolumbu. Devinioliktame amžiuje katakombų tirinėjimu daugiausiai pasižymėjo G. B. de Rossi († 1894).

Architektūros atžvilgiu katakombos didžios reikšmės neturi. Kad ir būvo kai kurios puošiamos kolonomis ir kitais architektiniais motyvais, bet jos taip liko sunaikintos, kad jų senoji išvaizda ir atspėti jau sunku. Užtat išliko daug įdomių piešinių ir paveikslų ir mums teks apie katakombas plačiau kalbėti tapybos dalyje.

Bazilikos stilius.

Pasibaigus Bažnyčios persekiojimams ciesoriaus Kastantino laikais, pirmieji krikščionys pasistengė pagaminti architektūrą, kuri geriausiai atatiktų Bažnycios ir tikinčiųjų reikalams. Greitu laiku išsirūtulojo du stiliu, puikiausiai išrišančiu krikščioniškosios šventyklos dalykai. Buvo tai bazilikos ir Bizantijos stiliai. Nors jų formos skolintos iš stabmeldžių, tačiau jųjų savotiškas sutvarkymas ir sunaudojimas davė visai naują architektūrą.

Krikščionių bazilika liko stačiai paimta iš romėnų bazilikos. Kaip matėme, romėnai vadino bazilikomis talpius namus, pirklių ir teismo reikalams skirtus. Buvo tai kertuotas namas apskritu galu teisėjui. Gavę tikėjimo laisvės pirmieji krikščionys jose laikė savo pamaldas. Teisėjo vietą užėmė altorius, pirklių gi — tikintieji, ir iš bazilikos-biržos virto bazilika-bažnyčia.

Tokios buvo pirmiausios bazilikos. Neužilgo krikščionys ėmė patys statytis bažnyčias, bet ir joms palaikė bazilikų stilių, tik kai kurius dalykus permainydami.

Ir krikščionių statytosios bazilikos buvo ilgas kertuotas namas siauru, apskritu galu. Iš abiejų šonų joms davė gerokai žemesnius sparnus vienpusiais — pulto — stogais. Pats gi namas buvo balno stogu dengtas Taigi bazilikos forma primena didelę ir augštą daržinę žemomis padangtėmis (žiūr. fig. 81).

Bazilikos ilgnamis buvo skiriamas parapijonims, apsyda (apskritasai galas) gi vyskupui ir dvasiškijai. Altorius stovėjo apsydos priešakyje tarp dvasiškijos ir tikinčiųjų. Padidėjus tikinčiųjų skaičiui reikėjo tarp apsydos ir ilgnamio įkišti skersinė nava, kurioj ties apsyda buvo grotais aptverta vieta žemesnei dvasiškijai, chorui ir dviem sakyklom.

A l t o r i u s turėjo prasto stalo išvaizdą ir buvo dengtas marmoro baldakinu, stovinčiu ant keturių kolonų. Nuo baldakino vidaus kabėjo indas — dažniausiai karvelio pavidalu — su ŠŠ. Sakramentu.

Iš bažnyčios į apsydą vedė puikus t r i u m f o l a n k a s arba garbės vartai, puošti dailia mozaika ant aukso apmato ir dažytais paveikslais, vaizduoiančiais Kristų, bažnyčios patronus ir šventuosius iš apokalipsies.

Ilgnamis buvo padalintas dviem kolonų eilėm į tris navas, iš kurių vidurinė buvo platesnė ir du kartu augštesnė. Tos sienos gulėjo ant kolonų, tarpininkau-

jant apskritiems lankams (arkoms). Kartais ir šalinės navos buvo dalintos kolonų eile. Tada bazilika turėjo penkias navas ir kolonų skaičius žymiai didėjo. Nenuostabu, jei kai kuriose buvo lig 80 kolonų, kaip pav. šv. Povilo bazilikoj.

Nes ploni mūrai vargiai galėjo išturėti sunkią naštą, tai l u b a s taisydavo iš medžio. Auksuotos su spalvotomis kasėtos davė joms plastišką išmarginimą.

L a n g ų apsydai visai nebuvo, ilgnamis gi jų turėjo net dvi eili — vieną sparnuose, antrą vidurinėj navoj ant pirmųjų stogo. Jų viršutiniai galai buvo apskritai pabaigti. Stiklų vieton jie turėjo iškarpytas marmoro plokštis.

Bazilikos vidų puošė mozaika ir piešti paveikslai, ypač apsydą, triumfo lanką, skersinę ir vidurinę navą. Arkų apačios, trikampiai, susidariusieji tarp lankų, ir vidurinės navos augštutinės sienos buvo nuklotos liuosomis dekoracijomis (žiūr. fig. 82). Grindis puošė mozaikos dyvonai.

Kaip bazilikos vidus dekoracijomis, taip jos oro pusė pasižymėjo nuogumu ir prastumu. Siauras viršutinis gzimzas su pjūkladančių ornamentu buvo iš pradžių visas jos pagražinimas. Paskui kaikurios bazilikos gavo kolonų prieangį, ant kurio bažnyčios galas buvo puošiamas puikia mozaika.

B o k š t a s tik vėliau atsirado ir buvo statomas skyrium, kaip varpinė. Jis turėjo kertuotą arba visai apskritą pamatą. Kildamas augštyn jis nelaibėjo, bet lig viršūnės turėjo vienodą storumą. (Žiūr. pav. 81).

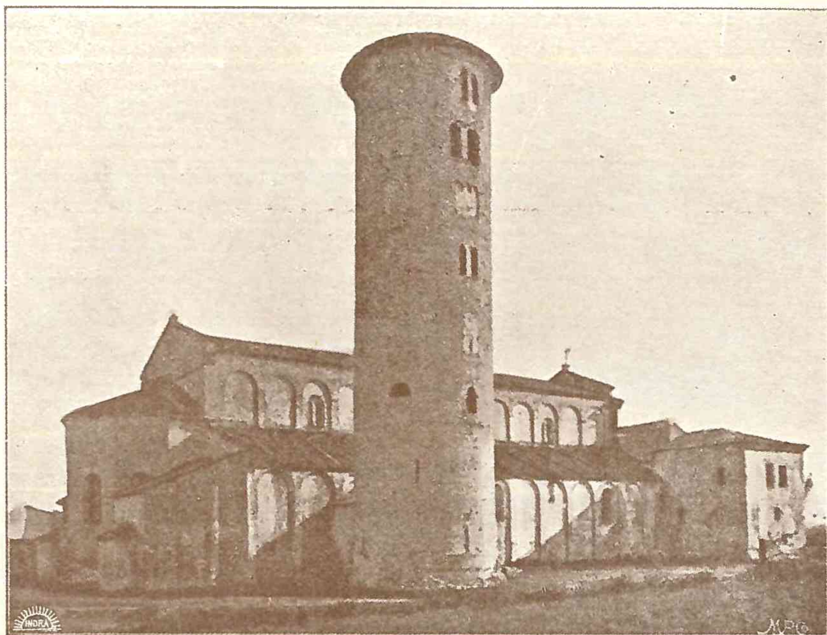
Žiūrint romėnų ir graikų akimis, bazilikos stilius buvo barbariškas. Ir iš tiesų, pirmieji krikščionys nusidėjo senovės statymo dailei. Iš oro jie apiplėšė nuo šventyklos visą grožę, viduj gi padarė senovės liekanų krautuvę, sunešdami iš stabmeldžių rūmų visa, kas buvo galima, maž tesirūpindami apie stilių palaikymą. Šalia dorinių kolonų jie statė jonines ir korintines, šalia baltų juodas, pridurdami striukas, nupjaudami ilgas. Medžiaga irgi buvo nekokia. Dažniausiai vartodavo degintas plytas sienoms, o medžio lentas luboms.

Bet pažvelgę į ją bešališkai, rasime, jog jinai geriau, nekaip kitas koksai stilius išreiškė Kristaus dvasią ir atatiko krikščionių bažnyčios reikalams. Jau jos padalinimas į apsydą, skersinę ir išilginę bažnyčią buvo tikrai laimingas, nes geriausiai nurodė į Bažnyčios hierarkinį būdą. Apvaliųjų gi kolonų vartojimas vieton storų, užstojančių aikštę piliorių, garbės lanko išdabinimas ir altoriaus prastumas davė puikų šventyklos vaizdą. Įėjęs į baziliką, noromis nenoromis turi atkreipti akis į altorių, bažnyčios širdį. Ten tave traukia optiškai mažėjančių kolonų eilės, ten lydžia šventųjų paveikslai, o nuo garbės lanko pasitinka patsai Kristus su bažnyčios patronais ir šventaisiais, kviesdamas į amžinąjį gyvenimą. Tamsi apsyda už altoriaus, pilna paslaptingumo, perima šventa baime, primindama švenčiausios aukos didybę. Altorius, dengtas baldakinu, rodo, jog ten slėpiasi didžiausis ir brangiausis tikėjimo turtas.

Galima sakyti, jog nėvienas stilius taip gražiai neišreiškia Dievo namų idejos, kaip bazilika.

Bizantijos stilius.

Kaip Roma buvo vakarų, taip Bizantija tapo rytų valstybės sostapile. Galingų jos ciesorių viešpatavimas nepaliko be vaisių ir čionykščioj architektūroj. Nors Bizantijos architektoriai skolino savo statymo dailei romenų formas, tačiau jų ar-

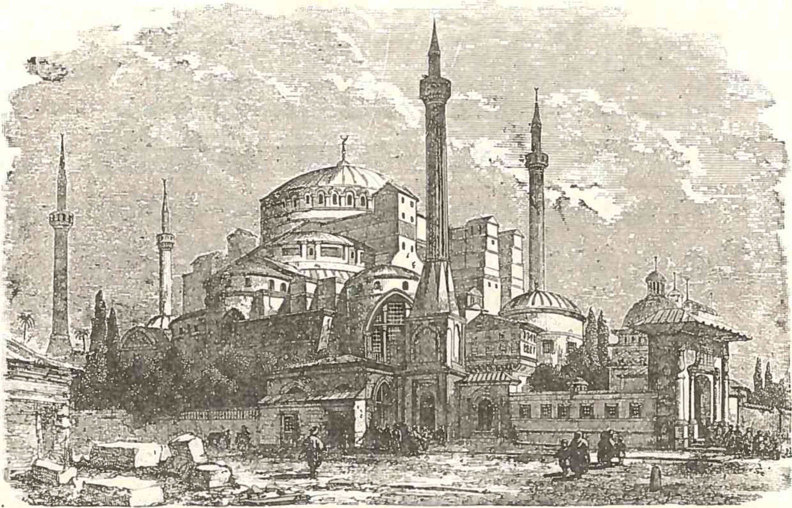

Pav. 81. Šv. Apolinaro bažnyčia Classe'je pas Ravenną.

Pav. 82. Šv. Povilo bazilika už Romos mūrų.

chitektūra žymiai skiriasi nuo Romos statybos. Rytų dvasia ir pažiūros, susivienijusios su vakarų formomis, padarė naują ir savotišką stilių.

Rytiečių tautos mėgsta iškilmę ir regimą didybę. Pagarbos ženklai ir vergiškas nusižeminimas joms yra prigimti. Todel tikyba pas juos apsireiškia apeigų puikumu. Dievas ir žmogus, ciesorius ir vergas jų nuomone taip toli nuo kits kito, kad tarp jų tik vergiška pagarba palaiko ryšį. Kuomet vakariečiai valdovus ir Viešpačius ſranda malonius ir rūpestingus tėvus, rytiečiai į juos žiūri labjau vergo akimis. Todel ir jų apeigos taip ciesorių pilyse, kaip ir Dievo namuose pasižymi nužemintos pagarbos ir tikros vergijos ženklais. Ceremonializmas pilyse ir ritualizmas bažnyčiose yra tokių pažiūrų tiesioginė paraiška.

Pav. 83. Šv. Sofijos bažnyčia Kastantinopolyje.

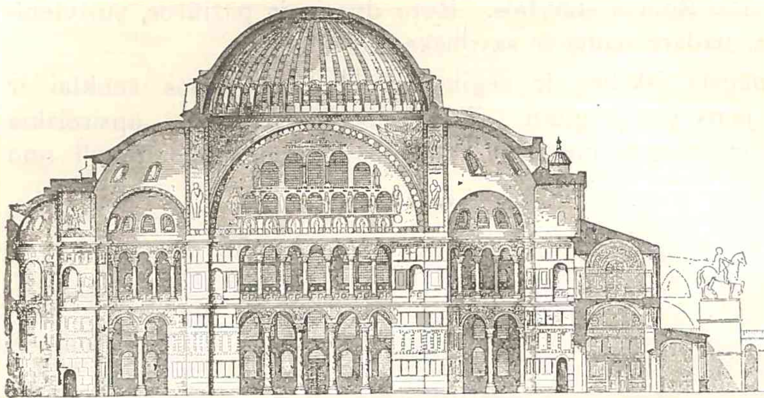
Ta dvasia matomai apsireiškia rytiečių architektūroj. Kada vidus žiba iškilmingu puikumu, oras rodo nuogą kuklumą. Tikras viešpaties ir vergo paveikslas. Jog tose sąlygose dailė negali užtektinai išsiplėtoti, yra gana aišku. Vergiškas sekimas ir šablonas, kurio permainyti neprivalo, naikina visus pasikesinimus ant senovės tradicijų ir suturi pažangą, grąžindama ją į senąsias vagas.

Bizantijos stilius irgi prisitaikino rytiečių būdui. Jis greitu laiku išaugo ir išsiplėtojo, bet greit ir sustingo, tarsi medis nudžiūvo, pritrūkęs sulčių. Senovės tradicijos neleidė jokių atmainų, o be laisvės ir pažanga negalėjo įvykti. Deja, pas rytiečius, valdomus despotų, viskas turi nusilenkti tradicijoms: ir apšvietimas, ir mokslas, ir dailė, ir žmonių gerovė.

Bizantijos stilius puikiausiai apsireiškė Bizantijoj ir Ravenoj, kaipo valdytojų sostapilėse. Nelaimei jo liekanų visai maž teturime.

Iškilmingos rytiečių krikščionių apeigos reikalauja centralinio rūmo. Pailgas vakariečių namas joms visai netinka. Centraliniu gi rūmu vadinama apsukui sutvarkytas namas. Kaip stipinai išeina iš stabulės, lygiu būdu ir centralinis rūmas išsiplėtoja nuo vidaus į visas puses. Todel ir pamatinis jo planas turėjo būti apskritas, ar kvadratinis, ar graikų kryžiaus formoj. Pailgas gi reikalavo nors centralinio sutvarkymo. (Žiūr. ſig. 84).

Tuos reikalavimus geriausiai patenkina k o p u l a, apie kurią koncentruojasi visas rūmas. Kad ir pailgam namui būtų centralinė tvarka, pristatydavo ko-

Pav. 84. Šv. Sofijos bažnyčios išilginė skeltis.

pulai iš dviejų pusių puskopulius. (Žiūr. fig. 83 ir 84). Nuo kopulos erdvė plėtojosi į šalis apskritais lankais.

Vieton kolonų, persilpnų palaikyti kopulai ir sunkiams lankams, buvo taisoma tvirti pilioriai.

Kopula pasikeldavo ant stogo apskritai arba paplokščiai, taigi kitoniškai negu romanų stiliuje, kur jos aptaisoma šėtrais ir iš oro atrodo kertuotos.

Vartodamas dažniausiai piliorius, Bizantijos stilius maž tepadailino kolonas. Jos sunkios ir išgverusios. Kapiteliai turi kertuotų stulpelių išvaizdą su nuskleista apačia ir esti papuošti augalų ornamentais su rėmų kraštais. Bizantijos stiliuje stovylų visai nėra, o plastika taip plokščia, jog regis pjūklu išpjaustyta.

Sienos ir kopulos puošiamos mozaika ir paveikslais ant aukso. Iš viso, paveikslinė dailė pasižymi daugiau technika ir medžiaga, negu dailės gaivalais Ypač jai trūksta gyvumo ir naturalios išvaizdos.

Rusų stilius.

Rusų stilius yra Bizantijos, Azijos ir Europos stilių mišinys. Iš pradžių rusai priėmė gryną Bizantijos stilių ir turėjosi jo lig 13. amžiaus pabaigos Paskui gi įpynė jam Azijos gaivalus, atsižiūrėdami į mongolų architektūrą, viešpatavusią jiems daugiau dviejų amžių (1237—1480) metų Penkioliktame amžiuj veikė Rusijoje daug italų ir vokiečių architektorių, kurie, statydami fundatorių noru, įnešė nemaž gaivalų iš vakarų žemių.

Rusų bažnyčių (cerkvių) planas turi maždaug kertuotą formą, kuri, pristatant koplyčias ir koplytėles, pasidaro daugkertė ir apskrita. Pati bažnyčia esti žema ir tamsi ir tarsi prispausta svogūnų kopulomis, kurių skaičius eina lig vienolikos. Kopulų bubinai (tamburai) paprastai iškišti per išpjautą stogą, ko estetišku būdu pavadinti negalima.

Rusų stilius maž teišsirūtuliavo ir nepasižymi architektūros gražumu bei įvairumu. Nuo Petrogrado lig Sachalino, visur, tie patys cibuliai, susodinti ant žemo rūmo. Bet jei cerkvėms trūksta architektoninės grožės, tai blizgančių papuošalų net joms perdaug. Bokštų-cibulių galai esti auksinti, stogai skaisčiai žaliai dažyti, nuo bokštų kryžių kaba, lyg voratinkliai, metalinės grandinės, sienos gi apmuštos tai porcelanu, tai metalo papuošalais. Viduj auksuotas ikonostasas skiria bažnyčią nuo altoriaus. Paveikslai turi metalo, dažnai sidabro, net ir aukso rūbus. Netrūksta ir puikios mozaikos. Vienu žodžiu, cerkvės mėgsta blizgėti ir savo blizgučiais stengiasi pritraukti liaudį.

Stovylų cerkvėms trūksta, kaip ir Bizantijos stiliuje, o reti reljefai visai plokšti. Paveikslų figūros išrodo liesios, ir tarsi nusigandusios.

Cerkvės daugiau didėja medžiagos brangumu, negu dailininkų darbu. Įėjus į rusų bažnyčią, vadovas tau paaiškins, kiek kokiam dalykui sunaudota sidabro, aukso, kokios kunigaikštienės paaukavo briljantus ir perlus, bet veltui jo klausi, kokio tai dailininko darbas.

Vis tai išaiškinama oriento dvasia. Mat, barbarų tautos vadina gražiu visa, kas žiba ir blizga. Rusai gi tebegyvuoja mongolų dvasia, kurią pas juos palaiko religija, virtusi tuščiu ritualizmu. Dievas ir caras jų nuomone tereikalauja vergiškos pagarbos ir kaipo dangaus ir žemės Viešpats nužeminto ir aklo paklusnumo. Todel ir jų pamaldose Dievas ir caras taip yra supinti, kad ir komunijos negalima priimti, išbrėžus carą iš maldų. Turėjimosi senojo, klaidingo kalendoriaus, nežiūrint į visus mokslo užmetinėjimus ir mokslo vyrų įtikrinimus, aiškiai rodo, kiek ceremonializmas suturi pažangą ir kaip suriša rankas iniciatoriams, užčiaupdamas kiekvieną sumanymą, nors jis būtų ir teisingiausis. Jog tokiose aplinkybėse dailė negali plėtoties, bus aišku kiekvienam, kurs pažįsta jos reikalavimus.

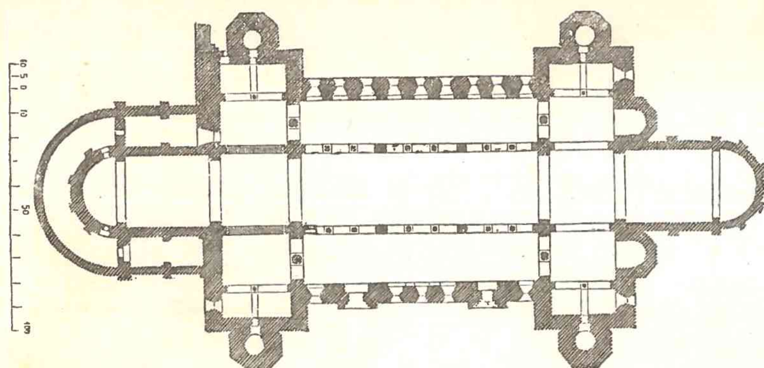
Pav. 85. Baziliaus (Vasilij Blažennij) bažnyčia Maskvoje.

ROMANINIS STILIUS.

Romaninis stilius.
1000—1200.

Romaniniu stiliumi vadinasi architektūros būdas, susidaręs dešimto amžiaus pabaigoje vakarinėje Europoje. Jo pavadinimas yra visai nevykęs, kadangi su romanais jis nieko bendra neturėjo. Jis išsirūtuliavo iš bazilikos stiliaus, bet savo konstrukcija ir ornamentika labai nuo jo nutolo.

Nepasitenkindamas kuklia bazilikos forma, jis gerokai padidino pirmosios pamatus. Prasiplatinus vienuolynams ir padaugėjus dvasiškijai, būtinai reikėjo prakėsti presbiterija. Tuo tikslu vidurinė ilgnamio dalis tapo pailginta ir iškišta per skersinę bažnyčią taip, kad susidarė jau tikras kryžius (žiūr. fig. 86), kurio trumpasis galas už presbiterijos buvo apskritai užbaigtas, kaip ir bazilikos apsyda. Kadangi po presbiterija buvo kripta arba skliautais dengta vieta žymiems žmonėms laidoti, teko jis augštyn pakelti; tai vienok buvo pamaldų sutvarkymui į gerą. Bažnytinės apeigos dabar buvo geriau matomos ir pasiekiamos. Neretai ir šalinės navos liko pailgintos anapus skersinės ir užbaigtos apsydomis (žiūr. fig 86). Tada presbiterija pasidarė apeinama. Įtaisius gi apie ją koplytėles, gauta ištisas koplyčių vainikas. Negana to, didžiosios katedros turėjo dar antrą chorą pas didžiąsias duris arba į vakarus. Buvo tai estetinė klaida, išteisinama nebent aplinkybių reikalavimais. (Žiūr. fig. 86).

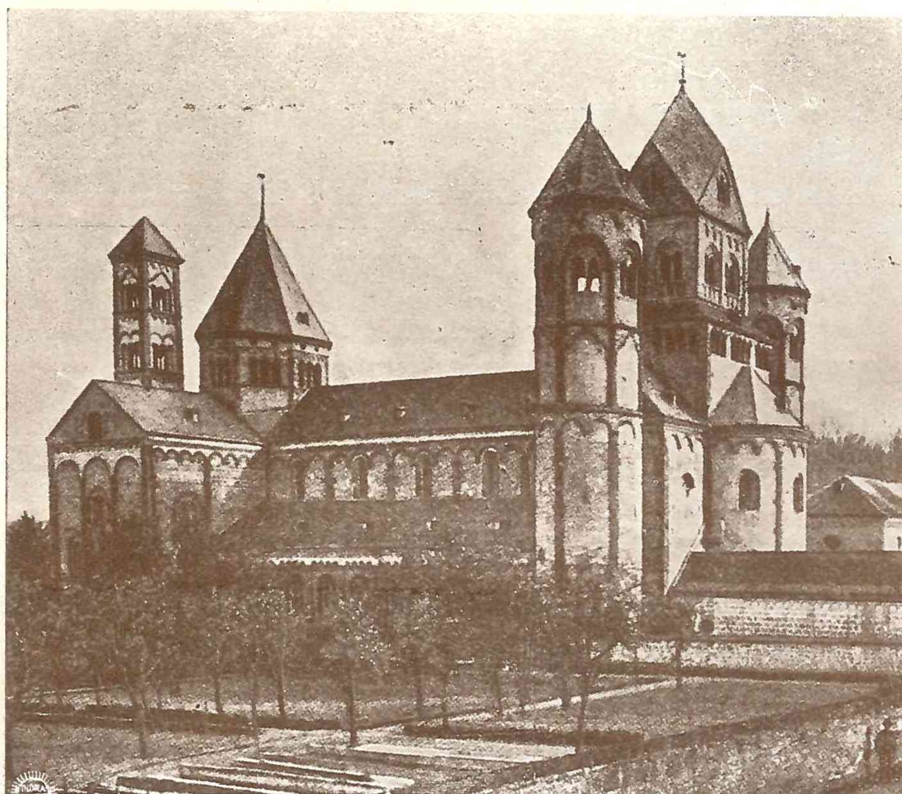
Pav. 86. Romaninės bažnyčios pagrindinis planas.

Romaninė bažnyčia turėjo rimtą, tvirtą ir viešpatingą išvaizdą. Tai buvo jau tikrų tikriausia alma mater Ecclesia. Savo tvirtais bokštais, storais, mūrais ir visos masės kuplumu jinai taip, regis, ir viešpatavo visoms tautoms ir gentims, pateisindama savo išvaizda Kristaus pažadėjimą, jog pragaro vartai jos nepergalės.

B o k š t ų jai buvo net penki: du šalia didžiųjų durų į vakarus, du šalia presbiterijos į rytus ir dar kopula ant kryžiavonės (žiūr. fig. 96). Žinoma, kad tik turtingesnės bažnyčios, ypač katedros, turėjo tiek bokštų. Paprastai užtekdava dviejų, stovinčių ties šalinėmis navomis šalia didžiųjų durų. Tarp jų, kaip kokiuose rėmuose, buvo durys ir vidurinės navos stogas. Bokštai turėjo langus garsui išleisti (Schallfenster). Tų skaičius ir didumas augo su bokšto augštumu taip, kad bokštai į viršų rodėsi lengvesni. Neretai keturių kerčių bokštai baigėsi aštuoniomis kertėmis; tai jiems dar teikė lengvumo. Kiekviena bokšto kondignacija (augštas) buvo puošiama lizenomis, lankų fryzais ir aklomis arkadomis. Čia reikia paaiškinti, kad l i z e n o m i s vadinasi siauros mūro išlaidos, einančios statmeniškiai į pastogę; l a n k ų f r y z a i s — juostos su iškarpymais lankų pavidale;

Pav. 95. Vormso katedra.

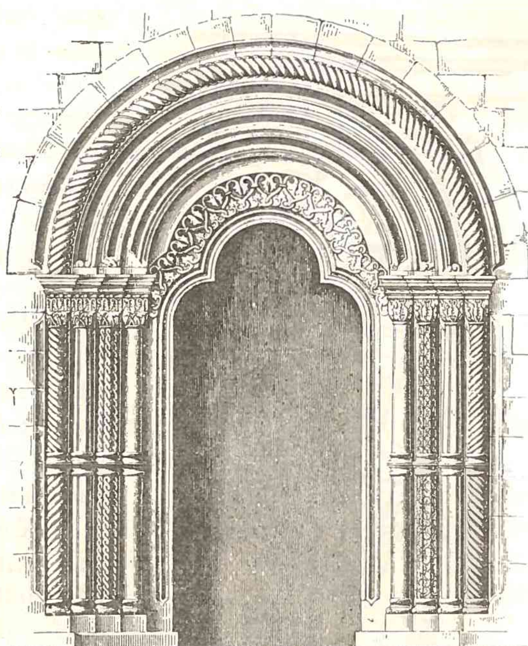

Pav. 97. Špejero katedra.

aklomis gi arkadomis — lankai su savo ramsčiais prie sienų pritaisyti (žiūr. fig. 96, 97, 98 ir 99).

Iš oro gražiausiai buvo papuošta priešakinė ir užpakalinė bažnyčios dalis, t. y. į vakarus ir rytus arba didžiųjų durų ir presbiterijos šalys.

Durys buvo giliai įleistos į pražulniai iškirstą mūrą. Jo nuskleidime buvo iškirstos kertys, kuriose stovėjo po treitą kolonų. Kadangi iškirtimas baigėsi pusračiu, tai ties tomis kolonomis palaikyti vienumui ėjo apvalios juostos, laukas gi susidaręs viršuj durų, buvo puošiamas puikiais reljefais (žiūr. fig. 87). Tokios durys vadinama portalu.

Pav. 87. Romaninis portalas.

Viršuj portalo turtingesnės bažnyčios turėjo apskritą langą, kurio remai buvo visai panašūs į rato stipinus, todel jis ir vadinosi ratu-langu (žiūr. fig. 103).

Rytinis (didžiojo altoriaus) bažnyčios galas buvo irgi puošiamas aklomis arkadomis, lankų fryzais, lizenomis, gzimsais ir triforijomis. Triforijomis vadinasi galerijėlės, einančios po apsydų stogu pačiame mūre, tarsi jame iškaltos (žiūr. fig. 98). Puikesnės bažnyčios turėjo triforijas apie visas apsydas ir bokštus.

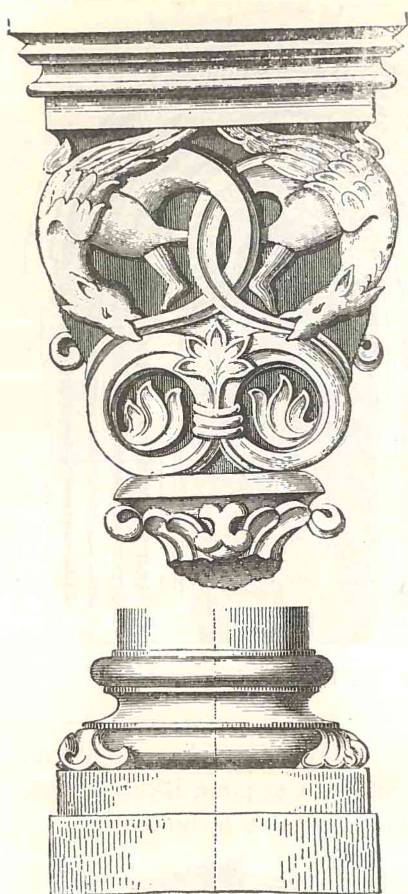

88. Ketvirtainis kapitelis. 89. Linearinis kapitelis. 90. Pumpurų kapitelis.

Bažnyčios šalys buvo lygesnės, bet ir joms netruko papuošalų, ypač lizenų, lankų fryzų, o neretai ir aklinių arkadų.

Viduj romaninė bažnyčia maž tesiskyrė nuo bazilikos. Bet greitu laiku gavo kitą išvaizdą. Vieton kolonų atsirado pilioriai arba kertuotiniai ramsčiai, kadangi medžio lubos tapo pašalintos ir jų vieton ėmė taisyti bačkos (apvaliąją), o paskui kryžiavą velvę, kurios laibos kolonos negalėjo užturėti. Todel tarp jų statė stiprius piliorius, o paskui visai jas pašalino. Tokiu būdu, pirmutinės bažnyčios turėjo kolonas, paskui jųjų tarpe statydavo piliorius, kol galų gale vien tik pilioriai bepaliko.

Langų romaninės bažnyčios turėjo dvi eili, kaip ir bazilikos: apatinę šalinėse navose ir viršutinę — vidurinėje. Tie langai dažniausiai buvo dvilypiai,

Pav. 91. Romaninė konsolė.
Pav. 92. Romaninės kolonos koja.

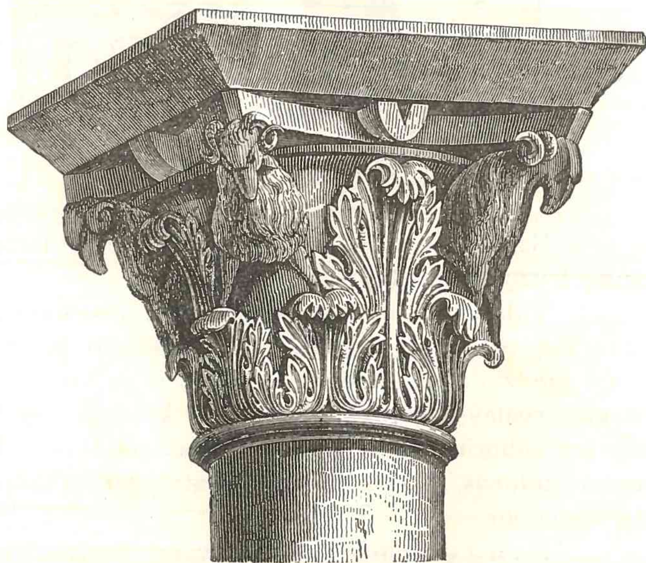
ypač bokštuose, t. y. du langu stovėjo vienas šalia kito ir buvo suvienyti stovinčia tarp jųjų kolonėle (ž. fig. 95. Dėliai stiklo brangumo jie negalėjo būti dideli, o kadangi dar turėjo margintus stiklus, tai bažnyčios buvo apytamsios, nežiūrint mūro nuskliautimo apie langus geriau šviešai įleisti.

Vidaus kolonos buvo panašios į klasikines, nors trūko joms senovės dailumo ir lengvumo. Jos kojos turėjo atišką formą — du gurkliu, skirtu vaga — ir stovėjo ant kertuotinės plokšties. Ant kiekvienos tos plokšties kerties buvo tarsi iš po kojos išlindęs lapas. To lapo vietoj sutinkama taip pat paukščio koja, gyvūno ir žmogaus galva (ž. fig. 92).

Kapiteliai buvo įvairių rūšių. Dažniausiai sutinkama į apačią nuskliaustas ketvirtainis (Würfelkapitell). Žiūr. fig. 88. Pumpuro kapitelis irgi dažnai vartojamas. Jo išvaizda rodo fig. 90. Iš po kolonos žiedo (lanko) išlenda pumpurai ir pasikėlę sulig plokšties, tarsi jos prispausti, riečiasi į apačią. Korintiškasis kapitelis romaniniame stiliuje gauna savitas formas. Trūksta jam senovės lengvumo ir dailumo. Visų įdomiausis yra paveikslinis kapitelis, turįs be augalų dar gyvūnų ir žmonių vaizdus (ž. pav. 93). Kieliko arbavarpo kapitelis turi apvalią į augštą sudrūtėjusią ašį, apie kurią vyniojasi lapuotos virkščios.

Pilioriai turėjo kertuotines formas ir todel rodės sunkūs. Jiems, nukirsdavo kertis ir jų vieton įstatydavo kolonas. Tada ant jų stovintis lankas gaudavo apalią juostą. Dar lengvesnę išvaizdą gaudavo pilioriai ir visa bažnyčia, kada jiems iš priekio — į bažnyčios vidų — priduodavo puskolonius, einančius sulig velvės ir susiduriančius su velvės juostomis (žiūr. pav. 101).

Romaniškoji ornamentika turėjo storus, visai bažnyčiai atatinkamus profilius. Motyvus ėmė iš gyvūnų, augalų ir žmonių, bet taip stipriai juos

Pav. 93. Kapitelis iš šv. Morkaus bažn. Venecijoje.

stilizavo, kad jų rūšis ne visuomet galima atspėti. Sutinkama ir lineariniai motyvai, ypač gi kaspinų ir juostų pynutės, meandrai, žvynai, zigzagai, kaip ir ketvirtainių ornamentai (žiūr. fig. 89 ir 91).

Lygias ir nuobodžias sienas mėgo apkloti įvarių spalvų paveikslais iš šventųjų gyvenimo. Regis, kad ir ornamentai buvo tepliojami, bet laikas taip sunaikino dažus, kad jų ir žymės nebliko.

Nuo romaninių bažnyčių skiriasi savo išvaizda ir konstrukcija krikšto (baptisterijos) ir kapų koplyčios. Jos yra centrališkai ant apskritų pamatų statytos ir išveizdi kaip kopulos.

Šalia bažnyčių dažnai stovėdavo vienuolynai. Jie būdavo aplenkti storu mūru su tvirtovių bokštais ir puikiais kryžgangiais (Kreuzgang) prijungti bažnyčiai. Į architektūrą jie nieko nauja neįnešė.

Pasaulinėj architektūroj terandame romaninio stiliaus pilis. Kiti rūmai estetinės vertės neturi ir jų architektūros stiliumi pavadinti negalima.

Romaninis stilius, matėme, pasižymėjo rimtumu ir monumentaliniu būdu. Buvo tai gražus, organiškai išvystytas statymo būdas. Tačiau jis tepritraukia senovės mylėtojus ir rimtos dvasios šalininkus. Liaudžiai jis nepatinka. Vargdienis ieško bažnyčioj nusiraminimo ir širdies pakilimo, ko tamsi ir šalta romaniškoji bažnyčia duoti negali.

Jog ir dabar galima pastatyti gražios romanynės bažnyčios, rodo Liepojos naujoji bažnyčia, pastatyta metropolito barono Roppo Strandmann'o planu.

Romaninis stilius įvairiuose kraštuose.

I). Vokietijoj.

Norint pavadinti romaninį stilių pagal kilmės, reikėtų jis praminti germanišku. Niekur kitur nerandame tiek daug ir tiek gražių, vaizdingų ir pilnų fantazijos romaninių bažnyčiu, kaip Vokietijoj. Aprašyti jos visos būtų milžiniškas darbas, neatatinkąs šios knygos tikslui. Todel paminėsiu čionai tik kai kurias svarbiausias, užimančias dailės istorijoj garbės vietas. Norintiems gi daugiau jų pažinti patariu įgyti specialius veikalus, kurių ne badas.

Romaninės bažnyčios, kaip visur, taip ir Vokietijoj dalinama į įvairias grupes pagal įvairių kraštų aplinkybes ir garsių statytojų įtaką. Bet kuris kraštas kitoniškai išreiškia savo dvasią ir nevienodą turi medžiagą jai įkūnyti. Talentingi gi statytojai dažnai patraukia ir kitus savo pavyzdžiais, pagamindami naują mokyklą. Jei sutinkame tokias pat bažnyčias įvairiuose kraštuose, tai išaiškinama tų pačių statytojų arba jų mokinių atsilankymu; tai tuose misijų laikuose neretai nutikdavo. Žymiausiais to laikatarpio statytojais buvo b e n e d i k t i n a i, davę netik uolių krikščionybės platintojų, bet ir daugybę vyskupų. Nuvykę į svetimą kraštą, jie ir antspaudė tam savo pažiūrų dėmę.

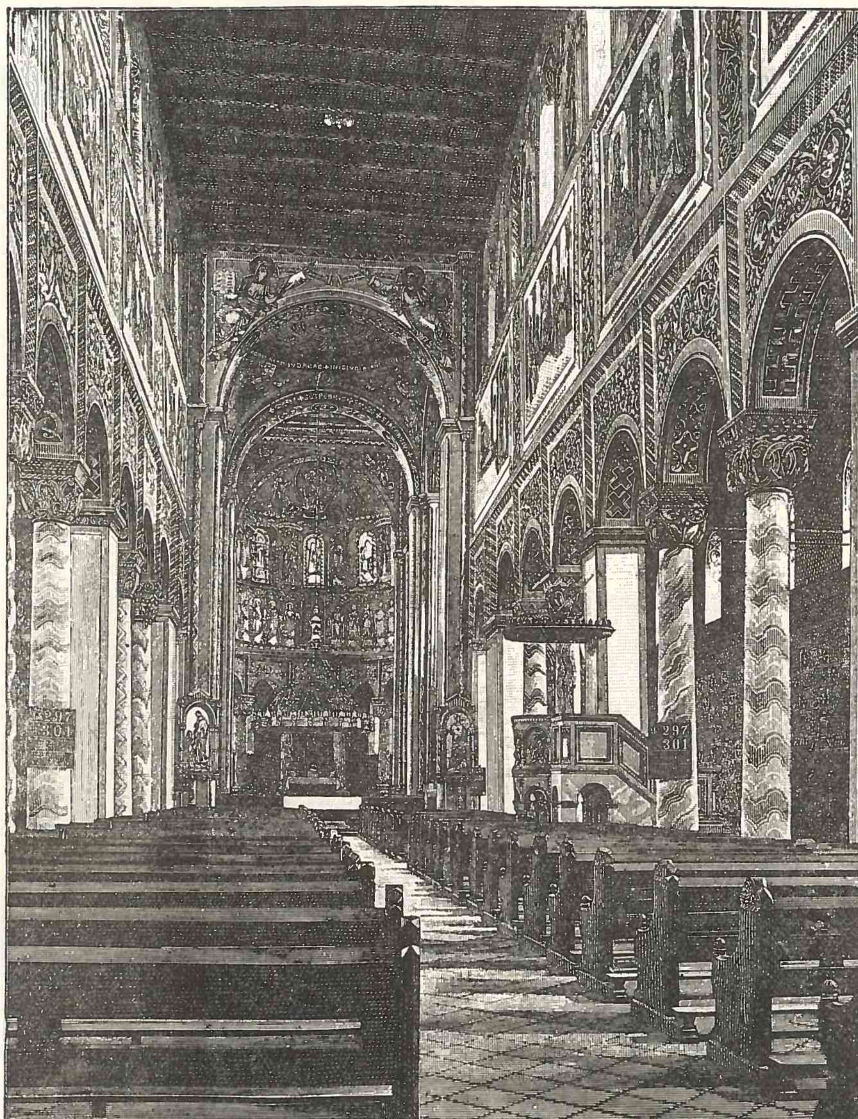
S a k s o n i j a ir T u r i n g i j a dar palaiko bazilikos formą su kolonų arkadomis viduje. Tačiau sustiprinti vidurinei navai tarp kolonų įdeda jau ir piliorių. Lubos taisoma dar plokščios, kaip ir bazilikoj. Vakarų fasada dabinama dviem bokštam. To krašto žibintuvu buvo Hildesheimas, pagarsėjęs šv. M i k o l o (1001 m.) ir šv. G o d e h a r d o (1133 m.) bažnyčiomis. Pirmoji, palaikydama dar bazilikos formą, turėjo jau šešius bokštus, du choru ir dvi kryžiavi navi. Antroji savo apeinamu choru nurodo į Francijos įtaką (žiūr. pav. 94 ir 100).

Reino kraštas gali pasididžiuoti visų gražiausiomis romaninėmis bažnyčiomis visoj Vokietijoj. M a i n c o, V o r m s o, Š p e j e r o, B o n n o katedros turi tikrai klasikinę vertę. Jos pasižymėjo netiek papuošalų turtingumu, kiek architektūros organizmo gražiu išrytulavimu. Jų šešetas bokštų duoda nepaprastai gražų vaizdą. Viduje puskoloniai ir piliastrai suminkština nemalonų piliorių storumą iš oro gi triforijos palengvina sunkią bokštų išvaizdą. Pašalintų lubų vieton visose navose duota kryžiavos velvės. Tai grupei priskaitoma ir garsioji benediktinų bažnyčia Lake (Laach). (Žiūr. pav. 95, 96, 97 ir 99).

K e l n o bažnyčia su savo trilapiu pamatu davė naują pakraipą romaninei architektūrai. Jos geriausis pavyzdys yra šv. a p a š t a l ų bažnyčia (žiūr. fig. 98).

V e s t f a l i j o s bažnyčios turi vienodo augštumo navas (Hallenkirche) ir vieną bokštą ant plataus prieššienio. Jų tarpe S o e s t o katedra laikoma įdomiausia.

Š i a u r i n ė j V o k i e t i j o j, trūkstant tašamo akmens, statyta plytų bažnyčios. Nors plytoms galima duoti įvairios formos, tačiau jos tinka tik plokš-

Pav. 94. Šv. Godehardo bažnyčia Hildesheime.

čiai ornamentikai ir negeistinai suvaržo statytojo liuosybę. Todel plytų bažnyčios neduoda tiek gyvumo, kaip iš akmens statytos. V i d u r i n ė j V o k i e t i j o j B a m b e r g o katedra rodo galutinai išvystyto romaninio stiliaus pavyzdį (ž. p. 102).

II. Francijoj.

Dailės istorikai priskaito Francijoj romaninių bažnyčių net 15 įvairių rūšių, kurių čionai peržiūrėti negalima dėliai augščiau minėtosios priežasties. Išviso, jos statytojai mėgo puikius portalus, apvalias (bačkos) velves, galerijas ir apeinamus chorus su koplyčių vainiku.

P i e t i n ė s F r a n c i j o s r y t i n ė j d a l y j e sutinkama daug klasikinių formų, bet menka apšvieta ir dekoracijų stoka daro nemalonaus, ruškano įspudžio.

V a k a r i n ė s F r a n c i j o s v i d u r i n ė d a l i s Venecijos įtaka į romanines bažnyčias įvedė bizantiškų kopulų sistemą, kurs gražiausiai sunaudotas prie bažnyčios „St. Front" mieste Périgueux.

Pav. 95. Mainco katedra.

Visų dailiausias bažnyčias turi šiaurinė Francija — N o r m a n d i j a ir B r e t a n i j a. Čia aiškiai matyti Vokietijos įtaka Priėmę Kristaus tikėjimą, plėšikai ir naikintojai normanai virto uoliais krikščionimis. Būdami šviesaus proto ir rimtos dvasios, jie statymo dailėje užėmė gana garbingą vietą, rodydami nepaprastą gabumą. Jie pasižymėjo netiek dekoracijų parinkimu, kiek struktūros logišku išvystymu. Ornamentus gi taip mokėjo pritaikinti bažnyčios organizmui, jog rodėsi naturaliai iš jo išaugę. Gražiausias tos rūšies bažnyčias randame Kajene (Kaen), ypač gi šv. Stepono (St.-Etienne), duodančią savo devyniais šauniais bokštais, kurių du vakariniu laiko apstoję po aštuonetą bokštelių, puikiausią vaizdą, kuriuo ir atsižiūrėti negalima. Normanai statė ir anapus Kanalo bažnyčias, išmintingai prisitaikindami Anglijos klimatui.

III. Italijoj.

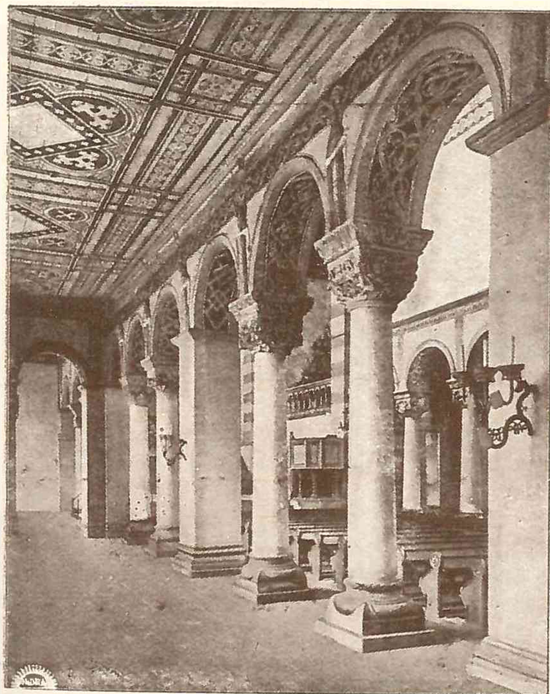
Italijoj romaninis stilius nepasiekė to grožės laipsnio, kaip Vokietijoj. Apeninų pusiausalio dailininkai nemokėjo svarbiausio tame stiliuje dalyko — bokštų statyti. Pas juos ar visai nėra bokštų, ar jie stovi skyriumi, arba trūksta jiems ryšio su bažnyčia. Užtat jie ankščiau pradėjo vartoti velvę.

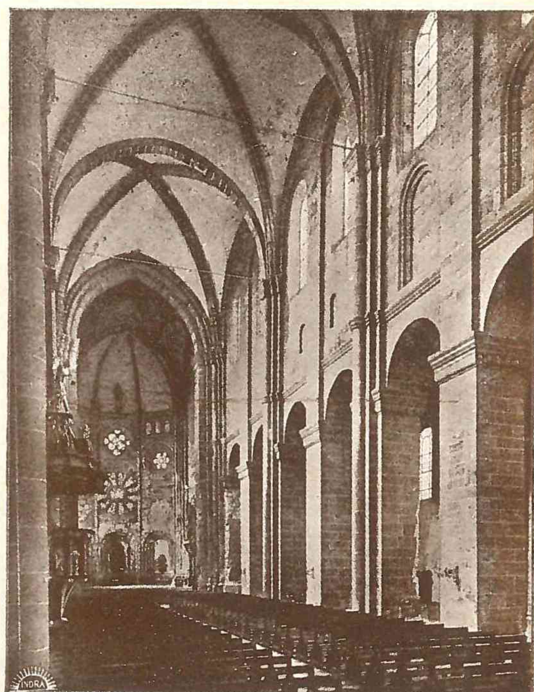
98. Apaštalų bažnyčia Kelne.

99. Bonno katedra.

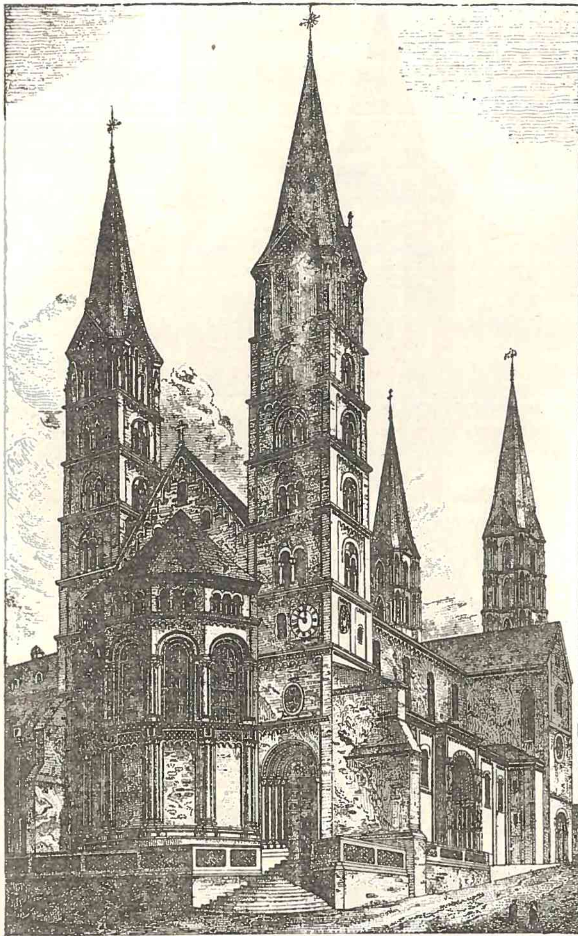
100. Šv. Mikolo bažnyčios vidus Hildesheime.

101 Vormso katedros vidus.

Pažymėtina, kad R y m a s visai neturi romaninių bažnyčių.

Šiaurinė Italijos dalis stovi dar vokiečių įtakoje, ypač triforijų (galerijėlių) vartojime. Fasadų ir apsydų papuošimu ji — vokiečius net viršyja. Tik, deja, nevisuomet frontas atatinka vidaus išdalinimui. Pagaliau taip puikios bažnyčios, kaip Parmos katedra (1106), pagadinta neorganišku frontu. Gražiausioms Lombardijos bažnyčioms priskaitoma: katedra M o d e n o j, šv. Zeno bažnyčia V e r o n o j, katedros N o v a r o j, P i a c e n z o j (1222—1233) (ž. p. 103), K r e m o n o j (1107—1190), šv. Mikolo bažnyčia P a v i j o j ir šv. Ambroziejaus M e d i o l a n e, visų gražiausia gi bus katedra F e r a r o j (1135). Tik, deja, ir jos neapsakomai puiki fasada yra melaginga. Už jos randi visai kitą ką, nekaip ji pažadėjo: sausą klasikinį stilių su nuobodžia ornamentika. Su pasipiktinimu išėjęs iš bažnyčios, vel stovi, tarsi sužavėtas prieš puikiausią visame pasaulyje vidurinių amžių fasadą, kuriai amžiais bepuošiant primaišyta ir neromaniškų elementų, bet taip dailiai, kad ir norėdamas nieko papeikti negali. Visa fasada vertikaliai ir horizontaliai sudalyta į tris dalis ir turi iškištą, 1473 m. statytą, priešsienį. Pirmuoju du augštu puošiama triforijomis, trečiasis gi puikia arkada.

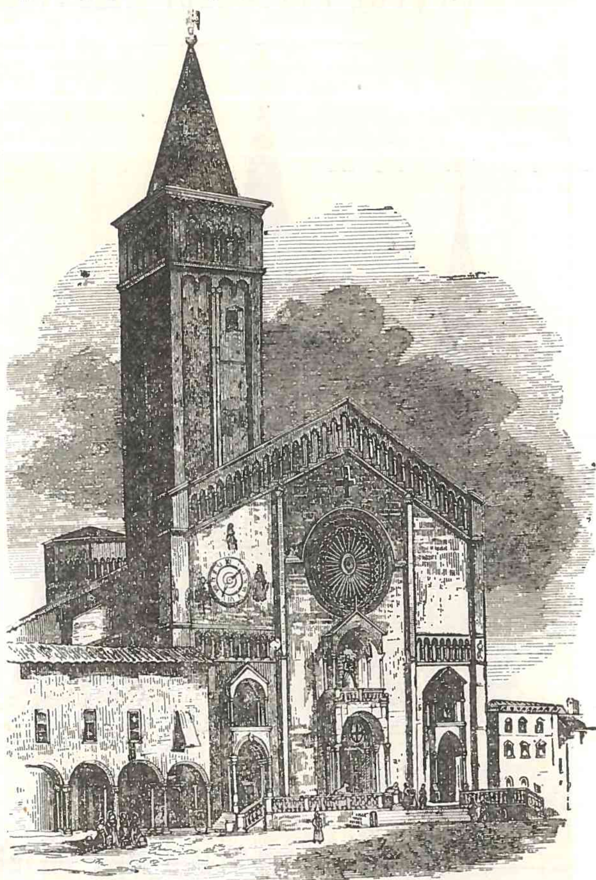

Pav. 102. Bambergo katedra.

T o s k a n o j matyti Lombardijos įtaka ir klasikinių formų atsiminimas. Jos bažnyčiose apsireiškia du charakteringi ženklu: visos fasados aprėdymas arkadų galerijomis ir sienų išmarginimas baltu ir tamsiai žaliu marmoru. Tos pakraipos širdis buvo P i z o s miestas. Jo puiki katedra su kreiva, skyrium stovinčia varpine ir apskrita baptisterija (žiūr. fig. 104) pritraukia turistus iš viso pasaulio. Fasada turi net penkias arkadų eiles, iš kurių apatinė yra akla, keturios gi viršutinės duoda gražias, atviras loggias. Tokios pat arkados (viena akla ir 6 atviros) puošia ir kreivąją varpinę. Panašias bažnyčias randame L u k o s (Lucca), P i s t o j o s, P r a t o ir A r e z z o miestuose. F l o r e n c i j a tuo skiriasi nuo minėtųjų, kad gryniau išlaiko klasikines formas ir labjau rūpinasi organine struktūra. Jos garsi baptisterija vėliau davė Bruneleskui (Brunellesco) pavyzdį katedros kopulai skliausti.

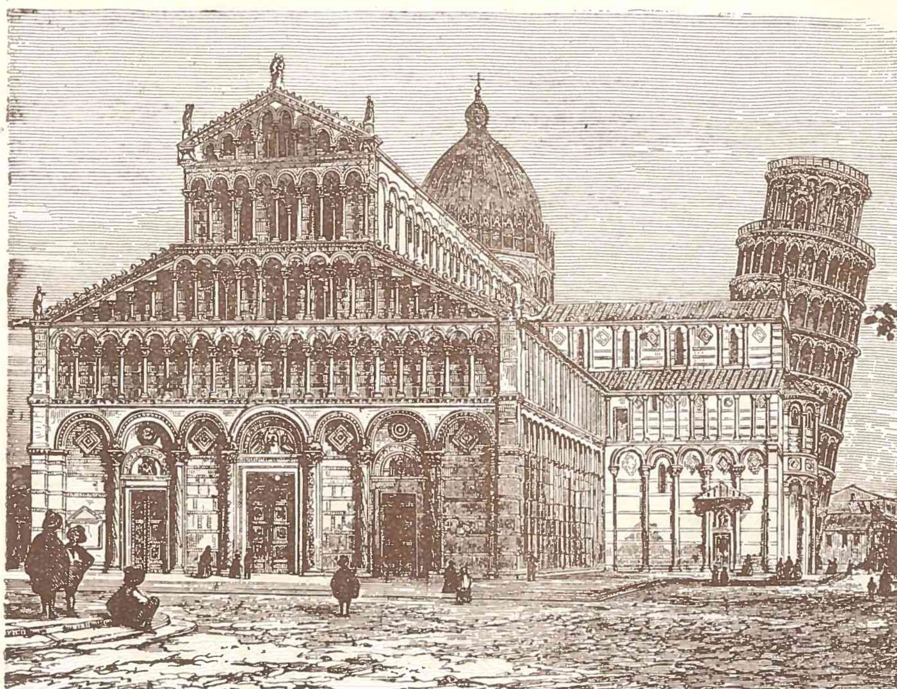
Pietinėj Italijoj matome klasikinės senovės, Bizantijos, arabų ir normanų įtaką. Pažymetina čionai Amalfi'jos katedra su savo vaizdingu priešsieniu, šv. Mikalojaus bazilika Bari'joj, įdomi savo kripta, turinčia net ištisą kolonų mišką ir Gaėtos katedra, kurios bokštas rodo daugiausiai arabiškų elementų.

Sicilijos bažnyčiose užtinkame mišinį bizantinių, arabinių ir normaninių motyvų, taip vienok dailiai suvienytų, jog susilieja į vieną, labai puikią harmoniją, leidžiančią užmiršti visas struktūros silpnybes. Bizantinė mozaika aukso tone, arabiškieji stalaktitai, smaili lankai, divonai ir visoki margumynai sudaro taip puikų, iškilmingą vaizdą, jog ir atsitraukti nuo jo sunku. Gražiausios tos rūšies bažnyčios spiečiasi apie Palermos miestą. Dailumo vainikas reikia pripažinti karaliaus Rogero statytajai pilies koplyčiai (capella palatina) Palermoj (1129—1156). Yra tai maža, trijų navų bazilika, kurios turtinga mozaika, auksinti stalaktitai, dailūs ornamentai, šilta polichromija bažnyčios apytamsioj, paslaptingoj šviesoj daro tikrai pasakingą įspūdį. Šalia jos drąsiai galima dėti Monrealės katedra. Be minėtųjų gražumynų ši dar turi šalinėse navose baltą, tamsiais ruožais padalytą ir gražią mozaiką, pasibaigiančią paneliu, apklojančiu cokulą lig langų. Palermos katedra rodo be romaniškų dar ir angliškus gaivalus. Jos plokščias stogas, aptvertas dančių statiniais (Zinnenkranz) ant konsolių fryzo primena arabiškus motyvus. 14. amžiaus viduryje ji gavo gražų gotinį priešsienį. Vidus pagadinta modernišku išdalinimu.

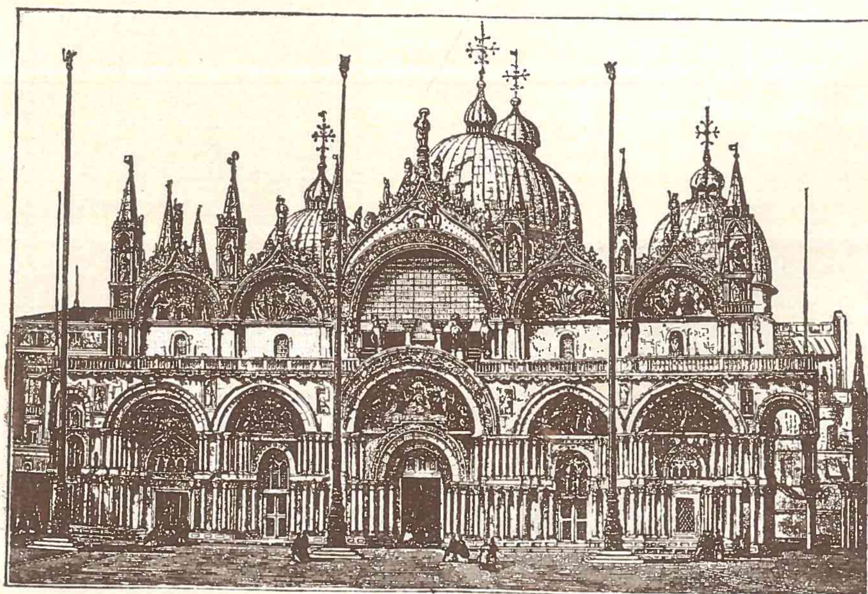

Pav. 103. Piacenzos katedra.

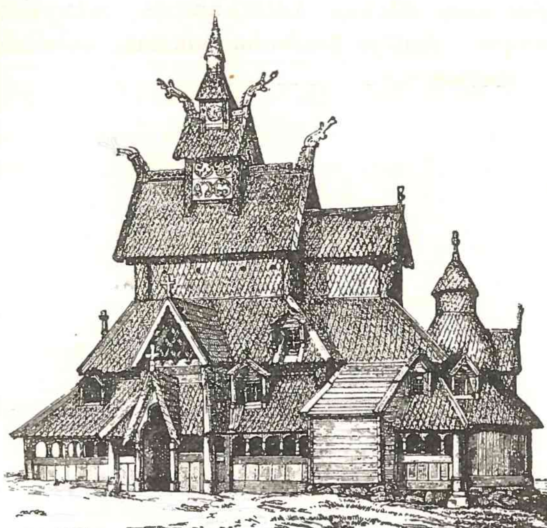
Visai atskirą tipą duoda šv. Morkaus bažnyčia Vnecijoj (žiūr. fig. 105). Yra tai visų stilių konglomeratas, taip harmoniškai sutaikintas, kad duoda neapsakomai gražų vaizdą. Jos puikūs penki portalai, pasibaigią gotiniais lankais ir pinakliais, taip ir kviečia į vidų, kur sužavėtas stovi kaip kokioj užburtoj šventykloj ir užsimiršti beesąs žemėje. Stovėdama gražiausiame pasaulyje pleciuje prie puikiausių dožų rūmų, ji visados vilios turistus iš visų pasaulio kraštų. Bet stiliaus pavyzdžio iš jos imti negalima, neturint tiek laimingos fantazijos, tiek geros skonies, išlavinto proto ir talento, kiek turėjo jos statyjai. Būtų tai neatgailojama klaida.

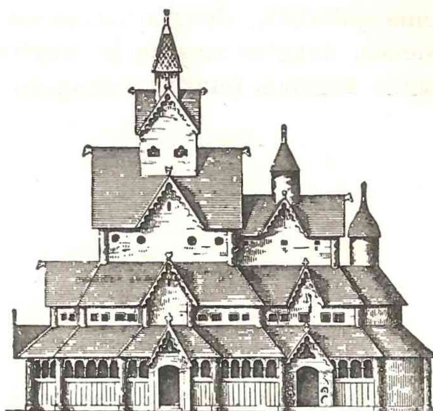
Pav. 104. Pizos katedra su kreivuoju bokštu. Pastatyta 1063 m.

av. 105. Šv. Morkaus bažnyčia Venecijoje.

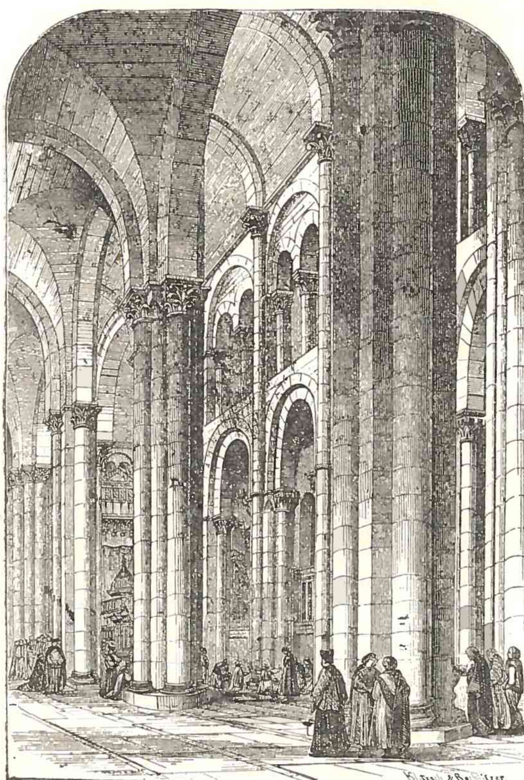

Pav. 106. Medinė bažnyčia Borgunde.

Pav. 107. Hitterdalo bažnyčia.

Ispanija romaninio stiliaus laikais stovėjo iš pradžių visai maurų (arabų) įtakoje, dažnai įtaisydama bažnyčias jųjų mošėjose. Vėliau gi ėmė pavyzdžius iš francūzų. Gražiausioji Ispanijos bažnyčia, tikrai branginamas tautos turtas, yra Santiage de Compostella (1082—1188). Ji statyta atsižiūrint į bažnyčią St. Sernin Tuluze (Toulouse). (Žiūr. pav. 108.)

Pav. 108. Katedros vidus Santiage de Compostella

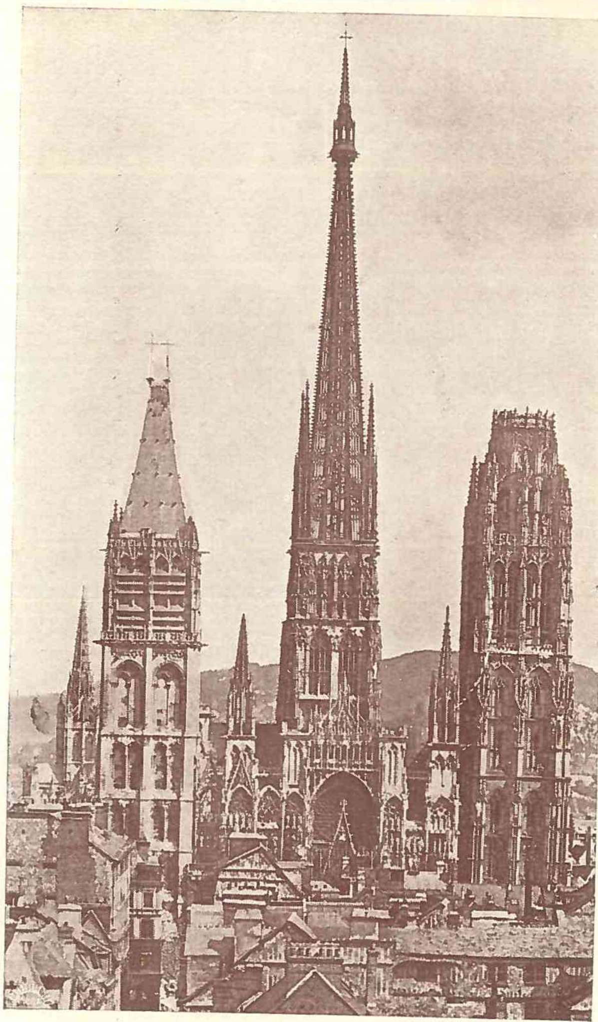
Skandinavijos gyventojai ėmė savo bažnyčioms pavyzdžius iš anglų, normanų, o dalimi ir vokiečių. Jūrų pakraščiuose jie mėgdavo statytis akmens bažnyčias, atsigabendami medžiagos ir statytojų iš minėtųjų tautų, viduržemyje gi pasitenkidavo medinėmis. Seniausios ir didesnes estetinės vertės bažnyčios atsirado šventojo karaliaus Kanuto (+1086) laikuose. Yra tai katedros Roeskilde ir Lunde, pabaigtos tik sekančiame amžiuje.

Nemažą estetinę vertę turi ir jų medinės bažnyčios, ypač Norvegijoj. Jos netik idiliškai yra gražios, bet ir struktūros žvilgsniu labai įdomios

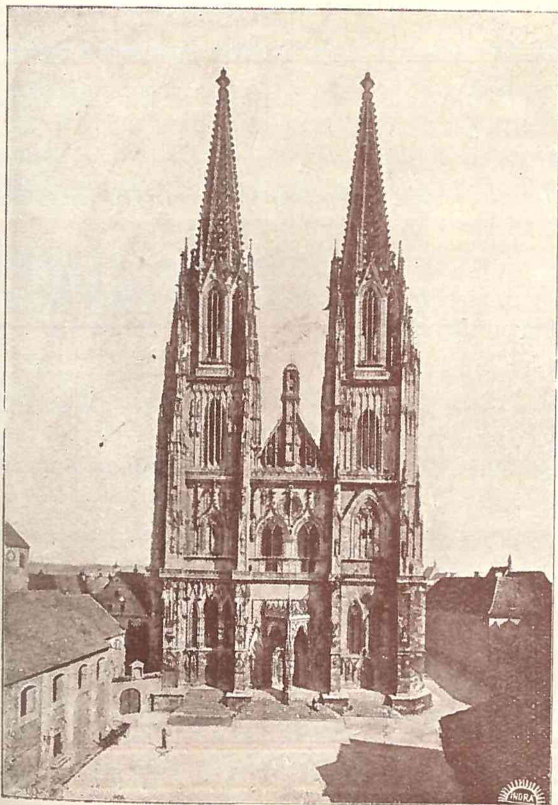
Pamatinis tų bažnyčių planas rodo ketvirtainį, kuriam iš trijų pusių pritaisyti priešsieniai su angomis, iš ketvirtos gi apskrita arba kertuotinė apsyda chorui Augštutinis planas primena laipsniais sulaibėjančią piramydą. Ant apatinės sienos

eina galerijėlė, dengta vienpusiu stogu, par kurį išlenda keturkampės bažnyšios sienos, dengtos smailiu ir augštu balno stogu. Ant jo pasikelia bokštas, sulaibėjantis augštais (etažais), dengtais panašiais stogais.

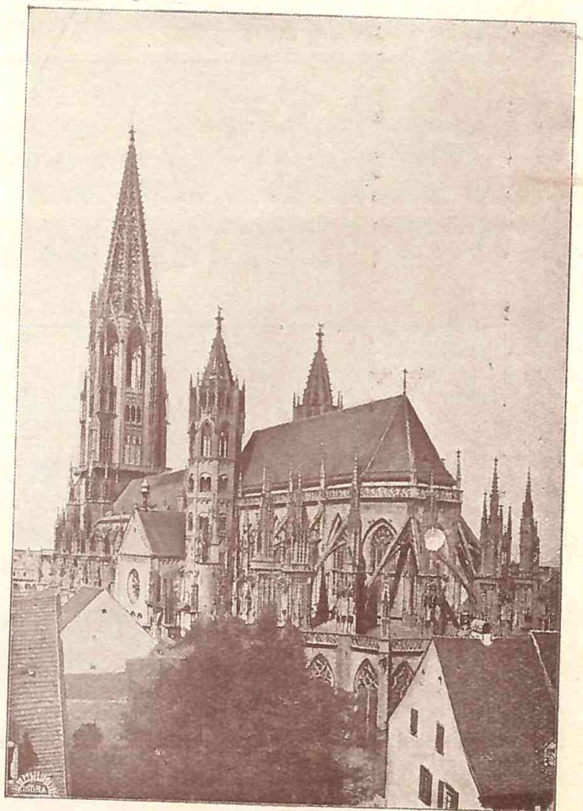
GOTINIS STILIUS.

Pav. 124. Roueno katedra.

Pav. 125. Regensburgo katedra.

Pav. 126. Freiburgo katedra (Breisgavoje).

Gotinis stilius.

1225—1300; 1300—1420; 1420—1500.

Gotinis stilius ėjo visai naujais keliais, nėkiek neatsižiūrėdamas į klasikinį. Senoves mėgėjai, pasityčiodami, pavadino jį gotų arba barbarų stilium. Bet, nežiūrint visų pajuokų ir pravardžiavimų, jis taip dailiai išsiritulavo, jog tapo tikrai klasišku.

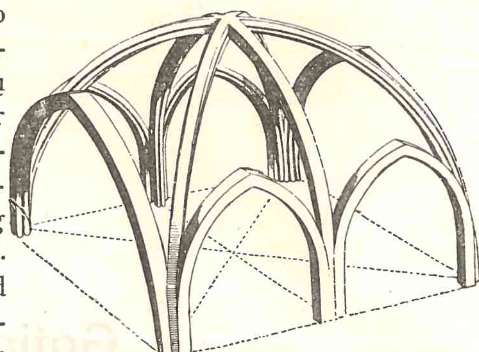
Jis yra gimęs Francijoje, ypač Paryžiuje, iš kur jis išsiplėtė į žiemius, daugiausia Vokietijoj ir Anglijoj. Jis buvo vartojamas nuo 1225—1550 m. Per tuos trejus amžius jis susilaukė trijų atmainų: išsiritulavimo, klestėjimo ir pasenėjimo periodų.

Jei pirmame periode jis palaikė kai kurius ryšius su romaniniu stiliumi, tai klestėjimo laike visai nuo to atsiskyrė ir, eidamas savais keliais, taip puikiai išsiplėtojo, jog pasirodė visame savo pasakų gražume. Deja, senatvėj perdaug papuolė į ornamentikos kilpas ir, jose susipainiojęs, turėjo žūti.

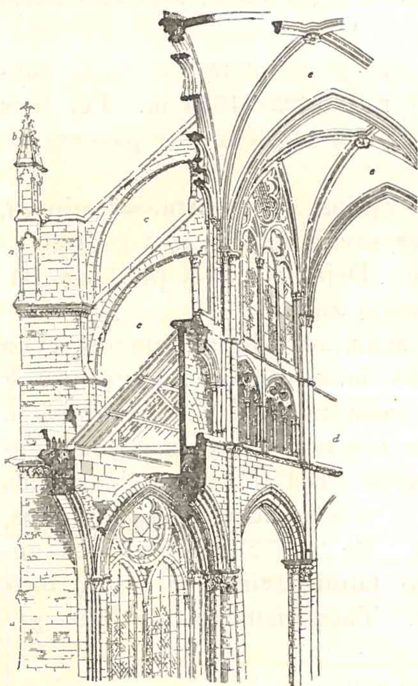
Geresniam gotinio stiliaus supratimui reikia atsiminti vidurinių amžių tikyba ir pažiūros. Buvo tai scholastikos laikai. Bažnyčios mokslo židiniu buvo tuolaik pragarsėjęs Paryžius. Čia įsigilinta į to mokslo paslaptis, išaiškinta jo idealai. Jam šviečiant, užsidegė tikinčiųjų širdys ir pakilo uolumas. „Sursum corda“, sušuko krikščionija, ir prisipildė maldininkais šventyklos. Bet romaninės bažnyčios savo sunkumu slėgė augštyn kilstančias dvasias ir reikėjo surasti naujas stilius, kurs geriau pritiktų augštiesiems širdies troškimams. Be to, jos buvo angštos, žemos ir tamsios. Padaugėjus gi maldininkų, reikėjo talpių, šviesių ir augštų bažnyčių, kurios duotų užtektinai oro, vietos ir šviešos. Tuos visus reikalavimus geriausiai patenkino gotinis stilius.

Jis tai pasiekė naujais ir labai svarbiais išradimais.

Jau romaniniame stiliuje, matėme, buvo vartojama kryžinė velvė, susiliejanti su sienomis į viena. Bet ta velvė buvo labai sunki ir reikalavo labai sunkių sienų atsispirti. Tos gi vel reikalavo daug medžiagos. Jai tad statydavo žemas sienas. Gotinis stilius pašalino tą nepatogumą, įvesdamas statymo dailėn k r i a u k l ų v e l v ę (Rippengewölbe). Yra tai kryžiniai skliautai, palaikomi stiprių šonkriauklių, į kurius įleista, tarsi filungai, velvės trikampės sienos. Žiūr. fig. 109. Jei senovės velvė, kėsdamos į visas puses, reikalavo tvirtų spirių aplinkui, tai kriauklų velvei užteko atsiremti kriauklų galais į keturius punktus, kuriems teko laikyti visas sunkumas.

Pav. 109 Velvės kriauklai. Žvaigždės velvė.

Bet tuo dar nebuvo išrištas lengvumo klausimas. Kriauklų velvė, kėsdamos į keturius punktus, reikalavo atsispirti labai tvirtų ir storų piliorių, kurie ėmė daug vietos ir brangiai atsieidavo. Tą keblumą pašalino gotinis stilius, išradęs s m a i l ų l a n k ą (Spitzbogen, ogive). Žiūr fig. 115. Žinoma, jog lankas juo platesnis, tuo labjau kečiasi į šonus. Bet jei tą lanką sulenksime taip siaurai, kad jo viršūnė pasibaigs smailiai, tai jis spaus daugiau į apačią negu į šalis. Norint gi tokiu lanku aplenkti platesnes vietas, reikėjo tik jo šonai pailginti arba viršūnė augštyn iškelti. Imant smailius lankus velvių kriauklams, nebereikėjo sudalyti dengiamų vietų kvadratais, kaip romaniniame stiliuje, bet ir pailgai ruimei galima buvo duoti kryžinė velvė. Taip tada, smailų lanką šrasdamas, gotinis stilius davė pilną laisvę vietai praplatinti.

Pav. 110. Amieno katedros skeltis.

Tačiau ir tuo nebuvo visai pasiektas naujojo stiliaus idealas. Smailūs lankai, kad ir maž, visgi kėtėsi į šalis. Jiems atremti reikėjo tvirtų spyrių. Bet spyriai užgrioždoja bažnyčią, užimdami daug vietos ir prislėgdami dvasią. Nuo to išsigelbėta nauja s p y r i ų (Strebepfeiler, contreforts) s i s t e m a. Spyriai statyta ne viduj bažnyčios, bet oro pusėj. Stovėdami ties pilioriais, jie buvo su tais surišti s p y r i ų l a n k a i s (Strebebogen, arcs-boutants). Žiūr. fig. 110. Tokiu būdu kriauklų velvė, smailūs lankai ir spyrių sistema sudarė trobesio (Bau, bâtiment) konstrukciją, taip kad sienos jai palaikyti visai nebuvo reikalingos. Jos tedengė ir jose galima buvo iškirsti kuodidžiausi langai, nekiek nekenkiant rūmo stiprumui.

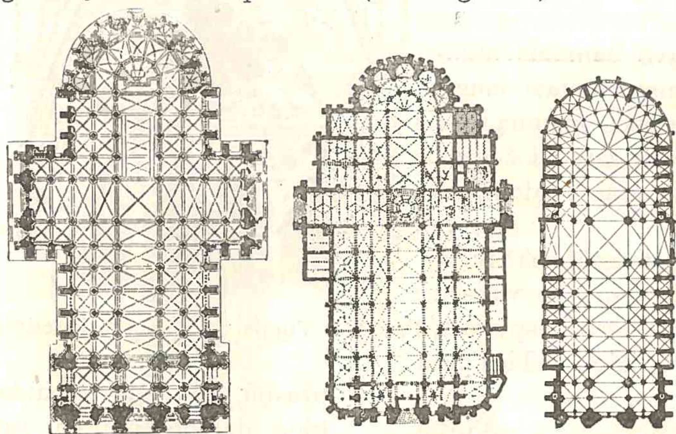
Gotinis stilius davė bažnyčią, kokios reikalavo tikinčiųjų dvasia, būtent, šviesią, augštą, talpią ir lengvą.

Ačiū naujiesiems išradimams statymo srityje buvo duota visa laisvė ir p a m a t o p l a n u i. Turint taip patogius skliautus, galima buvo statyti ir didžiausios bažnyčios. Ir iš tikrųjų, sutinkame net aštuonių navų šventnamius, nors paprastai tebūdavo trys navos. Mat, laikytasi bazilikų plano, pertaisyto sulig romaninio stiliaus reikalavimų. Todel jis turėdavo dažniausiai senovės kryžiaus formą (žiūr. fig. 111). Tik apsydos buvo kertuotos, ne apskritos, kaipo labjau atatinkamos naujojo stiliaus dvasiai. Nes išilginės navos, išlindusios per skersines, eidavo apsukui chorą, tai didysis altorius būdavo apeinamas ir šalia jo ir už jo pagal sienas taisydavo koplytėles, supintas, kaip ir romaniniame stiliuje, į k o p l y t e l i ų v a i n i k ą (žiūr. fig. 111—113).

Bažnyčios didumas reikalavo atatinkamo augštumo. Smailieji lankai, kėsdamies į šalis, turėjo visuomet ir augštyn keltis. Nesutikdamos jokių klūčių statymo sistemoj, priešingai, tos dar skatinamos keltis augštyn, gotinės bažnyčios pasiekė tiesiog baisaus augštumo, o kėlė jį dar optinis dekoracijų veikimas.

Gotinė ornamentika išaugo iš bažnyčios organizmo. Liuosųjų dekoracijų ji turėjo kuo mažiausia.

Vidaus p i l i o r i a i turi lygią, kertuotą koją su nukirstomis kertemis (žiūr. fig. 121). Bet jau nuo cokulo jie i š s i š a k o j a laibesnėmis ir drūtesnėmis kolonomis, sujungtomis su pilioriu. Pasikėlus prie lankų, jos gauna kapitelius ir išsiskirsto. Vienos metasi į šalis ir remia arkadų lankus ir šalinių navų velves, kitos gi šauna augštyn ir pasiekusios skliautų, virsta velvės kriauklais. Kaipo kolonos ir kolonėlės jos turi apskritus; virsdamos gi juostomis ir kriauklais, gauna grūšnių ar širdies profilius (žiūr. fig. 121).

Pamato planai.
Pav. 111. Kelno kat. Pav. 112. Antverpeno kat. Pav. 113. Paryžiaus kat.

Pilioriai stovi kertėmis, ne šonais, į vidurį bažnyčios. Tai duoda jiems lengvumo ir rodo jų veržimąsi augštyn. Atrėmus kryžinės velvės trikampius lankus mažesniais lankais gauta vadinamoji ž v a i g ž d ė s v e l v ė (Sterngewölbe), kuri labai tiko apsydoms dengti. Paskutiniame gotiko periode atsirado dar t i n k l o (Netz-) ir p r a k ė s t o s p a r n o (Fächergewölbe, voûte à pendetifs) velvės. Neturėdamos organiško pamato, jos tiko vien dekoracijai ir rodė stiliaus peržydėjimą.

Labai įdomūs yra g o t i š k i e j i l a n g a i. Sienos, jau žinome, gotinės bažnyčios stiprumui visai buvo nereikalingos. Jos tik dengė vidų nuo oro. Todel jų nesigailėta langams.

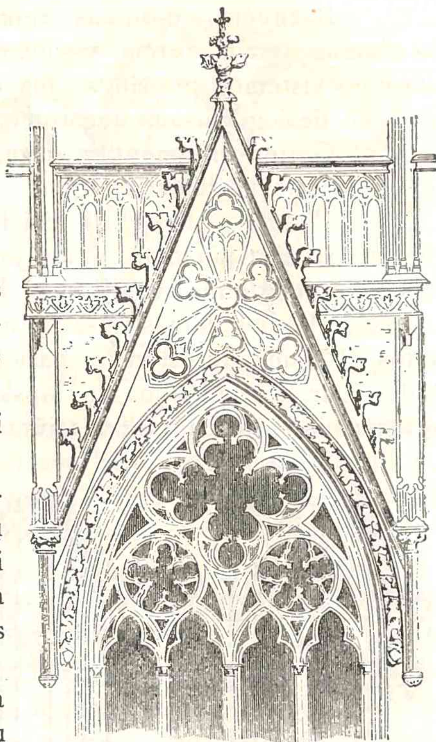
Jie visuomet baigiasi smailiais lankais. Rėmų vieton jiems statyta laibos kolonos, suvienytos mažesniais smailialankiais. Iš pradžių tos kolonos buvo puošiamos žiedais ir kapiteliais ir turėjo apskritus profilius. Paskui gi, pašalinus žiedus ir kapitelius, jos gavo, kaip ir lankai, gotinius — grūšnios ir širdies — profilius. Pažiobė, pasidariusi tarp didžiojo ir mažųjų lankų puošiama geometrinių figūrų rėmais. Dažniausiai sutinkama apskrituolis, pilnas pusapskrituolių, vadinamų p a s a i s. Jų skaitlius esti nuo trijų lig penkių (Drei —, Vier —, Fünfpass). Nuo 14. amžiaus pasų vieton vartojama l i e p s n ų figūros (style flamboyant), kurias vokiečiai dėliai jų panašumo į žuvės pūsles vadina „Fischblasenmuster“ (žuvės pūslių pavidalu). Žiūr. fig. 119. Kadangi ir vidurinių lankelių pažiobės buvo puošiamos geometrinėmis figūromis, pasidarė labai puikus g e o m e t r i n i s t i n k l a s (Masswerk), vartojamas ne tik languose, bet ir durų ir bokštų ir galerijų pažiobėse, spyrių lankuose, figūrų baldakinuose ir visur, kur gotinis lankas norėta papuošti. Juo dabinama taip pat bažnyčios rakandai: altoriai, sakyklos, klausyklos,

suolai. Sutinkamas ir aklas tinklas, užtempiamas ant plokšties. Jį vadina paneliu ir vartoja sienoms ir spyriams puošti.

Mūro kertės langų kiaurumoj, taip viduj, taip ir iš oro, buvo pražulniai nuskleistos ir kriauklais gotiškų profilių formoj sudalytos.

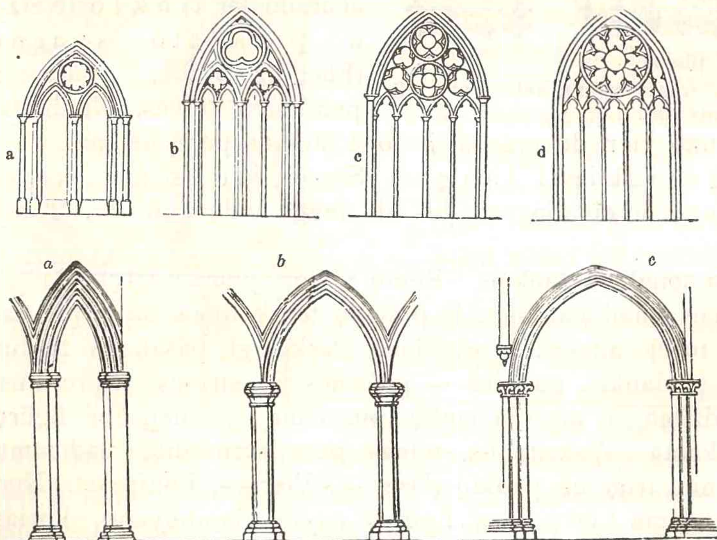
Idėjus į tuos rėmus margintus stiklus, gausime gražybę, kuri žavėte žavėja, perkeldama žmogaus dvasią į dangiškos šviesos pasaulį, ar ant Taboro kalno. Kadangi turtingcsnės bažnyčios, ypač katedros, visuomet turėjo tokius stiklus, polichromijai nebliko vietos. Todel gotiškose bažnyčiose ji retai tevartojama.

Jei bažnyčios vidus su savo šauniais pilioriais, kriauklais, juostomis, lankais, šakotais langų rėmais ir triforijais primena augštą pušyną, tai jos lauko pusė panaši į aglyną ir taipogi žadina dūšią prie Dievo, keldama dvasią į dangaus skliautus.

Pav. 114. Vimperge iš Kelno katedros

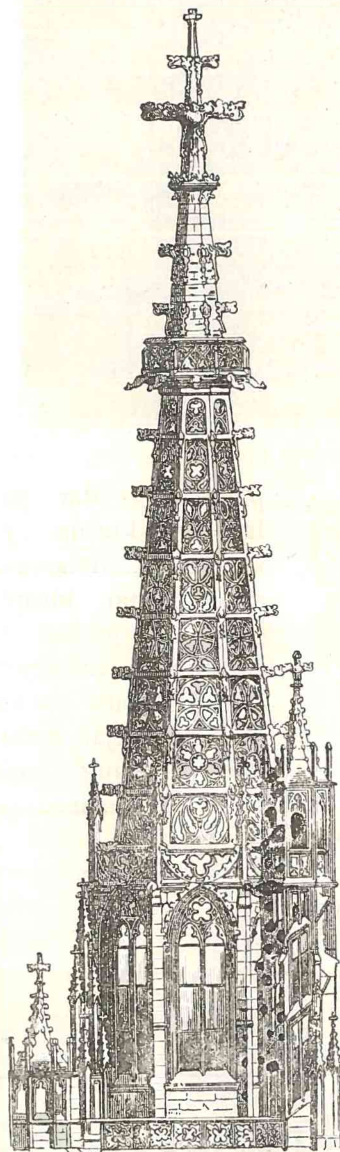
Su daugybe bokštelių gotiškoji bažnyčia teturi vieną ar du dideliu bokštu iš vakarų pusės. Bokštų mūrai atremti storais spyriais, išsinerianciais pinakliais (Fiale). Tie paprastai susideda iš baldakino, dabinto gotiniu tinklu, ir smailaus augšto bokštelio su lapų ragais (Krabben), o baigiasi gėlių kryžiumi (Kreuzblume). Žiūr. fig. 116. Bokštų viršūnės (Helme) turi augštos ir smailios kepurės pavidalą, ir dažniausiai esti kiauros. Gotiškieji kriauklai, papuošti krabais, jas išilgai dalina į aštuonius ilgus plotus trikampių formoj. Tie plotai dengiami geometriniais karbatkais. Bokštai pasibaigia, kaip ir pinakliai, gėlių kryžiais Žiūr. fig. 116.

Pav. 115. Įvairios langų rūšys.
Smailieji lankai: a) siaurusis, b) paprastasis, c) prispaustas.

Priešakinės fasados svarbiausi vieta yra portalai, kurių dažniausiai esti trys. Jų pražulnūs šonai esti padalyti gotiniais kriauklais, tarp kurių eina eilės

figurų, mažėjančių į augštą ir stovinčių ant konsolių po gotiniais baldakinėliais. Tokios — pat figūrų eilės puošia ir timpanoną, tik jos čia skersai sutvarkytos. Kertuotos durys skiriamos kolona į dvi pusi. Portalai kepurėjami smailiais skliautais, papuoštais geometriniu tinklu, krabais, gėlių kryžiumi ir pinakliais. Tokius — pat skliautus (Wimperge) randame ant šalinių durų ir ant langų. Ž. f. 114.

Pav. 116. Bokšto viršūnė Esslingene.

Virš vidurinio portalo neretai dedama pamtas iš romaninio stiliaus apskritas l a n g a s - r o ž ė (Fensterrose), kurs, įvedus vargonus, tapo visai nebereikalingas, nebent oro fasadai puošti.

Gotiškieji g z i m s a i tuo skiriasi nuo kitų, kad apačioj yra giliai įduobti, kad geriau apsaugotų sieną nuo lietaus. Bažnyčiai turint daugybę kerčių, kertelių, reikėjo gerai pamąstyti, kad vanduo būtų visur gerai nuleidžiamas. Tam tikslui įtaisyta latakai (Wasserspeier, gargouilles). Nuo stogo vanduo buvo nuleidžiamas per triūbas, einančias lankų spyriais į latakus, jomis gi nutekėdavo tiek toli nuo sienos, kad architektūros nepaliesdavo. Latakai turėdavo gyvūnų ir įvairių baidyklių išvaizdą (žiūr. fig. 119).

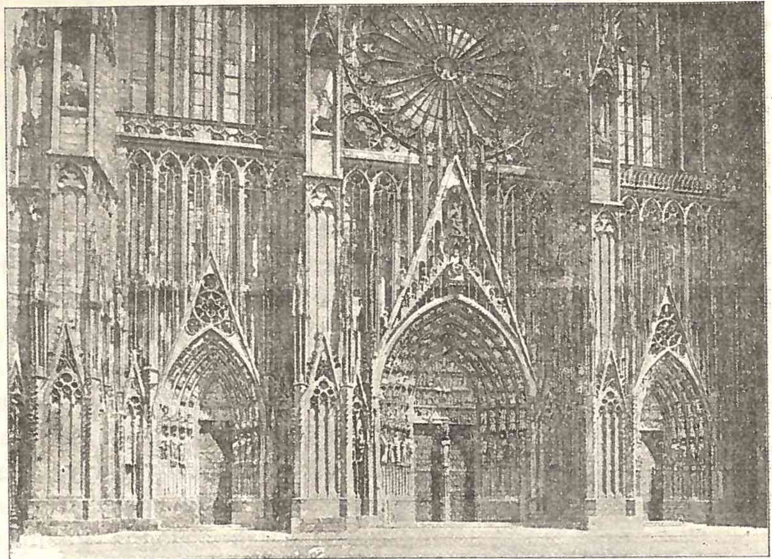
Architektūrą dar geriau saugojo g a l e r i j o s (triforijos). Jos nevien puošė bažnyčią, bet ir dabojo jos gražybes. Stiliaus nepaprastas turtingumas reikalavo labai rūpestingos priežiuros. Nuolat reikėjo saugoti, kad kokia nelaimė nenutiktų. Čia viesulas galėjo ką nulaužti, ten sniegas ir ledas sunaikinti, arba vanduo, užkliuvęs, suaižinti, ar saulė susprogdinti. Nuo galerijų vis tai galima buvo pamatyti ir pataisyti. Todel didžiausios katedros turėjo net tris galerijų eiles. Jos ėjo aplink visa bažnyčią ir bokštus.

L i u o s o j i g o t i k o o r n a m e n t i k a buvo kuo mažiausiai vartojama ir turėjo visai nedaug motyvų. Jie buvo imami nuo apylinkės augalų, kaip: kliavo, rožės, usnio, parstupo ir kitų smailialapių, ypač gi vynmedžio. Liuosieji ornamentai nebuvo suaugę su puošiamu trobesiu, bet tik iš viršaus jam prikabinami, neskiriant net ir kapitelių. Žiūr. pav. 118.

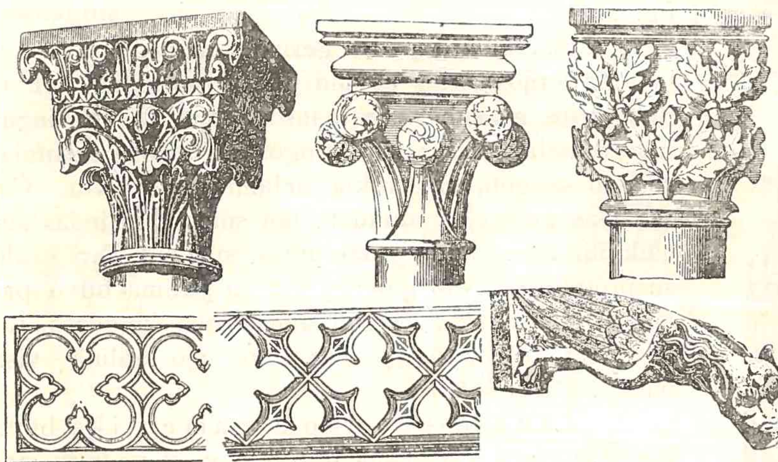
Suėmę krūvon visa, ką pasakėme apie gotinį stilių, turėsime pripažinti, jog jis buvo tikraį klasiškas. Tai puikiausiai suaugęs organizmas. Jo piliorіai, spyriai, lankai, kriauklai, velvės, skliautai, bokštai, bokšteliai, tinklai, karbatkai taip gražiai išsirituluoja ir išsineria, jog rodosi naturaliai iš vienos šaknies išaugę. Tai gyvas medis, pasistiebęs į padanges. Iš lygaus kelmo (cokulo) išlenda stumburas, kurs, eidamas augštyn, išsipletoja nesuskaitomis šakomis, šakelėmis, kol pražydi puikiausiais

žiedais ir pasirodo visame savo pasakos gražume.

Bet ne iš karto jis pasiekė tą visą puikumą. Kaip visi organizmai, lygiai ir gotinis stilius turėjo pergyventi kūdikystės dienas, atgyvenęs gi savo amžių, pasenti ir nuvysti. Ir taip turime angstyvąjį (Frühgotik) 1225—1300, augštąjį (Hochgotik) 1300—1420 ir vėlųji gotiką (Spätgotik) 1420—1500. Jei pirmame periode jis dar palaikė kai kurius ryšius su romaniniu stiliumi, tai klestėjimo laiku jis jau visai nuo to atsiskyrė ir ėjo naujais, savais keliais. Deja, senatvėje perdaug pasidavė tuštybei ir turėjo nuvysti.

Pav. 117. Štrasburgo katedros portalai.

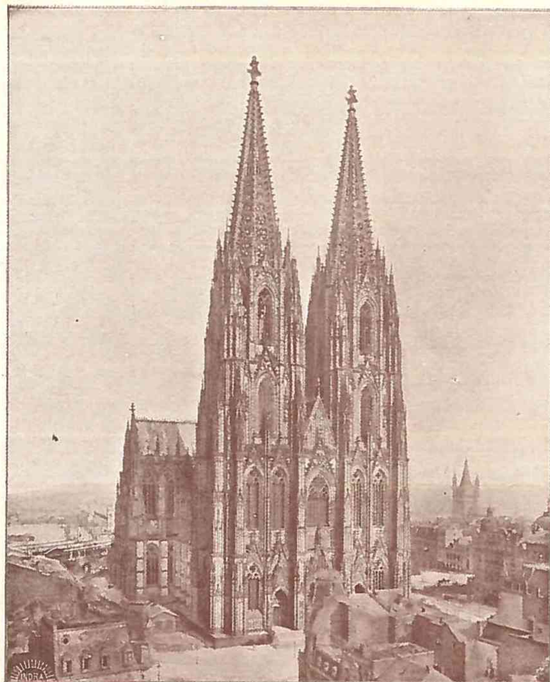

Pav. 118. Kapiteliai: turtingasis, pumpurų ir ąžuolo lapų.
Pav. 119. Ornamentai: keturpasiai, latakas

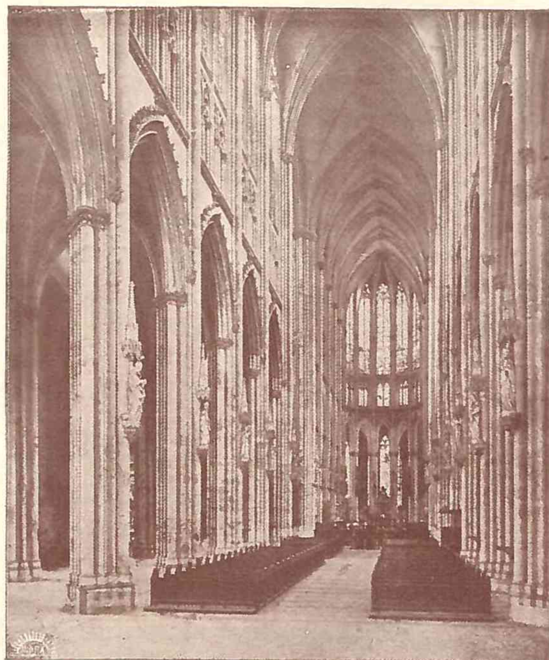
Gotikinis stilius įvairiuose kraštuose.

I. Vokietijoj.

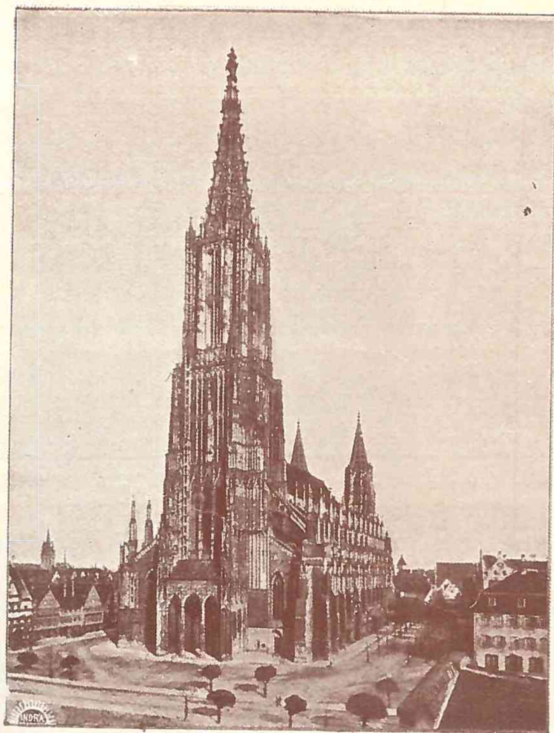
Nors gotiko tėvynė buvo Francija, tačiau jis labjausiai išsitobūlino Vokietijoj ačiū vokiečių rimtumui ir ištvermei. Jis čia taip nuosaikiai sutvarkytas, kaip niekur kitur pasaulyje. Puikiausiomis katedromis gali pasididžiuoti visa pareinė. Pirmą vietą, be abejo, čia ima K e l n o k a t e d r a, pradėta 1248 ir pabaigta tik

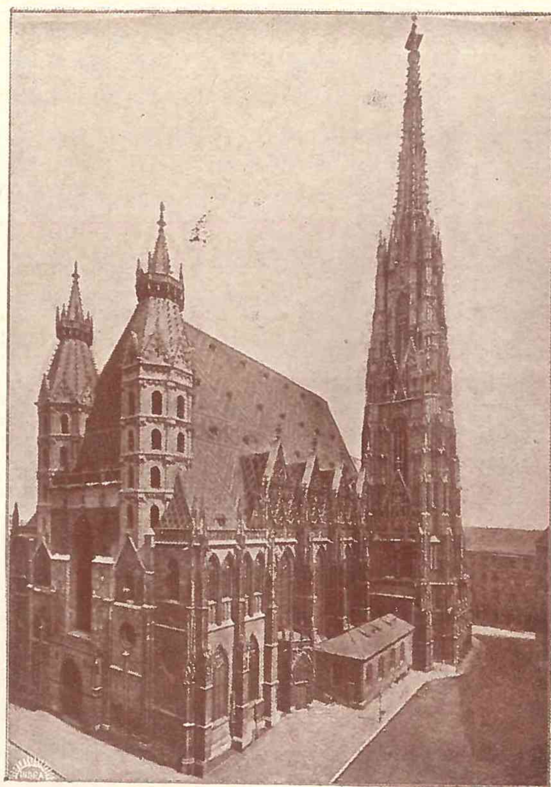
Pav. 120. Kelno katedra iš oro.

Pav. 121. Kelno katedros vidus.

Pav. 122 Ulmo katedra. 161 m. augšta.

Pav. 123. Vienos katedra.

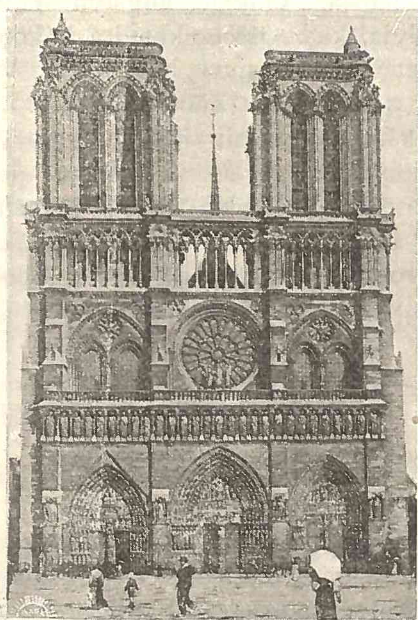
1880 m. Tai gotinio stiliaus puikiausis žiedas. Žiūr. fig. 120, 121. Štrasburgo katedra, pradėta romaniniu stilium 1176 m., pasižymi savo lengva, gotiniu tinklu puikiausiai papuošta fasada. Ją pabaigė Kelno architektorius Hülz 1439 m. Tik antras bokštas liko nepabaigtas. Žiūr. fig. 117. Maždaug tuo pačiu laiku statyta Freiburgo katedra. Pati bažnyčia turi daug romaninių formų, storas sienas ir sunkią išvaizdą, bet jos kiaurasis bokštas yra grynai gotiškas ir labai dailus (žiūr. pav. 126). Paminėtina dar šv. Katrynos bažnyčia Oppenheime (1300—1317), įdomi geometrinių tiuklų turtingumu.

Pietinėj Vokietijoj garsiausios gotiko bažnyčios yra Regensburgo (1275), Ulmo (1377—1890) — su augščiausiu pasaulyje bokštu — ir Vienos (1339—1433) katedros. Žiūr. fig. 125, 122, 123.

Šiaurinėj Vokietijoj, apie Baltijos jūrą, gotinis stilius gavo sunkesnių ir rimtesnių formų. Tai išaiškinama akmens stoka, plytų vartojimu statymui ir klimato šaltumu. Jei jau Reino katedros visuomet apstatytos pastoliais nulūžusiems papuošalams pataisyti, tai šiaurės oro aštrios permainos turtingajam stiliui turėjo būti dar labiau pavojingos. Todel čia susidarė savotiškas stilius, vadinamas baltiškuoju gotiku. Gražiausia to styliaus bažnyčia yra Lübeck'e. Rygos katedra, statyta 13. amžiuje, duoda taip pat gražų to stiliaus pavyzdį.

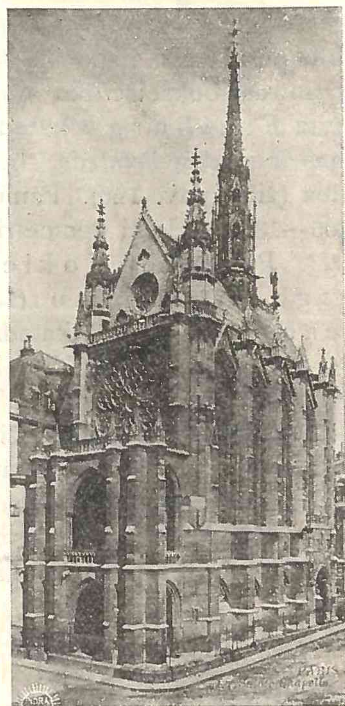
II. Francijoj.

Francijoj gotiko idėja netapo galutinai išvesta. Vertikalizmas nepasiekė ten to laipsnio, kaip Vokietijoj. Užbaigto bokšto ten visai nerasi. Spyrių sistema tik apie chorą pasirodo visame savo pilnume. Užtat ten matoma daugiau liuosybės, lengvumo, geros skonies, tikro talento ir puikiausių dekoracijų. Kas nežiūri rūmo organinės struktūros, tam francūzų gotikas labjau patinka, negu vokiečių su savo neapmatoma spyrių ir pinaklių giria. Įdomiausios ir gražiausios Francijos gotinės bažnyčios yra: Paryžiaus (Notre Dame de Paris, 1163—1360), Roueno (1212—1280), Dijono (1252—1334), Reimso (1212—1250) — gerokai apdaužyta per Europos karą, Amieno (1220), visuįdomiausia gi šv. Liudviko koplyčia (Sainte Chapelle) Paryžiuje. Tai Francijos žemčiūgas. Čia suvartota visa gotiškųjų formų ir stiklų gražybė. Ji pastatyta paliepus Francijos karaliui šv. Liudvikui, kurs atvežtoms iš Palestinos relikvijoms norėjo duoti tinkamą rūmą. Ačiū karališkojo fundatoriaus norui ir galybei surasta talentingiausi statytojai ir per atšuonerius metus (1243—1251) pastatyta šventnamis, kokio amžiai laukė (žiūr. fig. 128).

Pav. 127. Paryžiaus katedra.

Jei šv. Liudviko koplyčia pasižymi skaistumu, tai Notre Dame de Paris imponuoja savo prastumu, aiškumu ir rimtumu (žiūr. pav 113 ir 127). Ji dargi visų seniausia gotinių bažnyčių. Koras pradėtas jau 1163. m. ir pabaigtas 1182. m. Pati bažnyčia, turinti penkias navas, einančias ir apie korą, galutinai pabaigta tik 1257. m. Keturioliktame amžiuje išoriniai spyriai įtraukta į vidų ir tarp jų įtaisyta koplyčios. Vidaus ruimė taip padalinta, kad duoda geriausio įspūdžio. Fasadoj matome dar horizantalių linijų, bet jos taip gražiai sujungtos su vertikalėmis, kad profanai jų ir nepastebi. Tarp spyrių trys puikūs portalai veda į vidų. Ant jų Izraeliaus karalių galerija eina per visą frontą, bet nekiek nekenkia vertikalizmui. Antrame augšte tarp vidurinių spyrių matome gražų, nors prastą ratą langą. Virš jo kiaura horizontalė galerija vel nežymiai pertraukia vertikales bokšto linijas. Tas horizontalizmo jungimas su vertikalizmu išaiškinama romaninio stiliaus įtaka. Geros proporcijos, aiškios linijos, gudriai sumanytas padalinimas ir sutvarkymas daro Paryžiaus katedrą vienu rimčiausių ir pakiliausių šventnamių pasaulyje.

Pav. 128. Šv. Liudviko koplyčia Paryžiuje

Amieno katedra (1220-1288), neturėdama taip rimtos išvaizdos, pasižymi užtat vaizdingumu ir įvairių lyčių turtingumu. Jos mūrai taip išmintingai suskaidyti ir papuošti, jog pašalina visą sunkumo įspūdį, nors bažnyčia, būdama visų didžiausia Francijoj, turėtu būti ir visų sunkiausia. Linkmė augštyn keltis matyti visoj konstrukcijoj. Ji taip sumaniai įvykdyta, kad Amieno katedra laikoma gražiausiu gotikos pavyzdžiu. Netik Francijoj, bet ir garsiausiose bažnyčiose Vokietijoj, kaip Kelno katedroj, jos sistema matomai panaudota. (Žiūr. pav. 110).

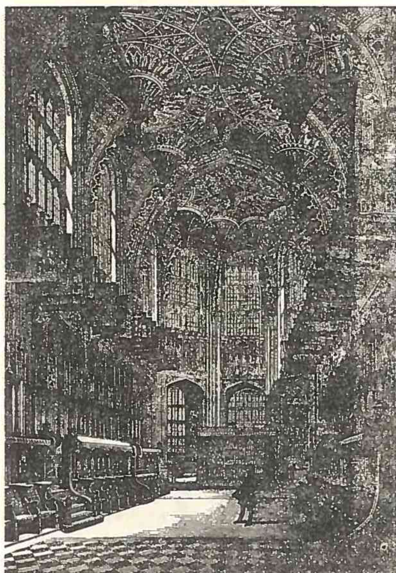
Rouen'o katedra nustebina savo aukštu filigraniniu bokštu viduryje (žiūr pav. 124). Tik, deja, jis ne gotikos laikmečiu statytas. Numušus perkūnui 1828. m. medinę bokšto viršūnę, jos vietoje pastatyta labai augšta geležinė piramida. Pati bažnyčia su priešakiniais bokštais siekia gotinio stiliaus pradžios, nors įvairūs pataisymai tęsėsi iki 16. amžiaus. Frontas perplatus ir visi trys bokštai turi atskirą struktūrą. Architektūra iš oro ir viduj nepaprastai turtinga.

III. Šveicarijoj ir Belgijoj.

Šveicarijos ir Belgijos gotinė architektūra buvo Francijos įtakoje. Gražiausios to stiliaus katedros yra: Genavoj, Lausannoj ir Antverpene (1352—1518). Pastaroji nustebina savo didumu — turi septinias navas — ir bokšto puikumu. (Ž. p. 112)

IV. Anglijoj.

Anglija paėmė savo gotiką tiesiai iš Francijos ir visųilgiausiai jį vartojo, bet maž tepalaikė vertikalizmo idėją ir vis daugiau nutolo nuo savo pavyzdžio. Jos gotinės bažnyčios ilgos ir žemos. Spyrių sistema maža teišsišakoja; pažiobių, vimpergių, baldakinų ir krabų nevartojama; daugkerčių apsydų nepakenčiama. Užtat sienos puošiamos turtingais gotiniais tinklais, o lubos išskleistų sparnų (Fächergewölbe), žvaigždės ir tinklų velvėmis. Smailiojo lanko vieton vartojama priplotasis (Tudorbogen). Jei Anglijos gotikas neturi tiek įvairumo, kiek Francūzijos ir Vokijos, užtat jis greičiau apmatomas ir lengviau suprantamas. Senovės klasicizmo mėgėjams jis labiau patinka negu pirmieji. Jojo gražius pavyzdžius dudoa katedros: Kanterbury (1177), Londone (Westminsterabtei — 1270 žiūr. fig. 129), Salisbury (1220), Yorke (1291 — 1330), Vincesteryj (1393), šv. Jurgio koplyčia Vindzore ir k.

129. Henryko VII. koplyčia Vestminstere.

V. Italijoj.

Italija irgi priėmė gotinį stilių, bet tik del mados. Italai visai nesuprato jo dvasios ir nemokėjo juo naudotis. Jei vokiečiai, pasityčiodami iš jų gotinių bažnyčių vadina jas milžinų daržinėmis, tai tame daug yra tiesos. Nebent jų vidus tam prieštarautų. Tikrai gotinę struktūrą terandame Mediolano katedroj, pradėtoj 1386 m. ir pragarsėjusioje bokštelių, baldakinų ir figūrų (6000) daugybe. Ji visa, net ir stogas, pastatyta iš marmoro ir yra visųdidžiausia visame pasaulyje (žiūr. fig. 130). Kitose neva gotinėse bažnyčiose terandame vien gotinių pagražinimų. Tokį stilių turi: Sienos katedra (1264), šv. Franciškaus bažnyčios Asyžiuje (1232) ir Bolonijoj (1236), šv. Antano—Il Santo-Padvoj, Orvieto (1290) ir Florencijos (1286 — 1436) katedros.

Pav. 130. Mediolano katedra. Visa iš marmoro.

Laimingesni buvo italai šiaip — jau rūmu statyme. Pav. Venecijoj randame visai vykusius gotinius palocius (palazzo).

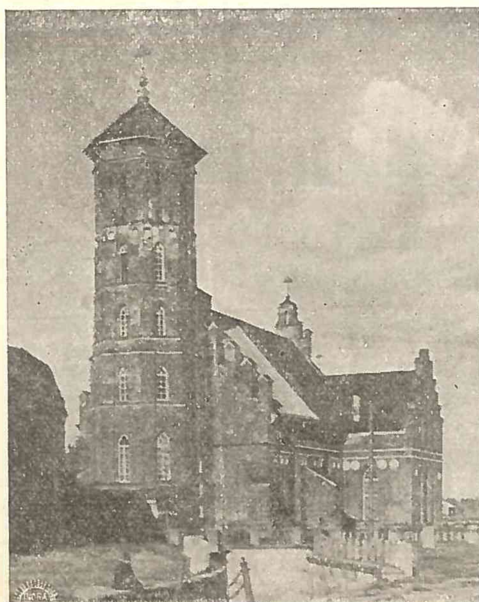
VI. Ispanijoj ir Portugalijoj.

Ispanai ir portigalai jau geriau suprata gotiko ideją. Pas juos randame gana gražių gotinių bažnyčių. Bet stilius nėra visai grynai išlaikytas. Daugumas koplytėlių ilgnamyje (fig. 38) prieštarauja vertikalizmui, o mauriški, itališki, net ir indiški motyvai neleidžia gotikui, kaip reikiant, išsiplėtoti. Tryliktojo šimtmečio katedros (Toledo, Leon'o, Borgos'o) yra dar po francūzų įtaka, bet Sevillos (1403), Salamankos (1513) ir Segovijos 1527 — jau primena mauru mošėjas. Portugalijos gražiausios gotiko bažnyčios yra Bathaloj (1385) ir Beleme pas Lisabona (1500).

Pav. 131. Orvieto katedra.

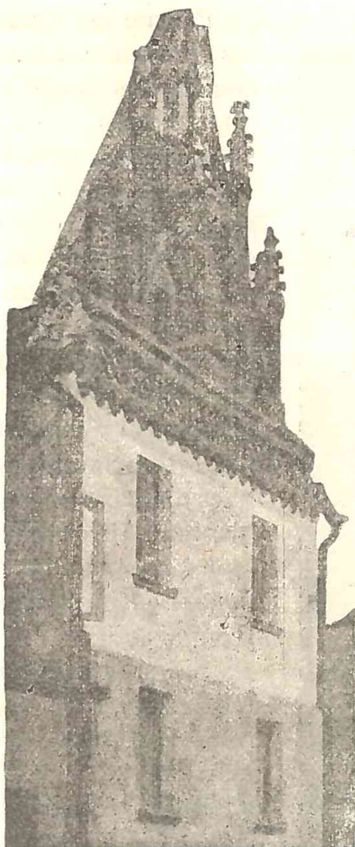
VII. Lietuvoj.

Nors Lietuva apsikrikštijo gotinio stiliaus laikais, tačiau gotinių bažnyčių čia maž statyta. Tai išaiškinama naujųjų krikščionių dvasia, kuri dar nagalėjo turėti tokio tikybinio karščio, kokio reikalavo gotiko ideja. Vilniuje randame puikią gotinę šv. Onos bažnytėlę, įsteigtą Vytauto žmonos, didžiosios kunigaikštienės Onos 1392 m. (žiūrėk. fig 134).

Pav. 132. Vytauto bažnyčia Kaune.

Pirma ji buvo visai kukli, bet 16. amžiaus pradžioje iš vakarų pusės jai pristatyta taip graži fasada, kad Napoleonas į ją žiūrėdamas išreiškė norą ant savo delno perkelti bažnyčią į Paryžių. Ir iš tikrųjų, ji yra taip daili, kad drąsiai galėtų stovėti šalia garsios šv. Liudviko koplyčios (Sainte Chopelle) Francijos sostapilėje. Tai gražiausis Lietuvos architektūros žiedas.

Taip pati bažnyčia, taip ir jos fasada statyta iš raudonų plytų vėlyvuoju Baltijos gotiku. Jos trys bokštai turi kiaurus šalmus ir labai yra panašūs į Pieti-

Pav. 132. Perkūno namai Kaune.

nės Vokietijos tašyto akmens bokštus. Laibasis vidurinis bokštelis atsiremia į kylio lanką, stovintį ant tokio pat, bet didesnio apatinio lanko, supinto su fasados piliastrais ir langu. Harmonijai palaikyti ir šaliniai bokštai papuošta kylio lankais. Tie lankai, tarsi, kaspynai, puikiai supina fasados laibus piliastrėlius, išaugančius į lengvus bokštų pinaklius, apibertus margais krabų žiedais.

Su šv. Onos bažnyčia gražiai harmonizuoja šalia jos stovintis laiptų bokštas ir bernardinų bažnyčia. Ir jie statyti iš raudonų plytų gotiniame stiliuje.

L a i p t ų b o k š t a s (stopy), pastatytas tik 19. amžiuje, rodo anglišką būdą, (žiūr. fig. 134). Jame laiptai su šv. relikvijomis sulyg Rymo laiptų koplyčia „Sancta Sanctorum".

B e r n a r d i n ų b a ž n y č i a (žiūr. fig. 134), įsteigta 1492 m. Kazimiero Jogailaičio ir pastatyta vokiškojo vėlyvojo gotiko stiliuje, barokizuota ir gavo rokoko priedarų. Pažymėtinos užsilikusios žvaigždės ir korių velvės šalinėse navose ir gotinės iždo durelės su Lietuvos ir Lenkijos herbais juostų tarpe.

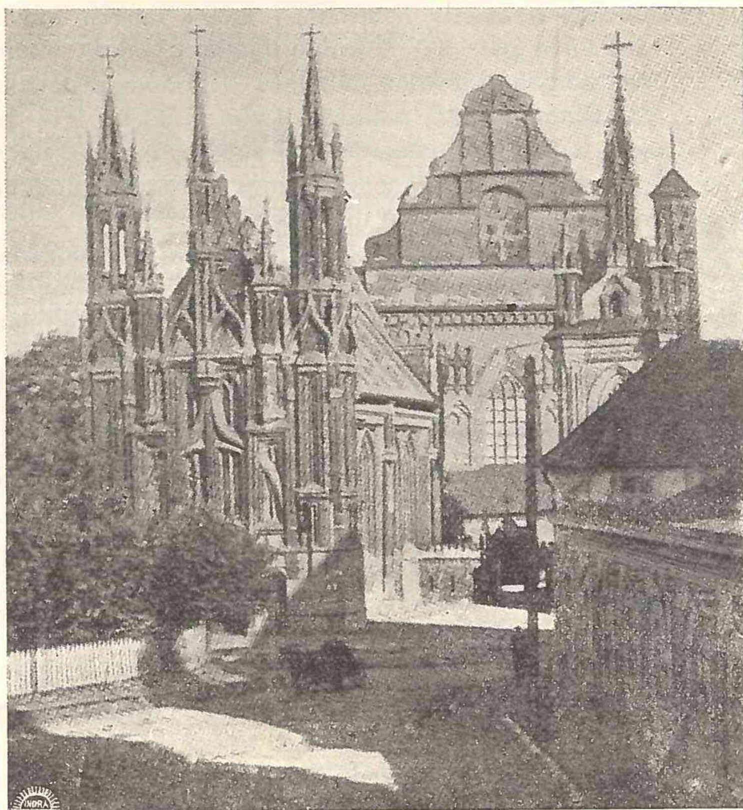
Visos trys šventyklos sudaro labai vaizdingą grupę, duodančią su apylinke nepaprastai gražų reginį.

Kadangi Lietuva, kaip sakiau, priėmė krikščioniškąjį tikėjimą, gotiko laikais, tai be minėtųjų turėjo būti ir daugiau gotinių bažnyčių mūsų krašte, ypač didžiuosiuose miestuose. Bet jos buvo gaisrų ir kitų nelaimių sunaikintos. Tik kai-kurios liekanos dar liudija apie gotiko vartojimą Lietuvoj. Taip randame gotinius lankus buvusioje franciškonų ir šv. Jono bažnyčiose Vilniuje, taip pat katedroj, Vytauto (buvusioje franciškonų), seminarijos bažnyčiose Kaune.

Pav. 133. Zapyškio bažnyčia.

Vytauto bažnyčia pastatyta ant Nemuno kranto iš raudonų plytų, yra viena seniausiųjų bažnyčių visoj Lietuvoj. 1850 m. ji buvo perdirbta į stačiatikių cerkvę.

Pav. 134. Šv. Onos, Bernardinų bažnyčios r laiptų bokštas.

Pastatė ją Vytautas pradžioje XV. a. Sugrįžęs iš karo su totoriais ties Vorskla 1339 m., jis sumanė pažymėti savo išsigelbėjimą nuo nuskendimo upėje monumentaliu padėkos veikalu — graži bažnyčia. Dėliai sunkių aplinkybių jo sumanymas vyko vėliau. Iš tų laikų bėra likęs bokštas su bobinčium ir apsyda įdomiais skliautais ir nepaprastais penkiais kampais.

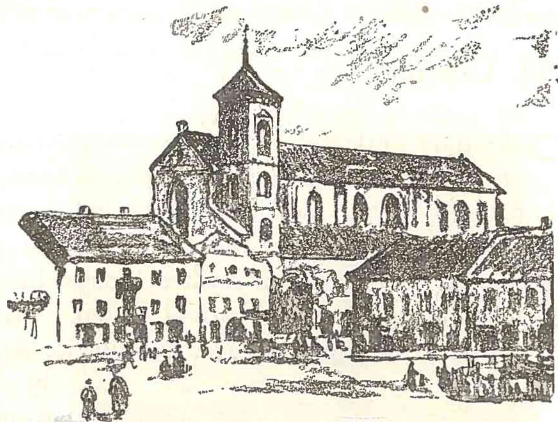
Seminarijos bažnyčia sumanyta 1471. m., bet pabaigta tik XVII. amžiaus pradžioje-kada gotiniu stilium, niekas nebestatė Italijoj gi net ir renesansas buvo pergyvenęs savo amžių, užviešpatavus barokui. Ta ilga statymo tąsa paaiškina stiliaus įvairumą. Kada išorinė architektūra yra gotinė, vidus rodo renesansą. Stilių įvairumą pabrėžia dar medžiaga. Iš oro paliktos raudonos plytos, vartojamos gotiniam stiliui visur, kur trūksta atatinkamo akmens, bet viduj jos apklotos stuku (tinku). Renesanso įtaka matyti ir dailiose išorinėse kolonėlėse šalia langų, kokių gotiniame stiliuje niekur nevartojama.

Benediktinių (šv. Gertrudos) bažnyčioje belikęs mišras bokščiukas šoniniame stoge. Jis čia atsirado, perdirbant bažnyčią ir atgrežiant jos frontą.

Be minėtų bažnyčių Kaune randame dar gyvenamąji rūmą iš vidurinių amžių. Yra tai Perkūno namai ties Vytauto bažnyčia, su kuria vienok nieko bendra turėti negalėjo, kaip matyti iš stiliaus skirtumo. Žiūr. pav. 132. Juos greičiau galėtume surišti su šv. Onos bažnyčia Vilniuje, kadangi tą pačią rodo strūktūrą ir bus, be abejo, to paties architektoriaus statyti. Ir čia ir ten matome tą pačią medžiagą (raudonas plytas), tą patį kylių lankų supynimą ir tokius pat pinaklius su krabų gausumu. Pal. pav. 132 ir 134. Tą stilių rodo vien tik pažiobė, kad likusis rūmas papraščiausiu būdu statytas ir apklotas baltu tinku. Pažiobės augštumas leidžia manyti, kad ir stogas iš pradžių bus buvęs taip pat augštas ir

tik vėliau bus perdirbtas plokščiu. Trobesys gavo savo vardą nuo akmeninio perkūnėlio, rasto sienoje, kertant langą į gatvę. Tai paskelbęs yra T. Narbutas XIX. amžiaus pradžioje.

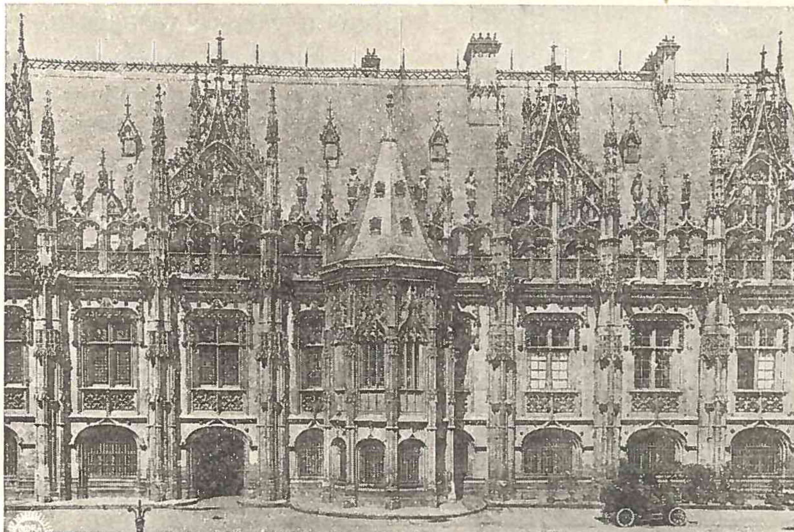
Plaukiant iš Kauno Vilkijon, pusiaukelėje pastebime kairiajame Nemuno krante originalią ir labai vaizdingą (malerisch, pittoresque) šventyklą. Yra tai Zapyškio bažnyčia. Ji esanti pastatyta Vytauto, bet savo išvaizda primena kryžiuočių bažnyčias. Ji neturi nei bokšto nei altoriaus apsydos ir jų jai net pridurti negalima, nenusidėjus proporcijų dėsniams. Mat, jos stogas du kartu augštesnis už pačią bažnyčią, pamatinis gi planas rodo kvadratą.

Pav. 136. Kauno katedra.

Papuošti pažiobės tokiai bažnyčiai mažomis lėšomis yra labai sunku, bet sumanus architektorius lengvai tai padarė išdėstydamas lygias sienas daugybe ilgų ir siaurų aklinių langų. Tokiais pat langais padalintos ir plačiosios skersinės sienos.

Reikia pripažinti, kad ši viduramžių bažnyčia savo laiko dančių gerokai nuskriausta išvaizda gyvai primena

Pav. 137. Roueno teismo rūmas.

žilą senutę, puikiai harmonizuojančią su seniu Nemunu. Tikrai, Baucis et Philemon. Bet ar ilgai ji dar klausysis savo draugo slėpiningų pašnekėsių, jei lengvaminčiai žmonės, išaugę jos pastogėje, nesušelps jos senatvės?

Pabaigdamas kalbėti apie mūsų gotiką, turiu pabrėžti, kad mūsų statytojai ir globėjai pasižymėjo gera skonimi. Jie, mat, mokėjo įvertinti ir panaudoti medžiagos natūralią spalvą estetiniams siekiams ir neapklojo jos šlykščiu tinku, kurs ir praktikos žvilgsniu nedaug vertas.

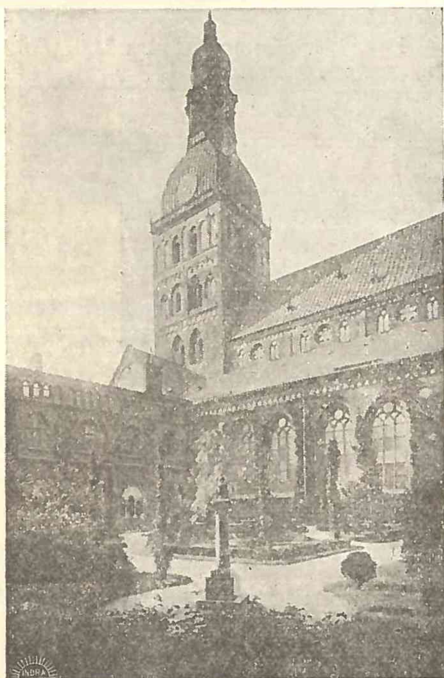
Gotiškuoju stiliumi statyta nemaž ir šiaip — jau rūmų, ypač gi rotušių (žiūr. fig. 137). Į šiaurę nuo Harco mėgdavo net paprastus namus gotišku būdu taisyti. Sutinkama taip pat gotiškai papuoštų šulnių ir fontanų.

Pramonės dailė neatsiliko nuo architektūros. Iš medžio taisyta sakyklos, klausyklos, altoriai, suolai, krotelės ir kiti bažnytiniai rakandai. Šaltkalviai davė gražius durų apkaustymus, žibintuvus, žirandolius. Monstrancijos ir relikvijoriai stebina savo filigraniniu puikumu. Net ir apdarai turėjo gotiškas formas.

VIII. Latvijoje.

Pabaltijos krašte, priėmusiame krikščionių tikėjimą, pradžioje tryliktojo amžiaus, turime žymiai daugiau gotinio stiliaus liekanų, negu Lietuvoje, kur apie du šimtu metų vėliau prasiplatino Kristaus mokslas. Pabaltijoj randame netiktai bažnyčias bet ir pilis ir vienuolynus gotiniu stiliumi statytus.

Ryga buvo katalikystės lopšys Latvijoj. Čionai ir randame visų seniausias gotines bažnyčias. Dar prieš Kelno, Freiburgo ir Regensburgo katedras pastatyta Rygoje Marijos katedra, šv. Jurgio, šv. Petro ir Marijos Magdalenos bažnyčios. Jų statymo laikas supuola su Paryžiaus, Roueno, Reimso, Amieno katedrų statymu. Iš Francijos ir bus ėmę jų architektoriai pavyzdžius savo bažnyčioms, tai nurodo ir koplytėlių vainiko vartojimas.

Pav. 138. Rygos katedra.

Minėtųjų bažnyčių gotikas buvo angstyvojo gotiko visų angstyviausias ir todel jo lytys maž tesiskiria nuo romaninių. Ten nematysi nei vimpergių, nei pinaklių, nei krabų, nei gėlių kryžiaus, nei gotinio tinklo. Storos tvirtovių sienos nereikalavo nei kontraforsų (spyrių), nei spyrių lankų. Stambių bokštų langai, kaip ir romaniniame stiliuje, daugėjo pasikeliant augštyn. Net ir gaidžiai ant bokštų rodo romaninio stiliaus įtaką. Ornamentus tik retai sutinkame.

Marijos katedra (Māras baznica, Domas baznica, Domkirche) turi iš pietų pusės šventorių, apvestą gražiu kryžgangiu (žiūr. pav. 138) ir kapitulos salę gražesne architektūra negu pati bažnyčia. Čia mat, pilioriai suskaityti kolonomis, papuoštomis pumpurų kapiteliais, ant jų gi harmoningai remiasi arkadų voltos ir kriauklų juostos. Ties jomis prie sienos kolonų vietas užima gražios pumpurų konsolės. Tą pačią sistemą matome ir kryžgangyje (Kreuzgang). Pačioje bažnyčioje tiek maž ornamentų, kad jų reikia ieškoti. Tik gerai įsižiūrėję pamatome, jog storieji piliorai mėginta palengvinti, susmulkinant kertes kertelėmis. Tai pa-

siekta, nukertant kertes ir gautą plokštį padalinant kertelėmis. Jų viduryje augštai ant konsolių pastatyta kolonėlės remti augštiems sienų piliastrams; tarpininkaujantiems tarp kriauklų ir piliorių. Sunkūs pilioriai eina tik lig architravo. Ant jų guli vidurinės navos siena, šalinių navų kriauklai ir arkadų archivoltos. Nuo jų pasikelia ir vidurinės navos piliastrai, einantys lig velvės ir priimantys jos kriauklus. Kadangi tie piliastrai suskaidyti puskolonėmis, tai jie atrodo visai lengvi ir priduoda visai bažnyčiai lengvumo. Yra tai optinis klaidinimas, išeinąs geran visai architektūrai. Kad taip storoms sienoms ir tvirtiems pilioriams, kokius randame Rygos Domo bažnyčioj, nebereikėjo spyrių pagalbos, savaime suprantama. Jų jinai ir neturi.

Kalbėdami apie buvusiąją Rygos katalikų katedrą, negalime nutylėti apie jos garsiuosius vargonus. Nekalbant jau apie jų lengvą ir gražią architektūrą, turime pažymėti, kad jie po Sidnejo (Australiioj) vargonais yra visų didžiausi, o gal ir visų geriausi, visame pasaulyje. Jų koncertai yra plačiai žinomi ir duoda nemaž estetinio pasigerėjimo.

Pav 139. Šv. Jokubo bažnyčia Rygoje. Dabar katalikų arkivyskupo katedra.

Šv. Jokūbo bažnyčia (žiūr. pav. 139) pasižymi nepaprastu rimtumu. Joje ir ieškodamas nerasi ornamentų. Sienų, piliorių ir arkadų storumas ją daro stačiai tvirtove. Tik smaili lankai, velvės kriauklai ir didi langai skiria jos architektūrą nuo romaninio stiliaus. Užtai ji imponuoja savo senumu ir labai rimta išvaizda. Jos varinis bokštas, laiku apsidengęs patina, primena žilą senį, kurs gerai turi atminti krikščionystės pradžią Pabaltijos krašte. Su ja puikiai harmonizuoja ir apylinkės namai iš vidurinių amžių. Vienintėlis bažnyčios pagražinimas — portalas — rodo baroko formas ir bus daug vėliau statytas.

Prasiplatinus reformacijai Latvijoj, ji buvo paimta liuterių ir tik 1582. m. karalius Steponas Batorijas ją pavedė vėl katalikams. Deja, 1622 m. Gustavas Adolfas ją pagrąžino liuteriams, bet 1923. m. visiuotiniu balsavimu ji ir vėl atiduota katalikams ir pertaisyta Rygos arkivyskupo katedra. Ad multos annos!

Tą patį likimą turėjo ir šv. Magdalenos bažnyčia tuo tik skirtumu, kad 1710. m. Petro Didžiojo ji buvo pavesta stačiatikiams, nuo didžiojo karo gi perėjo į katalikų rankas.

Šv. Petro bažnyčios bokštas, dėliai savo augštumo paprastai ilguoju Petru (garais Pēteris, der lange Peter) vadinamas, rodo barokinius motyvus ir

bus daug vėliau statytas negu pati bažnyčią. Jos gi trys gražūs fronto portalai jau tikras barokas.

Šv. Jono bažnyčia įdomi savo tinklo velve. Bet ji tiek užkrauta suolais ir ložomis, jog daro teatro įspūdį. Rodos, žmonės čia daugiau rūpinasi savo patogumu, negu Dieva garbe.

Iš provincijos šventyklų paminėtinos Cėsų (Vendeno), Valmieros, Rujenės ir Ikškilės bažnyčios. Iš pilių beliko griuvėsiai. Tarp jų randame dvejų vyskupų pilių griuvėsius: Kokenhuzene ir Turaidoj (Treiden). Jie verta aplankyti dėliai jų gražių apylinkių. Ypač Turaidos pilies griuvėsiai stovi labai puikioj vietoj — Livonijos Šveicarijoj. Visiems Lietuvos ekskursantams patarčiau juos aplankyti. Iš ordeno pilių įdomiausi bus Cėsų ir Siguldos (visai arti Turaidos).

IX. Estijoj.

Estijoje kitąkart buvo dvi vyskupystės: Dorpato (Tartu) ir Ezel-Vyko (Oesel-Wiek). Abejose liko daug gotinių bažnyčių; jos visos dabar liuterių rankose.

Dorpato vyskupystėj įdomiausios bus: šv. Panelės (St. Mariae), Šv. Jono bažnyčios ir katedra (griuvėsiai) Dorpate, kaip ir bažnyčios: Nüggen'e, Randen'e, Urbs'e, Sagnicoj, Neihausen'e ir Kavelecht'e. Jų struktūra labai panaši į Rygos bažnyčių būdą. Tik Dorpato katedra rodo lengvesnę architektūrą. Ji net turėjusi du bokštu. Jos šešiakampiai pilioriai, suskirstyti lystėmis (mūro išlaidomis), rodosi gana lengvi. Tarp ornamentų paminėtina dažnai atsikartoją ąžuolo lapai.

Ezelio-Vyko (Oesel-Wiek) vyskupijoj daugiausiai gotinių bažnyčių užliko ant salų Ezel (Oesel) ir Mohn. Jų įdomiausios bus: Peude'je, Volde'je, Kielkond'e, Karris'e, Karmel'e, Kaellungoje, Mohn'e ir koplyčia Arensburge. Jų visų gražiausia bus Karriso bažnyčiā. Jos triumfalinis lankas prieš didįjį altorių su figūromis ir šventnamiukais kapiteliuose neturi sau lygaus visame Pabaltijos krašte. Savo portalais ji gali drąsiai konkuruoti su Rygos „Domas baznica". Kiek galima spręsti, salų protestantai nebuvo taip žiaurūs, kaip kontinente. Kada čia, pagauti fanatizmo, visa naikino, kas priminė katalikų bažnyčių tvarką, ardė altorius, skaldė ir trupino figūras, pjaustė šventųjų paveikslus, degino klausyklas ir skandino šventuosius, ten į visa tai šaltai žiūrėta. Kada iš Rygos 30 altorių nebliko nei vieno, Ezelio saloje mes randame dar net šv. Sakramento namiukus (Sacramenthäuschen), kaip: Peudeje, Karise, Arensburge, skaptytus altorius (Karmele, Kaellungoje) ir net krikštytuvę (Woldeje). Taip-pat užliko kai kurios skulptūros.

Vyko nuovadoj tebestovi ir tebevartojamos (liuterių) vidurinių amžių bažnyčios šiose vietose: Merjama, Kirrefer, Hanehl. Iš Hapsalo katedros, deja, teliko griuvėsiai.

Revelis (Talinas) savo gotinėmis bažnyčiomis gali drąsiai lygintis su Ryga. Ten randame: katedrą, šv. Olajo, šv. Mikolojaus, šv. Dvasios, šv. Mykolo ir dominikonų bažnyčias. Visos jos gana gražios.

Šv. Olajo bažnyčia turi viduriněj navoj ir prezbiterijoj žvaigždės velvę, ko Rygos bažnyčiose nerandame. Šv. Mikalojaus bažnyčioje užsilaikė šv. Barboros koplyčia su senovės reljefais.

Visų lengviausiu stiliumi pasižymi bažnyčios Jerven'o provincijoj. Vietoje paprastų storų piliorių čia matome augštas kolonas. Jųjų įdomiausios bus: Ampelyje, Turgel'yje, kaip ir kaimuose, pavadintuose bažnyčių vardais: St. Matthaei, St. Petri, Marien Magdalenen.

Harijoj (Harrien) užeiname gana gerai užsilikusių vienuolynų griuvesius kaip Padis'e ir Brigitten'e.[1])

Baigdamas kalbėti apie Pabaltijos gotiką turiu pažymėti, kad jis sudaro savotišką to stiliaus rūšį — Pabaltijos gotiką. Jame matyti linkmė į prastumą. Išaiškinama tai klimato reikalavimais ir vietine medžiaga. Čia, mat, atatinkamo statymui akmens visai nėra, minkštesnės gi medžiagos (molio) ornamentus lengvai naikina šaltų žiemų šalčiai. Todel iš oro čia ir atsidėjęs nerasi jokių ornamentų. Bokštai visur stori ir keturkampiai, einą augštyn viena linija. Plytų spyriais irgi nelabai pasitikėta ir statyta sienos kaip tvirtovėms. Tašamo akmens stoka neleidė ir viduje daug ornamentų taisyti. Neramūs laikai galėjo taip-pat turėti įtakos į statymo dailę.

[1]) Kad skaitytojas gautų pilną nuomonę apie gotines bažnyčias, užsilaikiusias Estijoje ir Pabaltijos krašte, turiu dar čia paminėti bažnyčias ir Livonijos ordeno teritorijoj: Pernavoje (šv. Mikalojaus), Gross-Jahannis'e, Klein-Johannise, ir koplyčios liekanas Fellin'e.

Turinys.

RENESANSAS.

Renesanso stilius.

1420—1580.

Apie renesanso kilmę ir pavadinimą nemaža yra priešingų nuomonių. Vieni tvirtina, kad jis esąs atgimęs klasikinis stilius ir todel jis pavadintas atgimimo (rinascimento, renaissance) stiliumi. Kiti jį pravardžiuoja didžturčių stiliumi, kadangi buvęs skirtas didžturčių rūmams puošti. Kiti vėl sako, kad jis tik delto vadinamas renesansu, kad buvęs pačios žmogaus dvasios atgimimas.

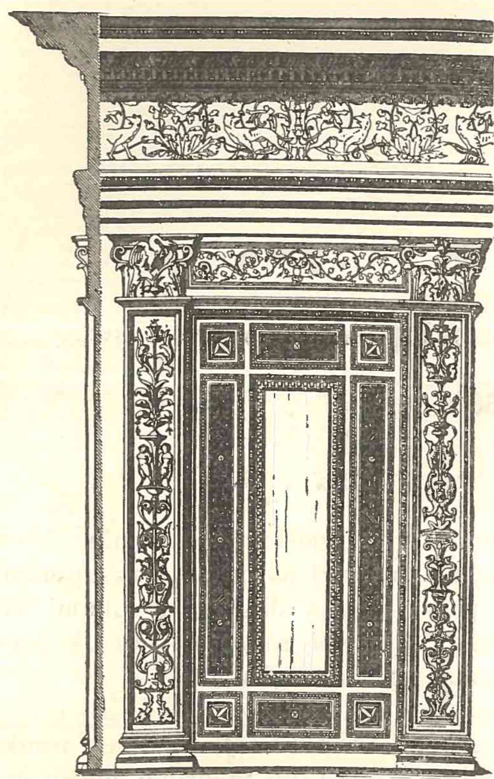
Pastaroji nuomonė bus, regis, tikriausia.

Gotinis stilius, kaip žinome, buvo grynai idealinis. Jis traukte traukė dūšią nuo žemės ir kėlė ją augštyn į padanges. Atitiko įtai vidurinių amžių gyventojams ir scholastikos auklėtiniams, bet sopamai varžė susipratusį pilietį, kurs geidė laisvės. Nors ir jis neatsisakė nuo Dievo ir nekėlė riaušės prieš bažnyčią, tačiau nebenorėjo būti aklu vergu, bet tik išmintingai paklusniu sūnumi.

Tam atgimimui davė pradžią šv. Franciškus iš Asyžos, didžiausis gamtos mylėtojas. Jis priminė žmonijai, jog Dievas galima rasti netik paslaptingoj gotiko bažnyčioj, bet ir gamtoje, visuose Dievo padaruose. Jei seniau į gamtą žiūrėta su pasipiktinimu, tai dabar ji pripažinta gražiausiu Dievo rankų darbu. Savo grože ji pritraukė net tokius dvasios vyrus, kaip: Dantę, Petrarką, van Euck'us, Giottą ir k. Pradėta ja sekti visose dailės srityse. Gamtoje atrasta ir žmogus, kaipo tobūliausis Dievo padaras. Kuomet vidurinių amžių vienuoliai bjaurėjosi žiūrėdami į žmogaus kūną, dabar rimčiausi dailininkai ėmė jį pavyzdin. Angelai, šventieji ir patsai Dievas gavo žmonių pavidalus. Tiesa, ir gotike užeiname šventųjų stovylas, bet jos ten buvo tik architektūrai puošti. Visai nesirūpindamas anatomija ir perspektiva, gotikas tenorėjo jomis pagražinti puošiamas vietas.

Senovės klasikinės formos, vartojamos renesanse, dar neįtikina, kad jis būtų kilęs iš antikės. Jos mums tepasako, kad renesanso statytojai jas žinojo ir mokėjo jomis naudotis.

Taip pat sunku sutikti su nuomone, kad renesansas buvęs grynai pasaulinis stilius. Juk bažnyčia buvo ypatinga jo globėja. Be jos pagalbos jis nekuomet nebūtų taip išsiplėtojęs ir tokie talentai, kaip: Leonardas da Vinči, Raffael'is, Michelangelo ir kiti didvyriai dailės srityje būtų žuvę žmonijai. Popiežiai buvo uoliausi jo skleidėjai.

Pav. 140. Arabeskų ornamentai.

Renesansas stengėsi duoti plačių, šviesių, patogių, jaukių ir puikių rūmų. Tai jis mėgino pasiekti ne protu ir sumetimais, bet savo statytojų individualiniu talentu. Jo pamatinė taisyklė buvo estetinė skonis. Įvairumas, dailios proporcijos, harmonija jam labiau rūpėjo, negu organinė struktūra, matematiniai sumetimai arba geometrijos reikalavimai. Ką padarė cirkelis su mastu graikiniame ir gotiniame stiliuose, tai pasiekė estetiška akis renesanse.

Kada pirmieji buvo varžomi konstrukcijos įstatymais, renesansas težinojo statytojų valią. Todel renesanse yra tiek stilių, kiek buvo talentingų statytojų. Užtat niekas nėra taip sunku aprašyti, kaip renesansas.

Visgi galima rasti ir bendrų motyvų, karakterizuojančių to stiliaus ypatybes. Taip, pasergstime tris jojo epokas: angstyvąją, augštąją ir vėlyvąją (Früh-, Hoch- und Spätrenaisance).

Angstyvojo renesanso svarbiausia ypatybė yra noras puoštis. Tarsi jauna mergina, jis vis puošiasi, vis gražinasi ir vien tikrais papuošalais. Apgaulio jis nežino, melas prieštarauja jo būdui. Jis nedirba akmens iš tinko, marmoro iš gipso, audeklo iš geležies, kaip pav. barokas. Jo medžiaga visuomet yra tikra.

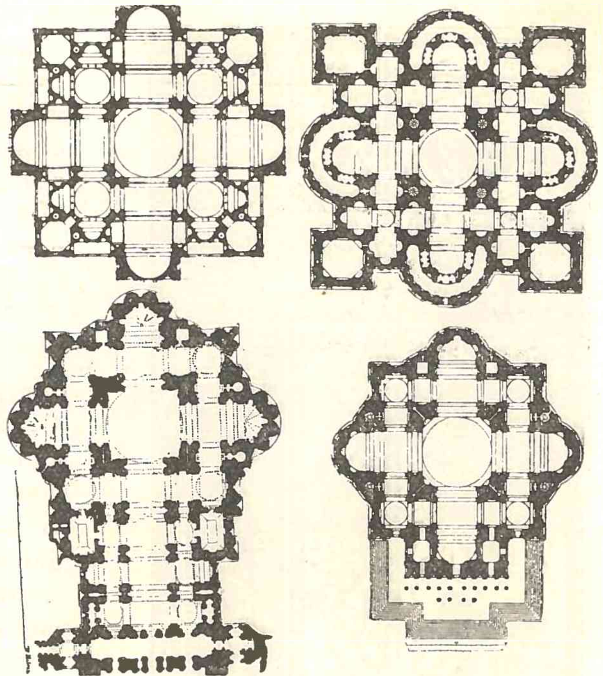
Savo papuošalus jis pasiskolino iš antykės, tik savotiškai juos perdirbdamas. Iš kolonos pašalino griovelius, jų vieton dėdamas apačioj dūdų pavidalus, viršum gi plokščius reljefus (žiūr. fig. 153). Kapitelius mėgo puošti delfinais, sparnuotomis baidyklėmis ir kitais gyvūnų paveikslais. Puskolonių vieton statė piliastrus, kurių kraštai turėjo rėmų pavidalą, vidus gi puošta puikiais reljefais (žiūr. fig. 140). Tais piliastrais padalindavo oro ir vidaus sienas ir puošdavo angas, duris ir langus. Angstyvasai renesansas taip mėgo reljefus, kad jais puošdavo visas gražinamas vietas, ypač gi fryzus. Pagaliau ir gzimsai klota reljefais. Buvo tai tikras reljefų stilius.

Nemaž jis patarnavo architėktūrai, įvesdamas jos sritin naujas formas, kurias nors ir randame antikėj, bet visai kitam tikslui vartojamas. Čia paminėtina kandeliabro kolona, padaryta iš senovės žibintuvo. (Žiūr. fg. 161). Baliustro (gražaus krotelių stulpiuko) dailus suuaudojimas irgi jojo nuopelnas. (Žiūr. fg. 172). Didžiausią gi garbę įgijo jis, pritaikindamas rustiką statymo dailei. Buvo tai rupus mūras, statytas iš keturkampių akmenų (kvadratų) nukirstais rėmų pavidalo kraštais. Reiškiant rustikai stiprumą, tie akmenys turėjo visokio šiurkštumo viršus. Kadangi apatinis rūmo augštas kėlė visą trobesį, ir jo rustika bu-

vo šiurkščiausia. Antro augšto sienos puošta jau švelnesniais kvadrais, trečiasis gi augštas turėjo visai lygią rustiką. (Žiūr. fg. 149).

Brangiausis renesanso turtas tai kopula. Ji eina per visas epokas ir taip yra pageidaujama, kaip lietuvaitei rūtų vainikėlis.

Luboms vartota kryžiška ir apvalioji (bačkos) velvė ir plafonas arba lygios lubos, puošiamas kasetomis ir paveikslais.

Šv. Petro bažnyčios pam. planas.
142. Bramantes. 143. Peruzzi'o.
144. Dabart. bažn. 145. Michelangelo planas

Augštasis renesansas rodo daugiau vyriško tvirtumo ir subrendimo, negu angstyvasai. Juo pasireiškia prastumas, aiškumas ir jėga. Jis nebeužsiima mažmožiais ir papuošalais, bet stengiasi pasiekti vyrišką didumą, išsiplėsdamas į šalis. Detaliai jam maž terūpi, kad tik apsireikštų jo iškilminga didenybė. Todel jis mėgsta tvirtas formas. Puskolones perdirba piliastrais, kolonas gi pilioriais. Durys ir langai puošiami storomis pažiobėmis bukų kerčių ir priplotų lankų formoj. Sienos padalinama nišėmis. Langai taisoma kertuotiniai, apskritai gi baigiamiems duodama nors kertuotiniai rėmai. Dėliai rūmo platumo dažnai vartojama netikroji velvė, prikabinama prie bolkių.

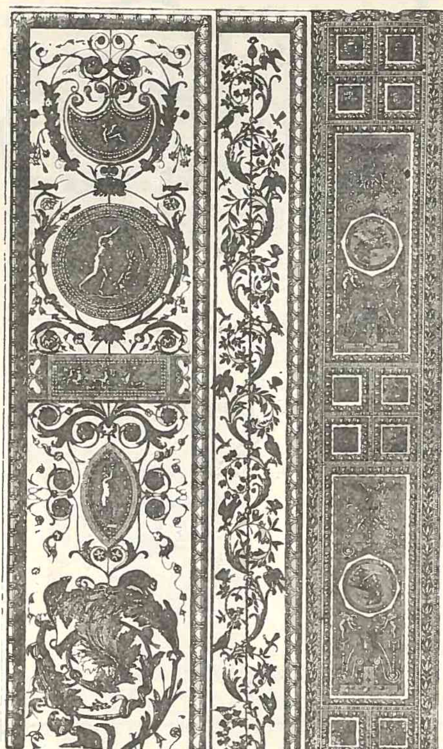
Deja, besivydamas paskui didenybes, augštasis renesansas pergreit paseno. Jo formos sustingo ir stojosi perdaug rupios. Papuošalai nubirėjo, kaip rudenį medžio lapai, ir iš stipraus vyro beliko šaltai rimtas senelis — vėlyvasai renesansas.

Atskyrę bažnyčias nuo didžturčių rūmų, dar geriau pažinsime renesanso sistemą.

Bažnyčios esti dviejų rūšių: centralinės ir išilginės.

Renesanso idealu buvo išrutuluoti trobesį centrališkai. Nuo kopulos, kaipo širdies, rūmė turėjo išsiplėtoti į visas puses tarsi ratas apie stabulę. Todel apskrita bažnyčia buvo visuomet pageidaujama. Del įvairių aplinkybių tai neįvykstant, statė kertuotines bažnyčias arba kryžiaus formoj (žiūr. fig. 142—145), vienok paturint centralinį statymo būdą.

Tačiau neapseita ir be ilgnamio. Norint sutalpinti daugiau žmonių, įtaisyti šalines koplyčias, padidinti vietą, ilgnamio išvengti nebuvo galima. Bet centralio rūmo ir tuomet neišsižadėta. Reikalaujamas erdvumas pasiekta, pristatant centraliai bažnyčiai skersinę ir išilginę navą.

Pav. 141. Rafaelio groteskai.

Palaikyti bažnyčios centraliam būdui, renesansas suėmė visus sienų spyrius į vidų, įtaisydamas tarp jų koplyčias ir koridorius praeiti. Tuo prakėsta bažnyčios, vidus kadangi stipriai sujungti spyriai galėjo kelti ir atremti plačias ir sunkias lubas. Negana to, didesnėms bažnyčioms dėdavo netikras (medines) velves ir kasetų lubas.

Viešpataujant kopulai visame šventnamy, centraliai bažnyčiai bokštų nebereikėjo. Bet pristačius jai ilgnamį, prireikė ir bokštų. Čia kopula nebepatenkino optinės akies. Reikėjo ir ilgnamiui duoti tinkama išvaizda. Nelaimei, tą klausimą turėjo išrišti italai, renesanso gamintojai. Bet jie, nors ir buvo gabiausi statytojai, bokštų vienok statyti nekuomet gerai nesugebėjo. Ką gi jie padarė? Šitai, pastatė šalia bažnyčios vieną bokštą kaip kokią varpinę ir pavadino ji dar campanilla. Kadangi bokštas visais augštais turėjo vienodą drūtumą, tai nesunku jis buvo papuošti piliastrų eilėmis.

Bažnyčios f r o n t a s turėjo senovės šventnamių išvaizdą ir buvo puošiamas kolonų ir piliastrų eilėmis. Paprastai jis ėjo dviem augštais. Platesnį žemąjį augštą vienija v o l i u t o s (riestiniai) su siauresniu antruoju.

D u r y s ir l a n g a i statyta tarp piliastrų ir kolonų po puikiais, gerokai iškištais gzimsais. Dažnai kolonos būdavo taip ilgos, kad eidavo per du augštu, taip kad langai, durys ir nišės tarp jų rodydavos visai menki.

Š v i e s o s daugiausiai įeidavo bažnyčion per kopulą, kurios bubinas (Tambour) nemaž turėjo langų ir buvo baigtas cilindru (kiauru bokšteliu, liktarne, Laterne). Žiūr. fg. 146.

Pav. 146. Florencijos katedra.

Kaip minėjau, renesansas neturėjo ypatingų, tipinių formų ir todėl davė statytojams didžiausios laisvės. Užtat jis pasižymi nepaprastu įvairumu. Vien tik kopula, apvalioji (bačkos) velvė ir senovės klasikinės formos bažnyčių statymui

visados vartojamos. Taip pat visados norėta duoti šviesus, linksmas ir erdvas šventnamis, jei galima be šalinių navų, kad būtų daugiau aikštės.

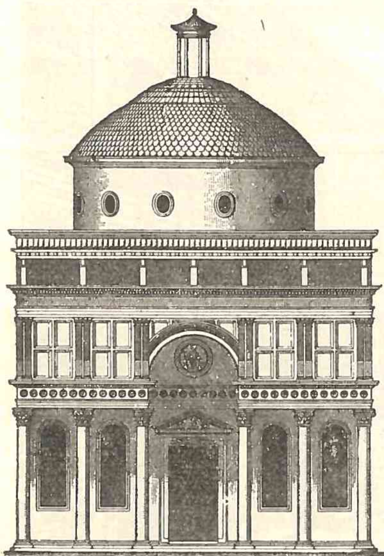
Nors renesanso globėja buvo Bažnyčia, vis delto reikia pripažinti, kad jis didžturčių rūmams labiau tiko. Jo frontai, panašūs į stabmeldžių šventyklas, jo ornamentai su savo amurėtais (meilės dievaičiais), vaisių eilėmis, muzikos instrumentais, žvėrimis, paukščiais, ir baidyklėmis ne visai sutiko su rimta bažnyčios dvasia.

Pav. 148. Palazzo Pitti Florencijoj.

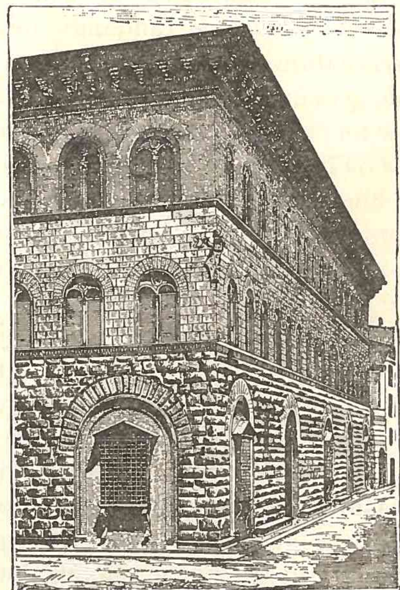
Užtat jis kaip tik ir buvo didžturčių rūmams puošti ir ligi šiol pasilieka mėgiamoji p a l o c i ų a r c h i t e k t ū r a. Tai tikrų tikriausis didžponių ir valdytojų stilius.

Pirmieji renesanso palociai (palazzo) turėjo rustikos fasadą ir ėjo trimis augštais, atskiriamais akmens gzimsais. Rustika, kaip minėjau, katru augštu darėsi švelnesnė ir rodės lengvesnė. Tokiu būdu pabrėžta sunkumo jėga. Trečiasai augštas pasibaigė vainiko gzimsu (Kranzgesims), kurs, būdamas gerokai iškištas ir labai dailiai papuoštas, puikiausiai visą rūmą vainikavo.

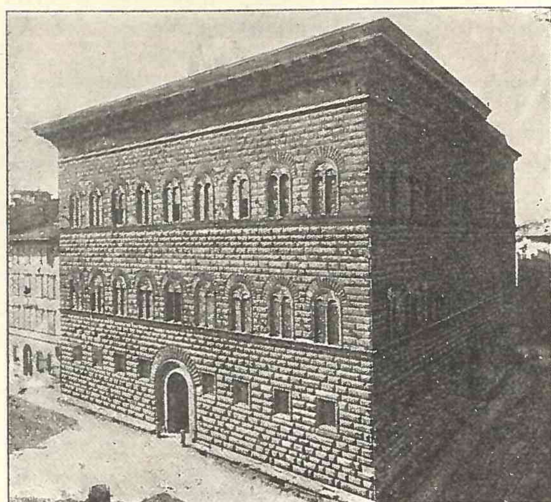
L a n g a i ir d u r y s iš pradžių baigėsi apvaliais romiečių lankais, paskui gi buvo keturkampiai. Durys visuomet puošta dailiais ableturais ir stovėjo po iškištu, konsoliais paremtu gzimsu. Augštame renesanse durys ir langai vainikuota lenktomis (apvaliomis) ir laužtomis (aštriomis) pažiobėmis, tokiu būdu, kad už lenktos ėjo laužta (žiūr. fg. 166).

Pav. 147. Capella de' Pazzi Florencijoj.

Pav. 149. Palazzo Ricardi Florencijoj.

Pav. 150. Pal. Strozzi Florencijoj.

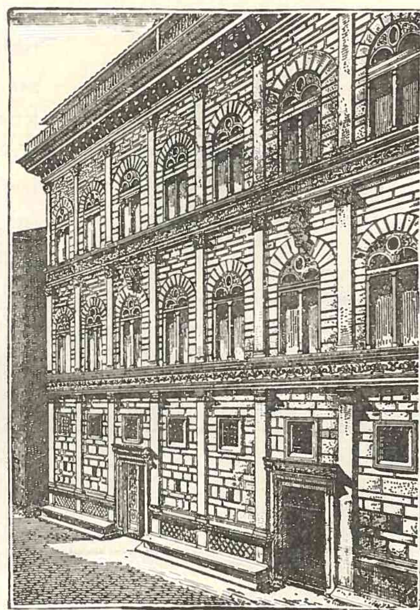
Gražiausi ir įdomiausi buvo rūmų kiemai, iš visų pusių apstatyti puikiomis piliorių ir kolonų arkadomis. Tokiomis arkadomis puošta paskui ir rūmų fasadai (žiūr. fg. 153).

Norint geriau pažinti renesansą, reikia prisižiūrėti ir jo ornamentikai.

Dekoracijų žvilgsniu renesansas buvo visų stilių turtingiausis. Tik ačiu statytojų talentams išlaikyta visuomet gera skonis ir pasisaugota nuo perdėjimo.

Architektūrai, lygiai ir ornamentams renesansas ėmės pavyzdžių iš klasikinės senovės, bet jų nesekė vergiškai. Ypač iš pradžių stengėsi juos perdirbti savotiškai. Tik augštajame renesanse prisilaikyta daugiau klasikinių formų.

Jei renesanso architektūra nežiūrėjo jokių geometrijos sumetimų ir proto taisyklių, vien estetiniais statytojų jausmais ir fantazija užsitikrindama sau būvį, tai jo ornamentika dar mažiau leidėsi varžyti kokiais nors įstatymais. Dailininkų noras ir skonis buvo jos gimdytojai ir auklėtojai. Todel joje randame tiek įvairumo ir invidualumo. Savo motyvus ji ėmės iš žmonių, gyvūnų, augalų, daugiausiai gi iš pasakų. Genijai, amurėtai, slibinai, sparnuoti žvėrys, neregėti paukščiai ir kitos baidyklės dabino ne tik šiaip jau rūmus, bet ir bažnyčias. Taip pat dažnai sutinkame: vaisių eiles, girlandas gausybės ragus (Füllhörner), papuoštus herbus, kaspinų pynutes, kandeliabrus, perlų eiles, arabeskus ir groteskus, ypač du pastaruoju. Groteskus įgyvendindo Raffael'is, apklodamas jais sienas ir lubas. Motyvus ėmė jiems iš gamtos, paprasto gyvenimo, mitologijos, poezijos, sapnų, žaislų ir svajonės. Visa tai mokėjo jis taip gražiai sutvarkyti ir supinti, kad išėjo vienas begalo gražus, linksmas ir puikus vaizdas (žiūr. fg. 141). Arabeskai irgi buvo gyvos fantazijos darbas. Apie lazdą vyniojasi augalai, jų gi tarpe stovi gyvūnai, amurėtai, kaba ginklai, skydai, vainikai ir t. t. Renesanso laikais arabeskai mažką skiriasi nuo groteskų. Pirmuosius vartojo mažesnėms plokštims, pav. piliastrų tarpe-

Pav. 151. Pal. Rucellai Florencijoj.

liams (Füllungen) puošti, groteskais gi apklodavo net ištisas sienas (pal. pav. 140 ir 145).

Prie ornamentikos gražumo nemaž prisidėjo plastikos ir tapliavos suvienijimas. Renesanso statytojai, būdami kartu ir skaptuotojai ir tapytojai, visą savo gabumą pavartojo architektūrai puošti.

Toms visoms gražybėms pamatyti, reikėjo šviesos ir tai tikros oro šviesos. Todel, kaip gotikas stengėsi savo augštoms halėms duoti paslaptingą šviesą per margintus stiklus, taip renesansas mėgo gryną saulės šviesą. Jam marginti angai visai netiko.

Renesansas visokiuose kraštuose.

I) Italijoj.

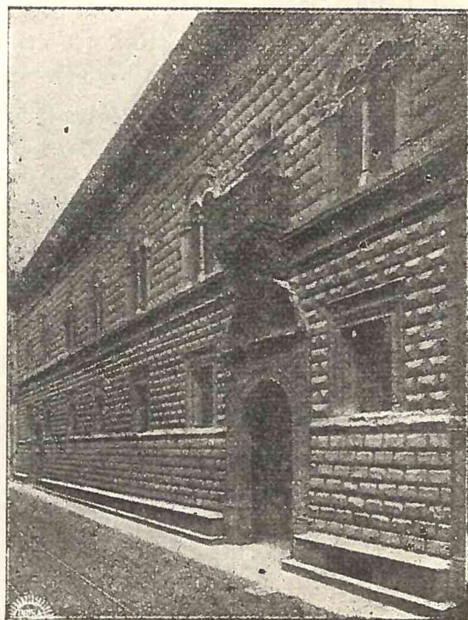
Kaip romaninis stilius buvo vokiečių ir gotikas francuzų, taip renesansas yra italų tautos stilius. Niekas taip jo nesuprato ir nepamėgo, kaip italai.

Italija kaip tik buvo ta žemė, kur renesansas rado sau atatinkamą dirvą. Joje kadaise klestėjo klasicizmas, kurio lytys tebeglūdėjo gyventojų atmintyje, liekanos gi ar gulėjo žemėje, ar puošė krikščionių šventyklas. Tiesą pasakius, klasikinės formos ten niekados nebuvo visai pašalintos. Jas sutinkame bazilikose, romaninėse bažnyčiose ir gotike Nors pastarasis ėjo priešingu keliu, vienok italai del jo neišsižadėjo savo tradicijų, nežiūrint pašaipų ir kritikos. Taigi Italijoj nesunku buvo surasti klasikinių lyčių alfabetas. Prie to daugiausiai prisidėjo humanistai

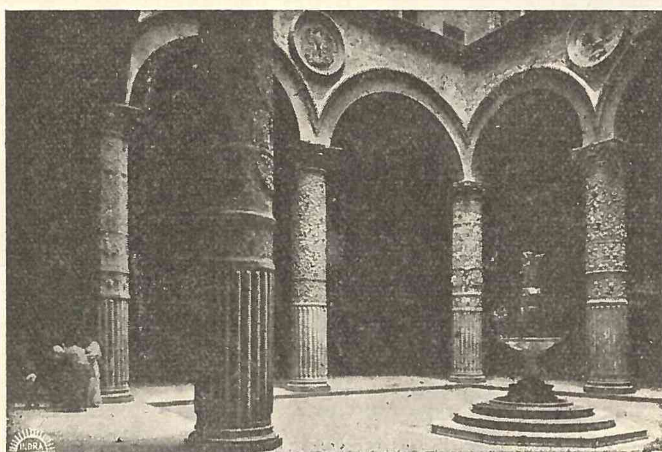
Buvo tai mokslo vyrai, ėmę tyrinėti senovę ir klasikiniuose veikaluose ieškoti maisto savo protui ir dvasiai. Pamažu, atsikėlė senovės kultūra, įvyko atgimimas — renesansas. Kas gyvas ėmė mokytis lotynų ir graikų kalbos. Klasikų raštai rinkta vienuolynuose ir perrašinėta didžiausiu uolumu ir pasišventimu. Roma, senovės liekanų krautuvė, tapo pilna naujojo judėjimo remėjų. Humanistų skaičius matomai didėjo. Florencijoj susidarė nemaža senovės veikalų biblioteka. Dygo klasikinės gimnazijos. Menininkai, išmokę ir pasisavinę klasikinių lyčių alfabetą, ėmė sekti senovės daile.

Deja, scholastikams humanizmas nevisai patiko. Ir ne be priežasties. Su antyke prasiplatino stabmeldžių dvasia, prisikėlė graikų ir romėnų dievai. Tų gi dievų grožės kultas blogai veikė į krikščionių dorą. Nors laisvamanių netrūko ir scholastikos laikais, tačiau dabar jų skaičius žymiai padidėjo. Bet humanizmas turėjo ir savo gerąją pusę. Jis auklėjo laisvės idėją, duodamas progos išsilavinti individualizmui. Vidurinių amžių laikais individualės žmogaus jėgos buvo perdaug apčiauptos ir negalėdamos tinkamai išsivystyti turėjo pasilikti savo užmazgoj. Visi turėjo pasiduoti scholastikų nurodymams. Todel ir talentai negalėjo būti, kaip reikiant, įvertinti ir laisvai darbuotis. Nenuostabu tada, jei žmonės apsišvietę ir susipratę pasidavė humanizmo srovei, matydami joje žmogaus dvasios paliuosavimą iš sunkios vergijos ir tikrą jo pajėgų įvertinimą arba žmoniškumo (humanizmo) pripažinimą.

Į kilusio ginčo kritiką meno istorijos rašytojas neprivalo įsileisti, todel ir aš čia tik paduodu faktą, kad humanistai laimėjo ir viešpatavo net du šimtmečiu Juos rėmė tokie galingi mecėnatai, kaip Florencijos valdovai Cosimo de Medici (+1464), Lorenzo Magnifico (+1496), popiežiai: Nikalojus V., surinkęs vatikano bibliotekon humanistų reikalams antikės raštus, delto ir laikomas jos įkūrėju; Leonas X., Lorenco Magnifiko sūnus; Julius II, garsusis meno mecėnatas. Buvo ir daugiau popiežių, globėjusių humanizmą. Pius II. prieš apimant šv. Petro sostą buvo ir patsai uolus humanistas, vardu Aeneas Sylvius Piccolomini įgarsėjęs humanizmo platintojas, poeta ir istorikas. Likęs popiežiumi, jis nesiliovė renkęs senovės rankraščius ir pasižymėjo statymo uolumu. Sixtus IV. nors ir nebuvo humanizmo mecėnatu, vis delto reiškė jam didį palankumą. Tarp humanistų randame ir labai gilaus tikėjimo vyrų, vienuolių, vyskupų ir kardinolų. Pavyzdžiui paminėsiu tik tokius apaštalus, kaip Tomą Morus'ą, vyskupą Joną Fisher'į, Vengrijos primasą, ir kardinolą Joną Vitez'ą. Jei humanistai pritarė reformacijai, delto jų pasmerkti dar negalima. Juk ir patys popiežiai pripažino reformų reikalingumą, kaip Martinas V (1417—1431). Schizma, kilusi iš popiežių pasielgimo Avignone, pagimdė reformos idėją ir visi rimtai žiūrintys į Bažnyčios reikalus, ja buvo persiėmę. Jei nepašauktieji nevykusiai įvykdino visuomenės pageidavimus, užkrauti visa kaltis humanistams dar nereikėtų.

Pav. 152. Pal. Beliacqua Bolonijoj.

Pav. 153. Kiemas pal. Vecchio Florencijoj.

Italijos renasansą nemaž parėmė miestų respublikų sustiprėjimas, ypač Florencijos. Pasibaigus kryžiaus karams, užmezgusios vaizbos ryšius su orientu, tos respublikos pasikėlė gerovėn ir ėmė šviestis. Skirtumas tarp įvairių luomų sumažėjo ir kilo reikalas patogių butų. Visi ėmė įdomautis grože. Net liaudis ėmė

estetiką studijuoti. Kadangi klasikinės formos visiems patiko, tai renesansui nesunku buvo įvykti.

Quattrocento.
1420—1500.

Ankstyvąjį renesansą italai vadina „Quattrocento“ arba 14. šimtmečiu, augštąjį gi „Cinquecento“ arba 15. šimtmečiu, nors reikia suprasti 15. ir 16. šimtmetį. Yra tai jų vienų skaitymo būdas. Mat, jie rašydami 15 ir 16 taip ir skaito, nežiūrėdami į tai, kad po jų eina dar du skaitmenu. Vartodamas italų pavadinimą, manau skaitytojams palengvinti Italijos renesanso istoriją, kadangi jo periodai maždaug supuola su šimtmečiais.

Pav. 154. Pal. Vendramin Calergi Venecijoj.

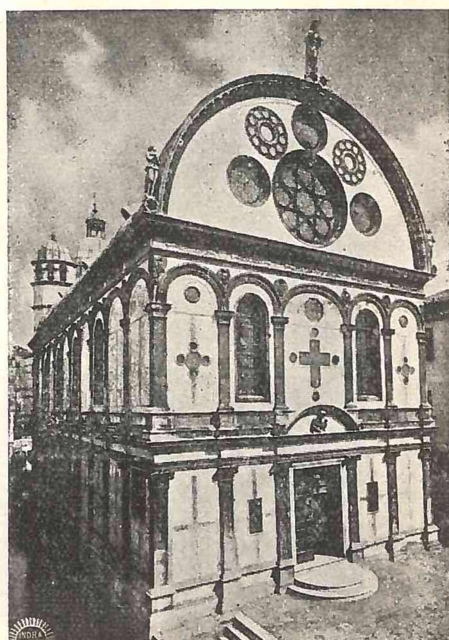
Pirmojo lopšis buvo Florencija, o tėvas Filippo Brunellesco (1377—1446), pragarsėjęs kopula, kurią pastatė ant Florencijos katedros (žiūr. fg. 146). Gerai ištyręs klasikinės senovės architektūrą, jis 1420 m. pradėjo ją skliausti ir per 14 metų laimingai pabaigė. Buvo tai darbas be galo drąsus. Ant aštuonkampio bubino (Tambour) jis suvedė kopulą, turinčią 40 m. platumo ir 91 m. augštumo. Ant jos 1467. m. pagal jojo planą tapo pastatyta 16 m. augštas cilindras (Laterne). Nuo to laiko kopula su cilindru pasidarė renesanso charakteringu ženklu.

Centrolios bažnyčios gražų pavyzdį jis davė, pastatydamas S. Croce vienuolyno kieme koplyčią de' Pazzi. Jos pamatas graikiško kryžiaus formoj, lėkšta, ant lankų stovinti kopula ir puiki priemenė pasiliko renesanso idealu. (Žiūr. fig. 147).

Pagal jo planą 1436 m. pradėta Florencijoj šv. Dvasios (S. Spirito) bažnyčia, kurios puiki perspektyva ir gausia šviesa irgi liko pavyzdingos.

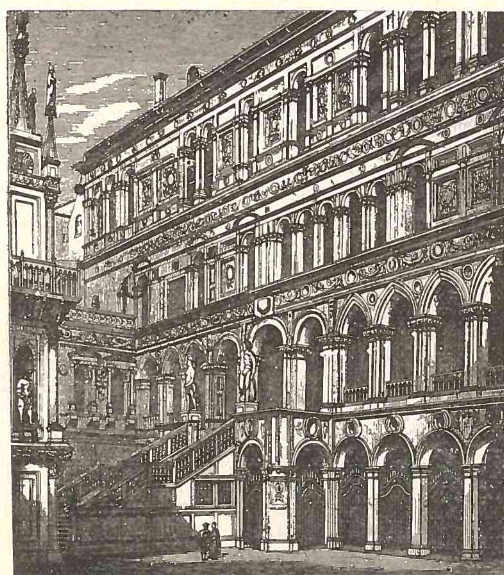
Brunellesco laikomas ir pasaulinio renesanso tėvu. Jo palocius (palazzo) Pitti (žiūr. fg. 148) neturėjo sau lygių rimtumo ir didenybės žvilgsniu. Visas pastatytas iš milžiniškų kvadrų (keturkampių akmenų) jis darė puikios tvirtovės įspudį. Tik dideli langai, gerokai įtrauktas trečiasis augštas ir stipriai iškištas viršutinio vainiko puikus gzimsas (Kranzgesims) įnešė vaizdingus motyvus į jo perdaug rimtą išvaizdą.

Jo pasekėjais buvo Michelozzo di Bartolommeo (1391—1472), Benedetto da Maiano (1442—1497), Leon Battista Alberti (1404—1472), Simone Cronaca (1454—1509), Giuliano da Sangallo (1445—1516). Jų geriausi rūmai buvo: palazzo Ricardi (Michelozzo), palazzo Strozzi (Maiano ir Cronaca), palazzo Rucellai (Alberti), palazzo Gondi (Sangallo).

Pav. 155. S. Maria dei Miracoli Venecijoj.

Pasekdami savo mokytoju, jie vienok suminkštino jo perdaug rimtas ir kietas formas, išdailindami rustiką, padalindami fasadą piliastrais, statydami kiemuose atviras arkadas.

Ir taip susidarė net keturi Florencijos palocių tipai. Pirmojo pavyzdžiu buvo palocius Pitti, kurio rustika, kaip matėme, rodės šiurkšti ir tvirta. Antrą tipą davė palazzo Ricardi. Jo rustika minkštėja augštais. Kada apatinis augštas mažką skiriasi nuo p. Pitti, antras jau turi švelnesnę rustiką, trečias gi visai lygią. Visa apvainikuoja storas iškištas gzimsas (žiūr. pav. 149). Trečiojo tipo pavyzdį matome palociuje Strozzi. Čia rustika susideda iš apvaliai ir švelniai tašytų akmenų (žiūr. pav. 150). Alberti, nepasitenkindamas tuo, padalino visą frontą klasikiniais piliastrais, duodamas rustikai lygios sienos išvaizdą. (Žiūr. pav. 151). Tie keturi tipai davė pavyzdžių visai viduriniai Italijai Juos sutinkame Sienoj, Urbine, Pienzoj ir k.

Pav. 156. Dožų palociaus kiemas Venecijoj.

Kas vien kūno akimis žiūri, tam tie palociai neduoda estetinio pasigerėjimo. Jie atrodo perdaug šiurkštūs, rūškani ir sunkūs. Nematai jokių ornamentų, balkonų, mūro išlaidų ar įtraukų, lodžijų, prienamių. Juostos, skiriančios augštus ir kepurėjantis gzimsas visas jų papuošalas. Bet, kas dvasios akimis moka žiūrėti, tiems jie būtinai turi patikti ir ne vien del jų archainės grožės. Kiek ten didenybės prastume, koks monumentalus tvirtumas, kaip rimtas išdidumas? Čia jau ne vieši namai, visiems prieinami, bet atskiras pasaulis, skirtas išrinktiesiems. Archi-

Procurazie vecchie. Šv. Morkaus b. Procurazie nuove.
Pav. 157. Šv. Morkaus aikštė.

tektūros vienumas aiškiai nurodo į rūmo paskyrimą vienai šeimynai. Nolimetangere, rodos, sakyte sako ta graži tvirtovė ir prie vartų tarsi matai kareivį didžia alebarda. Bet, jei tau leista peržengti jos slengstis, pamatysi ten vaizdą, kurio iš oro visai nesitikėjai. Puikūs salonai, salės, buduarai, kabinėtai eina už kits kito. Visa čia patogu, malonu, gražu. Plafonai kasetuoti, sienos apklotos reljefais, piliastrai arabeskais. Įėjęs į kiemą, dar labiau nustebsi. Dabar suprasi, kad vieną fasadą tematei, bet palocius tęsiasi ir apie visą kertuotinį kiemą. Pirmame, o dažnai ir antrame augšte iš visų pusių eina atviros arkados, duodamos puikias prožiūras, malonią ūksmę nuo karštų Italijos saulės spindulių ir dangą nuo lietaus. Ir gerėjiesi šviesos žaislais ir fontanos pleškėjimu. Ir niekas tavęs netrukdo. Iš tikrųjų, tai atskiras pasaulis (žiūr. pav. 153). Bet kas gi ten gyvena? O gi tų laikų galiūnai: Pitti, Medici, Strozzi, Piccolomini. Tokie rūmai, mat, reikalavo gero iždo ir tik didžturčiai galėjo juos pastatyti. Vieną jųjų mes jau pažįstame. Buvo tai popiežius Pius II., kilęs iš Piccolominių giminės. Tapęs popiežium jis savo tėviškę pakėlė miestu ir pavadino savo vardu „Pienza“ (Pijaus miestas). Čia jis pastatė puikų palocių Piccolomini, labai panašų į palazzo Rucellai. Visas miestas, kaip buvo sumanęs, jam pastatyti nepavyko ir turėjo pasitenkinti minėtu palocium, katedra, vyskupo palocium ir miesto namais (rotuže).

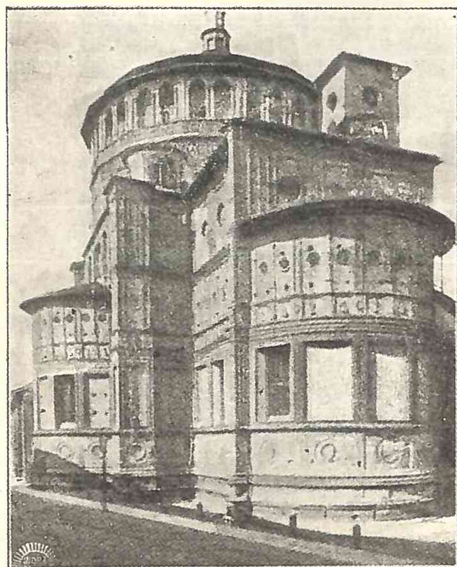
Jei privatiniai didžturčių rūmai pasižymėjo nepaliečiamu majestatingumu, tai vieši palociai, skirti įvairiems susirinkimams, teismams — palazzo del Comune, de' Tribunali, del Consiglio — ir iš oro darė malonaus įspūdžio. Papuošti lodžijomis, atviromis arkadomis, balkonais, jie turėjo vaizdingų vilų išvaizdą. Žiūr. pav. 154. Tokius palocius daugiausia sutinkame Venecijoj ir jos apylinkėj.

Dožų palocius. Pav. 158. Mažoji šv. Morkaus aikštė. Biblioteka.

Venecijoj ir privatiniai rūmai atviri. Vargiai ten rasi palazzo be lodžijų ir atvirų arkadų. Dažnai visas rūmas ir visais augštais apvestas arkadomis, taip kad sienų ir nematai (žiūr. pav. 158). Liuosi nuo lodzijų ir arkadų augštai turi taip didelius ir tankius langus, kad sienos rodos kiauros. Taip atrodo pavyzdin palazzo Vendramin (žiūr. pav. 154). Langų sugrupavimas, viduryje po tris, iš kraštu gi po du arba paliekant po vieną, teikia jiems dar lengvumo. Kolonų, piliastrų ir ornamentų gausumas daro juos visiems malonius ir patinkamus. Tą architektūros būdą įgijo jie tos vietos aplinkybėmis ir tradicijomis. Vanduo mat, kitako reikalauja, žemė kitako. Senieji gi padavimai negali būti pašalinti burtininko lazdele. Vidurinių amžių lodžijos buvo įgijusios pilietybės teises ir renesansas jų įveikti negalėjo. Tradicijų galia dar geriau pasireiškia bažnyčiose. Bizantija ir gotikas, taip gražiai panaudoti šv. Morkaus bažnyčioje pasilieka pavyzdžiu ir renesansui, išėmus antikės ornamentus (žiūr. pav. 157). Matome tai bažnyčiose s. Maria dei Miracoli ir S. Zaccaria. Kada pirmoji primena šv. Morkaus bažnyčią, artroji yra tikras gotikas su renesanso frontu ir kai kuriais antikės ornamentais viduje. S. Maria dei Miracoli aiškiausiai apibūdina Venecijos stilių. Įvairių spalvų marmoro inkrustacijos (įlaidos) yra venecijiečių charakteringas ženklas (žiūr. pav. 155). Gotikos įtaką sutinkame ir dožų palociaus kiemo pusėje (žiūr. pav. 156). Kada pirmas, trečias ir ketvirtas augštas turi renesanso atviras arkadas, antrasis yra grynai gotinis. Bet visa suvesta į puikią harmoniją. Gausia ornamentacija ir laimingas sutvarkymas duoda labai gražų ir malonų vaizdą. — Nemišrą renesansą randame ant šv. Morkaus aikštės. Ties bažnyčia į kairę tęsiasi ilgas rūmas, apstatytas arkadomis visais trimis augštais. Yra tai Procurazie vecchie. Į dešinę jam lygiagrečiai eina visai panašus rūmas, vadinamas Procurazie nuove. Už campanilės stovi puikioji Loggetta, o toliau ęidami mažąja

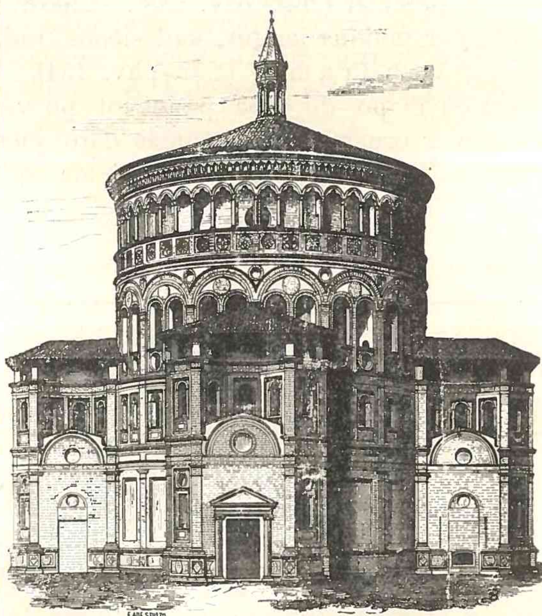
aikšte (Piazzetta) į dešinę ties Dožų rūmais, turėsime senąją biblioteką (Libreria di San Marco). (Žiūr. pav. 157 ir 158). Visi tie rūmai rodo tikrą renesansą be priemaišų. Jie dar taip panašūs į kits kitą, kad manytumei, jog vienu planu ir to paties architektoriaus statyti. Bet taip visai nėra. Senąsias prokuracijas pastatė Pietro Lombardi 1480—1496 ankstyvojo renesanso lytimis, kada naujosios yra Scamozzi'o (1584), biblioteka gi ir loggetta Jacopo Sansovino (1536—1553) kūriniai. Stilių skirtumas pasireiškia tik formų sutvarkymu. Kada ankstyvojo renesanso (Procurazzie vecchie) lytys pasilieka sienos linijoj, pas augštąjį renesansą (likusieji trobesiai) jos išsiveržia į orą (palygink paveikslus).

Pav. 159. Maria delle Grazie Mediolane.

Venecijos lengvasis renesansas napaliko be įtakos ir apylinkės architektūrai, ypač: Paduvoj, Veronoj ir Brescijoj. Dviejuose pirmuose randame visai panašius į kits kitą viešus rūmus Loggia del Consiglio. Tik Veronos palocius viršyja ornamentacijos puikumu. Visas antrasis augštas, pasikėlęs ant plačių pirmojo arkadų kloti apklotas dailiausiais arabeskais ir kitais papuošalais.

Lombardija, trūkstant tinkamo akmens, savo trobesius statė iš plytų. Renesanso laikais čia veikė garsusis Donato Lazzari, pavadintas Bramante. Jo speciališkumas buvo centraliniai trobesiai, ir jis juos mokėjo sutvarkyti, kaip nevienas kitas. Pažvelgę į kopulą bažnyčios S. Maria delle Grazie, pripažinsime, kad tai tikro talento darbas (žiūr. pav. 159). Ji ir ligšiol laikoma Mediolano papuošalu. Juo pasekė Giov. Batt. Battagio bažnyčioje Santa Maria della Croce pas Cremą (žiūr. pav. 160). Tik jis vieton poligonios davė apvalią kopulą. Labai gražų ankstyvojo renesanso pavyzdį duoda Mediolano didžioji ligoninė — Ospedale Maggiore. Tiesa, antrame augšte ji turi gotinius langus, bet jie aptaisyti taip puikiais renesanso rėmais, kad gero įspūdžio visai negadina. Apatinis augštas

Pav. 160. Santuario della Madonna pas Cremą.

turėjo iš pradžios atviras apvalių lankų arkadas. Reikalui jas uždarius, reikėjo langų stilius pritaikinti prie antrojo augšto. Puikus terakoto fryzas skiria augštus. Iš kerčių, susidariusių tarp lankų, kyši gražūs šventųjų biustai. Ant portalo įtaisyta graži lodžija. Visur palaikyta malonus ritmas ir puiki harmonija. Yra tai darbas Antonio Averlino, pavadinto Filarete.

Pav. 161. Certosa pas Paviją.

Lombardijoj quatrrocento pasiekė augščiausį savo išsivystymo laipsnį. Jo šedevrą randame Pavijoje.

Yra tai kartuzų bažnyčia pas Pavijos miestą, vadinama „Certosa". Kas Reimso katedra Francijai, tas yra Certosa Italijai. Iš jos penkių navų dvi kraštinės sunaudota koplyčioms. Kopula aplenkta gražiais, kiaurais bokšteliais, visa gi bažnyčia atviromis galerijomis. Vidus puikiai dabintas tepliorių darbais. Fasada yra tikras šedevras, neturįs sau lygių (žiūr. fig. 161). Vertikališkai ji padalyta į penkius rizalitus (priešakio dalis), horizontališkai į du augštu, pasibaigiančiu galerijomis. Plastika parodė čia visą savo jėgą. Figūros, medaljonai, puikiausi fryzai taip nukloja sienas, piliastrus, gzimsus ir cokulą, jog apatiniame augšte lygios vietos visai nebelieka. Tik stovėk, žiūrėk ir stebėkis! Ir surasi vis naujus motyvus ir vaizdus. Įdomiausis dalykas yra tas, kad nejauti perdėjimo. Priešingai, papuošalai dar pabrėžia struktūros dalis.

Visų mažiausia quattrocento kūrinių užtinkame Romoje. Bažnyčių tuo stiliu ten visai nėra, palociai nepasižymi nei struktūra, nei ornamentais. Palazzo di Venezia atrodo rūškanas ir kvėpia dar viduriniais amžiais.

Cinquecento.
1500 — 1540.

Aukštasis renesansas, nepasitenkindamas antykės ornamentais, stengiasi ir visa struktūra pasekti klasikus. Jo ornamentai gauna architektoninės reikšmės ir esti vartojami atsižvelgiant į logikos, harmonijos ir tinkamų proporcijų dėsnius. Kada quattrocento mėgo puošti plokštis: fryzus, piliastrų tarpelius (Füllungus), juostas, langų ir durų rėmus, pagaliau ir sienas, cinquecento ornamentai, tarsi stipruolio raumenys, išsiveržia iš plokšties storais kontūrais. Jam nerūpi detaliai, jis neieško plokščių puošti, jis žiūri, kad visuma būtų graži. Todel jis pasižymi prastumu. Bet tas prastumas kiltas, harmoningas ir gražus. Jo idealas yra šviesus, erdvas, platus rūmas tvirtais ornamentais, duodančiais malonaus šešėlių žaislo. Toksai rūmas atrodo prakilnus ir iškilmingas. Bažnyčios centralizuojasi apie būtiną kopulą.

Pav. 162. Tempietto in Montorio Romoje.

Kaip Florencija buvo lopšys ankstyvojo, taip Roma augštojo renesanso. Jo kūrėju skaitosi mums jau žinomas Donato Lazzari, pramintas Bramante (+1514), kurs iš Mediolano persikėlęs į Romą ir čia ištyręs klasikinę senovę, taip pamėgo jos formas, jog būtinai stengėsi jas pritaikinti naujajai architektūrai. Jo koplytėlė Tempietto in Montorio (žiūr. pav. 162) nebent kryžiumi skiriasi nuo senovės stabmeldžių šventnamio.

Deja, pirmas rūmas, pastatytas Bramantės Romojo, neduoda dar aukštojo renesanso tipo. Mano nuomone jis reikėtų dėti quattrocento sritin. Yra tai Pallazzo dela Cancelleria (1486—1496). Jo frontas visai panašus į Florencijos palocių Rucellai. Skirtumas apsireiškia tik sienos lygumos sulaužyme dviem rizalitais (sienos išlaidomis) iš galų. Kitoniškas piliastrų sutvarkymas ir gana plokštūs langų rėmai, rodos, jam neduoda dar teisės vadintis aukštuoju renesansu. Jei jį istorikai priskiria vienok pastarajam, tai bene del jo kūrėjo taip daro. Bet, kad jis gražus ir vertas Bramantės vardo, apie tai negali būti dviejų nuomonių Žemasis augštas turi lygią rustiką ir pusapskričius langus keturkampiuose rėmuose. Antras ir trečias padalintas piliastrais taip, kad rizalitų langai stovi tarp keturių, vidurinės gi sienos tarp dviejų piliastrų. Piliastrai, pastatyti ant stilobatų (postumentų kojų), remia visą bolkių tvarką su gzimsais. Vidurinio augšto langai pusapskriti, taip pat kertuotiniuose rėmuose ir turi gražius vainikus viršuje. Viršutinio augšto langai kertuotiniai. Ant jų eina mezanino (pusaugšto) pusapskriti

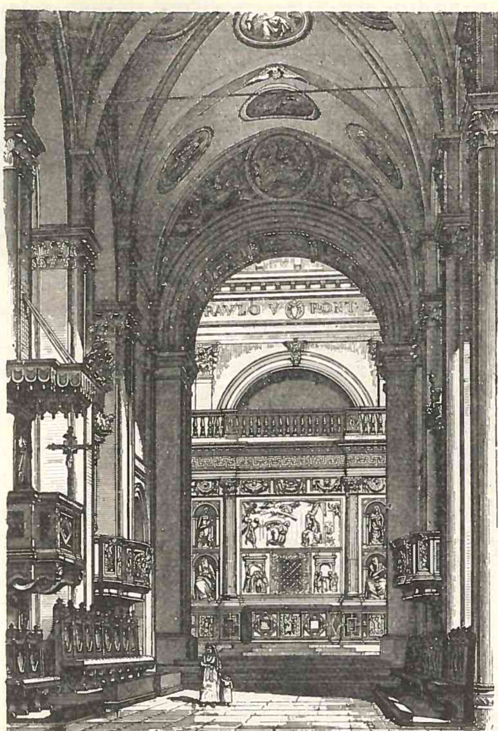
langeliai. Tas augštų įvairumas teikia visam rūmui gyvumo ir ritmo. Visa pasižymi neapsakomu prakilnumu. Nenuostabu, jei jo architektūra pasekta be žymių permainų ir statant palociu Giraud (1496 — 1504). Kancelarijos kiemas laikomas vienu gražiausiųjų visame renesanse. Dviem apatiniais augštais tęsiasi dailios kolonų arkados. Trečiasis, uždarytas, padalintas piliastrais (žiūr. pav 163). Gerai įvertindamas Bramantės talentą popiežius Julius II. buvo jį pakvietęs perstatyti vatikano rūmus. Deja, jo gražūs planai paliko archive. Tik lodžijos mažajame kieme (Cortile di S. Damaso) jam pavyko pastatyti. Bet ir jos pagadinta įstatant langus, Rafaelio paveikslams pasaugoti nuo oro žalingo veikimo.

Pav. 163. Cancellerijos kiemas Romoje.

Kaip gerai Bramantė suprato antikės architektūrą ir kaip ja naudotis mokėjo, rodo šv. namelio (Casa santa) puikus baltu marmoru aptaisymas Loretos bažnyčioje (žiur. pav. 164).

Amžiną paminklą pastatė sau Bramantė šv. Petro bažnyčios planu (žiūr. pav. 142). Čia matome tikrai centralinę bažnyčią graikų kryžiaus (vienodo ilgumo galais) formoje. Įstačius tarp kryžiaus galų architektūrą, susidarė kvadratas, iš kurio išlenda tik kryžiaus galai. Ant kvadrato kerčių pasikelia bokštai. Visos erdvės sutvarkymas sukasi apie vidurinę kopulą. Buvo tai tikrai idealus planas. Tik jam įvykdinti nepakako vieno žmogaus amžiaus. Bramantė mirė, bestatydamas kopulos piliorius, kurius pradėjo 1506. m. Nesulaukė bažnyčios pabaigos nei Rafaelis, Bramantės įpėdinis, nei Antonio da Sangallo (1482—1546), užėmęs pastarojo vietą. Pritrūkus jėgų, darbai pertraukta. 1547. m. Michelangello, jau 72 m. senelis, „iš Dievo meilės“ po ilgų prikalbinėjimų sutiko paimti darbą į savo rankas. Bet ir jam neteko išvysti savo genialiausio darbo vaisiaus, kadangi kopula pagal jo modelį buvo pabaigta tik 1490. m. Nors Bramantės plano ne visai prisilaikyta, jis nekartą tapo keičiamas, tačiau jo mintis pasiliko.

Pav. 164. Casa santa.

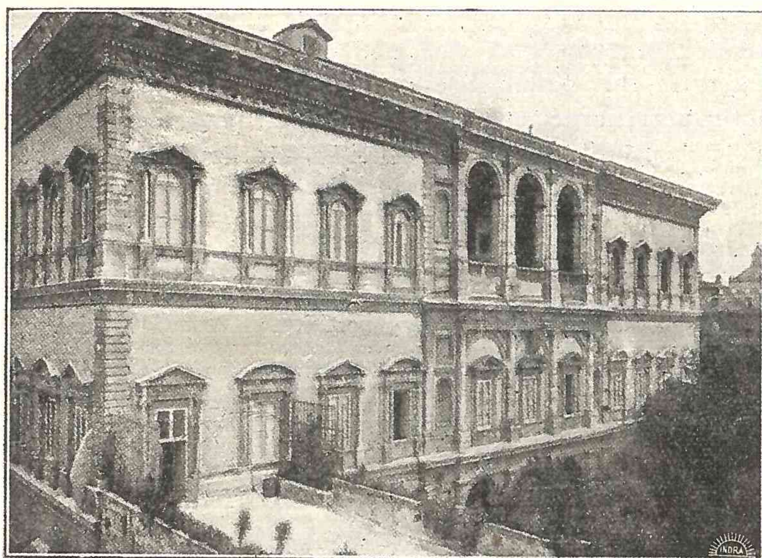
Pav. 165. Santa Maria della Consolazione Todi'je.

Bramantės planas šv. Petro bažnyčiai buvo panaudotas miniatūroje bažnyčiai S. Maria della Consolazione mieste Todi (žiūr. pav. 165) ir taip gyvai, jog ilgai ją laikė paties Bramantės kūriniu. Tik nesenai užėjo dokumentus, kurie statytoju mini Colà di Matteucio su įpėdiniais.

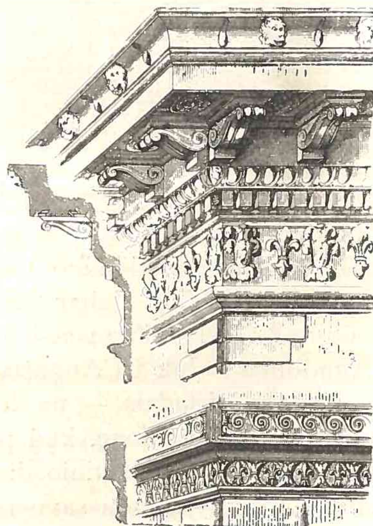
Aišku, kad Bramantė turėjo daug pasekėjų, tarp kurių garsiausi buvo: Raffaelo Sanzio (1483—1515), Giulio Romano (+1546), Baltassare Peruzzi (+1537) ir Antonio da Sangallo (+1546).

Pastarajam kardinolas Alessandro Farnese buvo pavedęs perdirbti savo senąjį palocių Tiberio krante, bet apėmęs popiežiaus valdžią vardu Pauliaus III, sumanė paieškoti garsesnio statytojo. Darbas teko jau plačiai žinomam Michelangelui. Tokiam genijui negalėjo nepavykti. Tačiau ir jis nepasitikėjo savo gabumu, nors iš viso vieko stengėse patenkinti augštąjį darbo davėją. Viršutinį gzimsą jis pirma išmėgino medžio modeliu ir tik visiems patikus, padirbo jį iš akmens. Fasadą padalino vien horizontaliai, kadangi, iškišus stipriai gzimsus, durų ir langų rėmus ir pažiobes ir rustiką kertėse, vertikalus padalinimas būtų buvęs nereikalingas, perdaug sumargindamas sienas, būtų pagadinęs rimtą rūmo išvaizdą. Ir taip, palazzo Farnese (žiūr. pav. 166 ir 167) davė naują palocių tipą. Jo gražus kiemas irgi esąs Michelangelo darbas.

Baltassare Peruzzi visų daugiausiai pasidavė Bramantės įtakai, kas išėjo jam tiktai į gerą. Jo statyta Villa Farnesina, garsi dar Rafaelio freskais, apie kurius teks mums plačiau kalbeti tapliavos skyriuje, pasižymi malonia ir lengva architektūra. Jos atvira priešakio arkada puikiai harmonizuoja su iškištais sparnais. Labai įdomus jos fryzas po viršutiniu gzimsu savo puikiomis girlandomis tarp amurėtų.

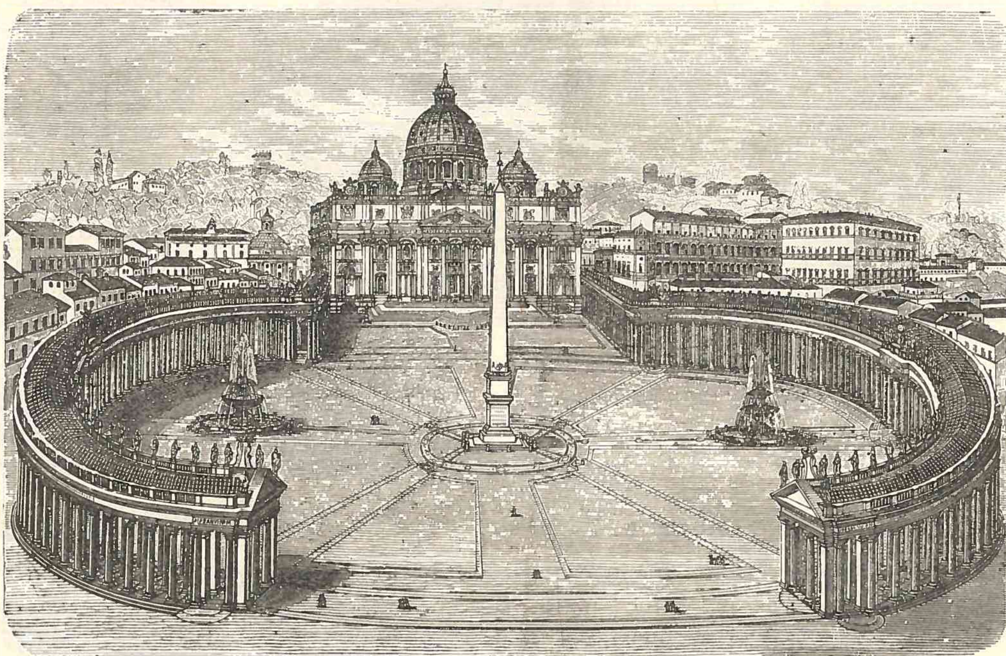

Pav. 166. Palazzo Farnese Romoje.

Gražiausiai įvykdintą cinquecento idėją randame š v. Petro bažnyčioje, apie kurią turėsime daug kalbėti plastikos ir tapliavos skyriuose. Tiesa, brangiai ji atsiėjo. Jai rinko pinigus visame pasaulyje, jai didžiausi genijai panaudojo savo jėgas, ji dargi sukėlė nemaža dulkių. Del jos, mat, Martynas Liuteris tokiu pasisekimu skelbė savo tezes ir Bažnyčia nustojo gana žymios tikinčiųjų dalies. Bet pavyko ji kuo geriausiai. Veltui jai ieško konkurentų viso pasaulio architektūroj. Kaip jau matėme, jos kurėjas buvo Bramante. Nors jo planas nekartą buvo pakeistas, bet jo mintis reiškias visomis bažnyčios kertelėmis. Dabartinis jos planas (žiūr. pav. 144) rodo centralinį trobesį su ilgnamiu, pastatytu architektorių Carlo Moderna ir Lorenzo Bernini, liepus popiežiui Pauliui V. Deja, ilgnamis pagadino kopulos veiksmę. Klaidą pataisė Bernini, priešstatydamas bažnyčiai puikiausią pasaulyje kolonadą, kuri tarsi iškėstomis rankomis apkabina brangiausią krikščionijai šventyklą (žiūr. pav. 169). Jos didžiulė kopula dabar pasiekė savo tikslo ir išdidžiai viešpatauja ne tik bažnyčiai ir još aikštei, bet visai Romai. Taigi, po dviejų šimtų metų vargingo darbo bažnyčia pasirodė visame savo puikume. Didžiausi talentai ir genijai ėmė ją sau pavyzdin. Jos stiliumi pastatyta nemažiau tukstančio bažnyčių visame pasaulyje. Tikrai ji verta didžiausiojo, viešpataujančio visai žmonijai valdytojo.

Pav. 167. ir 168. Pal. Farnese. Vidurinis ir viršutinis gzimsas.

Iš tikrųjų, šv. Petro bažnyčia yra architektūros triumfas. Nors, kaip sakiau, mums teks dar daug apie ją kalbėti aprašant jos skulptūras ir tapliavą, vienok ne pro šalį bus ir čia ją kiek tiek arčiau apžiūrėti ir jos nepaprasta grože pasigerėti. Visų pirma, atsistokime prieš jos fasadą aikštėje (žiūr. pav. 171). Tai Modernos darbas (1612). Visa pastatyta iš travertino (lapis tiburtinus) ir padalinta 8 kolonomis ir 8 piliastrais 27 m. augščio. Ant jų guli sunkoka atika, ant kurios stovi Kristus su 12

apaštalų. Dabar įeikime į prienamį. Čia tiesiog akys nušvinta ir negali atsigerėti tuo puikiausiu dekoracijos kūriniu. Penkerios durys veda į bažnyčios vidų, kame ir vėl stovi nustebęs ne tiek gražybe, kiek visai netikėtu reginiu. Argi tai būtų ta didžiulė šv. Petro katedra? Juk Kauno bazilika bene bus didesnė? Per visą bažnyčią tik penki piliorių porai ir tie ne kažkaip augšti. (žiūr. pav. 172). Ant archivoltų pasikelia jau bačkos velvė, ir ta gana plokšti. Ir imi į rankas „Baedekerį" ir dar labjau nustebęs skaitai: S. Pietro turi ilgumo 187 m., Florencijos ka-

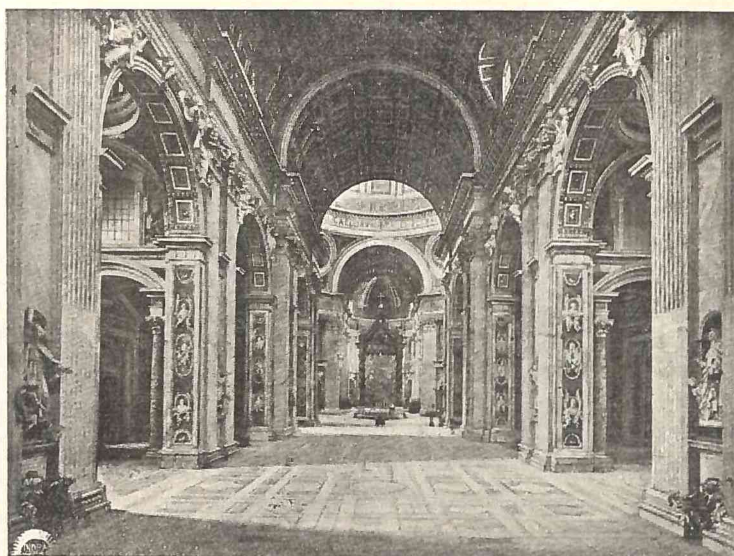

Pav. 169. San Pietro Romoje.

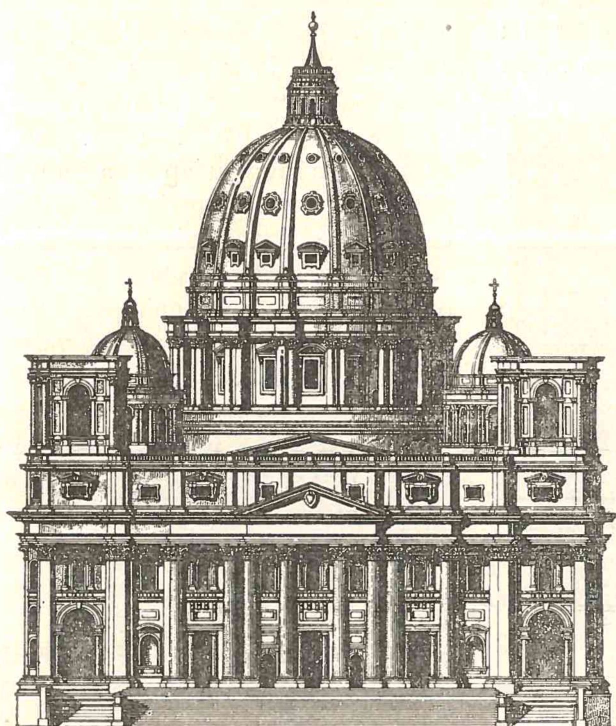
tedra 150 m., Mediolano 148 m., Kelno 135 m. Ilgnamis turi augščio 46 m. ir pločio 25 m. Tik dabar supranti, kad pasidavei optinei klaidai. Ir kasgi čia klaidina? Tai puikiausia harmonija, erdvės laimingas sutvarkymas ir proporcijų vienodumas. Juk ir Augščiausio Kūrėjo darbas — tolimimasis dangus su savo žvaigždžių miriadais — ne kažkaip jau didis atrodo. Tik gerai išmatavę planą sutiksime su nuomone, kad piliorių vietoje galima pastatyti didokos koplyčios, po baldakimu tilptų vidutinio didumo bažnyčia su visu bokštu, ant gzimso gi po velve raitelis galėtu jodinėti savo neramų žirgą.

Nemažiau nustebina San Pietro estetikos žvilgsniu. Nekalbant jau apie spalvų harmoniją ir plastikos gausumą, reikia pripažinti, kad čia viskas pritraukia ir žavėja. Gausiai kasėtuota bačkos velvė žiba auksu, storieji pilioriai ir arkos apkloti marmoru ir padalinti piliastrais, reljefų plokštėmis ir nišėmis. Aslą puošia marmoro mozaika. Eidamas pro tas visas gražybes ir nepasimatai, kaip tave apsiaučia kokios tai netikėtos šviesos spinduliai. Sužavėtas pakeli galvą ir žiūri į gražiausią pasaulyje kopulą, kurios viršuje pasitinka tave Dievas Tėvas su kerubinais, kiek žemiau evangelistai skelbia pasaulio Išganytoją, o apačioj ant fryzo

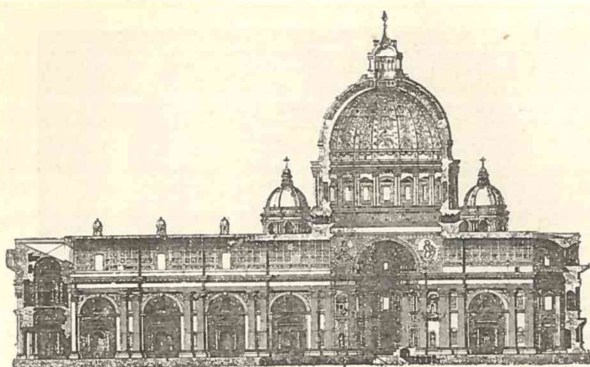
skaitai šv. Petro pašaukimą Bažnyčios galva: „Tu es Petrus et super hanc Petram aedificabo Ecclesiam meam et portae inferi non praevalebunt adversus eam". — Tu Petras, ir ant tos uolos aš pastatysiu savo bažnyčią, ir pragaro vartai jos nenugalės. Pagautas žingeidumo lipi ant stogo. Bet čia dar didesni stebuklai. Kas tai girdėjo, kad ant stogo būtų visas miestas su namais, bokštais, dirbtuvėmis, fontana? Žiūri, čia kalvis kažką kala, ten duonkepys raito rankoves, čia vėl kurpius ant bato susilenkęs, o ten gaidys šaukia vištas, radęs skanų kąsnelį. Taip, tai miestas ant stogo. Čia žmonės gimsta ir miršta, čia ir jų tėvai gimė ir mirė. Tai išdidi petriečių giminė (petrini). Sergėdami pirmąją krikščionių šventyklą ir jie laikomi bažnyčios šulais. Laimingas naivumas! Kiek tiek išsiblaivėjęs lipi kopula į cilindrą ir iš jo vidaus galerijos pažvelgi žemyn. Koksai neaprašomas vaizdas! Tai tikro genijaus ištaka! Dabar tik supranti, ką reiškia optinė klaida. Evangelistai, kurie iš apačios rodėsi paprasto žmogaus didumo, dabar pasidarė didžiausiais milžinais. Iš vieno jų piršto galima pagaminti didoka stovyla. Nenuostabu, kad ir antrašo „Tu es Petrus" raidės esančios 2 metru augščios. Dabar aišku, kaip kryžiaus ritulyje (burbuole), kurs nuo žemės rodosi kaip gero vyro kumštis, gali sutilpti 16 suaugusių žmonių. Iš tikrųjų, šv. Petro kopula tai architektūros meno paskutinis

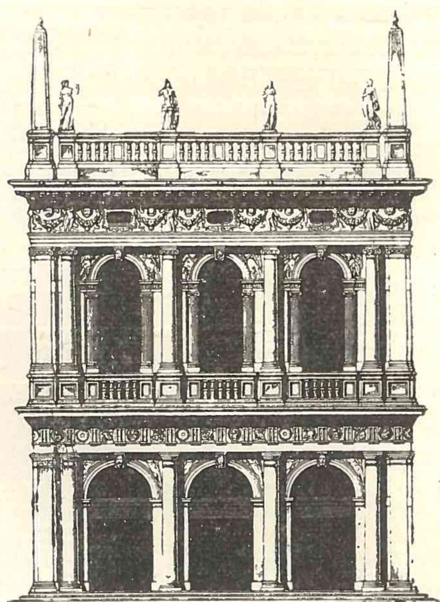
Pav. 170. San Pietro — vidus.

Pav. 171. San Pietro — frontas.

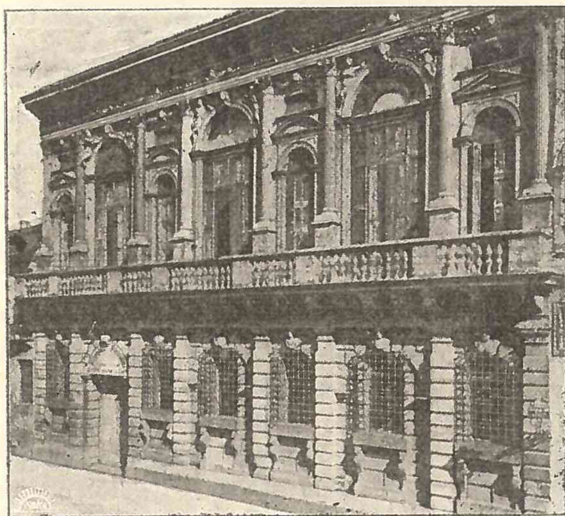
Pav. 172. San Pietro — išilginė skeltis.

Pav. 173. Senoji biblioteka Venecijoj.

žodis, tai jo apoteoza. Meno istorijoj aprašyti visų architektūros smulkmenų negalima. Tai darydamas istorikas nusidėtų monografams ir išlystų iš meno istorijos rėmų. Gana bus nurodyti, kad S. Pietro turi 748 kolonas, 389 stovylas, 30 altorių, o atrodo ne daug didesnė kaip paprasta sodžių bažnyčia — taip padaro simetrija.

Iš Romos augštasis renesansas išsiplėtė po visą Italiją. Venecijoj, kaip jau matėme, darbavosi J o k u b a s S a n s o v i n o (1479—1570). Jo geriausis kūrinys buvo jau minėta biblioteka — l i b r e r i a v e c c h i a (žiūr. pav. 173). Abu augštu apvesta puikia piliorių arkada. Ant jų pasikelia turtingas fryzas ir daili baliustrada su statulomis. Antikės lytys panaudotos labai sąmoningai. Visuma duoda malonaus ir vaizdingo paveikslo. Už biliotekos, tarp kampanilės ir šv. Morkaus bažnyčios jis pastatė puikią L o g g e t t ą. Savo terasa, bronzo ornamentais ir labai turtinga architektūra ji rodos kaip kokia titė, pro kurią vargiai kas praeis nepasigerėjęs.—V e n e c i j o j dar paminėtina bažnyčia S a n S a l v a t o r e, statyta G i o r g i o S p a v e n t o.

Pav. 174. Pal. Bevilacqua Veronoje.

V e r o n o j e įdomus palocius B e v i l a c q u a (žiūr. pav. 174), Sanmicheles (1484—1559) kūrinys. Jis pasižymi vaizdingumu ir puikia iškilme. Antrojo augšto langai taip didi, kad atrodo kaip angos. Ant pirmojo gzimso stovi graži baliustrada.

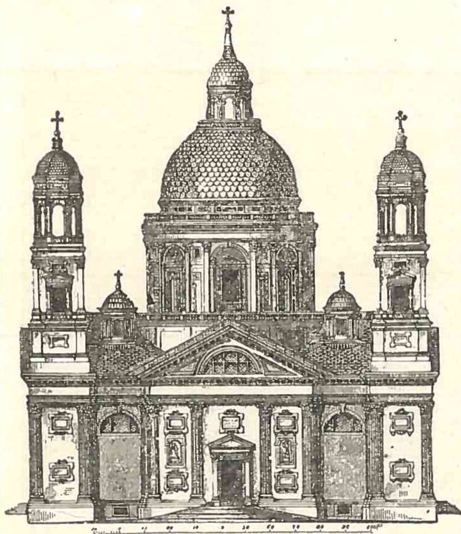
Vėlyvasai renesansas.

1540—1580.

Jį įvykdino du teoretiškai ir praktiškai pasižymėjusiu statytoju — Vignola ir Palladio. Pirmasis, Giacomo Barozzi (1507—1573), pavadintas Vignola, tvirtai laikėsi senovės ir uoliai platino antikes formas; antrasis — Andrea Palladio (1508—1580) — stengėsi atspėti ir jos dvasią, kreipdamas atydą daugiaus rūmo visumą, negu į jo dalis. Jis pirmas ėmė rišti du augštu vienos tvarkos kolonomis. Vignolai geriausiai pavyko bažnyčia il Gesù Romoje. Nors ją pabaigė G. della Porta, tačiau Vignolos planas mažką permainyta. Paskui pamatysime, kad ji buvo pavyzdžiu barokui ir jezavitų stiliui. Palladio reikia dėti didžiausių statytojų eilėn. Įdomiausius jo kūrinius randame jo gimtiniame mieste Vicenza. Ten jis miesto namus gotiniame stiliuje apvedė labai vaizdinga renesanso fasada. Dviem augštais eina puikios arkados, apačioj dorinės, viršum joninės tvarkos kolonomis papuoštos. Nežinau, kodėl tas rūmas liko pavadintas Bazilika, nors nieko bendra neturi su bažnyčia (žiūr. pav 175). Laimingiausiai pavyko Palladiui Teatro olimpico. Jo scena rodo labai turtingą palociaus fasadą dviem augštais ir atiką ant viršaus. Pro tris angas matyti puikus, pasakingas miestas su penkiomis gatvėmis. Venecijoj Palladio pastatė savo gražiausią bažnyčią il Radentore. Be minėtųjų architektorių vėlyvojo renesanso laikmečiu darbavosi ir daugiau žymių statytojų būtent: Vasari, Florencijos Uffizių kūrėjas, Anmanati, pastatęs palocius Pitti kiemą, ypač gi Alessi, įgarsėjęs bažnyčia S. Maria di Garignano, Genūoj, kuriai panaudojo Michelangelo pamatinį planą šv. Petrui Romoje (žiūr. 176).

Pav. 175. Bazilica Vicencoj.

Pav. 176. S. Maria di Corignano Genuoj.

Iš viso, velyvojo renesanso architektoriai, fanatiškai prisilaikydami antikės, sutužėjo pažangą statymo dailėje ir davė gana šaltų trobėsių; jiems trūksta gyvybės. Reikia pažymėt', kad kietas akadėmiškas susistatymas visados kenkia tikriesiems talentams.

II) Ispanijoj.

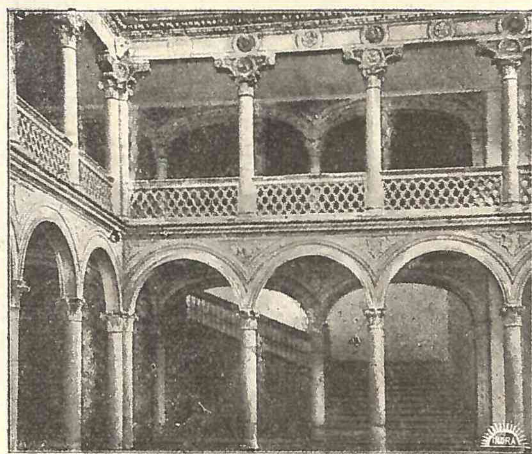
Italijos renesansu veikliausiai pasekė Ispanija. Nugalėjusi maurus, ji jautėsi, lyg atgimusi, veikliai stengėsi savo jaunas jėgas išreikšti architektūros darbais. Tam tikslui pasiekti reikėjo dviejų dalykų: pinigų ir dailininkų. Ir to jai netrūko. Atradusi Ameriką, parsigabeno iš ten aukso ir brangių akmenų, o už juos ne sunku buvo surasti statytojų iš kitų kraštų, ypač gi iš renesanso tėvynės — Italijos. Bet ir Ispanijoj greitu laiku atsirado gabių dailininkų, kurie, pasimokinę Italijoj, nemaž padėjo architektūrą pakelti savo tėvynėje.

Pav. 177. Ligoninės Santa Cruz portalas Toledoj.

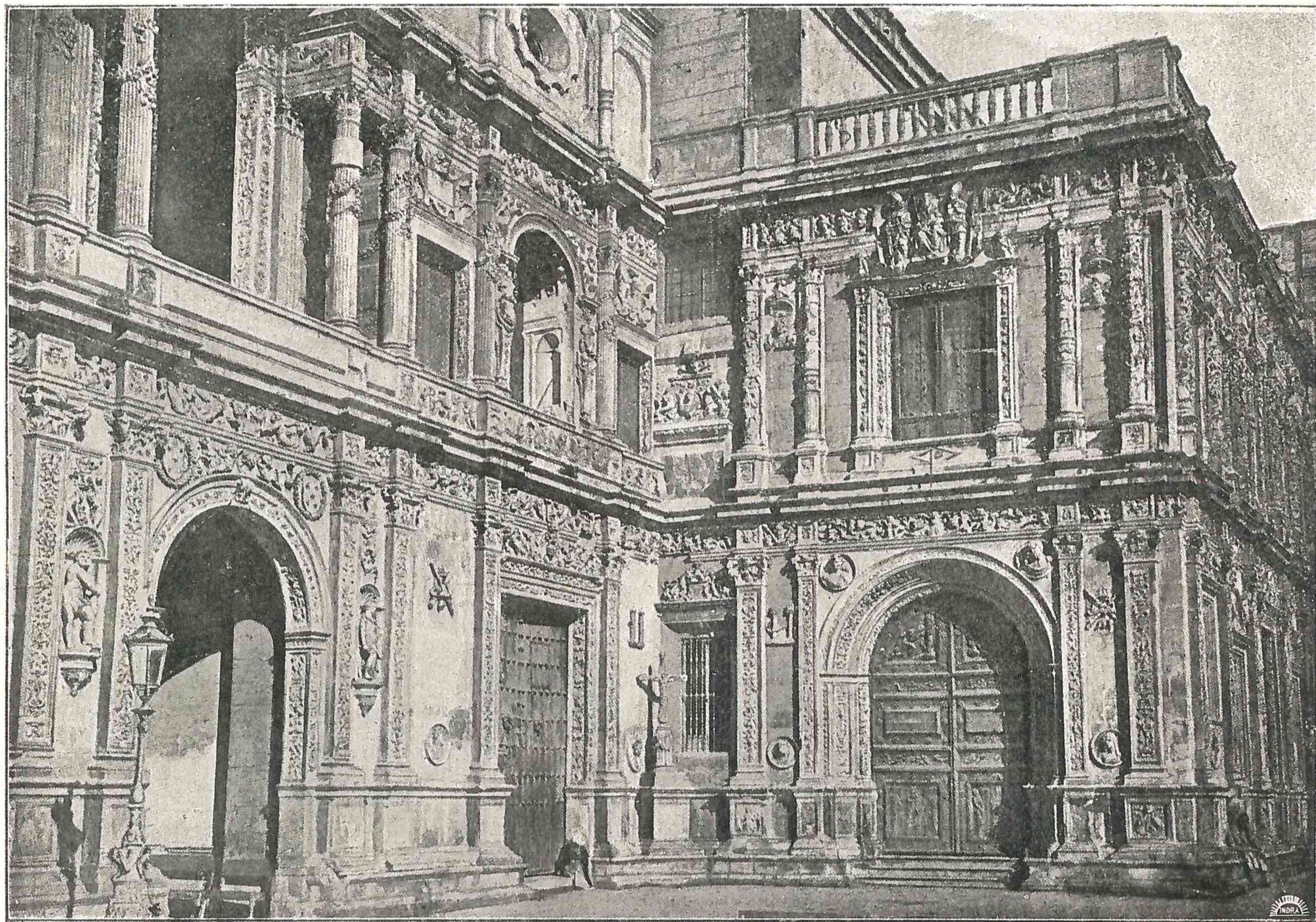
Jog naujai atgimusi valstybė pamėgo jaunumo pilną ankstyvąjį renesansą, bus kiekvienam aišku, kas pažįsta žmogaus dvasios reikalavimus. Taigi nenuostabu, jei Ispanija tame stiliuje ėjo lenktynėmis su Italijos „Quattrocento“ ir jį nekartą pralenkė, nors ir palaikė kai kurias gotines formas. Bet ir a u g š t u o j u renesansu ji pastatė nemaž pavyzdingų rūmų.

Kada ankstyvasis renesansas klestėjo šiaurinėj Ispanijoj, vidurinė ir pietinė jos dalis puošėsi Bramantės stiliumi.

Pav. 178. Arkivyskupo palociaus laiptai Alcala de Hennares mieste.

Kalbėdami apie įvairių periodų skirtumą, mes palyginome ankstyvąjį renesansą su jauna mergina, mėgstančia puoštis, neatsižvelgiant į jokias taisykles. Tai visų geriausiai galime pamatyti Ispanijoj. Ten randame sėdinčias kolonas, raizgytus lankus, hermais papuoštas kolonas, plaktuko stulpiukus ir kitus negirdėtus dalykus. Visas vaiko naivumas ten apsireiškia architektūroj. Paimkime pavyzdin Toledos l i g o n i n ė s S a n t a C r u z portalą (žiūr. pav. 177). Paremti viršutinei portalo daliai architektorius sumanė perkirsti pažiobės lanką, jo galus gi tiek atlinkti, kad galėtų užimti būtinai ten reikalingų kolonų vietas. Ir taip išrado sėdinčias kolonas.

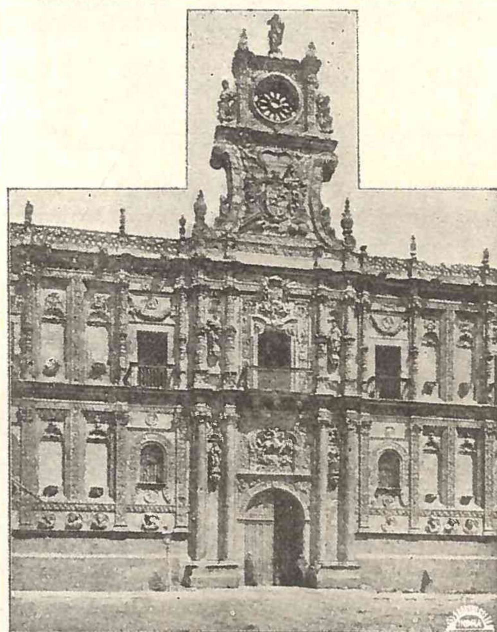
Pav. 182. Casa de Ayuntamento, Sevilos rotužė.

Jog tai prieštarauja architektūros dėsniams, kas jam darbo, bet tik pasiekė savo tikslą. Ant žemesnio lanko ten pat jis turėjo pasodinti šv. Panelę. Nelaimė, jos galva išlenda per fryzo gzimsą. Kas daryti? Sumanus statytojas ir čia nenusiminė. Perkirto gzimsą ir apvedė jį apie Madonos galvą. — Saragosos rūmo Casa Zaporto kieme yra puiki kolonada su arkada viršum. Norėdamas geriau papuošti apvaliuosius kolonados piliorius, kad geriau harmonizuotų su viršum stovinčiomis kandeliabrų kolonomis, architektorius apstatė juos hermaïs,*) nekiek neatsiklausdamas architektūros reikalavimų. — Arkivyskupo rūmo — Palacio Arzobispal kieme kitąkart didelio, dabar apleisto Alcalá de Hennares miesto, pasergstime labai gražią laiptų arkadą dviem augštais. Tik viršutiniame augšte tarp sijų ir kolonų kapitelių, vieton stulpiukų, pakišta plaktukų galvos (žiūr. fig. 178). Ieškodami atrastumėm ir daugiau tokių keistų dalykų. Tačiau reikia pripažinti, kad tas naivumas nėkiek neužgauna estetinių jausmų. Visa minėtoji architektūra taip puikiai, gražiai ir gausiai papuošta, kad teikia kuo maloniausio pasigerėjimo ir tik ieškąs priekabių kritikas ras ten ką papeikti.

Pav. 180. Iš Salamankos universiteto fasados.

Visų geriausius ankstyvojo renesanso kūrinius randame garsiame universiteto mieste — Salamanca. Jau paties universiteto fasada (žiūr. pav. 180) neturi sau lygių. Ornamentų gausumas stačiai nustebina ir žavėja. Jie dar taip gražūs, malonūs, kad ir atsižiūrėti jiems negali, tariant — briljantas. Be to, Salamankos basreljefai*) taip švelnūs, kad jiems apsaugoti nuo kenksmingo oro veikimo reikėjo duoti pastogė. Taip, S. Domingo ir kitų bažnyčių portalai įstatyti į mūro nišes. Gražiausį architektūros pavyzdį rodo Salamankos irlandiečių kolegijos — Colegio de los irlandeses — kiemas. Jo dviejų augštų arkados turi plačius pentino lankus. Arkadų pilioriams apatiniame augšte priešstatyta griovėtos korintinės, o viršuti-

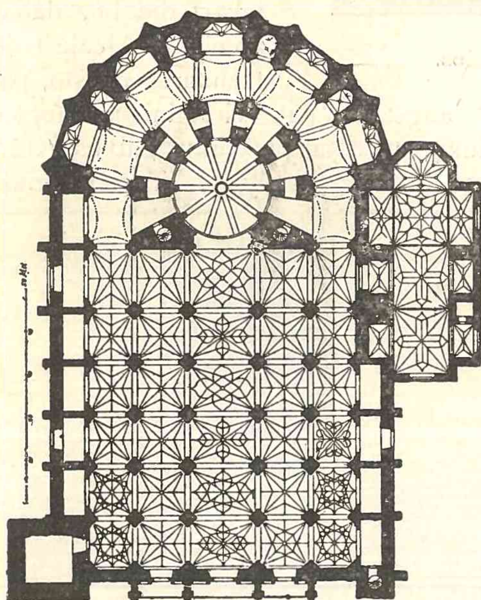

Pav. 181. S. Marcos vienuolyno fasada.

*) Paaiškinimus žiūrėk žodynėlyje architektūros pabaigoje.

niame kandeliabrų kolonos. Po viršutinio augšto arkadomis eina graži baliustrada. Visa teikia maloniausio vaizdo.

Architektūros atžvilgiu Leonas (León) nedaug atsilieka nuo Salamankos Be puikaus kryžgangio, katedros, Casa de los Guzmanes palociaus čia randame neapsakomai puikią S. Marcos vienuolyno fasadą (žiūr. pav. 181). Jı gali drąsiai lygintis su Certosos fasada pas Paviją. Tiesą pasakius, man ji geriau patinka negu pastaroji, kadangi pasižymi gera skonimi, aiškesniu sutvarkymu ir ryškesniu ritmu. Bet tuo visai nemanau papeikti Certosos, pripažintos viso pasaulio žinovų ankstyvojo renesanso vainiku. Kaszin, ar mano skaitytojos, būdamos iš prigimties apdovanotos geresnia skonimi, negu mes vyrai, nesutiks su mano nuomone. Kaip gražiai čia iškištas, gausiai papuoštas ir augštai iškeltas portalas rodo savo viršenybę likusiai fasadai! O kaip puikios antrojo augšto kandeliabro kolonėlės! Langų ir durų, piliastrų ir fryzų reljefai, rodos auksakalvio dirbti. O kiek iškilmės teikia festonai, herbai, stogo baliustrada? Tikrai oriferinis*) darbas.

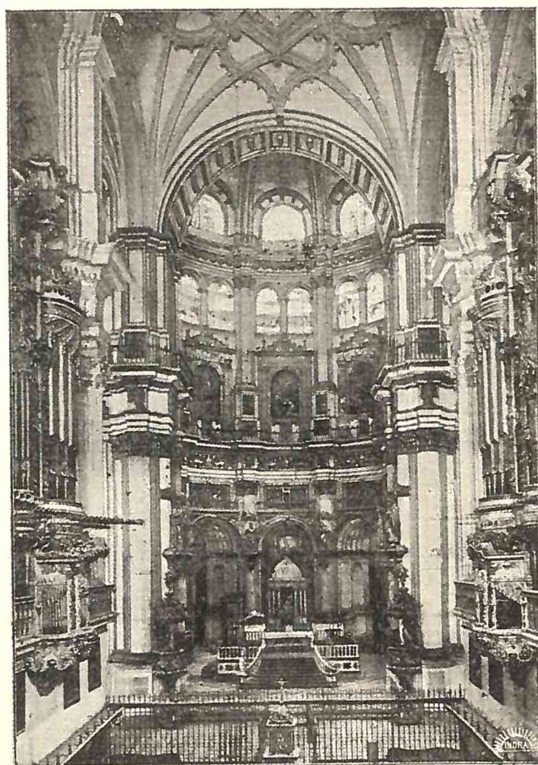
Pav. 183. Granados katedros pam. planas.

Ispanijoj ir kitas trobesys nebijo su Italija palyginimo. Jis išimtinai pateko pietinei Ispanijai ir yra ten vienintėlis ankstyvojo renesanso kūrinys. Randame jį Seviloj (Sevilla). Casa de Ayuntamento vadina jį sevilieciai, tik jis ne kas kita, kaip paprasta rotužė arba miesto namai. Jo statytojais buvo Diego de Riano ir Martinez Gainza (1546—1564). Jis dar visiškai nepabaigtas, bet kas pabaigta yra gražu, neapsakomai, be galo gražu (žiūr. pav. 182). Visos sienos rodos apklotos akmens karbiniais. Nežinau, ar mažmožingiausis kritikas galėtų čia ką nors papeikti. Apačia padalinta korintiniais piliastrais, viršus tokios pat tvarkos kolonomis ir puskolonėmis. Motyvų įvairumas gausiausias, fantazija stačiai neišsemiama. Spėjama, kad čia ir Italijos architektoriai bus pridėję savo rankų ir galvos. Gaila tik, kad viso rūmo ornamentacija dar nepabaigta ir veltui laukia atatinkamo kūrėjo.

Granados garsioji katedra jau reikia dėti aukštojo renesanso periodan, nors jos pamatinis planas rodo visai gotišką sutvarkymą. Ji, mat, buvo sumanyta ir pradėta gotiniu stiliumi, bet persimainius skoniai ir pamėgus renesanso lytis, nutarta ją tęsti naujuoju būdu. Todel atstatė pirmutinį architektorių Enrique de Egas ir pakvietė Diego de Siloe, kad darbus tęstų „al romano“. Diego paliko nepalietęs jau įmurytą pamatą, bet toliau statydamas, vartojo renesanso lytis. Darbas tęsėsi nuo 1523—1689 m. Deja, Diego mirė

*) Visų nesuprantamų žodžių paaiškinimą teiks žodynėlis architekturos pabaigoje.

1563 m. Po jo mirties reikėjo pasikviesti kiti architektoriai, tarp kurių chronika mini T e o d o r ą A r d e m a n s ą ir A l f o n s ą C a n o s ą. Pamatinis planas (žiūr. pav. 183) rodo gotinę bažnyčią penkiomis navomis ir dviem koplyčių eilėm. Kraštutinės navos veda ir apie chorą. Iš pietų pusės pristatyta jai gotinė bažnyčia, kurioje karalienė Izabelė norėjo būti palaidota. Katedros choras panaudotas centraliniam dešimtkerčiam rūmui taip, jog bažnyčioj susidarė atskira šventykla, kurią atvėrus į ilgnamį, gauta nepaprastai gražus „sanctuarium". Ta rotunda (žiūr. pav. 184) laikoma įdomiausiu pasaulio trobesiu. Todel ne pro šalį bus jai arčiau prisižiūrėti. Nuo ilgnamio skiria triumfo anga, ji apačioj turi tik septynias kertes, kadangi trys panaudota pačiai angai (žiūr. pav. 183 ir 184), bet augsčiau, kopuloj, aiškiai matome visą dešimtį kerčių. Norint pritaikinti jos architektūrą visai bažnyčiai, pilioriams apatiniame augšte priešstatyta korintinės tvarkos kolonos, ant kurių eina architravas, fryzas ir gzimsas. Antras augštas taip pat sutvarkytas, tik tarp kolonų stovi altoriukai. Ant jų eina po du, ant architravo gi, tarp velvės krauklų, po vieną langą. Marginti abiejų augštų stiklai maloniai apšviečia ir taip jau gražią rotundą. Visa teikia puikiausio vaizdo. Žiūrint iš bažnyčios visos rotundos iš karto matyti negalima, bet ji lengva atspėti. Ilgnamis turi penkias navas su ištisu piliorių mišku (20). Kadangi vidurinė nava augštesnė, nemaž buvo keblumo renesansinėmis lytimis pasiekti velvė. Bet sumanūs architektoriai surado išeigą. Jie, mat, pastatė piliorius ant augštų kojų, davė augštą architravą ir dar augštesnį fryzą, o ant to visa užkėlė trumpesnius piliorius, ant kurių remiasi jau velvės lankai. Tikslas buvo

Pav. 184. Granados katedros rotunda.

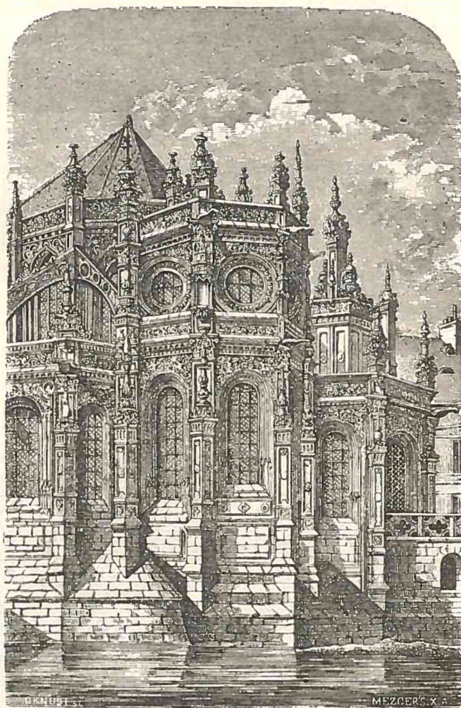
Pav. 185. Granados katedra.

pasiektas, bet ar estetikos dėsniais, apie tai abejoti reikėtų. Nes, kaip gali šulas, stovėdamas ant šulo, remti sunkų lanką, tai išaiškinti galėtų nebent inžinierius, neatsižvelgiąs į dailės reikalavimus. Yra ir kita estetinė klaida. Velvės krauklai tik prilipdyti ir visai nereikalingi. Kam čia renesansiniam rūmui be jokio reikalo uždėti gotinė kepurė? Išėmus tuos netaisyklingumus šventykla pavyko kuo geriausiai ir granadiečiai savo katedra gali pasididžiuoti prieš visą pasaulį. Majestatinga, kilta, išdidi ir puiki, ji gali drąsiai lygintis su puikiausiais Dievo namais. Ji dar imponuoja savo didumu, kadangi vidus turi ilgumo 116 m. platumo 67,25 m. ir augštumo ilgnamyje 39,5 m. — kopuloj net 45 m. Kai kurie istorikai gerėjasi ir jos išorine išvaizda, bet man ji atrodo kaip šios gadynės cirkas dideliame mieste. Tačiau „de gustibus non est disputandum". Tesprendžia patys skaitytojai (žiūr. pav. 185).

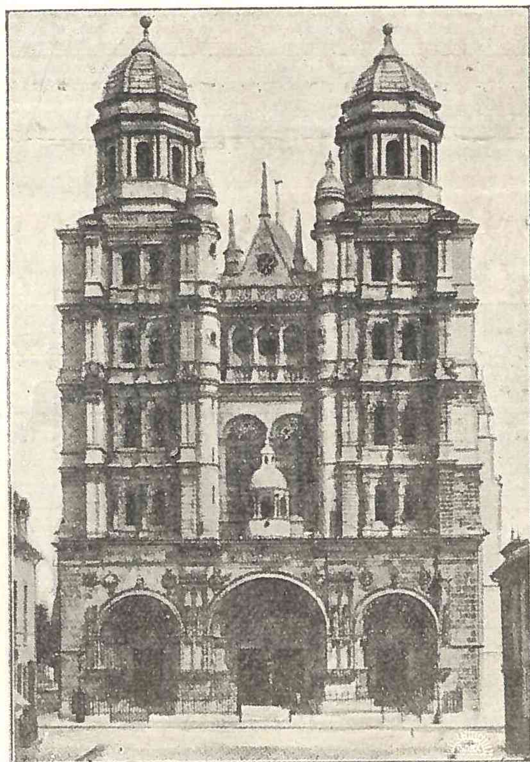
Pav. 186. Eskorialas pas Madridą.

Puikiausi augštojo renesanso rūmai Ispanijoj yra E s k o r i a l a s (Escorial) į šiaurę nuo Madrido (žiūr. fig. 186). Pastatyta jis lėšomis karaliaus Filipo II., laimėjusio mūšį pas Saint-Quentin, kuriam atminti ir buvo įkurtas. Yra tai milžinas vienuolynas, kuriame ir pačiam karaliui buvo prirengta vieta. Vienuolynas, bažnyčia, karaliaus rūmai ir visi kiti trobesiai taisyti iš kieto granito ir iš tolo veikia majestatingai, rimtai, puikiai ir iškilmingai. Bet prisiartinus jie perima šalčiu ir savo sunkia mase prispaudžia dvasią. Čia, rodos, titanai titanams statė. Net bačkos velvės visose trijose navose taisytos iš kietojo granito. Tik kiemuose, kurių čia, tiesa, nemaža, pasergstime piliorių ir kolonų arkadas, teikiančias kiek tiek gyvumo. Į pietus nuo bažnyčios stovi jeronimitų vienuolynas, skirtas dviem šimtam vienuolių, į šiaurę gi karaliaus buveinė, kurioje Filipas II. kas metai praleisdavo po keletą mėnesių. Eskorialas dar buvo skirtas Ispanijos karaliams ir infantams

Pav. 187. Sv. Petro bažnyčia Caen'e.

laidoti. Be to, ten randame turtingą biblioteką ir paveikslų galeriją. Jo statytojai buvo Juan Herrera ir Juan Bautista de Toledo.

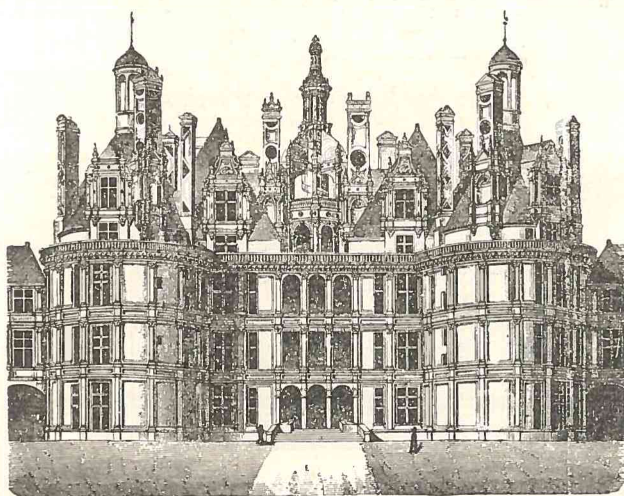

Pav. 188. Šv. Mikolo bažn. Dijon'e.

Taip pat rimtai atrodo ir kiti Hereros kūriniai, būtent, Sevilos birža ir Valadolido (Valladolid) katedra, vienintėlis aukštojo renesanso trobesys šiaurinėj Ispanijoj.

Užtat Diego de Siloe statyta katedra Malagoj pasižymi malonumu ir architektoninių dekoracijų turtingumu. Statyta tokiu pat būdu, kaip ir Granados katedra, turi vienok geriau pritaikintą renesansui pamatinį planą. Ji visa dengta kopulomis ir stogo visai neturi, kaip ir daug kitų Ispanijos bažnyčių. Viduj ir iš oro matyti tik renesanso lytys be jokių priemaišų. Didumu ji viršija ir Granados milžiniškąją katedrą.

Kalbėdami apie milžinus trobesius negalime pamiršti ir Jaeno (Jaén sk. Chaen) katedros pietinėj Ispanijoj, Pedro de Valdevira statytos. Ji visai panaši į minėtąsias Malagos ir Granados katedras, iš kurių jos architektorius bus ėmęs pavyzdžius. Tik pirmųjų klaidas jis sumaniai pataisė. Čia jau nebematyti keistų dviejų augštų piliorių, nei gotinių ornamentų, nei atskirai stovinčių bokštų.

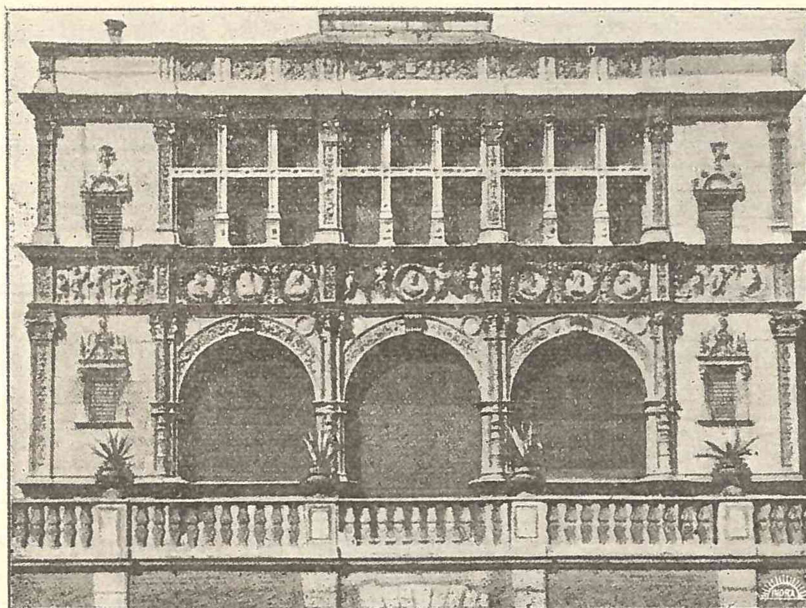
Pav. 189. Chambord'o pilis.

III) Francūzijoj.

Francūzijoj renesansas vėliau įvyko, negu Italijoj. Įvairias jo šakas vadina ten valdytojų vardais: stiliumi Franciškaus I., Henriko II., Liudviko XIII., Liudviko XIV., Style Régence ir Liudviko XVI.

Geresnei orientacijai ir atminimui paduodu čia valdytojų ir paminklų lentą.

VALDYTOJAI	PERIODAI	MONUMENTAI
Karolis VIII. 1483—1498 Liudvikas XII. 1498—1515	Pereinamas periodas 1495—1515	
Franciškus I. 1515—1547	Ankstyvasai renesansas 1515—1547	Pilys: Blois, Fontainebleau, Chambord, Chenonceaux, Franciškaus I. namas; bažnyčios: S. Pierre, Eustache, Michel.
Henrikas II. 1547—1559 Franciškus II. 1559—1560 Karolis IX. 1560—1574	Aukštasis renesansas 1547—1570	Louvre, Tuileries, Ecouen, Chatilly.
Karolis IX. 1560—1574 Henrikas III. 1574—1589 Henrikas IV. 1589—1610 Liudvikas XIII. 1610—1643 Liudvikas XIV. 1643—1715	Vėlyvasis Renesansas 1570—1660	Luxembourg, Louvre, Sorbonos bažn., Versailles, Maisons-Lafitte, Val de Grâce bažn.
Liudvikas XIV. 1643—1715	Barokas	
Liudvikas XV. 1715—1774 Liudvikas XVI. 1774—1792	Klasicizmas ir Rokokas	

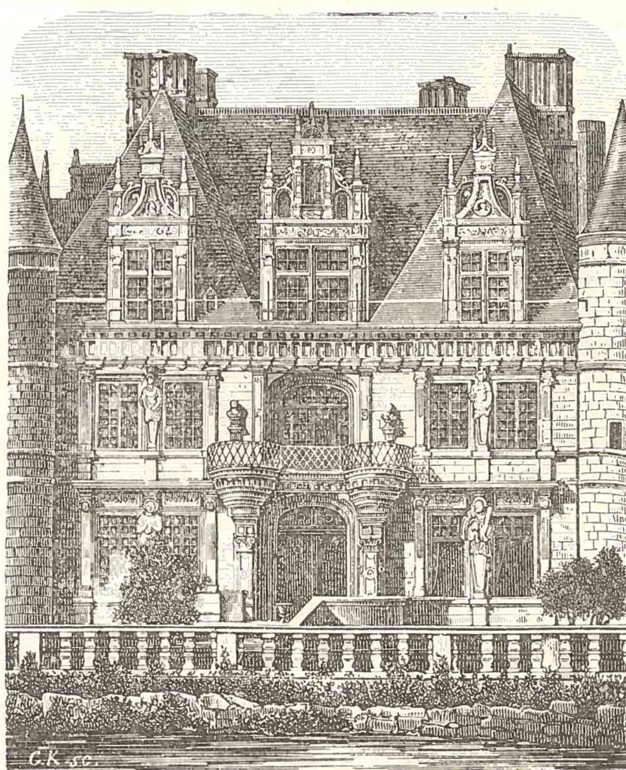
Pav. 190. Franciškaus I. namai Paryžiuje.

Nors renesansas buvo Italijos nacionalinis stilius, tačiau jis išsiplėtojo įvairiuose kraštuose ir virto pasaulio stiliumi (Weltstil). Bet visur gavo savotišką

būdą, nutoldamas nuo pirmutinio pavyzdžio ir prisitaikindamas gyventojų skoniai ir apylinkės reikalavimams. Taigi ir Francūzijos renesansas gerokai skiriasi nuo Italijos.

Iš pradžių, jis palaikė gotinę struktūrą, tepermainydamas gotiko į renesanso formas, kaip tai matome šv. Petro bažnyčios gale Kaeno (Caen) mieste. Žiūr. fg. 187. Iš pinaklių (fialų) čia padaryta kandeliabrai, iš baldakimų — savotiški piliastrai, iš gotinių tinklų — arabeskai ir t. t.

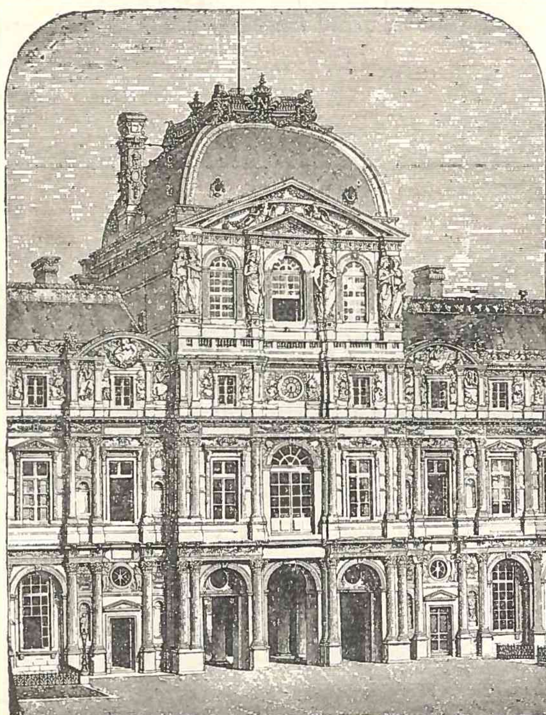
Bažnyčių renesanso stiliumi statė Francūzijoj kuo mažiausia jau delto, kad jų nebuvo reikalo, kadangi gotiko laikais jų užtektinai, jei ne perdaug, pastatyta, o ir delto, kad francūzai nemėgsta renesanso bažnyčių. Angstyvojo renesanso laikotarpyje (1515 — 1547) terandame bažnyčių „renesansuojančių", vadinas pamainančių gotines renesanso formomis. Tokios buvo be minėtojo Kaeno bažnyčios galo šv. Eustako (Saint — Eustache) bažnyčia Paryžiuje (1532—1629) ir šv. Mikolo (Saint — Michel) fasada Dižone (Dijon). Žiūr. pav. 188. Vėlyvojo renesanso laikais dar pastatyta dvi įdomi bažnyči Paryžiuje. Buvo tai Sorbonos universiteto bažnyčia, statyta architektoriaus Lemercier 1635—1659 m. ir vienuolyno Val de Grâce bažnyčia, pradėta Franciškaus Mansart'o 1645. m. Jų kopulos ir fasados gyvai paimtos iš Italijos ir aiškiai primena Romos bažnyčias. Žiūr. pav. 211.

Pav. 191. Chenonceaux'o pilis.

Šiaip jau rūmais Fancūzija yra labai turtinga. Gana paminėti įvairios jų rūšys: pilys (château), palociai (palais), privatiniai rūmai (hôtel), rotužės (hôtel de ville), medžioklės namai (manoir). Visi jie pasižymi gražiais, augštais stogais, puošiamais lukarnomis (iš stogo iškištais langais), augštais kaminais, pažiobėmis, mansardais (stogo augštais), donžonais (donjon = storas bokštas). Jų pilys kartais rodos, kaip girios. Nefrancūzui į jas žiūrint net galva sukasi (žiūr. fg. 189).

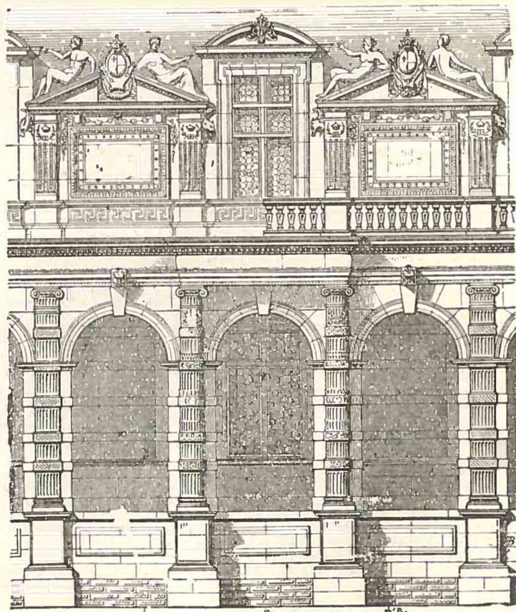
Renesanso architektūrai išsiplėtoti daugiausia padėjo valdytojai, kaip jau liudija įvairių jų šakų pavadinimas. Francūzijos karaliai ir patys suprato statymo dailę ir gamino dailininkų talentus savo gausiais užsakymais. Tarp jų daugiausia pasidarbavo Franciškus I., užsakydamas net šešias karališkas buveines, kurių tarpe įdomiausia bus pilis „Chambord" (žiūr. fg. 189). Kuomet apatinė jos dalis pasiženklina harmonija, ramybe, gražiu padalinimu, viršutinė yra taip apkrauta stogo

Pav. 192. Louvre'o kiemo fasada.

išlaidomis, kad sukelia neramumą. Taip pat pažymėtinos yra pilys „Blois“ ir „Fontainebleau“. Pastaroji iš oro rodosi gana prasta, bei viduj žavėte žavi savo papuošalais, pagamintais Italijos dailininkų Rosso Primaticcio ir k. Iš mažesnių rūmų paminėsiu tik Franciškaus I. namą pastatytą miško krašte pas Fontainebleau, o paskui perkeltą į Pažyžių (žiūr. fg. 190). Jo fasada yra taip graži, kad ištikro jis vertėjo perkelti į sostapilį. Apatinis augštas pritraukia trimis labai gražiomis arkadomis, kurios su langų siena, einančia ties jomis antrame augšte, daro neapsakomai malonų vaizdą. Nepaprastu puikumu pasižymi Franciškaus I. galerija. Nuo to laiko tokios galerijos (puikios salės) taisyta visose Francijos pilyse ir didžiuose palociuose. Čia jos taip būtinos, kaip Italijoj lodžijos.

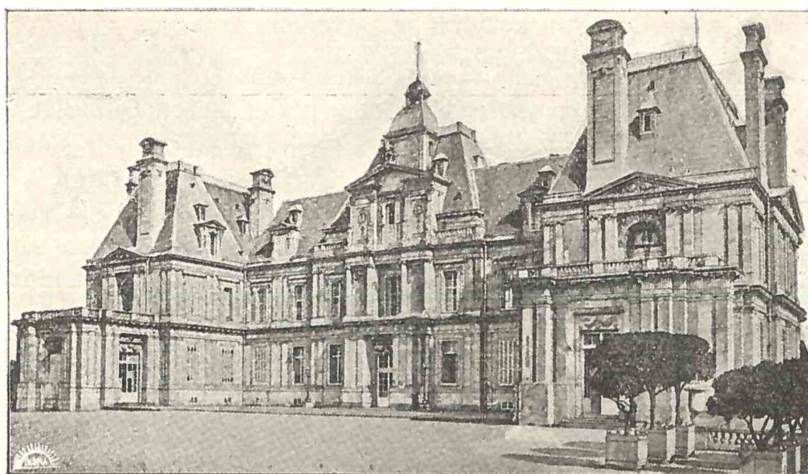
Valdytojais pasekė didžturčiai. Taip, Tomas Bohier pasistatė sau Chenonceaux (sk. Šnonso) pilį ant Chero upės, kurią Diana de Poitiers ir Kotryna de Medicis gerokai padidino, pratęsdamos jos dalį į pačią upę. Tiltas ir galerija pradėta Filiberto de l' Orme planu 1556 m. Atnaujinta 1870—1888, ji dabar bene bus vaizdingiausia renesansų pilių Francūzijoj (žiūr. pav. 191). Iš kitų mažesnfu pilių pažymėsime čia tik keletą žymesnių, būtent: Maintenon, Le Rocher, La Rochefoucauld, Bournazel, kardinolo du Ptat vasaros buveinę Nantouillet ir vyskupo Etienne Pocher palocių Sens mieste. Gražių privatinių rūmų (hôtels) tokia daugybė, kad užteks čia paminėti tik miestai, garsūs savo renesanso palociais, kaip: Paryžius, Caen (hôtel Ecovile), Tours, Besançon, Orleans, Rouen, Lisieux, Angers.

Pav. 193. Tuileries. Sodno fasados dalis.

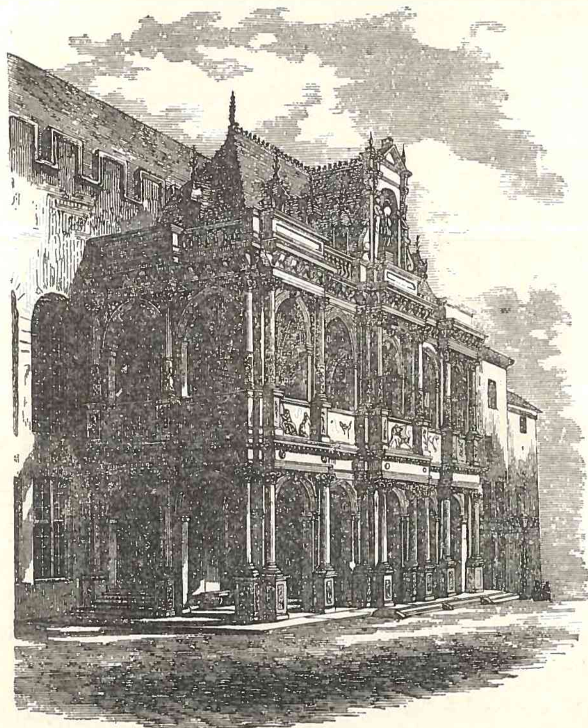
Franciškaus I. mirtimi pasibaigė ankstyvasai renesansas. Susipažinus ge-

riau su Italijos architektūra, imta keisti gotinės formos į renesansą. Užėjo augštojo renesanso laikai (1547—1570). Garsiausi to laikatarpio statytojai

Pav. 194. Maisons — Lafitte pilis.

buvo Pierre Lescot (+1578) ir Philibert de l' Orme (+ 1570). Pirmojo vardas nedildomai užsirašė ant gražiausių visoje Francijoj, o gal ir visame pasaulyje, rūmų — Louvre (žiūr. fg. 192), antrasis gi pagarsėjo Tuilerijų statymu ir francūzų tvarkos įvedimu. Nes Louvras pradėta statyti 1546, o pabaigta tik 1809 m. tai suprantama, kad ne vieno Lescot'o jis buvo darbas. Tačiau jam priguli didžiausia to milžiniško veikalo garbė.

Pav. 195. Kelno rotužės prienamis.

Louvras kitąkart buvęs vilkų medžiotojų susirinkimo vieta, kaip pasako patsai jo vardas (loup, luove, louverie). Filipas II. jo vieton pastatė tvirtovę, kurią Franciškus I. sumanė pertaisyti karaliaus sostine ir pavedė darbus Lescot'ui. Deja, jam tepavyko pastatyti vakarų ir tik iš dalies pietų sparnas, kurio darbas tęsėsi vienok dar 60 metų. Liudviko XIII. ministras, kardinolas Richelieu, pakvietė darban Jacques Lemercier, kurs, pabaigęs vakarų sparną, to paties Leskoto planu pastatė kertinį ir laikrodžio (de l' Hor-

loge) paviljonus. Rytų fasadą, paliepus Liudvikui XIV., iškėlė Claude Perrault 1670 m. Paskui, Napoleonas I., padidinęs rūmus sumanė Louvrą suvienyti su Tuilerijų pilimi, kas vienok tik Napoleonui III. pavyko (1852—1868). Dabar Louvre muziejus ir paveikslų galerija.

Nors Lescoto planas nekartą buvo keičiamas, geriau sakant — gadinamas, tačiau jojo mintis paliko ir gražiausiai išėjo jo planu statyti trobesiai, pav. kiemo fasada (žiūr. pav. 192). Ant dviejų augštų pasikelia atika su originalia baliustrada ir labai gražiu stogu. Ties anga ant atikos stovi puikus paviljonas, vienintelis Lemerciero sumanytas kūrinys. Sienos padalintos piliastrais, o rizalitai (sienos išlaidos) puskolonėmis. Apatinis augštas turi pusapskričius langus, įleistus į sienos nišes, antras — kertuotinius smailiomis ir apvaliomis pažiobėmis. Nišės su figūromis teikia fasadai gyvumo. Atikos langai papuošti nepaprastai gražiais rėmais. Galime drąsiai sakyti, jog ši Louvro dalis visame pasaulyje neturi sau lygių rūmų. Ji tai padarė Paryžių aukštojo renesanso pavyzdžiu visai Francijai, kaip Roma buvo Italijai.

Pav. 196. Zeughaus Augsburge.

Tuilerijų (Tuileries, sk. tijleri') pilį, taip pavadintą dėliai seniau ten stovėjusių plytnyčių, pradėjo Kotryna de Medicis, pavedus darbą Philibert'ui de l'Orme. Ją taip pat amžiais statė. Ji buvo Liudviko XV., Liudviko XVI., paskui, Napoleono I. ir jo įpėdinių sostinė. Napoleonas III., kaip minėjome, ją suvienijo su Louvru. Vokiečiams užimant Paryžių 1871 m. ją padegė ir teužliko jos šiaurės ir pietų sparnai, kurius priskaito dabar Louvrui. (Žiūr. pav. 193).

Iš vėlyvojo renesanso architektūros pažymėtina palocius Luxembourg Paryžiuje, Saliamono de Brosse statytas, ir karališkoji buveinė Versailles'e prie kurios daugiausia pasidarbavo Jacques Lemercier (+1654) ir Louis Levau (+1670). Tarp statytojų reikia da paminėti Franciškus Mansart'as (+1666) kaipo turįs gerą skonį ir didį talentą. Jo statyta pilis Maisons — Lafitte taip gražiai sutvarkyta, kad daro malonesnį įspudį, negu Versailles'o karališkoji buveinė, nors buvo privatinio žmogaus nuosavybė, (žiūr. pav. 194). Mansart'as yra garsus ir kaipo mansardų (stogo augštų) platintojas. Bet klaidingai jis laikoma jųjų išradėju.

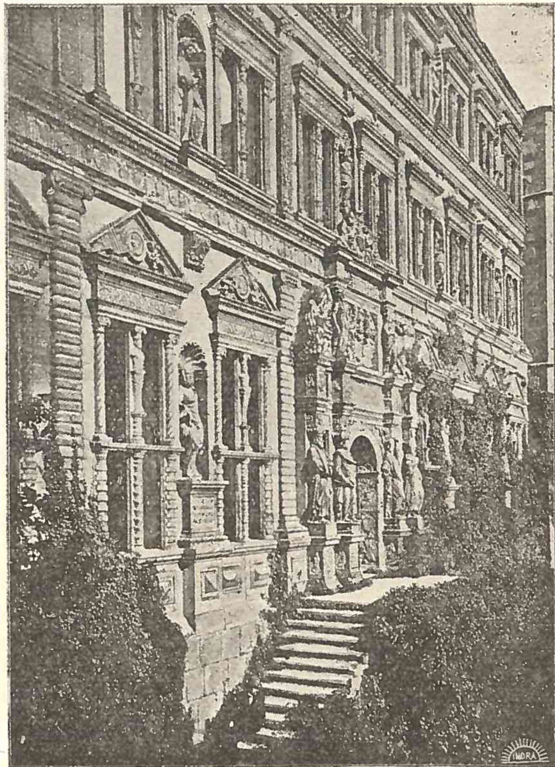

Pav. 211. Val de Grâce bažn. Paryžiuje.

Francūzija turėjo ir gerų teoretikų, tarp kurių žymiausi buvo Jean Bullant (1525 — 1578) ir Jacques Androuet du Cerceau (1510 — 1584). Gerai ištyrę antikę, jie daug rašė apie architektūros dėsnius. Pirmasis buvo dar veiklus statytojas. Pilys Ecouen į šiaurę nuo Paryžiaus ir Chantilly buvo jo kūriniai. Du Cerceau paliko 15 tomų piešinių ir daug braižinių (2843 paveikslų). Be to, jis buvo tėvas plačios menininkų giminės (sunūs Baptiste ir Jacques, nukas Jean, žentas Jehan Brosse ir to garsus sūnus Saliamonas de Brosse).

III.) Vokietijoj.

Romaniniame ir gotiniame stiliuje Vokietija pirmininkavo visam pasauliui. Bet ne taip buvo su renesansu. Reformacija, suturėdama bet - kokios dailės gyvavimą, ir architektūrai nebuvo palanki. Ypač, Kalvinas savo kietu mokslu nuspaudė dailės dvasią, priversdamas ir gabiausius dailininkus ieškoti duonos svetur. Naujieji fanatikai dargi naikino ir senuosius dailės padarus, griaudami altorius, daužydami stovylas, pjaustydami paveikslus, tirpindami brangius indus. Suprantama, kad apie naujų bažnyčių statymą tokiose aplinkybėse ir kalbos būti negalėjo. Bet ir šiaip - jau rūmais, skelbant taip uoliai „ėvangelinį „paprastumą", daug nesirūpinta. Taigi nenuostabu, jei Vokietijoj renesansas rečiau sutinkamas, negu gotikas Italijoj. Geriau sakant, tikro renesanso tenai kaip ir nebuvo.

Pav. 197. Otto — Heinrichsbau Heidelberge.

Žinoma, kad persiėmus visai Europai renesanso dvasia, ir Vokietija negalėjo ja neužsikrėsti. Bet ji pasitenkino vien jo ornamentais, nė kiek nesirūpindama paties statymo būdu arba konstrukcija. Ji dargi ne visą trobesį puošė, bet tik kaikurias jo dalis, ypač pažiobes (skliautus).

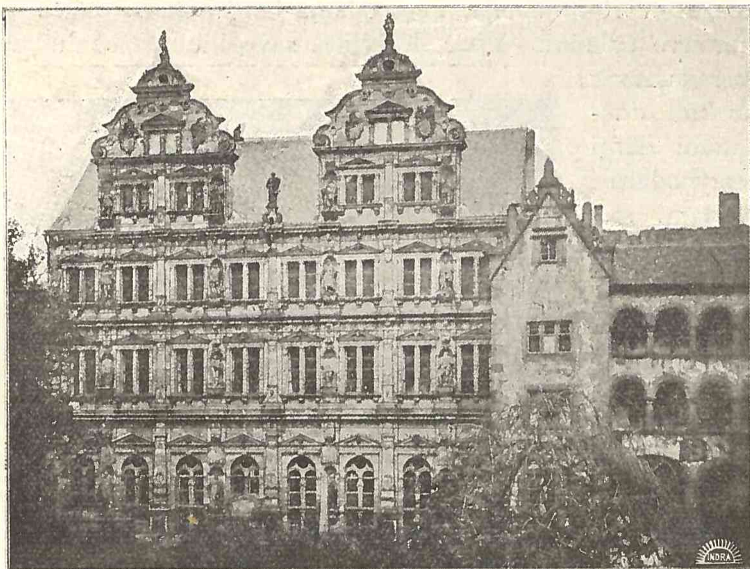
Trobesio galas vokiečiams, kaip matyti, buvo visų svarbiausia. Nuostabu, kad ir lietuviai jam pripažįsta garbės vietą. Todel reikėtų plačiau čionai apie jį pakalbėti.

Nors vokiečiai puošdavo ir kitas rūmo vietas, kaip angas (Thore), duris langus, tačiau galo, ypač gi pažiobės papuošimu daugiausiai rūpindavos. Negalėdami miestuose dėliai tvarkos palaikymo jo atkreipti į gatvę taisydavo iš šono netikrą galą su augšta pažiobe (Zwerchhaus).

Durys ir angos taippat būdavo puošiamos, teikiant joms neretai senovės triumfo vartų išvaizda (žiūr. fig. 197).

Langai didesniuose rūmuose panašiai puošta, mažesniuose gi keletas langų (4—12) į vieną eilę jungta stulpiukais taip, kad susidarydavo tarsi stiklo siena. Pažymėtina dar, kad tokiuose namuose viršutiniai augštai išsikišdavo per apatinius tuos gerokai, pridengdami. Pal. fig. 204.

Labai mėgo vokiečiai ir lig šiai dienai tebemėgsta rūmus iškištomis altanomis (Erker), ypač kertėse, kokias pav. matome pas mus Šiaulių bažnyčios fronte. Jos eina dažniausiai per vieną, ar antrą augštą ir primena gerokai bažnytines sakyklas (žiūr. fg. 200, 202, 208).

Pav. 198. Friedrichsbau Heidelberge.

Jei vokiečių renesanso rūmai struktūros ir estetikos žvilgsniu neišlaiko kritikos, tai jie yra taip vaizdingi, kad sunku surasti jiems lygūs.

Kada oropusė pritraukia vaizdingumu, vidus rište riša savo patogumu. Tokiuose namuose neapsakomai malonu ir patogu būti. Sienos apsiūtos puikiomis medžio plokštėmis (Tafelungen), lubos gražiai kasetuotos, rakandai pritaikinti architektūrai. Netrūksta ir židinio - kamino (Kamin) ir atskirų vietelių (lauschige Plätzchen) pasišnekučiuoti. Kadangi medžio ornamentai palaikomi dar savo naurališkoj spalvoj, tai darosi ten taip malonu ir šilta, kaip, nelyginant, paukšteliui savo gūštoje.

Iš ornamentų vokiečiai daugiausiai mėgo skiedrų (Rollwerk), apkaustymų (Beschlagornament) papuošalus ir kartušes (Kartusche) raitytų rėmų pavidalu.

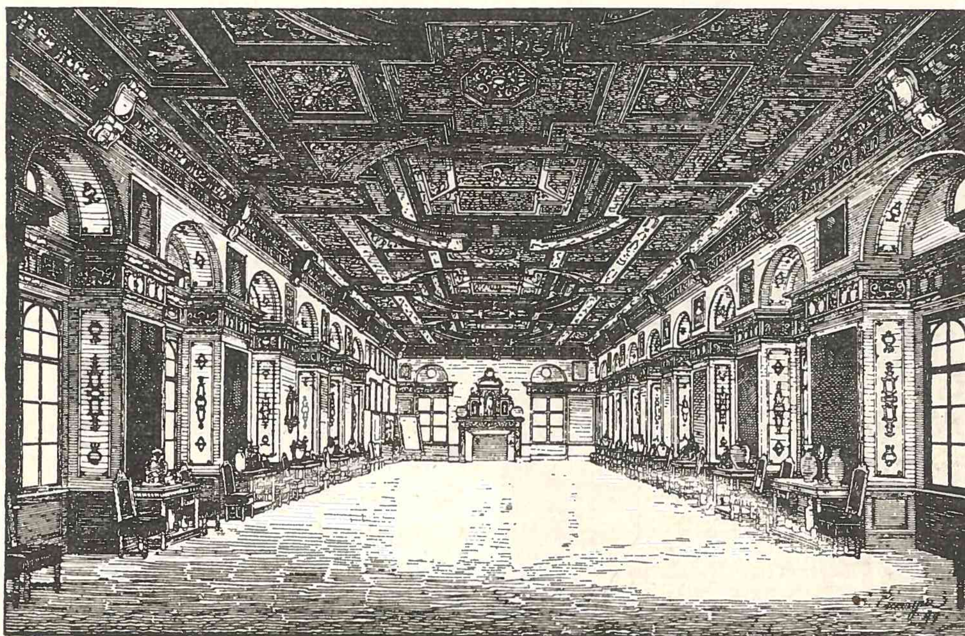
Kaip Francūzijoj, taip ir Vokietijoj renesanso stiliumi statė daugiausiai didžponių rūmus ir turtingų piliečių namus, palaikydami bažnyčioms gotinį.

Pažymėtina, kad tarp piliečių trobesių nemaž užeinama m e d i n i ų. Jie dar buvo dviejų rūšių: šuliniai (Fachwerk) ir sienojiniai (Blockhäuser). Kada tie statyta iš gulsčių senojų, pirmųjų sienas jungdavo šulais, kaip pas mus daržines. Kadangi šulai ėjo ne lygiagrečiai, bet buvo įvairiai sutvarkyti, puošiamos gi vietos apklota reljefais, tai tokie fachwerkai, darė labai malonų ir puikų įspūdį. (Žiūr. fig. 207).

Ankstyvojo renesanso paminklai.

1480 — 1550.

Vokiečiai taip mėgo gotiką, kad nuo jo atsisakyti ir renesanso lytimis jį pakeisti nelengvai sutiko. Todel visame ankstyvojo renesanso periode randame pas juos gotines formas. Iš pradžių renesansas pasirodė tik braižiniuose ir dailės manufaktūroj (Kunsthandwerk). Paskiau ėmė jį vartoti mažajai architektūrai, būtent: altoriams, angoms, antkapiams, ir tik vėliau atsirado fasados. Susipažinę su renesanso ornamentais ir prisižiūrėję Žiemių Italijos puikiai architektūrai, gale ir vo-

Pav. 199. Rittersaal Heiligenbergo pilyje.

kiečiai ėmė ja sekti, bet tik kai kuriose trobesių dalyse. Taip Heilbrone Hans Schweiner von Weinsberg 1583 — 1629 surenansavo šv. Kiliano bažnyčios bokštą. Į jį pažvelgęs, tuoj primeni sau Certosą pas Paviją, nuo kurios, rodos, Weinsbergas ir bus ėmęs motyvus. — Dresdene dar tebestovi Jurgio anga — Georgsthor —, Hanso Schickentantz'o kūrinys, kurioje matome gražiai panaudotas renesanso lytis, tačiau vokiškai perdirbtas. — Gausiau panaudota renesansinė ornamentika Piastų pilies portale Briege (Silezijoj). Čia jau visa fasada klote apklota renesanso ornamentais. Ant puikios angos gzimso pasirodo patsai statytojas, hercogas su savo žmona. Viršutiniame augšte matome 24 kunigaikščio bočius. Visa fasada vertikaliai padalinta turtingais piliastrais, horizontaliai gi gzimsais. Visame matyti italiečių rankos, nors architektoriais laikomi Jokūbas Baar (nuo 1547. m.) ir Bernardas Niuron (nuo 1576 m.). — Visų puikiausias ankstyvojo renesanso kūrinys Vokietijoj yra laiptų bokštas Hartenfelso pilyje Torgave (Torgau), apie kurį gausime paskui kalbėti.

Taip puikias renesanso užmazgas ir žiedus Vokietijoj sušaldė šešioliktojo amžiaus reformatoriai, kurie, kaip tikri vandalai, pasielgė su meno kūriniais ir sustabdė visą grožės gyvybę. Nustumtas nuo sosto menas jau nebrodė tos galės, kuria apsireiškė romaninio stiliaus ir gotiko laikais, „evangeliniam peprastumui" užėmus jo vietą.

Aukštasis renesansas.

1550 — 1620.

Kiek tiek aprimus reformacijos audrai, vokiečiai vėl ėmė statyti įvairius trobesius, ypač visuomenei skirtus rūmus. Prasidėjo aukštojo renesanso laikmetis Tik mes neturime jo imti toj prasmėj, kaip Italijos arba Francijos renesansą. Tiesa, nuo detalių pereita į konstrukciją, bet ta toli gražu negalėjo lygintis su Italijos „cinquecentu". Trūksta jai harmonijos, aiškumo, ramybės ir erdvės gero sutvarkymo.

Pav. 200. Pellerhaus Nürnberge. Kiemas.

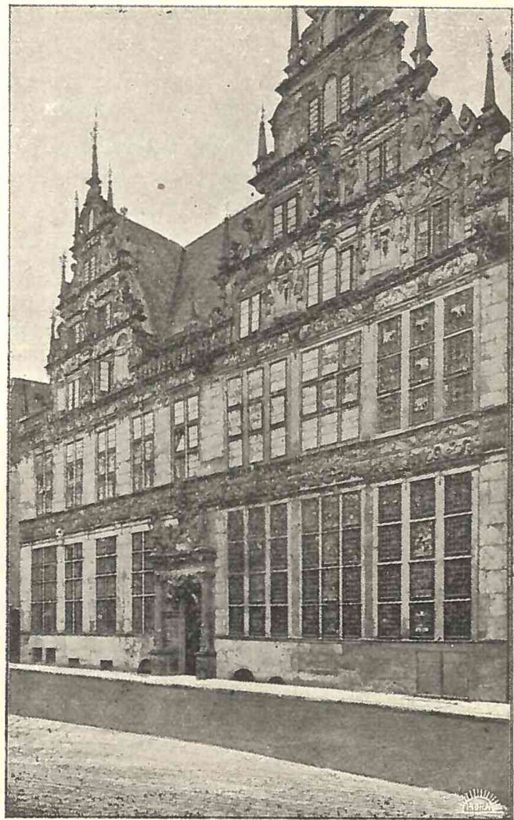
Vokietijos renesanse reikia pažymėti du krypsniu: italizuojantis ir grynai vokiškas. Nors ir pirmasis nėra be vokiškumo, tačiau jis gyvai primena Italiją. Vokiečiai menininkai tuo laiku labai įdomavasi Italijos renesanso daile, studijavo jos teoretikus ir lankydami Italiją, gerai susipažino su jos architektūra. Neretai patys italai buvo kviečiami į Vokietiją. Pagaliau pietinė Vokietija, kaip Austrija, Tirolis ir Bavarija, žymiai pasidavė savo kaimynų įtakai. Bet ir pareinis brangino italiečių statymo būdą ir stengėsi įgyti jų skonio.

Gyviausiai primena Italiją Belvedere pas Prągą. Pailga kertuotą rūmą apsiaučia joninės tvarkos kolonų arkada. Antras augštas, skirtas iškilmėms, aptvertas gausiai papuošta akla baliustrada. Fryzas, kertės tarp lankų, kolonų stilobatai (kojos) apkloti puikiais reljefais. Jį pastatė Jonas de Spatio, Zoan Maria ir vokietis Hans Trost, Pauliaus della Stella planu.

Kelno rotužės prienamis reikia taip pat dėti geriausios italizuojančios architektūros eilėn (žiūr. pav. 195). Tik čia, norint prisitaikinti gotiniam rūmui, viršutinių arkadų lankai kiek tiek susmailinta. Buvo tai laimingas kompromisas. Jo siatytojas buvo vokietis Wilhelm Bernikel.

Augsburgas turi du gražiu rūmu, Elio Holl statytu. Arsenalas-Zeughaus (žiūr. pav. 196) yra vienas gražiausių italizuojančių trobesių Vokietijoj.

Aiškus, sąmoningai padalintas, storomis lytimis, gerai suharmonizuotas, jis daro tikrai monumentalaus rūmo įspūdį. Pasikeldamas augštyn, jis darosi lengvesnis. Kada apatiniam augštui panaudota rustika, antrame ją matome tik kertėse ir viduryje. Ant jo pasikelia lengva atika, kuriai anstatyta dar lengvesnė dviejų augštų pažiobė perkirstu šelmeniu. — Rotužė atrodo didesnė, betir šaltesnė. Joje aptinkame įdomią salę „Goldener Saal", pasikeliančią net per tris augštus, tai Vokietijoj retenybė. Mat, vokiečių salės buvo ilgos, siauros ir žemos. Jei jau Waldsteino palociaus salė, eidama per du augštu, nustebina vokiečius, tai Augsburgo rotužės salė buvo stačiai kas nepaprasta. Ji imponuoja nevien augštumu, bet ir ornamentacijos turtingumu. Kai kurios baroko lytys (laužtos pažiobės, voliutų stulpiukai ir konsolės) visai negadina įspūdžio, žinant, kad vokiečių renesansistai be jų apseiti nemokėjo.

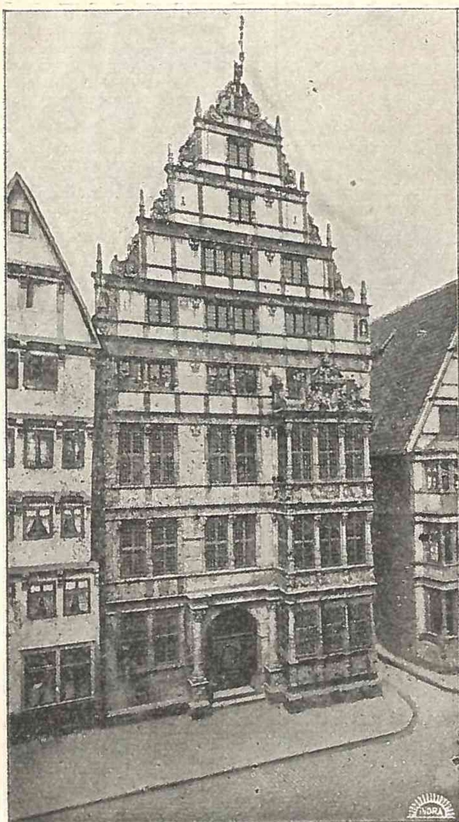

Pav. 201. Pramonės namai Bremene.

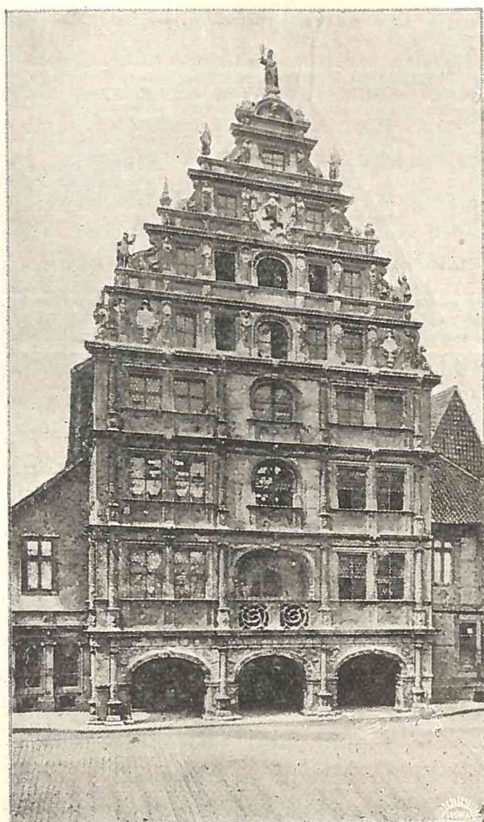
Bazelis irgi dviem mūrais gali pasididžioti Yra tai amatininkų bendrovės Geltenzunfthaus — ir vadinamo „Spieshof" rūmai. Abiejų fasados pasižymi gera kompozicija, gražiomis proporcijomis ir lytimis. Pirmasis turi tris augštus; apatinis padalintas dorinėmis puskolonėmis, du viršutiniu gi joniniais ir korintiniais piliastrais. Vidurinio augšto langai susideda iš trijų dalių, suvienytų joninės tvarkos stulpiukais. Špishofas tuo skiriasi nuo pirmojo, kad turi keturius augštus ir viršutiniame augšte vietoje kolonų gerokai iškištas konsoles. Iš kitų italizuojančių trobesių reikia paminėti: pilis Maince, rotužė Nürnberge, senoji rezidencija Münchene, žvaigždės pilis (Stern) pas Prągą, įdomi savo nepaprasta žvaigždės forma šešiais spinduliais pamatiniame plane.

Daug daugiau rūmų yra grynai vokišku renesansu statytų. Netrūksta miestų (Rotenburg, Ulm, Breslau, Brieg, Mainz, Frankfurt, Erfurt, Halberstadt, Görlitz, Nünrnberg, Hannover, Hildesheim ir k.), kuriuose ištisos gatvės ir aikštės apstatytos renesanso namais. Be to renesansuota daugybė pilių, vasarnamių, rotužių ir kitų viešų namų. Iš tokio skaičiaus visuotinėj architektūros istorijoj tegalima tik keletas žymesnių paminėti.

Geriausiu augštojo renesanso ženklu reikia pripažinti skersnamis (Zwerchhaus). Vokiečiai, kaip minėjome mėgo puošti rūmų galą. Bet miestuose namus statė eilėse, taip kad galo dažnai nesimatė. Taigi, sumanūs meni-

Pav. 202. Leibnico rūmas Hanovere

Pav. 203. Gewandhaus Braunschweig'e.

ninkai perkėlė namų galą į šoną tokiu būdu, kad rūmo šone iš gatvės pusės ant trobesio statė vieną ar du gražiausiai papuoštus namiukus, laikydamies priežodžio: „Graži pažiobė puošia visą namą". Reikia pripažinti, kad tokie skersnamiai namams davė nemaž vaizdingumo. Tuo nepasitenkindami, jie kiekvienam namui stengėsi duoti alkerį (Erker) arba iškištą paviljoną (altaną), kurs žymiai pakėlė vaizdingumą. Tie alkieriai pasirodydavo dažniausiai antrame augšte ir neretai stovėjo ant kojos, keldamies lig stogo, taigi priminė gilias sakyklas arba ambonus. Didesniems rūmams netrūko laiptų bokšto, taip pat puikiai papuošto.

Pilys palaikė viduramžių išvaizdą ir kertėse būtinai turėjo tvirtus bokštus apsiginti. Jų pagražinimai koncetravosi kiemuose. Jos dargi tik kai kuriose dalyse renesansuota. Aiškumo pas jas visai nerasi. Tai labirintai, kuriuose lengva paklysti.

Įdomiausią visų vokiečių pilių randame pas Heidelbergą. Joje du rūmu rodo gražiausį vokiečių renesansą: Otto-Heinrichsbau—ankstyvąjį, Friedrichsbau — augštąjį. Pirmosios viduryje matome puikią angą, primenančią Romos triumfo vartus (žiūr. pav. 197). Šalia angos vieton kolonų stovi keturios kariatidos. Ant angos tarp dviejų kariatidų herbas, ant gzimso gi tarp skiedrų ornamentų (Rollwerk) pasirodo patsai Otto Heinrichas. Sienos apatiniame augšte padalintos rustikos piloriais, antrame korintiniais reljefų piliastrais ir trečiame korintinėmis griovėtomis puskolonėmis. Augštus skiria platūs puikiai relje-

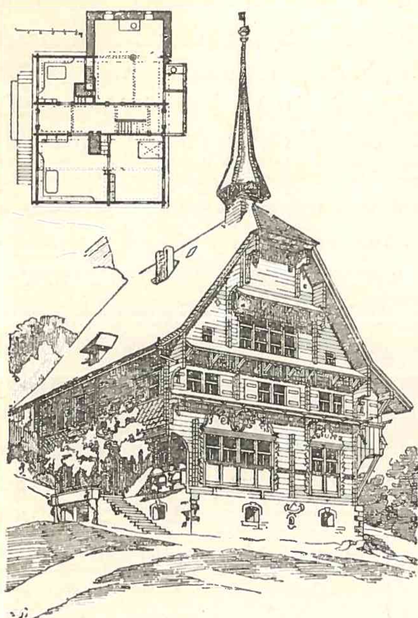
fais papuošti gzimsai. Langai, visais augštais sujungti po du, duoda malonaus ritmo. Apatinio augšto stiklų rėmai tašyti iš akmens. Sujungtųjų langų tarpe nišės su figūromis. Visa puikiai suharmonizuota daro monumentalumo įspūdį. Architektorius nežinomas. Pirmu žvilgsniu Friedrichsbau visai panašus į tik ką aprašytąjį trobesį (žiūr. pav. 198). Bet geriau prisižiūrėję, rasime, kad tarp jųdviejų didžiausis skirtumas. Pirmajam galime atimti visus ramsčius (piliorius, piliastrus, puskolones) ir užmūryti nišes, niekuo nekenkdami rūmo struktūrai. Juk ramsčiai visai neremia tvirtai ant sienų gulinčių fryzų ir gzimsų, nišės gi išskaptytos mūre. To jokiu būdu negalėsime padaryti antrame trobesyje. Atimdami ramsčius nugriausime ir ant jų tvirtai gulinčius gzimsus; užlipdę nišes, baisiausiai sužeisime architektūrą. Mat, čia ramsčiai ir nišės išaugo iš struktūros organizmo. Čia viskas sujungta. Ramsčiai tikrai remia laužytus iškištus gzimsus ir fryzus, nišės gi taip reikalingos, kad be jų čia apseiti negalima. Čia ir skersnamiai ant viršaus sujungti su rūmo frontu. Ir taip, čia aiškiai matome skirtumą tarp ankstyvojo ir augštojo renesanso bei baroko. Kada ankstyvasis renesansas vien tik puošė neatsižiūrėdamas į struktūrą, augštasis ėmė ornamentus iš pačios konstrukcijos. Friedrichsbauo architektorius buvo Jonas Schoch (+1631), skulptorius gi Sebastionas Gotz. Estetikos žvilgsniu Otto Heinrichsbau viename dalyke viršyja Friedrichsbauą, būtent augštų sutvarkyme. Kada ten augštai į viršų darosi proporcionaliai žemesni, čia apatinis augštas turi dviejų viršutinių didumą. Sunaikinus francūzams Heidelbergo pilį pabaigoje šešioliktojo amžiaus, tepaliko tų visų gražybių griuvėsiai, bet tikrai puikūs griuvėsiai.

Pav. 204. Römer'is Frankfurte.

Dresdeno pilyje randame net visų trijų periodų architeiktūrą. Įdomiausi bus antrojo periodo trobesiai (1547—1586). Ypač, iš kiemo pusės jie duoda malonaus vaizdo. Ant ir šalia angos čia matome gražias lodžijas trimis augštais. Stogą remia gana lieknos kolonos. Apie apvaliąjį bokštą po stogu eina dviem augštais poligoniai sutvarkytos arkados, kurių pilioriai puikiausiai papuošti reljefais. Architeiktorius buvo Kaspar Voigt von Wierandt.

Panašų bokštą renesanso lytimis, bet sujungtą su pilies sienomis, turi ir

Pav. 205. Schweizerhaus.

Hartenfelso pilis pas Torgavą (Torgau). I jį veda iš dviejų pusių atviri laiptai. Jojo piliastrai ir gzimsai klote apkloti gražiais reljefais.

Heiligenbergo pilis, Bodensee paežerėje, garsi savo vyčių sale — Rittersaal (žiūr. pav. 199). Ji neturi sau lygių visoj Vokietijoj. Gaila tik, kad jos augštumas neatatinka didumui. Būdama 30 m. ilgumo ir 11 m. platumo, ji tik 7 m. augštumo. Lubos, skaptuotos iš liepos medžio, guli ant konsolių ir turi storus profilius. Sienos apklotos groteskais, rozetėmis, kartušių ornamentais ant šilto medžio tono. Gausi šviesa veržiasi vidun iš visų keturių pusių.

Aprašyti visas Vokietijos pilis tegali specialūs veikalai. Čia užteks paminėti kai kurios įžymesnės, būtent pilys: Mainze, Offenbache, Merseburge, Stuttgarte, Tübingene, Güstrove. Šverine, Vismare.

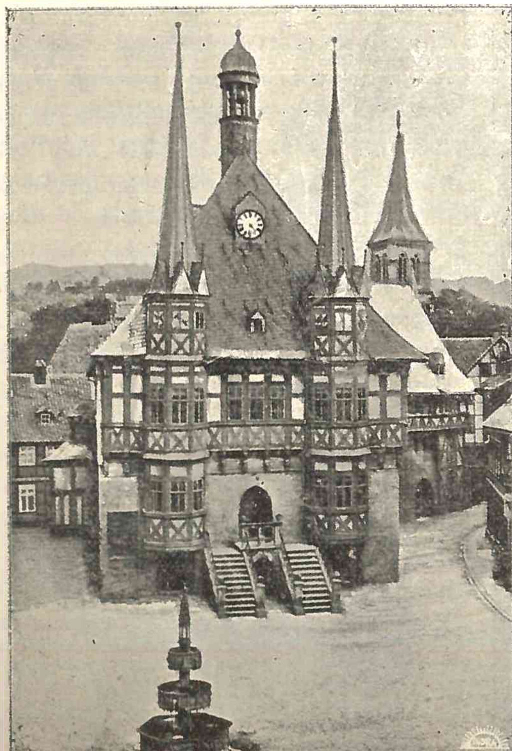
Dar sunkiau būtų nors tik ir nurodyti į visus privačius namus. Jų tokia daugybė, kad keli tomai negalėtų jų visų aprašyti. Taigi čionai paimsime pavyzdžiui tik vieną kitą įdomesnį. Plačiai žinomas Nürnbergo rūmas „Pellerhaus" (žiūr. pav. 200). Jo arkadų kiemas su gražiais alkieriais iš trijų pusių pasižymi didžiu vaizdingumu. Kai kurie gotiniai ornamentai gražiai harmonizuoja su renesansiniais. Visur matyti rūpestingas ir sąmoningas darbas. Fasada imponuoja monumentalumu. Per visus tris augštus eina tvirta rustika; ant jos pasikelia gražus trijų augštų skersnamis su piramidomis ant galų. Ornamentacija turtėja laipsniais pasikeldama augštyn. Vidus duoda tiek malonumų ir patogumų, kad ir apleisti jo nesinori.

Pav. 206. Bremų rotužė.

Hannovere tarp daug kitų įdomių namų pasergstime istorinį Leibnico rūmą (žiūr. pav. 202), kurio planas pagamintas dar prieš trijų dešimtų metų karą. Jo trijų augštų alkieris pastatytas ant žemės, tai retai atsitinka Vokietijoj. — Braunšveigas didžiuojasi rūbų namais — Gewandhaus (žiūr. pav. 203). Nors jį pastatė gotiko laikais, tačiau jo rytų fasada taisyta 1591 m. — Baltazaro Kircherio. —

Frankfurtas a. M. garsus savo Römer'iu (žiūr. pav. 204). Yra tai visa eilė renesanso namų. —

Pav. 207. Wernigerodės rotužė.

Bremene randame gražų pramonės rūmą — Gewerbehaus (žiūr. pav. 201). Jį statė Jonas Nacke 1619—1620 m. Jo skersnamiukai klote apkloti ornamentais.

Šveicarija garsi savo mediniais namais, vadinamais „Blockhäuser" arba paprastai „Schweizerhäuschen". Jie statyti iš sienojų, kaip ir pas mus Lietuvoje, tik medžias panaudotas čia ir estetiniams tikslams. Kalnuose jie stačiai žavėja savo vaizdingumu. Stogas visur gerokai iškištas per pažiobę. Augštai dalinami pražulniai gulinčiais ant medinių konsolių stogeliais. Langų ir durų rėmai, sienojų galai ir ramsčiai puošiama pjūklu pjaustytais ornamentais. Stogo šone pasikelia skersnamiukas. Apatinis augštas dažnai esti įtrauktas. Visa kepurėja bokštelis su vėluku (vėjo gairike). (Žiūr. pav. 205).

Renesansuotų rotužių gyvenamose vokiečių žemėse taip pat ne stoka. Juk kiekvienas miestas turi savo rotužę ir stengiasi ją kuo gražiausiai papuošti. Suprantama, kad gražiosios renesanso lytys negalėjo aplenkti taip svarbaus visuomenei trobesio Jei buvo sunku išskaičiuoti pilys ir privatiniai namai, tai ne lengviau bus nurodyti į visas renesansuotas rotužes. Sakau, renesansuotas, kadangi dauguma jų gavo tik kai kurias renesanso dalis, pagaliau ornamentus. Taigi ir čia turėsime pasitenkinti tik keletu nurodymų.

Gotinei Bremų rotužei iš pietų pusės Lüder von Bentheim 1609 m. pristatė puikią renesanso fasadą (žiūr. pav. 206). Apatiniam augštui priešstatyta kolonų arkada, ant kurios viduryje pasikelia 7 augštų nuokamienis rizalitas. Jį palydi du skersnamiuku. Arkadų viršus šalia rizalito panaudotas terasoms ir aptvertas baliustrada. Augštas, smailiai pasibaigiąs rizalitas, gerai pritinka gotiniam trobesiui. Apie rizalitą, skersnamį ir stogą eina baliustrada, su

figūromis ant kerčių. Archivoltai, arkadų kertės, apatinė baliustrada, fryzai, konsolės, langų stogeliai klote apkloti reljefais. Vidus dar puikiau papuoštas.

Wernigerodės rotužė duoda gražų fachverkio (šulinio rūmo) tipą. Žiūr. pav. 207. Jos branduolis bus buvęs gotinis ir tik kevalas renesansuotas. Du smailiu bokštu gražiai pritinka augštam stogui. Šviesus mūras tarp tamsių šulų taip margina trobesį, kad dekoracijos pasirodė nebereikalingos. Tačiau gzimsai remiasi ant skapstuotų konsolių.

Pav. 208. Rotenburgo ob Tauber rotužė.

Rotenburg ob Tauber rotužė pasižymi didesniu monumentalumu (žiūr. pav. 208). Ir ji buvusi kitąkart gotinė, tai rodo pinakliai šalia didžiojo bokšto. Kertėj matome trijų augštų poligonų alkierį. Arkadų prienamis, į kurį iš dviejų pusių veda atviri laiptai, pasibaigia terasa, aptverta baliustrada. Iš stogo išlenda daugybė lukarnų.

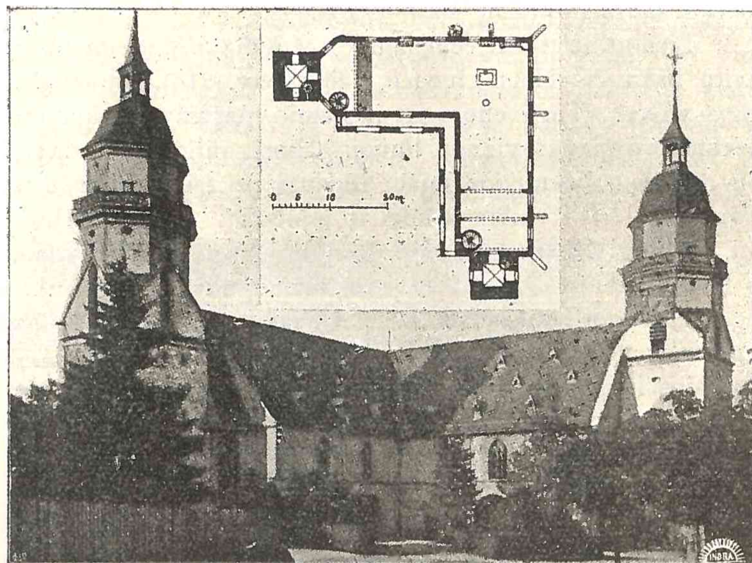
Ramiau veikia į žiūrėtoją ir geriau sutvarkytos rotužės Altenburge ir Šveinfurte. Jos dargi labai panašios į kita kitą.

Elzaso rotužės Ensisheime, Amerschweiere, Mühlhausene, Molsheime dar gerokai primena gotiką. Iš kitų paminėsime dar rotužes: Konstanze, Luzerne, Esslingene, Steine ant Reino, Lindave ant Bodeno ežero, Würzburge, Hersfelde ir Paderborne.

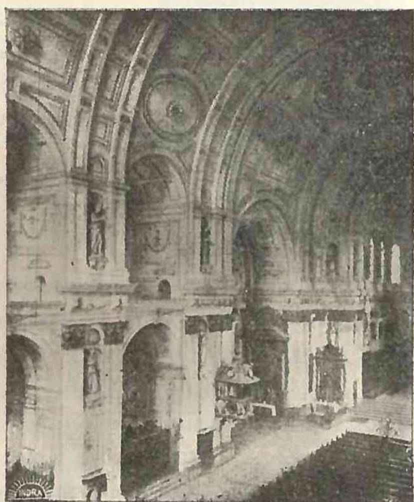
Jei nelengva buvo aprašyti vokiečių pilys, privatiniai rūmai ir rotužės, tai jų bažnyčių aprašymas nesutinka jokių keblumų. Jų, mat, tiek maža, kad ir ant pirštų jos suskaityti nesunku. To priežastys jau mums žinomos. Viena, jų visai nereikėjo, kadangi gotiko laikais jų net perdaug pristatyta, antra, reformacija sustabdė visą meno gyvybę. Juk Zvingli ir Kalvinas buvo aršiausi dailės priešai ir naikintojai, Liuteris gi savo „evangeliniu paprastumu" taip pat skelbė karą meno kūrėjams. Tenepyksta ant manęs tautiečiai protestantai. Aš ir nemanau jų užgauti, bet tik pabrėžiu istorijos nuotikį. Tą nuomonę ras jie ir pas autorius protestantus, tik gal švelniau išreikštą. Nelaimingasis trijų dešimtų metų karas taip pat neleido daile užsiimti. Vis tai paaiškina renesanso šventyklų stoką Vokietijoj.

Žinoma, kad ir protestantams reikėjo bažnyčių. Tik katalikų bažnyčios, kaip smiltys, jiems graužė akis. Todel neužteko jiems pašalinti visa, kas katališka: altoriai, klausyklos, šventųjų paveikslai, paveiksliniai ornamentai, bet jie

dar sumanė statyti grynai protestantiškas šventyklas ir įvesti savąjį stilių. Tokį stilių surado Virtembergijos hercogas Friderikas I. 1599 m. Juo jis ir pavedė Heinrikui Schickhardt'ui pastatyti bažnyčią Freudenstadte. Jos pamatinis planas (žiūr. pav. 209) rodo dvi bažnyčias, sudurtas kertėmis taip, jog susidaro tiesi kertė. Ant sparno galų išvedė bokštus. Ir išėjo nei šis nei tas. Koksai juokingas, sužeistas, bjaurus trobesys. Bet jis visai atatiko protestantų pamaldoms. Mat, abiejų sparnų klausytojai galėjo vienodai girdėti viduryje stovintį pamokslininką (Prediger). O juk daugiau nieko nebreikėjo. Pašalinus mišias ir išpažintį, pamokslai ir pasidarė tikibinių apeigų branduoliu — alfa ir omega. Taigi rasta ko ieškota. Tačiau sopiai užgauti estetiniai jausmai neleido daugiau daryti tų „Salto mortale". Noromis nenoromis protestantai turėjo grįžti prie „katalikiško" stiliaus. Freudenstadto bažnyčia liko be konkurentų ir viena pati tebeviešpatauja pasaulyje.

Pav. 209. Protestantų bažn. Freudenstadt'e.

Pav. 210. Šv. Mikolo bažn. Münchene.

Pirmiausia renesanso bažnyčia Vokietijoj buvo Marijos bažnyčia Halle'je. Statė ją Nikolaus Hoffmann, paliepiant kunigaikščiui Albrechtui von Brandenburg 1530—1554. Jai gražiai panaudota renesanso ornamentai, bet struktūra pasiliko gotinė.

Praslinkus pusei amžiaus, Mainco arkivyskupas 1608 m. pašventė pamatus naujai bažnyčia Wolfenbüttel'e, kurią sumanė pastatyti savo lėšomis. Tik ir ji buvo tik renesansuojąs gotikas, nors pabaigta jau po trijų dešimtų metų karo. Tik erdvės padalinime matyti linkmė į horizontalizmą. Mat, vidurinė nava turi 9 m., šalinės gi tik 5, 2 m. platumo. Jos architektorius buvo Paulius Francke (+1615). Po jo mirties palaikyta jo planas išėmus bokšto viršunėj, kurią ir pagadino.

Gotinę struktūrą palaikė ir jezavitų bažnyčia Kelne. Čia net peršoko renesansą ir paėmė baroko formas.

Pirmutinė tikrai renesanso bažnyčia Vokietioj buvo šv. Mikolo taip pat jezavitų bažnyčia Münchene (žiūr. pav. 210). Jjinai turi tik vieną navą, dengtą bačkos velve. Tarp choro ir ilgnamio pataisyta skersinė nava, bet tik viduje, paliekant oro sienas vienoj linijoj. Stori pilioriai padalinti piliastrais. Tarp piliorių iš abiejų bažnyčios pusių įtaisyta po tris koplyčias su emporais (galerijomis) ant viršaus. Visa veikia kilniai ir maloniai. Deja, išorinė išvaizda visai neatatinka vidui, kadangi fasada primena pasaulinį trobesį. Spėjama, jos architektorius busiąs buvęs Fridrikas Sustris, tačiau tikrų žinių trūksta.

Tikruoju renesansu dar pastatyta Salcburgo katedra, Lucernos vienuolyno (Stiftskirche) ir Würzburgo universiteto bažnyčia. Deja, pastarosios langai turi dar gotišką tinklą.

V. Lietuvoje.

Ankstyvojo renesanso Lietuvoje nerandame nė vieno pavyzdžio. Neaptinkame čia nė gryno augštojo renesanso. Tai išaiškinama tikybinėmis aplinkybėmis mūsų krašte. Mat, Lietuvoj ponija mažne visa ($^9/_{10}$) buvo priėmusi protestantų tikėjimą ir nebemanė bažnyčių statyti. Tik uoliomis jezavitų pastangomis mūsų didžponiai pagrįžo katalikų tikėjiman ir, atgailiodami savo paklydimus, ėmė statyti puikias bažnyčias. Bet tuo laiku Italijoj, iš kur grynas Kristaus mokslas kaip saulės spinduliai švietė visam pasauliui, renesansas jau buvo pakeistas baroku. Mūsų ponija, išsižadėjusi reformacijos klaidų, iš ten, tikrosios Bažnyčios širdies, ir ėmė pavyzdžių naujoms šventykloms. Todel pas mus septiniolikto amžiaus bažnyčių dauguma rodo Italijos baroką ir tik kai kurios mažiau pasidavė jo įtakai. Iš jų paminėtina šv. Kazimiero koplyčia Vilniaus katedroj, Pažaislio ir Šiaulių bažnyčios. Apie pirmąją mums teks kalbėti aprašant Vilniaus šventyklas, bet dvi pastarąsias pasistengsime žemiau nupiešti.

Pažaislio bažnyčia ir vienuolynas.

Aštuoni kilometrai nuo Kauno ant augšto Nemuno kranto stovi gražiausi Lietuvos trobesiai — Pažaislio bažnyčia su vienuolynu. Tai brangiausis panemunės turtas — Lietuvos eskorialas. Nėra jis taip didis ir majestatingas, kaip Ispanijos garsusis Escorialas, jo ir nestatė karalius, tik Lietuvos didysis kancleris. Užtat jis vaizdingesnis ir malonesnis. Čia menas ranka siekia puikiosios gamtos idilės, kaip galingasis kitąkart Kęstutis skaisčiosios sodžiaus mergaitės. Žaliame eglyne, plačiai matomoj vietoj, jis rodos kaip briliantas, apstatytas smaragdais, šviesioj Nemuno juostoj. Kas juo nesigerėji, važiuodamas Kaunan, nors jau ir išlepintas puikiaisiais gamtos reginiais? Bet kaip jis ten atsirado? Kam galėjo pareiti galvon statyti taip puikią bažnyčią nuošalioj vietoj, toli nuo žmonių sodybų? Paklausykime, ką rašo apie tai tos vietos chronika!

Christoforas Pocius (Pac), nupirkęs iš Samuėlio Oborskio, Kauno teisėjo, Pažaislį, leidžiant popiežiui Aleksandrui VII, sumanė ten pastatyti bažnyčią šv. Panelės apsilankymo pas šv. Elžbietą vardu ir kameldulams vienuolyną.

Pakvietus architektorium italietį Ludovico Fredo, kertinis bažnyčios akmuo buvo pašvęstas 1667 m. spalių 10. d. Darbas tęsėsi 45 metus. Deja, Christoforas Pocius mirė 1684 m., pats architektorius įstojo kameldulų vienuolynan. Jo vieton Kazimieras Pocius, Christoforo brolėnas ir Pažaislio paveldėtojas, pakvietė darban kitą prisityrųsį italietį — Putinį, kurs 1712 m. laimingai pabaigė puikią bažnyčią. Vienuolynas, žymiai pertaisytas, architektūros žvilgsniu dabar nieko ypatinga neduoda. Bet kitąkart buvęs gana įdomus. Jo dešiniame sparne (gale) bu-

Pav. 211. Pažaislio bažnyčia.

vęs paruoštas būstas pačiam Pacui su žmona. Jojo salė, papuošta gražiais reljetais, turėjusi kaminą (židinį), kurio priešakyje buvusi taip natūraliai papiešta liepsna, kad Švedijos karalius Karolis XII., atvykęs Pažaislin 1706. m., savo nuo šalčio sustingusius kaulus mėginęs prie jos sušildyti, bet pastebėjęs optinę klaidą, paspyręs kaminą batu, palikdamas ant jo dėmę. Deja, iš visų senovės gražybių teliko lubų freskai ir gipsatūra vienuolyno koridoriuj, knygyne į zakristijoje.

Statytojo pastangoms geriau įvertinti ir suprasti reikia arčiau susipažinti su jo kilme ir gyvenimu. Christoforas Pocius buvo Stepono Zigmunto sūnus. Pabaigęs Krakuvos akademiją ir praplatinęs mokslą Perugijoj (Italijoj), Christoforas apsigyveno garsioje savo puikumu ir brangenybėmis Esno's pilyje. Neveltui lenkų karalius Jonas Kazimieras, viešėdamas pas Pocių, nuostebęs pilies turtingumu, išsitarė: „Wart palac Paca, a Pac palaca, vadinas, vertas palocius Pcciaus,

o Pocius palociaus. Be Esnos pilies Christoforas paveldėjo iš tėvų Dowspadų ir Janowkos dvarus ir palocių Varšuvoj. Sumušęs kazokus pas Berestečką 1651. m., jis iš karaliaus gavo dar Daukūnus pas Kauną ir kelias storastystes Lydos apylinkėj. Vedęs karalienės Marijos Liudovikos iš Gonzagų rūmietę, skaisčiąją Klarą Izabelą Eugeniją de Mailli, jis turėjo su ja sūnų, mirusį, deja, dar jaunystės dienose. Ištisus 30 metų išbuvęs didžiuoju Lietuvos kancleriu ir pasižymėjęs didžiais žygiais, Christoforas mirė 1684. m. sausio 10. d. ir buvo palaidotas Pažaislio bažnyčioje prie pat durų. Ant jo kapo Kazimieras Pocius, mirusiojo brolėnas ir sukcesorius, uždėjo didelę marmoro lentą puikiu epitafu lotynų kalboje.

Nors Pocių giminė seniau buvo stačiatikė ir tik Christoforo senelis Mikalojus perėjo katalikų tikėjiman, tačiau ji visada pasižymėjo dievobaimingumu ir didžiu uolumu. Nuoširdus konvertitas Mikalojus savo sūnų Steponą pavedė auklėti jezavitams. To auklėjimo vaisiai apsireiškė karmelitų ir šv. Teresės bažnyčių pastatymu Vilniuje. Christoforo brolis Mikalojus, išsirinkęs dvasišką luomą, mirė Vilniaus arkivyskupu. Mikolas Pocius, Lietuvos hetmanas, pastatė šv. Petro bažnyčią Antkalnyje. Kazimieras Pocius, Christoforo brolėnas, buvo Maltos ordeno narys. Nenuostabu tatai, jei ir Christoforas savo uolumą paženklino puikia šventykla ir vienuolynu.

Su kameldulais jis susipažino, dar būdamas Perugijoj. Jų šventas gyvenimas ir nuoširdus pasiaukavimas Dievo garbei jam taip patiko, kad sugrįžęs tėvynėn, sumanė įkurti kameldulams noviciatą nuošaliai nuo pasaulio triukšmo. Tam tikslui kaip tik atatiko tyli Pažaislio apylinkė. Kadangi ordeno įstatymai neleidė vienuoliams kartu gyventi, tai Christoforas, palikdamas vienuolyną noviciatui, pastatė jiems už bažnyčios dvyliką namiukų, iš kurių beliko trys ir tie patys jau labai apleisti.

Noviciato rūmuose be minėtojo Paco buto, kuriame paskui įrengta kambariai priorui, buvo dar prieglauda atvykstantiems maldininkams ir biblioteka. Pastaroji, pastačius vienuolyne 1812. m. didžiosios Napoleono armijos dalį, daug nukentėjo nuo francūzų, kaip ir pati bažnyčia, netekusi nemaža brangenybių.

Didžiausį, nes mirtiną, smūgį gavo kameldulai per pirmąjį lenkmetį. Sujaudinti tėvynės meile, jie, mat, Pažaislyje davė prieglaudą sukilėliams prieš Rusiją, leisdami jiems rinktis ir tartis vienuolyne. Nugalėjęs sukilėlius, caras 1832 m. vasario 5. d. liepė uždaryti vienuolyną ir atiduoti jį stačiatikiams, kurie, pasiturėdami visa, kas sulig testamentu buvo paliekama bažnyčiai ir vienuolynui, likusius baldus, knygas ir paveikslus atidavė katalikams. Išrestauravus bažnyčią už 34.946 r., paties caro paaukotus, ir pritaikinus ją stačiatikių pamaldoms, Vilniaus stačiatikių arkivyskupas 1840 m. rugsėjo 22. d. pašventė ją iškilmingai ir pavedė stačiatikių vienuoliams. Noviciato rūmams užkėlė antrą augštą ir perdirbo juos į mažas celes, kaip reikalavo stačiatikių įstatymas. Pasibaigus didžiajam karui, bažnyčią ir vienuolyną atgavo katalikai ir pavedė šv. Kazimiero vienuolėms. Ilgiausių metų!

Susipažinę su Pažaislio istorija, prisižiūrėkime dabar arčiau jo architektūrai.

Nes vienuolyno senoji architektūra sunaikinta pertaisymais, tai apie ją nėra ko kalbėti. Du gražūs šuliniai kieme yra plastikos, reljefai gi koridoriuj tapybos dalykai. Liepų aleja, paties Pociaus sodinta, vargiai galima menu laikyti. Pasilieka pati bažnyčia.

Statyta baroko laikais 1667—1712. m., ji vienok maža teturi barokinių lyčių, ir tos pačios taip atsargiai ir sąmoningai panaudotos, kad nėkiek renesansui nekenkia. Gal pirmykščiame plane jų visai nebuvo, ir tik prasiplatinus ir užviešpatavus barokui, pasiduota naujajai pakraipai, kaip tai atsitiko ir su šv. Petro katedra Romoje. Jos pamatinis planas rodo šešiakampį centralinį trobesį, sutvarkytą à la Bramante. Apie šešiakampę kopulą su šešiakampia laterna (cilindru) koncentruojasi visa bažnyčia (žiūr. pav. 211). Kopulos vidus papuoštas freskais, vaizduojančiais šv. Panelės apvainikavimą, sienas gi nuo aslos iki kopulai puošia juodo ir raudono granito kolonos. Trims bažnyčios altoriams — į rytus, pietus ir žiemius — mūras pagilinta į orą. Didžiajame altoriuje matome stebuklingąjį šv. Panelės su kūdikiu Jezum paveikslą, kurį gerbė ir stačiatikiai. Jį popiežius Aleksandras VII. dovanojo Chr. Pociui. Iš oro šalia barokinio portalo stovi du barokiniu bokštu, suvienytu su bažnyčia. Tuo frontu ir skiriasi Pažaislio bažnyčios stilius nuo Italijos renesanso bei baroko. Ira tai tautinis mūsų atspalvis, apsireiškęs taip gražiai Vilniaus šventyklose. Atskirai nuo bažnyčios stovi graži trimis augštais baroko varpinė.

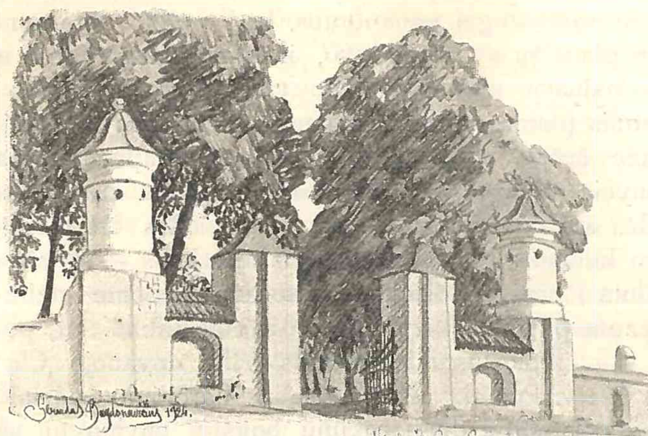
Pav. 212. Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčia Šiauliuose. Fotografija.

Medžiagą bažnyčiai — marmorą, bronzą, šviną ir geležę — parsitraukė iš Italijos ir Vokietijos laivais per Dancigą ir Rygą. Visa bažnyčia kainavo 4 milionus guldenų, o su vienuolynu 2 milionu dukatų.

Iš bažnyčios rakandų liko sidabro kryžius su Bourbon'ų lelijomis, Nürnbergo laikrodis dešiniajame bokšte ir gražiai skaptuotos medinės durys iš Pocių kapo koplyčios.

Šiaulių bažnyčia.

Be Požaislio ir Šiaulių bažnyčia reikia dėti renesanso periodan, nors jos stilius nėra grynai renesansinis. Ji pabaigta 1625 m., taigi tuo laiku, kada visoj šiaurės Europoj renesanso lytys kaip tik buvo vartojamos. Tik Italija jau įvykdino baroko formas. Bet jai esant architektūros mokyklai, barokas tolesnėse šalyse prasiplatino kartu su renesansu. Taip, Vokietijoj gryną renesansą be baroko priemaišų Italijos baroko laikmečiu labai retai pastebime. Neapsiėjo be jų, kaip paskui matysime, ir Šiaulių bažny-

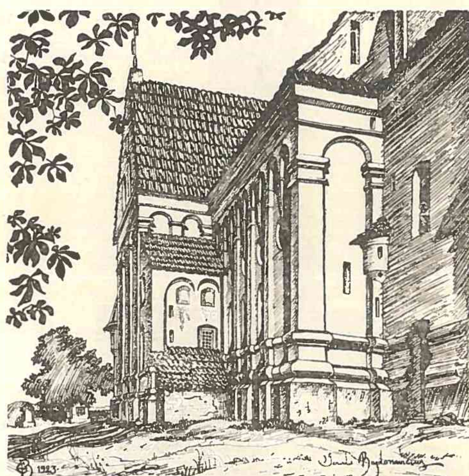

Pav. 213. Šiaulių bažn. anga.
Gerardo Bagdonavičiaus piešinys.

čios architektorius. Kas jis buvo, apie tai tos vietos chronika nieko nesako. Paklausti kai kurie architektūros mėgėjai, paaiškino, jis tegalėjęs būti italas, kurs esąs ėmęs pavyzdį iš kokios ten Florencijos bažnyčios. Aš su ta nuomone jokiu būdu sutikti negaliu. Jai griežtai prieštarauja jau patsai bažnyčios stilius. Čia, mat, aptinkame nemaž romaninių ir gotinių motyvų, kurių italai nemėgo. Apie visą bažnyčią eina romaninis lankų fryzas (žiūr. pav 216), bokštas ir stogas taip augšti, kad vokiečiai okupacijos laiku bažnyčią laikė gotinė (žiūr. Bilder aus Litauen). Be to, italai vieną bokštą statydavo atskirai (campanilla) ir nuo kopulos atsisakyti nemėgo. Prisižiūrėję arčiau bažnyčiai, gausime, rodos visai kitos nuomonės.

Pav. 214. Šiaulių bažn. fragmentas.
Gerardo Bagdonavičiaus piešinys.

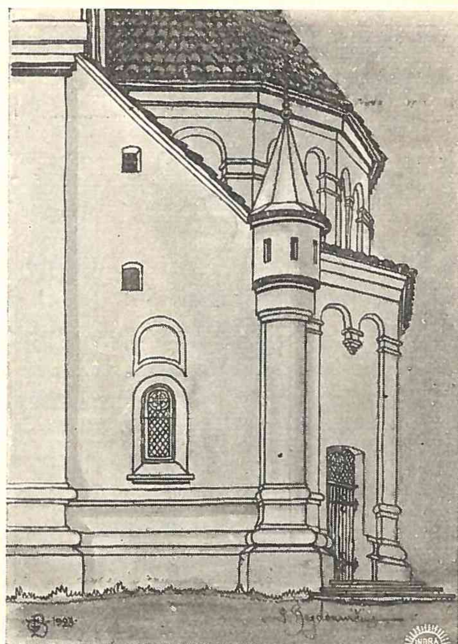

Pav. 215. Siaulių bažn. fragmentas.
Gerardo Bagdonavičiaus piešinys.

Ji nėkiek nepanaši į puikiąją ir lengvąją Pažaislio bažnyčią. Priešingai, jos stilius gerokai primena tvirtovę. Šalia bokšto ir kertėse matome žvalgų bokštelius (žiūr. pav. 214—217). Žinoma, ne apsiginti jie čia pastatyti, bet jų motyvai bus paimti iš neramių karo laikų. Seniau bažnyčios buvo kartu ir tvirtovės. Prisiartinus totoriams ar kitiems užpuolikams, apylinkės gyventojai suvarydavo galvijus ir sunešdavo brangesnę mantą pas bažnyčią ant šventoriaus ir čia iš žvalgų bokštų ir bokštelių laukdavo prisiartinant priešo. Silezijoj ir šiandieną su-

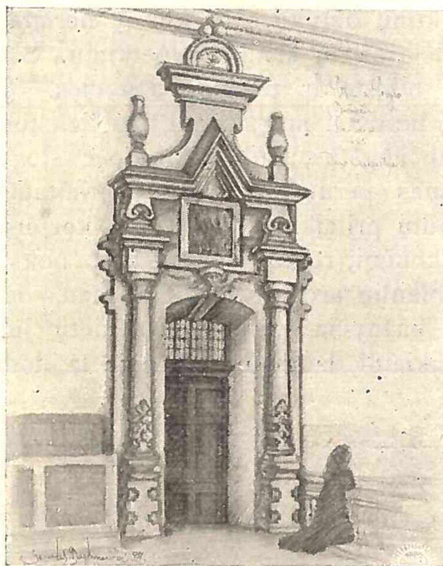

Pav. 216. Šiaulių bažn. fragmentas. Gerardo Bagdonavičiaus piešinys.

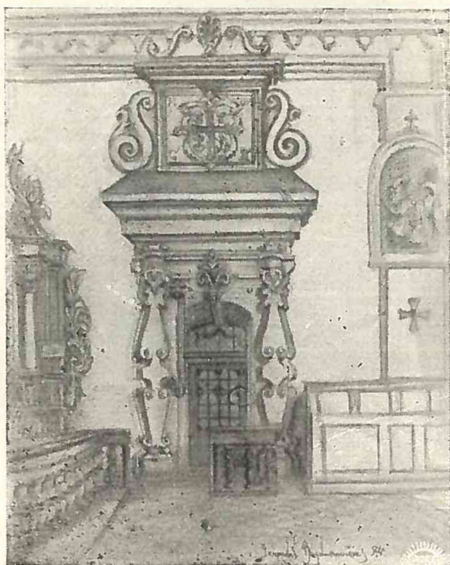
Pav. 217. Šiaulių bažn. fragmentas. Gerardo Bagdonavičiaus piešinys.

tinkame nemaž tokių bažnyčių tvirtovių. Šiaulių bažnyčios architektorius bus vadovavęsi karo įspūdžiais. Kaip tik buvo prasidėjęs trijų dešimtų metų karas (1618). Visa Vokietija tarškino ginklais. Karas ir Lietuvą galėjo pasiekti, juk ir jos ponija buvo pasidavusi protestantizmui. Kaip sumaniai čia Šiaulių bažnyčios architektorius panaudojo karo motyvus katalikų tikybos galiai išreikšti! Bokšteliai, pabrėždami vertikalizmą ir jėgą kuo ryškiausiai apibūdina Bažnyčios idealus, nurodydami į jos neabejotiną laimejimą. Tai patvirtina ir kiti, jau minėti motyvai, perimti iš romaninio ir gotinio stilių. Vis tai leidžia spręsti, kad architektorius bus vokietis buvęs. Niekas kitas nebūtų taip nujautęs reformacijos pavojaus, nei matęs reikalo jį išreikšti architektūroj. Bokštelių forma irgi vokiška, primenanti vokiečių taip mėgiamus alkierius (Erker). Jie dargi panaudoti šventoriaus angai (žiūr. pav. 213). Tai visai šventyklai teikia vienumo ir harmonijos.

Pav. 218. I. Durys į zakristiją Šiauliose. Gerardo Bagdonavičiaus piešinys.

Visas bažnyčios stilius, nors ir turi įvairių stilių priemaišų, yra vienok gerai suharmonizuotas ir rodo gerą statytojo skonį. Čia nieko nei pridėsi, nei atimsi, neįžeisdamas architektūros. Visos oro sienos gražiai padalintos savotiškais

Pav. 219. II. Durys į zakristiją. Gerardo Bagdonavičiaus piešinys.

piliastrais, gerokai primenančiais romanines lizenas. Ant jų eina lankų fryzas, bet taip pat renesansuotas (žiūr. fig. 215—217). Cokulas turi storus profilius ir apvestas apie visas mūro išlaidas ir ilankas, pagaliau ir bokštelius. Žiūr. pav. 214—217). Durys ir langai be architektoninių ornamentų, bet juos puošia sienų architektūra—cokulas, fryzas, piliastrai ir apskriti langeliai po stilizuotais lankų fryzo galais. Žiūr. pav. 216. Charakteringiausiu Šiaulių bažnyčios ženklu reikia pripažinti kerčių bokšteliai. Architektorius, kaip matyti, juos labai brangino ir negalėdamas kurioj kertėj jų patalpinti dėliai vietos stokos sumažino juos į miniatūrą (žiūr. pav. 215).

Jei oro pusėj aptinkame vidurамžių motyvų, vidus rodo linkmę į baroką. Erdvės gausumas, pusapvali velvė, barokiniai ornamentai aiškiai liudija, kad architektorius gerai pažino naujausią statybos pakraipą. Abiejų zakristijų durys (žiūr. pav. 218, 219) rodo jau tikrą baroką. Ramtytos kolonos, pajuosti durų lankai, laužyti gzimsai, voliutų (riestinių) gausumas, stulpiukų prakėtimas į apačią, kapitelių pavartojimas kolonų kojoms net perdaug deformuoja klasikines lytis. Bene bus tai vėlyvesnių dekoratorių darbas?

Ieškodami priekabių, galime rasti ir peiktinų dalykų. Ir kur jų neranda? Šv. Petro katedra Romoje bene daugiausia girdėjo aštrių kritikų papeikimų. Šiaulių bažnyčioje būtų peiktina disharmonija tarp bokšto ir pačios bažnyčios. Jis, mat, perlaibas ir peraugštas. (Ž. p. 212). Tiesa, lietuviai mėgsta augštus bokštus ir jais didžiuojasi. Žemaičiuose ir kryžius stato taip augštus, kad išsikiša per stogus. Suprantama, kad bokštas ten vargiai bus laikomas peraugštu. Bet svetimtaučiai reikalauja, kad bokšto storumas ir augštumas būtų pritaikinti bažnyčios korpusui. Kadangi architektorius visur pasižymėjo gera skonimi, reikia manyti, kad bokštas bus vėliau ir kito architektoriaus statytas. Iš Šiaulių archivo iki šiol man, deja, nieko nepavyko gauti, bet kitais metais Šiaulių bažnyčia švenčia 300 metų jubiliejų ir be abejo išeis bažnyčios monografija, teikianti daugiau žinių apie tą įdomią ir originalią Lietuvos šventyklą.

Sąrašas literatūros, panaudotos šiam sąsiuviniui.

Dr. P. Albert Kuhn, O. S. B. Allgemeine Kunst-Geschichte. II. Band. Einsiedeln 1909.
Lübke-Semrau. Die Kunst der Renaissance in Italien und im Norden. Stuttgart 1903.
Robert Bücheler. Woran erkennt man die wichtigsten Stilarten?
Spemanns goldenes Buch der Kunst. Berlin und Stuttgart 1910.
Beda Kleinschmidt O. F. M. Lehrbuch der christlichen Kunstgeschichte. Paderborn 1910.
Dr. Paul Wilhelm von Keppler, Aus Kunst und Leben. Freiburg im Breisgau.
Dr. P. Albert Kuhn, Roma. Einsnedeln.
E. A. Seemann, Kunsthistorische Bilderbogen.
Meyers Konversations-Lexikon.
Schmid Hans Sebastian, Kunst-Stil-Unterscheidung.
Kimmich, Der Stil.
Herders Bilderatlas zur Kunstgeschichte.
Hans von der Marwitz, Kloster Pozajscie.
H. Joly, Meisterwerke der Baukunst und des Kunstgewerbes aller Länder und Zeiten. Leipzig 1899.
Choisy, Histoire de l'architecture. Paris 1899.
J. Burckhardt und L. Geiger, Die Kultur der Renaissance in Italien. Leipzig 1899.
M. Schmid, Allgemeine Kunstgeschichte. 1898.
H. von Geymüller, Die Baukunst der Renaissance in Frankreich. Stuttgart 1898.
W. Lübke, Geschichte der Renaissance in Deutschland. Stuttgart 1889.
Ch. Blanc, Histoire de la Renaissance artistique en Italie; révisée et publiée par M. Faucon 1889.
J. Klaczko, Rome et la Renaissance. Paris 1898.
Junghändel, Gurlit und de Madrazo, Die Baukunst Spaniens. Dresden.
L. Palustre et E. Sadoux, La Renaissance en France. Paris.

Turinys.

BAROKAS.

S. Maria della Salute, Venecijoje.

Barokas.
1600 – 1800.

Žodis „barokas“ reiškia kai ką kuprotą, iškraipytą, suraizgytą, žaislingą, taigi gražiam stiliui pavadinti visai netinka. Jau delto, kad baroko įsteigėjas buvo Michelangelas, žinomas architektūros genijus, jo niekinti ir pravardžiuoti nereikėtų. Tiesą sakant, barokas yra labai gražus ir puikus stilius, pritinkąs taip pat gerai turtuolių rūmams, kaip ir Dievo namams. Jis duoda erdvius, augštus ir šviesius triobesius su neapsakomai dailia perspektyva ir nepaprastu linijų gyvumu. Jei gi atsirado jam tiek daug priešų, tai tam buvo kalti nevykusieji juo siekimai iš vienos, o reformacijos laikai iš antros pusės. Kaipa fantazijos stilius, mažką žiūrįs taisyklių, jis reikalavo talentingų statytojų. Kam gi trūko gabumo, tas tegalėjo jį pagadinti ir pagamino tikrai

Pav. 220. Buv. Trinitorių bažnyčios vidus Vilniuje. Iš senos litografijos.

„barocco“ veikalą. Bet nevienas stilius taip nepritraukia žmogaus akies ir širdies, kaip geras barokas. Tame jo puikume protestantai matė popiežiaus ir katalikų dvasiškijos agitaciją. Buk negalėdami įtikinti protavimu, katalikų vadovai megino krikščioniją sužavėti bažnyčių gražumu. Todel protestantai nemažiau niekino baroką, kaip ir katalikų tikėjimą. Nežiūrint to, barokas du šimtu metų viešpatavo visame pasaulyje pavergdamas ir pačius protestantus. Kas gi būtų manęs, kad Vokietijos sostapilė virs jo uoliausiu platintoju?!

Tiesa, barokas neleidžia vadovautis sauso ir šalto proto taisyklėmis, kadangi jam labiau rūpi grožė, negu konstrukcijos reikalavimai. Bet del to jis yra taip gražus, jog kiekvienam, kas bešališkai į jį žiūri, būtinai turi patikti. Įėjęs į baroko bažnyčią, visai užmiršti beesąs žemėje ir manai matąs atviro dangaus sklypelį.

Pav. 221. Gipsatūra kopuloj.

Prieš tavo akis atsidaro begalinė perspektyva puikiausiais vaizdais, kurių neužstoja jokie ramščiai nei spyriai. Iš vienos vietos apmatai visą rūmą, žvilgantį auksu ir žadinantį tave puikiausių papuošalų daugybe. Ir nežinai, kuo labiau gerėtis, ar auksuotais altoriais, ar dangos vaizdais, ar šventųjų statulomis, ar angelais, kurių vieni trimituoja, kiti žaidžia, kiti gi, gerėdamies savo amžina laime, ramiai skrenda į padanges. Vis tai kviečia tave į kitą, geresnį pasaulį. Vargdienis tokioje bažnyčioje užmiršta savo sunkią, kasdienę naštą, jausdamos šventųjų draugėj ir svajodamas apie dangaus gražybes, kurių malonų šešelį jau dabar mano matyti. Kada puikiausis gotikas jo tamsią širdį palieka šaltą, barokas ją sušildo ir dangun patraukia.

Barokas tai gyva, vaizdinga poezija, pagaminta kūrėjo neapribota fantazija ir geležine valia. Baroko trobesyje, rodos, girdi Augščiausiojo žodžius, pasakytus kadaise Ezechieliui pranašui: „Vaticinare de ossibus istis et dices — pranašauk tiems kaulams ir sakyk. . . Šitai aš įkvėpsiu jums dvasią ir gyvuosite. Ir

duosių jums kūną ir apvilksiu jus oda ir duosiu jums dvasią ir gyvuosite: ir žinosite, jog aš Viešpats. Ir pranašavau. . . bet kilo triūkšmas, man pranašaujant, ir šitai judesys; ir suėjo kaulai su kaulais, kiekvienas prie savo sunerimo. Ir regėjau, ir šitai, ant jų dirksniai ir kūnas išaugo ir išsitiesė ant jų oda. . . ir įėjo į juos dvasia, ir gyvavo. Ez. 37, 4—11. Baroko bažnyčioje matome panašų stebuklą. Čia negyvas akmuo, užgautas galingojo kurėjo ranka, ima judėti, banguoti, kraipyties į visas puses. Figūros mostaguoja, skrenda, nusileidžia ant gzimsų, kur laikosi taip laisvai, kaip kad būtų dvasios be kūno, tik žmogaus pavidalu (žiūr. pav. 220). Paveiksluose tas judesys dar gyviau apsireiškia: angelai žaidžia debesyse, šventieji gi, savo ekstazėj nebegalėdami susilaikyti, išsiveržia net iš rėmų (žiūr. pav. 221). Gzimsai tarsi jūros vilnys keliasi augštyn ir, pritrūkę tąsos, lūžta, riesdamis galais, kaip, nelyginant, skiedros. To, rodos, ir laukė žaislingi angelėliai, rasdami jų galuose kaip tik pageidaujamą vietą. Bet ir to negana gyvumo pilnam kūrėjui, jis dar pučia į savo burtininko vamzdį, ir žiūrėk, kolonos sukasi kaip grąžtai, stori pilioriai šokinėja ir, atsistoję ant galvų, kojomis remia sunkius emporus (viškas), kurie paliesti gyvybės dvasios, kaip matai, ima banguoti (žiūr. pav. 222). Žiūrėdama į tai gyvojo žodžio skelbėja — sakykla — mano, jog ir jai atėjo laikas parodyti savo gyvybę ir pasikėlusi leidžiasi ant klausyklos, kuri prispausta, nors riečiasi, bet nepasiduoda. Tai matydamas, altorius irgi neapsileidžia ir pasišokėjęs patenka ant sakyklos. Deja persunki našta visą tą gyvą piramidą suspaudžia į vieną storą masę (žiūr. pav. 223). Gyvybė, ir judesys iš vidaus išsiveržia oran ir pagauna fasadą, susivyniojančią, į apvalius vingius. Nerimauja ir bokštai, nors atmindami savo rimtą pašaukimą, susilaiko nuo šokių. Tik vietomis išsipučia, vietomis gi susitraukia, pagamindami tuo charakteringiausią baroko lytį — svogūno bonią. Žiūr. pav. 224. Vaticinare de ossibus istis et dices. Ar vis tai sutinka su estetikos dėsniais, pamatysime vėliau, susipažinę arčiau su šiuo keistu statymo būdu.

Pav. 222. Dominikonų bažnyčios choras Vilniuje.

Baroko konstrukcija.

Baroko b a ž n y č i ų k o n s t r u k c i j a esti trijų rūšių, kurių dvi pirmoji primena bazilikas, kadangi turi žemesnius sparnus po pulto stogu.

Įtaisius sparnuose koplyčias, pirmajai rūšiai belieka tik viena, bet labai plati nava. Antroji rūšis vietoj koplyčių turi siaurus gangius (koridorius) praeti su altoriais prie sienų. Trečiosios gi rūšies sparnai yra vienodo su pačia bažnyčia augštumo. Kada pirmųjų dviejų rūšių architravas esti tiesus ir guli ant arkadų, trečiojoj jis lankstosi pagal arkadas, teikdamas visai bažnyčiai dar didesnio gyvumo. Pamatas turi graikiško kryžiaus formą su visai trumpa kryžma, išėmus, žinoma, centrales bažnyčias, kur kryžmos nėra.

Toksai statymo būdas erdvės išplėtojimo atžvilgiu teikia visų laikų pageidaujamo bažnyčios idealo. Atsiremdama į tvirtus sparnus, bažnyčios velvė gali kuoplačiausiai kėstis į salis, nereikalaudama jokių kitų spyrių ir ramsčių. Todel nėvienas stilius neduoda tokios aikštės ir erdvės, kaip barokas. Nors ir jis turi tris navas, tačiau optinė akis temato vieną, skirdama bažnyčios sparnams tik spyrių uždavinį (sul. fig. 225).

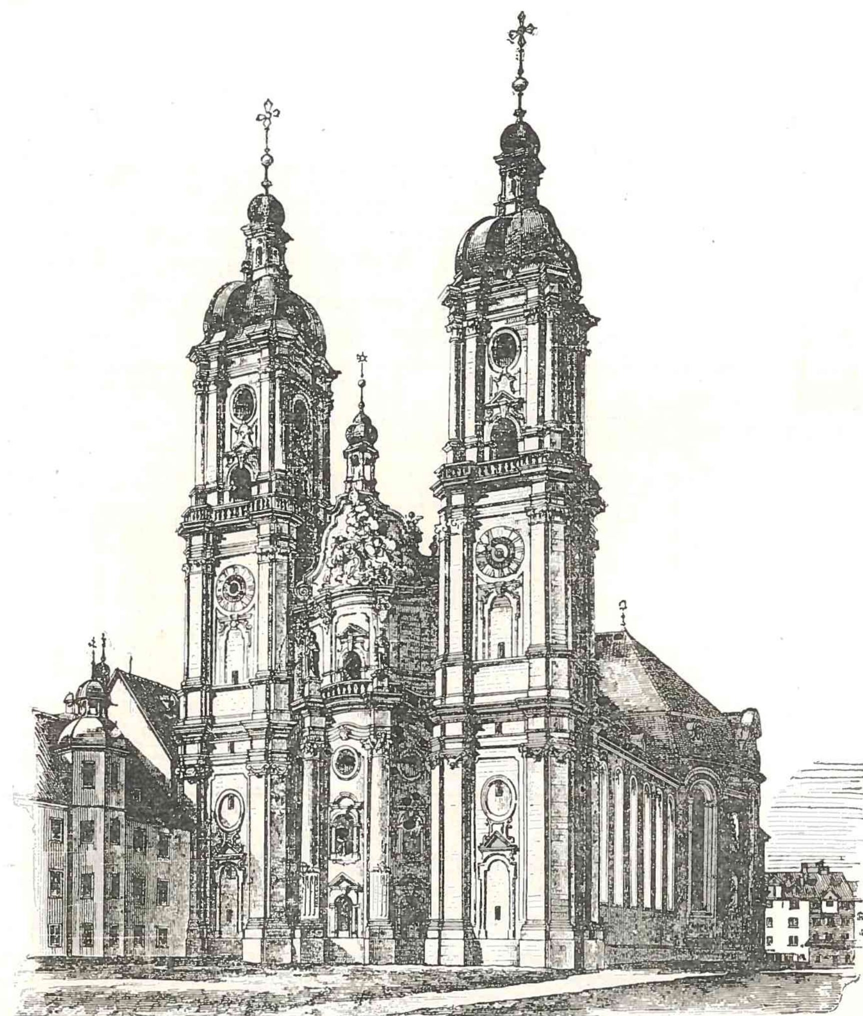
Pav. 223. Dominikonų bažnyčios sakykla, Vilniuje.

Bažnyčios vidus dengiamas a p v a l i ą j a (bačkos) v e l v e, kuriai ties viršutiniais langais daromos iškarpos įleisti bažnyčion daugiau šviesos. Visa velvė dalinama keturkampiais, apvaliais arba pailgais laukais, puošiamais paveikslais. Kadangi tie paveikslai turi gilias perspektyvas, bažnyčios erdvė matomai dar darosi didesnė. Neretai esti velvė dviem perspektyvom, kur pav. pirmojo plano šventieji žiūri į atvirą dangų. Tai teikia bažnyčiai optinio augštumo, nors išrodo biskį teatrališkai ir nevisai atatinka šventyklos rimtumui.

K o p u l a, kurios gerai baroko bažnyčiai nekados netrūksta, savo perspektyviškais paveikslais irgi padidina bažnyčios erdvę. Be to, savo dideliais langais vienodai apšviesdama vidų, ji žymiai palaiko erdvės v i e n u m ą, kurio nematome kituose stiliuose. Nors ir renesansas stengėsi pasiekti tą vienumą, bet jam tik

centraliniuose rūmuose pavyko pašalinti bažnyčios padalinimas į navas. Tik barokas įvykino jo idealą.

Kalbėdamas apie perspektyvą ir jos svarbią reikšmę optiniam erdvės praplėtimui, turiu čia priminti du baroko išradimu, davusiu labai tinkamų priemonių statytojams ir dekoratoriams. Tai suvienijimas baltos varsos su auksu ir tapliavos su plastika.

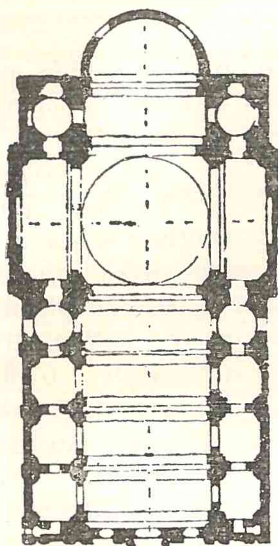
Pav. 224. St. Gallen'o bažnyčia.

Kaip žinoma, **balta varsa** duoda erdvei didesnės sąmones. Auksas gi, tiekdamas gyvumo, dar labiau atitolina erdvės ribas. Nenuostabu, jei baroko auklėtojai naudojosi kuodažniausiai tuo būdu optinei aikštei padidinti.

Paveikslai, baigiantys plastika, tą optinį erdvės efektą dar sustiprina. Todel baroko dekoratoriai tapytiems paveikslams mėgsta duoti plastinius kraštus. Pav. šventojo koja, taisyta iš stuko, nežymiai pereina į tapytą vaizdą. Tuo perspektyva darosi gilesnė.

Aikštei praplėsti vartojama dar **konsolės**, pavaduojančios ramsčius, kurie bereikalo užkreikia erdvę, sumažindami aikštę.

Bet erdvė nebuvo vienintėlis baroko idealas. Jis dar stengėsi imponuoti rimtumu ir autoritetinga išvaizda ir todel pasižymi **masės tvirtumu**. Tai tikras stipruolių stilius. Pas jį viskas tvirta, stora, apvalu ir tarsi išsiveržia: pilioriai, gzimsai, rėmai, profiliai.

Pav. 225. Bažnyčios „Il. Gesu" planas, Romoje.

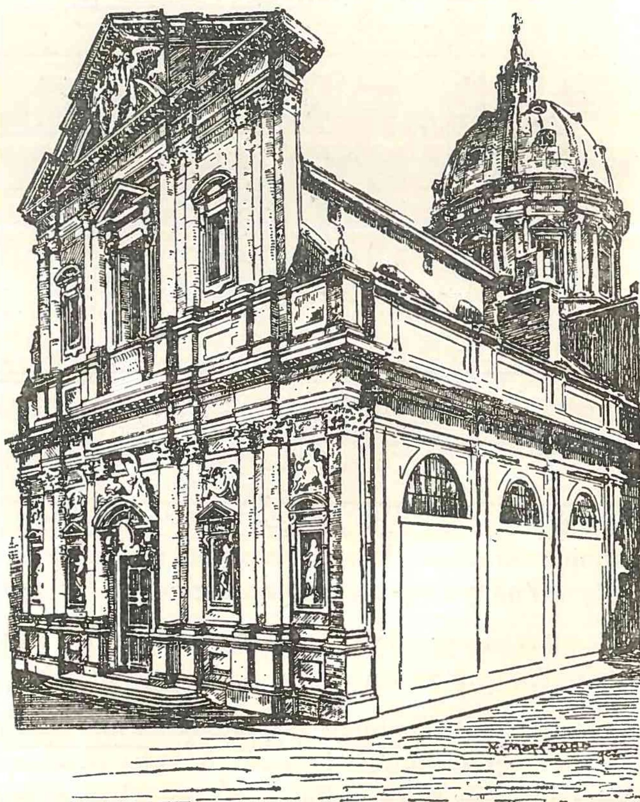
Ypač pilioriai, ant kurių remiasi sunkioji bažnyčios velvė, buvo drūti. Kolonos, kaipo persilpnos ir netinkamos sunkiai konstrukcijai, tevartojamos altoriams ir rakandams puošti. Kad vienok pilioriai nesirodytų perdaug sunkūs, padalindavo juos korintinės tvarkos piliastrais, puskolonėmis ir kolonomis.

Išėmus piliorius ir fasadą, barokas nemėgsta dalinti ploties. Priešingai, jis stengiasi duoti trobesius iš vienos, kuplios masės. Del tos priežasties bažnyčios kryžma tik visai maž teišsikiša per sparnus. šalinėms gi fasadoms trūksta piliastrų, lizenų, o neretai ir cokulo. Visa bažnyčia, regis, išdygusi tiesiai iš žemės ir visa savo mase veržiasi į padanges. Žiūr. pav. 226.

Tačiau su visa ta mase barokas rodo nepaprastą gyvumą, kurs taip pat yra charakteringas baroko savumas. Jis šalinasi nuo visa, kas styva, ištempta, apmirę. Todel kreivoji linija yra jo mėgiamoji. Nežiūrėdamas medžiagos tvirtumo, jis ją lanksto į visas puses ir laužo, kur ir kada tik prireikia. Žiūr. pav. 227.

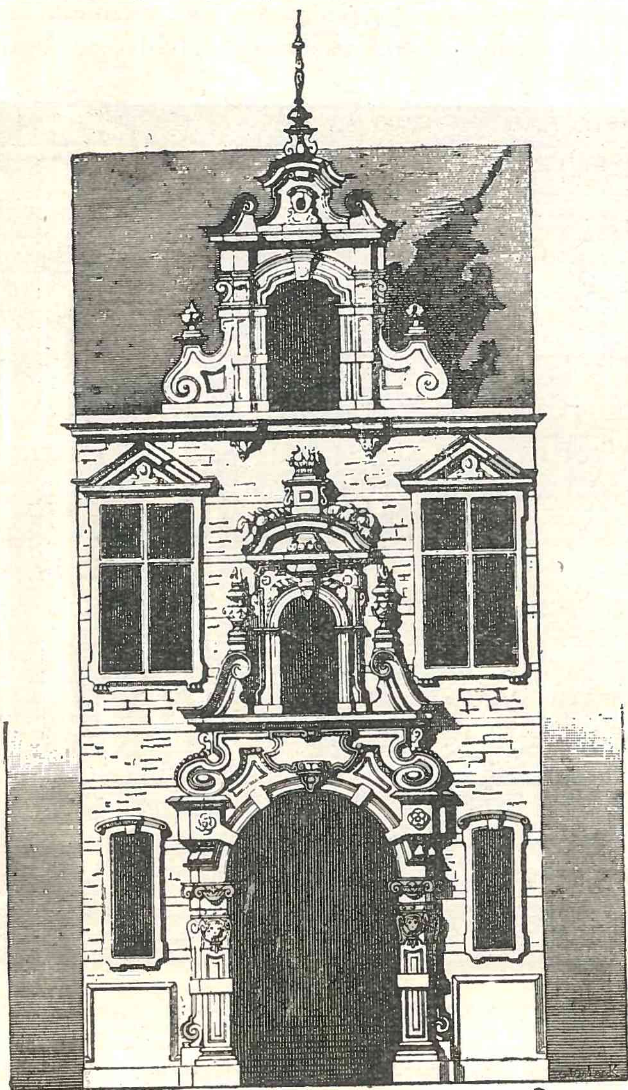
Tą stiliaus gyvumą mes matome jau fasadoj. Pirmu žvilgsniu ji panaši į renesanso fasadą, kadangi primena senovės šventnamį; bet arčiau prisižiurėję, rasime nemaža skirtumo. Ji keliasi dviem aukštais, kurius vienija voliūtos, pridengdamos kartu ir bažnyčios stogą. Žiūr. fig. 226. Pamatų ir sienų linija nėra tiesi, kaip renesanse, bet kreivà. Pirmojo aukšto pažiobė laužta arba perkirsta, jos gi iškirtime esti kartušė su parašu arba reljefu. Kolonos ir piliastrai sustumiami į vidurį, o jų tarpe taisomos nišės su figūromis. Bokštai esti lengvesni ir dažnai persmaukti; tai teikia jiems svogūno formos.

Dar daugiau gyvumo rodo vidus bažnyčios, kur, ma-

Pav. 226. S. Andrea della Valle, Romoje.

tėme, viskas riečiasi ir raitosi. Figūros mostaguoja, angelai skrenda, kolonos vyniojasi, kaip virvės, gzimsai laužomi ir lankstomi, kaip minkštos skiedros. Lyg tai ne bažnyčia, bet kokia užburta pilis, kur viskas gyvuoja ir juda, ruošdamos pasitikti savo valdovą. Girliandos, vaisių eilės, auksas ir balta varsa dar padidina rūmo iškilmę. Žiūr. pav. 220.

227. Rūmo fasada, Bruxelėje.

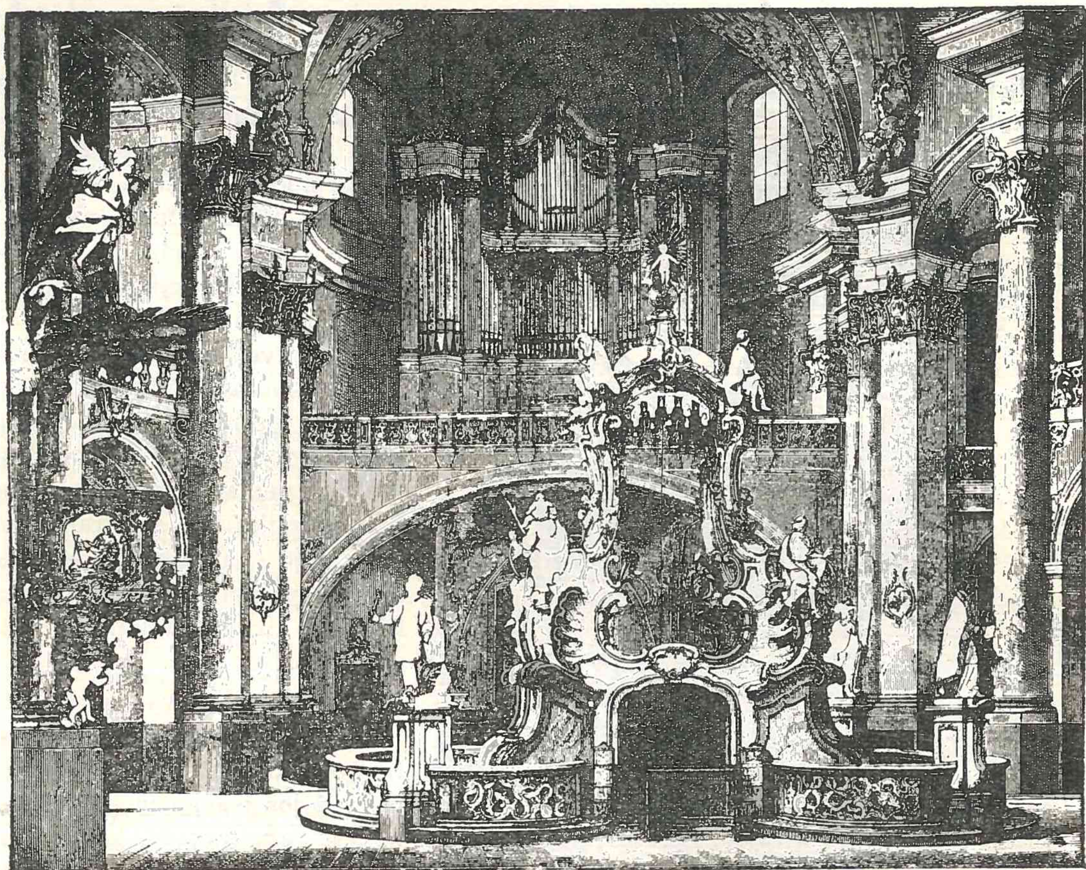
Bažnyčios dekoracijos pilnai pritaikinamos jos konstrukcijai. Visur stengiamasi sustiprinti rūmo perspektyva, masė ir gyvumas. Nemažai tą darbą pelengvina stuko (stucco= gipso mišinys) vartojimas vieton akmens ir marmoro. Būdamas dar minkštas, jis leidžia duoti veikalui kokios norint formos. Jo pagalba galima išreikšti įvairiausios pozos, jausmai ir judėjimai. Todel gyvojo stiliaus dekoratoriai kuodažniausiai juo naudojosi ir geriausiu pasisiekimu. Figūros rodo energiją ir uolumą, jų veidai jausmingi, plaukai sudraikyti, apdarai tarsi nuo vėjo priplokšti. Riebūs angelų veidai reiškia dangišką laimę ir ir patenkinimą. Žiūr. pav. 228.

Dažniausiai vartojamas ornamentas yra voliūta (riestinys) raidės **S** pavidalu. Neretai iš jos išauga ir apie ją vyniojasi augalų lapai, kurie, kaip ir viskas baroke, esti stori ir trąšūs. Taip pat dažnai sutinkame arabeskų (kripučių) pintinus, tinklus — kroteles ir mišinius iš arabeskų ir augalų. Angelų galvos riebiais veideliais, ausies ornamentai, voliūtiškai išriesti gyvūnai, karčių kamuoliai (Schweifornament) atspurusiais ir riestais galais, pakabėlės kutosų pavidalu, kriauklių ornamentai matyti kiekvienoj baroko bažnyčioj. Oro pusę kuodažniausiai puošia baliustrada su figūromis, einančia ant viršutinio storo ir gerokai iškišto gzimso. Pal. pav. 229.

Barokas, pasižymįs papuošalų turtingumu, vadinasi jėzavitų stiliumi, kadangi jėzavitai daugiau, negu kiti statytojai, mėgo dekoracijas.

Baroko architektūros įvertinimas estetikos žvilgsniu.

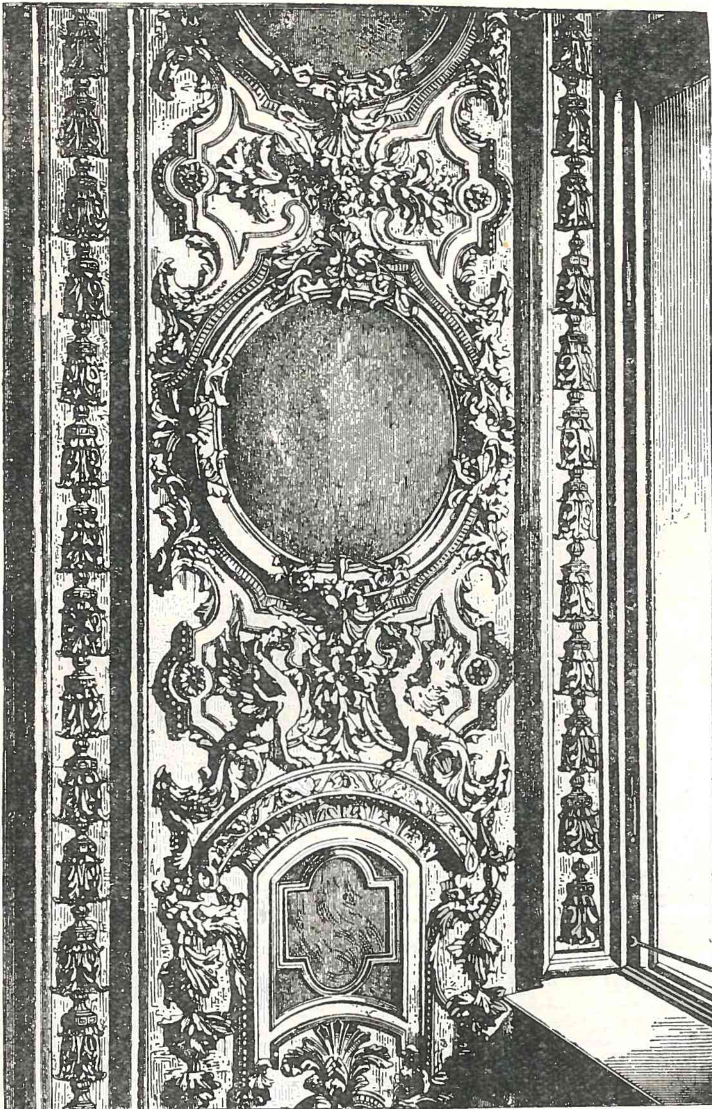
Jog barokas savo gausia šviesa, puikia iškilme, plačia ir malonia erdve, kaip ir vaizdinga poezija, figūrų ir paveikslų daugumu, aukso žvilgesiu ir savo lyčių elastingu gyvumu pritraukė minias, įrodinėti nereikia. Bet kaip žiūri į jį estetikos žinovai? Čia atsakymas nelengvas. Vieni kelia jį į padanges, kiti gi mindo kojomis, nepripažindami jam net stiliaus vardo. Tarp pastarųjų daugiausia sūtin-

Pav. 228. Stebuklingos bažnyčios vidus, Vierzehnheiligene.

kame protestantų, matančių jame gudrią jėzavitų agitacijos priemonę. Paklausykime tik, ką rašo vienas jų rimčiausių, istorikas G u r l i t t.

„Puikiausias bažnyčias Romos baroko laikmečiu statė dvasiškija, pavesdama jas nustebusioms minioms, taip gausiai jas lankančioms. Baroko laikmetis išmetė nesuskaitomas sumas bažnyčioms statyti, kad turtingosioms beneficijoms susidarytų gausia klientelė, amžinajam miestui naujas pritraukimo būdas, Bažnyčiai gi nauja agitacijos priemonė. Gotiko katedros statė Dievo garbei ir jo valstybei sustiprinti, bet jėzavitų bažnyčias—popiežiaus garbei ir jo galiai remti. Vieni dėjo trobesin savo augščiausių jausmų ir galios padarą, duodami save idealaus kūrinio pavidale, kiti jį statė, atsižiūrėdami į smalsią minią; vieni kūrė iš tautos

Pav. 229. Langų ornamentas Berlyno pilyje.

širdies, kiti veikė šviešuolių pažiūromis į tamsią minią; ten stengėsi pasiekti, kas augšta, dieviška, ramu ir prakilnu, čia padaryti įspūdžio, užburti, patraukti, blizgesiu įtikinti; ten malda, čia agitacija."[1])

Taip kalba rimtasis Gurlitt'as. Kiti, jau visai neatsižvelgdami į padorumo reikalavimus, verčia stačiai pamazgas ant genialių statytojų, paspirdami kojomis ir neva sukvailintą minią.

„Baroko bažnyčias, sako Knackfuss'as, statė turtingoji dvasiškija pritraukti liaudžiai ir vėl ją pavergti popiežiaus Bažnyčiai ir todel joms teikė tiek ostentacijos (Zurshautragen). Bažnyčias statė ne tik Dievo garbei, bet ir popiežiams remti. Dvasia stipresni stengėsi mažutėlius pagauti ir netikėtu blizgesiu apdumti ... Jų tikslas buvo sujaudinti ir apsvaiginti ... Romos galiai palaikyti reikėjo apčiaupti protas arba kibtis kardo ... Todel privilioti lankytojams statė puikiausias fasadas, atgręžtas į gatvę."*)

Netrūksta ir objektyviai žiūrinčių protestantų, rašiusių apie baroką. Tik jie vengia baisaus baroko vardo, vadindami jį 17. ir 18. amžių renesansu. Bet ir tame jie klysta, kadangi barokas nėra renesansas, bet iš renesanso išsivystęs, visai atskiras stilius kaip ir rokoko. Tiesa, jo pavadinimas visai nevykęs, bet ir kiti

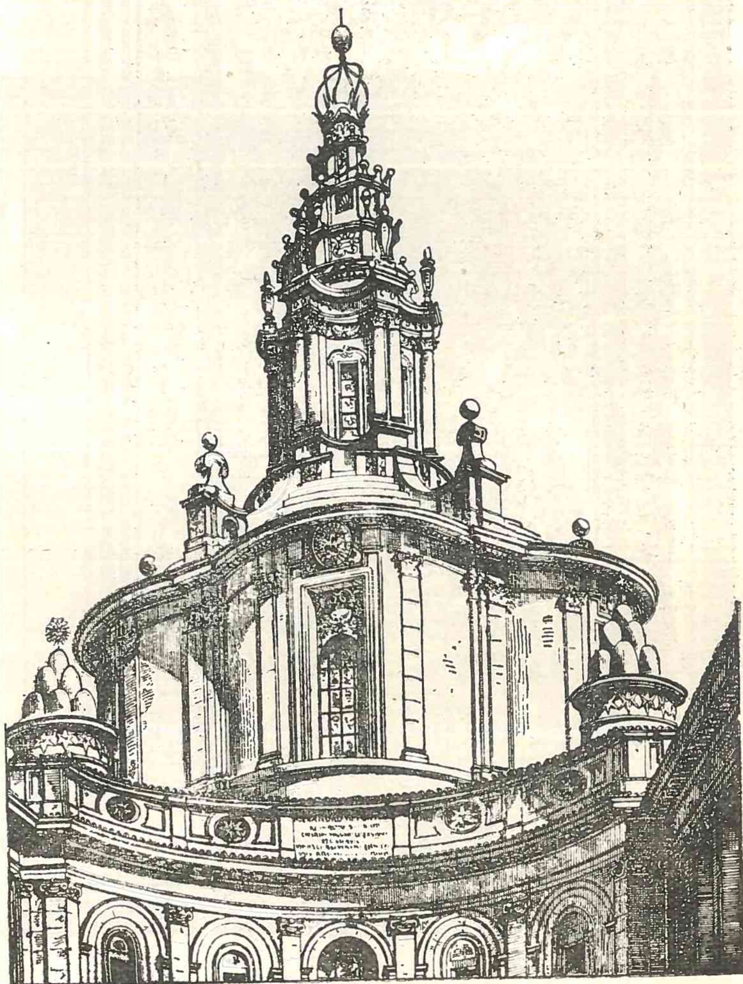
[1]) C. Gurlitt, Geschichte des Barockstils in Italien p. 222. Stuttgart 1887.

*) Knackfuss und Zimmermann, Die Baukunst der Renaissance in Deutschland, p. 112.

stiliai gavo neatatinkamus vardus pav. visų gerbiamas gotikas reiškia barbarišką stilių.

Kaip protestantai niekina, taip katalikai giria baroką, iškeldami jį virš visų stilių ir rasdami jame tikrą architektūros idealą, skambantį „fortissimo" visoj konstrukcijoj ir ornamentacijoj.

Bet pažiūrėkime į jį *s i n e i r a e t s t u d i o* — be pikčio ir blogo noro, tariant, objektyviai-bešališkai.

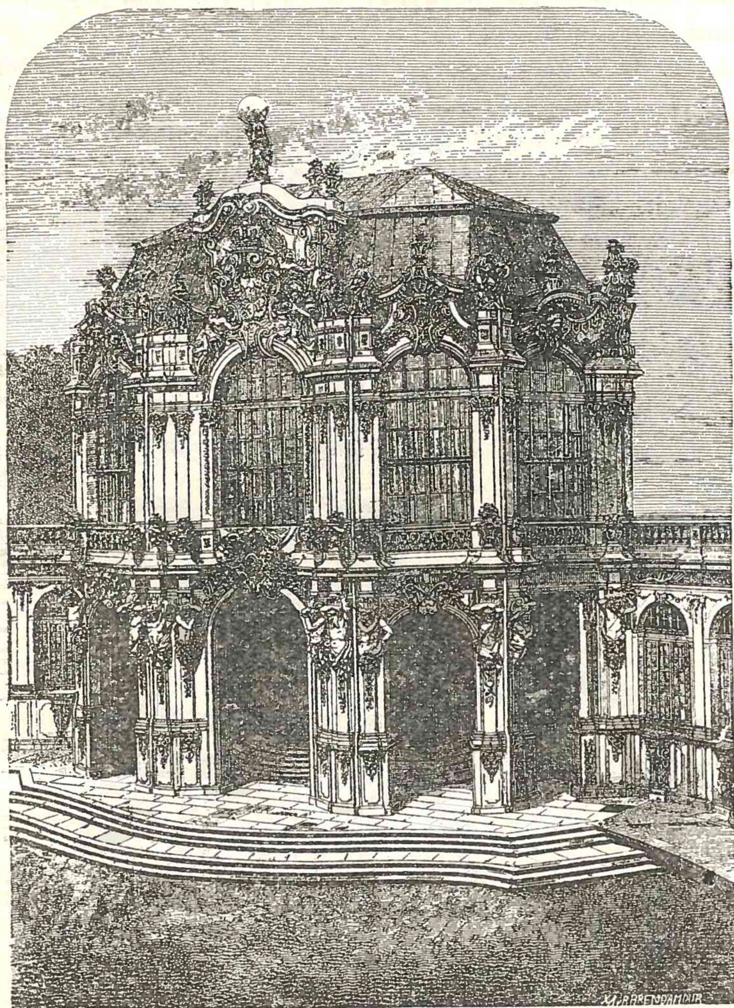

Pav. 230. Šv. Ivo bažnyčia, Romoje.

Protestantai pateisina savo panieką grožės dėsniais. Estetika reikalaujanti, kad kūrėjas prisitaikintų medžiagos savybėms ir jėgoms, o ne platintų melo dailėje. Baroko architektūra įvedusi *j u d ė j i m ą i r g y v u m ą*, bet tai priešinga akmens kietajam būdui. Graikai to nedarę ir architektūroj kreivos linijos visai nevartoję.

Jog graikai statyboj kreivos linijos nevartojo, yra visai suprantama. Neleidė tai jų architektūros sistema. Jie, mat, štatyboj medį pakeitę akmenim, paturėjo medžio struktūrą. Taigi jų kolonos, sijos, gzimsai, pažiobės teturėjo tiesias linijas, kaip ir medinių namų. Bet romėnai, išvystę savo architektūrą iš akmeninių trobesių, vartojo jau ir kreivą liniją. Čia užteks priminti Panteoną su savo kopula, kuria protestantai taip gerėjasi, statydami ją gražiausiu architektūros pavyzdžiu. Bet ir graikai nežiūrėjo į akmenį, kaip į nepaliečiamą medžiagą. Priminkime sau pavyzdin *L a o k o o n o* grupę. Apolinas, norėdamas nubausti neištikimą kunigą Laokooną, siunčia jam dvi gyvati, kurios ir puola ant jo prie pat altoriaus. Viena, apsivyniojusi aplink nelaimingąjį, kanda jam į šoną savo nuodų dančiais. Nuo sopulio virsta jis ant altoriaus. Visas kū-

nas virpi nuo skausmo, kurį net matai iš jo atvirų lūpų. Antroji gyvatė apsivyniojo apie greta stovintį jaunąjį jo sūnų ir jinai kerta jam į šoną. Nekaltas vaikinas iš karto puola negyvas. Pirmoji gyvatė, nužudžiusi tėvą, savo uodega jau apsivyniojo ir apie vyresniojo sūnaus ranką. Gal ir jis neišvengs baisaus likimo, bet dar nenustojęs vilties didžiausiu širdies skausmu žiūri į mirštantį tėvą. Kiek čia dramos, ir gyvybės šaltame marmore. Bet antikės mėgėjai nemato čia nieko, kas būtų priešinga logikai ir nesako, kad akmens neprivalo taip lankstyti. Jie net prirašė minetai grupei ištisus tomus panegirikų, užmiršdami, kad ji pastatyta vatikane, to taip neapkenčiamo popiežiaus rūmuose. O ką jau besakyti apie gigantų kovas su galingaisiais dievais, kur vien tik matai neatmezgamą kamuolį? Čia jau žmogaus raumenų judėjimo paroda akmenyje.

Pav. 231. Zwinger'o paviljonas, Dresdene.

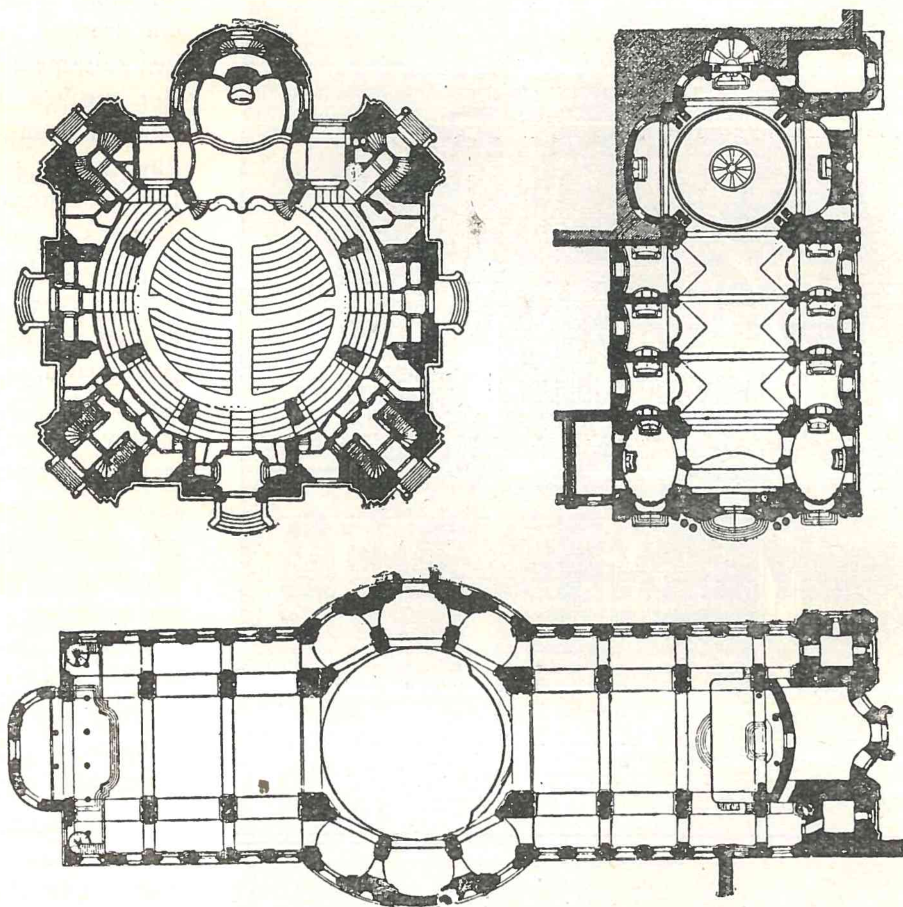
— Plastika, kas kita, o architektūra vėl kas kita, atsakys mums baroko priešai. Plastika modeliuoja, architektūra gi stato.

Bet ar jie teikėsi gerai ištirti baroko dvasią ir sistemą? Tai padarę, bene būtų visai kitos nuomonės. Juk, baroko architektoriai statė, modeliuodami. Kiekvienas trobesys buvo pirma pagamintas jų dvasioj ir jokios taisyklės jų varžyti negalėjo. Tame ir apsireiškia genijaus galia. Kas neturėjo to genijaus arba nors talento, tas pastatė tik baroko karikatūrą. Todel baroko statyboj ir randame tiek nevykusių kūrinių. Renesansistų darbas kur kas buvo lengvesnis. Iš surastų antikės lyčių jie sustatydavo didesnius ar mažesnius, puikesnius ar prastesnius rū-

mus, bet modeliuoti jiems nereikėjo. Todel jie buvo tik architektoriai gal ir labai gabūs, bet tik architektoriai. Baroko statytojas turėjo dar ir modeliuoti. Jam antikė pavyzdžių nedavė, bet pačiam reikėjo kurti. Jis buvo architektorius ir menininkas. Žiūr. pav. 230.

— Bet Dievo namai neprivalo būti teatras. Juk čia rimta vieta, kur viskas turi žadinti šventus jausmus ir širdį kelti Dievop.

Be abejo, bažnyčia tai ne teatras, bet ir ne daržinė. Čia žmogus užmezga

Pav. 232. Dresdeno „Frauenkirche" pamatas.
Pav. 233. Zwiefalteno bažnyčios pamatas.
Pav. 234. St. Galleno bažnyčios pamatas.

ryšius su Dievu ir dangumi, užmiršdamas kasdienius rūpesčius ir vargus. Bet neviena šventykla taip jo nepatraukia Dievop, kaip barokas. Angelai, šventieji, apaštalai, šv. Panelė, patsai Kristus, lygiai kaip ir įvairiausi vaizdai iš Šventojo Rašto ir šventųjų gyvenimo, gale, atviras dangus ant galvos taip ir kviečia į amžinąjį gyvenimą liepdami užmiršti šią ašarų pakalnę. Tiesa, vis tai veikia per kūno organus — akis, bet ir plikiausioj bažnyčioj, kur pat Prikryžiuoto nematysi, dvasios jėgas ir jausmus žadina kūno organais. Tik čia ausis užgauna, ne akis, vietoj

šventųjų ir kunigo kalba predikantas. Deja, jam neturint iškalbos, Merkelis*) išgaišina ir geriausias pastangas.

— Barokas tai agitacijos stilius ir todel rimtiems Dievo namams netinka.

Jog baroko bažnyčias jėzavitai vartojo kovoje su protestantais, nesiginčysiu. Mes, lietuviai, tai gerai žinome. Kur vien pas mus veikė Jėzaus ordenas, ten ir baroko bažnyčios turėjo atsirasti, ar tai buvo Vilniuje, ar Kaune, ar Alukštoj, ar Šimberke, ar kitur. Bet tepasako mūsu priešai, ar be reformacijos nebūtų įvykęs barokas? „Žinoma, kad būtų," atsakys jie mums. Kam gi tada vadinti jis agitacijos stiliumi prieš protestantizmą?

Renesansas pergyveno savo amžių. Humanistai dingo, ir antikė nepatenkino jau naujų pažiūrų žmonių. Turėjo kilti naujas stilius. Niekas negins, kad renesansas įvedė daug pagoniško gaivalo į krikščioniškas šventyklas. Iškilus tikybos dalykams per reformaciją ir susidomėjus bažnyčios reikalais, tikintieji pasigedo tikrai krikščioniškos šventyklos, geriau atatinkamos Bažnyčios mokslui. Kadangi protestantai sunaikino altorius, klausyklas, šventųjų stovylas ir paveikslus, reikėjo vis tai grąžinti, pabrėžiant, žinoma, katalikų tikybos dogmatus. Tai visų geriausiai pavyko baroko stiliui. Inde irae. Tame ir reikia ieškoti neapykantos priežasties.

Ignoruoti baroką gali tik aklo fanatizmo perimtas dailės mėgėjas. Ištisu du amžiu (1600—1800) jis viešpatavo visame pasaulyje, milionai juo gerejosi, rasdami jame krikščionių šventyklos idealą, ir lig šiai dienai jo nepakeitė dar naujas statymo būdas. Jam nepripažinti pilietybės teisių gali tik prietarai ir aklas užsikirtimas. Jei jis buvo agitacijos stilius, tai kaip virto viso pasaulio stiliumi ir kokiu būdu pasiekė net Berlyną, protestantų širdį? Jau delto, kad toksai genijus kaip Michelangelo buvo jo kūrėjas, jis pelno viso meno pasaulio domesį.

Lorenzo Bernini, įžymiausis baroko architektorius Romoje, visų buvo laikomas didžiausiu architektūros srityje žinovu. Jo kelionė į Paryžių virto tikro triumfo eisena ir Liudvikas XIV. sutiko jį valdovo pagarba, kuo nė vienas menininkas pasigirti negali. Baroko stilius netik katalikų žemėse, bet ir protestantizmo centruose rado uoliausių pasekėjų ir žymiausi talentai jam buvo panaudoti. Jis ir dabar nebijo konkurencijos, kaip bažnyčiose, taip ir pasaulinėj architektūroj.

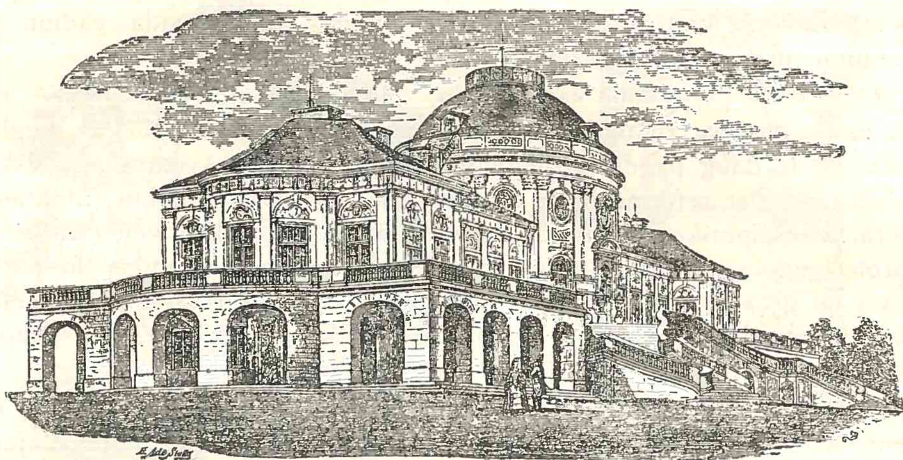
Kiekvienas, kas objektyviai žiūri ir moka išvengti sufanitizuotų užsikirtėlių įtakos ir prietarų, turi pripažinti, kad nėvienas stilius tap nepritiko krikščionių šventykloms ir didžturčių rūmams kaip barokas, duodąs tvirtus, erdvius, šviesius ir vaizdingus trobesius, pilnus gyvumo ir puikios iškilmės. Žiūr. pav. 231.

Kad monumentalus statybos stilius turi būti tvirtas, sutiks visi estetikos žinovai. Barokas kaip tik pabrėžia tą dailės taisyklę. Jis savo stora mase rodosi atlėtų darbas. Viskas pas ji tvirta: sienos, pažiobės, piliorіai, gzimsai, kontūrai ir profiliai; manytumei, kad jis nestatytas, bet lietas iš kokios tampios, šykščios masės. Tas jo masyvumas nedaro jo vienok sunkiu. Šviesa, įsiverždama iš augšto ir vienodai apšviesdama erdvę, skaidoma storais mūro konturais, teikia taip

*) Miego dievaitis, merkiąs akis miegan.

puikaus šešėlių žaislo, kad nejauti jokio prislėgimo, priešingai, dvasia keliasi augštyn, ir figūros, sėdinčios taip laisvai ant gzimsų, ir skrendantys angelai rodosi visai natūraliai.

Taip sumanus šviesos panaudojimas estetiniams efektams kelti galima taip pat dėti stiliaus nuopelnų saikan. Visi stiliai stengėsi pavartoti šviesą grožės tikslams. Deja, tik barokui tai laimingai pavyko. Romaniniam stiliui stiklo brangumas neleidė, kaip reikiant, šviesa naudotis, gotikas savo

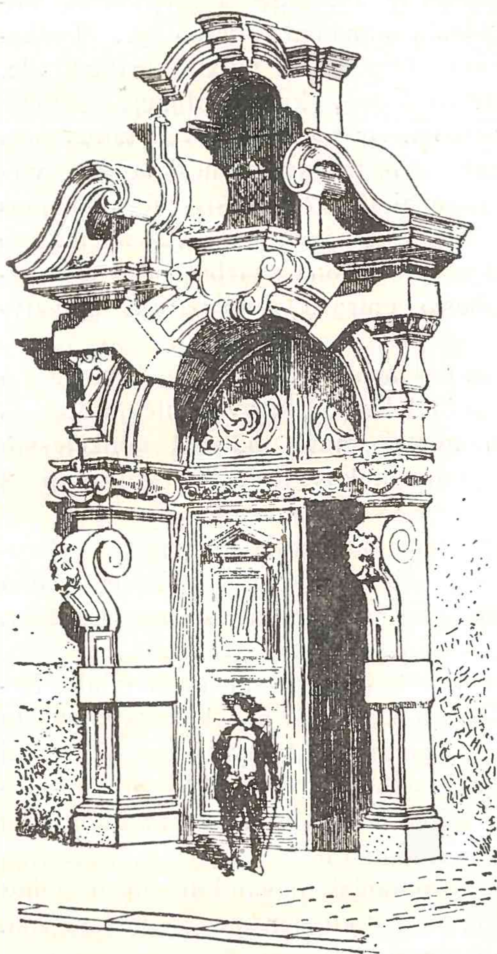
Pav. 234. Pilis „Solitude" pas Stuttgartą.

plikas sienas turėjo pridengti margintų langų paslaptinga veiksme, renesansas savo piliorių mišku paraližavo visas gero apšvietimo pastangas. Barokas, atstūmęs į šalis piliorius ir tuo pagaminęs puikiausią, lig šioliai neregėtą erdvę, gausią šviesą leidė iš augšto — pro šviesią kopulą ir langus po pačia velve. Geresniam apšvietimui jis dar sutrumpino ilgnamį ir skersinę navą, velvę gi ties langais iškirpo. Tokiu būdu, kopulos, vidurinės ir skersinės navos šviesa susiliejo į vieną didį žiburį. Buvo ai pažanga ir utilitariniu atžvilgiu. Atsiminę, kad gotiko katedrose pav. Vienoje, net ir saulėtose dienose reikia uždegti žiburys apšvietimui, suprasime, kaip buvo patenkinti tikintieji, jau mokantys skaityti, gausia dienos šviesa. Žiūr. pav. 232—234.

Erdvės klausimą barokas irgi geriausiai išrišė. Kad vieta, skirta didesniems susirinkimams, turi būti augšta, plati ir be tarpskyrių, visiems bus aišku. Tokią randame baroko bažnyčioje. Čia šalinės navos panaudotos koplyčioms arba paliktos tik praeiti, ir taip telieka tik viena plati vidurinė nava, su kuria vienijasi ir trumpa skersinė. Baroko bažnyčioj visi susirinkusieji aiškiai mato altorių nuo kiekvienos bažnyčios kertelės, kunigas gi, skelbdamas žodį Dievo, apmato visus klausytojus. Tai galime lengvai patikrinti kiekvienoj baroko bažnyčioj, pav. Karmelitų bažnyčioj Kaune. Šventyklos augštumas, keldamas dvasią į beribį dangų, turi dar ir tą gerą pusę, kad teikia gryno oro, taip reikalingo gausiai lankomai vietai.

Iškilmė ir judėjimas visai atatinka krikščionių šventyklos idealams. Krikščionis įsivaizduoja bažnyčią ne kaip kokį rūškaną tribunolą, bet kaip amžinojo tėvo namus, kur teka Dievo malonių šalteniai. Ten jis ieško pasigailėjimo,

paguodos, nuraminimo ir visokios pagalbos kūno ir dušios reikaluose. Vis tai jis randa baroko bažnyčioj. Tik peržengus jos slenkstį, jau jį žadina šventųjų pulkai. Pasikeliąs 3 – 10 laiptais didysis altorius primena jam Kalvarijos kalną ir Kristaus auką už nelaimingąją žmoniją. Ant galvos atsiveria dangus. Įvairiausios scenos iš šventųjų gyvenimo rodo, kaip visokių luomų žmonės gali pasiekti amžiną laimę, Kogi jam čia bijoti? Tik pulti gerajam Išganytojui po kojomis ir prašyti, kad jį apiplautų savo švenčiausiu krauju, melsti užtarimo šventųjų, ypač šv. Panelės, kurios paveikslą tiek kartų mato Dievo namuose. Jis taip ir užmiršta savo nelaimes ir kasdienius vargus. Atgailiojęs nuodėmes, įstojęs šventųjų draugystėn, jis ir nebejaučia beesąs žemėje. Dangaus linksmybės jį taip pagauna, jog jis jau visai išsižada pasaulio ir pasiryžęs kovoti del amžinos tėvynės. Angelų triūbos, gėlių festonai ir palmės, pašalindami visą abėjojimą rodosi patvirtina galutiną laimėjimą. Baroko architektūra, tai gyvas pamokslas. Jei ne visi jį supranta, ne architektūros čia kaltis, tik žmonių, kurie jo neklauso, būdami išsiblaškę mintimis ir kitais dalykais užsiėmę. Nuo 17. amžiaus žmonių pažiūros ir dvasia taip atsimainė jog augštasis gotikas ir šaltasis renesansas jau nebejaudina ir jiems prireikė gyvojo boroko.

Pav. 235. Namų portalas, Antverpene.

Didžiausis baroko nuopelnas buvo išvystymas architektūroj n e s k a i d o m o s v i e n y b ė s. Visose dailės šakose neišimant net muzikos, vienumas laikoma idealu, kaip jau minėjome menų vadovėlyje (žiūr. p. 8.). Todel visi stiliai stengėsi pasiekti tą idealą, bet visų geriausiai pavyko tai barokui. Mat, lig šioliai trobesiai buvo statomi iš dalių ir tik barokas ėmė modeliuoti. Jo trobesys yra tikras fantazijos darbas. Jis pirma lipdė modelį, o paskui jį įvykino architektūroj. Tokiu būdu jam pavyko pagaminti taip visų menininkų pageidaujamas vienumas. Jo trobesys visai neskaidomas. Viduje matome vieną didžią salę, iš oro vieną tvirtą masę, neskirstomą nei kolonomis, nei piliastrais, nei lizenomis, o dažnai net be cokulo. Turtingas frontas savo ritminiu judėjimu dar pabrėžia vienumo ir harmonijos reikšmę. Negana to, vienumas išsiplėčia ir trobesio apylinkėn. Tai geriausiai matome pilyse ir palociuose, kur architektūra pereina terenan (žėmes plotan) ir veikia į sodno sutvarkymą. Terenas už pilies bei palociaus niveliuojamas, atsižvelgiant į architektūros reikalavimus. Dažniausiai nutoldamas nuo trobesio, jis krenta žemyn (žiūr. pav. 234), bet esti ir

antraip, pav. Vokietijoj. Francūzai ir kai kurie jų pasekėjai net artimiausį sodną įtraukia architektūros sritin, apkarpydami medžius, patiesdami gėlių patiesalus; tik tolesnis sodnas nevaržomas statybos dėsniais. To sumanymo kūrėjas buvo garsus francūzų sodnų menininkas L e N ô t r e, prijungęs gamtą architektūrai Versailles pilyje. Jis rado daug pasekėjų visame pasaulyje, pagaliau Lietuvoje. Sodno vienybė su architektūra palaiko dar kaskados, tvenkiniai ir šuliniai su baroko turtinga plastika, kuri kaip tik pritinka architektūrai. Visa tai augštų laiptų turėklos (baliustrada) riša gražiai su rūmais. Statuos sodne, pritaikintos architektūrai, laimingai pabaigia vienybės darbą. Tą baroko idealą sumaniai įvykino gr. Tyškevičius Palangoje. Nuo augštos palociaus terasos laiptai su puikia baliustrada, papuošta vazomis, veda žemyn į francūzų tvarkos sodną, kurio viduryje matome fontaną. Jo gale Kristaus statua iškėstomis rankomis ir vaizdingas tvenkinys harmoningai tarpininkauja tarp jo ir angliško parko. Vis tai sudaro neskaidomą vienetą. Kadangi palocius ir parkas įkurti tik nesenai (1897—1898), tai apie juos teks mums plačiau kalbėti naujausioj architektūroj, pasitenkinant dabar tik tuo trumpu nurodymu. Vokiečiai įvedė architektūron dar vieną svarbų vienybės elementą — l a i p t u s, kurie pas juos sudaro trobesio centrą ir, kaip paskui pamatysime, yra tikri šedevrai.

Deja, ir barokas turi silpnumų. Jų visų didžiausis bus g i p s o i r s t u k o v a r t o j i m a s m o n u m e n t a l i e m s p a m i n k l a m s, privalantiems būti iš tvirtos medžiagos. Žinoma, sienų ir lubų ornamentai galėtų būti iš minkštesnio materialo, ypač, kur trūksta marmoro, bet monumentalios figūros tegali būti iš kietos medžiagos.

N e s i s k a i t y m a s s u l o g i k a yra taip pat baroko silpnybė. Barokistai maža vadovavosi sunkumo reikalavimais. Dažnai tvirtos kolonos remia laisvai stovintį gzimsą, kada sunkiausia našta guli ant visai silpnų ramsčių. Žiūr. pav. 235.

P e r d i d e l ė t u š t y b ė dažnai kenkia trobesio rimtam uždaviniui. Nereikėtų pamiršti, kad bažnyčia ir palociai ne teatrų kulisai. Baroko statytojai to visai nepaiso, vartodami netikrą medžiagą ir visokius gražumynus architektūrai puošti. Užtinkame sienas ir piliorius klote apklotus įvairiais brangumynais — brangiais akmenimis, marmoro intarsiomis — taip kad jie pašalina architektūros jėgą. Net ir tokiam Berniniui neatleistina, kad jis San Pietro bažnyčios piliastrus suskaidė medaljonais (žiūr. pav. 170). Žinoma, sumaniai panaudoti inkrustacijos ir intarsijos galima ir architektūroj, tik reikia sulaikyti perdaug gyvą fantaziją. Mūrai juk ne moteriškės kaklas, perlais neapkabinėsi.

Nesuvaldoma barokistų vaizduotė, neatsižvelgdama į jokias taisykles, priruošė dirvą, kurioj naudingiausioje sėkloje atsirado ir piktžolių. Talentingais architektoriais, pagaminusiais tikrus šedevrus, pasekė mažesni menininkai ir, neturėdami jų talento nei nustatytų taisyklių, davė daug menkų kūrinių. Nutiko, kas dabar esti su naujos pakraipos tapliava, duodančia progos neapribotos laisvės verpete pasislėpti ir visai menkiems dailininkams.

Apžiūrėdami baroko monumentus, geriau įvertinsime jo padarus ir pamatysime jo ydas, skirdami pelus nuo brangių ir naudingų grūdų.

Barokas visokiuose kraštuose.

Jei kiekvienas stilius įvairiuose kraštuose turėjo savotiškumų, tai barokas, būdamas gyvos fantazijos padaras, jųjų dar daugiau turėjo. Todel kalbama apie Italijos, Prancūzijos, Vokietijos ir Lietuvos baroką. Visur matyti viena mintis: duoti puikių, vaizdingų, šviesių trobesių gražia perspektyva ir plačia erdve; bet tą baroko idealą įvairių kraštų statytojai savotiškai panaudojo. Kada šiaurės gyventojai laikėsi labiau antikės lyčių, mažką nutoldami nuo vėlyvojo renesanso, šiltesnių kraštų architektoriai jau visai paleidė vadeles savo neapibrėžtai fantazijai ir jokių ribų nestatė savo karšto kraujo sujaudinimams ir jų paraiškai architektūroj. Nenuostabu tada, jei anglai ir šiaurės vokiečiai mėgo labiau šaltas klasikines formas, italai gi gyvenime ir statyboj rodė didį gyvumą. Prancūzai, sutvirtėjus imperializmui, negalėjo savavalios apsibrėžti ir statyboj, bet įpratę į prabangas, vargiai mokėjo susilaikyti. Todel jų architektūra iš oro laikosi renesanso, bet viduje yra tikrų tikriausis barokas.

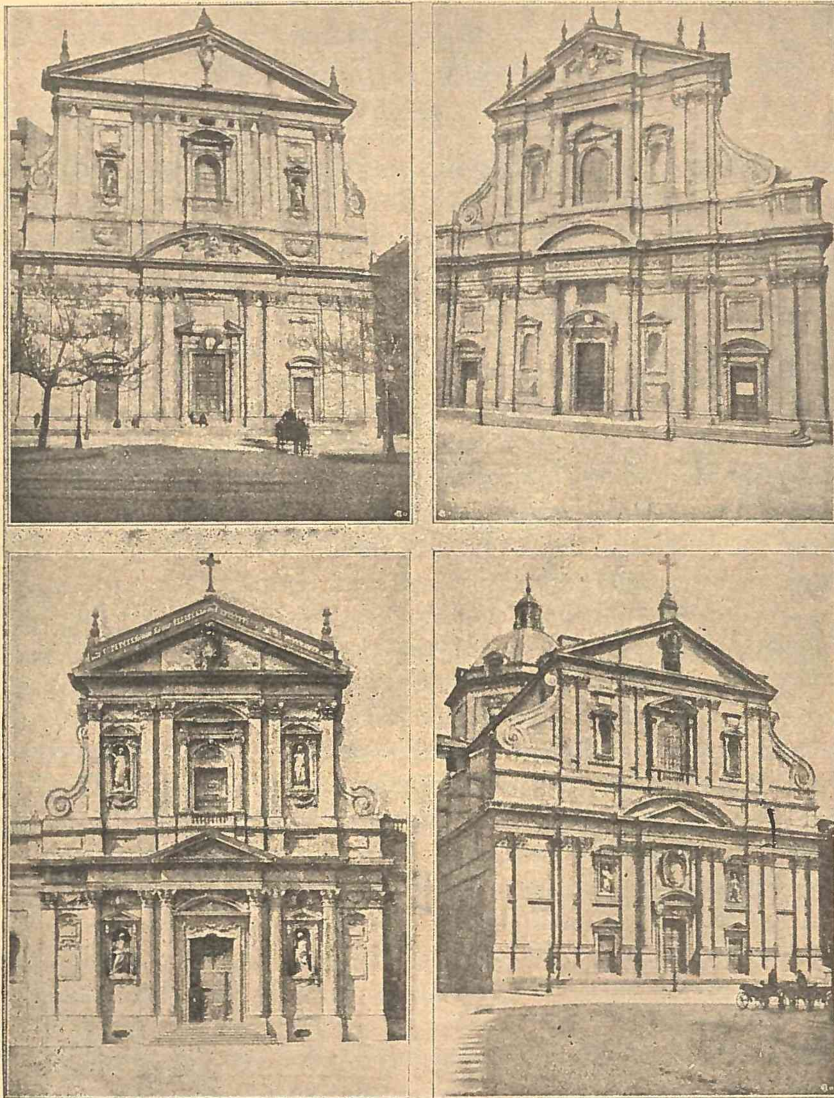
Barokui išsiplėtoti nemaž padėjo kova su reformacija. Jau ankščiau maėme, kad jis buvo gražiausis visų bažnytinių stilių, patinkąs liaudžiai ir inteligentams. Bažnyčia tai gerai matė ir suprato, taigi jį ir piršo kovai su protestantais, rasdama jame tinkamos priemonės paraližuoti priešų pastangoms. Todel aišku, kad Vokietijoj, Austrijoj, Lietuvoj ir Belgijoj, kur daugiausia grėsė protestantizmo pavojus, jis buvo labai pageidaujamas ir rado tinkamiausią dirvą plėtotis.

Čia gal kas manytų, kad aš pamiršau, ką neseniai pasakiau, pasipiktinęs baroko pavadinimu agitacijos stiliumi. Tačiau visai taip nėra. Aš ir dabar pakartoju, kad barokas nebuvo ir nėra agitacijos stilius. Taip jis tik tada galima būtų vadinti, jei būtų buvęs sumanytas agitacijai vesti. Taip nebuvo. Jis kilo savaime ir jokio agitacijos tikslo neturėjo. Jei jo nebūtų buvę, Bažnyčia būtų pavartojusi kitą stilių sustiprinti katalikų dvasiai. Baroko įkūrėjai vadovavosi visai kitais motyvais ir, kaip paskui pamatysime, jiems nė į galvą neparėjo kova su reformacija. Pagaliau, jo gimtiniame mieste, Romoje, ir reikalo nebuvo su ja kovoti.

1) Barokas Italijoj.

Ne tiktai įvairūs kraštai turi savąjį baroką, bet ir savo gimtinėj jis nevienodas. Ir čia v i e t a ir l a i k a s tiekia jam savotiškumo. Kada Romoje ir pietinėj Italijoj apsireiškia patetišku gyvumu, vidurinėj ir šiaurinėj mažką skiriasi nuo vėlyvo renesanso; todel kai kurie istorininkai jį ir deda renesanso skyriuje.

Ir iš tikrųjų, jis čia yra renesansas, tik papuoštas baroko ornamentais arba barokizuotas. Pav. Procurazie nuove Venecijoi (žiūr pav. 157) turi renesanso struktūrą, bet baroko papuošalus. Netrūksta trobesių, kurie tik vėliau, jau pilnai išsivysčius barokui, tapo barokizuoti, pav. šv. Petro bažnyčios vidus Romoje. Tai turi atminti gerb. skaitytojai, idant, radę kai kurius čia aprašomus

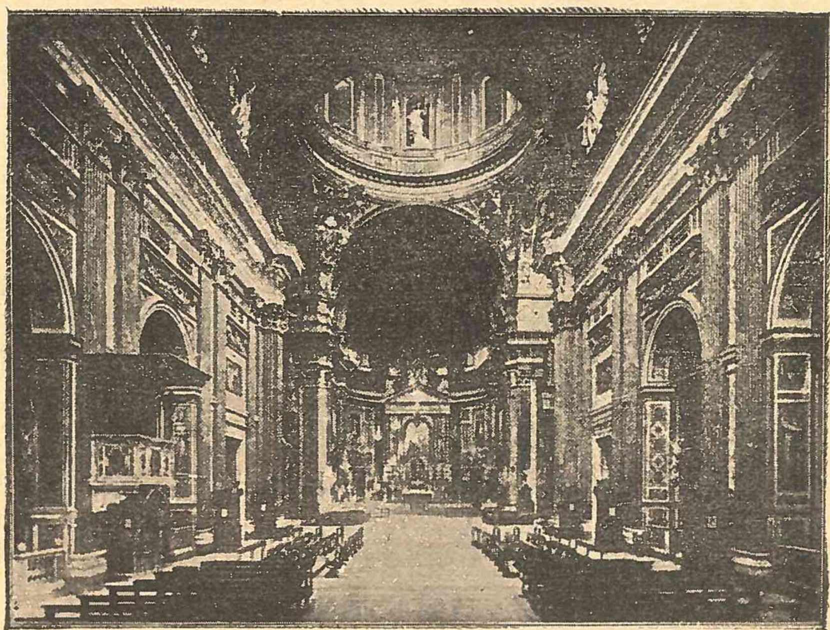

Pav. 236--240.
S. Maria in Vallicella, S. Ignazio, S. Susanna ir Il Gesù. Romoje.

trobesius kitur renesanso skyriuje, ypač pas protestantus, vengiančius, kiek tik galėdami, baroko, nemanytų, jog čia suklysta. Tame pačiame trobesyje šalia grynų renesanso lyčių gali būti ir tikrai barokinės. Kada vienas istorininkas pabrėžia renesansą, kitas rodo baroką.

L a i k a s dar daugiau, negu vieta, turi reikšmės stiliaus išsivystimo eigoj. Barokas kilo iš renesanso ir reikėjo net pusės amžiaus, kol pasiekė savo klestėjimo laipsnį. Tik 1633. m., pastačius Berniniui garsųjį baldakiną altorių, barokas pasiliuosavo nuo renesanso.

Baroko prieštakūnas buvo garsusis M i c h e l a n g e l o (1475—1564). Jo š v. P e t r o bažnyčios planas Romoje (žiūr. pav. 145 ir 171) rodo jau daug barokinių elementų. Apatiniame plane matome kreivą liniją, aukštutiniame gi visam trobesiui viešpataujančią kopulą. Renesanse to nebuvo. Jo trobesiai statyta iš lygių, panašių dalių ir jo atskiros dalys vėl panašios į visą trobesį. Paimkime pavyzdin Bramantės planą šv. Petro bažnyčiai (žiūr. pav. 142). Graikų kryžius su kopula viduryje skiria keturias lygias dalis, kurių kiekviena yra sau trobesys

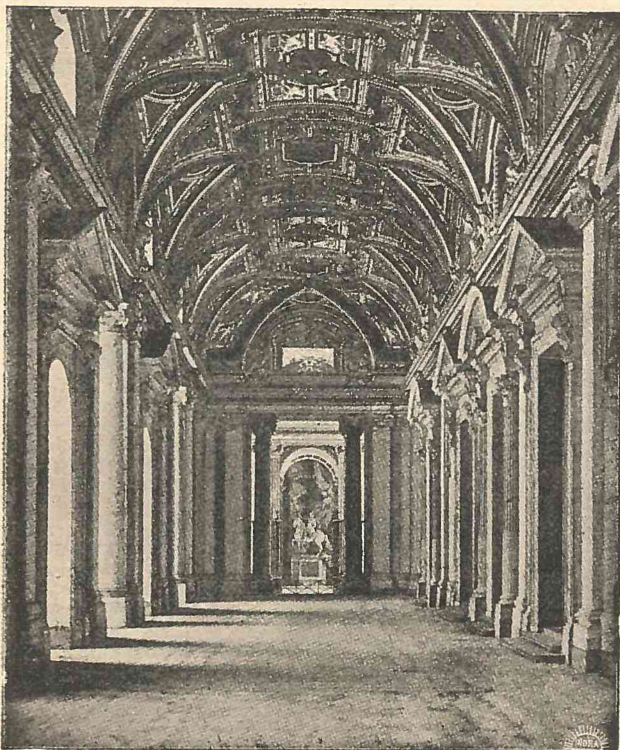

Pav. 240. Jl Gesù vidus, Romoje.

taip, kad ji galima ir atskirti, nepaliečiant likusiųjų. To padaryti negalėsime Michelangelo plane. Čia tokia vienybė, kad jos nė mintimi neišardysi. Čia viena neskaidoma masė, koncentruojantisi kopuloj, kuri, tarsi galva, valdo visą korpusą. Šalinės kopulos (žiūr. pav. 171) nebeišlaiko savo nepriklausomybės ir turi jai vergauti, lygiai kaip ir atika su visomis sienomis tam tiktai ir pastatytos, kad kopulą augštyn keltų. Čia jau apsireiškia susirėmimas viršutinių su apatinėmis dalimis, negalįs apseiti be judėjimo, svarbiausio baroko gaivalo.

Pirmoji baroko bažnyčia buvo Il G e s ù R o m o j e, pastatyta V i g n o l o s (1573) planu G i a c o m o d e l l a P o r t a (1541—1604). Nepaprastai praplėtęs vidurinę navą, šalines navas Vignola paliko koplyčioms, pagamindamas tuo vieną didžią nė kuo neužkreikiamą aikštę. Tokiu būdu davė jis modelį gimstamčiam barokui. Deja, jo fasada della Portai pasirodė per plokšti ir jis ją kiek tiek atmainė, duodamas viduriui tvirtesnes lytis; tai teikė jai ritminio judė-

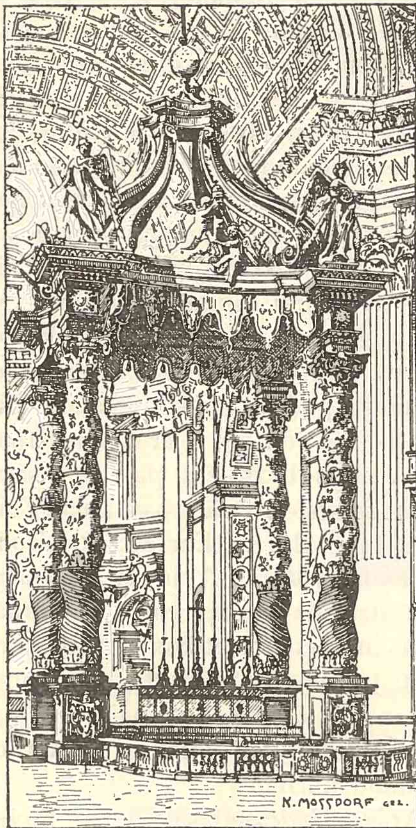
jimo. Žiūr. pav. 225, 239 ir 240. Il Gesù lig šiai dienai laikoma gražiausiu baroko pavyzdžiu. Jo modeliu pačioje Romoje pastatė dvi graži bažnyči: S. Andrea della Valle (žiūr. pav. 226) ir S. Ignazio (žiūr. pav. 237), apie kurias reikės mums plačiau kalbėti. Net ir uoliausi baroko preišai, kurių skaičius pastaraisiais laikais lig minimumo sumažėjo, Gesù bažnyčia nuoširdžiai gerėjasi, užmiršdami, kad ji davė gražiausį baroko tipą. Mums, lietuviams, jinai dar ir tuo brangi, kad joje ilsisi kūnas lietuvio magnato, Vilniaus vyskupo kardinolo Jurgio kunigaikščio Radvilos, priėmusio karaliaus Zigmundo Augusto vardui iš Kuršo hercogo Ketlerio ir paskutinio Rygos arkivyskupo Vilhelmo ištikimybės priesaiką 1562. m. Didžiajam Lietuvos Kunigaikščiui (privilegium unionis provinciae Livoniae cum Magno Ducato Litvaniae Die XXVI Mensis Decembris, a. D. MDLXVI).

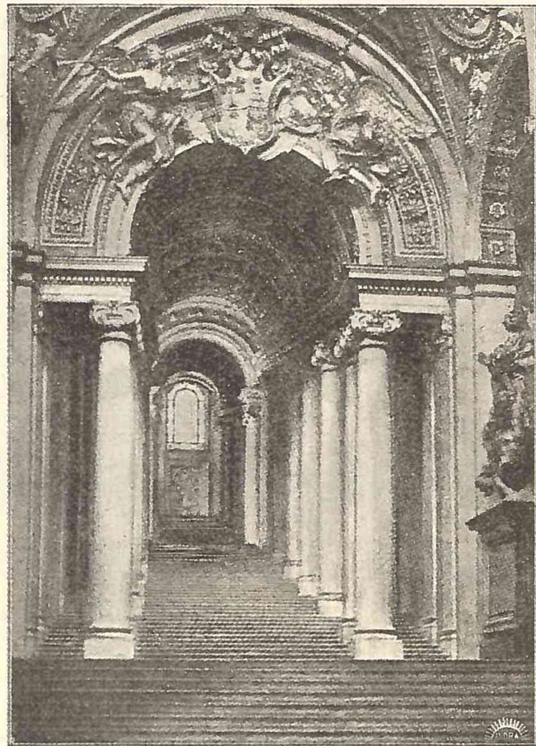
Pav. 241. S. Pietro priesienis, Romoje.

Antras baroko modelis, pakartotas tūkstantyje su viršum bažnyčių, buvo San Pietro Romoje. Apie ją mums jau teko kalbėti renesanso skyriuje (žiūr. p. 141—146). Geresniam supratimui tos taip įdomios popiežiaus katedros architektūros trumpai pakartokime jos statymo istoriją.

Jau visai pasenus ir sukiužėjus šv. Petro bazilikai, pastatytai ciesoriaus Kanstantino Didžiojo, popiežius Mikalojus V. sumanė ją nuardyti ir jos vieton pastatyti naują. Statymo darbus pavedė Rossellinui, kuriam tepavyko padaryti menka dalelė už senosios choro koplyčios, pradėjus darbą 1452. m. Popiežiui Julijui II. nepatiko naujai statomos bažnyčios planas ir jis pasirinko Bramantės planą (žiūr. pav. 142). Pastatęs kupolos piliorius ir skersinės navos dalį, Bramantė mirė 1514. m. įpiršes įpėdiniu Rafaelį, kurs, įstojęs jo vieton, pasiėmė pagelbon Fra Giocondo iš Veronos ir senelį Giuliano da Sangalo, o jiems mirus, Antonio da Sangallo, kurs mirus Rafaeliui tapo darbo vedėju, paėmęs pagelbon Baltassarre Peruzzi. Ir jie visi tik maž tepavarė darbą pirmyn. Mirus A. da Sangallui, sutiko Michelangelo Buonarroti „per amore di Dio e per riverenzal principe degli apostoli“ tęsti bažnyčios darbus, nors jau buvo pabaigęs 72 m. amžiaus. Atmetęs Rafaelio ir Peruzzio projektus (žiūr. fig. 143), jis priėmė Bra-

Pav. 242. Baldakinas viršum popiežiaus altoriaus, Romoje.

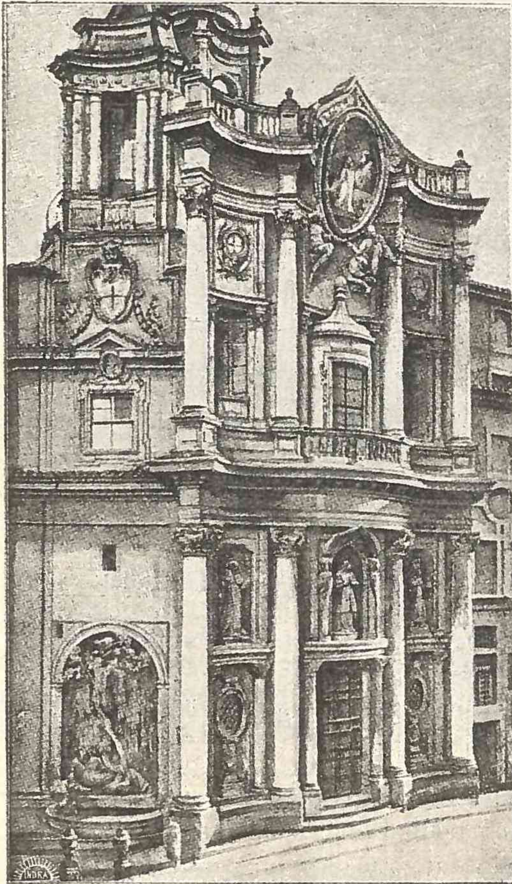

Pav. 243. Scala Regia vatikane, Romoje.

mantės planą, tačiau permainęs jį baroko dvasioj, kaip jau minėjome. Beskliausdamas kopulą, senelis mirė 1564 m. Tik 1590 m. Giacomui della Porta pavyko ją pabaigti lig laternai, kurią pastatė Domenico Fontana (1543—1607). Be kopulos visa bažnyčia buvo pabaigta 1603 m. Bet popiežius Paulius V. panorėjo pailginti ją sulig senosios bazilikos pamatais, idant visa pašvęsta vieta būtų įtraukta naujojon katedron. Modernai pastačius ilgnamį ir fasadą, Urbanas VIII. spalio 18. d. 1626. m. maždaug po 200 m. sunkaus darbo, galų gale, didžiausia iškilme pašventė tikrai vertą popiežiaus katedrą. Tai iškilmei paminėti visame katalikų pasaulyje per jos sukaktuves laiko mišias ir atatinkamus breviориaus poterius — in dedicatione Basilicarum ss. Apost. Petri et Pauli.

Vis tai aprašėme renesanso skyriuje. Čia lieka mums arčiau prisižiūrėti baroko architektūrai. Michelangolo planas visiems patiko ir aršiausi kritikai neįdrįso papeikti genіaus darbo, bijodami pajuokos ir savęs pačių pažeminimo. Nelaimei, prireikė statyti ilgnamis ir duoti jam atatinkama fasada. Darbą pavedė genialiam architektoriui Carlo Madernai (1556—1629), Užduotis buvo neapsakomai sunki. Galutinai pabaigtam modeliui jis turėjo prilipdyti kitą ir iš dviejų padaryti vieną. Tačiau tas lipdymo darbas pavyko kuo geriausiai. Pailginęs graikų kryžiaus galą iš fronto pusės 50 m., jis davė bažnyčiai latinų kryžiaus

formą. Norėdamas sutaikinti (suharmonizuoti) su kryžma ilgnamį, iš abiejų jo šalių į rytus pastatė po koplyčią gerokos bažnyčios didumu ir iš vakaro galo 71 m. platų prienamį su fasada (žiūr. pav. 144). Forma išėjo kuo gražiausia, bet kopula nebedengė visos bažnyčios ir iš fronto žiūrint, ji pasirodė pertoli. Todel Moderna sumanė duoti fasadai bokštus ir, kad ji veiktų atskirai nuo kopulos, jos atiką ir baliustradą apvesti ir apie bokštus. Jog tas sumanymas buvo pamatuotas ir išmintingas, rodo šalies vaizdas, kurį paduoda Gurlittas savo meno istorijoj. Tačiau fasada atrodė perplati ir peržema tam nepaprastui milžinui. Jai susiaurinti Maderna ant aikštės prieš bažnyčią pastatė dvi puiki fontani iš granito po 13 m. augštumo su dviem plokštėm ant viena antros (žiūr. pav. 169). Bet ir tai maža padėjo. Visą nelaimę pašalino tik Lorenzo Bernini (1589—1680), prieš bažnyčią pastatęs savo garsiąją kolonadą (žiūr. pav. 169). Tik dabar Alma Mater Ecclesia pasirodė visoj savo grožėj. Apie ją turėsime progos dar daug ką kalbėti. Dabar belieka mums estetikos žvilgsniais įvertinti jau padarytą darbą. Kadangi Michelangelo darbu ir planais visi patenkinti, atkreipkime domesį į Madernos ir Berninio kūrinius.

Pav. 244. S. Carlo alle quattro Fontane, Romoje.

Apie Maderną sako, jis buvęs permažas nuveikti taip dideliam darbui. Sunku sutikti su tokia paviršutine kritika. Nežinau, kiek patsai Minchelangelas būtų geriau padaręs, paliepus jam netikėtai pailginti jau maž ne pabaigtą bažnyčią, bet Maderna savo užduotį genialiai atliko ir, jei nebūtų miręs, bestatydamas bokštus, tai jo kūrinis būtų visus patenkinęs. Bokštai, padalindami perplačią fasadą, būtų jai teikę reikalingo augštumo, iš tolo gi kopula būtų viešpatavusi visam trobesiui. Tai pripažino ir Bernini, įstojęs mirusiojo vieton. Todel jo pirmas darbas buvo pabaigti Madernos bokštai. Deja, manydamas, kad jie perskysti, sumanė juos sustiprinti ir padaryti tvirtesnius. Bet čia pasirodė persilpni bokštų pamatai. Reikėjo jie ir vėl nuardyti. Be jų, žinoma, fasada rodės peržema ir persunki. Iš tos keblios padėties, matėme, Bernini išsigelbėjo priešais statydamas jau mums gerai žinomą kolonadą. Jei būtų buvęs palaikytas Madernos sumanymas ir jo kiaurieji bokštai būtų išvesti jo planu, tai būtų visi sutikę, kad jis nebuvo „permažas taip dideliam darbui“. Jo fasada apsireiškia baroko dvasia. Pastatęs kolonas dviem eilėm ir davęs sparnams piliastrus, Maderna pagamino

Pav. 245. S. Agnese alla Piazza Navona, Romoje.

gražų ritmišką krypimą į vidurį, duodamas pavyzdžio neskaitomiems frontams. Jo priesienis, taip pat tikrų tikriausis barokas, yra šedevras visoj to žodžio prasmėj (žiūr. pav. 241). Jo puiki gipsatūra, trąšios lytys, gausiai auksuota bačkos velvė su iškarpomis ties langais, tiekia jam tiek iškilmės, jog visi katedros lankytojai jo ir atsižiūrėti negali. Tik viena galetumėm jam prikišti... kad jis savo gražumu kiek tiek užtemdo pačios bažnyčios grožį.

Deja, ir Madernai nebuvo lemta pabaigti didžiausios pasaulyje bažnyčios. Bestatydamas bokštus, jis pasimirė ir galutinai ją pabaigė tik jo įpėdinis Lorenzo Bernini (1589—1680).

Pav. 246. S. Maria in Vallicella, Romoje.

Galų gale, krikščionija susilaukė apaštalų kunigaikščio vertos šventyklos. Buvo tai milžiniškas triobesys, galįs sutalpinti 80000 žmonių. Jam prižiūrėti

reikėjo nemažos minios sargų, kurių dauguma apsigyveno ant tos pačios bažnyčios įtaisytuose jiems ten butuose. Nevienas ten gimsta, pragyvena amžių ir miršta.

Tik bažnyčios fasada nepatenkino dailės žinovų. Ji rodėsi perplati ir peržema. Tą klaidą atitaisė Bernini, priešais pastatydamas ant pražulniai pakelto ploto puikiausią kolonadą. Per tai bažnyčia rodos augštesnė ir iauresnė. Plotmė gi prieš bažnyčią, apimta kolonados žasčiais ir papuošta dviem puikiom fontanom, pasidarė gražiausia visame pasaulyje.

Pav. 247. S. Giovanni Laterano, Romoje.

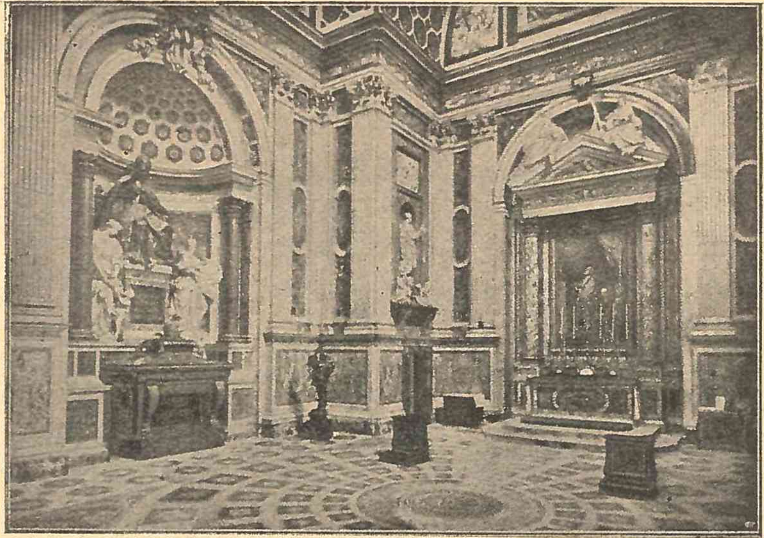
Galutinai sulaužė klasikinės architektūros taisykles Bernini, iškeldamas ties kopula ant altoriaus baldakiną iš žalvario (1630). Jis turi paprasto baldakino formą keturiomis spiraliai suktomis kolonomis, ant kurių stovi angelai, ir pasibaigia keturiomis voliutomis, nešančiomis globusą su kryžiumi. Tarp kolonų Bernini ištempė gelumbę kabančiais kutosais. Visas baldakinas turi 28, 5 m. augščio. Žiūr. fig. 242. Dėliai to baldakino vieni jį pavadino geniju,kiti gi bepročiu. Senovės mėgėjai niekaip negalėjo

Pav. 248. S. Giovanni Laterano vidus, Romoje.

suprasti, jog galima būtų įvesti audeklas į architektūrą ir taip atbulai apseiti su žalvariu.

Nežiūrint visų priekaištų — dalimi gal ir teisėtų — Bernini pasidarė vaisingiausiu baroko auklėtoju ir davė pradžią naujam laikmečiui architektūroj, kurs galima pavadinti augštuoju baroku. Jog jis mokėjo panaudoti savo talentą naujai pakraipai, rodo jo Scala regia, kur iš labai negražios angos, vedančios į vatikaną, padarė puikiausius laiptus dailiausia perspektyva (žiūr. fig. 243.).

Pav. 249. Corsini'o koplyčia Laterane, Romoje.

Berninio nepaprastas talentas sukėlė pavydą mokinio Borromini'o (†1667) širdyje. Būdamas irgi talentingas, jis norėjo viršyti savo mokytoją ir atkreipti į save visuomenės akis. Deja, perdaug paleidęs savo gyvą fantaziją, neatsižiūrėdamas į jokius architektūros reikalavimus, jis nuvedė baroką lig prapulties kranto. Jo pasekėjai, neturėdami tokio talento ir nemokėdami susivaldyti, iš statymo dailės

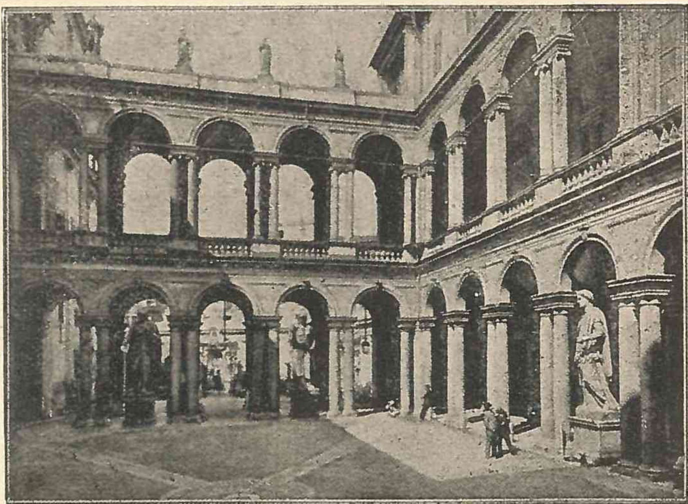

Pav. 250. Superga pas Turiną.

padarė karikatūrą. Su medžiaga Borromini apsiėjo stačiai nepasigailėdamas. Jo mūrai banguoja, kaip jūros sujudintas vanduo. Paimkime pavyzdžiui jo Romoje statytą bažnyčią S. Carlo alle quattro Fontane. Pamatiniame ir viršutiniame plane sunku surasti tiesi linija. Įlankos mainosi su išlaidomis. Fasada (žiūr. fig. 244.), regis, iš minkštos masės lipdyta, o paskui kokio viesulo sulankstyta. Kada viduris išsikiša konveksai,*) sparnai įlenkti konkavai**). Viršutinis gzimsas ringuojamas, kaip juosta, vidurinis gi lankstomas, kaip skardutė. Ant jų stovinti baliustrada vėl raitosi, tarsi kirmėlė. Bet lankstymo vien neužteko. Reikėjo dar ir laužyti. Taip apatinis augštas perlaužtas ir nišėmis su kolonėlėmis padalytas į du augštu, bet kolonomis vėl susegtas į vieną. Maždaug panašiai sutvarkytas ir antrasis. Su viršutiniu gzimsu dar blogiau apsiėjo. Jį viduryj visai nupjovė ir išmetė, jo gi spragą užkišo kartuše, nešama dviejų skrendančių angelų. Su bokštu negeriau pasielgė. Jį, mat, pastatė ant sienos ne žemėje. Tačiau didžiausis stebūklas buvo antrojo augšto langai, įdėti į iškištą iš sienos būdą ciborijos pavidalu.

Pav. 251. Palazzo Borghese, Romoje.

Pav. 252. Palazzo Borghese — kiemas, Romoje.

Jo statyta šv. Ivo bažnyčia Romoje teturi tris kerčias, kaip nelyginant, Žemaičių Degučiuose. Čia bokštas jau stačiai „štukas“ rodo (žiūr. fig. 230.). Ant bubino iš šešių konveksų išlankų pasikelia laterna su tiek pat konkavų įlankų. Ant jos spiraliai eina bokšto viršūnė,

*) ir **) Žiūrėk žodinėlį pabaigoje.

pasibaigianti vainiku su kryžiumi. Tai jau barokas tikroje to žodžio prasmėje.

Vydamas, bet nepasivydamas, o dar mažiau, pralenkdamas Bernini, Borrominis pasidaręs sau galą. Gaila kad taip nepaprastas talentas papuolė į taip pavojingus klaidakelius!

Šalia Borrominio vertas užimti vietą jėzuitas Andreas Pozzo (†1709.). Jis įgarsėjo kaipo gabus dekoratorius, ypač gi kaipo velvės tapytojas. Bet ir jis savo fantazijos labiau klausė, negu proto, nesidrovėdamas bažnyčioj įtaisyti net kulisų. Pagilinti velvės perspektyvai šv. Igno bažnyčioj Romoje, jis tepuku pagamino architektūrą ir, tiesą pasakius, taip naturaliai, jog rodės lyg tikra architektūra.

Trečias laisvomanis architektūroj reikia paminėti vienuolis Guarino Guarini (+1685), kurs taip pat buvo talentingas. Lenktynėse paskui fantastines formas jis net pralenkė abu pirmuoju, duodamas pav. apvaliai bažnyčiai Beata Vergine della Consolata šešių kerčių chorą. Galima įsivaizdinti, kokius raizginius davė tokios bažnyčios velvė.

Pav. 253 Villa Borghese — ežeras, Romoje.

Tokie fantastai, nors patys savo talentų dėka pagamino gana gražių veikalų, davė vienok architektūrai negeistinos ir pavojingos pakraipos, teikusios baroko priešams pageidaujamo įrankio.

Laimei, laisvamanija neturėjo laukiamo pasisekimo. Rimti statytojai visur gavo viršų. Be kitų ypač paminėtinas Carlo Rinaldi (+1691). Jo statytą bažnyčią S. Agnese alla Piazza Navona (žiūr. fig. 245) laiko viena gražiausiųjų visoje Romoje. Jos lengvai išvesta kopula, tarp dviejų kiaurų fasados bokštų rodos kaip į rėmus įstatyta. Kolonų portalas, pasibaigiąs prasta pažiobe, gyvai primena senovės šventnamį. Jis ir bokštų konkavai įtraukta siena puikiausiai harmonizuojasi su maloniai išpūsta kopula.

Taip pat gražias fasadas turi šv. Zuzanos (Modernos) — žiūr. pav. 238, šv. Igno (Domenichino)—žiūr. pav. 237 ir S. Maria della Pace (Cortonos) bažnyčios Romoje. Visur dailiai išvestas ritminis judėjimas daro labai malonų ir vaizdingą įspūdį. Pažymėtinas dar S. Maria in Vallicella bažnyčios vidus, papuoštas dailiais alfreskais puikiuose rėmuose (žiūr. pav. 236 ir 246.)

Naują pakraipą davė barokui Alessandro Galilei (+1737), grįždamas prie klasikinių formų. Jog jis tas mokėjo pritaikinti barokui, rodo jo fasada San Giovani Laterano (žiūr. fig. 247). Pasikeldama penkiomis ašimis dviem augštais, ji pasibaigia baliustrada su figūromis ir vienos ašies atika. Abu augštu riša kolonos ir piliastrai. Tarp jų apatiniame augšte stovi tiesiog užbaigtos durys, viršutiniame gi arkados, duodančios atvirą galeriją (loggia). Kada fronto vidurį iš-

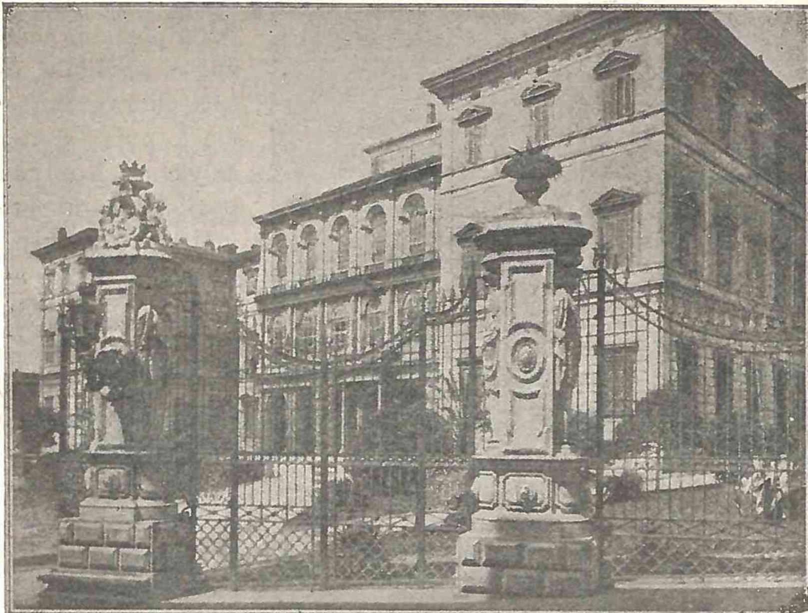
kišė ant kolonų, jo sparnus padalino piliastrais. Tuo pabrėžė ritminį judėjimą, teikusį tiek grožės baroko stiliui. Bažnyčios vidus rodo įvairių stilių mišinį, ypač renesansą (žiūr pav. 248). Didžiame altoriuje yra medinis stalas, ant kurio šv. Petras katakombose laikė šv. mišias. Baldakine viršum altoriaus aptinkame apaštalų

Pav. 254. Fontana di Trevi, Romoje.

kunigaikščių šv. Petro ir Pauliaus galvas· Šalinėse navose įtaisyta keletas gražių koplyčių, kurių puikiausia bus Corsini'o (Klemenso XII, kilusio iš Corsinių). Jos sienos apklotos marmora plokštėmis. Gera skonis sutvarkyme daro ją gražiausią visų Romos koplyčių (žiūr. pav. 249).

Ne visa Italija pasekė Romos baroku. Taip, Genuos ir Neapolio bažnyčios nuo jo skiriasi dekoracijų brangumu, Venecija gi jųjų gausumu. žiūr. pav.

Pav. 255. Palazzo Barberini, Romoje.

262—263. Pastarame mieste pragarsėjo Baldassare Longhena (+1682) puikia centraline bažnyčia S. Maria della Salute (žiūr. įžanginį paveikslą). Ant aštuonkampio pamato stovi sienos iškištomis kertuotinėmis koplyčiomis. Viduryj bažnyčios ant aštuonių piliorų pasikelia medinė milžiniško didumo kopula, atsiremiančia iš oro nepaprastai didžiomis voliūtomis į koplyčias ir sienų kertis. Vie-

Pav. 256. Palazzo Qrininale, Romoje.

Pav. 257. Casino Pamfili — Doria, Romoje.

name vidurinės ašies gale stovi portalas senovės garbės angos pavidalu, jam gi priešais choras, turįs savo ypačią kopulą dviem bokštais šalyse. Koplyčios iš oro pasibaigia šventnamio formoj. Vis tai daro labai vaizdingą ir neužmirštiną įspūdį.

T u r i n e darbavosi vienuolis G u a r i n o G u a r i n i (1624—1685), kursai, papuolęs į baroko srovę, greitu laiku pasidarė antru Borominiu. Tarp kitų jis pastatė Palazzo C a r i g n a n o, papuošdamas jo fasadą taip gausiais baroko ornamentais, kad lygios vietos sunku ir surasti. Juo pasekė F i l i p p o J u v a r a, bet atsargiai, nukrypdamas kartais į priešingą pusę, kaip tai matyti jo statytoj bažnyčioj S u p e r g o j pas T u r i n ą (žiūr. pav. 250). Pati bažnyčia visai apskrita ir turi nemaža barokinių lyčių, bet prienamis grynai klasikinis ir, nežiūrint į dvi ballustradi, rišanti jį su bažnyčia, rodosi iš kur kitur paimtas ir nieko bendra neturįs su jos lytimis. Šalia choro stovi du barokiniu bokštu svoguno šalmais. Tačiau tas stilių mišinys visai nekenkia architektūros grožei. Mat, bažnyčia su vienuolynu stovi ant augšto kalno tarp žalios girios ir gražiai sulaiko vienodą ir nuobodų miško bangavimą.

Pav. 258. Palazzo Durazzo—priesienis, Genuoj.

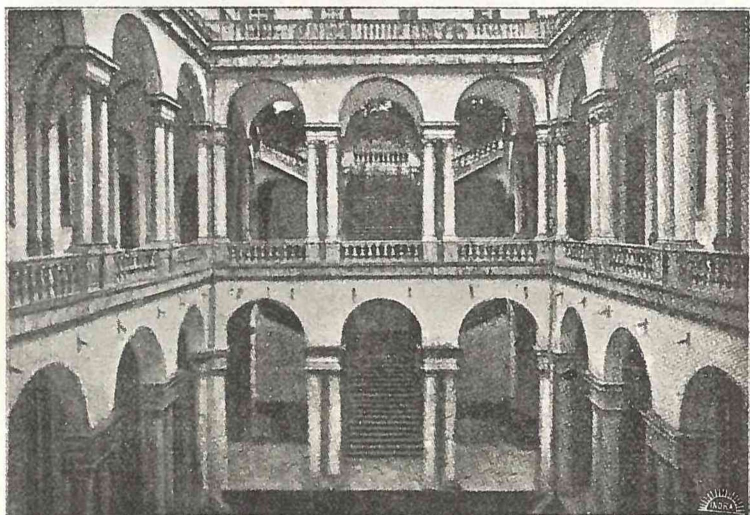
Šiaip jau rūmai iš pradžių turėjo praščiausią fasadą su mažais langais be jokių padalinimų. Užtat kiemai žavėjo savo arkadomis ir žaislingais šuliniais, laiptai gi su puikiausiomis perspektyvomis ir prožiūromis (Durchblicke) buvo gal gražiausios rūmo dalys. Paskiau ir fasadą ėmė puošti, iškišant kolonų ir piliastrų rizalitus, ant kariatydų atsiremančius balkonus, įtaisant atviras gale-

[1]) Žiūrėk žodinėlį pabaigoje.

rijas (loggia) ir užbaigiant visa atika su baliustrada ir figuromis ant jų, Del geresnio vidaus apšvietimo šviesa buvo leidžiama iš viršaus (Oberlicht).

Gražiausi Romos rūmai buvo: palazzo Borghese, palazzo Barberini ir Odescalchi.

Palazzo Borghese, pavadintą „Il Cembalo B." del savo keistos formos, panašios i cimbolą, (žiūr. pav. 251) pradėjo Martinas Lunghi (1540—1600) 1590. m., bet pabaigė Flaminio Ponzio (1570—1615). Jis vienas puikiausių Romos polocių. Iš oro atrodo gana prastas ir nė kuo nesiskiria nuo kitų amžinojo miesto palocių, bet turi labai gražų kiemą, kurio arkada guli ant 100 granito kolonų ir eina apie visą kiemą dviem augštais. Iš trijų pusių ant jos pasikelia trečiasis augštas, padalintas korintinės tvarkos

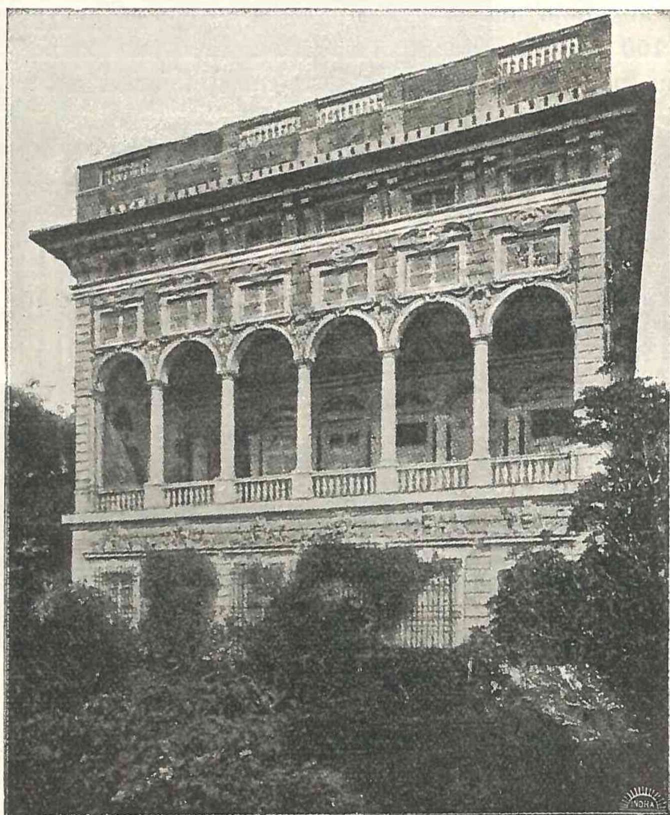

Pav. 259. Universiteto kiemas, Genuoj.

piliastrais, o ketvirtoj pusėj stovi figūros. Būdama čionai atvira, ji teikia puikiausio reginio į sodną ir miestą Žiūr. pav. 252.

Borghes'ų kunigaikščiai be minėto palociaus turėjo dar Romoje vasarnamį — Villa Borghese, pastatytą Giov. Vasanzio prieš Porta del Popolo vartus. Ji ne taip įdomi savo architektūra, kaip puikiausiu Romos, o gal ir visos Italijos parku. Jo gražios alėjos, medžių grupės, monumentai, dirbtini griuvesiai, apskriti senovės templiukai, fontanos, dirbtinas ežeras, (žiūr. pav. 253.), marmoro kolonos, gėlių patiesalai, egiptiški propilejai (vartai) stačiai žavėti žavi. Jį įkūrė kardinolas Scipionė Borghese, popiežiaus Pauliaus V. brolėnas, ant 1 kvadratinio kilometro didžio žemės ploto. Prijungtas prie miesto sodo ant kalno Pincio, jis pasidarė romiečių maloniausia pasivaikštinėti vieta. Čia ir turistų nėkados nertūksta. Villa Borghese turi dar įdomų antykės dalykų muzėjų ir paveikslų galeriją — Muzeo Galleria Borghese, pritraukiančią nemaž lankytojų. Nuo monte Pincio ir villos Borghese galima dar -pasigerėti gražiausiu Romos reginiu, primenančiu vaizdą nuo Vytauto kalno Kaune. Kaip čionai pirmame plane matai įgulos bažnyčią, tenai pasikelia San Pietro visoj savo grožėj, apjuostas Tiberio puikiąja juosta.

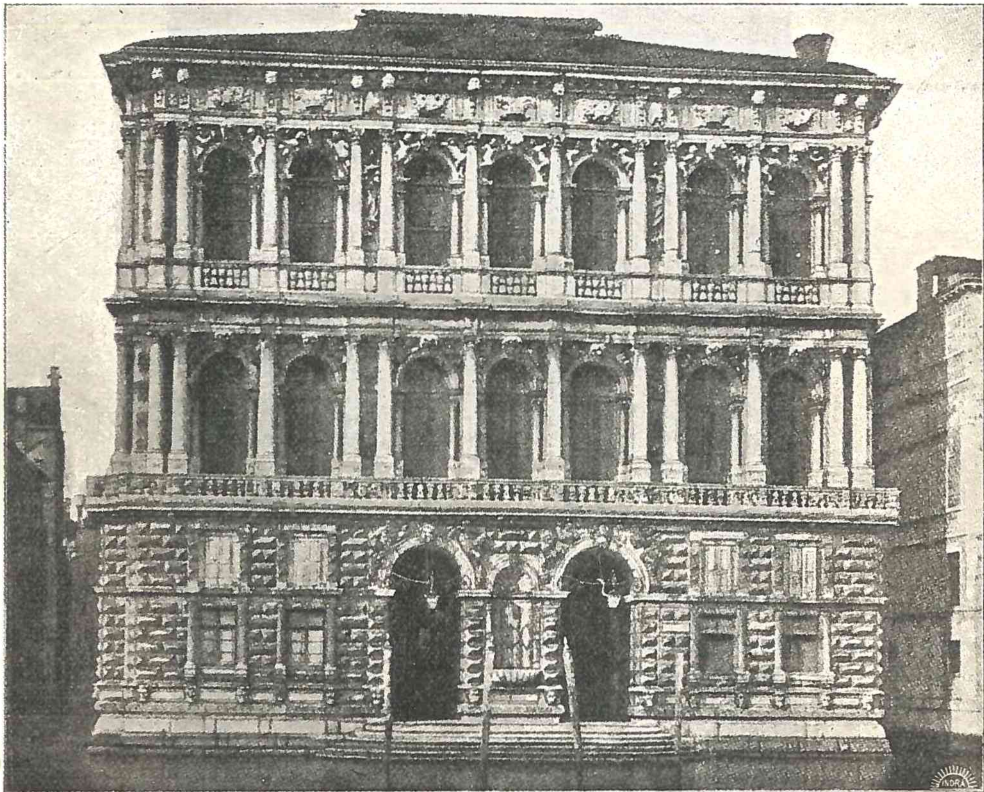
Kalbant apie parkus su vandens žaislais, reikia nepamiršt Romos fontanų. Nė vienas miestas pasaulyje tiek jų neturi, kiek amžinasis miestas ir nė vienas stilius taip joms netinka, kaip barokas. Mums teks apie jas kalbėti plastikos skyriuje, bet čia turime susipažinti su viena, kurios struktūra reikia skirti statybai. Yra tai Fontana di Trevi (žiūr. pav. 254). Šitai jos istorija. Garsus romenų vadas Agrippa, ciesoriaus Augusto žentas (12 m. Kristui dar negimus), ap-

Pav. 260. Villa Paradiso, Genuoj.

tikęs už 21 kilometro nuo Romos gryno vandens šaltinį (Aqua Virgo), požeminiu kanalu jo vandenį nuvedė į Romą savo termoms (pirčiai) šalia Panteono. Popiežius IV. pataisė pagedusius vadus, popiežius gi Klemensas XII. sumanė juos panaudoti puikiai fontanai romiečio Nicola Salvi planu, pabaigtai tik Klemenso XIII. 1758. m. Fontanos architektūra rodo gryniausias baroko lytis. Ji turi du augštu, suvienytu viduryje korintinės tvarkos kolonomis, šalyse gi tokios pat tvarkos piliastrais, ir pasibaigia atika. Ritmas į vidurį pastebėtinai gražus. Juo toliau nuo galų, tuo labiau išsiveržia architektūros konturai, duodami vis didesnės ūksmės. Vidurio nišėj, papuoštoj triumfo vartų lytimis, stovi Neptūnas, galingasis vandenyno dievas, ant didelės kriauklės. Jį veža jūros arkliai, vedami tritonų. Iš po vežimo verčiasi vanduo ir teka per uolas į tvenkinį. Šalia jo iš kairės ma-

tome atskiroj nišėj sveikatos statulą, o viršum jos patį Agrippą, peržiūrintį kanalo planus. Iš dešinės stovi gausybė, o ant jos padėtas reljefas skelbia, kaip gaivinančio vandens nimfa „Virgo" ištroškusiems kareiviams parodo šaltinį. Romoje apsakinėja legendą, kad kiekvieną, kurs atsigers fontanos vandens ir imes baseinan keletą soldu, „Virgo" patrauksianti atgal apsilankyti. Žinoma, legenda palieka legenda, bet tai tikra tiesa, kad fontanos vanduo, kaip krištalas, romiečiai gi nenorėdami, kad soldai apmusėtų, be abejo, grįžta pas gerąją nimfą. Jei tikėti Romos gerbėjams, tai Fontana di Trevi gražiausia visame pasaulyje.

Pav. 261. Palazzo Pesaro, Venecijoje.

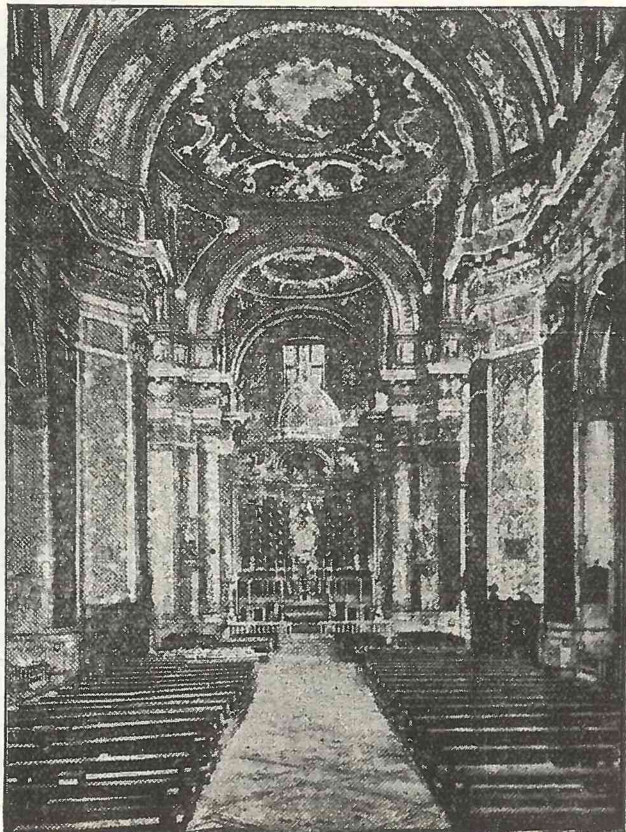
Palazzo Odescalchi imponuoja savo rimta išvaizda, bet baroko lyčių maž teturi, nors jį statė uoliausis jo platintojas Bernini. Jis pasikelia trim augštais ir pasibaigia plačiu gzimsu su baliustrada. Du viršutiniu augštu, padalintu korintiniais piliastrais, plati juosta skiria nuo rūškano apatinio.

Palocių Borberini pradėjo Carlo Maderna 1624. m., bet pabaigė Bernini ir Borromini, iš kurių galima buvo sulaukti labai neramios architektūros. Jei tačiau veikia rimtai (žiūrėk. pav. 255), reikia tai dėti Madernos nuopelnan. Mat, mokiniai bus prisilaikę mokytojo planų, tik be kai kurių atamainų.

Carlo Maderna statė dar vieną didžiausių popežiaus palocių — Palazzo Quirinale (žiūr. pav. 256) Jo pamatą pašventė jau popiežius Grigalis XIII. (1572—1585), bet darbas tęsėsi kelias dešimtis metų ir todel vieno architektoriaus nepakako. Jųjų žymesnieji buvo: Ponzio, Mascherino, Fontana ir jau minėtasis

Maderna. Iš oro palocius rodosi gana kukliai, užtat viduje kupinas skaistybės. Jame popiežiai gyveno vasaros metu, kada karštis vatikane buvo nepakeliamas ir oras labai nesveikas dėliai garų, kylančių iš Tiberio. Mat, vatikanas guli slėnyje ir daugiausia kenčia nuo vasaros nepatogumų. Seniau Kvirinale rinkdavo popiežius, bet dabar gyvena ten popiežiaus priešas — Italijos karalius.

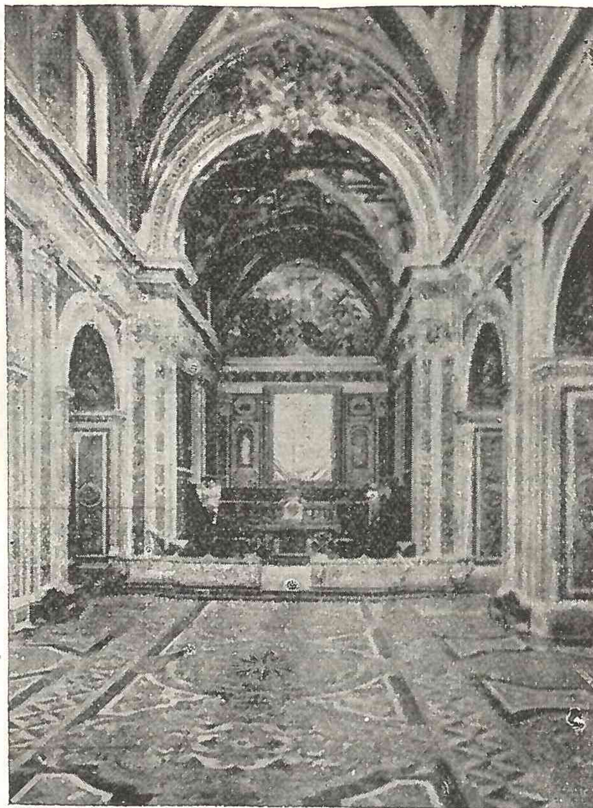
Apleisdami Romą su jos gražiuoju baroku, dar apžiūrėkime vieną įdomų vasarnamį — Kasino Pamfili — Doria, pastatytą Alessandro Algardi'o (1602—1654.). Jis jau už miesto, bet savo puikiu, 4 kvadratinių ki-

Pav. 262. Jėzavitų bažnyčia, Venecijoj.

ometrų sodu pritraukia daug romiečių. Patsai kasino publikai neprieinamas, tačiau kiekvienas, lankąs sodą, neužmiršta juo pasigerėti. Kaip kokia gulbė ji plauko po žaliąjį ežerą tarp gėlių, pievų ir visados žaliuojančių pinijų. Pasikeldama trim augštais su belvedere viršuje, ji teikia gražiausio reginio į Šv. Petro katedrą, Kampaniją, Tiberį ir visą Romą. Ir pati vila labai vaizdinga. Gausiai papuošta kolonomis, piliastrais, statulomiš savo iškištu frontu, visai plokščiu stogu ir puikia terasa ji primena oriento idilę. Žiūr. pav. 257. Ją įkūrė kunigaikštis Camillo Pamfili, popiežiaus Inocento X. brolėnas. Jos didžiulis sodnas rivalizuoja su Villa Borghese ir Pincio. Ten randame įvairiausių medžių ir gėlių pinijų, palmių, akacijų, aloesų, Japonijos fygų ir k. Medyse tupi ramiai fazanai

(gražios miško vištos). Akvadukto liekanos ir antikės kolumbariumas, ežeras su vandens žaislais, kalvos sumaniai panaudotos grožei pakelti teikia sodui tiek poezijos, kad iš jo ir išeiti nenori. Atsistojęs puikioj kalvoj, matai San Pietro, Romą ir Kampaniją. Jei esi svajotojas, tai tik ateinanti naktis pažadins tave iš saldaus sapno, primindama, kad jau laikas išeiti iš žemės rojaus. Grįžti miestan, ir dabar tik pastebi, jog Romoj nėra jokių augalų, nei medžių, nei gėlių, nei alėjų. Čia tik marmoras ir plikas akmuo. Lietuviui, įpratusiam prie kiekvienos būdelės matyti medelį ir gėlių darželį, net skurdu darosi. O, ubinam campi!

Pav. 263. S. Martino, Neapolyj.

G e n u o s miestas galima pavadinti palocių miestu. Ten aptinkame net palocių gatves, kur šalia palazzo stovi kitas palazzo ir t. t. Tokia pav. yra V i a B a l b i. Nelygus terenas visur panaudotas puikiai perspektyvai iškelti. Jo dėka Genua gavo gražiausius visoj Italijoj laiptus. Čia architektoriaus buvo priverstas ką nors sugalvoti aukštesnėms vietoms pasiekti. Kadangi protas esti geriausias mokytojas, nenuostabu, jei Genuos kalvas papuošė gražiausiais laiptais. Iš gabiausių baroko architektorių paminėtina B a c c i o d i B a r t h o l o m e o B i a n k o. Plačiai žinoma jo statyta jėzavitų kolegija, dabar universitetas — P a l a z z o d e l l' U n i v e r s i t a. Jo išdidus vestibulas (priemenė) ir puikus kiemas savo kolonų arkadomis, pavyzdingais laiptais, tolima perspektyva žavi kiekvieną lankytoją. Žiūr. pav. 258. Spėjama, kad Bianko bus pastatęs ir kitą garsų palocių —

P a l l a z z o D u r a z z o P a l l a v i c i n i. Iš oro jis neturi jokių pagražinimų, nebent gražų ir platų kepurėjantį gzimsą. Bet atviros sparnų lodžijos antrame augšte jam teikia gana gyvumo. Viduje nustebina puikus vestibulas ir nepaprastai gražūs laiptai į kiemą—B a r t. T a g l i a f i c o vykęs darbas. Žiūr. pav. 259. Iš daugybės Genuos trobesių paminėsime čia tik V i l l a P a r a d i s o. Savo pavidalu ji gerokai primena lietuvių augštaičių klėtis. Atviras antrasis augštas rodos kaip mūsų priekléčiai. Visa fasada apklota tikrai barokiniais ornamentais ant rustikos fono. Po kepurėjančiu gzimsu, paremtu voliutomis, eina mezzaninas, o ant jo atika su baliustrada. Lodžijos arkada pasikelia ant toskaninės tvarkos kolonų, suvienytų apačioj baliustrada. Besigerėdamas vila, atsimeni Palangą ir gailiesi, kad ji ne gintaro krašte. Davus kelius lietuviškus motyvus, galima būtų ją visai sulietuvinti. (Žiūr. pav. 260). Būtų tai puikus Lietuvos „Paradiso“ (rojus).

Pav. 264. Gerolomini, Neapolyj.

V e n e c i j o s rūmų struktūroj barokas kaip ir nieko neįnešė. Jis palaikė renesanso formas. Visur aptinkame rustiką, klasikines kolonas ir kiauras fasadas. Pirmu žvigsniu barokas čia sunku net atskirti nuo renesanso, bet geriau prisižiūrėję, pastebime, kad jis tačiau kitoniškas, ir tai ne tiek struktūroje, kiek ornamentuose. Ypač, jų daugybė mus nustebina. Visoj fasadoj nematome ne vienos dykos vietos. Už jų sienų visai nebematyti. Pav. palociuje P e s a r o (žiūr. pav. 261) vien tik apatinio augšto storai facetuota rustika mažiau jų turi ir tai delto, kad jų čia prikabinti nekaip negalėjo. Ta tvirta rustika ir padarė, kad dviejų

viršutinių augštų gausi ornamentacija nesirodo perdėta. Jį pastatė įgarsėjęs bažnyčia S. Maria della Salute Baltassare Longhena (1694—1682). Kitas garsus Venecijos statytojas Vincenso Scamozzi (1552—1616) dar stipriau turėjosi vėlyvojo renesanso lyčių. Jo Procurazie nuove (žiūr. pav. 157) taip panašios į Procurazie vecchie, pastatytas ankstyvuoju renenansu, ir Sansovinos biblioteką cinquecento lytimis, kad tik žinovo akys atras stilių skirtumą. Palygink pav. 157, 158 ir 173. Venecijos bažnyčios pasižymi nepaprastu turtingumu. Jėzavitų bažnyčioje aptinkame vien marmorą, auksą ir brangias intarsijas (žiūr. pav. 262).

Pietinė Italija irgi laikėsi renesanso klasikinių formų. Čia paminėtina karaliaus pilis Casertoj 22 klm. į šiaurę nuo Neapolio. Ją pastatė Luigi Vanviteli (1700 — 1773) Užimdama 47311 m. didelį keturkampį plotą ir pasikeldama 41 m. į augštą, ji imponuoja savo majestatinga išvaizda, bet pasigerėjimo neduoda, perimdama šalčiu perdaug rimtomis lytimis. Per jos vidurį eina kolonų arkada, turinti 64 marmoro kolonas ir tęsiantis 165 m. Šalia pilies puikus parkas teikia patogiausiai pailsėti ir pasivaikštinėti vietos. Vandenį parkui kanalu ir akvaduktu ima iš Monte Taburno už 40 kilometrų.

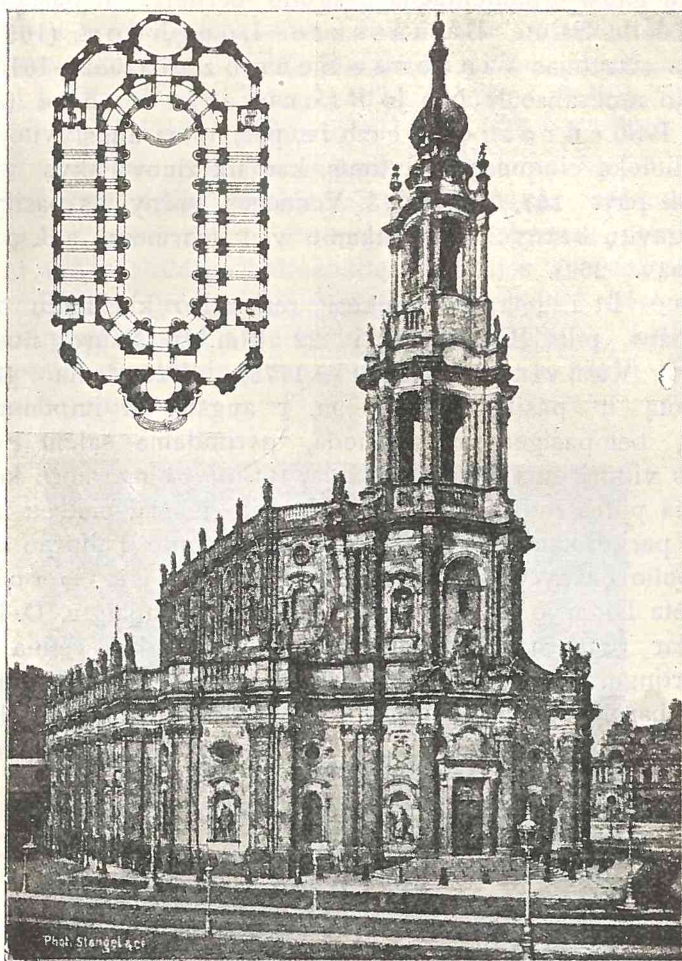
Iš Neapolio bažnyčių paminėtina Chiesa dei Gerolomini (žiūr. pav. 263), pradėta Dionisio di Bartolommes (1592) ir pabaigta. D. Lazzari'o (1602). Joje matome dar renanso lytis. Lubos plokščios, arkas remia porfiro kolonos. Architektūra turtinga, medžiaga brangi (žiūr. pav. 264). Kartūzų bažnyčia S. Martino jau rodo baroko konstrukciją — šalinėse navose koplyčias, bačkos velvę su iškarpomis, storus piliorius, laužytus gzimzus, bet medžiagos ir ornamentų žvilksniu mažką skiriasi nuo Gerolomini (žiūr. pav. 263).

III) Vokietijoje. *)
1650—1750

Reformacija buvo didžiausia dailės priešininkė. Ji netik tramdė meno klestėjimą, bet dar naikino, kur galėdama, jos veikalus. Į baroką gi žiūrėjo didžiausiu pasibjaurėjimu, kaipo į jėzavitų stilių. Protestantams matėsi, jog jis nėra kas kita, kaip tik katalikų agitacijos įrankis, klaidinąs žmogaus protą ir traukiąs į popežiaus žabangas. Ir lig šiai dienai daugybė jų dailės isforininkų laiko baroką architektūros pažemintoju. Ginčai tikybos srytyje ir vokiečių katalikams ilgai neleidė užsiimti daile. Nelaimei, septyniolikto amžiaus pradžioje iškilo dar trijų dešimtų metų karas, sunaikinęs žmonių gerovę ir užgniaužęs visas dvasios pajėgas. Suprantama, jog tokiomis aplinkybėmis turtingasis barokas prigyti negalėjo.

Bet nurimus audrai, katalikai jautėsi, kaip atgimę, ir tvėrėsi dailės didesniu uolumu, negu pirma. Žinoma, kad barokas, kaipo labiau atatinkąs jų dvasios reikalams, daugiau juos pritraukė. Jo gyvumas, linksmumas, šviesa ir iškilmė taip ir žadino širdis po sunkaus ir ilgo karo. Ir reikia pripažinti, jog barokas niekur taip neišsiplėtė ir ne pražydo taip puikiais žiedais, kaip vokiečių katalikų krašte. Pamažu ir protestantai jį pamėgo ir jųjų sostapilės Berlynas ir Dresdenas pasidarė baroko centrai.

*) Vokietija čia reikia suprasti vokiečių apgyventas žemės.

Pav. 265. Dresdeno sosto bažnyčia.

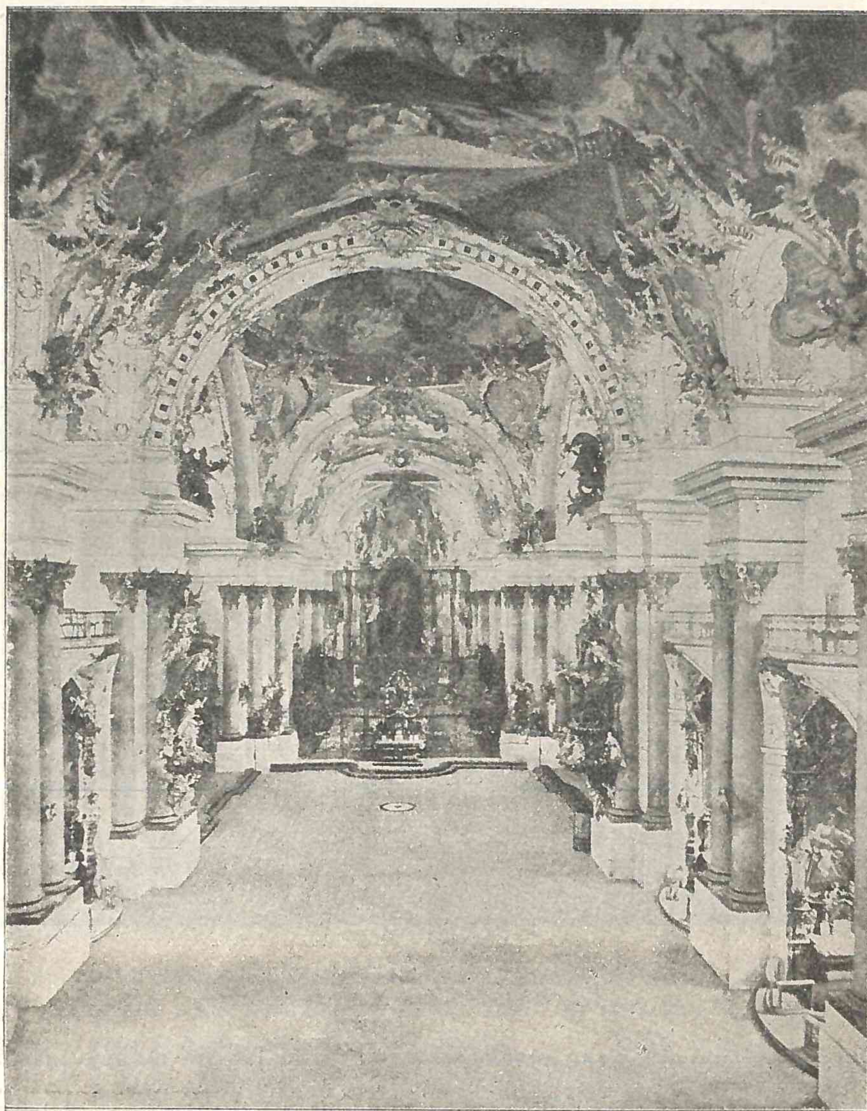
Vokiečių veiklumu barokas ėmė rastis pietinėje jų žemės dalyje jau netrukus po trisdešimtmečio karo — apie 1650 m.

Užpuolus statymo drugiui, pastatyta ten tiek puikių bažnyčių ir šiaip — jau rūmų, jog sunku bepasirinkti iš jų gražiausieji.

Iš pradžių Voketijoje darbavosi Italijos statytojai todel ir jų pagamintoj architektūroj matome Italijos įtaką. Vokiečiai — statytojai atsirado tik aštuoniolikto amžiaus pradžioje, bet jų skaičius yra nepaprastai didelis. Buvo net statytojų ir dekoratorių giminės, kaip va: Carlone (kurių buvę daugiau, ne tuzinas) Asamai, Dinzenhoferai, vessobrunn'iečiai, bregenzwald'iečiai. Tai labai gabūs statytojai bei dekoratoriai, nors ir nevisi buvo išėję augštesnius mokslus.

Italų statytojų daugiausiai įgarsėjo Gaetano Chiaveri (+1770) prirengęs planus Dresdeno sosto bažnyčiai (Hofkirche), kurius dalimi jis patsai, dalimi gi jo įpėdiniai Knöffel'is ir Schwarze įvykdino. Žiūr. fg. 265. Pamatinis bažnyčios planas rodo pailgą keturkampį nulaužtomis kertėmis ir išlaidomis bokš-

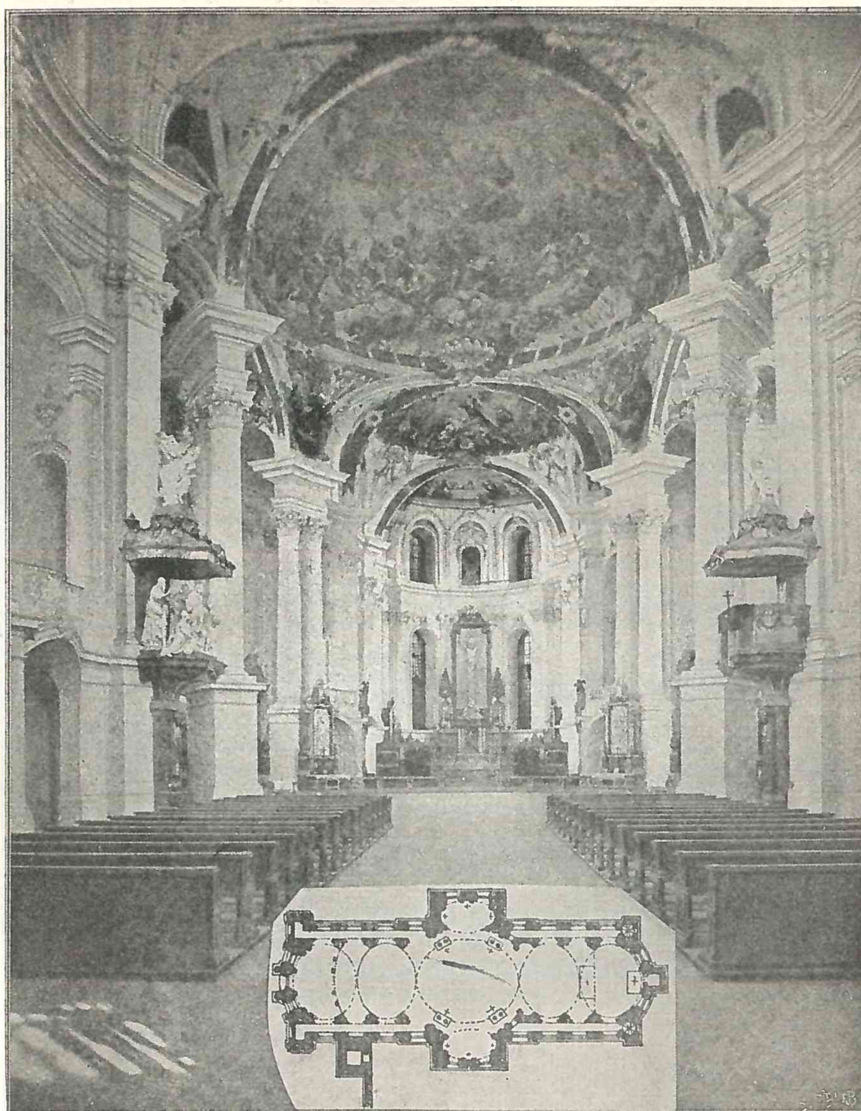
tui ir zakrastijai. Iš oro bažnyčia išrodo kuo puikiausiai. Tarp šalinių navų pasikelia puiki ir tvirta vidurinė nava, užbaigta, kaip ir šalinės, baliustrada su statulomis. Sienos padalintos gražiais piliastrais. Bokštas neturi sau lygių baroko stiliuje. Apačioj tvirtas, tik piliastrais ir nišėmis padalintas, viršum gi lengvutis, lieknas, dviem

Pav. 266. Vienuolyno bažnyčia Zwiefaltene.

augštais kiauras ir pasibaigiąs persmaugtu šalmu. Labai puikų vidų nemaž gadina piliorių koridorius su galerija karališkajai giminei ir dvariškiems, einąs apie vidurinę navą, kadangi nemaloniai užkreikia taip pageidaujamą aikštę. Žiūr. pav. 265.

Taip pat pažymėtinos: Šv. Kajetano bažnyčia (Theatinerkirche) Münchene, katedra Passau'e, Stift Haug Vircburge, šv. Stepono bažnyčia Bamberg'e (abi Petrini'o +1701 statytos).

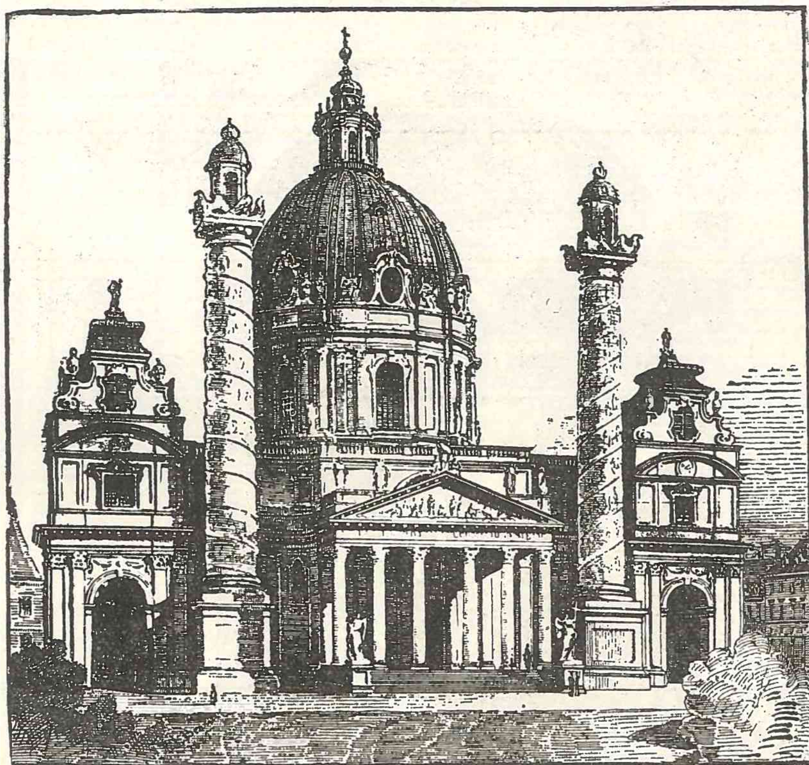
Pav. 267., 268. Vienuolyno bažnyčia Neresheime.
Fot. dirbtuvė Sinner, Tübingene.

Nors italai palaikė savo tėvynės struktūrą, tačiau jie mokėjo prisitaikinti ir vokiečių skoniui, išvesdami pav. bokštus, kokių visoj Italijoj nerasi. Susilyginti su vokiečiais statytojais jie vis delto negalėjo. Jų statytos bažnyčios rodos styvesnės ir sunkesnės, negu vokiečių.

Vokiečiai statytojai, iškeldami šalines navas lig vidurinės ir lankstydami architravą apie arkas, prastūmė negeistiną šonų uždangą ir pagamino puikias prožiūras (Durchblicke). Jų bažnyčios vidus rodos netik šaunesnis, bet ir perspektyviškai puikesnis. Vartodami vieton apvaliųjų skliautų kopulas, jie dar padidino bažnyčios kiltumą. Taigi jų aikštė išsiplėtė nevien į šalis, bet ir į augštą — horizontalizmas susijo su vertikalizmu.

Vartodami apvalius skliautus, jie juos dėjo ne išilgai bažnyčios, kaip italai, bet skersai, ištempdami tarp piliorių juostas ir guldydami jų tarpe apvalius skliautus tarsi bačkas ant bėgių. Tuo pasiekė puikiausios viršaus perspektyvos.

Apšviešti bažnyčią irgi geriau mokėjo vokiečiai, negu italai, duodami lygių navų bažnyčioms dvi langų eiles, bažnyčioms gi su žemesniais sparnais įtaisydami pusapskričius langus viršum stogų. Tokiu būdu visur prirengė apšvietimą iš viršaus (Oberlicht), duodantį vienodą šviesą, kurį pabrėžė dar kopula.

Pav. 269. Šv. Karolio bažnyčia, Vienoje.

Taip sutvarkius apšvietimą, nesunku jau buvo įtaisyti vokeičių mėgiamos galerijos, einančios apie visą bažnyčią. Nėkiek neužstodamos šviesos, jos darė bažnyčią erdvesnę ir pabrėžė jos vertikalizmą.

Jei italai žinojo, kaip mestis į šalis, tai vokečiai mokėjo lipti augštyn. Todel jų bokštai taip romaniniame ir gotiniame, taip ir baroko stiliuje neturėjo sau lygių. Pažymėtina jų užbaiga persmauktais šalmais, kaip ir pas mus Lietuvoje.

Puikiausias baroko bažnyčias randame Dūnojaus pakraščiuose, Bavarijoj, Virtembergijoj, Austrijoj ir Šveicarijoj. Jų yra ten tokia daugybė, kad visuotinėj dailės istorijoj jų aprašyti visai negalima. Tai darbas specialinių veikalų. Vienok, kad lietuviai su pietiniais vokečiais, rodos, turi vienodą skonį, pasistengsiu čionai papasakoti nors apie įdomesnes jų tarpe.

Pavyzdingiausia mūsų kraštui bažnyčia reikia pripažinti šv. Jokūbo bažnyčią Innsbruke, statytą Jurgio Antano Gump'o (+1730). Jos vienin-

fot. dirbt. Sinner, Tübingene.
Pav. 270. S. Galleno bažnyčios vidus.
Pav. 271. Zwiefalteno bažnyčios planas.

tėlė nava padalinta spyriais ir skersinėmis juostomis. Altoriai pastatyta prie sienų. Trečiasis spyrių jungas prasikečia apsydomis. Trys sekantieji jungai dengti kopulomis. Ant choro pasikelia kopula su langais, maloniai apšviesdama švenčiausią bažnyčios dalį. Dailias stuko dekoracijas ir varsuotus vaizdus pagamino broliai

Asam'ai. Kad ne perstipriai nuokamieniai spyriai, šv. Jokūbo bažnyčia Innsbruke galima būtų pavadinti baroko idealu.

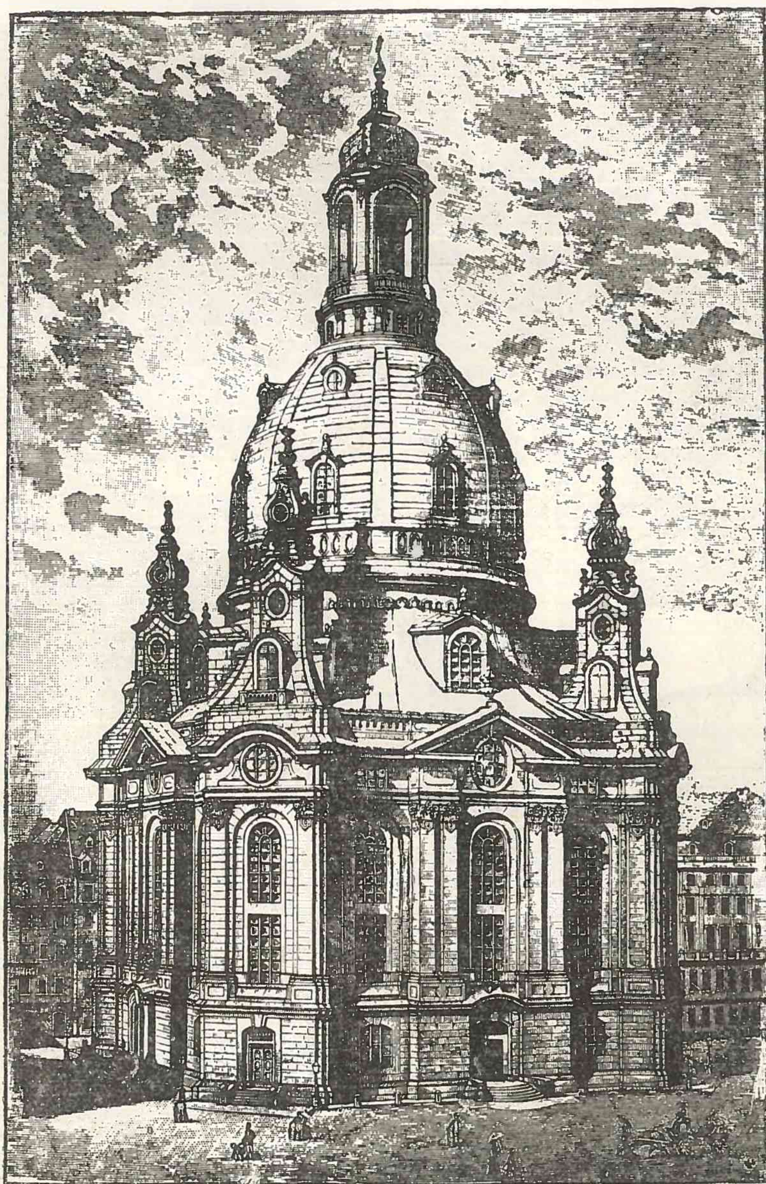
Taip pat pavyzdinga yra buvusioji benediktinų bažnyčia Weingarten'e (Virtembergijoj). Jos konveksai iškišta fasada rodo tris augštus

fot. dirbt. Sinner, Tübingene.
Pav. 272. Steinhauseno bažnyčios vidus.

su dviem eilėm pusapvaliai užbaigtų langų ir pasibaigia atika su baliustrada. Apatiniame augšte yra taip pat užbaigtos durys. Šalia konkavai įlenktų fasados sparnų eina du bokštu keturiais augštais, iš kurių tik vienas iškeltas viršum stogo. Visa fasada ir bokštai padalinti piliastrais, rišančiais antrąjį su trečiuoju augštu.

Kad geriau pasirodytų kopula, bokštai pasibaigia siaurais šalmais, maždaug, kaip mūsų Šidlavos bažnyčios. Vidus, apšviestas trijų eilių langais ir kopula ant kryžmos, daro labai malonų, iškilmingą ir kartu ramų įspūdį Tarp skersinių juostų vienijančių piliorius, patalpinti apvalieji skliautai. Achitravas lankstomas pagal ar-

Pav. 273. Frauenkirche Dresdene.

chivoltas. Dekoracijos dailiai pritaikintos konstrukcijai. Todel visoj bažnyčioj viešpatauja neapsakomai maloni harmonija. Bažnyčia statyta 1715—1722 įvairių architektorių ir dekoratorių. Čia turiu atkreipti skaitytojų domesį į mėgiamąją vokiečių bačkos velvę, taip gražiai panaudotą Weingarteno bažnyčioj. Kada italai

mėgo visą bažnyčią dengti apvaliąja velve išilgai, vokiečiai ją guldė skersai ant archivoltų. Todel jų šventyklose buvo tiek velvių, kiek ir jungų.

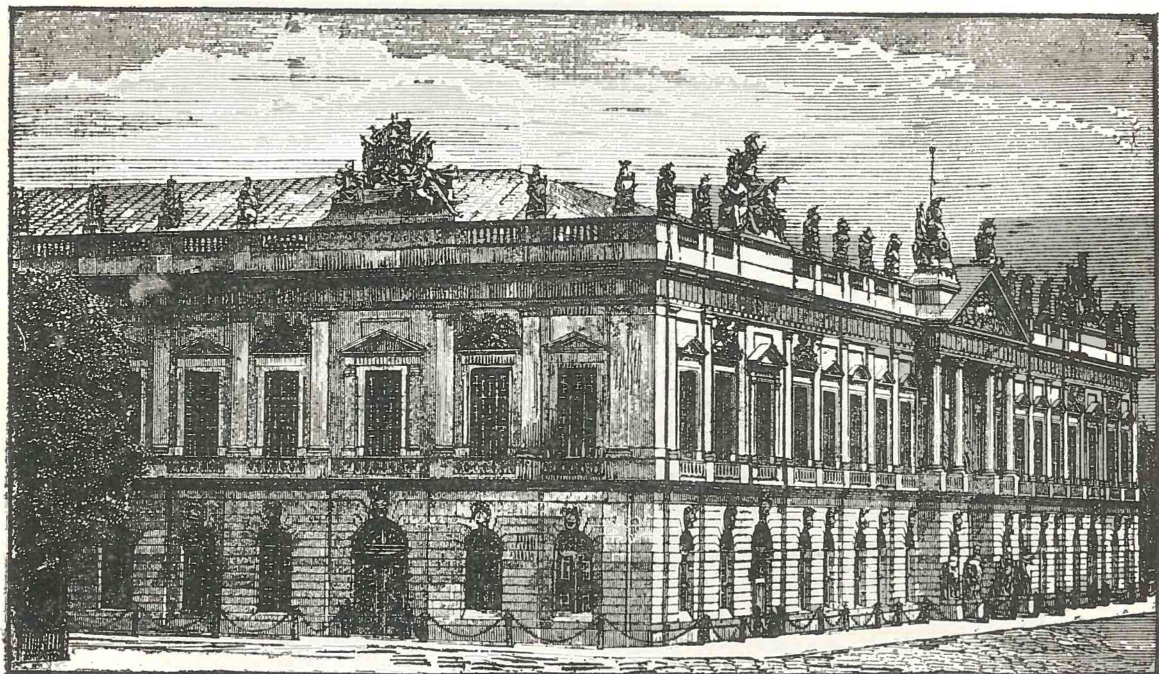
Į šiaurę nuo Weingarten'o taip pat Virtembergijoj yra garsi **benediktinų bažnyčia Zwiefalten'e**, J. M. Fischer'o statyta (1738—1765). Žiūr. fig. 268

Pav. 274. Berlyno kar. pilies portalas iš vakarų pusės.
Paimta iš „Kleopol, Frider. Barock".

Jos rokoko dekoracijos rodos kaip užmestos putos. Šalinės galerijos padidina prakilnumą, raudonos gi kolonos sustatytos po dvejetą prieš piliorus, labai puikiai pagilina perspektyvą, bet ir pabrėžia minėtąją estetinę klaidą. Stovėdamos ant balto cokulo prieš baltus piliorius ir remdamos baltą architravą, jos rodos, kaipo vienintėliai ramščiai, deja pertrumpi ir persilpni milžiniškai naštai.

Jai panaši yra benediktinų bažnyčia Ottobeuren'e Švabijoj, to paties Fischero statyta ir to paties dekoratoriaus — J. M. Feichtmayr'o — stuko ornamentais puošta. Čionai padaryta ta pati klaida su kolonų varsa. Dar didesnė

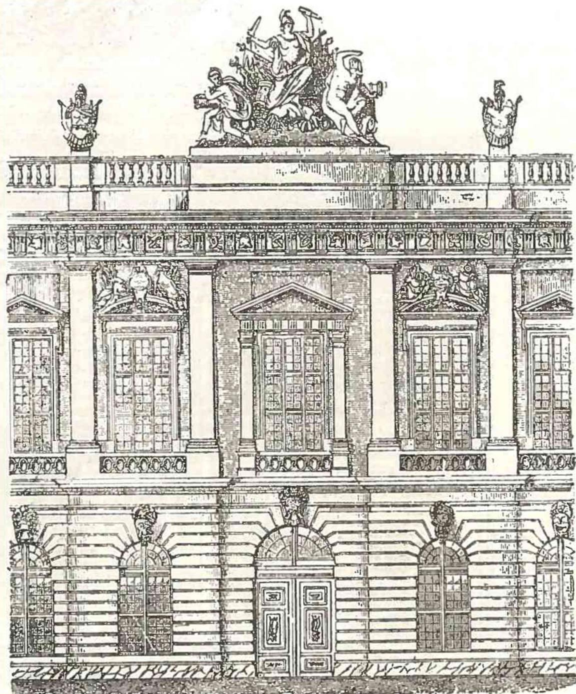

Pav. 275. Zeughaus, Berlyne.

klaida įvyko, taisant choro krases (stalius) ir altorius rokoko stiliuje, kurs, kaip minėta, statymui visai netinka.

Neresheimo bažnyčia Virtembergijos rytuose Švabijos kalnyne, statyta J. B. Neumann'o, žymiai pagražina savo vaizdu ir taip jau puikią apylinkę (žiūr. pav. 267). Jos pamatas (žiūr. pav. 268) rodo ilgą keturkampį apskritais galais. Viduryje skersinė nava padalina ilganamį į dvi lygi dali. Šalinės navos paliktos praeiti. Visa bažnyčia dengta pailgomis kopulomis, atsiremiančiomis į lieknas kolonas. Kopula ir kolonos medinės. Struktūra tikrai barokinė. Altoriai improvizuoti. Choro dekoracijos ir sakykla lygiai, kaip ir konsolė su šventaisiais iš antros pusės, primena styvą ir šaltą klasicizmą. Tačiau šventykla tiekia kuogeriausio įspūdžio: graži, puiki ir kilni. Tik varsų harmonija ne visai patenkina. Spėjama, kad genialaus Neumano plano statytojas griežtai neprisiturėjo, kadangi taip rimtas architektorius negalėjo duoti monumentaliam trobesiui nei medinės velvės, nei taip nepastovios medžiagos kolonų.

Jog baroko bažnyčios prisileidžia ir polichromija puoštis, rodo benediktinų bažnyčia Melk'e Austrijoj. Balta varsa, žinome, padidina aikštę, padaugina šviešą ir priduoda iškilmės, bet daro šaltą įspūdį. Priešingai, raudona, geltona ir žalia varsa, optiniai nesumažindama erdvės, žadina šiltumo jausmą. Tai galima patirti minėtojoj benediktinų bažnyčioj. Jos cokulas ir sienos pilkos. Griovėti piliastrai su auksuotais kapiteliais pastatyta tarp lizenų iš geltono marmoro. Arkadų achivoltos iš pilko marmoro su auksuotais ornamentais, architravas gi ir viršutinis gzimsas turi raudoną varsą su geltona. Galerijoms davė tamsiai žalią varsą su auksu. Rottmayr'o vaizdai, pritaikinti visai bažnyčiai, vienyja įvairias spalvas į vieną puikią harmoniją. Bažnyčios statytojas, Jokūbas Pranduaer'as (+1727), parodė čionai savo nepaprastą gabumą ir geriausią skonį.

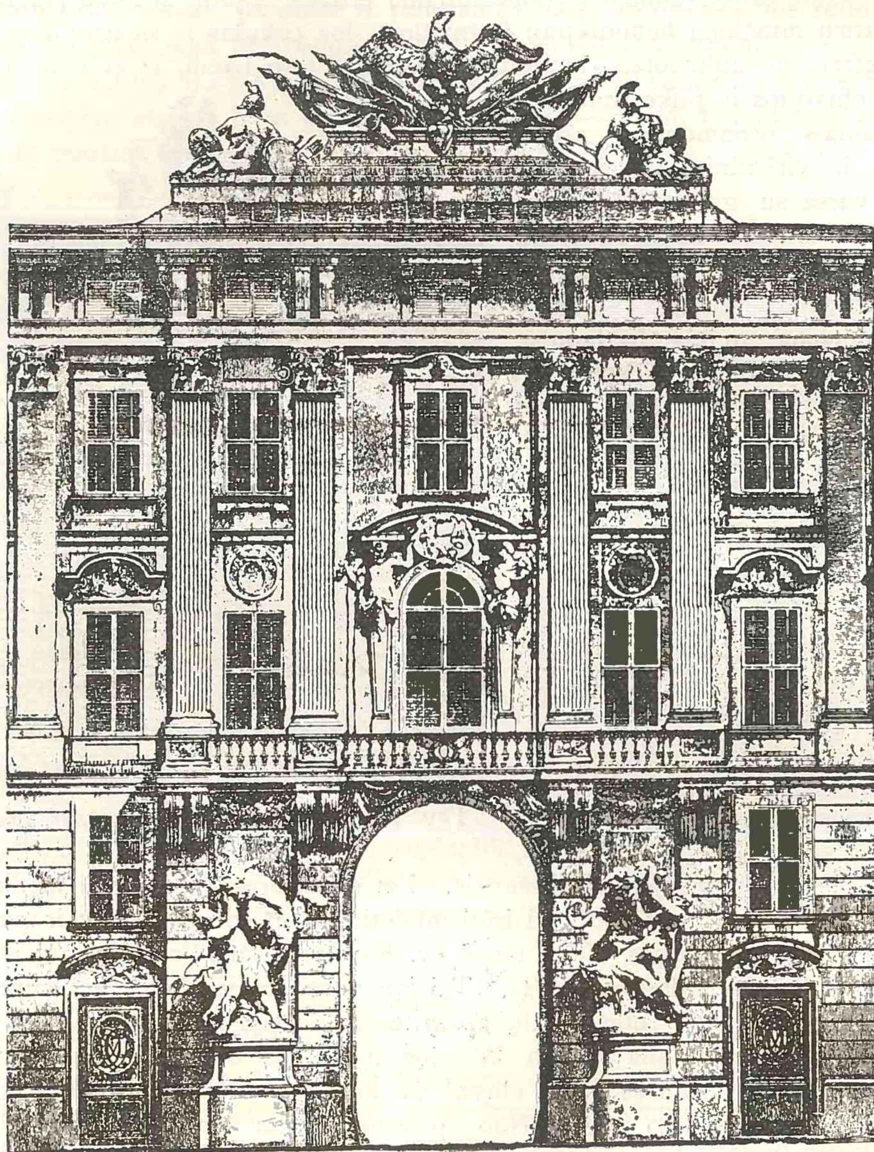

Pav. 276. Zeughaus'o fasados dalis, Berlyne.

Labai įdomi architektūros atžvilgiu yra šv. Karolio bažnyčia Vienoje (Wien), Jono Bernardo Fischer'o (+1723) statyta. Kitąkart ją garsino kaipo gražiausią baroko bažnyčią Vokietijoj, bet ir iki šiai dienai ji pritraukia dailės mėgėjus. Kas ją kartą matė, tas jos vaizdo užmiršti nėkuomet negali. Iš tikrųjų, Vienos miestas be šv. Karolio bažnyčios ir įsivaizduoti sunku. Ji yra taip graži, iškilminga ir vaizdinga, jog visus žavėja. Bet struktūros atžvilgiu ji kritikos neišturi. Baroko rūmas, sakėme, turi būti modeliuotas iš vienos masės ir pasirodyti tarsi iš vieno kelmo išaugęs. Tuo tarpu šv. Karolio bažnyčia iš įvairių stilių pagaminta ir iš keletos trobesių sudėta. Tai jau nebe konstrukcija, bet tikra kompozicija. Pamato planas rodo ovalų apskrituolį, kuriam iš abiejų šonų pristatė kertuotines koplyčias. Šalia jų eina keturios mažesnės ovalios koplytėlės. Į rytus bažnyčiai pridurta siauras, ilgas choras su zakristija gale, į vakarus gi prieangis su frontu šventnamio forma. Nuo prieangio veda koridoriai į nuošaliai stovinčius bokštus, kurie, tiesą pasakius, maž panašūs į bažnyčios bokštus. Žiūr. fg. 269. Visą bažnyčią dengia viena didelė kopula. Trūkstant harmonijos tarp jos ir bokštų, prieš bažnyčią pastatė dvi augštas kolonas, spinduliai apjuostas paveikslais iš šv. Karolio gyvenimo. Vis tai labai gražiai ir išmintingai sutvarkė ir pagamino nepaprastai puikų vaizdą, bet baroko dvasios neprisiturėjo.

Tarp kitų paminėtinos dar bažnyčios: katedra Fuldoj Jono Dientzenhofero (+1726), šv. Mikalojaus bažnyčia Prage Kristopo (+1722) ir Kiliano-Ignaco Dientzenhofer'ų, benediktinų bažnyčia Banz'e Jono Dientzenhofer'o, stebuklinga bažnyčia (Wallfahrtskirche) Vierzehnheiligen'e

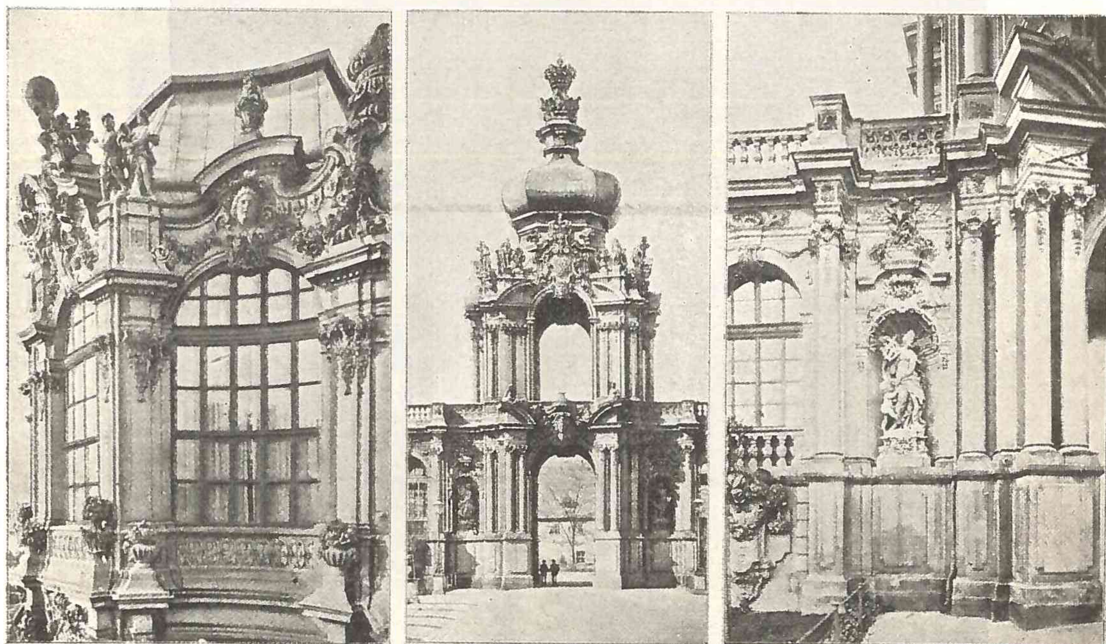
J. B. Neumann'o, vienuolių bažnyčia S. Gallen'e Petro Thumb'o (+1766), vienuolių bažnyčia Maria Einsiedelne ir Steinhausen'e Dom. Zimmermann'o (+1766) statyta.

Pav. 277. Valstybinė kanceliarija, Vienoje.

Stebuklinga bažnyčia Vierzehnheiligen Bavarijos Frankuose (Franken) pasižymi ornamentacijos dailumu ir erdvės nepaprastai puikiu sutvarkymu baroko dvasioje (žiūr. pav. 228). Viduryje bažnyčios ties didele apvalia kopula stovi stebuklingas 14 šventųjų altorius liros pavidalu. Jo struktūra rokoko stiliumi nustebina savo originalumu, bet architektūrai netinka. Bažnyčią pabaigė 1772. m., taigi jau mirus genialiam jos statytojui Jonui Baltazarui Neumanui (+ 1753).

Vienuolyno bažnyčia Sankt Gallen'e (Šveicarijoj), pastatyta 18. šimtmečio pabaigoje, bus įdomiausia visoj Šveicarijoj. Jos pamatinis planas rodo keturkampį, prakėstą viduryje kopula (žiūr. pav. 234). Išsigilinės ir skersinės navos galai pusapvali. Šalinės navos apvestos ir apie kopulos piliorius. Bokštai (žiūr. pav. 224) dėliai vietos stokos vakarų pusėj pastatyti šalia choro. Šonų fasados visai plikos ir prastos. Visą bažnyčią, išėmus, žinoma, kopulą, dengia skersai padėtos

Pav. 278. Cvingeris, Dresdene. Fragmentai.

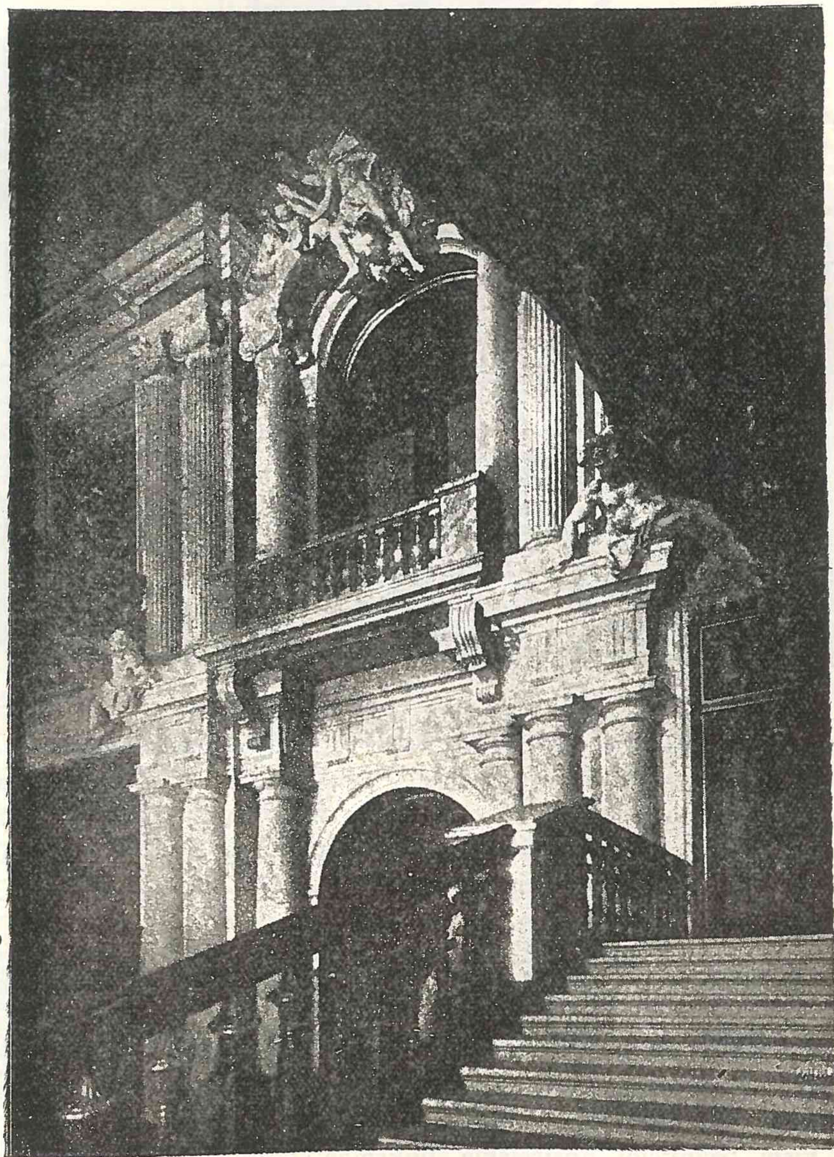
bačkos velvės, gulinčios galais ant piliorių, šonais gi ant storų dangos juostų. Ornamentacija rodo jau dailų rokoko stilių (žiur. pav. 270). Bažnyčią statė Petras Thumb, bet puošė tapytojas Christian Wenziger (1719—1797) ir stukatoriai Johann Georg ir Matthias Gigi, abu broliu iš Wessobrunn'o.

Iš centralinių šventyklų pirmoj vietoj paminėtina Steinnausen'o bažnyčia, pastatyta architektoriaus Dominiko Zimmermann'o 1735. m. Jos pamatinis planas (žiūr. pav. 233.) viduj turi elipsės formą, bet iš oro geriau sulaikyti kopulos kėtimosi, išilginių ir skersinų ašių galai išvesti tiesia linija. Didžiulė kopula remiasi į 10 piliorių, tarp kurių ir sienos eina koridorius. Vidus (žiūr. pav. 272) rodos lengvas ir linksmas. Dailios dekoracijos labai pritinka lengvai struktūrai. Visoj bažnyčioj apsireiškia linksmas statytojo būdas. Ne bereikalo bavariečiai pavadino jos stilių „lustig“ (linksmas). Tas žodis daug jiems reiškia. Mat, bavarietis, gausiai gerdamas alaus, pasidaro sužlubęs ir nekalbus, tačiau humoro jam netrūksta. Sakydamas „lustig“, jis mano išreikšti visą savo ūpą, kurio jam teikia šventyklos vaizdas.

Dar įdomesnė Ettal'o bažnyčia arti visiems gerai žinomo Ober-Ammergauo. Jos pamatas jau ne apvalus, bet visai apskritas. Rokoko

ornamentacija pasižymi dailiu plonumu ir geru skoniu. Statymo darbus vedė Juozas Schmuzer, stukatorius gi buvo vessobrunnietis Georg Uebelher.

Protestantams baroko bažnyčios pasirodė perdaug „katalikiškos“, ir jie megino įkurti savąjį stilių, kurs geriau atatiktų jų pamaldoms. Jau renesansanso laikais jie dėjo pastangų pagaminti tikrai protestantišką statymo būdą. Jog tai

Iš „Dohme, Barock. Rokoko“.
Pav. 279. Berlyno pilies laiptai rytų sparne.

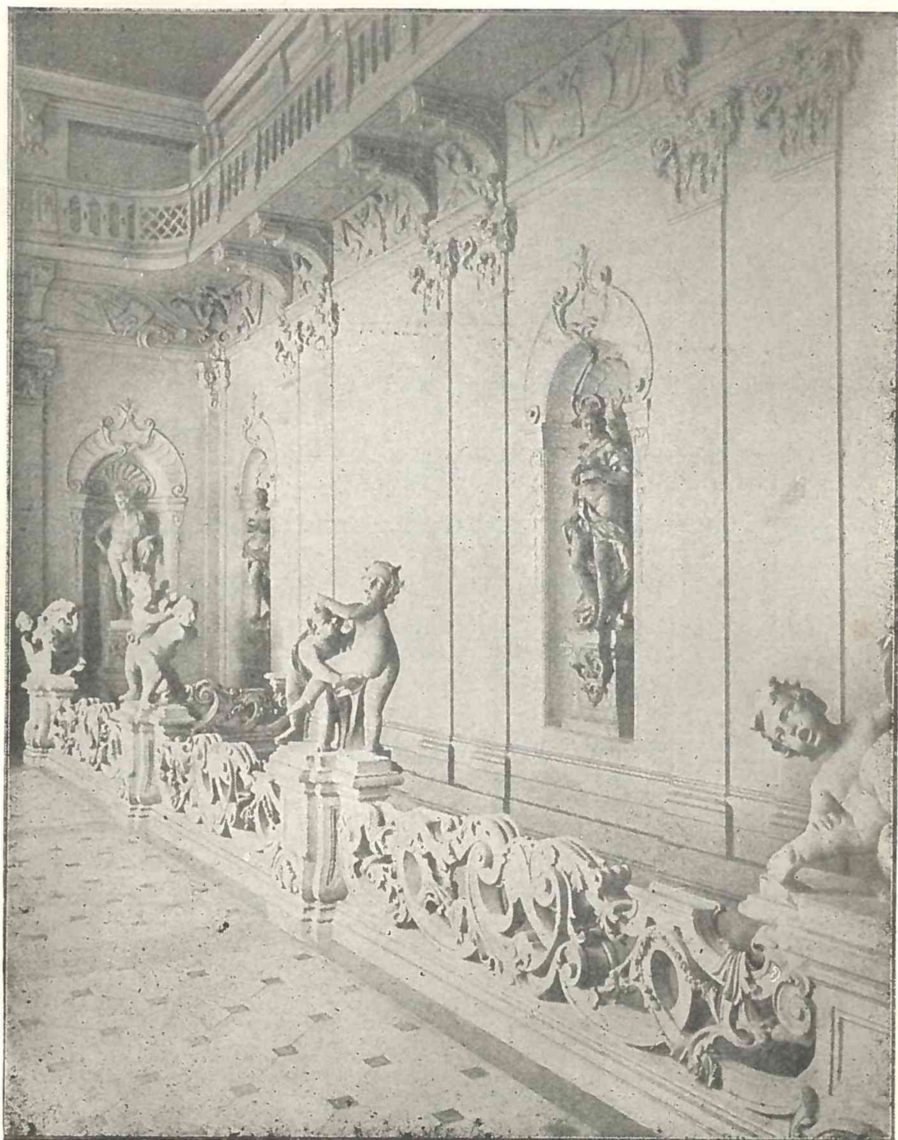
jiems nepavyko, matėme, kalbėdami apie Freudenstadto bažnyčią. Deja, baroko laikmečiu jie nebuvo laimingesni. Vieni projektavo kvadrato, kiti ritulio, dar kiti trikampio formą, bet veltui. Tik Georgas Baehr laimėjo, pastatydamas

Dresdene gražią centralinę bažnyčią „Frauenkirche“. Jos pamatinis planas apibrėžia keturkampį nukirstomis kertėmis (žiūr. pav. 273.) Visų keturių pusių viduryje ir diagonalėse yra durys įeiti. Išilginės ašies gale stovi altorius su vargonais. Prieš chorą pastatyta sakykla. Apie visą bažnyčią eina ložos klausytojams, lygiai kaip teatre ar cirke. Papuošalų kuo mažiausia. Nepaisant kai kurių klaidų (permažos durys ir be portalų, prastos lukarnos), iš oro bažnyčia rodos graži ir puiki (žiūr. pav. 273.) ir nė kuo nesiskiria nuo katalikų bažnyčių,

Pav. 280. Laiptai Schleissheimo pilyje.
Iš „Dohme, Barock“

bet viduj šalta, kaip ir visos protestantų šventyklos. Ji dargi pasekėjų nerado. Vieniems ji matėsi perdaug „katalikiška“, kitiems vėl teatrališka. Ją bestatydamas, G. Bähras krito nuo pastalių ir užsimušė. Nepavykus mėginimams, protestantai grįžo galutinai prie „katalikiškų stilių“, bet vengdami, kiek galima, dekoracijų ir paveikslų, kaip ir perdaug „katalikiško“ baroko.

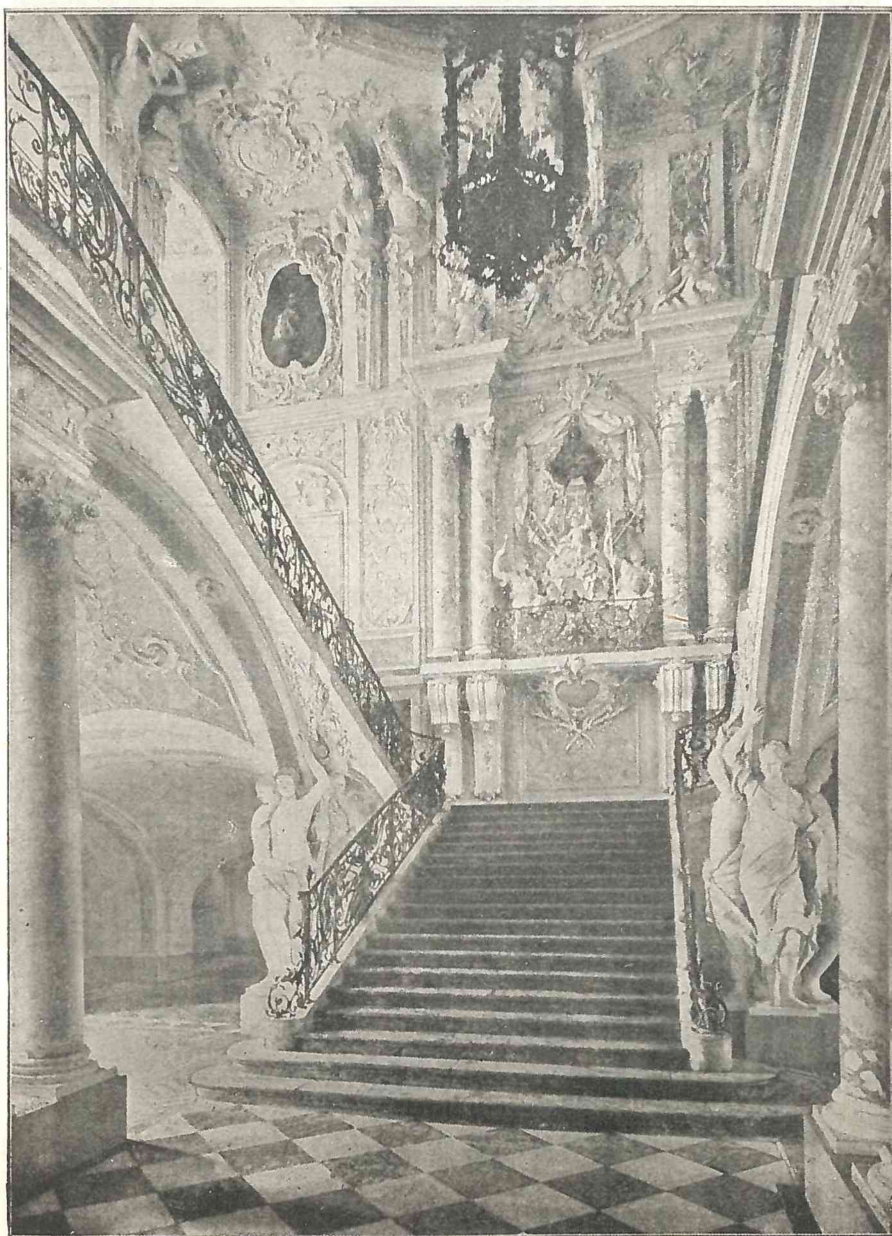

Pav. 281. Dauno palociaus laiptai.
Fot. Josef Wlha, Vienoje.

Visas baroko bažnyčias aprašyti neleidžia apribotas visuotinės meno istorijos turinys. Net tokie baroko specialistai, kaip Dr. Kuhn ir Gurlitt jų visų nepaminėjo, netik neaprašė. Vokiečių katalikų kraštuose jų tokia daugybė, jog barokas reikia pripažinti vokiečių tautiniu stiliumi. Bavarija ir Austrija

jomis sėte apsėta. Kadaise, stovėdamas ant kalno pas Salzburgą, mėginau suskaityti aiškiai matomas barokines bažnyčias ir priskaičiau jų be miesto —trylika. Kiek tada galėtų jų būti visame krašte? Net protestantai, užmiršdami visas savo tikybines abejones, nekartą tvėrėsi baroko. Ypač turtuoliai, kuriems pastoriai mažiau įtakavo, negu kitiems piliečiams, vartojo puikųjį baroką savo pilių šventykloms.

Šiaip-jau rūmais baroko stilium Vokietija buvo irgi turtinga. Bet ir čia reikia atskirti šiaurė nuo pietų. Kada šiaurės architektūra pasiliko šalta ir styva,

Pav. 282. Brühlio pilies laiptai.

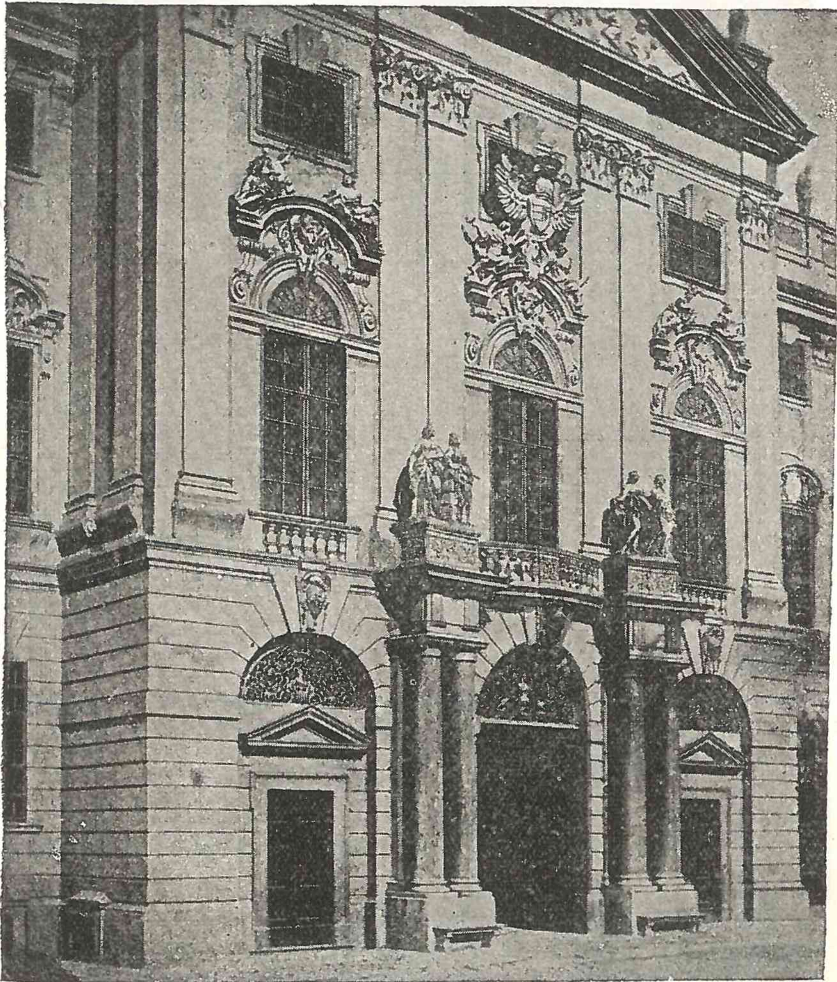
pietinėj Vokietijoj ji apsireiškia linksmai, gyvai ir iškilmingai. Išaiškinama tai protestantų nepalankumu visam, kas dvelkia kiek tiek ultramontanizmu.

Baroko centrai protestantų krašte, kaip jau minėjome, buvo Berlynas ir Dresdenas. Pirmasis, darbuodamos daugiau protu, negu jausmais, prisiturėjo labjau klasikinių formų, atneštų hugenotų iš Prancūzijos ir Holandijos. Dresdenas gi, nusikratęs tikybinių prietarų, drąsiau pasekė naujos pakraipos dvasia.

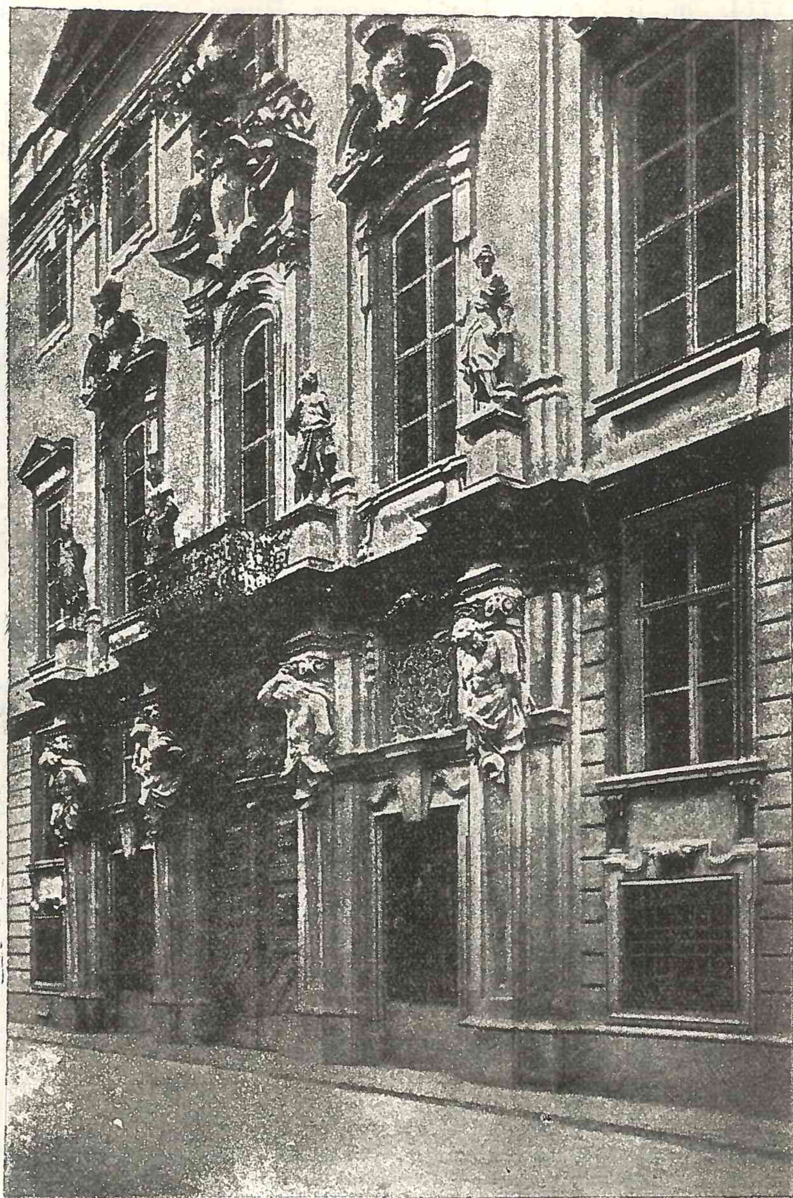
Pav. 283. Pommersfeldeno pilies laiptai.
Fot. Höfle, Bamberge.

Gabiausi Berlyno statytojai buvo Andriejus Schlüter'is, miręs Peterburge 1714. m. ir Eosander'is, gimęs Rygoj 1670. ir miręs Dresdene 1729. m. Jų geriausis darbas buvo karaliaus pilis Berlyne. Yra tai vienas gražiausių baroko veikalų Vokietijos sostapilėje, bet mažteturi vokiškų gaivalų ir daro daugiau monumentališką, negu estetišką įspudį. Geriausiai pavyko portalas iš vakarų pusės (Pav. 274.), primenąs Konstantino garbės vartus

Fot. Josef Wlha, Vienoje.
Pav. 284. Trautsono palocius, Vienoje.

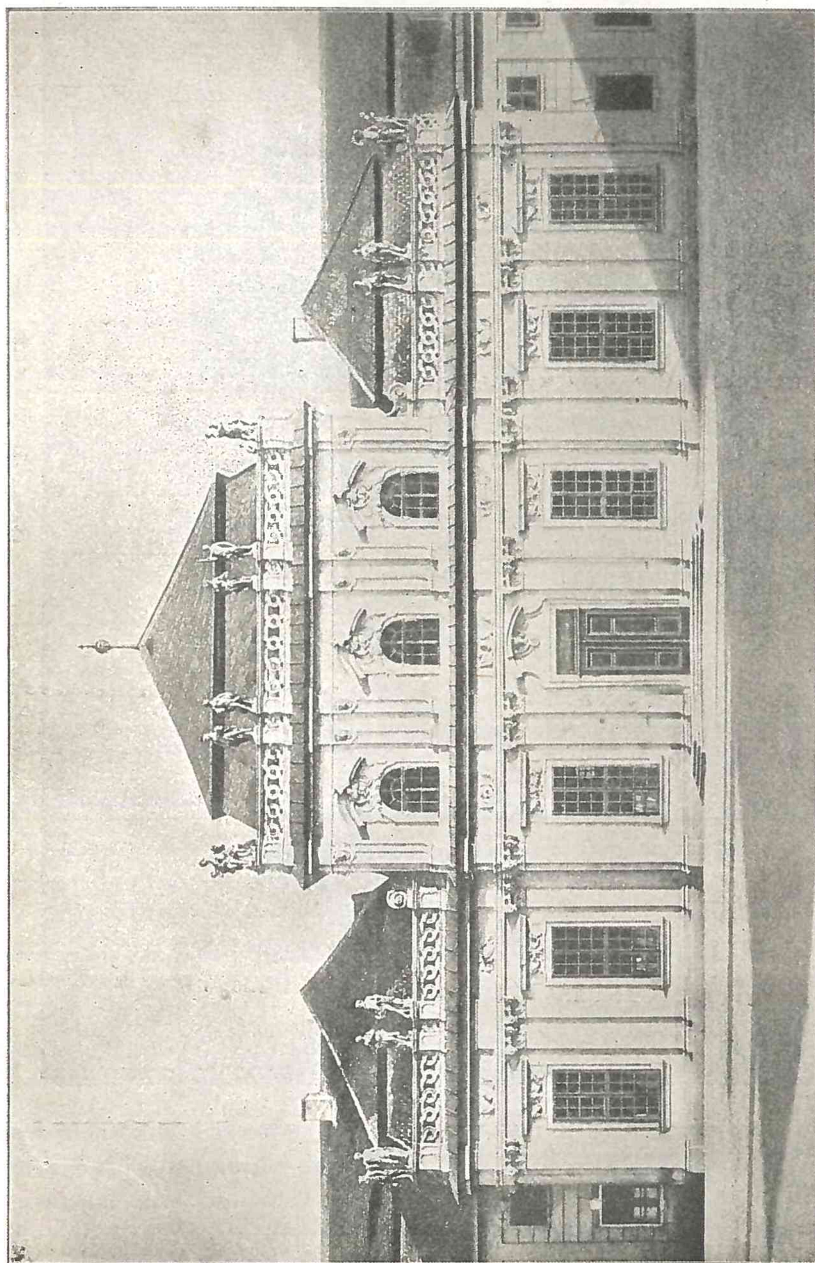
Romoje. Viršum jo paskiau (1852) pastatė gražią kopulos koplyčią, teikiančią visai piliai gyvumo ir gracijos. Schlüterio barokas gražiausiai apsireiškia antrame kieme. Kolonos, piliastrai, figūros taip gražiai sutvarkyta, kad žadina iškilmės ispudį. Būdamas geras skaptuotojas, Schlüteris pagamino tikrai barokinę plastiką Berlyno „Zeughaus'ui" (žiūr. pav. 275), pastatytam olando A. Neringo planais. Jo trofejai, grupės, karžygių maskos teikia nemaž poe-

Iš „Dohme, Barock".
Pav. 285. Vidaus ministerija, Vienoje.

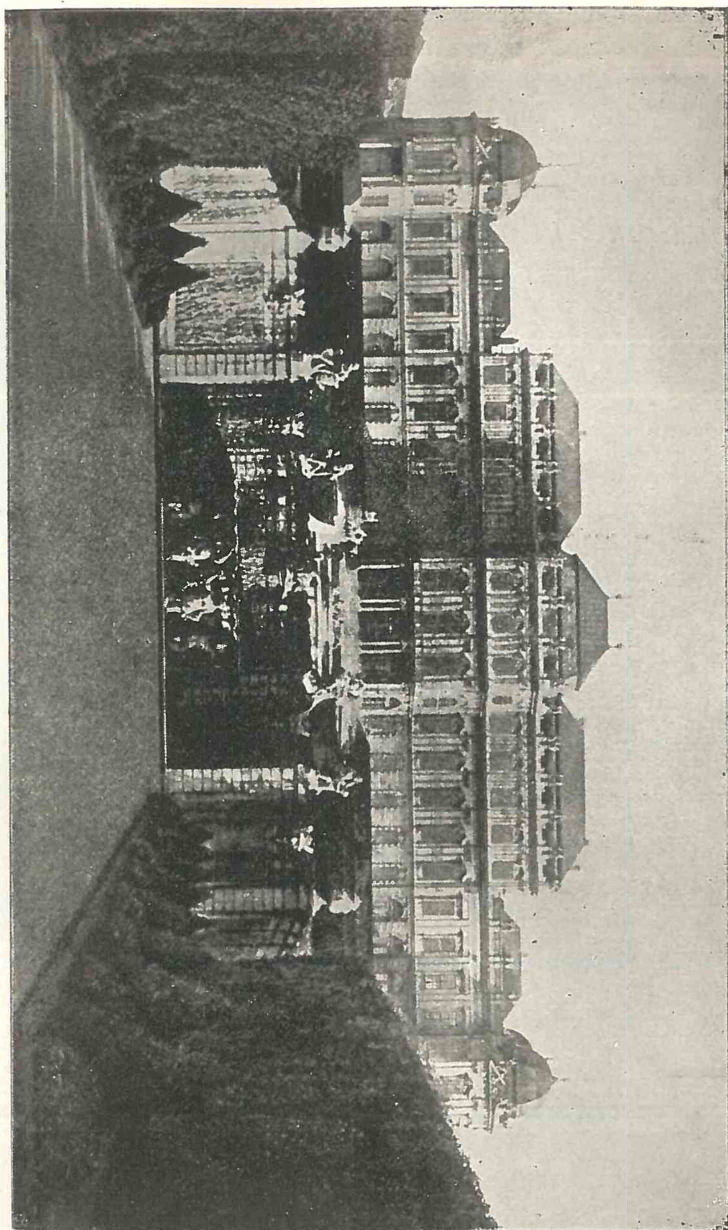
zijos šaltam trobesiui (žiur. pav. 276.). Tų pačių architektorių statyta ir pilis Charlottenburg'e su gražia, augšta, bet žemam rūmui persunkia kopula. Pilies vidų papuošė jau tikrais baroko ornamentais. Sosto biblioteka Berlyne su savo riesta fasada gyvai primena Vienos baroką ir ją statė (1809—1893) Fischerio iš Erlachos planais. Iš visa, Berlynas, taip gatvių sutvarkyme, taip ir architektūroj laikėsi tiesios linijos ir todel daro šaltą ir styvą įspūdį.

Tuo tarpu Dresdene jaučiama jau pietų šilima. Jo garsusis C v i n g e r i s (Zwinger) duoda tikriausio ir gražiausio baroko pavyzdį. Keista buvo jo statymo istorija. Lenkijos ir Lietuvos karalius Fridrikas II Augustas (1709—1733), labai mėgęs iškilmę ir žaislus, sumanė Dresdene pastatyti sau pilį. Negalėdamas tuojau

Pav. 286. Belvederės namelis, Vienoje.

įvykinti savo noro, jis paliepė genialiam architektoriui M. Danieliui Pöppelmann'ui (1662—1736) apmūryti pirma jos kiemą, kur galima būtų surengti įvairūs žaislai ir pasilinksminimai. Pöppelmannas atliko savo darbą taip gražiai, jog Cvingeris neturi sau lygios architektūros visoj Europoj. Įsivaizdinkime didelį keturkampį

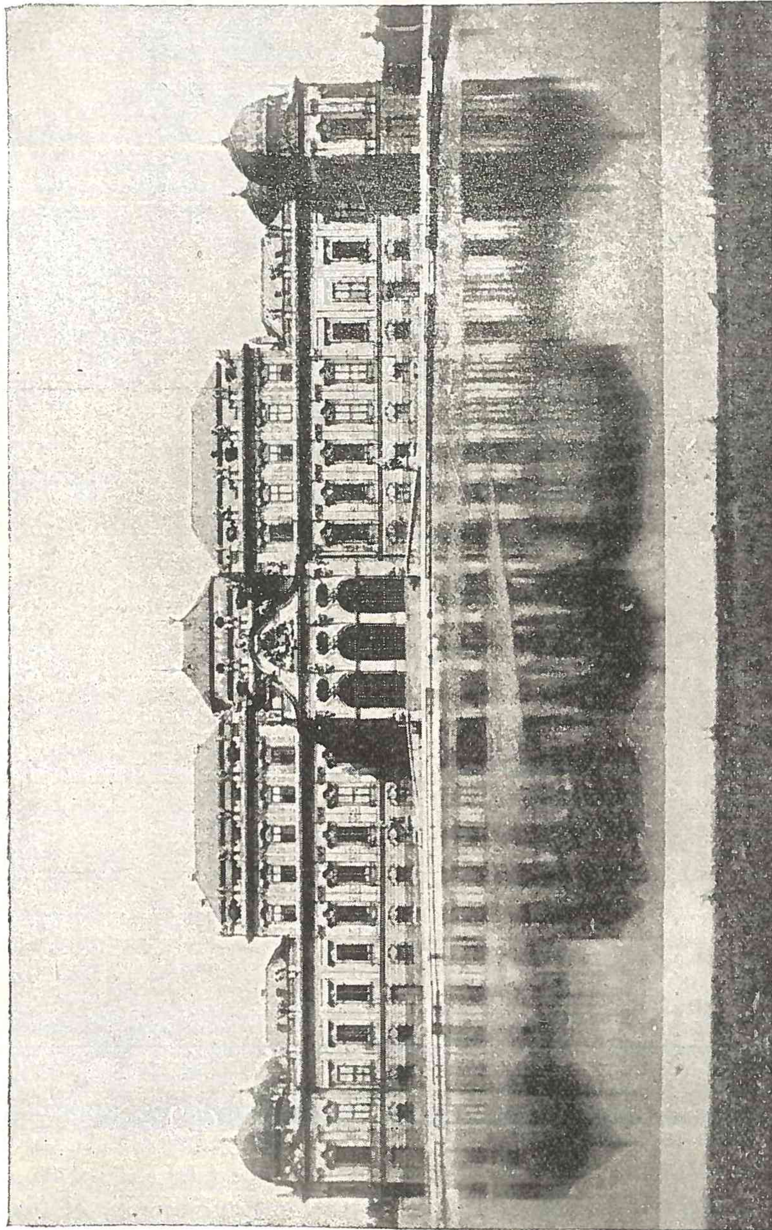

Pav. 287. Belvederės pilis iš sodno, Vienoje.

kiemą apskritai prakėstais sparnais, iš trijų šalių aptvertą puikia ir lengva galerija su baliustrada viršuje. Jo kertėse pastatykime puikiausius dviejų augštų paviljonus, ašių gi galuose dailias angas su šauniais bokštais. Ir turėsime mažą nuovoką apie Cvingerio sutvarkymą ir jo gražybes. Žiūr. fg. 231 ir 278. Paviljonai skirta šokiams ir pokyliams, žaislų gi laiku publikai. Architektūra išlaikyta kuo gražiausiame baroke su priemaišais iš rokoko stiliaus.

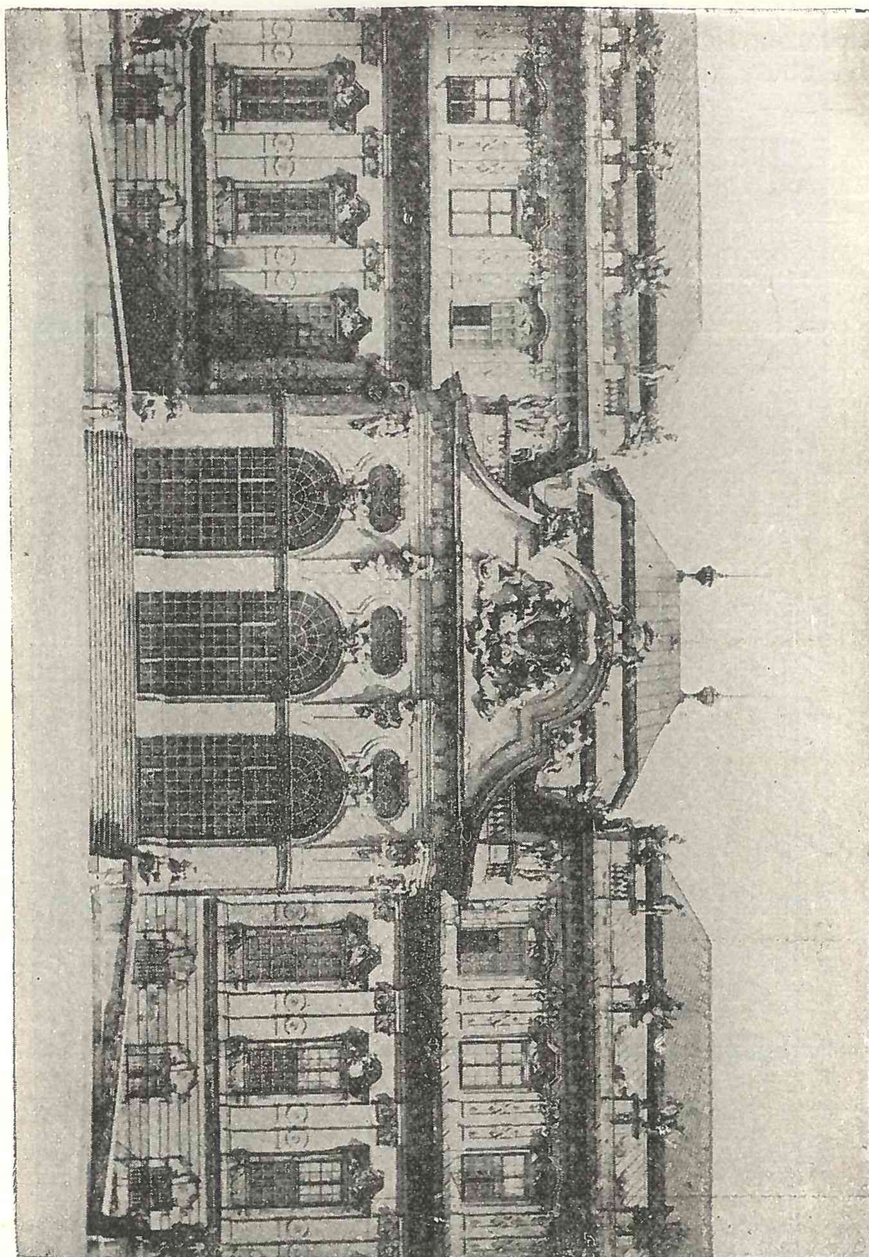
Pietinė Vokietija jau sėte prisėta pilimis, palociais ir kitais dvasiškųjų ir pasaulinių valdovų bei didžponių rūmais baroko stiliumi. Be to, dar nemaž vienuolynų, jėzuitų kolegijų, seminarijų ir valstybės įstaigų turėjo žymią architektinę vertę.

Aprašant profanią baroko architektūrą pietinėj Vokietijoj, pirmoj vietoj reikia dėti l a i p t a i. Turime pripažinti, jog neviena pasaulio tauta laiptų išvedimu vokiečių lig šiolei dar nepralenkė. Laiptai jiems atnešė neišdildomą garbę. Prasidėję vestibule (priesienyje), laiptai ėjo dvejais bėgiais į augštą tarp puikiau-

fot Josef Wlha, Vienoje.
Pav. 288. Belvederė iš kiemo pusės, Vienoje.

sios architektūros, kuri juo augštyn, juo darė-si gražesnė ir šviesesnė, kol nepasibaigė kopula su begaline perspektyva. Žengdamas tokiais laiptais, manais, esąs pasakoj „už devynių karalyščių“. Laiptai ir buvo visų gražiausia pilies bei palociaus dalis.

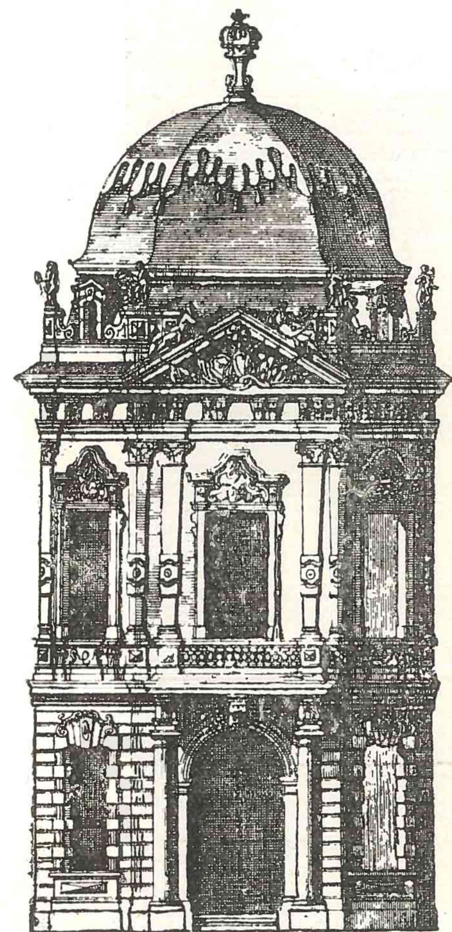

fot. Josef Wlha, Vienoje.

Pav. 289. Belvederės vidurys iš kiemo pusės, Vienoje.

Laiptai, kaip ir architektūra, turėjo savo evoliuciją. Iš pradžių jie mažtesiskyrė nuo Italijos laiptų. Berlyno ciesoriaus pilyje Andreas Schlüteris dar tebevartoja renesansines formas, bet jau puošdamas jas barokine plastika. Čia nieko nematome, kas būtų modeliuota. Sienos figūros, tiesa, gyvos à la Michelangelo, stovi ant klasikinių gzimsų. Architektūra, angos pavidalu, apačioj turi toskanines, viršum gi jonines kolonas, Fryzas papuoštas klasikinėmis-

metopėmis. Žiūr. fig. 279. Schleisheimo laiptuose (žiūr. pav. 280) jau matome švelnesnį baroką, nors ir čia Italijos įtaka žymi. Jų plastika modeliuojama ir pritaikinta architeiktūrai. Atatinkami hermai remia balkoną. Sienos linksmesnės. Tarp laiptų gražus portalas veda į sodno salę, iš kurios atsidaro perspektyva į patį sodną. Kinskio palociuje Vienoje aptinkame jau vokiečių nacionalizuotą baroką (žiūr. pav. 281) Laiptų paramščiai parodo judėjimą, veržimąsi augštyn. Manytumei, jos rubloja, šliaužia, lipa vis augščiau, nešdamos žaislingas putes (amuretus). Brühl'io pilyje laiptų halė (žiūr. pav. 289) jau virsta puikia, augšta, iškilminga sale, kuri bene bus gražiausia visame palociuje, neišimant net ir vadinamo „Kaisersaal". Lipdamas tokiais laiptais, jauties greitai pasieksiąs patį majestotą visoj savo poniškoj didybėj. Tarp tokių gražybių tegali gyventi tikras žemės galiūnas ir viešpats.

Pav. 290. Belvederės paviljonas, Vienoje.

Per laiptus prieinama prie durų, vedančių į iškilmės salę, kuri paprastai užimdavo du augštu. Jos sienos buvo padalintos piliastrais auksuotomis galvomis ir skaistvario kojomis, lubos gi apklotos puikiausiais paveikslais tarp stuko rėmų. Žiūr. pav. 283.

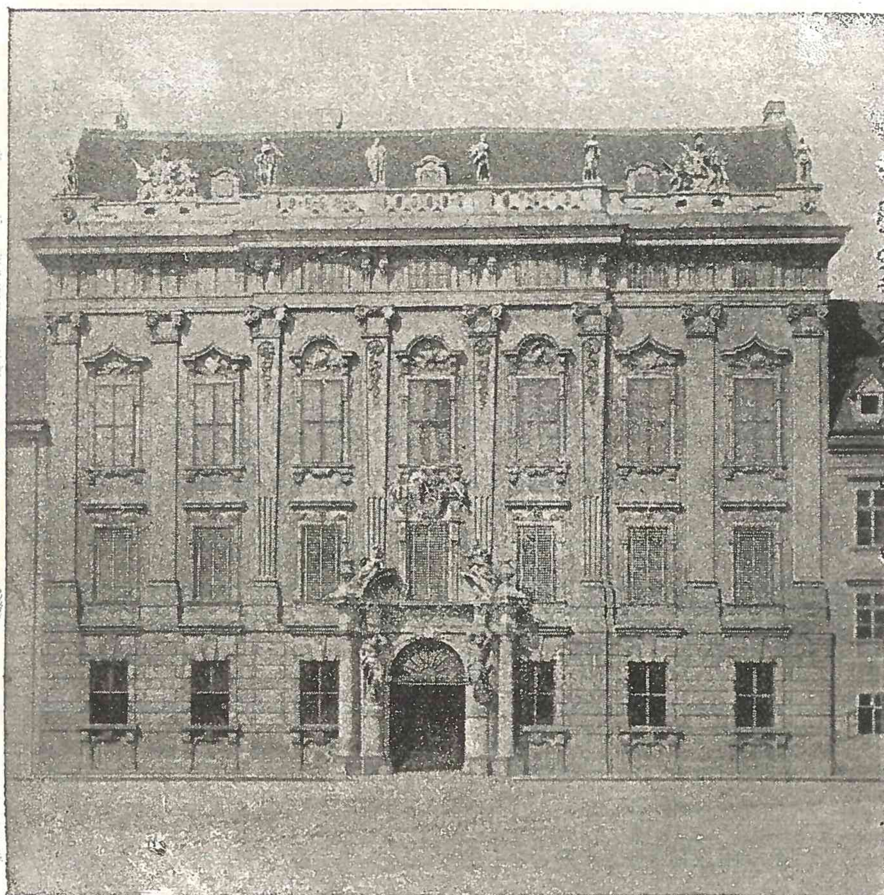
Po iškilmės sale būdavo sodno salė, turinti dažniausiai grotos išvaizdą. Ji vedė tiesiai į sodną, kurį vokiečiai irgi mokėjo vaizdingai sutvarkyti. Už sodno salės įeiga buvo tarp laiptų.

Pilys turėjo dažniausiai pasagos formą, kame matyti Prancūzijos įtaka. Palociai gi buvo tiesūs, bet turėjo žymius, dažnai iškištus rizalitus su puikiais portalais ir gigantų remiamais balkonais. Vienuolynai, pasižymėdami atatinkamu kuklumu, turėjo tik kai kurius butus puikiai papuoštus. Tokie buvo valgomá salė, biblioteka ir iškilmės salė, vadinama „Kaisersaal".

Pietinio baroko centru buvo Austrijos sostapilė Viena (Wien), veikliausiu gi statytoju J. B. Fischer'is iš Erlach'o (+1723). Jo statyti rūmai — sosto biblioteka, valstybės kanceliarija (žiūr. pav. 289), vidaus ministerija, Trautsono palocius—paskiau vengrų leibgvardijos rūmas—pasižymi prakilniu ramumu, geru skoniu ir vaizdingumu (žiūr. fg. 284). Jo planais pastatyta ciesoriaus Schoenbrunn'o pilis ir Schwarzenbergo palocius pas Vieną, duodąs gražų italizuojančio baroko pavyzdį vokiečių krašte. Jo vaizdas palieka neužmirštiną įspūdį. Vidurinė rotunda sumaningai sujungta su sparnais, sudaro labai gražų centrą visam trobesiui, pabrėždama viso rūmo vienumą. Piliastrų eilė dailiai padalina ir taip jau turtingas

sienas, kurios, nežiūrint visų ornamentų, veikia ramiai ir kilniai. Vienos vidaus ministerijoj (žiūr. pav. 285) matome dar turtingesnį baroką, ypač portaluose su balkonais, gigantais, statulomis, puikiais langų stogeliais.

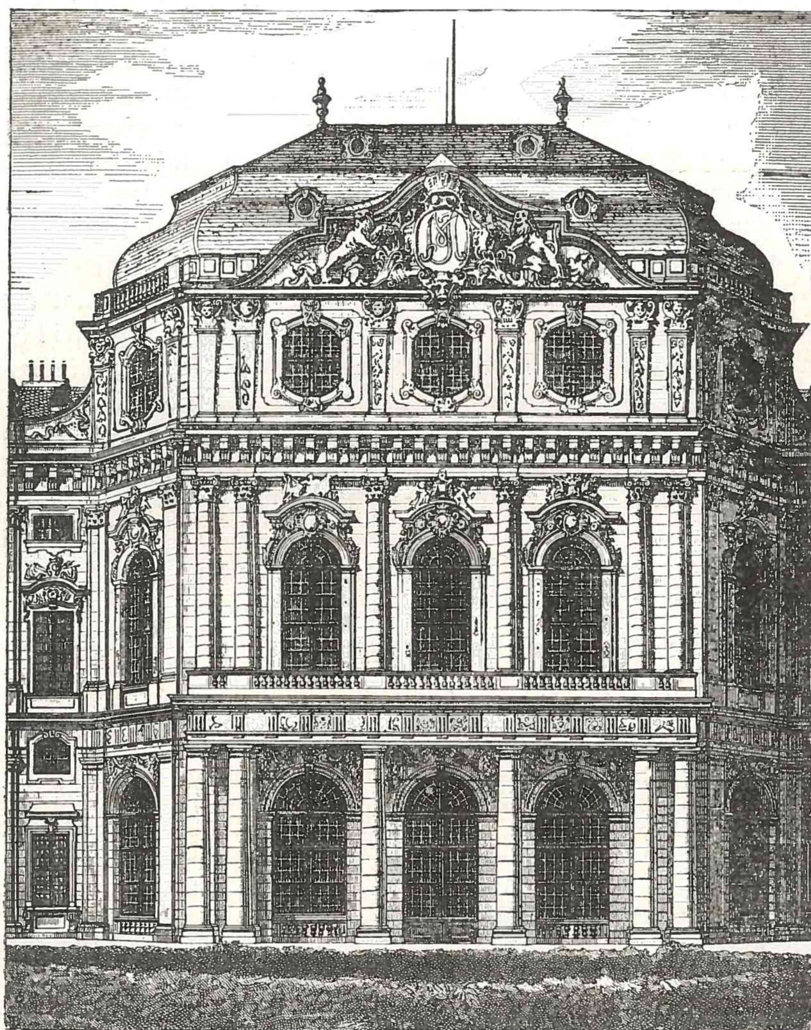
Antras taip pat garsus architektorius Vienoj buvo J. L. von Hildebrand (+1745). Jo formos yra linksmesnės ir dar vaizdingesnės, negu Fischer'io, kaip tai rodo Belvederės pilis (žiūr. fg. 286—289).

Pav. 291. Dauno (Kinskio) palocius, Vienoje.

Pasikeldama trimis augštais, ji savo pamatais apibrėžia ilgą keturkampį (žiūr. pav. 287 ir 288). Sodno pusės vidurys išlenda trikampe apsyda, o ties ja kieme stovi gražus, bet gerokai žemesnis prienamis atvirais laiptais ir turėklomis ratams. Fg. 289. Iš prienamio trijų bėgių laiptai, turimi atlantų, veda augštyn. Už laiptų halės aptinkame puikią sodno salę, kurios gausiai stukuotą velvę remia keturi atlantai, stovintys salės viduryje. Viršum jos yra puikioji marmoro salė, pasikelianti net per tris augštus, taigi bus bene visų augščiausia Vokietijoj. Tos dvi salės sudaro pilies centrą. Šalia jų eina įvairių įvairiausi apartamentai: seklyčios (Gesellschaftszimmer), salės, salonai, buduarai, kabinetai, biblioteka, svečių kambariai; virtuvė, būstai tarnams ir kiti ūkio kambariai užima apatinį pusaugštį iš

kiemo pusės. Visa pilis turi keturius sparnus: du augštesniu šalia vidurinio rūmo ir du žemesniu galuose. Šaliniai sparnai pasibaigia paviljonais su puikia architektūra (žiūr. pav. 290). Už sodno aštuonkampios salės matome pavyzdingą francūzų sodną, kurs, truputį nutolęs nuo pilies, krinta stačiai žemyn architektūra, papuošta siena. Jos viduryje vandens dievas spiauna vandenį į straigės baseiną, nešamą

Pav. 292. Vircburgo pilis iš sodno pusės.

keturių atlantų. Kiemo pusėje dailioji pilis gražuojasi, žiūrėdama į krištalinio vandens tvenkinį. Visos pilies dalys: centras, sparnaiir paviljonai, turi atskirus stogus, teikiančius gražaus horizontalinio ritmo, kada sienos, suskaidytos atlantais, piliastrais, lizenomis, rodo vertikalinį ritmą. Platų viršutinį gzimsą su baliustrada, papuoštą figūromis, remia lengvos kolonos konsolės. Langus dengia ramtyti stogeliai. Iš pilies matosi Vienos miestas su savo kuorais, bokštais, palociais ir žaliais

bulvarais. Vakare, kada miestas žiba feerine šviesa, reginys darosi pasakingai gražus. Neveltui pilis pavadinta „Belvedere“ — gražus reginys.

Kaip reikia panaudoti architektūrai kalnas, parodė J. Fr. Hohenberg von Hetzenberg (1732—1790), pastatęs ant kalvos pas Schönbrunną plačiai žinomą „Gloriette“.

Yra tai arkadų halė, turinti 95 m. ilgumo ir 9 m.augštumo. Vidurinės arkados uždaros, bet šalinės paliktos atviros pasivaikštinėti. Centras, gerokai platesnis už sparnus, teikia lengvam trobesiui tvirtumo. Panaši glorieta ar paviljonas galėtų puošti ir mūsų Žaliąjį Kalną pas Kauną. Gražūs, bet rūškanūs Saulės namai jam visai nepritinka. Jiems vieta pačiame mieste. Žinoma, čia aplinkybės kaltos.

Dauno palocius Vienoj ir Mirabell'io pilis pas Salzbugą irgi gerą duoda nuomonę apie Hildebrando talentą. (žiūr. pav. 291).

Gabiausias ir vaisingiausias Bavarijos statytojas buvo Baltazaras Neumann'as (1687—1753). Prisiturėdamas baroko konstrukcijos, ornamentams jis ėmė vokiškojo rokoko formas. Pamatinio plano sutvarkyme matomė Prancūzijos įtaką. Didžiausiu jojo darbu pripažinta kunigaikščio vyskupo pilis Würzburg'e. Pamatinis jos planas rodo pailgą keturkampį penkiais kiemais, iš kurių į miestą vedąs yra atviras ir vadinasi garbės kiemas. Apie kiemus eina nepertraukiama puikiausių triobesių eilė. Ant pirmojo jų augšto pasikelia entresolis, ant antrojo gi mezzaninas (du pusaugsčiu). Visa užbaigia baliustrada su figūromis (žiūr. fig. 292). Gražiausias turtingosios pilies dalys yra: laiptai, salle des gardes, sodno salė, per du augštu einanti marmoro arba ciesoriaus salė (Kaisersaal), corps de logis, sosto salė ir veidrodžių kabinetas. Visur viešpatauja skaistybė, prakilnumas ir iškilmingumas. Tiepolo vaizdai, puošiantys lubas ir laiptus, perkelia stačiai į pasakų gražybes, kurios sunku ir aprašyti.

B. Neumanas pastatė ir Speiero kunigaikščiui-vyskupui sostinę Bruchsal'e kaip ir pilis Seehof'e ir Pommersfelden'e. Garsios Brühl'io pilies (pas Kelną) statytojai naudojosi jo patarimais, jos gi gražūs laiptai geležiniais paramsčiais, regis, paties Neumanno darbas (žiūr. fg. 282).

Jo uolus pasekėjas buvo J. K. Schlaun'as (+1773), pastatęs pilį, Münstere Kelno arkivyskupui ir prirengęs planus minėtajai Brühlio piliai.

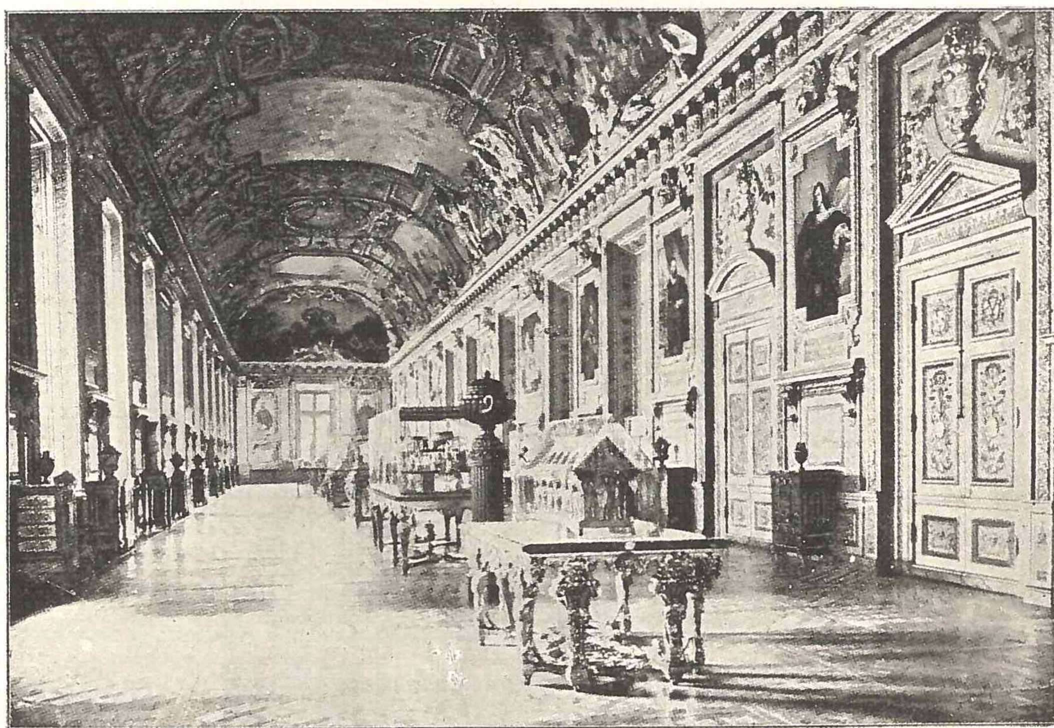
Jog ne vien didžturčiai, bet ir paprasti piliečiai mėgo baroką, rodo Insbruko katalikų Kazino (būstas, skirtas draugijos susirinkimams). Jis turi taip puikią stukatūrą jog į ją bežiūrėdamas užmiršti pačią architektūrą, klote apklotą baroko ornamentais. Visas rūmas rodosi plastikos kūrinys.

II) Prancūzijoj.

Prancūzijoj barokas taip ne klestėjo, bet r ištvirkimo laipsnio, kaip Italijoj ir Vokietijoj, nepasiekė. Ten dailininkai i susispietė apie karaliaus sostą ir ne išdrįso svavalyti. Kadangi baroko laikmetis supuolė su Liudviko XIV. viešpatavimu, tai jį prancūzai ir pavadino „style Louis XIV.“ Buvo tai karalius labai milįs iškilmę ir skaistybę, tikras „roi-soleil“, kaip sakydavo jo valdonai. Žinoma, kad barokas, kaipo iškilmės stilius, jam patiko ir jis paliepė jį įvesti į architektūrą. Tarnaudamas karaliui, Prancūzijos barokas turėjo išlaikyti aukščiausiam valdytojui

pritinkamą rimtumą bei švelnumą. Todel architektūra buvo prižiūrima tikrų dailininkų ir nėkūmet nenukrypo nuo savo idealo. Diletantai ir amatninkai savo pažiūrų išreikšti neišdrįso. Todel barokas Prancūzijoj visados ėjo tikros dailės vaga.

Amatninkai bei dailininkai, dirbdami pigiai, geriausiai populerina dailę, bet ir pridirba nemaž klaidų ir įveda šabloną dailės sritin. Imdami pavyzdžius iš dailės veikalų ir iliustruotų katalogų, jie reprodukuoja gana gražius dalykus, tik nevisuomet moka juos sutvarkyti ir pritaikinti. Jų harmonija, proporcija, stiliaus grynumas dažnai šlubuoja ir gadina pageidaujamą įspūdį. Taip, baroko bažnyčioj stato gotinius altorius, kurie taip ten pritinka, kaip ragai katei. Arba, neprisilaikydami jokių ribų, pertoli nueina kokia nors kryptimi. To viso išvengiama, kada bažnyčią ar šiaip-jau rūmus stato tikri dailininkai. Tai buvo Prancūzijoje kur gražiąją architektūrą prižiūrėjo gerai išlavinti dailininkai.

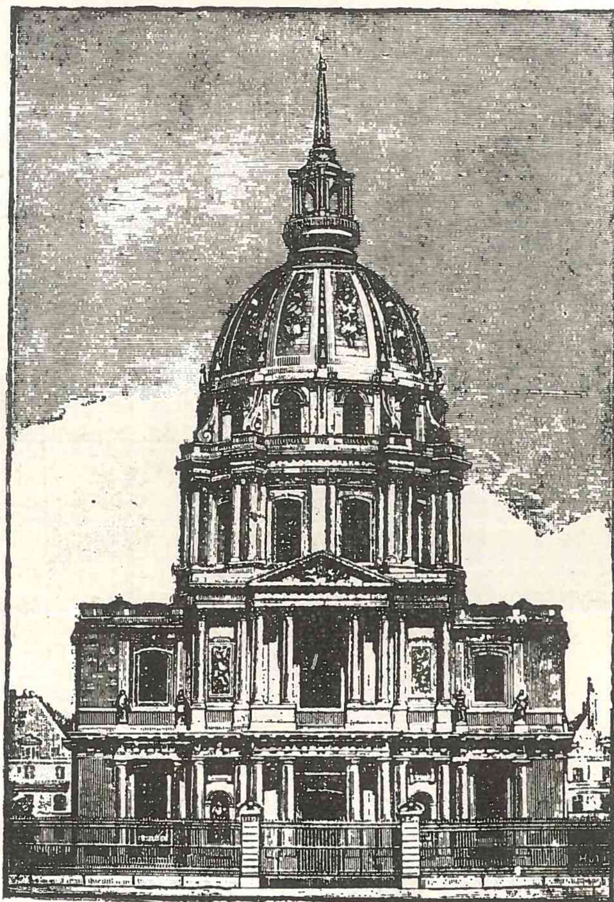

Pav. 293. Apolino galerija Louvre, Paryžiuje.

Prancūzijos rūmai, statomi valdytojams, turėjo būti rimti ir švelnūs, kad išreikštų karaliaus majestotą ir skaistybę. Todel randama ten daug klasikinių formų ir plonų ornamentų, Taigi baroku naudojosi ten labai atsargiai. Ornamentų švelnumas ir po šiai dienai pasiliko tautinė prancūzų nuosavybė. Garsiausis baroko dailininkas Francūzijoj buvo Le Brun (gim. 1619 m.) Jo geriausis veikelas buvo Apolino galerija Louvre (Paryžiuje). Žiūr. fig. 293. Tiesi linija prie sienų dekoracijos užlaikomo čia, kaip ir renesanse, bet lubos rodo jau tikrą baroko stilių,

Versailles'e jis puošė pilies vidų. Geriausiai pavyko veidrodžių salė (Galerie des Glaces). Čia jau randame laužytą gzimsą, bet paremtą ant smulkių, niekur baroke nevartojamų konsolių. Lubų dekoracija nevisai vykusi, kadangi didžiųjų paveikslų rėmai rodos permenki.

Sosto koplyčią Versailles'e (chapelle du château de Versailles) pastatė J. Hardouin-Mansart'as (+1708). Tai gražiausis trobesys karaliaus pilyje, kurio apvalieji skliautai papuošti tikrojo baroko stiliuje, viešpataujant klasicizmui visoj architektūroj.

Pav. 294. Invalydų katedra, Paryžiuje. Briežinys.

Invalydų bažnyčia Paryžiuje (dôme des Invalides), to paties Mansarto statyta, taip pat maloniai vienyja klasikines formas su baroku. Žiūr. fig. 294. Jos pamatas rodo graikiško kryžiaus formą. Frontas ir kopulos bubinas turi po du augštu, gražiai apstatytu kolonomis. Aiški ir rami architektūra palieka labai malonų įspūdį. Žiūr. fig. 295.

Pav. 295. Invalydų katedra, Paryžiuje. Fotografija.

IV) Belgijoje.

Po Italijos ir Vokietijos trečią vietą užima Belgija. Sunaikinus holandų kalvinistams fanatikams katalikų šventyklas, belgai tvėrėsi ryškano baroko. Uoliausis jo platintojas buvo garsusis tapytojas Rubensas. Kiek galėdamas, jis įtakavo architektoriams vartoti barokines lytis, taip gražiai apibūdinančias katalikų dvasią. Ir patsai davė jiems pavyzdį, puošdamas savo namų angą ir sodno paviljoną baroko lytimis. Be to, jis puošė bažnyčias tikrai barokiniais paveikslais.

Tačiau, Belgijos barokas palaikė tautinius savumus ir todel griežtai skiriasi nuo Italijos ir vokiečių baroko. Belgai nemėgo kopulos ir dviejų bokštų; užtat jų fasados krautė apkrautos ornamentais, taip kad lygios vietos vargų rasti. Bokštą statė vieną ir tai šalia choro. Viduj vietoj piliorių vartojo kolonas ir labai mėgo emporus (viškas).

Užtektinai esant šventyklų, jie nedaug pastatė naujų bažnyčių, bet barokizavo renesansines ir gotiką. Šiaip jau rūmų visai maž aptinkame.

Geriausi baroko architektoriai Belgijoj buvo jėzavitai. Jų tarpe ypatingai pasižymėjo François Aguillon ir Pierre Huijssens (Hesius). Iš kitų paminėtinas Jacques Franquart ir Lukas Faid'herbe.

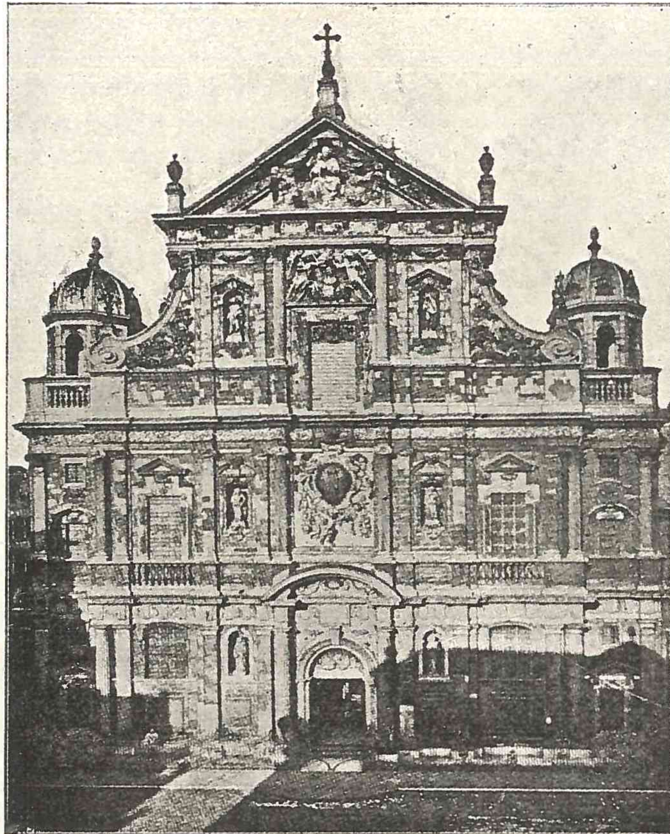

Pav. 296. Šv. Mykolo bažnyčia, Louene.

Belgų tautinę kryptį aiškiausiai apibūdina šv. Mykolo, buv. jėzavitų bažnyčia Louene (žiūr. pav. 296). Jos fasada turi tris augštus ir pažiobę, taigi pabrėžia belgų mėgiamą horizontalizmą, primenantį dar gotiką. Visuose augštuose horizontaliai per visą fasadą, pagaliau per piliastrus ir kolonas, eina juostos. Viršutiniame augšte ramsčiai taisyti iš dviejų voliūtų, pastatytų ant viena antros. Šalia vidurinio augšto stovi kandeliabrų kolonos. Durys, langai, voliūtų kertės apkloti gausiausia ornamentacija. Fryzas rodo turtingą plastiką. Gzimsai laužyti ir stipriai iškišti.

Kitą tipą duoda šv. Karolio (St. Charles) bažnyčia Antverpene (žiūr. pav. 297). Ją įkūrė Rubens'o planais. Nudegusi nuo žaibo 1718. m., ji liko atstatyta pirmykštės pavyzdžiu. Ir jos fasada pasikelia trimis augštais,

tačiau horizontalizmas čia mažiau žymus, pristačius šalia fronto du bokštu, pasibaigiančiu kopulomis. Ornamentacijos atžvilgiu ji net viršyja šv. Mikolo bažnyčią Louene. Angų, durų, langų ir nišių spelčiai rodo įvairiausias lytis. Be to, Italijos įtaka čia žymesnė. Pirmame augšte aptinkame toskaninę, antrame joninę, trečiame gi korintinę tvarką. Žiūrėdami į fasadą tuojau prisimename Italijos baroką. Viduj šviesa panaudota taip sumaniai, kad net tapytojai ėmė ją pavyzdin savo paveikslams. Aštuoni kolonų porai teikia erdvei gracijos ir malonumo. Kopulos ir jai trūksta. Tik L u k o š i u s F a i d ' h e r b e (1617—1697),

Pav. 297. Šv. Karolio bažnyčia, Antverpene.

Rubenso mokinys, sekdamas Italijos pavyzdžiu, savo barokizuotose bažnyčiose įvedė ir kopulą, pav. š v. P a n e l ė s b a ž n y č i o j M e c h e l n e.

Belgijoj aptinkame ir šiaip jau rūmų barokizuotų, nors retai, ir tai tik kai kuriose dalyse (žiūr. pav. 227).

III) Anglijoje.

Anglijoj barokas nerado atatinkamos vietos. Tai miglos žemė. Spleen'o (nuobodumo liga, savotiška melancholija) krašte linksmasis barokas prigyti negalėjo ir visi mėginimai jį čia užveisti pasibaigė fiasco.

Rašytojui teko tiesiai iš Paryžiaus per šešias valandas nuvykti Londonan ir pamatyti taip griežtą žmonių būdo, ūpo ir papročių skirtumą, kad jo visai nesitikėjo, nors daug buvo girdėjęs ir skaitęs apie anglų tautą. Didžiųjų Europos miestų gyvenimas esti maž daug panašus, bet Londonas ir Paryžius taip skiriasi nuo vienas antro, jog nuvykęs iš vieno į antrą, miestą, manai beesąs visai kitame pasaulyje. Londonas turi arti septynių milionų gyventojų. Paryžius tik keturius, taigi Anglijos sostapilėje turėtų būti gražesnių trobesių, daugiau prabangų ir pa-

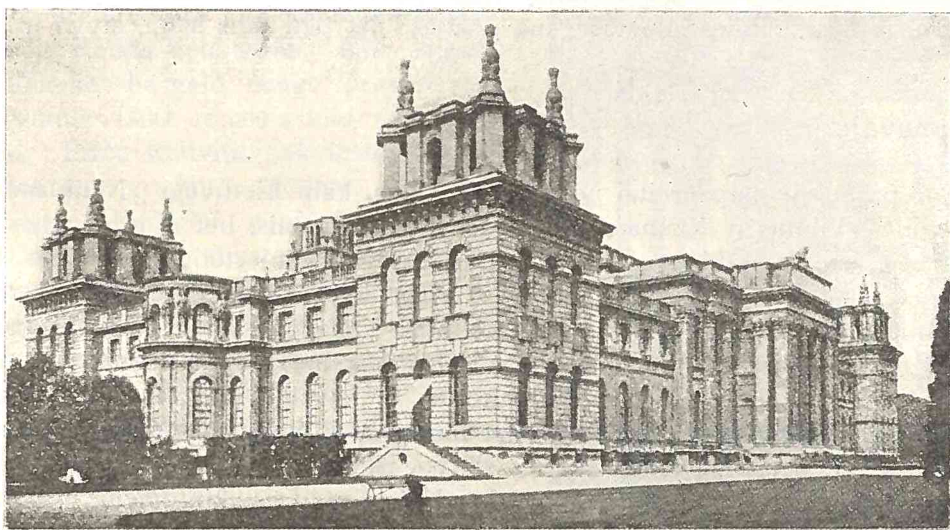
Pav. 298. Šv. Pauliaus katedra, Londone. Fotografija.

saulinio gyvenimo apsireiškimų. Tačiau nieko panašaus ten nematai. Namai žemi, rūškani ir taip aprūkę, jog noroms nenoroms riši anglus su angliais arba suodžiais. Jei pastebi kur gražius ir augštus trobesius, tai ir neklausdamas įspėsi, jog tai viešbučiai atvykusiems. Net ir karaliaus rūmai ne kažkaip rodos. Ir gyventojai ne linksmesni už jų namus. Man, atvykusiam iš linksmo Paryžiaus, matėsi, lyg jie visi būtų splynu sergą. Tiesa, judėjimas darbadieniais begalinis. Traukiniai eina viršum galvos, gatvėmis ir po žeme, o tramvajų, autobusų, omnibusų, automobilių be skaičiaus, žmonės gi kaip jūra, banguoja. Bet žmonių kalbos neišgirsi. Visi eina su-

susimąstę, neatsižvelgdami į kits kitą. Rodos, kad tarp jų jokių ryšių nėra ir kiekvienas tik didelės mašinos ratas, stumiamas kokio ten fatalizmo jėga. Taip, tai ne Paryžius, kur kiekviename žingsnyje išgirsi juokus, kur žmonės šnekasi grupėmis, apiberdami kits kitą komplimentais. Anglai, rodos, juoktis ir nemoka. Jie ir pykti neturi laiko. Nevienam užminsi koją, ar krūtine susiremsi su dailia „lady“, kas neįpratusiam gręžti kelią po kaire, kaip tai mėgsta Anglijoj, dažnai atsitinka, na ir... nepyksta, nors ir neatsiprašysi. Tokių ir barokas nesušildys. Šaltas klasicizmas tokiems geriau pritinka.

— Bet anglai pasižymi dievobaimingumu ir baroko bažnyčios jiems kaip tik padėtų palaikyti tą Dievo baimę.

Apie anglų dievobaimingumą abejoti negalima. Vargiai rasime visame pasaulyje taip dievobaimingą tautą. Viename Londone aptinkame 1700 bažnyčių. Šventadienių niekur geriau nešvenčia, kaip Londone. Ne tik visos krautuvės, kepyklos, kioskai, restoranai uždaryti, bet ir viešbučių bufetai prieinami vien tik ap-

Pav. 299. Blenheimo pilis pas Oxfordą.

sigyvenusiems ten svečiams. Opera ir teatrai taip pat ilsisi. Šventadieniais ir vežiko nerasi, kadangi ir jam šventė. Užtat bažnyčios per pamaldas kimšte prisikišusios. Bet pasibaigus pamaldoms, visame mieste įvyksta tokia tyla, jog manai tyruose beesąs. Apie antrą valandą po pietų man teko stovėti miesto centre — Oxford street — ir nematyti nė vieno žmogaus. Tik apie vakarą prasideda judėjimas. Bet ir tada jauti šventės dvasią. Kertėse, aikštėse predikantai dalyja lapelius ir padedant vargonėliams, gieda giesmes ir sako pamokslus. Šventadieniais puritanų namuose net pasaulinės knygos draudžiama skaityti, vienintėlei lektūrai paliekant bibliją. Jie net uždaro fortepionus, kad netyčia kas neimtų skambinti, ir apriša jo kojas, kad nebūtų „plikos“.

Žinoma, kad „Dievo baimės“ krašte turi būti gražių bažnyčių, bet jos ten taip šaltos, sausos ir styvos, kaip ir patys jo gyventojai. Juk menas rodo tautos kultūros atspindžius. Kokia kultūra, toks ir menas. Tačiau, tartingųjų lordų ir

bankierių krašte, kur auksą skaito „svarais", puikusis barokas negalėjo praeiti nepastebėtas. Ir ten jis rado pasekėjų. Tik tautos dvasia antspaudė jam savo pažiūrų skonį.

Žymiausis Anglijos barokistas buvo Christopher Vren (sk. ren.), Oxlfordo universiteto profesorius (1632—1723). Susipažinęs Paryžiuje su Berniniu ir Mansartu, jis ėmė branginti baroko lytis ir jas panaudojo tėvynei. Jis pastatęs apie 50 bažnyčių, ir dar pagaminęs tiek pat planų. Geriausis jo kūrinys buvo šv. Pauliaus katedra Londone (žiūr. pav. 298).

Kada iš oro šalinės navos lygiai augštos, kaip ir vidurinė, viduj jos gerokai žemesnės. Kopula, išvystyta iš kvadrato, taip pat neišlaiko kritikos. Bokštai bene bus paskolinti iš Berninio?

Antras garsus Anglijos barokistas buvo Sir John Vanbrugh (sk. vanbrū), gimęs Paryžiuje 1666. m. ir miręs 1726. m. Jis pasižymėjo erdvės sumaniu išplėtimu ir drąsių problemų išrišimu architektūroj. Geriausiai jam pavyko Blenheimo pilis pas Oxfordą (žiūr. pav. 299). Pamatiniame plane matyti Prancūzijos įtaka. Pilies siluetas gana gražus, bet pati pilis šalta, styva ir sunki.

IV. Lietuvoje.

Niekur pasaulyje taip greitai neprigijo barokas, kaip Lietuvoje. Netik mūsų sostapilės, Vilnius ir Kaunas, didžiuojasi baroko rūmais, bet ir provincijos miestus puošia puikiojo stiliaus pastatai. Jis net pavergė miestelius ir sodžius, neaplenkdamas, pagaliau nė ūkininko namų. Mūsų kryždirbiai atsidėję pakartoja jo lytis, kaimo gi dailidėms sekas riesti voliūtos kanapoms ir krėslams. Lietuvio nuomone „barokinis" ir „gražus" turi tą pačią reikšmę — yra sinonimai. Ar tai būtų bažnyčia, ar šiaip jau rūmas, ar altorius, ar kryžius, jam visados patinka, jei tik mato ten baroko ornamentus. Kodel taip yra, jis ir patsai nežino, bet patinka ir gana. Mūsų kryžiai, pačios liaudies statyti, iškalbingiausiai liudija apie tautos skonį. Užtenka peržiūrėti lietuvių kryžių albumą, kad įsitikintumėm, jog baroko formos lietuviams maloniausios. Riestinėliai (voliūtos), draperijos su kutosais, mostaguojančios figūros, įsmaugti bokšteliai, festonai, sraigtais suktos kolonos, baliustrados, riebios angelų galvos — gyvai paimtos iš baroko bažnyčių bei altorių. Nors netrūksta mums ir gotiko šventyklų, tačiau lietuvis iš jų pavyzdžių neima, kad ir lengviau būtų tiesus bokštelis išdrošti, negu painūs ornamentai pagaminti.

Lietuvos baroko kilmė.

Sakyti, jog Lietuvos barokas kilo iš reformacijos, būtų, rodos, paradoksas. Tačiau taip buvo. Žinoma, jis būtų atsiradęs ir be reformacijos, bet žymiai vėliau. Mat, Lietuvos magnatų vaikai, studijuodami Vokietijos universitetuose, greitai pažino reformacijos idėas ir, sugrįžę tėvynėn, ėmė jas platinti tarp savųjų. Mūsų didžponiai, įpratę sklaidžiai gyventi, tikėdamies pasisavinti bažnytinius turtus ir nusikratyti jiems nepakenčiamo Bažnyčios jungo, rankas tiesė į naująjį mokslą. Greitu laiku mažne visa bajorija, palikusi katalikystę, viešai išpažįsta reformatorių

tikybą. Pašalinusi katalikų dvasiškiją, kurios turėjo klausyti, jų vieton pastato nuo jų priklausomus pastorius ir rengias paimti bažnytines žemes. Bet kovai su naujuoju mokslu atvyksta jėzuitai — 1570 m. Geri teologai ir mokslo vyrai, jie buvo ir sumanūs, it misionieriai. Įsteigę Vilniuje savo kolegiją, pakeltą paskui akademija ir universitetu, jie uoliai stojo į kovą su įsikerėjusiu protestantizmu. Leidė katekizmus bei apologijas, rengė tikybos disputus ir visais būdais gynė tikrą į Bažnyčios mokslą, rodydami reformatorių paklaidas. Jie mums dar 16. šimtmetyje yra davę rašytojų, o lietuvių lieteratūrai visai gražių vaisių. Susipratę išvirtėliai ėmė grįžti į senąjį tikėjimą, apsižadėdami savo atgailai pastatyti bažnyčias. Tuo pasinaudojo jėzuitai, piršdami turtuoliams puikųjį baroką, kurs savo grožiu patrauktų širdis, kaip mokslas įtikina protą. Ir neapsiriko. Puikūs ir malonūs Dievo namai prisipildė šviesuomenės ir liaudies, ir protestantai, galutinai metę ginklus, turėjo kapituliuoti.

Buvo ir kita priežastis, del kurios baroko architektūra taip ūmai prasiplėtė Lietuvoj. Reikia neužmiršti, kad mūsų didžiuomenė be galo mėgo prabangas. Jau Vytautas laikė 10,000 arklių savo reikalams, Biržų Radvila, pakviestas savo sužiedotinės, grapaitės Medem, Mintaujon, atrašė, Radvilai nepritinką į vaišes vykti mažiau kaip tūkstančiu arklių, todel jis abejojąs, ar Mintauja galėsianti priimti Radvilą. Mūsų magnatai tolesnei kelionei imdavo ištisą legioną tarnų ir tarnaičių, virtuvę, guliamas ir valgomas karietas, orkiestrą, raitelius. Prieš įvažiuodami į sostapiles, pav. Paryžių, jie apkaldavo arklius sidabrinėmis bei auksinėmis pasogomis, prikabindami vieną auksinę taip menkai, kad mieste nukristų ir jų galią liudytų. Jau sakėme, kaip lenkų karalius Jonas Kazimieras, lankydamas Pažaislio bažnyčios fundatorių, išsitarė, kad vertas polocius Pociaus, kaip Pocius polociaus. Tai daug reiškia iš lenkų valdovo burnos, pripratusio prie visokių prabangų. Nenuostabu tada, jei mūsų augštoji bajorija, taip karštai ieškojanti g ė r g ė r i o, pamėgo puikųjį baroką, jo erdvę, šviesą, ornamentus ir visą pasakingą grožį.

Pav. 300. Buv. Bazilionų bažnyčios anga, Vilniuje.

Deja, puikiuosius mūsų magnatų polocius sunaikino gaisrai, taip dažnai aplankantieji mūsų sostapilę Vilnių, kur kiekvienas žymesnis bajoras turėjo savo rūmus. Kronikoje įrašyta, gaisrai 1748. ir 1749. m. sunaikinę 33 palocius. O kiek jų dingo per kitus gaisrus?

Pav. 301. Jono bažnyčia ir universiteto kiemas, Vilniuje.

Lietuvos baroko savumai.

Gerai prisižiūrėję Vilniaus ir kitoms bažnyčioms, pastebėsime, kad visur atsiliepia Italijos, ypač Romos barokas. Jų architektorių būta Italų; jie bus ėmę pavyzdžius iš jėzuitų bažnyčios Romoje, vartodami ne marmorą, kurio Lietuvoj nerado, bet stucco—kalkius ir gipsą. Tačiau palyginę Romos bažnyčias (žiūr. pav. 236—240, 240, 245, 246, 250 ir Lietuvos (žiūr. pav. 301, 302 307, 316), atrasime nemaž skirtumo.

Tas skirtumas visų pirma apsireiškė b o k š t u o s e. Italai bokštų ar visai nestatė, ar juos kėlė šalia bažnyčios, rečiau ant bažnyčios. Čia jie buvo visai menkučiai, žemesni už kopulą. Tuo tarpu Lietuvos bokštai pasižymi augštumu ir retai kur jų nėra. Panašius bokštus aptinkame Austrijoj ir Belgijoj. Jie visados liekni, šaunūs ir lengvi, apstatyti galerijomis, kurių kertėse randame žibintuvus, panašius į kandeliabrus. Stovėdami po du ir pasibaigdami buku šalmu ir smailiu kuodu, jie duoda tipinį, vien Lietuvoj aptinkamą vaizdą. Tik čia reikia imti Lietuva platesne prasme. Taigi aptikus tokius bokštus Gardine, Dinabarke ar Vitebske, nereikia manyti, kad mano čia bus suklysta.

Charakteringos ir Lietuvos bažnyčių p a ž i o b ė s (gėveliai). Jos pasikelia augštai, visai užguldamos stogą, dažnai iš abejų bažnyčios galų. Ypač tai matome Vilniuje (sulygink paveikslus). Jų viršunės esti pusapkričios ir dažnaī ramtytos, papuoštos urnomis, kandaliabrais. Tokių pažiobių Romoje visai nerandame. Tiesa, jos ir ten augštos, bet pasibaigia stogo pavidalu. Tik Frascati'je pas Romą ant šv. Petro bažnyčios aptinkame šiek tiek panašią pažiobę.

Pav. 302. Šv. Jono bažnyčios vakarų fasada, Vilniuje.

Langus Lietuvos statytojai mėgo baigti ar puslankiais, ar lanko segmentais (dalimis). Bus tai vidurinių amžių palaikai arba sekimas vokiečiais architektoriais, Žiūr. pav. 307. Italijoj segmento *) lankų niekur languose nepastebėjau ir vargiai jų ten rasime, kadangi bus kilę Vokietijoj, kur gotiko laikais kartais vartodavo gulsčius lankus.

Visai savotiškas arkas aptinkame kai kuríose angose. Jų archivoltos linksta ir raitosi, tarsi, negalėdamos išturėti sunkios naštos (žiūr. pav. 300). Panašias arkas randame tik pas ispanus, visiškai nepaisančius statikos taisyklių.

Kopulas Lietuvos bažnyčiose retai aptinkame. Tik kaikurios įžymesnės jas turi; būtent: pirmoji šv. Kazimiero katedra, šv, Petro ir Pauliaus, domininkonų, bazilijonų, trinitorių bažnyčios Vilniuje ir Pažaislio bažnyčia ties Kaunu. Cerkvės, žinoma, nors ir baroku viduje papuoštos, čionai nesiskaito.

Pav. 303. Šv. Jono bažnyčios pažiobė iš rytų pusės, Vilniuje.

Altoriai pritraukia savo dailia architektūra ir nustebina didumu. Italijoj tik didysis altorius esti kuplesnis, bet šaliniai visai menki. Ten pati medžiaga — marmoras — neleidžia altorių architektūrai labai plėstis Mūsų altoriai ne tik pasiekia architravą, bet pasikelia lig pat velvės. Tikri milžinai.

Pilioriai, stori, kaip ir visur barokinėse bažnyčiose, puošiami lieknais griovėtais korintinės tvarkos piliastrais, teikiančiais visai bažnyčiai lengvumo.

Architravas, laužomas ties pilioriais, pasikelia trimis sijomis, ant kurių turtingesnėse bažnyčiose eina plastikos fryzas ir gerokai iškištas ant konsolių gzimsas. Čia griežtai laikytasi Romos jezuitų bažnyčios pavyzdžio.

Estetinis įvertinimas.

Prof. Dr. Weber'is, atvykęs Vilniun, ir aplankęs jo barokines bažnyčias, nuoširdžiai sušuko: „Tai meno miestas“. Tas pasakymas garsaus Jenos profesoriaus ir gero stilių žinovo, nė negirdėjusio apie mūsų architektūrą, yra, rodos, tikriausis Lietuvos baroko įvertinimas. Kaip motina visados gerėjasi savo vaikais, nors jie būtų negražūs ir kitiems nepatiktų, lygiai kiekvienas žmogus augštai vertina savo

*) Visus svetimus žodžius žiurėk žodynėlyje architektūros pabaigoj.

turtus, neleisdamas jų papeikti. Jei lietuvis giria savo architektūrą, gerai daro, bet juo tikėti ne visados galima, kadangi jis žiūri per tėvynės meilės akinius. Bet, jei svetimšalis, dar nepalankus lietuviui, brangina jo meno veikalus, tada jam ir užsimerkęs gali pritarti.

Pav. 304. Šv. Jono bažnyčios vidus, Vilniuje.

Iš tikrųjų, mūsų barokas gražus. Jau iš tolo, už kelių ar net keliolikos kilometrų džiaugiesi jo šauniais, linksmais bokštais. Įėjęs į šventyklą, stovi, nustebęs nepaprastu g r o ž i u. Nieko čia pridėti, nei atimti negalėtumei. Čia tikri, gerai išlavinti menininkai turėjo darbuotis. Ir geros skonies jiems, matyti, netrūkta. Tik ilgai įsižiūrėjęs rasi ką papeikti.

Nemaloniai į akis krenta **kopulos stoka** net turtingose ir puikiose bažnyčiose. Kopula dvasią pakelia Dievop, ne vien pagražina arhitektūrą. Todel italai taip brangino kopulas. Jos net visai bažnyčiai teikia estetinės vertės, gamindamos šviesos ir šešėlių žaislų, žadinančių naujus grožio akordus.

Pav. 305. Domininkonų bažnyčios vidus, Vilniuje.

Nesiskaitymas su statikos reikalavimais būtų antra neigiama mūsų baroko pusė. Jau ketvirtame sąsiuvinyje nurodėme Vilnians dominikonų bažnyčios ant galvų stovinčias kolonas (žiūr. pav. 222) Šv. Petro bažnyčioje mūsų sostapilėje aptinkame dar didesnių stebuklų. Ten, šaliniame altoriuje, keturi milžinai balansuoja ant pečių du augštu pilioriu su šventaisiais ant viršaus. Na, tik šventieji ir tegali šaltai žiūrėti į tokį salto mortale. Ažurinės (kiauros ir dykavidurės) kolonos taip pat neišlaiko kritikos statitikos atžvilgiu. Nebent į jas žiūrėsime, kaip į atskirus papuošalus.

Didžiausį pasibjaurėjimą sukelia auksuotomis **skardomis apkalti paveikslai**. Čia jau tik pasityčiojimas iš baroko. Tokį barbariškumą tegalime pateisinti fundatorių naivumu ar noru atitraukti tamsią liaudį nuo cerkvių blizgučių. Taip pasielgti su Rafaelio paveikslais būtų tikrų tikriausis vandalizmas. O kas žino, ar metaliniai rūbai neslėpia Murillo ar kurio jam lygaus dailininko? Lietuvos magnatai geriems veikalams pinigų nesigailėdavo. Vykusių Murillos kopijų Vilniaus bažnyčiose aptinkame užtektinai. Esąs net Ticiano originalas.

Perdaug **išsipūtę viduryje pilioriai** po emporais, pav. Iezno bažnyčioje irgi nesutinka su statikos taisyklėmis ir estetikos reikalavimais. Manytumei, kad jie taisyti iš neatatinkamos, minkštos medžiagos ir nuo sunkios naštos ima kėstis.

Iš viso, mūsų barokas skamba dažniausiai fortissimo. Tai galėtų šiaurės gyventojams, pamėgusiems rimtas ir šaltas klasikines lytis, kartais ir nepatikti. Bet kas mums darbo su pasaulio parėjūnais? De gustibus non est disputandum Tačiaus bet-kuris bešaliskas kritikas pripažins, jog mūsų barokas turi teisės užimti meno istorijoj garbingą vietą.

Pav. 306. Domininkonų bažnyčios fragmentas, Vilniuje.

Nors Lietuvos architektoriai buvo svetimtaučiai, tačiau jie suprato mūsų skonį ir mokėjo prisitaikinti tautos norams. Matyti, jie rūpestingai sekė baroko išsivystymą visame pasaulyje ir davė mums tik subrendusių veikalų. Romos baroko fone iš įvairių tautų elementų jie mums pagamino tikrai tautinę, lietuvišką architektūrą, kuri mus stato to laikotarpio viso pasaulio statybos pirmoje eilėje. Jų platus pritirimas ir nepaprastas gabumas apsireiškia ypatingai ornamentacijoj, kur barokas taip švelniai jungiasi su rokoko lytimis, kad ne pastebi, kur baigiasi barokas ir prasideda rokokas. Kai kurie dailininkai-barokininkai taip pamėgo mūsų tėvynę, jog pasiliko čia gyventi ir, vedę lietuvaites, įskiepijo savo talentus ir mūsų tautai.

Lietuvos baroko monumentai.

Monumentų išblaškytų po visą Lietuvos kraštą, gana daug. Tik siauri visuotinės meno istorijos rėmai maža jų tegali talpinti. Be to, trūksta ir atatinkamų šaltinių, iš kurių galėčiau semti reikalingų nurodymų ir paveikslų. Į mano pakvietimus, kad atsiųstų man fotografijų, piešinių, aprašymų 17. ir 18. amžių trobesių, vos du meniniku teatsiliepė. Pačiam apkeliauti Lietuva negalima, kad ir lėsų stokodamas. Žinoma, persiėmus visai tautai meno idėjomis, gal ir nebūtų sunku ta kelionė atlikti. Bet kas žin, ar Herder'is neįspėjo mūsų tautos išsivystymo laipsnio, kada į mano prašymą išleisti meno istoriją lietuvių kalba, lipsnių komplimentų prikalbėjęs, išsitarė: „Und dann glaube ich nicht, dass das litauische Volk schon reif wäre für eine Kunstgeschichte“ — ir dar aš netikiu, kad lietuvių tauta jam būtų subrendusi iki meno istorijos. Taigi atleis man skaitytojas, jei savo žinių, ypač provincijoj, būsiu šykštokas.

Baroko pastatai Vilniuje.

Architektūros atžvilgiu Vilnius gražus tiktai gotiku ir baroku. Kas vėliau pastatyta, peržydėjus barokui, nedaug turi estetinės vertės. Rusams apžergus mūsų sostapilę, vakarinės Europos kultūra apmirė letargu, kuriuo iki šiolei vilniečiai nusikratyti negali. Aukšoti bokštai, iškeldami aziatų skonį, įveda disharmoniją tarp meno kūrinių ir suteršia kultūringąją miesto išvaizdą. Gatvių paveikslas taip pat ne pagražėjo okupantų laikais. Tiesa, jie pastatė daug naujų namų, bet neapibrėžtu planu, įvairių stilių, o dažniausiai be jokio stiliaus. Vilnius vis labiau darėsi panašus į Kazanių.

Lietuvos sostinė taip pamėgo baroką, jog subarokizavo visus vidurinių amžių rūmus, tepalikdama nepaliestą vieną šv. Onos bažnyčiosarchitektūrąbene del jos nepaprasto dailumo!

Pav. 307. Šv. Mykolo bažnyčia, Vilniuje.

Pav. 308. Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčia, Vilniuje.

Jų žymiausias bus universiteto šv. Jono bažnyčia. Ją pradėjo Jogaila 1387. anot kitų 1384. metais, bet pašventino Vytautas 1426. ar 1427. metais. Buvo tai gotiko laikai ir bažnyčia turėjo būti gotinė, ne kitokia. Bet jėzuitai, pasistatę šalia jos savo kolegiją, paskui pakeltą universitetu ir, paskelbę karą pro-

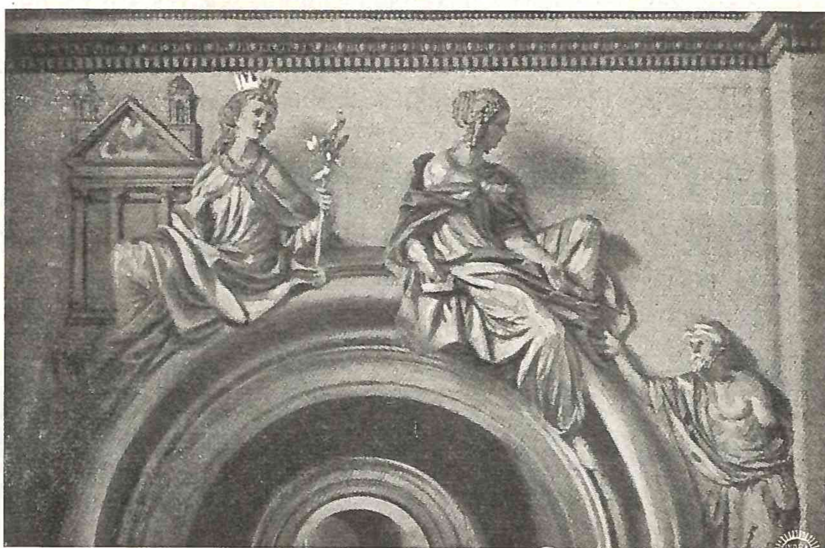
testantams, sumanė ją barokizuoti, norėdami parodyti tikybos skirtumą, kad tamsi liaudis nebesiduotų paviliojama novatorių, jau pritaikinusių savo pamaldas gotinėms bažnyčioms ir jas laikiusių šv. Onos šventykloje. Palikę gotinę konstrukciją, jėzuitai stengės apvilkt ją barokiniais rūbais. Darbas pavyko kuo geriausiai. Vakarų fasada gavo jau subrendusio baroko lytis. Ji turi su pažiobe keturius augštus. Ant

Pav. 309. Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios vidus, Vilniuje.

apatinio, papuošto dailia rustika (žiūr. pav. 301), pasikelia antrasis, apšviestas trimis augštais langais ir padalintas aiškiu ritmu korintinėmis kolonomis ir piliastrais. Iš jo, tarpininkaujant liaunioms voliutoms, išsivysto siauresnis trečiasis ir ant to dar siauresnis ketvirtatis augštas arba pažiobė, nors visai nepanaši į pažiobę (žiūr. pav. 302). Trys viršutiniai augštai turi keistus kryžius, panašius į monstrancijas, kokių

Lietuvoje aptinkame gana dažnai. Panašią pažiobę matome ir choro gale (žiūr. pav. 303). Bokštas, augščiausias Vilniuje, pastatytas jau baroko metu, tapo charakteringiausiu Gedimino miesto ženklu. Bažnyčios viduje chorą apsupa nepertraukiama eilė altorių kuriems aukso ir visokių spalvų nesigailėjo. (Žiūr. pav. 304). Iš pirmykščios architektūros bepaliko spyriai ir gotiniai langai.

Pav. 310. Figūros ant archivoltų šv. Petro ir Pauliaus bažn., Vilniuje.

Stovinčios prie šv. Jono bažnyčios buvusios j ė z u i i t ų k o l e g i j o s, paskiau universiteto, rūmai, statyti vėlyvojo renesanso stiliumi, pasiliko nepaliesti. Tik buv. aliumnato mūrai, apvesti kadaise iš visų pusių arkadomis, pagedo, pristatant naujus trobesius. Arkados, taip gyvai atmenančios saulėtą Italiją, dabar tik iš dviejų šalių duoda pastogę blogu oru ir malonų pavėsį karščių metu. Arkados vartojo taip renesansas, taip ir barokas, taigi jos drąsiai gali stovėti šalia barokinių trobesių, nėkiek nekenkdamos vaizdo harmonijai (žiūr. pav. 301). Čia turiu dar pažymėti, jog humanitarinių mokslų įstaigoms renesanso klasikinės lytys gerai pritinka ir jos tiems tikslams dažniausiai vartojamos.

Pav. 311. Figūros ant archivoltų šv. Petro ir Pauliaus bažn., Vilniuje.

Taīp pat barokizavo ir Domininkonų bažnyčią. Jos konstrukcija siekia pačios krikščionybės pradžios Lietuvoje. Šviesì kopula su augštu cilindru -žibintu gausiai apšviečia milžinus altorius, kuriuose viršų ima rokoko ornamentai (žiūr. pav. 305), Todel mums teks apie juos plačiau kalbėti atatinkamame skyriuje. Čia tīk priminsiu keistą sakyklą, pastatytą ant klausyklos ir pasibaigiančią altoriaus architektūra (žiūr. pav. 223) ir vargonų emporų piliorius, stovinčius ant galvos (žiūr. pav. 222). Dauguma langų turi segmento lankus, davusius pavyzdžių ìr kitoms Lietuvos bažnyčioms. Domininkonų bažnyčia, apstatyta namais, tik iš tolo pasirodo visame savo grožyje. Jos gyvos pažiobės īš galų ir ant apsidų ir savotiški bokšteliai sudaro tikrai malonų vaizdą. Žiūr. pav. 306.

Pav. 312. Figūros ant archivoltų šv. Petro ir Pauliaus bažn., Vilniuje.

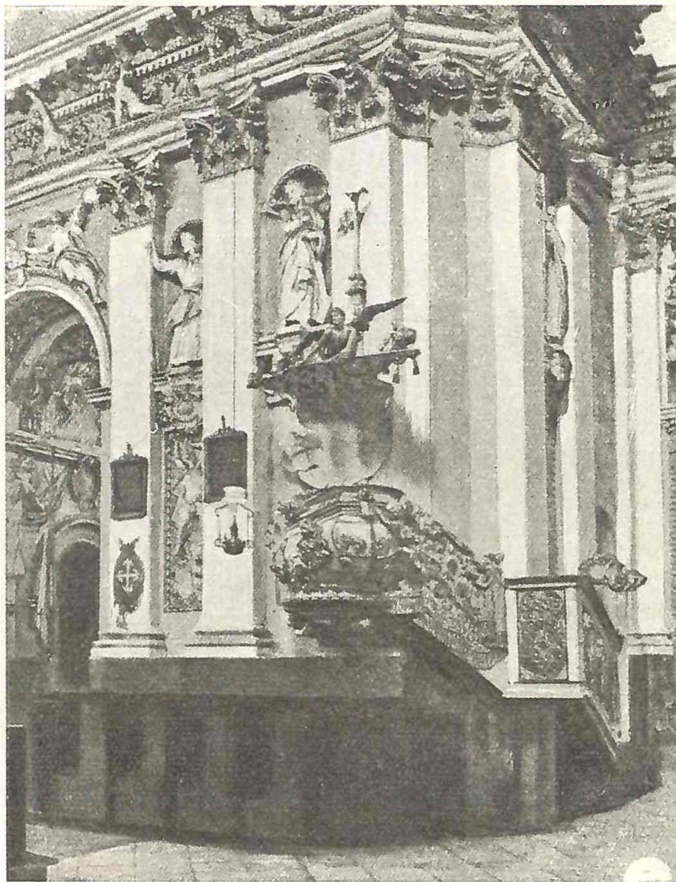
Šv. Jurgio bažnyčia taip pat vidurinių amžių pastatas, bet vėliaus barokizuota. Pažymėtinos jos trys laipsniais pasikeliančios pažiobės ir visai žema skyrium stovinti varpinė. Vidų puošia gražiausis Vilniuje rokoko.

Barokizuota ir grynai gotinė Bernardinų bažnyčia (žiūr. pav. 134). Tik iš oro ji vien vakarų fasadoj rodo barokines lytis. Viduje borokas eina lenktynių su rokoko.

Šv. Mykolo, bažnyčia kiek galima spėti iš vakarinės jos fasados, bus statyta renesanso stiliumi, bet spyriai (kontrforsai) iš šalių leidžia manyti, jog ji pirma buvusi gotinė. Ar šiaip ar taip, jos fronto pažiobė ir persmaugti bažnyčios ir varpinės bokšteliai aiškiai skelbia baroką (žiūr. pav. 307), Renesansiniai altoriai ir Sapiehų antkapiai patvirtina nuomonę, jog ir bažnyčios konstrukcija buvusi renesansinė. Be to ją statė Leonas Sapieha 1593—1596. m., taigi vėlyvojo renesanso metu. Fundatorius paskyrė bažnyčią savo giminės laidojimo vieta. Sunaikìnta rusų, ji buvo atnaujinta 1905. m.

Baroko laikmečiu atsirada daug naujų bažnyčių, iš kurių tik žymesnes čia pominėsime.

Puikiausia baroko ir išviso Vilniaus bažnyčių be abejo yra šv. Petro ir Pauliaus bažnyčla Antakalnyje, dievaitės Mildos šventyklos vietoje. Iš tolo ji ne kažkaip atrodo, bet prisiartinus, pasirodo tikru meno kūriniu. Manytumei, jos architektorius Jonas Zaor'as iš Krakuvo toli nematė. Žiūr. pav. 308. Jo bokštams trūksta šaunumo ir kopula rodos priplokšta. Nors bažnyčią statė baroko klestėjimo metu (1668 - 1684), tačiaus jos vidurinė nava paduoda renesanso dvasia. Nežiūrint plastikos gausumo, čia viešpatauja šventa ramybė ir prakilnus rimtumas. Figūros ant archivoltų rodo pavyzdingą trapų baroką. Jų ramūs mostai ir dangaus laime persiemę veidai žadina pagarbą ir pasitikėjimą. (Žiūr. pav. 310, 311, 312). Kopuloj gyvas barokas gražiai harmonizuoja su rimtu renesansu. Tik perdaug kuklus didysis altorius, susidedąs iš vieno paveikslo ir keturių figūrų, be jokios architektūros, kiek tiek gadina visumos įspūdį. Nemaž nustebina romaniniai korintinis architravas su mitologiniais paveikslais barokinėj krikščionių šventykloj. Žiūr. pav. 309. Jame matome neabejotinai klasikines lytis. Ant piliastrų kapitelių eina pirma trys sijų eilės, paskui turtingas plastikos fryzas ir ant jo kepurėjantis korintinis gzimzas. Nuostabu, kad fryze nera nė vieno krikščioniško motyvo. Vien tik putės (amuretai) žaidžia, jodami ant paklusnių delfinų ir jaunos vandens nimfos nardo bangose, lydimos erotų. Toksai fryzas ir renesanso bažnyčiose retai sutinkamas. Laimė, kad mūsų liaudis nepastebi tų pagoniškų šventenybių, manydami, jog po bažnyčios skliautais tegali skraidyti angelėliai ar kitos dangiškos dvasios. Barokinė sakykla (žiūr. pav. 313), papuošta iš šalies prieškabiais su aukso spurgais, gražiai harmonizuoja su tolesnėmis nišėmis turtingomis uždangomis. Visai kitaip apsireiškia šalinės navos. Ten matome baroką jo augščiausiame laipsnyje. Ten viskas skamba fortissimo. Užteks čia priminti jau minėtusius atlantus, ekvilibrujoančius ant pečių tvirtus piliūorus. Jose viršų ima šabloninė plastika. Tokių figūrų, kaip viduri-

Pav. 313. Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčios sakykla, Vilniuje.

Pav. 314. Šv. Teresės (Aušros vartų) bažnyčia, Vilniuje.

nėj navoj visai neaptinkame. Tik laimė, kad jos siauros ir apžiūrimos dalimis. Todel gerasis įspūdis, kurio teikia vidurinė nava, palieka, ir apleidi bažnyčią maloniai patenkintas. Plastikos darbus vedė italai Giovanni Galli ir Pietro Peretti. Jų priežiūrimi darbavosi apie 300 skulptorių ir mūrininkų. Priskaito iki 2000 figūrų, puošančių tą tikrai puikią šventyklą. Jei toksai plastikos gausumas nekenkia ramybei, turime padėkoti Martyno de Alto Monte fres kams vidurinės navos velvėj. Savo kontrastu jie jungia vienodai baltą apačią į neskaidomą vienetą.

Šv. Teresės bažnyčia pas Aušros vartus, pradėta 1647.m. ir pastatyta lėšomis Lietuvos pakanclerio Stepono Pociaus ir miesto galvos Igno Dubavičiaus, rodo traupas Vignolo lytis ir gyvai primena savo fasada šv. Igno, Zuzanos ir Il Gesù bažnyčias Romoje (žiūr pav. 314 ir 237—240). Vidus, padalintas augštų piliastrų poromis, savo klasikiniu architravu ir apvaliais skliautais su iškarpomis ties langais teikia gana rimto įspūdžio. Altoriuose barokas imasi su rokoko ir, gražiai susitaikinę, pagamina puikų ir malonų vaizdą. Kai kurie altorių paveikslai, apmušti aukso ir sidabro skardomis, rodo oriento įtaką. Noras pasididžiuoti blizgučiais nemalonus taip rimtoj ir puikioj šventykloj. Tik kova su stačiatikiais gali pateisinti tokį barbarišką skonį.

Tas naivumas būtų lengviau pakenčiamas šv. Kazimiero katedroj, perdirbtoj 1832. m. į stačiatikių cerkvę. Rusai net jos patrono vardą atmainė, pavadindami ją Mikalojaus bažnyčia. Jų negalėta atleisti šv. Kazimierui jo pagalbos lietuviams mūšyse su maskoliais ir įsakymo neleisti statyti naujų cerkvių ir taisyti senųjų. Nuostabu, kad jie architektūrą ir ornamentus paliko nepaliestus.

Dar labiau nustebina ikonostaso (paveikslų sienos) išpuošimas baroko ir rokoko ornamentais. Nesuprantama, ar tai misioneriaus, ar menininko mintis. Šv. Kazimiero bažnyčia, pastatyta 1596—1604 m., buvo pirmoji Vilniaus katedra ir parodė pirmą kopulą Gedimino miestui. Apie jos architektūrą, keletą kartų nukentėjusią per gaisrą, nieko apriboto pasakyti negaliu. Jos ornamentacija nesiekia toliau 18. šimtmečio. Tuo pačiu metu bus statyta ir bažnyčios priemenė, kur šalia baroko lyčių matome klasikinių ir rokoko ornamentų. Žiūr. pav. 315.

Tipingiausios yra š v. K a t a r i n o s ir M i s i o n i e r i ų b a ž n y č i o s. Savo augštais, lengvais, šauniais bokštais ir augštais, giliai ramtytais geveliais (pažiobėmis) jie jau iš tolo vilioja meno mėgėjo akis. Panašių bažnyčių aptinkame visoj Lietuvoj: Kaune, Minske, Gardine, Vitebske, Dinabarke ir kitur. Misionierių bažnyčia statyta 1626 m., taigi baroko stiliaus pradžioje. Maž daug tuo pačiu laiku bus kilusi ir šv. Katarinos bažnyčia. Jos taip panašios viena antrai, jog jų atvaizdai be parašų lengvai galima sukeisti. Žiūr. pav. 316 ir 317. Abi turi pažiobes iš vakarų ir rytų galo, abiejų bokštai vienodą architektūrą ir augštų skaičių. Vidaus ornamentacija parodo vėlyvesnį laiką, kadangi jame viršų ima rokoko, kurio 17. amžiaus pradžioje dar nebuvo. Jis panaudotas taip sumaniai ir gražiai, jog galėjo būti vartojamas tik jo klestėjimo metu žiūr. pav. 318. Gaila, kad abi bažnyčios neturi kopulų. Jos būtų geriau pabrėžusios puikiųjų dekoracijų grožį.

Pav. 315. Šv. Kazimiero bažnyčia (pirmoji katedra), Viiniuje.

V o k i e č i ų e v a n g e l i k ų b a ž n y č i o s barokas pasižymi didesniu kuklumu, bet ir gera skonimi. Pastebetina, kad čia ne tik altorius ir sakykla, bet ir suolai resp. galerijos turi barokines lytis.

Priešais š v. T r e j y b ė s (uniatų) b a ž n y č i ą iš Aušros gatvės aptinkame labai p u i k i ą a n g ą. Ji taip banguoja horizontaliai ir vertikaliai, kad viršija Barominio atkakliausius veikalus. Pati bažnyčia, pastatyta bazilionų 1514 m. kentėtojų Antano, Jono ir Eustachijo nužudymo vietoj, rodo bizantinę struktūrą. Tačiau ir jai barokas turėjo savo įtaką, jei ne pačiu statymo metu, tai nors atnaujinant bažnyčią. Jos boksteliai savo persmauktais šalmais rodo vėlyvojo baroko lytis ir dailiai harmonizuoja su augšta kopula.

Pav. 316. Misionierių bažnyčia, Vilniuje.

Stačiatikių šv. Dvasios cerkvė šalia šv. Teresos bažnyčios, palaikydama bizantinę rusišką architektūrą gavo barokinius altorius ir ikonostasą, gausiai dekoruotus rokoko ornamentais

Kaip vilniečiai mėgo baroką, geriausiai matome šv. Onos istorinėj bažnyčioj. Nežiūrint į dailiąją gotiko architektūrą kurią Napoleonas I. geidė ant delno nusinešti į Paryžių, jie tačiau gotinius altorius pakeitė barokiniais.

Pasaulinė architektūra taip griežtai laikėsi baroko, jog nepriėme net rokoko dekoracijų, nors Lietuvos magnatai taip mėgo sekti francūzų pavyzdžiu. Deja, gaisrai, taip dažnai aplankiusieji mūsų sostinę, sunaikino maž ne visus geresniųjų laikų rūmus. Likusieji turi daugiau istorinės, negu estetinės vertės. Taip jie apleisti ir sukiužę.

Kaune.

Kauną, kaip ir Vilnių, galime vadinti barokiniu miestu. Visos katalikų bažnyčios — o jų čia dauguma — jei ne barokinės, tai nors barokizuotos, išėmus vienintėlę Vytauto bažnyčią. Šiaip jau rūmų panemunės mieste net daugiau aptinkame, negu sostinėje (žiūr. pav. 319, 320, 328, 329).

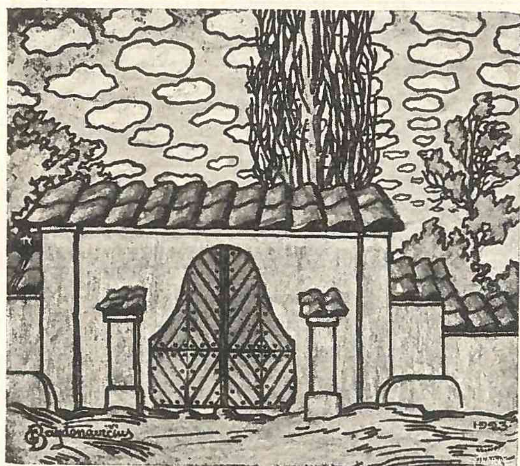
Pav. 317. Šv. Kotrynos bažnyčia, Vilniuje. Iš Bulhako fot. reprodukcijos.

Iš barokizuotų bažnyčių, be abejo, žymiausia būs šv. Petro ir Pauliaus katedra, kadaise fara, — parapinė bažnyčia, dabar bazilika. Statyta XV. amžiuje gotiniu stiliumi (žiūr. pav. 136) iš raudonų plytų, pavergus barokui krašto architektūrą, po didžiojo gaisro, sunaikinusio visą miestą 1770 m. ir pavertusio katedrą į griuvėsius, jinai tapo atstatyta jau tikro baroko dvasioje lėšomis Stanislavo Augusto, paaukavusio 40,000 zlotų. Paskui ją atnau-

jino mūsų garsaus muziko Stanislavo Moniuškos sūnus, tapytojas Jonas Moniuška, padedant tapytojui Čajevičiui. Andriolli'o paveikslai (Trijų Karalių, šv. Cecilijos), piešti lietuviškais motyvais, davė bažnyčiai tautinio kolorito. Šio amžiaus pradžioje vyskupas Paliulionis šalia prezbiterijos iš pietų pusės pristatė jai puikią naujojo gotiko koplyčią gr. Przezdziecki'ų lėšomis. Pačioje bažnyčioje iš go-

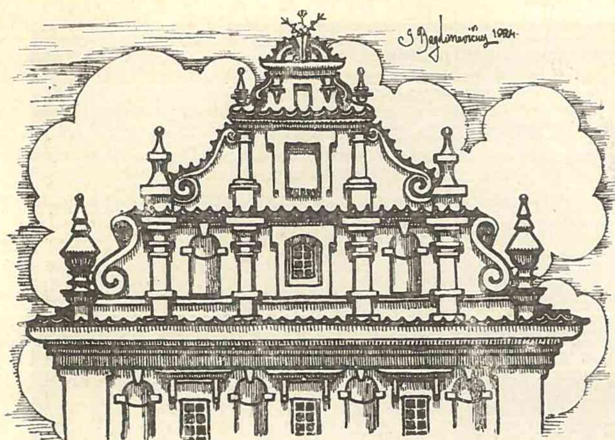

Pav. 318. Šv. Kotrynos bažnyčios vidus, Vilniuje.

Pav. 319. Anga šv. Trejybės bažnyčios kieme, Kaune. Gerhardo Bagdonavičiaus piešinys.

tinio stiliaus liekanų vien langų lankai beliko. Vidus visas barokizuotas, neišimant net struktūros. Vidurinę navą dengia bačkos velvė su iškarpomis ties langais. Stori pilioriai suskaidyti korintiniais piliastrais. Architravas eina tiesia linija, bet ties pilioriais bei piliastrais tankiai laužomas, ypač jųjų kertėse. Ant archivoltų freskai iš šv. Petro ir Pauliaus gyvenimo. Prieš piliorius stovi šaliniai altoriai, kuriems be barokinių lyčių netrūksta ir rokokinių. Perdidį jųjų gyvumą sulaiko didysis milžinas altorius. (Žiūr. pav. 321). Nežiūrint baroko architektūros ir plastikos, jis veikia rimtai į visą bažnyčią. Viršutiniame augšte Kristus siunčia apaštalus ganyti savo brangias aveles. Apatinio augšto paveikslas rodo Išganytojo mirtį už nelaimingąją žmoniją. Tos mirties vaisius išnešiojo po pa-

Pav. 320. Šv. Trejybės bažnyčios klebonija, Kaune. Gerhardo Bagdonavičiaus piešinys.

saulį apaštalai, stovintys tarp klasikinių korintiškos tvarkos kolonų. Jie savo mokslą patvirtina mirtimi, kurios įrankius turi rankose. Tas atpirkimo ir išganymo darbas tęsiasi per visą bažnyčią Dievo stalu, sakykla, klausyklomis, freskais ir altorių paveikslais. Didžiausiame įvairume visur matome neskaidomą vienybę. Palyginę Kauno katedrą su Vilniaus, turėsime pirmajai pripažinti neabejotiną visais atžvilgiais viršenybę. Bet apie tai pakalbėsime savo laiku, rašydami apie klasiškąjį stilių. Turėdama 28 m. augštumo, 84 m. ilgumo ir 34 m. platumo, jinai dar bus visų augščiausia, didžiausia, o gal ir senausia Lietuvoj. Tik iš oro ji nekaip rodos. Stovėdama tarp siaurų gatvių, apstatyta menkomis krautuvėlėmis, ji taip nežymi, kad nevienas turistas pro ją praeina, visai nežinodamas, jog praleidžia įdomiausią senojo Kauno architektūrą. Tik atatinkami bokštai galėtų pataisyti, ką pelno troškimas pagadino.

Pav. 321. Kauno bazilikos didysis altorius. Iš Marčiukaičio fotografijos.

Šv. Jurgio — kadaise benediktinų, dabar seminarijos — bažnyčia, pradėta 1471. m., o pabaigta tik septinioliktame amžiuje, siekia savo išsivystymu trijų stilių — gotiko, renesanso ir baroko — epokų. Nenuostabu, jei jos architektūroj matome visų trijų stilių mišinį. Tik viduje viršija barokas. Ypač didysis altorius pasižymi jo lytimis. Pastaruoju laiku ją papuošė lietuviškais motyvais. Taigi šiupinys pasidarė dar tirštesnis. Mums, lietuviams, žinoma, tai patinka. Bet svetimšaliai gal ir abejotų apie mūsų skonies tobūlumą, tačiau laudanda voluntas.

Iš pirmykščio š v. M y k o l o (b e n e d i k t i n i ų) b a ž n y č i o s stiliaus teliko kontrforsai, nurodą į gotiką (žiūr. pav. 322). Visa barokizuota, ji tačiau iš oro pasižymi didžiu kuklumu. Jos bokštelis atsiduoda senove ir savo aštuonkampe kopula tiekia visam miestui charakteringos senobinės išvaizdos.

Seniausia baroko bažnyčia Kaune yra, D o m i n i n k o n ų b a ž n y č i a šalia buv. šv. Domininko ordeno vienuolyno, pertaisyto rusų berniukų gimnazija. Ją pastatė 1612 m. Sunaikinus rusams altorius ir sakyklą, ji tik stiliumi atmena pirmykštį savo paskyrimą.

Pav. 322. Šv. Mykolo (benediktinių) bažnyčia, Kaune.
Iš Marčiukaičio fotografijos.

Nedaug ką jaunesnė ir parapinė š v. T r e j y b ė s — kadaise bernardinų — b a ž n y č i a, pastatyta lėšomis Smolensko kaštetiono A l e k s a n d r o M a s s a l s k i ' o 1634 m. Savo keturkampiu bokštu iš šono ir balta varsa ji primena Italijos baroką. Būdama visai trumpa ir turėdama tik vieną augštų langų eilę, ji rodos lyg didžiulė, salė, kraute prikrauta altoriais, už kurių nesimato nė sienos. Jųjų architektūra, rodos, švenčia baroko triumfą. Pažiobės vyniojasi kaip skiedros, kolonos sukasi tarsi grąžtai, kiauri ramsčiai neša sunkų architravą. Matyti, sunkumo sąvokos architektorius visai nepripažino. Skardos paveikslai rodo oriento skonį, mėgstantį blizgučius. Žiūr. pav. 323. Baroko lytis aptinkame dar vienuolyno (klebonijos) gale ir sodno angoje (žiūr. pav. 319 ir 320). Tik pastaroji labai sukiužusi ir reikia pataisos. Gailu būtų, jei tokie meno dalykai per nepriežiūrą dingtų. Anot chronisto visa aikštė ties bažnyčia buvo apstatyta puikia architektūra. Dabar iš jos tik kelios pažiobės liko. Visur tematyti lygūs, be stiliaus, bjauriai marginti namai. Nuostabu, kad ir kapitula nemokėjo branginti senovės liekanų turto.

Š v. K r y ž i a u s (karmelitų) b a ž n y č i a estetikos atžvilgiu reikia dėti pirmoj vietoj Kauno šventyklų tarpe. Ją statė Dorota Nabova 1510. m., bet atstatė kun. Kazimieras Juodkevičė 1685. m. Žiūr. pav. 324. Pirmoji bažnyčia tegalėjo būti renesansinė, kadangi baroko dar nebuvo, bet ir pastaroji nedaug nutolo nuo renesanso. Kuklų frontą gražiai puošia du dailiu bokštu, pasibaigiančiu kopulų šalmais su laternomis, apstatytais bukiais bokšteliais. Augšti pus-

apskriti langai teikia bokštams lengvumo, piliastrai gi kertėse gracijos ir įvairumo vienodam keturkampiui mūrui. Storas bokštelis ant pažiobės atitiesia vertikaliai stogo pražulnias linijas ir gražiai tarpininkauja tarp bokštų. Piliastrai puošia ir kryžmos galų kertes. Įėjęs į vidų, stovi pagautas malonios lyčių ir spalvų harmonijos, kurios švelnūs tonai koncentruojasi kryžmos dailioj kopuloj, veikiančioj savo žavinančiais freskais taip galingai į žmogaus dvasią. Deja, ta kopula nepasikelia ant stogo ir šviesą gauna iš apačios. Yra tai vadinamoji bohemiška kopula, prikabinta prie stogo. Laužytas architravas pasižymi klasikinėmis lytimis, kaip ir didysis altorius (žiūr. pav. 325). Bažnyčios konstrukcija primena Il Gesù Romoje. Šalinėse navose įtaisytos koplyčios. Čia turiu pažymėti, jog perdaug

Pav. 323. v. Trejybės bažnyčios vidus, Kaune.
Iš Marčiukaičio fotografijos.

gyvas barokas, kaip pav. šv. Trejybės bažnyčioj Kaune, estetiniai išlavintai skoniai neduoda tiek pasigerėjimo, kiek ramus ir gerai suharmonizuotas. Jei baroką sutiko tiek nepalankių kritikų, tai delto, kad baroku statyti ėmėsi diletantai arba menininkai be talento. Apkraudami architektūrą ornamentais, jie stengėsi paslėpti savo silpnybes ir davė ne baroką, bet baroko baroką, aiškiau kalbant, barokinių papuošalų krautuvę, kur, trūkstant vienybės, išėjo ne veikalas, bet veikalai be ryšio, kas griežtai prieštarauja baroko dvasiai. Karmelitų bažnyčia Kaune ryškiai pasako, jog geri menininkai barokiniu stiliumi duoda dailiausių kūrinių.

Jėzuitų bažnyčia rodo tipingą barokinės architektūros pavyzdį. Žiūr. pav. 326. Žinome, jėzuitai vartojo baroką kovai su protestantais, todel pastarieji baroką ir pavadino jėzuitų stiliumi. Jog barokas nebuvo propagandos stilius, užtektinai įrodėme baroko įžangoj. Čia tik atminsiu, kad charakteringiausias jėzuitų architektūros ženklas buvo gausia ornamentacija ir du augštu bokštu, pa-

sibaigiančiu persmaugtais svogūno šalmais. Tokias šventyklas matome visur, kur veikė Jėzaus ordenas. Dabartinė jėzuitų bažnyčią Kaune pastatė 1759. m, bet 1824. ją pavertė stačiatikių cerkve. Perdirbdami ją savotiškai, rusai apiplėšė pirmykščius jos ornamentus, kurie, sprendžiant iš likusiojo didžiojo altoriaus, turėjo būti puikiausi. Bažnyčios konstrukcija tikrai barokinė: plati vidurinė nava, siauros gi šalinės paliktos tik praeiti. Frontas, sujungtas su greta stovinčiais namais, galėjo būti turtingesnis. Bokštai dėliai šalinių žemų*) pastatų rodos peraukšti. Visa bažnyčia iš oro gyvai primena šv. Katarinos ir Misionierų bažnyčias Vilniuje. Prie bažnyčios buvo kadaise jėzuitų kolegija, sunaikinta maskolių 1665. m. Praėjus karo audrai, ji ir vėl tapo atstatyta ir gavo iš Lietuvos Didžiųjų Kunigaikščių ir magnatų žemės ir dvarų sau išlaikyti. Kaip visur, taip ir Kaune jėzuitai užsiėmė mokslu ir buvo uoliausi kultūros platintojai mūsų krašte. Gimnazija, įsteigta prie Kauno kolegijos, išleidė gana įžymių mokslo vyrų. Joje darbavosi ir mūsų neužmirštinas dainius Adomas Mickevičius, taip gražiai apdainavęs mūsų tėvynę kad ir lenkų kalba.

Pav. 324. Šv. Kryžiaus (karmelitų) bažnyčia Kaune.
Iš Marčiukaičio fotografijos.

Šv. Getrūdos kukli bažnytėlė meno atžvilgiu nieko ypatinga neduoda (žiūr. pav. 327), bet Laisvės alėjos triukšme ji maloniai atgaivina sielą, teikdama ramybės savo šv. tyla. Palaikoma pavyzdingoj tvarkoj, ji dar duoda ir estetinio pasigerėjimo. Kadaise apie ją buvo kapinės, užėmusios dabartinio parko ir kelių namų plotą. Prie jos gyveno gailestingos seserys ir iki šiai dienai ją tebevadina „šaritėmis“ nuo francūzų žodžio „charité“ — gailestingumas.

Iš pasaulinės architektūros maž beliko barokinių trobesių. Anot vietinės chronikos, sunaikino juos gaisrai, dažnai aplankiusieji panemunės miestą. Ypač didysis gaisras apie 1770. m. daug žalos pridarė. Po tokios nelaimės miesto gy-

*) Tokie buvo leidžiant pirmą kart architektūros istoriją.

Pav. 325. Šv. Kryžiaus bažnyčios vidus, Kaune. Iš Marčiukaičio fotografijos.

ventojai vargiai begalėjo svajoti apie stilinius rūmus. Pietizmo stoka meno veikalams pagaliau neleidė ir likusiųjų branginti bei palaikyti. Nenuostabu tada, jei iš visų senovės gražybių beliko kelios angos ir pažiobės. Deja, visi jie dingo. Tik pati rotužė ir Maironio namai liudija apie senovės architektūros grožį.

Rotužė arba Baltoji Gulbė yra žymiausis ir gražiausis ne tik Kauno, bet ir visos Lietuvos rūmas (žiūr. pav. 328). Pastatė jį miestas, padedant pačiam, Didžiajam Kunigaikščiui Stanislavui Augustui 1771. m. Iki šiolei jis palaikė savo pirmykštę išvaizdą. Tik vidus visai perdirbtas ir galutinai pagadintas. Baltoji Gulbė imponuoja ne tiek didumu, kiek savo puikia barokine architektūra. Jos architektoriaus turėta geros, rūpestingai išlavintos skonies. Keturkampis dviem augštais namas su nukamieniu lengvu bokštu gale duoda jai iš tolo bažnyčios siluetą. Tik prisiartinęs matai, jog tai pasaulinis rūmas, ne bažnyčia. Bokštas turi šešius augštus ir smailų, persmaugtą šalmą. Apatinis augštas, papuoštas stambia rustika ir apšviestas nedideliais langais, rodo remiamos jėgos galią sun-

Pav. 326. Jėzuitų bažnyčia, Kaune.
Iš Marčiukaičio fotografijos.

kiai naštai palaikyti. Antrame augšte matome terasą, aptvertą baliustrada, ir dvi eili langų, iš kurių apatiniai visai panašūs į paties rūmo langus, bet viršutiniai, prie pat gzimso, platūs ir žemi, maskuoja rūmo ir bokšto augštų nevienodumą. Architektoriaus, norint pridengti stogą ir rūmo priešakinę sieną, duota bokštui plokšti sparnai ir pakelta antras augštas viršum stogo apačios, apvainikuojant sparnus baliustrada. Trečias augštas turi pusapvalius langus, dengtus barokine

Pav. 327. Šv. Gertrudos bažnyčia, Kaune.
Iš Marčiukaičio fotografijos.

pažiobe. Čia stogą pridengia voliūta su trumpia baliustrada viršuje. Ketvirtą augštą puošia iš priekio maža terasa su baliustrada tarp dviejų stulpiukų. Jis pasikelia viršum stogo ir iš keturkampio pamažu pereina į aštuonkampį. Sumanus architektorius tai įvykino, nukirsdamas kertes ir jose įstatydamas korintinės tvarkos kolonas. Ant tų kolonų penktasis augštas turi stulpiukus, pateisinančius siauresnius kampus. Ant jų kadaise stovėjo lenkų karalių figūros, nepatikusios, žinoma, rusams ir todel pašalintos. Jų vietą galėtų užimti Lietuvos kunigaikščiai. Pastara-

sis augštas, nebereikalingas maskavimo, jau be jokių priedų pasirodo tikru aštuonkampiu. Visus augštus, išėmus apatinį, Romos koloseumo pavyzdžiu puošia doriniai, joniniai ir korintiniai piliastrai. Rūmo apatinis augštas apklotas rustika lygiai kaip ir bokštas, antras gi augštas suskaidytas piliastrais ir jo langai papuošti storomis trikampėmis pažiobėmis, kokių nematome apatiniame augšte. Iš pietų pusės vidury rūmo aptinkame trijų ašių rizalitą su peristilio portalu, ant kurio antrame augšte įtaisytas balkonas. Augštas, vidury perlaužtas stogas gražiai pritinka augštajam nukamieniam bokštui. Į rūmo vidų geriau neisime. Čia viešpatauja visiška anarchija ir galėtum nustoti geros skonies. Rusų biurokratų nesirūpinta meno kūriniais; jų stengtasi priperėti kuo daugiausia kanceliarijų kambarėlių. Rotužės architektorius buvo gerai prityręs statytojas, mokąs savo kūriniams įkvėpti atatinkamą dvasią. Nuo aštuoniolikto amžiaus pusės vakarų Europoj įvyko krypsnis į klasicizmą, pagaminęs pseudoklasicizmą. Buvo tai dirbtinas stilius, nesutinkąs su tų laikų pažiūromis ir davęs šaltos, stilingos, styvos ir nuobodžios architektūros. Kauniškis architektorius, nenorėdamas atsilikti nuo mados, irgi vartoja klasikines lytis, bet jo pastatas teikia visai kito įspūdžio. Jis šiltas, lengvas, gyvas ir linksmas. Sename kūne čia gyvena jauna baroko dvasia.

Pav. 328. Baltoji Gulbė (rotužė), Kaune.
Iš Kauno albumo.

M a i r o n i o n a m a i (žiūr. pav. 329) savo peristilio portalu ir laužtu, augštu stogu gyvai primena rotužę. Tik rizalitas pasikelia keturiais augštais ir klasikinių lyčių čia visai maža. Antrojo augšto langai dengti i š r a i t y t a i s stogeliais. Tarp pirmo ir antro augšto vietoj gzimso matome ovalias plokštis.

Iš modernaus baroko trobesių paminėtina miesto teatras — dabartinė opera—ir Valstybės prezidento rūmai (žiūr. pav. 330 ir 331). Pirmykštis teatras, pastatytas architektoriaus — J. N. Galinevičiaus 1802. m., meno atžvilgiu nieko ypatinga nedavė. Prezidento rūmai turi fasadoj du rizalitu, pažymėtu rustika ir

savotiška atika. Viršutinis gzimsas remiasi ant konsolių ir ties atika ir portalo pažiobe gerokai išsilenkia aukštyn. Barokiniai kaminai yra retenybė, kurios niekur kitur nėsu pastebėjęs.

Pav. 327 Maironio namai, Kaune.
Iš Kauno albumo.

Atsisveikindami su Kaunu, pažvelgkime dar kartą į senąjį miestą (žiūr. pav. 332). Tai puikiausis peizažas, vertas geriausio teptuko. Nežinia, kodel mūsų meninikai tiek maž kreipia į jį domesio. Mūsų nūdienė sostinė, žiūrint iš kalno, taip pasakingai graži, kad jos ir atsižiūrėti negalima. Bet magazinuose veltui ieškosi jos atvaizdo. Paklaustas knygininkas trauko vien pečiais. „Atvirukų turime aibę, sako, bet Kauno? kam čia reikia?“ Kurpius be batų, juk tai paprastas dalykas.

Pav. 330. Opera, Kaune.
Iš Kauno albumo.

Pav. 331. Prezidento rūmas, Kaune.
Iš Kauno albumo.

Provincijoje.

Pažaislio bažnyčios siluetas (žiūr. pav. 333) gyvai primena Italijos renesansą. Renesansinės lytys dargi vyrauja jos architektūroj. Todel ją dėjome renesanso skyriun. Bet prisižiūrėję arčiau, rasime aibę ir barokinių formų. Paimkime tik varpinę (žiūr. pav. 334). Jos lenkti gzimsai tikrai barokiniai, šalmas taip pat. Palyginę pastarąjį su bokštų šalmais, rasime, kad jie visai panašūs. Įlenktas bažnyčios frontas taip pat baroką garsina. Analizuodami atsidėję, aptiksime ir daugiau barokinių lyčių. Taip, ovaliai lankstyti bokštų langeliai, ritminis portalas su nukirsta pažiobe, jo langas, kopulos rėmai ir kiti ornamentai turi baroko formas. Norint tikrai apibūdinti Pažaislio bažnyčios stilių, reikia pasakyti, og tai rimtas, ramus ir kiltas barokas. Ypač jos vidus pasižymi kilniu rimtumu

Pav. 332. Kauno vaizdas,
Iš Marčiukaičio fotografijos.

Pav. 333. Pažaislio bažnyčia.
Iš Marciukaičio fotografijos.

(žiūr. pav. 336). Kopulos piliorius suskaido klasikinės, marmoru apklotos kolonos. Klasikines lytis rodo ir architravas. Ant archivoltų matome gražius freskus iš Naujojo įstatymo. Visi ryškūs kontūrai, būtent: piliastrai, archivoltos, gzimsai ir fryzas apkloti marmoro plokštėmis. Kopuloj aptinkame freskus, vaizduojančius šv. Panelės apvainikavimą. Kopulos pietų pusėj iš oro matome saulės laikrodį su antrašu: „Sis memor occasus sole cadente tui“ — saulei leidžiantis atmink, jog ir tu mirsi. Apie puikius bažnyčios ir vienuolyno freskus teks mums kalbėti tapybos skyriuje.

Visai kitaip apsireiškia Jezno bažnyčios architektūra. Čia barokas skamba „fortissimo“. Pav. jos vargonų emporo (viškų) pilioriai taip išlenkti, kad jų profiliai panašūs į voliūtas (žiūr. pav. 337).

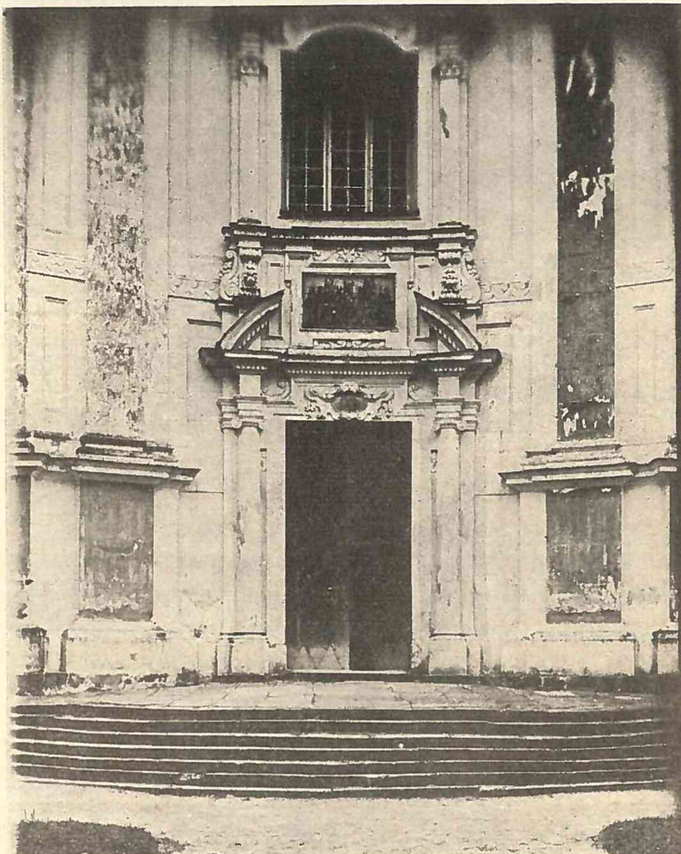

Pav. 334. Pažaislio bažnyčios varpinė.
Iš Marčiukaičio fotografijos.

Šiaulių bažnyčios kai kurios barokinės lytys mums jau žinomos iš renesanso skyriaus. Čia turiu pažymėti, kad jos vidus grynai barokinis. Žiūr. pav. 338. Didžiulė bažnyčia turi tik vieną išilginę navą, dengtą bačkos velve su iškarpomis ties langais. Nors ji labai plati, tačiau visa velvė skliausta iš mūro. Ant architravo eina baliustrada. Skersinėj navoj aptinkame gražią konchą (didelę raukšlėtą nišę geldos pavidalu), Žiūr. pav. 339. Šiaulių bažnyčia yra įvairių stilių konglomeratas. Čia randame gotinių, romaninių, renesansinių, barokinių, pagaliaus lenkiškų motyvų. Smailūs bokšto ir kertinių bokštelių šalmai, romaninis fryzas, toskaniniai piliastrai, baroko struktūra aiškiai tai patvirtina (žiūr. pav. 216—219). Palyginę fryzą su Smuglevičiaus Vilniaus

augštosios ir žemosios pilies piešiniais ir Katalikų konsistorijos vaizdu Vilniuje (žiūr. Vilniaus albumą), rasime, kad jis visai panašus į minėtųjų rūmų fryzus. Kadangi ir Kriokuve aptinkame tokius pat fryzus, suprasime, jog tai lenkų mėgiamas fryzas. Tiesa, jis paimtas iš romaninio stiliaus, bet lenkai jį savotiškai persidirbo ir vartojo atikai puošti.

Š i l u v o (Š i l a v o s) b a ž n y č i a pasižymi rimtumu (žiūr. pav. 340). Ją statė infulatas Bukaty 1786. m. Jos augštos giliai ramtytos pažiobės abejuose bažnyčios galuose, lenkti langų rėmai, laužyti bokštų gzimsai ryškiai skelbia baroką. Tik raudonų plytų medžiaga neleidė išsivystiti baroko ornamentacijai.

Pav. 335. Pažaislio bažnyčios portalas.
Iš Marčiukaičio fotografijos.

Bažnyčios struktūra irgi barokinė. Vidurinė nava, pustrečio karto platesnė už šalines, duoda gana erdvės pamaldoms. Šalinės sudaro koridorius praeiti. Todel ir šaliniai altoriai pastatyti prieš piliorius, idant iš vidurinės navos būtų aiškiai matomi. Tik šalinių navų galuose aptinkame po vieną altorių. Visos trys navos turi vienodą augštumą ir dengtos skersai bačkos velvėmis. Tai rodo vokiečių įtaką. Italai dengė savo bažnyčias irgi bačkos velve, bet ją klojo išilgai. Taigi pas juos viena velvė dengė visą navą, kada pas vokiečius tiek buvo velvių, kiek ir jungų. Vokiečių įtaką rodo ir altorių nepaprastas didumas. Italai tokių altorių niekados nestatė, bene paliepiant fundatoriui. Šiluvo bažnyčios šalinių navų altoriai, pasikeldami iki pačios velvės, bus, rodos, visų augščiausi visoj vyskupijoj. Tik didieji kai kurių bažnyčių altoriai galėtų su jais lygintis. Žiūr. pav. 341 — 343. Kaip bažnyčia iš oro pasirodo kukli, taip viduje ji žavi savo plastikos gausumu. Skulptorius buvęs italas. Tai galėjo būti, nors tikrų žinių trūksta. Aprašyti visos plastikos neleidžia visuotinės meno istorijos siauri rėmai. Cia tegaliu tik bendrais ruožais apibūdinti jos stilių. Figūrose visur skamba gyviausis barokas, bet gzimsatūroj matome klasikines lytis. Skulptoriaus atsidėjus sekta architektū-

ros eiga. Kaip vėliau pamatysime, apie 1750. m. Prancūzijoj ir kitose Europos žemėse grįžo klasicizmas, pagimdęs pseudoklasicizmą. Šiluviškis skulptorius jį ir pavartojo savo ornamentacijai. Pažvelgę į jo gzimsatūrą, pastebėsime, kad turi grynai korintines lytis, vartojamas romėnų. Ant korintinių kolonų eina korintinės sijos, paskui fryzas su amurėtais ir festonais, kurį aptinkame Romos Fortuna Virilis šventykloje, dar augščiau kiaušinių ir ant galo kepurėjantis gzimsas ant konsolių. Vis tai gyvai paimta iš romėnų architektūros. Žiūr. fig. 341. Tik nuostabu, kad mūsų menininkas įdriso net figūrinę plastiką skolinti iš stabmeldžių ir tai dar stebuklingai krikščionių šventyklai. Altoriuose be minėtų jau amurėtų matome mitologinius genijus, sėdinčius ant pirmojo augšto kerčių. Vargonų emporo priešakyje randame greifus*), oškų galvas, groteskus ir mūzas. Žiūr. fig. 344. Sakyklos garso stogelį remia hermai,*) tarp kurių plevėsuoja šventoji Dvasia (žiūr. pav. 341). Urnos ant altorių dar būtų pakenčiamos. Visą tą mišinį pagoniškųjų su krikščioniškais motyvais galime pateisinti tų laikų ornamentacijos dvasia ir pašalinimas tų mitologinių paveikslų, taip sąmojingai panaudotų, būtų tikras barbarizmas. Skirtumas tarp architektūros ir plastikos yra taip didis, jog reikia manyti, kad architektorius ir skulptorius buvo du asmenu. Galima spėti, kad architektorius buvęs vokietis, skulptorius gi italas. Kada pirmasis vengte vengė klasikinių lyčių, pastarasis kur tik galėdamas jas vartojo. Palikdamas navų architektūrą nepaliestą ir pasitenkindamas altoriais, sakykla ir krikštykla (žiūr. pav. 341), visą presbiteriją papuošė gausia plastika. Tarp korintinių piliastrų su puikiu architravu, fryzu ir ir gzimsais aptinkame katroj šalyj po balkoną, iš kurių pasikelia piramidos. Jų viršūnėj matome angelus, nešančius popiežiaus ir vyskupo insignijas. Visi altoriai turi po du augštu. Apatiniame matome viduryj paveikslus tarp statulų, viršutinis gi paliktas plastikai. Ties sakykla pastebime krikštyklą su šv. Jono Krikštytojo reljefu. Plastikos atžvilgiu Šiluvo bažnyčia yra viena įdomiausių ir puikiausių visoj vyskupijoj. Apie ją teks mums plačiau kalbėti lipdybos skyriuje. Visi mūsų tautiečiai gerai žino Šiluvo bažnyčią ir per Šilinę (šv. Panelės gimimo šventę, keliamą per aštuonias dienas) suplūsta čia nesuskaitomos žmonių

Pav; 336. Pažaislio bažnyčios vidus.
Iš Marčiukaičio fotografijos.

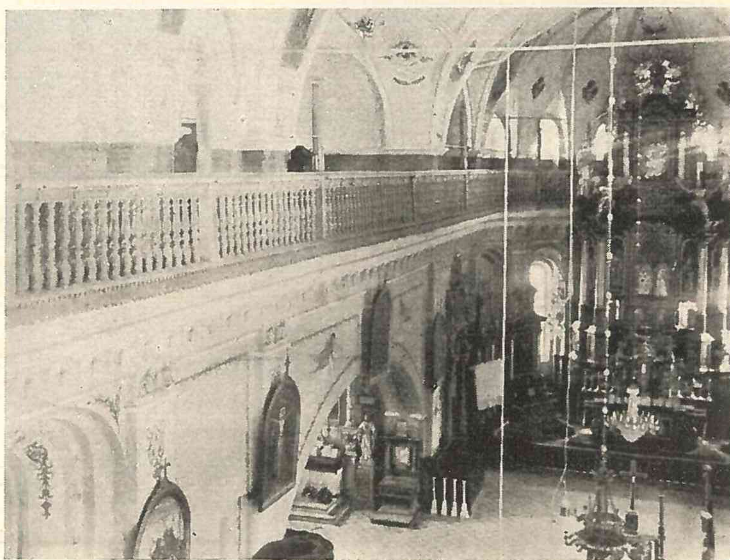
*) Visus nežinomus žodžius žiūrėk žodynėlyje architektūros pabaigoje.

Pav. 337. Jezno bažnyčios priekinė (bobinčius). Iš Marčiukaičio fotografijos.

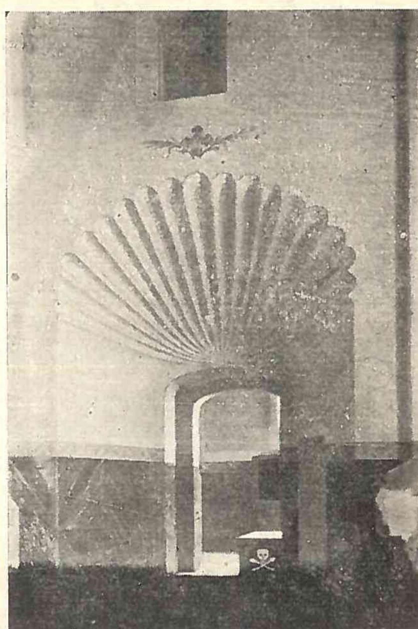
minios. Tik juos patraukia ne meno padarai, bet stebuklingas šv. Panelės paveikslas, vainikuotas 1786. m. Žemaičių vyskupo Stepono Gedraičio, įsakius popiežiui Pijui VI. Tas pats popiežius suteikė Šiluvo klebonams infulatų titulą. Deja, rūsų valdžiai persekiojant katalikų Bažnyčią, infulatų eilė greitai nutrūko. Reikia tikėtis, jog laisvei įvykus, ir šventojo Tėvo molonė taps panaudota.

Tytuvėnų šv. Panelės bažnyčia, netoliese nuo Šiluvo, 3 kil. nuo Pagryžuvio stoties, turi gryniausias baroko lytis visoj Lietuvoj. Ne tik jos konstrukcija, struktūra ir visa išvaizda skelbia baroką, bet ir ornamentacija pasižymi stiliaus grynumu. Ją pastatė Andriejus Valavičius (Wollowicz) 1614. m. Jai prijungtas bernardinų vienuolynas, vėliau rusų panaikintas. Prieš bažnyčios frontą yra didelis kiemas, apvestas arkadų kryžgangiu. Jo viduryje matome koplyčią žemu, storu bokštu. Jos pietų gale pro dvejas duris įeiname į laiptų koridorius, kurių gale randame bokšto koplytėlę su altoriumi priešakyje. Šalia jo kairėje stovi stebuklingas Ecchomo — Viešpats Jėzus, apvainikuotas erškėčiais, kaip jį Pilotas parodė žydams iš teismo rūmų balkono (žiūr. pav. 349). Kiekviename laipte matome šv. relikvijas po stiklu. Tais laiptais žmonės lipa keliais, bučiuodami kiekvieno laipto relikvijas. Yra tai imitacija Sancta Sanctorum koplyčios Romoje, kurioje sukrovė atrastus katakumbose ir kitose vietose šventųjų kaulus. Du nukamieniu bažnyčios bokštu pasikelia keturiais augštais iš kurių apatinį užstoja kryžgangis. Antrame

Pav. 338. Šiaulių bažnyčios vidus.

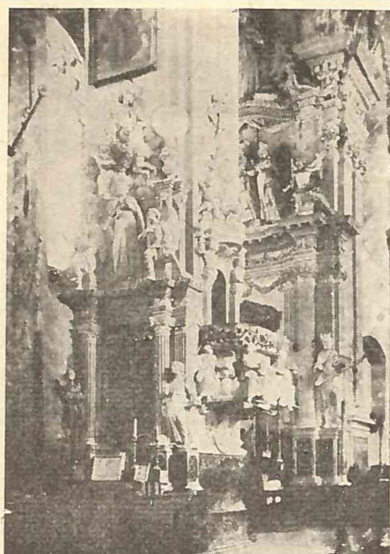
augšte matome negražius bokštų fundatorių herbus. Trečiame augšte tarp bokštų stovi stogo pažiobė. Ketvirtą augštą kepurėja persmaugti svogūno šalmai. Prieš didžiąsias d u r i s k r y ž g a n g i s išsivysto gražiu prienamiu. Žiūr. pav. 345. Viduje tiesios linijos visai nesimato. Čia viskas banguoja ir vingiuoja. Net triumfo lankas prieš didįjį altorių sukinėjasi vingiais (žiūr. fig. 346). Tačiau visame judesyje neaptinkame rokoko ornamentų, kas Lietuvoje reikia pripažinti retenybe. Didysis altorius, gausiai apšviestas iš šalies,savo gražiu ritmu ir gausia plastika teikia malonaus estetinio pasigerėjimo. Sakyklą galime pavadinti baroko šedevru (žiūr. fig. 347). Ji ne komponuota iš žinomų antikės lyčių, bet originalus menininko padaras. Tai ne kompozicija, bet modelis. Ir šaliniuose altoriuose nematyti šablono. Visoj bažnyčioj pilna harmonija, kurią pabrėžia dar gausi šviesa, leidžiama pro dviejų eilių langus. Gaila tik, kad bažnyčia neturi kupolos. Gražuolei dar trūksta vainiko. Norintiems susipažinti su baroko dvasia, patarčiau aplankyti Tytuvėnus, lengvai pasiekiamus Šiaulių Tauragės gelžkeliu. Bažnyčios monografija nemaž patarnautų meno mėgėjams ir sulaikytų neapribotą „dievdirbių“ savivalybę.

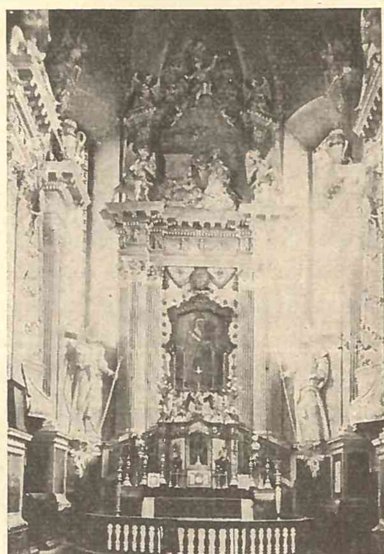
Pav. 339. Šiaulių bažnyčios koncha.

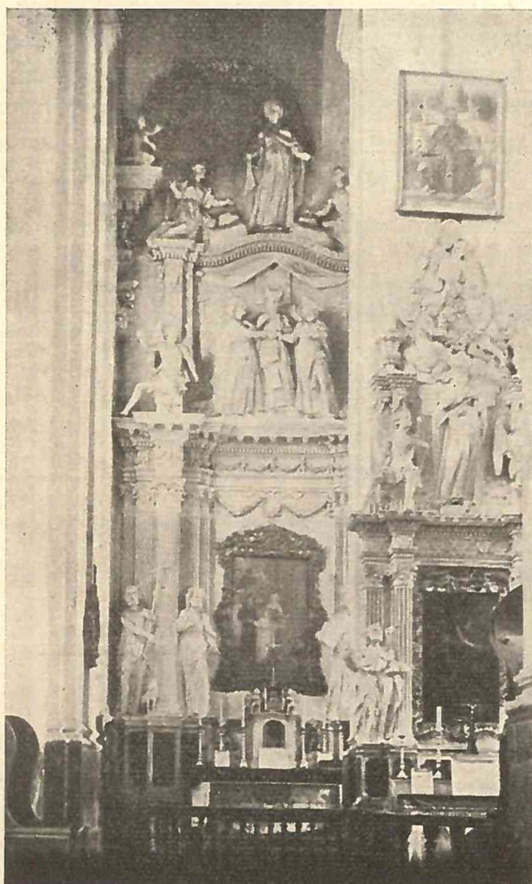
Pav. 340. Šilavos bažnyčia.

Pav. 341. Šilavos bažnyčios vidus.

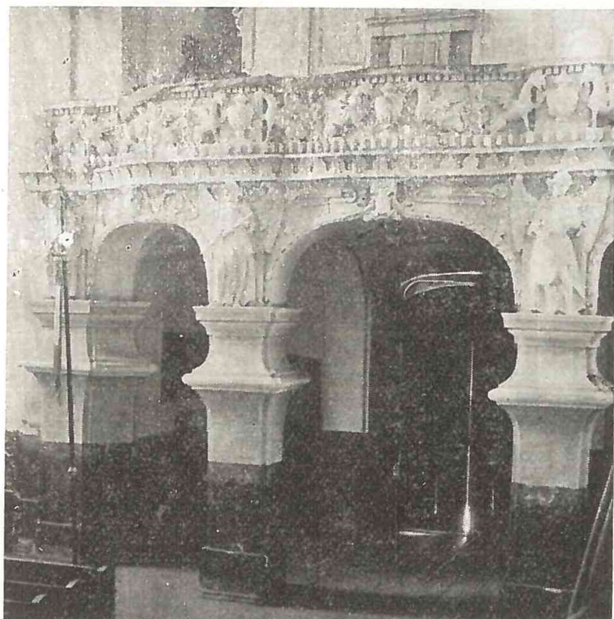
Pav. 342. Šilavos bažnyčios didysis altorius.

Pav. 343. Šilavos bažnyčios šalinė nava.

Kretingos bažnyčia, pastatyta Vilniaus hetmano Jono Karoliaus Chodkevičiaus lėšomis 1617. m., yra viena seniausių baroko bažnyčių Lietuvoje. 1908. m. Kretingos klebonas Kazimieras Petreikis ją žymiai praplatino, duodant plytas grafui Aleksandrui Tyškevičiui ir medį grafienei Zofijai Tyškevičienei. Reikalingus pinigus sumetė parapionys, bet penkius tukstančius paėmė iš gvardijono Felikso Rymkevičiaus palikimo. Dabar bažnyčia turi tris navas ir vieną augštą bokštą, apstatytą viršutinėj dalyje keturiais bokšteliais. Jo perdidį augštumą be minėtųjų bokštelių minkština dar stogo bokštelis antrame bažnyčios gale. Žiūr. pav. 350.

Prieš pertaisant bažnyčios architektūra pasižymėjo nepaprastu kuklumu. Niekur nematei nei gzimsų, nei fryzų, nei piliastrų, nei galėrijų. Velvės tinklas buvo vienintelis šventyklos papuošalas. Dabar šalinė nava iš žiemių pusės savo kontrforsais, pasibaigiančiais barokiniais bokšteliais,

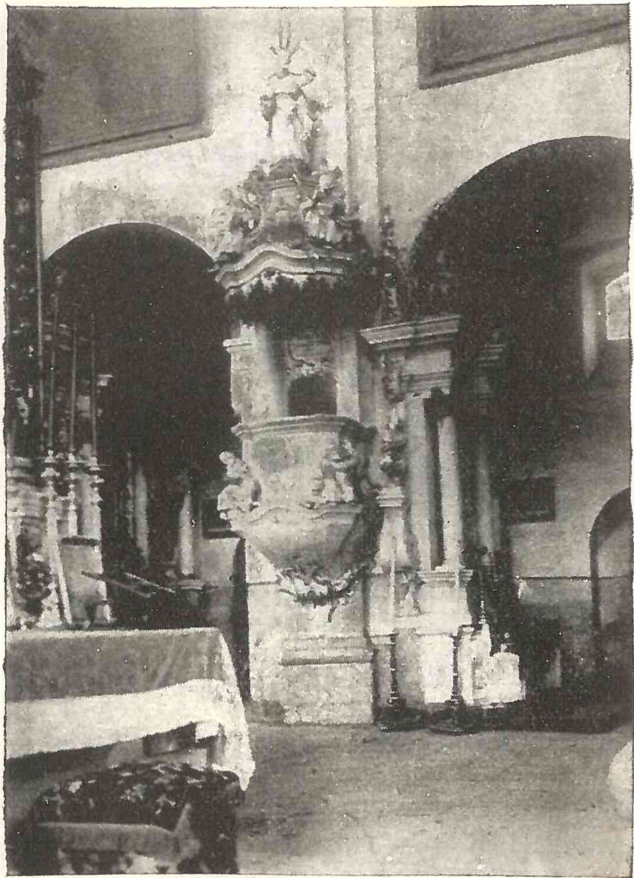
Pav. 344. Šilavos bažnyčios vargouų choras.

gražūs portalai, (žiūr. pav. 354) sumaningai prijungta skersinė nava, tarpinikaujant portalo rotundai, kartu su savotišku bokštu duoda gana malonaus vaizdo, nors vidaus architektūra mažką pagražėjo. Visai kitaip apsireiškia bažnyčios m o b i l i a r a s. Rodos, architektorius tam tik ir paliko sienas nuogas, kad visas domėsis koncentruotusi altoriuose ir sakykloj. D i d y s i s a l t o r i u s žavėte žavi savo majestotinga iškilme ir nepaprastu puikumu. Dvi marmoro kolonados ant viena antros, galerija, apstatyta statulomis, sidabro šventnamiukas, graži kalvarija viduryje ir figūrų gausumas teik'a dvasiai prakilnaus pasigerėjimo ir palieka neužmirštiną įspūdį. Toksai altorius vertas katedros. Tiesa, marmoras netikras, bet tik kalinėdamas atrasi, jog jis dirbtinas. Kalvarija jau tikras šedevras Meyr'o, dalyvavusio Oberammergau'o ministerijose. Už jos matome šv. Panelės apreiškimo paveikslą. Taigi, iš karto prisime-

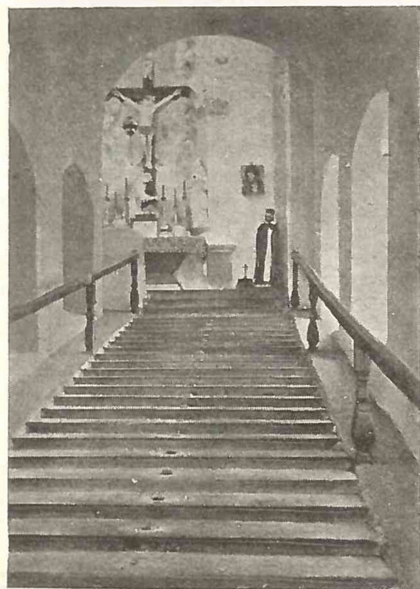
Pav. 345 ir 346. Tytuvėnų bažnyčia iš oro ir viduje.

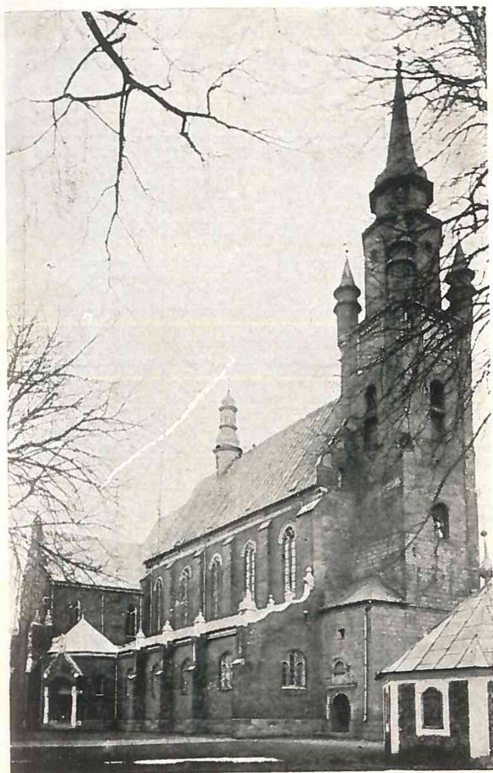
ni Išganytojo pradžią ir pabaigą — įsikūnijimą ir mirtį. Žiūr. pav. 352. Šaliniai altoriai irgi majestotingi. Po dešine matome šv. Antano altorių, apkabinėtą ex-votais. Mažne kas diena ten laiko šv. mišias su priedu „Si quaeris miraculum" — jei ieškai stebuklo — žmonių pasitikėjimas šventojo pagelba taip didis, jog dažnai priseina kelius kartus į dieną giedoti minėtasis himnas. Tai padeda palaikyti vienuolyną, kurio įplaukos, nusavinus rusų valdžiai bažnyčios turtus, nebegali aprūpinti visų jo reikalų. Žiūr. pav. 352. Sakykla stovi ant gražaus postumento kaniko formoj, papuošto gėlėmis puikiuose rėmuose. Suskaidyta korintinėmis kolonomis, tarp kurių matome

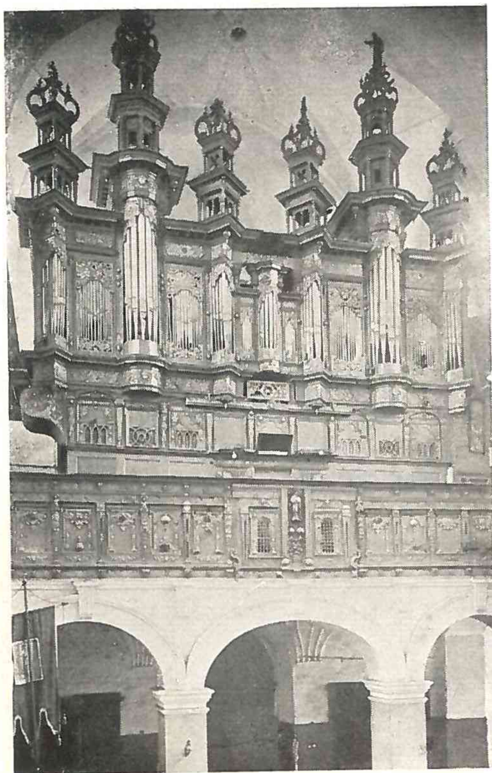
Pav. 347. Tytuvėnų bažnyčios sakykla.

Pav. 349. Tytuvėnų bažnyčios šventieji laiptai.
Kairėj pav. 348. Tytuvėnų bažnyčios šalinė nava.

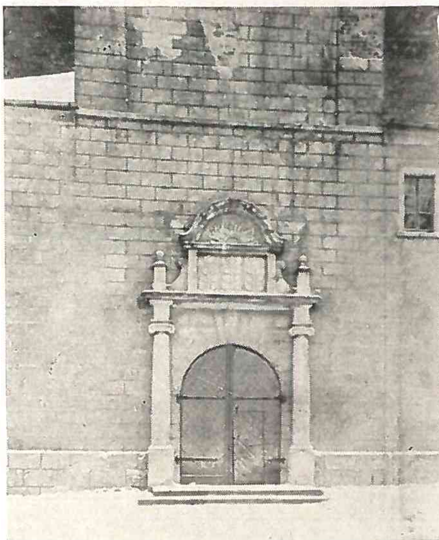

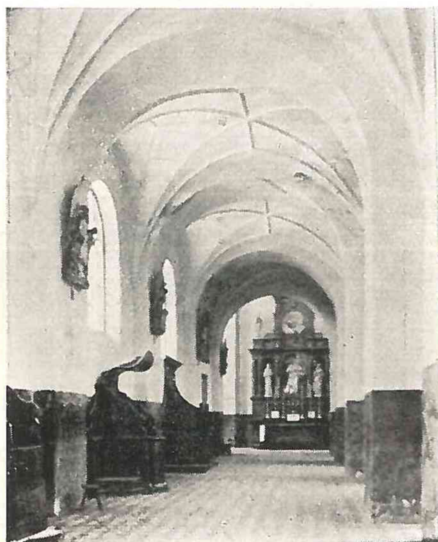

Pav. 350 — 353. **Kretingos bažnyčia: Iš oro, vargonai, vidurinė nava ir sakykla.**

Baroko architektūra

Pav. 354. Kretingos bažnyčios portalas.

Pav. 345. Kretingos bažnyčios šalinė nava su barokinėmis klausyklomis.

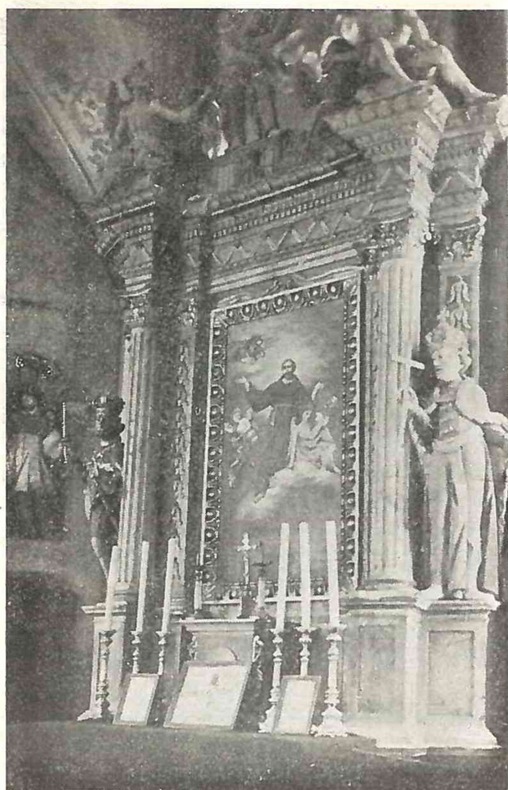
Pav. 356. Kretingos vienuolyno valgomoji salė.

nišes su figūromis, pasibaigdama klasikiniu fryzu, ji gyvai primena renesensą. Tik lambrekinas apačioj rodo baroką (žiūr. pav. 353). Jos stiliui pritaikinti ir vargonai. Kaip ten apačioj, taip čia viršum apsireiškia barokas. Šeši ažuriniai bokšteliai, apvainikuoti riestiniu šalmais, aiškiai nuroda į vargonų garsinį būdą. Metaliniai vamzdžiai, panaudoti dokoracijai, dar labjau iškelia jų reikšmę. Gražūs klasikiniai fryzai teikia dailiai architektūrai traupumo (žiūr. pav. 351). Jai pritaikinta ir viso choro rampa (turėkla, baliustrada), padalinta hermų piliastrėliais. Kretingos vargonai turi ne tik gražią išvaizdą, bet ir gerą intstrumentą 36 balsais, 2 manualais ir pedestalu. Juos hetmanas J. K. Chodkevičius pertraukęs iš Karaliaučiaus ir pastatęs Kretingoj 1619. m. Neveltui sako žemaičiai, jog „Visoje Žemaitijoje nieko nėra balsingesnio už Kretingos vargonus ir Kražių davatkų balsus". Už didžiojo altoriaus aptinkame stalius (sėdines krėslus) iš juodalksnio, kurį paaukavę Synkaičių gyventojai. Juos puošia gana vykę mažesniųjų brolių kentėtojų biustai. Po altoriumi randame kriptą, kur palaidoti fundatoriaus žmonos ir vaikų kūnai. Prikaišioja bažnyčios restauratoriams, kad įvedę Krakuvos motyvus į Lietuvos bažnyčią. Tiesa, Vavelio katedra turi panašius į Kretingos bažnyčios bokštelius, bet ar menas nėra tautų manta, ar galima į jį žiūrėti vien tėvynės stiklais, ypač, jei ta savo styliaus dar nesudarė? Svarbesnis būtų klausimas, ar tie bokšteliai pritinka Kretingos bažnyčiai. Bešaliai žiūrėdami į meną, teigiamai turime atsakyti. Praplėtus bažnyčią, reikėjo kas nors daryti su lieknu aukštu bokštu. Kol bažnyčia turėjo vieną, nepaprastai augštą navą, tas bokštas jai labai pritiko, bet prasiplėtus jai į šalis, senasis bokštas turėjo būti tvirtesnis. Tai pasiekta, apstatant viršutinę dalį bokšteliais. Šalinės navos kontrforsų bokšteliai išlygina stilių skirtumą ir visa suveda į neskaidomą vienetą.

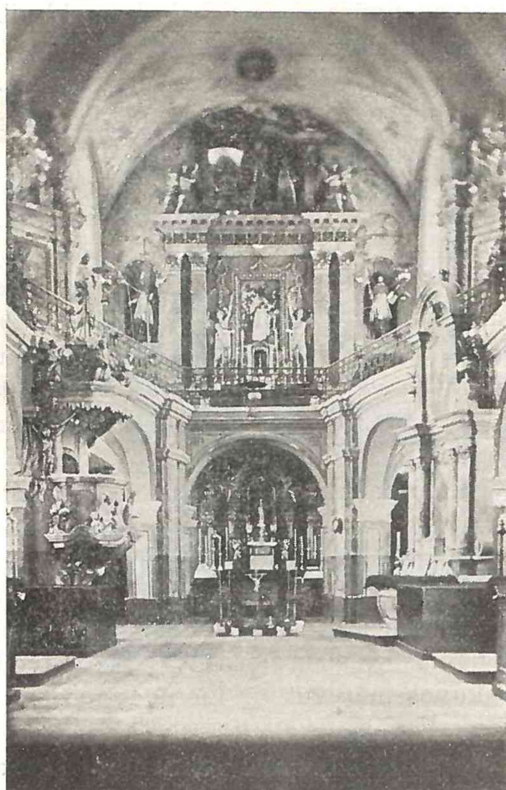

Pāv. 357. Telšių bažnyčia iš oro.

Telšių šv. Antano bažnyčia, pastatyta 1624. m. kunigaikščio Karolio Sapiehos ir parapionių lėšomis, siekia krikščionybės pradžios Žemaičiuose ir drąsiai gali lygintis su įdomiausiomis Lietuvos šventyklomis. Jos keista architektūra žadina kiekvieno meno megėjo domėsį ir todel ne pro šalį bus ji atsidėjus apžiūrėti. Vakarų frontas, suskaidytas piliastrais, gražiai pažymi vidaus padalinimą į tris navas. Kopulos bokštas, pasikeliąs ant baliustrada papuoštos atikos, turi aštuonkampį tamburą ir tokią pat laterną. Pati kopula žema, bet gražiai tarpininkauja, tarp bugno ir žibinto. Bažnyčios stogą pridengia tiesūs pražiobės sparnai (žiūr. pav. 357). Viduje matome dvi bažnyči — apatinę ir vir-

Pav. 359. Telšių viršutinės bažnyčios šalinis altorius.

Pav. 358. Telšių bažnyčios vidus.

šutinė. Pirmoji turi vieną augštą ir dvi žemas navas, ant kurių pasikelia viršutinė bažnyčia, apvesta geležiniais groteliais (žiūr. pav. 358). Viršum ir apačioj matome didįjį ir šalinius altorius. Jųjų stilius griežtai skiriasi. Kada apačioj viešpatauja barokas, viršum triumfuoja klasicizmas. Sakykla abiem augštams bendra (žiūr. pav. 358). Jos stilius rodo puikiausią baroką, išėmus nebent statulą ant stogelio. Ne tik figūros pilnos gyvybės, bet ir architektūra banguoja tarsi sujudintas jūros vanduo. Uolūs angeliukai skubiai prakėčia storą uždangą, kad garsiau skambėtų Dievo žodis. Apačioj, Bažnyčios mokytojai, sedėdami ant gzimsų, rodos patvirtinti neklaidingąjį Bažnyčios mokslą, viršum gi evangelistai nurodo į Kristų, dieviškojo mokslo nesudrumstą šaltinį. Vidurinė nava irgi bendra abiem augštams.

Gerai apsidairę ir prisižiūrėję bažnyčios stiliui, turėsime sutikti, jog viršutinė bažnyčia gerokai vėliau statyta, būtent klasicizmo laikais (1775—1814). Į tai nurodo ir fronto pažiobės tiesi linija, kurią baroko metu būtų pakeitę valiutomis. Jos stilius tik patvirtina tą nuomonę. Čia viskas kvėpi antyke: piliastrai, kolonos, gzimsai, fryzai, nišės ir kiti ornamentai. Manytumei, koksai antykės megėjas sukrovė čia kokio senovės graikų templio liekanas, neužmiršdamas net genijų pertraukti. Geležinė tvorelė, einanti aplinkui, irgi pritaikinta klasicizmo lytims. Vis tai gyvai primena Šilavos bažnyčią (žiūr. pav. 358 ir 341). Rodos, nesuklysime tvirtindami, jog tai tų pačių rankų darbas. Taigi Telšių viršutinės bažny-

čios skulptorius bus buvęs ne kas kitas, kaip ex-jezuitas Podhaiskas. Visai kitą stilių rodo sakykla. Tai tikrų tikriausis barokas savo puikiausioj išvaizdoj. Tik Kristaus figūra ne barokinė. Ji dargi persunki lengvam stogeliui. Nekaip, koks dievobaimingas fundatorius bus ją ten pastatęs vietoj barokinės. Deja, Dievo baimė ne visados sutinka su meno dėsniais. Kur kas gražiau veikia Tytuvėnų bažnyčios sakykla, ant kurios tebestovi pirmykštė statula. Palyginę ją su Telšių sakyklą, atrasime, jog tai to paties lipdytojo kurinys, nors pastaroji daug turtingesnė už pirmąją. Trūksta jai uždangos ir mažiau ji turi figūrų. (Žiūr. pav. 358.)

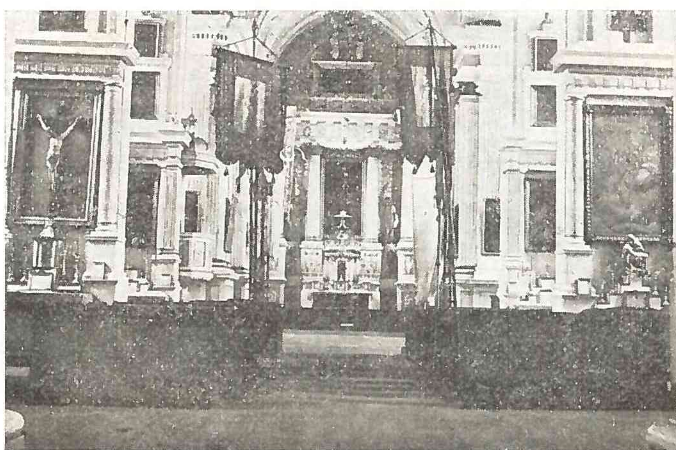
Šventoriaus anga, pastatyta Romos garbės vartų pavyzdžiu, savo stiliumi nesiekia toliau klasicizmo laikų. Ji gražiai harmonižuoja su baynyčios frontu ir aiškiai apibūdina restauratoriaus skonį.

Bažnyčią, nukentėjusią nuo didžiojo gaisro 1860. m., atnaujinęs Košutis savo lėšomis. Stovėdama ant kalno paežeryje, ji puikiai pagražina ne tik miestą, bet ir plačią apylinkę.

Pav. 360. Dotnavos bažnyčia.

Dotnavos šv. Panelės Apreiškimo bažnyčia pastatyta Jono Brastausko (Brzostovski) lėšomis 1701. m. iš lauko akmenų. Sunki ir kieta medžiaga neleidė išsivystyti miklioms baroko lytims. Tik bokštuose ir pažiobėj aptinkame gryną baroką (žiūr. pav. 360).

Pav. 361. Dotnavos bažnyčios vidus.

Gaila, kad ir visas frontas nepritaikinta jų stiliui. Viduje neapribotai viešpatauja šaltas ir styvas helenizmas. Bus tai vėlesnis laiko padaras, kadangi baroko metu niekas dorinių kolonų ir triglyfų nevartojo (žiūr. pav. 361).

Naumiesčio bažnyčia bene bus visų puikiausia Suvalkijoj (žiūr. p. 362). Iškildama pusiausalyje tarp Šešupės ir Širvintos, ji teikia visai apylinkei labai gražaus vaizdo ir rodosi gana majestotinga. Statyta karmelitų aštuoniuolikto amžiaus viduryje, jinai visą šimtmetį išbuvo be bokštų. Tik 1869. m. kun. Juozas Marma, iškeldamas du stambiu bokštu, davė jai dabartinės išvaizdos. Prelatas Salamonas Oliaka (Hollak), klebonaudamas Naumiestyje nuo 1878. m., ją dailiai atnaujino, įdėdamas grindis, vitražus ir visą bažnyčią papuošdamas polichromija (įvairiomis varsomis). Deja, savo uolumu jis įžeidė stiliaus grynumą, kadangi barokas nemėgsta margintų stiklų ir polichromijos, spekuliuodamas vien šviesos ir šešėlių žaislu. Jei Italijoj kartais aptinkame visokių spalvų marmorą, tai dar nereiškia, jog barokas leidžiasi polichromuoti. Mat, marmoras kas kita, o „stucco" vėl kas kita. Kada pirmasis blizga, pastarasis turi matavą paviršį. Baltas marmoras, vienodai blizgėdamas, savo atspindžiais suvienytų konturus ir per tai nukentėtų ornamentacija ir dingtų architektūros įvairumas. Todėl stukui duodavo visados baltą varsą tik vietomis auksu papuoštą. Vitražai ir Italijoj baroko bažnyčiose nebuvo vartojami. Jie stačiai priešingi baroko dvasiai. Tai gotinio stiliaus liekanos.

Pav. 362. Naumiesčio bažnyčia.

Varnių šv. Petro bažnyčia, buvusioji Žemaičių vyskupystės katedra, statyta Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Vytauto 1421. m. ir perstatyta Žemaičių vyskupo Kazimiero Pociaus 1691. m., rodo rimto ir kuklaus baroko lytis. Jos du storu keturkampiu bokštu viršum stogo žymiai sulaibėja ir pasibaigia aštuonkampiais įsmaugtais svogūno šalmais. Bažnyčios sienos suskaidytos lizenomis, frontas gi visai prastas. Vienintelis vidaus pagražininimas, tai gzimsai ir lygūs piliastrai. Paveikslinės plastikos architektūroj nema-

tyti, nebent altoriuose ir sakykloje. Prerbiterijoj aptinkame sidabrinę ciboriją, buv. katedros stalius, pulpitus ir vyskupo Valančiaus sosto krėslą. Jos priešakyje matome marmoro plokštį išdilusiais parašais, po kuria laiptai veda į rūsį, kur ilsisi devynių vyskupų kūnai. Marmorinės grindys, trūkstant gerų susiekimo priemonių, iškelia fundatorių pastangas ir duosnumą. Dvi langų eili gausiai apšviečia visą bažnyčią. Balta varsa iš oro ir viduje teikia gana malonaus įspūdžio, leisdama užmiršti architektūros sausą styvumą, pateisinamą jau puikios apylinkės neramiu bangavimu. Retenybe reikia pripažinti Nürnbergo laikrodis iš XVII. amžiaus ir didis varpas, sveriąs 80 pūdų — abu dešiniajame bokšte. Sunku įsivaizduoti įspūdį, kurį padarytų ant ramaus Varnių ežero ir tykios apylinkės kalnuose tas senis laikrodis imdamas mušti jaunąji milžiną, išvydusį pasaulį 1913. m. Gatčinoje. Deja, jis ramiai tyli, laukdamas geresnių laikų.

Pav. 363. Gargždų bažnyčios ftragmentas.

G a r g ž d u o s e aptinkame vieną seniausių medinių bažnyčių Lietuvoje. Ją pastatę k u n. K o r e n i a u s k a s, padedant parapioniems, 1794. m. iš maumedžio, retai dabar mūsų krašte sutinkamo medžio. Matyti, medžiaga labai tiko statymui, jei po 180 metų bažnyčia dar sveika ir stipri. Apmušta stačiomis lentomis, savo svogūno bokštu ir baltais langais ji rodo tipinę Lietuvos bažnyčią ir teikia malonios miestelio idilės (žiūr. pav. 363). Altoriuose pastebime žymią klasicizmo įtaką. Didysis altorius, apvainikuotas dygių spinduliais, lei-

Pav. 364. Južintų bažnyčia.

džia manyti, jog statytojas būtinai norėjęs panaudoti šventyklai tautinių motyvų.

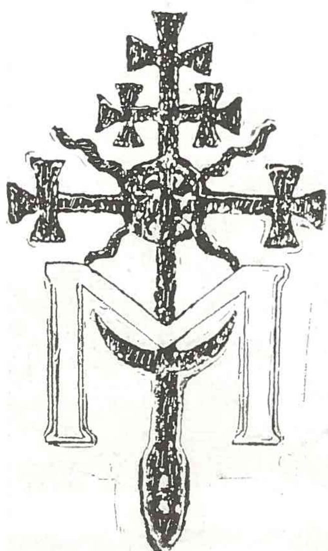
Južintų šv. Mykolo bažnyčia, statyta 1787 — 1790. m. Mykolo Weyssenhofo lėšomis, pasižymi architektūros gyvumu ir vaizdingai harmonizuoja su dailia apylinke (žiūr. pav. 364).

Kražių šv. Mykolo, kadaise benediktinių bažnyčia, pastatyta Valavičiaus lėšomis 1642. m. liko atnaujinta klebono Talmonto rupesčiu 1910. m. Čia jau trečią kartą sutinkame Valavičiaus pavardę. Matyti, Valavičiai buvo ne tik turtingi ir dievabaimingi, bet ir uolūs meno megėjai. Jų statytos šventyklos rodo gerą skonį ir tikrą stiliaus supratimą. Jei ir ne patys statė, tai mokėjo rasti gabių architektorių ir pasirinkti atatinkamų planų. Juos galime drasiai statyti šalia Pocių (Pac) giminės, davusios Lietuvai puikiausios architektūros.

Kražių bažnyčia pastaruoju laiku buvo labai įgarsėjusi, paliepus rusų valdžiai 1893. m. paduoti ją stačiatikiams. Pasipriešinus katalikams pildyti neteisingą įsakimą, caro tarnai mėgino ją varu atimti, vartodami gana nuožmių priemonių. Kylusi iš to „Kražių byla" suįdomijo bažnyčios ir jos ginėjų likimu mažne visą Europą. Tik 1908. m. atidavė ją katalikams.

Lietuva baroko kraštas. Mūsų sostinės ir provincija pilnos barokinių bažnyčių. Be kai kurių gotinių šventyklų, pastatytų pastaraisiais laikais, visur matome baroką. Jei kuri bažnyčia iš oro apsireikštų kitu stlliumi, tai vidus drąsiai bus barokinis. Ypač altoriams, sakykloms, vargonams ir klausykloms vartoja baroko lytis ir tik retkarčiais klasicizmą. Pagaliaus, mūsų medinės bažnyčios, statytos visai be stiliaus, puošiamas baroko ornamentais. Tik tikrą stiliaus pavadinimą pas mus iki šiolei retai težinojo. Boroką vieni vadina renesansu, kiti romaniniu stiliumi. Paprastai, išėmus gotiką, lietuviai visus stilius vadina renesansu. Tiesa, barokas išsivystė iš renesanso, bet visai nėra renesansas. Kada pirmasis vartoja visas atgimimo stiliaus formas, renesansas nekuomet negali naudotis baroko lytimis, kadangi jų dar nebuvo. Taigi, baroke aptinkame renesansą, bet ne antraip. Renesansas težino tiesią ir tiesiai laužytą liniją, barokas gi kaip tik mėgsta kreivą. Taip tada, architektūros bangavimas yra žymiausis baroko ženklas.

Lietuvos kryžiai.

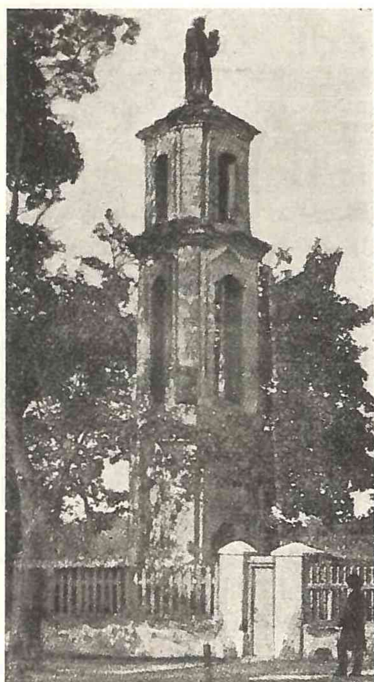

ŪSŲ kryžiai su koplytėlėmis vietoj kryžmos turi barokines formas, paimtas be abejo iš bažnyčių. Jei Dr. Basanavičius tas lytis randa Prygijoj, Graikijoj, Trakijoj ir ant Kypro salos, tai dar nereiškia, kad lietuviai, keliaudami iš Indijos per Mažąją Aziją ir Trakiją, būtų jas atsinešę į Pabaltijo kraštą. O tai del dviejų labai svarbių priežasčių, būtent: lietuviai visai ten nėra buvę ir trūksta ryšių tarp lietuvių mitologijos ir krikščionių kryžių netik tikybos, bet ir architektūros atžvilgiu.

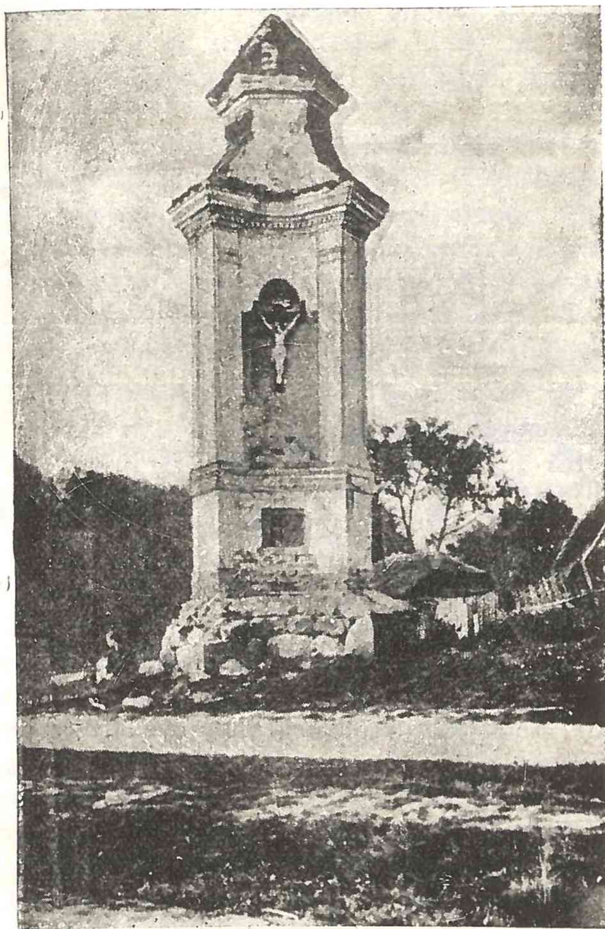
Prof. Karolis Kramár savo veikale „Die Ankunft der Germanen, Litauer und Slaven aus der Urheimat am Altaj")* rimčiausiais mokslo argumentais įrodė, jog lietuviai su slavais ir germanais gyvenę kadaise Altajo kalnyne ir per-Irtišo upę ir Uralo kalnus atvykę į dabartinę Rusiją, rusų gi varomi, iš ten pasitraukę į Baltijo jūros pakraštį. Čia jie radę finų (Fenni) ir estų (Aesti) apgyventą žemę, bet, atstūmę tuos į šiaurę, pasilikę dabartinėj Latvijoj ir Lietuvoj. Tą teoriją patvirtina daugybė žodžių, turėjusių atsirasti pačioje arijų išsišakojimo pradžioj, kaip va: liaudis, galva, ranka, krūtinė, pirštai, žvėris, karvė, medus, vaškas, liepa, beržas, diena, naktis, žiema, sniegas, ledus, žemė, durys, vartai, eiti, stovėti, sėdėti, žinoti, būti, virti, mielas, šventas ir t. t. ir t. t. Sunku prileisti, jog lietuviai tik atvykę į Pabaltijį ir čia susidūrę su slavais, būtų sužinoję, jog turi galvą, rankas, pirštus ir t. t. Be abejo, turėjo iš pat pradžios gyventi su slavais artimiausioj kaiminystėj, ir tie žodžiai visai nebus skolinti, bet turėję bendrą šaknį.

Prof. Kramaras savo teoriją patvirtina dar linksniavimais ir asmenavimu, bet į tuos įsileizdami, mes perdaug nutoltumėm nuo architektūros. Geriau apsvarstykime Dr. Basanavičiaus nuomonę, jog lietuviai keliavę per Mažąją Aziją ir Balkanus.

*) Budweis, 1916.

Pav. 365. Šv. Jacento kryžius Vilniuje.

Pav. 366. Blaivybės kryžius Skapiškyje.

Ji mums architektūros problemų nekiek nepaaiškina. Tauta, užsiėmusi medžiokle, jokiu būdu negalėjo atsiminti prieš amžius matytų lyčių, kada ir patys prygai, graikai ir Kryto gyventojai jas buvo galūtinai pamiršę ir turėjo laukti humanistų, kurie po vienuolynus, bibliotekas ir senovės griuvėsius surastų senai jau dingusią statybą ir plastiką. Jei tada dailininkų tauta turėjo mokytis vartoti savo pačių pamirštų lyčių, tai ką besakyti apie lietuvius, kurie visu kuo, tik ne menu rūpinosi.

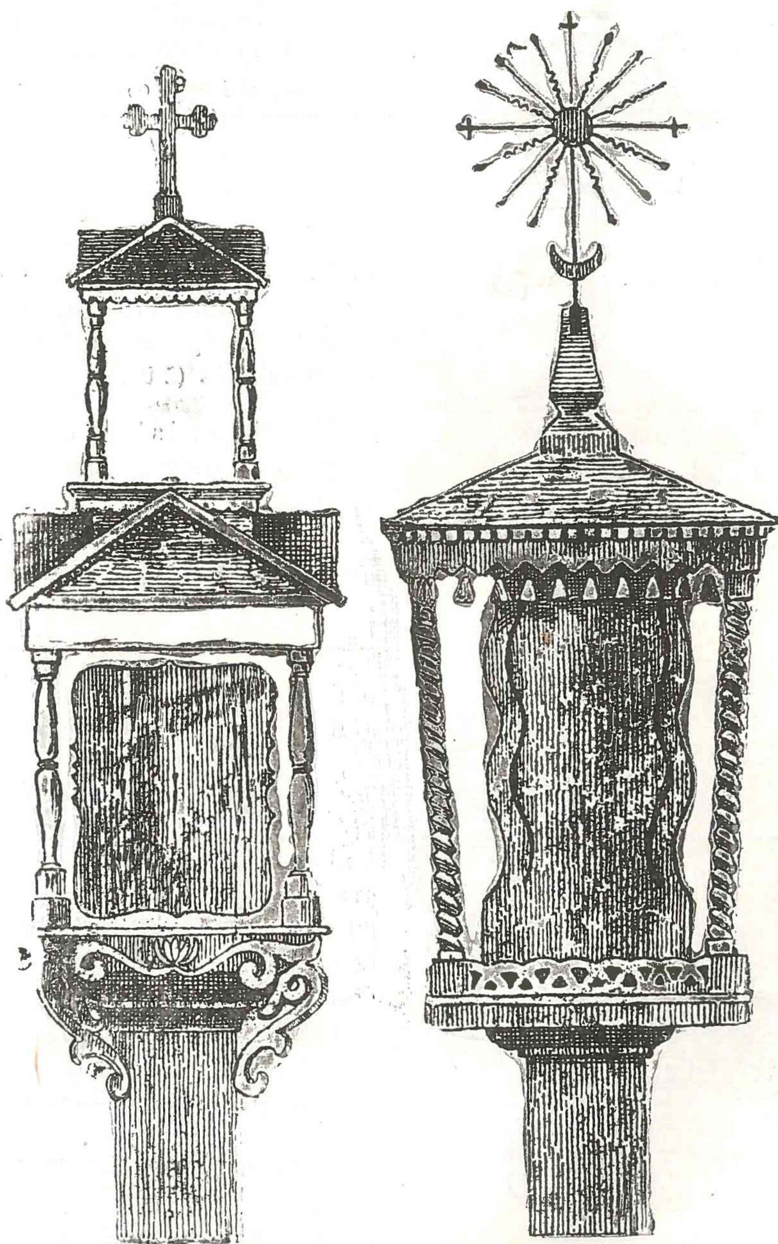
Klasines lytis renesanso metu vartojo visas pasaulis, bet ne viena tauta neatsinešė jų iš Graikijos. Buvo tai humanistų darbas. Argi tik vien lietuviai būtų jas palaikę iš pat senovės, nors architektūra iki šiol nepasižymėjo ?

Kadangi barokas išsivystė iš renesanso, paturėdamas renesanso, resp. klasicizmo lytis, tai aišku, jog Prygijos, Kryto, Graikijos ir Trakijos menas pas mus atėjo renesansu ir baroku.

Lentelės, rastos prūsų kapinėse, mums dar nieko nepasako. Juk protestantai vengti vengia savo šventyklose paveikslinės plastikos, kaipo stabmeldystės ženklų. Reformatai iki šiai dienai neįleidžia į savo bažnyčias net kryžiaus ženklo. Argi tai reiškia, kad jie palaikytų pagonių liturgiją? Kas nežino, jog prūsai yra uoliausi liuteriai visame pasaulyje. Berlynas ir Meklenburgas tik gali galvą prieš juos nulenkti. Mat, prūsų valdovai, stengdamies lietuvius geriau sugermanizuoti,

nežinojo geresnės priemonės, kaip veikti per protestantizmą. Argi tada nuostabu, jei jie vengia ir katalikų vartojamo kryžiaus. Bet ir niekur pasaulyj protestantai Prikrižiuoto paveikslo nededa ant savo kryžių. Jų, žinoma, nedėjo ir prūsai ir, kad labiau atsiskirtų nuo katalikų, nevartojo ir kryžiaus, pasitenkindami vien lentele su antrašu.

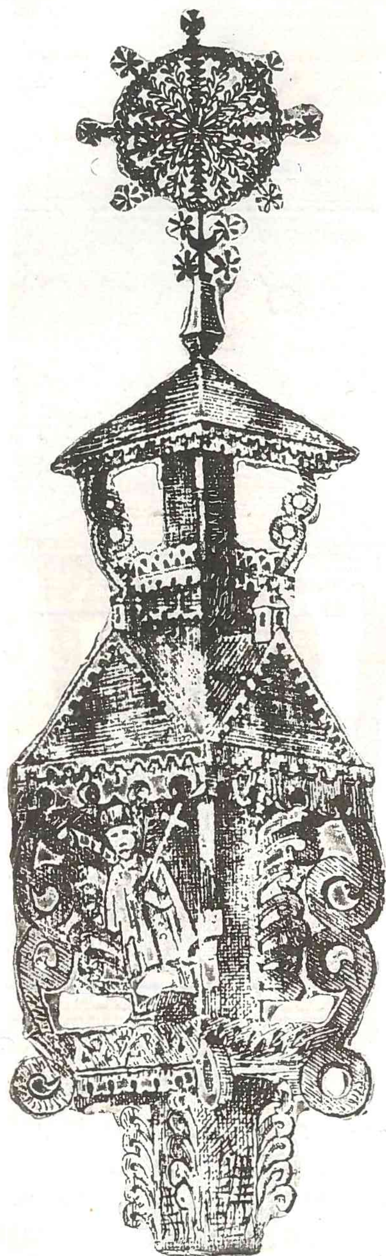
Tenemano skaitytojai, kad aš norėčiau įžeisti visų didžiai gerbiamą mūsų patriarchą. Anaiptol! Tik joks autoritetas negali varžyti mokslo tirinėjimo laisvės. To nedaro ir neklaidinga savo moksle Bažnyčia. Taigi aš palieku prie savo nuomonės, būtent, jog lietuviai katalikai jokiu būdu negalėjo paimti kryžių koplytėlių lyčių iš savo bočių stabmeldžių, bet juos skolinosi iš bažnyčių. Gerai paieškoję, gal rasime, jog mūsų kryždirbiai buvo ir altorių dirbėjai arba jų mokiniai, ar nors pasekėjai.

Pav. 367 — 368. Kryžiai Vaškuose. Iš „Lietuvių Kryžiai".

Svarbesnis bus klausimas, ar mūsų koplytėlių kryžiai turi istorinės vertės, ar jiems vieta meno istorijoj. Dirbti iš medžio, stovėdami ant lietaus ir šalčio, jie ilgo amžiaus susilaukti juk negalėjo. Iš dabartinių kryžių spręsti apie senovę, neturint archeologinių priemonių, būtų, rodos, perdrąsu. Laimei, mums išliko keli kryžiai iš senesniųjų laikų, dirbti iš pastovios medžiagos, ir jie leidžia manyti, jog ir mediniai tu laikų kryžiai bus buvę jiems panašūs.

Nekalbant jau apie bokštų kryžius, dirbtus kartu su bažnyčiomis, kurių formas aptinkame ir ant mūsų medinių kryžių, randame dar atskirų su pažymėtais metais, teikiančių tyrinėtojui istorinės prasmės.

Pav. 369. Kryžius Zaprudiškio sodžiuje. Iš „Lietuvių kryžiai".

Taip, Semeniškių sodžiuje (Ukmergės apskrityje) šalia kelio aptinkame koplytėlių kryžių, ant kurio geležinės viršūnės matome metų datą 1788 (žiūr. inicialą). Jis atnaujinta 1822. ir 1858. m., kas irgi pažymėta nors jau labai išdilusiu antrašu.

Vilniuje Pohuliankos gatvėje randame šv. Jacento (Hyacinthus) koplytėlių kryžių, statytą iš mūro 1762 m. Ir čia kryžmos vietoje matome koplytėles su figūromis. Jo lytys grynai barokinės (žiūr. pav. 365).

Skapiškyje tebestovi blaivybės kryžius, statytas 1863 m. Jis gana panašus šv. Jacento kryžiui Vilniuje, bet turi tik vieną koplytėlių eilę. Viršum koplytėlių matome įmūrytus butelių dugnus, primenančius blaivybę ir žadinančius pasibjaurėjimą alkooliu. Žiūr. pav. 366

Iš jų galimę drąsiai spręsti, jog ir mediniai tų laikų kryžiai bus turėję koplytėlių ir lygiai paminėtiesiems barokinėmis lytimis papuošti.

Jog mūsų kryždirbiai ėmė pavyzdžių iš bažnyčių, rodo bažnytinių ir kryžių lyčių vienodumas. Ir čia ir ten randame gausiai vartojamą kreivąją liniją, suktas kolonas (žiūr. pav. 367 — 378 ir kitas) lambrekinus su kutosais (žiūr. pav. 369, 370, 373, 376 ir 377), spindulius (žiūr. pav. 376 ir kitus), galerijas ir baliustradas (žiur. 376 377 ir 378) dvi, tris koplytėles ant kita kitos lygiai altorių augštams (žiūr. 367 ir 369), baldakinų stogelius (žiūr. pav. 368 369 ir kitus), monstracijų viršūnes (žiūr. pav. 368, 369, 370 376, 376, 378, 380), voliutas arba riestinius (žiūr. pav. 367, 373, 282 ir kitus). Vis tai kryždarbiai matė bažnyčiose ir kartojo savo kryžiuose. Aš niekaip nesuprantu, koks gali būti ryšys tarp tų grynai bažnytinių ornamentų ir lietuvių mitologijos ir kokiam galui mūsų vargšai liaudies meninkai siųsti Trakijon, Graikijon, Prygijon ar Krytan, jei visas tas lytis kas diena jie mato savo bažnyčiose ir gali lig sočiai joms prisižiūrėti bei jas kopijuoti.

— Bet saulė, mėnuo, žvaigždės, žalčiai, balandžiai bene bus paimti iš stabmeldžių kulto?

Anaiptol! Nežinau, ar daug rasime barokinių bažnyčių, kur tų emblemų nebūtų. „Laudate eum sol et luna: laudate eum, omnes stellae et lumen“ — garbinkite jį, saule ir mėnuo, garbinkite jį, žvaigždės ir šviesa — gieda jau karalius Dovidas (Ps. 148). Patriarchui Juozapui Dievas sapne rodo saulę, mėnesį ir žvaigždes. Visoj literatūroj nerandame taip gražaus saulės himno kaip šv. Franciškaus iš Asižio, rašyto XIII. amžiaus pradžioje. Mūsų monstrancijos, relikvijų kryžiai, Dievo Apvaizda, bokštų viršūnės visų dažniausiai puošiami saulės spinduliais (žiūr. pav. 376, 378 ir k.)

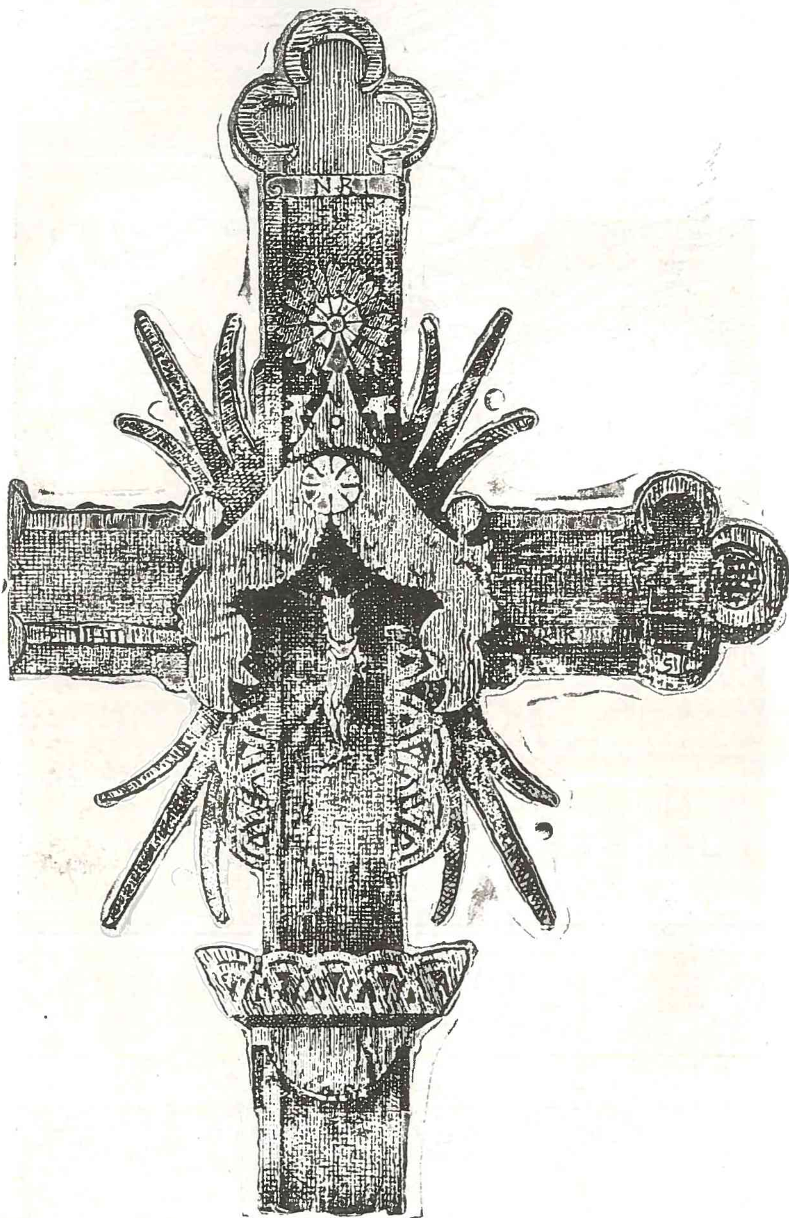

Pav. 370. Kryžius ant Saločių šventoriaus.
„Iš Lietuvių Kryžiai“.

Mėnuo taip pat krikščionių simbolas. Šv. Panelė nekaltai pradėta visados stovi ant mėnesio ir žalčio. Bet ir prieš apskelbiant Nekalto prasidėjimo dogmatą, dar viduriniuose amžiuose, kada knygos apie nekaltą šv. Panelės Prasidėjimą buvo dar ant indekso, Dievo Motiną jau statė ant dėlčio. Taip, Nürnbergo skaptytojas Simon Laimberger Altsimonsvalde jau 1478 m. pagamino iš medžio šv. Panelės

statulą, stovinčios ant mėnesio, visos apstatytos d y g i ų spinduliais — Mutter Gottes im Strahlenkranz. Žiūr. pav. 368, 376, 378, 382.

Ž a l t y s krikščionių simbolikoj užima vieną pirmųjų vietų. Ir tai visai suprantama. Argi ne žalčio pavidale šetonas pražudė žmoniją? Ar ne žalčiui šv. Panelė sumynė galvą, pagimdydama pasaulio Išganytoją? Jau sename įstatatyme Mozė, užgynęs vartoti d i r b t ų p a v e i k s l ų, įsakė tačiau pataisyti vario žaltį, į kurį pažvelgę izraelitai pasveiko.

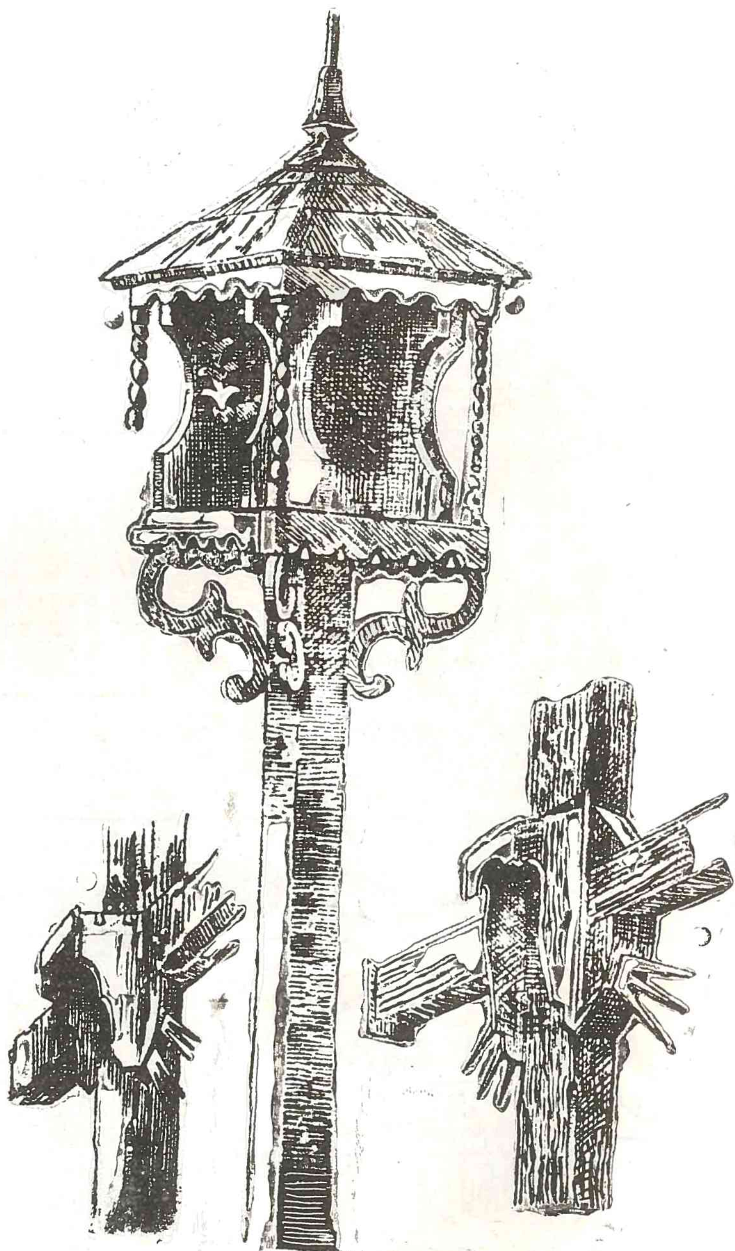

Pav. 371. Kryžius Utėnoje. Iš „Lietuvių Kryžiai".

Ką jau bekalbėti apie žvaigždes! Jų pilnos mūsų bažnyčios. Jas deda kur reikia ir kur nereikia. Jomis apiberia visas lubas ir skliautus. Ir kaip be jų apseiti, jei jos apšviečia visą krikščionybę išpat pradžios? Stebuklinga žvaigždė nuvedė stabmeldžius karalius į Betliejų, kur gimė Mesijas, ir Dievo Motina yra Aušros Žvaigždė, į kurią žiūri „ištremtieji Ievos sūnūs". Baroko stiliuje žvaigždės turi dar ypatingos reikšmės. Jos čia ženklina dangų. Kalbėdami apie Italijos baroką, matėme, kaip garsūs tapytojai ant velvės vaizdavo atvirą dangų. Provincijoj tokių tapytojų surasti buvo sunku. Taigi tas dangus reikėjo pažymėti žvaigždėmis.

Balandžio pavidale pasirodė šv. Dvasia. Nenuostabu, jei jo paveikslą matome kiekvienoj bažnyčioj. Jį randame net katakombose, kuomet krikščionių menas dar buvo vystykluose.

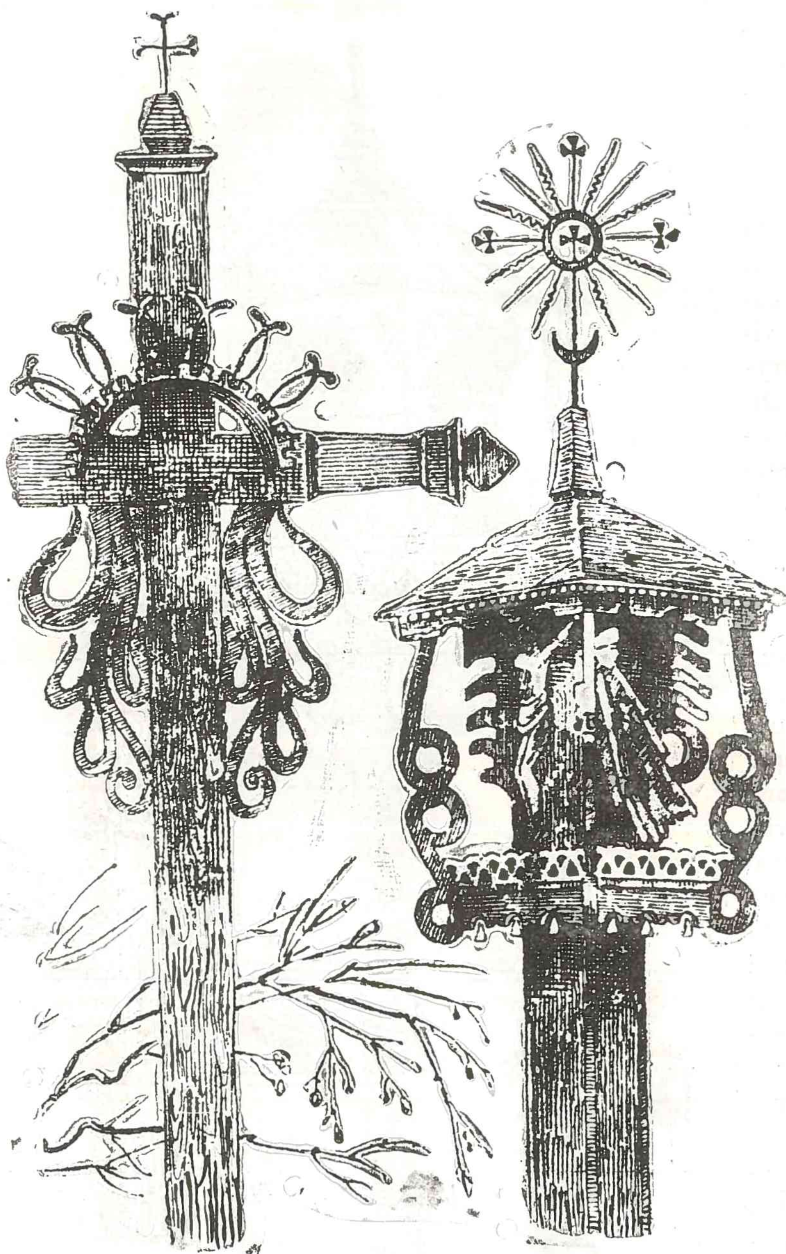
Todel saulė, mėnuo, žvaigždės, žalčiai, karveliai yra dažniausiai vartojami Bažnyčios simbolai. Tuo tarpu iš lietuvių stabmeldžių kulto nevienas toksai simbolas nėra išlikęs. Žinoma jie galėjo būti, bet gal ir visai nebuvo. Jei iš kryžių koplytėlių, anot Dr. Basanavičiaus, dvasiškija liepė pašalinti statulas, paliekant minėtuosius simbolus, tai aišku, jog ji laikė juos krikščioniškais.

Pav. 372—374. Kryžiai Kriukuose.
Iš „Lietuvių kryžiai".

Tačiau nemanau tvirtinti, kad mūsų kryžiai neturėtų tautinių motyvų. Užtenka pažvelgti į dėdamus čia paveikslus. Jie visi gyvai kvėpi Lietuva. Tokių kryžių visame pasaulyje nerasi. Daugiausiai jais stebėjosi vokiečiai okupantai ir nevienas atvirai pripažino, jog lietuvių liaudies menas viršija vokiečių liaudies padarus. „Mes temokame reprodukuoti, sakė jie, bet lietuviai kuria". Pažvelgkime pav. į galerijėles. Tokių baliustradų niekur kitur nematysime (žiūr. pav. 376, 377). Jos gyvai paimtos iš mūsų rūtų darželių. Kaip čia galerijos, taip ten gėlių lovelės aptvertos kliugelių pynutėmis.

Grandžių kolonos (žiūr. pav. 378) taip pat lietuviškas motyvas. Jis bus paimtas iš kabančių „liktorių“, kurius aptinkame mūsų seklyčiose, o per vestuves ir gryčiose. Tokios grandžių kolonos, žinoma, griežtai prieštarauja statikos reikalavimams, kadangi niekas nestato stogo ant grandžių. Architektūroj to ir įsivaizdinti negalime. Bet kryžiuose į jas žiūrime, kaip į grynus ornamentus, nieko bendra su statyba neturinčius.

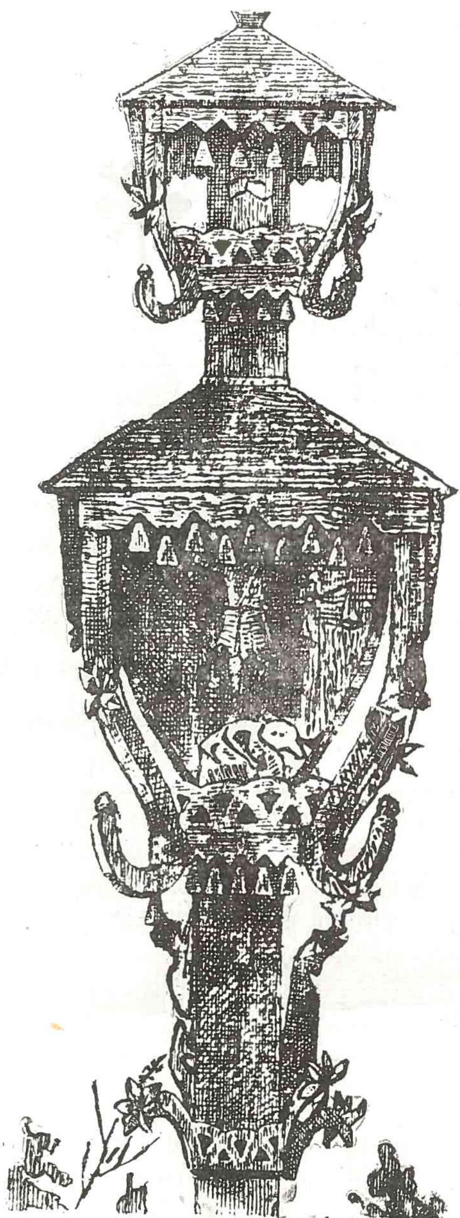

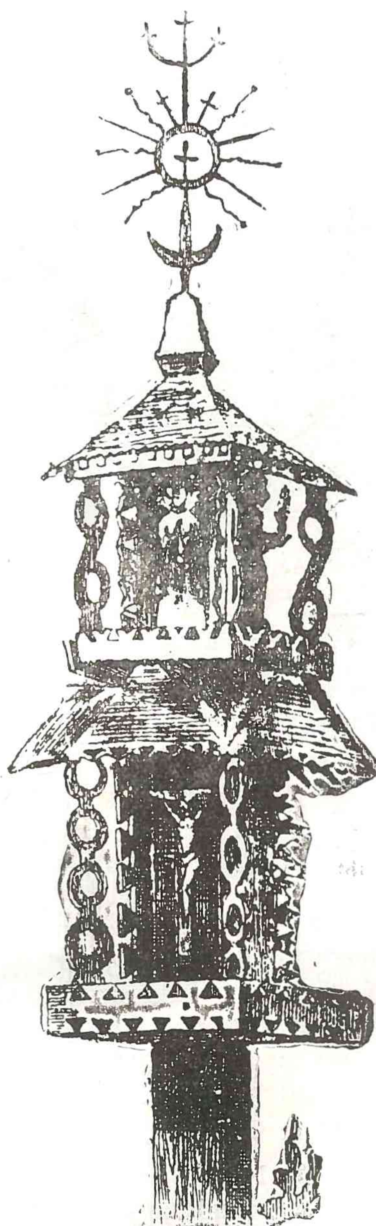
Pav. 375. Kryžius Radviliškyje. Pav. 376. Kryžius Saločiuose.
Iš „Lietuvių kryžiai“.

Lygiai ir riestinių kolonos (žiur. pav. 369) 376) neišlaiko sveikos kritikos. Voliuta gali tarpininkauti tarp įvairaus platumo aukštų, bet jokiu būdu negali paimti ramsčiu vietos.

Pjūkladančių ornamentas (žiūr. pav. 373) nors nėra lietuviškos kilmės, tačiau jo savotiška forma ir vartojimo būdas padarė jį tikrai tautiniu. Dančių gzimsą ėmė vartoti jonėnai. Iš jų paskolino jį korintėnai ir romėnai. Amžiais pamirštas, jis vėl atgijo per renesansą. Barokui vengiant tiesios linijos, dančių ornamentas, turįs kubo (keturkampio) dantis ir tarpskirius, buvo pašalintas. Bet aštuonioliktо šimtmečio vidury-

je, įvykstant klasicizmui, jis ir vėl pasirodė. Helenizmas galūtinai sugrąžino jam visas ornamentikos teises. Greitu laiku jis ir pas mus atsirado. Taip, jį matome Vilniaus šv. Petro bažnyčioj (žiūr. pav. 309), Šiluvo, Skuodo, Garždų ir kitose Lietuvos šventyklose (žiūr. pav. 342). Mūsų kryždirbiai negalėjo jo nepastebėti,

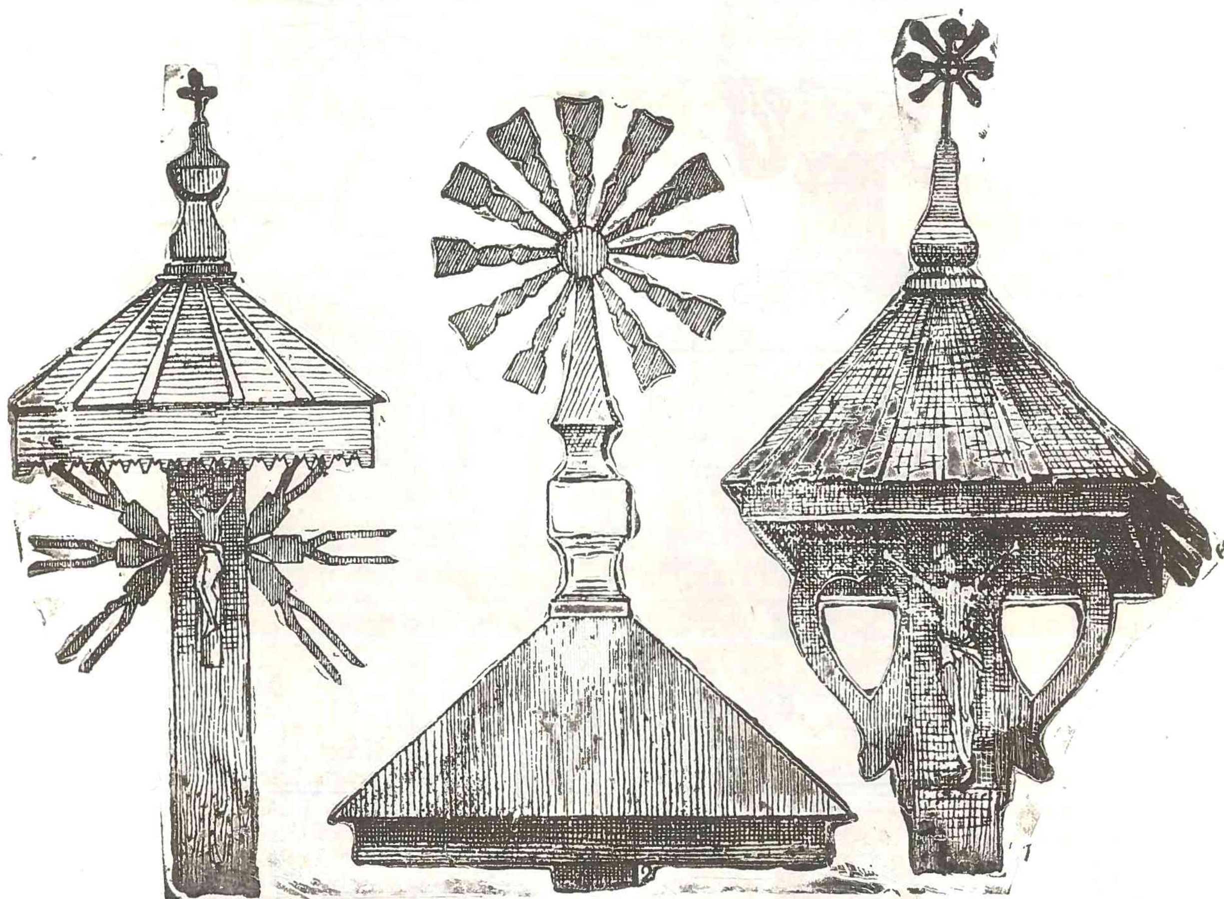
Pav. 377. Kryžius Vabalninke. Pav. 378. Kryžius Panevėžyje.
Iš „Lietuvių Kryžiai".

bet, dėdami jį kryžiuose, kiek tiek permainė jo formą. Iš kubų (keturkampių) pasidarė pjūklos dantys. Lietuviai jį dargi vartoja netik viršutiniam gzimsui kaip antikė ir renesansas, bet deda jį ir iš šalių (žiūr. pav. 378).

Jiems panašios kriputės. Tik, deja, jos dančių išvaizdos jau visai nustojo ir greičiau primena sutrumpintas ir sužeistas voliutas (žiūr. pav. 370)

Langučių ornamentas taip pat skolintas iš antykės bei helenizmo. Graikai ir jų pasekėjai ant dančių dėdavo kiaušinių gzimsą. Kadangi jis sunku buvo pagaminti, mūsų kryždirbiai kiaušinių vietoj išspjaustė langelius. Ilgainiui, tie langeliai virto tautiniu papuošalu (žiūr. pav. 369).

Visokie spinduliai bažnytinėj architektūroj baroko laikmečiu buvo kuo dažniausiai vartojami. Užtenka įeiti Vilniaus Bernardinų ar šv. Katarinos bažnyčion,

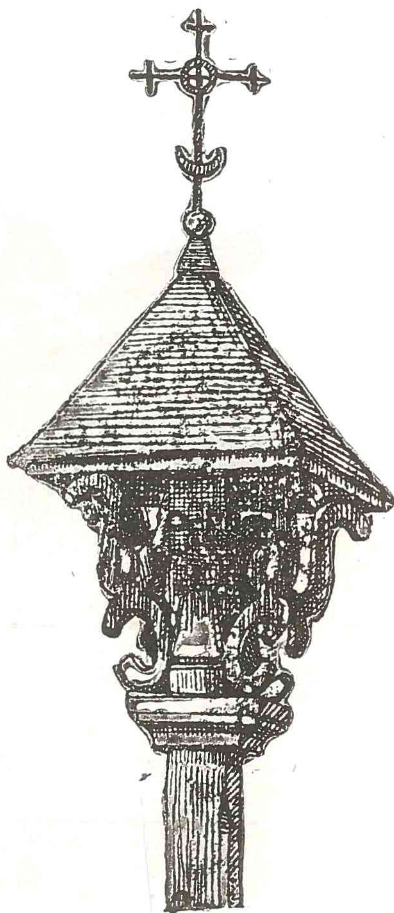

Pav. 379 — 381. Kiauklių kryžiai. Iš „Lietuvių kryžiai".

o išvysime ten visą eibę nepaprasto didumo auksuotų spindulių, nuo kurių net neramu darosi. Nemažiau jų rasime provincijoj. Mūsų kryždirbiai jais sekdami, irgi nesigailėjo spindulių savo kryžiams. Kits kitą vydami, jie ilgainiui pagamino tiek spindulių rūšių, jog kai kurie jau visai nebepanašūs spinduliams ir greičiau primena augalų lapus (žiūr. pav. 369, 375). Kryžių spindulius lietuviai bus paėmę iš vokiečių, vartojusių juos jau penkioliktame šimtmetyje.

Mūsų kryžiai tai brangus tautinis turtas. Jie netik architektūros atžvilgiu įdomūs, bet dar teikia visam kraštui daug poezijos, vaizdingumo ir grožio. Turi-

me būti širdingai dėkingi menininkui Antanui Jaroševičiui už jo kryžių albumą, davusį įdomiausių Lietuvos kryžių, ir Dr. J. Basanavičiui už puikią įžangą, kurioj iš pradžios iki pabaigos taip maloniai skamba karščiausios tėvynės meilės styga. Nors ji ir nėra be tendencijos, tačiau turime pabrėžti ir jos vertę, kadangi ji stipriai žadina patriotinius jausmus ir suįdomina visuomenę mūsų liaudies menu, rasi labjau negu kunigo panegirika išganymo ženklui. Ją perskaitę protestantai, nusikrato tikybinių prietarų, socialistai gi nebebėga nuo kryžiaus, bet dažnai sustoję gerėjasi jo puikiu vaizdu.

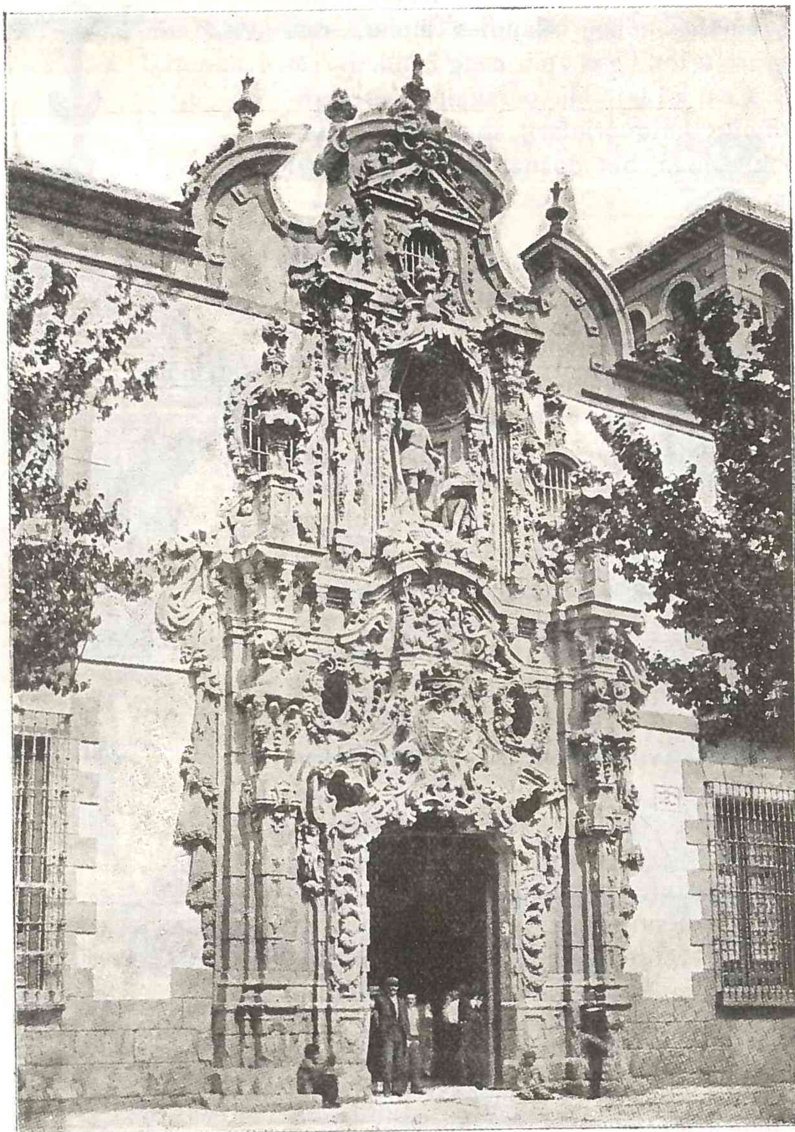
Pav. 382. Kryžius Kriukuose.
Iš „Lietuvių kryžiai."

V. Ispanijoj ir Portugalijoj.

Jau kalbėdami apie renesansą, pažymėjome, jog ispanai begalo mėgo papuošalus. Ta jų linkmė dar ryškiau apsireiškia baroke, kurs, kaip žinoma, neatsižvelgė į jokias taisykles, nes architektorius virto laisvu modeliuotuju. Ispanams kaip tik patiko naujoji pakraipa. Visai paleisdami savo nepažabotam pomėgiui vadeles, jie pakliuvo stačiai į ornamentacijos tinklus, pamiršdami, kad barokas daugiau reikalavo, ir papuošalai tik buvo gražaus kūno rūbai, o ne rūbuose, bet pačiame kūne glūdėjo architektūros idealas. Todel mažką paisydami trobesio konstrukcijos, jie visą savo dėmesį ir jėgas nukreipė į ornamentus. Kietas akmuo jų rankose virsta kokia minkšta mase, kuri linksta, kaip, nelyginant, tašla. Tačiau reikia pripažinti, kad geros skonies jiems netrūko. Apdengdami mūrus akmens tinklu, jie vienok nenusidėjo estetikai ir neįžeidė pačios architektūros. Po ornamentų karbatkomis visur matyti nepaliestos architektūros lytys.

Tą grynai ispaninį būdą pirmas parodė baroko statyboj Josè de Churriguera (sk. čurigera). Mirus karalienei Marijai Luizai 1689. m., jos laidotuvėms jis pastatė taip puikų katafalką, jog ispanai jo atsižiūrėti negalėjo. Tai jį paskatino ir monumentaliams trobesiams duoti panašių ornamentų. Tokiu būdu išsivystė stilius, kurį ir pavadino jo vardu čurigeriniu. Gražiausį to stiliaus tipą rodo didžiosios Madrido ligoninės — Calle Fuencarral — anga (žiūr. pav. 383). Jos arka virsta lyg oriferiniu mezginiu. Architravas laužomas ir lankstomas. Šalia angos vietoj kolonų arba piliastrų stovi savotiški hermai (augštyn drūtėjantys piliastrai) labai įdomiais kapiteliais. Akmens portjeros (prieškabiai) gražiai pabaigia puikiuosius angos rėmus. Antrame augšte matome panašų sutvarkymą, tik čia vietoj pačios angos pastebime gilią nišę su figūra. Draperijų gausumu jis

net viršyja apatinį. Trečias augštas jau išlenda pro rūmo viršutinį gzimsą, kurs vyduryje pertrauktas, tarsi vydamos, gražiu riestiniu pasikelia augštyn. Mynėtieji hermai, sudėti iš diementuotų stulpiukų, turi net po trejetą kapitelių ant kits kito. Motyvai, rodos, paimti iš kokio auksakalio kūrinio, todel ir Ispanijos barokinius ornamentus vadina platereskiniais (platero = auksakalis). Angą pastatė Mad-

Pav, 383.. Ligoninės Calle Fuencarral portalas, Madride.

ridos miesto statytojas Pedro de Ribera. Be jo, daugybė kitų garsių architektorių pasekė Churriguera, būtent: jo sūnūs, Antonio Rodriguez, Lorenzo Fernandez, Ventura Rodrigez (1717—1785). Pastarojo žymiausis darbas buvo katedros fasada Santiago de Compostela

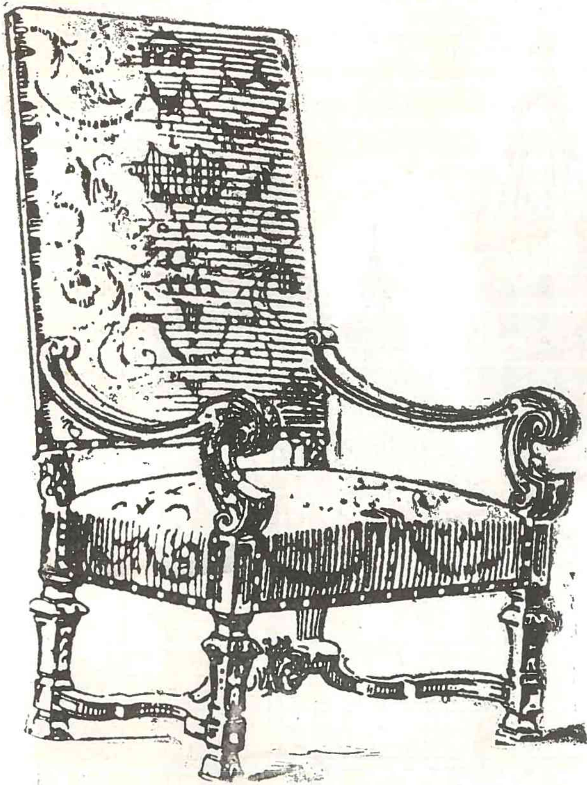
mieste (žiūr. pav. 384). Nors visa apklota platereskiniais ornamentais, perdėjimo tačiau nematyti. Stambūs bokštai aiškiai palaiko architektūros formas. Gausūs ornamentai, balkonai, galerijos, baliustrados, bokštų terasos jiems dar teikia grožio; taip kad ir nepalankus kritikas nusileidžia, sakydamas: „Tačiau ji graži". Iš kitų barokinių kūrinių Ispanijoj paminėtina: Murcijos katedros fasada, statyta Jaime Bort'o, arkivyskupo palociaus fasada Sevilloj — L. Fernandez'o, portalas Sevillos San Telmo palociaus - A. Rodrigez'o, Valencijos katedros fasada. Vis tai trobesių dalys, kadangi konstrukcijos baroko dvasia ispanai nepripažino ir nepriėmė.

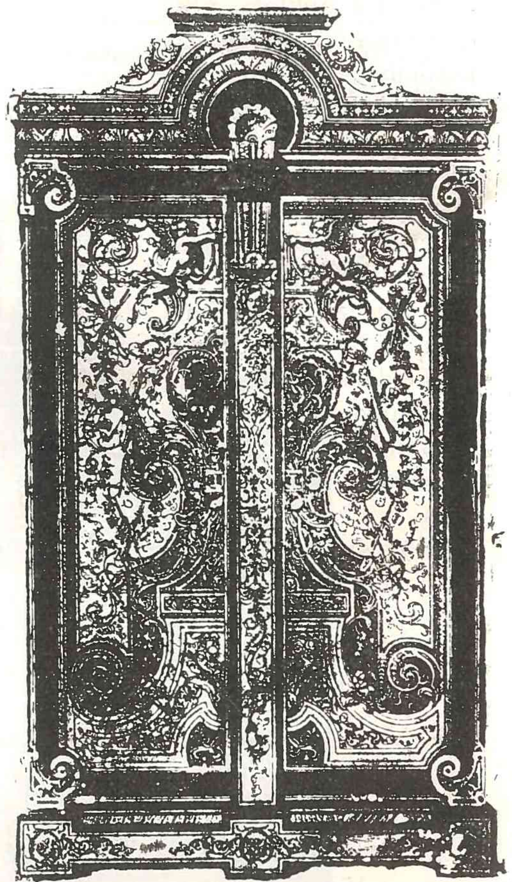
Pav. 384. Katedra, Santiago De Composteloje.

Pav. 385. Mafros vienuolynas, pas Lisaboną.

Pav. 386. Barokinis fotelius.

Pav. 387. Šėpa „Lonis XIV“ Bonl‘s darbas.

Portugalija, ėjusi dailės srityje šalia Ispanijos ir dabar nuo jos neatsiliko. Ir čionai matome tą pačią papuošalų gausybę ir tas pačias ydas erdvės sutvarkyme. Įžymiausis Portugalijos pastatas tais laikais buvo karaliaus pilis Mafroje (Mafra pas Lisaboną). Žiūr. pav. 380. Jis visai panašus į Ispanijos Eskorijalą (žiūr. pav. 186). Ir čia ir ten matome tvirtus bokštus kertėse, puikią bažnyčią didele kopula ir dviem bokštais. Net ir jos medžiaga mažką tesiskiria. Pagaliau, ir abiejų statytojai buvo karaliai — Filipas II. Ispanijoj ir Jonas V. Portugalijoj. Tačiau stilių skirtumas aiškiai matomas. Mafros kertiniai paviljonai ir pati bažnyčia aiškiai rodo baroko lytis. Sienos, tiesa, ir čia gana šaltos ir prastos, nežiūrint medžiagos brangumo. Matyti, ir Jonas V. reikalavo, kad karaliaus pilis rimtai apsireikštų. Paskui milžiniškąją pilį pertaisė vienuolynu, bet gale ir tą uždarė.

Baroko mobiliaras.

Barokas, būdamas visų stilių puikiausias, turėjo gauti ir atatinkamų rakandų, harmonizuojančių su architektūros lepumu. Liudvikas XIV., išplėtęs Francūzijos galią, įvedė savo dvaran didžiausį puikumą, skirtą reprezentacijai. Jo valdymo metu baroko vidaus architektūra pasiekė augščiausio išsivystymo laipsnio. Karaliaus pilyje įsikūrė ceremonialas, kokio Francūzija iki šiol nebuvo mačiusi. Apeigų padorumas pasidarė svarbiausiu dvarininkų klausimu. Visas jų gyvenimas virto gražiu apsiėimų paroda. Kaip sutikti, pasveikinti ir priimti „Saulė karalius", kaip jam nusilenkti, kada ir kur stovėti, sėstis, kokiu mostu vartoti buvo problemos, kurioms išaiškinti visų smagenys be paliaubos darbavosi. Žinoma, tame ceremoniale nemažą rolę sulošė ir mobiliaras. Jis turėjo būti puikus ir patogus. Taigi, kietieji renesanso rakandai liko pašalinti ir jų vietą užėmė minkšti ir reprezentacijai atatinkami.

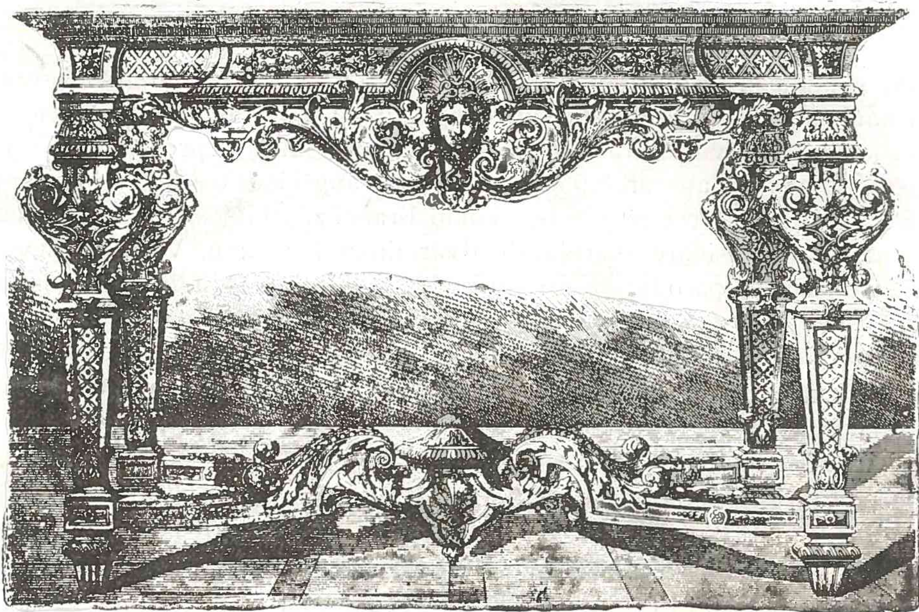
Kr ė s l u s ir f o t e l i u s dirbo žema sėdyne, bet augštu atlošu, kad patogu būtų ištiesti kojos ant minkštų patiesalų ir malonu atsilošti. Jie buvo apmušti sunkiais, storais ir brangiais audimais, dažniausiai gobelinais (žiūr. pav. 386). Paryžiaus dažytojo G i l l e s G o b e l i n, gyvenusiojo penkioliktame šimtmetyje, įpėdiniai ainiai buvo įkurę patiesalų fabriką, kurią Liudvikas XIV., padaręs valstybine, liepė pataisyti bei sutvarkyti ir dirbinius pavadino įsteigėjų vardu — gobelinais. Jiems ėmė pavyzdžių iš tapytų paveikslų. Darbas buvo labai sunkus ir brangiai kainavo. Dabar gobelinams, kurių manufaktūra tebėra Paryžiuje, moka 4000 frankų už kvadratinį metrą. Vienas darbininkas per metus tegali išausti tik 1 metrą, jei geras — 1,20 m. Tais gobeliniais dengė netik krėslus, fotelius ir kanapas, bet ir sienas.

Taip pat pažymėtina baroko š ė p o s arba spintos (der Spind). Jų gražiausias dirbo C h a r l e s A n d r é B o u l l e, stalius menininkas, gimęs 1642. m. Paryžiuje ir ten pat miręs 1732. m. Liudvikas XIV., pastebėjęs jo nepaprastą talentą, pakėlė jį 1672. m. dvaro menininku (Ebéniste du Roy). Boulle papuošė Versailles pilį puikiausiais rakandais. Jo šėpos neturi ir dabar sau lygių ir auksu sveriamos. Įleisdamas į medį šildpatą, perlmuterą, dramblio kaulą, bronzą ir įvairių spalvų medį, jis davė veikalų, nustebinusių iki šiai dienai visus meno mėgėjus (Žiūr. pav. 387). Mūsų paveikslas, būdamas tik vienspalvis, teduoda menką šešėlį to grožio, kurį matome gamtoje.

Puikūs buvo ir s t a l a i (žiūr. pav. 388). Jų kojos, viršum išsipūtusios, apačioj kryžmais surištos, buvo puošiamos trąšiais augalų lapais. Iš šalių po plokštimi matome moteriškės galvą tarp gėlių festonų su palmeta ant viršaus.

Trąšiais augalų lapais puošė ir v e i d r o d ž i u s (žiūr. pav. 389). Staliukas po veidrodžiu bus davęs pradžią mūsų dabartiniems veidrodžiams, statomiems ant žemės ir paprastai „trimo“ (trumeau) vadinamiems.

Puikiausia karaliaus pilies vieta buvo guliamas kambarys. Mūsų laikais į jį teįleidžių šeimynos narius ir tarnus, bet Liudvikui XIV. valdant jis buvo didžios iškilmės vieta. Mat, karaliaus ėjo kelti dvaro didžiūnai ir valdovo „Lever“ (kelimas) užėmė gana svarbią civilinio kodekso dalį. Lova stovėjo po baldakinu,

Pav. 388. Stalas Louis XIV.

papuoštu draperijomis, ir už grotelių, tarsi altorius. Galvugaliu pristumta prie sienos, iš trijų pusių ji pasiliko laisva. Baldakino rėmus ir lovos kojas dengė brangūs audimai. Tik lovos galvugalį puošė medžio ornamentai.

Francūzų kodeksas greitu laiku prasiplėtė po visą Europą ir visur stengėsi įvesti Francūzijos ceremonialą ir papuošti atatinkamu mobiliaru, ypač Vokietijoj. Deja, trūkstant gerai išlavintų amatninkų menininkų, jis niekur nedavė tokių finėsų kaip Francūzijoj. Vokiečių šėpos savo suktomis kolonomis ir storais spelčiais rodosi sunkios ir rūskanos, krėslai gi kietais medžio atlošais neduoda tiek patogumo kiek francūzų (žiūr. pav. 390).

Bažnytiniai rakandai turi dažnausiai architektoninius ornamentus ir retai esti be rokoko priemaišų. Tą mišinį daugiausia aptinkame metaliniuose padaruose. Trąšūs augalų lapai, riečiami raidės C. pavidalu, ir angelų galvos stovi šalia rokoko ornamentų. Į simetriją maž kreipiama domės (žiūr. pav. 391) pagaliaus tyčia jos vengia.

Latvijoj.

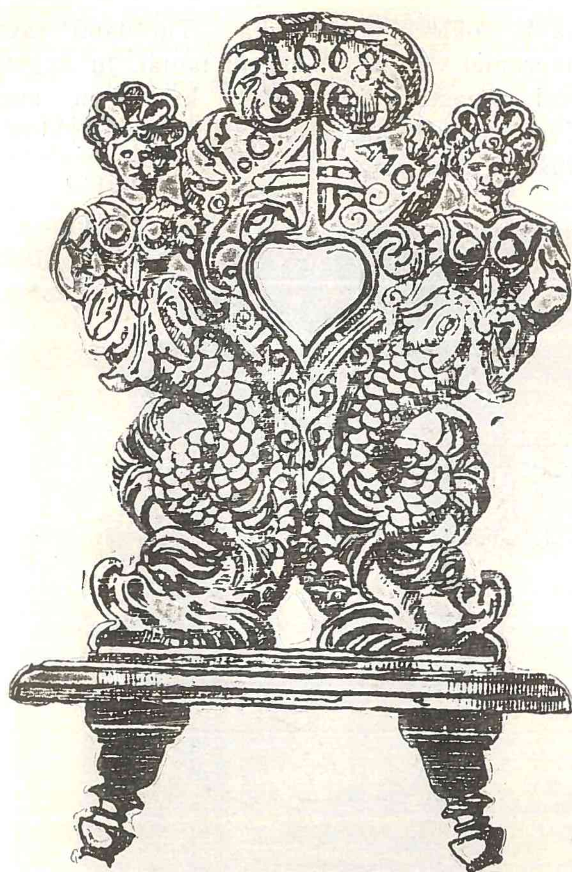
Iki įvedant rusifikaciją (1880) Latviją valdė vokiečių dvarininkai. Turėdami savo rankose visas įstaigas, jie maž ne suvereniai viešpatavo latvių tautai. Jų augšta kultūra, rimtas būdas, šaltas, viską gerai apmąstas protas davė kraštui ne maž gerovės. Jų įsakymais sutaisė kelius, įvedė priverstiną mokslą liaudies mokyklose, sutvarkė miškus, užmezgė vaizbos ryšius su užrubežiu.

Pavyzdingas žemės ūkis dvaruose nepaliko be naudingos įtakos ir ukininkams. Todėl visur matome geriausias gyvuolių veisles. Platindami įkultūrą, vokiečiai visai nepalietė tautybės klausimo ir griežtai susilaikė nuo germanizacijos. Baronas su savo tarnais latviais kalbėjosi tiktai latviškai, nors tie ir gerai mokėjo vokiškai. Netrūko ir tokių, kurie tarnams gynė vartoti vokiečių kalbą. Jei Latvijos dvarininkai sukėlė liaudyje neapykantą, priežasties reikia ieškoti ne stokoj pastangų žemės reikalais, bet socialiniuose dalykuose. Baronas visa darė savo naudai ir tik tiek rūpinosi liaudies gerove, kiek patsai iš to turėjo pelno. Jis dargi į latvį žiūrėjo su panieka. Laikydamas save krašto viešpačiu (Herr des Landes), liaudžiai paskyrė vergo luomą. Latvio inteligento niekados neįleidė savo draugijon, nesodino už savo stalo. Jo nuomone „žmogus“ prasidėjo nuo barono. Ta savymeilė ir išdidumas sopamai užgavo susipratusio latvio širdį. Jis ėmė žvairomis žiūrėti į pri spaudėją atejūną, anot jo neteisėtai užgrobusio jo žemės turtus. Kilusi neapykanta nuvedė iki revoliucijos 1905. m. Gaisre supleškėjo gražiausi dvarai. Nelaimingasis pasaulio karas galūtinai sutrenkė baronų galią Pabaltijo krašte. Gailestingoji Nemezis įvedė naują tvarką, nustumdama didžiūnus Tartaran, mažuosius gi pakeldama Olimpan.

Pav. 389. Barokinis veidrodis.

Tokiomis aplinkybėmis ir krašto architektūra tegalėjo būti vokiečių globoj. Kadangi vokiečiai protestantai dėliai mums jau žinomų prietarų neapkentė baroko, galėtumėm manyti, jog Latvijoj barokinės architektūros visai nėra. Tačiau puikiausi jos statyba rodo baroko stilių ir tai protestantų dėka. Mat, Kurše kuni-

Pav. 390. Barokinis krėslo atlošas, vokiečių darbas.

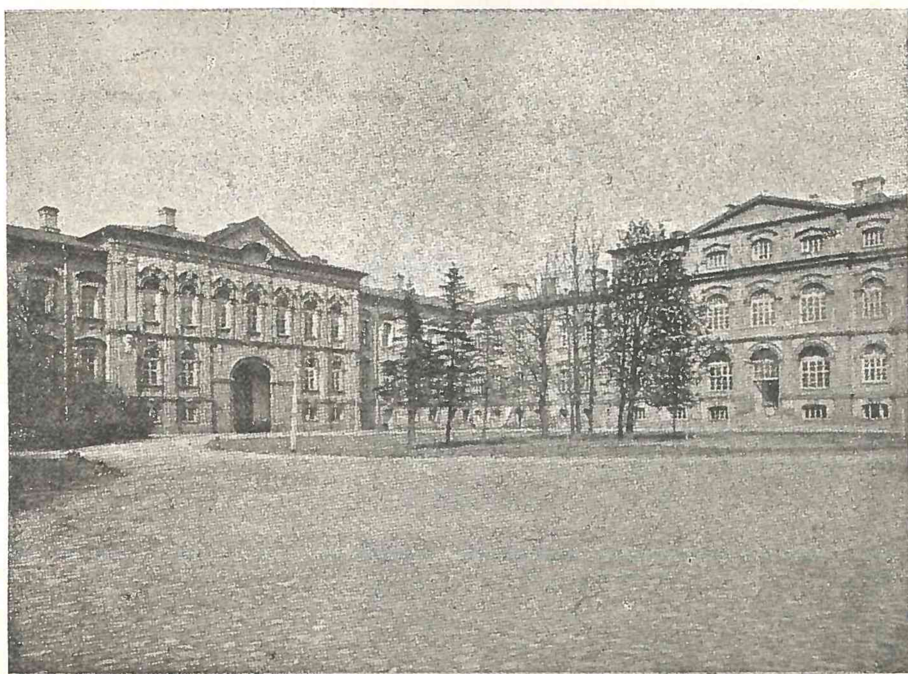
Pav. 391. Altoriaus kryžius Mintaujos bažnyčioje.

gaikščiai (hercogai), įgavę valdžią per protestantizmą, panorėjo susilyginti su vakarinės Europos valdovais savo dvaro puikumu ir statė pilis vakarų dvasioj, pasekdami francūzais. Taip kilo pilys, kokių nedaug aptinkame visoj buv. Rusijos imperijoj.

Uoliausi Kuršo statytojai buvo hercogai E r n s t a s ir P e t r a s B i r o n a i. Ernstas buvo kilęs iš paprastų bajorų, bet mokėjo įtikti Kuršo kunigaikštienei Annai Ivanovnai, kuri, žengdama ant Rusijos sosto, iškėlė Bironą savo didžiulės imperijos galingiausiu ministru. Pasinaudodamas ciesorienės malone, jis greitu laiku sukrovė didžius turtus, kuriais be kito ko nupirko Rundalės dvarą pas Bąuskę. Norėdamas ten pastatyti puikią pilį, pasikvietė iš Petrapilio architektorių grafą B a r t o l o m e o R a s t r e l l i, pastačiusį ten Žiemiškąją pilį (zimnij dvorec), Pažų korpusą, Aničkovo pilį, Peterhofo pilį ir įgijusį jau pasaulinį garsą. Dar ministras būdamas, jis jau padėjo pamatus naujajai piliai 1736. m. gegužės 24. d. Gavęs Kuršo kunigaikščio sostą 1737. m., Bironas ir Mintaujoj rengias statyti naują pilį, susprogdinęs senąją paraku kartu su pylimais ir grioviais. Deja, kad Rundalės pilis jau buvo po stogu, Bironas, nusidėjęs ciesorienei Elžbietai, tapo ištremtas Tobolskan 1740. m. ir tik po 22 metų grįžo Mintaujon ir jau 72 m. senelis 1673. m. sausio 22. d. vėl atsisėdo ant Kuršo sosto. Tuoj atsirado ir Rastrelli ir pertrauktas statymo darbas prasidėjo iš nauja. Rundalės pilį pabaigė 1767., bet

Mintaujos tik 1772. m. valdant jau sūnui Petrui, kurio naudai atsisakė nuo sosto 1769. m.

Mintaujos pilis (1738—1772) užima didelį keturkampį plotą, iš trijų pusių apstatytą rūmais. Ketvirtoj, miesto pusėj, stovi arklidės. Rūmai turi tris augštus, bet vidurinis rizalitas pagal upę keturius. Architektūra visur turtinga, masyvi ir rimta. Tik angoms duota gyvesnės ir lengvesnės lytys. Žiūr. pav. 392. Vidų puošia opiai žaislingi rokoko ornamentai (žiūr. pav. 429) Pilis turi 300 kambarių ir kriptą kunigaikščių giminei laidoti. Pilies sodas ir nūnai duoda miestelėnams malonią poilsio ir pasivaikštinėjimo vietą. Bermontai apleisdami Mintaują, aplieję nafta, padegė pilį ir jinai galūtinai nudegė. Latvijos valdžia rengias ją atstatyti, bet lėšų stoka iki šiol neleidė tai įvykinti.

Pav. 392. Mintaujos pilis.

Rundalės (Ruhenthal) pilis (1736—1767) kaipo vasaros rezidencija turi kiek tiek lengvesnę architektūrą, bet visai panašią į Mintaujos pilį. Ir ji Francūzijos pavyzdžiu apsibrėžia iš priekio atvirą keturkampį. (Žiūr. pav. 393). Skirta poilsiui ir pramogoms, ji pasižymi puikesne vidaus ornamentacija. Jos fronto laiptai neturi sau lygių visame krašte (žiūr. pav. 394). Apie vidaus ornamentus teliudija sienos nišė, papuošta švelniausiais rokoko ornamentais (žiūr. pav. 430.). Piliai papuošti buvo pakviesti įžymūs Italijos menininkai: grafas Pietro Rotarri, Francesco Fontebasso ir vokiečiai Graff ir Barissen. Pirmųjų teptukas, pastarųjų gi kaltas davė kūrinių, kuriais tegalima pasigerėti. Prikergus Kuršą Rusijai, ciesorienė Katarina II. dovanojo Rundalės pilį grafui Valerijonui Zubovui, kurio našlei ištekėjus už Šuvalovo, pilis iki didžiojo pasaulio

karo pasiliko tos giminės nuosavybė. Dabar ji apleista ir viduje baisiai sunaikinta. Pernai, ją aplankydamas, radau puikiame vestibule s u k r a u t u s ž a b u s. Veidrodžių salėje nebeaptikau nė vieno veidrodžio. Iš pečių, apklotų kadaise porcelano plytelėmis su Šventraščio vaizdais, tik plikas molis tebelikęs. Tikėkimės, kad „Pieminēkļu Valde“ — draugija monumentams palaikyti — išgelbės, kas dar išliko.

Pav. 393. Rundalės pilis.

Grafas Rastrelli pastatęs ir Svėtės (Svethof) pilį (žiūr. pav. 395), iš kurios tik vidurinė dalis beliko. Baroko architektūra čia pasirodo visu savo skaistumu. Fasadą puošia korintiniai piliastrai, suraizgyti langų rėmai ir gerokai iškištas kepurėjantis gzimsas. Viduje ąžuolo laiptai veda į didelę apvalią salę, pasikeliančią dviem augštais ir apšviestą dviem langų eilėmis. Rokoko ornamentai ir kerčių ložos jai teikia malonios gracijos ir puikios iškilmės.Žiūr. pav.431,432. 1875. m. rusų valdžiapilį perdirbo kareivine ir iš salės padarė du augštu, bjauriai profanuodami taip gražų meno kūrinį.

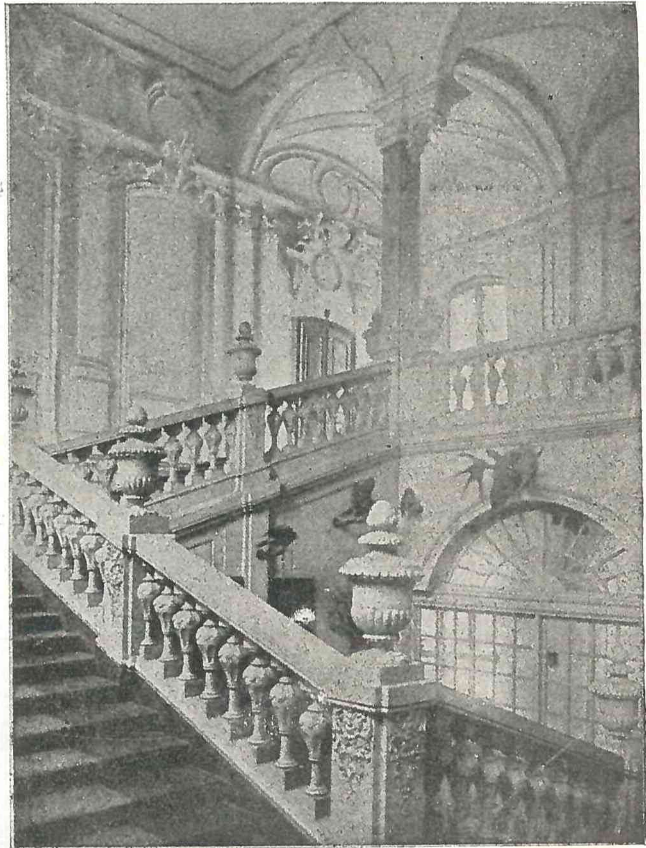
V i r c a v o s (Würzau) pilį pastatė ciesorienė Ona, būdama dar Kuršo hercogienė 1726. m., bet Jonas ir Petras Bironai ją žymiai padidino ir išpuošė. Kunigaikštis Petras 1782. m. čia perkėlė savo sostinę, kadangi jo žmonai labai patiko Vircavoj gyventi. Įtaisius rusams pilyj kareivines, jos architektūra taip pagedo, kad sunku ir beatspėti jos senasias gražybės.

Netoliese nuo Vircavos randame V a l s t y b ė s V i r c a v ą (Kroņa Vircava — Krons-Würzau). Ir čia aptinkame gražią hercogų pilį, pastatyta 1780. m. Ją labai mėgo kunigaikštis Petras. Vietoj portalo matome aštuonkampį keturiais augštais bokstą, aptvertą ketvirtame augšte geležine baliustrada. Iš galų pasikelia augštesni sparnai su balkonais pažiobėje. Deja, ir ta pilis, pertaisyta 1867—1870. m. kareivine, daug nukentėjo nuo kareivių.

Laimingai išliko nesunaikinta P i e n a v o s—Alt-Pönau—p i l i s. Ir ji buvo hercogų nuosavybė, bet stovėdama toli nuo Mintaujos, negalėjo būti panaudota kariuomenės reikalams. Ją kitkart vadino „Friedrichslust“—Frideriko pomėgis— ir tai dėliai keisto nuotikio 1780. m. Mat, tais metais Prūsijos sosto įpedinis Fridrikas Vilhelmas, paskui Prūsijos karalius, viešėdamas Pienavoj pas Kuršo kunigaikštį, patenkintas vaišėmis ir gerėdamos sodno ir parko grožiu, sušuko : „Čia

būti tai tikras pasigerėjimas". Tie pagyrimo žodžiai taip patiko hercogui, kad jis, leidžiant augštajam svečiui, aplinkraščiu paskelbė urbi et orbi, jog nuo šios dienos senosios Pienavos pilis vadinsis „Friedrichslust". Pilis nedidelė. Jos barokinis stilius apsireiškia geriausiai kertinių bokštų ornamentais.

Iš Latvijos šventyklų pirmoj vietoj turime paminėti Liepojos liuterių šv. Trejybės bažnyčią (žiūr. pav. 396). Spėjama, kad ją statęs mums jau gerai žinomas Batholomeo Francesco Rastrelli (+1771). Ypač, žavingi rokoko ornamentai rodo gerą jo skonį, taip gražiai apsireiškusią hercogų pilyse. Bet trūkstant tikrų žinių, reikia manyti, jog Rastrelli bus tik patiekęs jos planus. Struktūros, apšvietimo, ornamentų ir erdvės išvystymo atžvilgiu šv. Trejybės bažnyčia yra tikras barokas visoj to žodžio prasmėj. Balta varsa su auksu, padidindama optiniai plačią vidurinę navą, teikia dar šviesos ir taip jau gausiai apšviestai bažnyčiai. Šalinės navos paliktos tik praeiti. Iš visų kertelių matome altorių ir visą vidų. Altoriaus baldakinas primena Berninio darbą Romos katedroj. Visoj šventykloj nerasi rūškano vidurinių amžių misticizmo ir šalto styvumo, kurį taip dažnai aptinkame protestantų bažnyčiose. Grynai barokinį portalą puošia Tikybos ir Meilės statulos. Apie vario stogą eina graži baliustrada. Nukamienis bokštas turi spektyvo (žiūrono) pavydalą. Trims pastariesiems augštams nuskleidžiant kertes, iš keturkampio pasidaro aštuonkampis. Priešpaskutinis augštas apvertas galerija. Bažnyčia turi didžiausius pasaulyje vargonus. Juos pastatė 1779. m. vargondirbis Koncijus (Contius), bet padidino B. Grünbergas 1885. m. Dabar jie turi 4 manualus, 7000 vamzdžių ir 152 registru. Aptinkame ir kitas retenybes toj keistoj bažnyčioj, būtent: klausyklą ir didį kringelį prie šoninio choro velvės. Klausykla liudija apie liuterių pastangas vėl įvesti pašalintą „didžiojo reformatoriaus" išpažintį. Kringelis (baronka) esąs keršto ženklas vieno kepyklos darbininko, priversto dirbti didžiajame ketvirtadienyje, kurį tada liuteriai šventė.

Pav. 394. Rundalės pilies laiptai.

Šenbergo Dangunėmimo šv. Panelės bažnyčią pastatė Inflantų vaivada Franciskus Vladislavas de Calmel—Bergas 1692. m. Ji savo konstrukcija primena Il Gesù bažnyčią Romoje (žiūr. pav. 397) ir rodo tipingą jėzuitų šventyklą. Jos stylių bus išsirinkę jėzuitai, gyvenusieji vienuolyne, perdirbtame paskui klebonija. Frontas, panašus į Kauno jėzuitų bažnyčios, bus turėjęs augštesnius bokštus, bet jiems nudegus, pastatė dabartinius, ne visai atatinkamus stilių. Šenbergiečiai apsakinėja, jie buvę taip augšti, jog juos sušaudę iš jūros laivų. Žinoma, tai pasaka, bet ne be tiesos pagrindo. Kadangi visos jėzuitų bažnyčios mūsų krašte turi vienodą išvaizdą ir Šenbergo bažnyčios fasada iki šalmo niekuo nuo jų nesiskiria, reikia manyti, kad ir jos bokštai kadaise turėjo paprastai vartojamą formą. Nuostabu, kad vidus išliko be rokoko priemaišų (žiūr. pav. 398). Architravas remiasi ant piliastrų paprastų kapitelių. Ant jo eina baliustrada. Viršutiniai langai teikia visai bažnyčiai uztektinai šviesos. Didįjį altorių puošia korintinės kolonos ir juostų fryzai. Iš šalių platūs ir trąšūs gėlių lapai padidina jo iškilmingumą. Šaliniai altoriai neturi tokios milžiniškos architektūros, kokią matėme Vilniaus bažnyčiose. Sakykla, papuošta gražiais reljefų biustais, stovi ant šv. Jono evangelisto galvos. Graži bažnyčia, stovėdama ant gražaus kalno, tikrai pateisina vietos pavadinimą (Schönberg = gražusis kalnas).

Pav. 395. Svetės pilis dabartiniame stovyje.

Alukštos bažnyčią pastatė grafas Juozafatas Zyberk'as 1760. m. Ir ją valdė jėzuitai. Jie bus nustatę ir jos stilių (žiūr. pav. 399). Palyginę ją su Kauno jėzuitų bažnyčia, maž terasime tarp jų skirtumo. Manytumei, kad tas pats architektorius jas statė. Alukštos architravas stipriai laužytas, ypač kryžmos kertėse (ž. p. 434). Jo viršutinis gzimsas turi daug įlankų ir gerokai išsikiša. Korintizuojančiai piliastrų ir kolonų kapiteliai apkloja savo ornamentais ir viršutinę kotų dalį. Gyvai banguojanti sakykla rodo jau rokoko įtaką. Didžiajam altoriui persilpnios horizontalios linijos. Siauras lambrekinas viršum apskritojo langelio menkai suriša vertikalią architektūrą. Paveikslas rodos perdidelis ir užima daugiau vietos negu leidžia altoriaus struktūra. Visa bažnyčia baltai tapyta ir gana šviesi. Per didįjį karą ją baisiai sunaikino. Sunku bus ji beatstatyti.

Mintaujos senosios bažnyčios altorius, statytas 1634. m. tuo įdomus, kad neturi jokių rokokinių lyčių, kas retai pas mus atsitinka. Rokoko buvo ornamentacijos stilius ir jį vartojo taip gerai baroko, kaip ir klasiškajai architektūrai puošti. Kadangi barokas Pabaltijo krašte vėliau atsirado, negu vakarinėj Europoj, jau išsivysčius rokokui, tai jį aptinkame visose mūsų bažnyčiose ir retai užeiname altorius be jo priemaišų. Taigi grynai barokinis altorius pas mus retenybė. Todel verta Mintaujos didžiajam altoriui arčiau prisižiūrėti. Jis pasike-

Pav. 396. Liepojos šv. Trejybės bažnyčia.

lia dviem augštais ir rodo korintinę tvarką su laužytais gzimsais (žiūr. pav. 400). Pirmutiniame augšte matome po tris korintines kolonas iš abiejų šalių ir po vieną korintinį piliastrą šalia paveikslo. Architravo fryzą puošia auksuotas juostų ornamentas. Tarp kolonų stovi šventųjų statulos. Viršum jų regime angelų galvas riebiais veideliais ir kabančius festonus. Ant architravo ties šalinėmis kolonomis stovi barokinės figūros, ties paveikslu gi pasikelia viduryje iškirsta pažiobė. Jos galuose nusileidę angelai turi vainiką viršum raidžių JHS (in hoc signo). Ant-

ras augštas turi tik po vieną ašį iš katros šalies, sujungtas debesiais, iš kurių pasirodo saulė su raidėmis JHS. Lambrekinas po saule rodos kabąs ore, bet tai velesnė pataisa ir nevykusi. Visa pabaigia perlaužta pažiobė ir urnos ant kerčių. Altoriaus šonus puošia storų, suvyniotų lapų festonai. Šalia šv. Sakramento namiuko klupi angelai, kurių mostai ir visas stovis rodo širdingiausią pagarbą

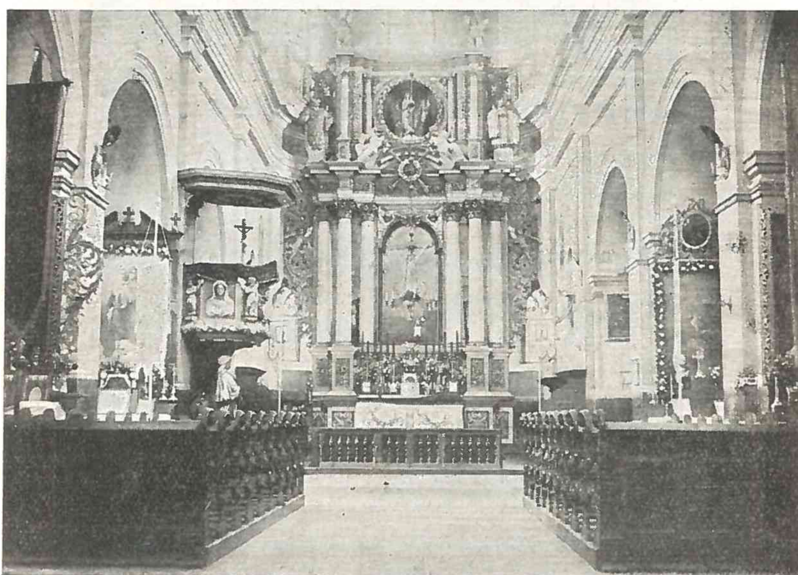

Pav. 397. Šenbergo (Skaistkalnės) bažnyčia.

Švenčiausiajam. Altorių perkėlė į naująją gotinę bažnyčią. Jis taip čia pritinka, kad vargiai gotinis altorius, neatsižvelgiant jau į senovės liekanų palaikymo vertę, galėtų gražiau jį pakeisti.

Liuterių šv. Petro bažnyčios bokštas Rygoje turi gana tragingą istoriją. Pastatytas 1491. m. gotinėmis lytimis, jis 1666. m. kovo 11. d. nugriuvo, užmušdamas aštuonius žmones. Jį atstatė renesanso stiliumi, bet 1677. m. dar ne visai pabaigtą sunaikino gaisras. 1690. m. pastatytas barokinis bokštas ne-

buvo laimingesnis, kadangi 1721. m. kovo 10 d. nuvertė jį žaibas. Tomis pačiomis lytimis atstatytas dabartinis bokštas irgi nepranašauja ilgo amžiaus. Per didįjį karą keli šūviai jį sutrenkė, pakreipė į šalį ir dabar jam gresia katastrofa. Miestas turėjo jį pavesti inžinierių priežiūrai. Kada šių metų 1. kovo (prima Aprilis) laikraščiai paskleidė gandus, jog jis nugriuvęs, dauguma rygiečių ėjo žiūrėti katastrofos, o jau provincijoj visi įtikėjo. Šv. Petro bokštas, Rygos charakteringiausis ženklas, yra vienas augščiausių pasaulyje. Jis pasikelia viršum Dauguvos 123,4 m., kada augščiausis pasaulio bokštas (Ulmos katedros) turi 161 m. Ant stogo augšto jis dar keliasi keturiais vario šalmais, pertrauktais lengvomis galerijomis tiekiančiomis jam lengvumo, bet ir pavojaus. (Žiūr. pav. 401). Ant paskutinio

Pav. 398. Šenbergo (Skaistkalnės) bažnyčios vidus.

smailaus šalmo vietoj kryžiaus stovi gaidys. Yra tai budrumo (vigilantiae) ženklas. Jį aptinkame ir ant kitų vidurinių amžių šventyklų Pabaltijo krašte. Čia gal kas manytų, kad jį įvedė protestantai. Anaiptol, jis buvo katalikų plačiai vartojamas, ypač vokiečių žemėse. Trys fronto portalai rodo šiaurinės Italijos įtaką. Ant klasikinių angų stovi viduryje iškirsta pažiobė. Italijos lytis aptinkame ir sakykloj, atgabentoj 1793. m. iš Livornos.

L e s t e n ė s l i u t e r i ų b a ž n y č i a (Tukumo apskr.) statyta bar. Karolio Fridriko Fircks'o 1704—1709. m. gotiniu stiliumi, turi puikią barokinę plastiką. Jos altorius, sakykla, suolai ir vargonų ornamentai, skaptuoti iš medžio, rodo prityrusias rankas ir gerą skonį. Spėjama, busiąs tai kūrinys Kuršo kunigaikščio dvaro skulptoriaus Nikalojaus Söffrenso, mirusio Ventspilėje 1710. m. Tai patvirtina ir žmonių padavimas. Mat, parapijonys apsakinėja, esą visos skulptūros buvusios užsakytos užrubežyje vienai Rygos bažnyčiai. Laike audros laivas su-

dužęs arti Kuršo kranto ir bar. Fircksas nupirkęs jas Lestenės bažnyčiai. Kadangi Söffrensas gyveno Ventspilėje, tai ir bus jūra siuntęs savo gaminius. Vargonų architektūra ir tuo dar įdomi, kad atatinkamu mechanizmu kai kurios figūros gali būti leidžiamos judėti. Taip, aras plevėsuoja sparnais, angelas muša taktą ir t. t.

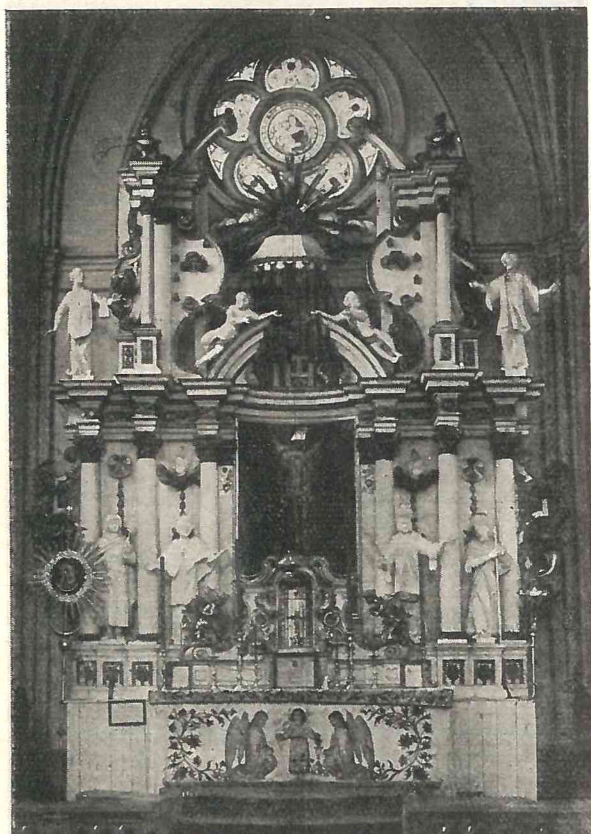

Pav. 399. Alukštos (Ilukstės) bažnyčia.

Reikia pažymėti, jog liuteriai į vargonus daugiausiai kreipia dėmesio. Pas juos altorius gali būti menkas, bet vargonai visados esti geri. Pati bažnyčia visai prasta. Išsivaizduokime du kūbu: vieną didesnį bažnyčiai, antrą mažesnį, bet pailgintą į augštą, bokštui, ir, juos apdengę stogu, gausime Lestenės bažnyčios siluetą.

Lestenes protestanų bažnyčia mums lietuviams turi reikšmės ir tautiniu atžvilgiu. Mat, čia pastoravo Karolis Fridrikas Vatsonas (gim. 1777), didis lietuvių draugas. Jis 1822. m. įkūrė pirmutinį latvių laikraštį, ėjusį Mintaujoje kas savaitė

ir gyvavusi be partraukos iki 1915. m. Jam redaguoti Vatsonas turėjo atlikti tolimą kelią (30 viorstų) į Zemgales sostinę. Rašė daug apie latvių ir lietuvių kilmę ir, geisdamas suartinti abidvi brolių tautas, išvertė Duonelaičio „Metas" latvių kalbon. Į lietuvius visados žiūrėjo su didžia pagarba, nors patsai buvo vokietis. Matydamas lietuvį, vežantį pono javus į Pabaltijo uostą ir visus nužemintai sveikinantį, jis taip susigraudino, kad savo jausmus išreiškė tais neužmirštinais žodžiais: „Kada atsimeni, jog tas žmogus kilęs iš tautos, davusios Ringaudą, Mindaugą, Gediminą, Algirdą, ypač gi Kęstutį ir jo sūnų Vytautą, tuos karžygių karžygius; jog jis viengentis su juodvišiais (Jatwinger), žuvusiais Leonido mirtimi: tada sielvartos pagauna širdį ir verki žuvusios tautos didybės; ir keiki likimo geležinę ranką. (Jahresverhandlungen der kurländichen Gesellschaft für Literatur und Kunst. Mitau, 1822).

Pav. 400. Mintaujos bažnyčios barokinis altorius.

Pav. 401. Šv. Petro bažnyčia Rygoje.

ROKOKO.

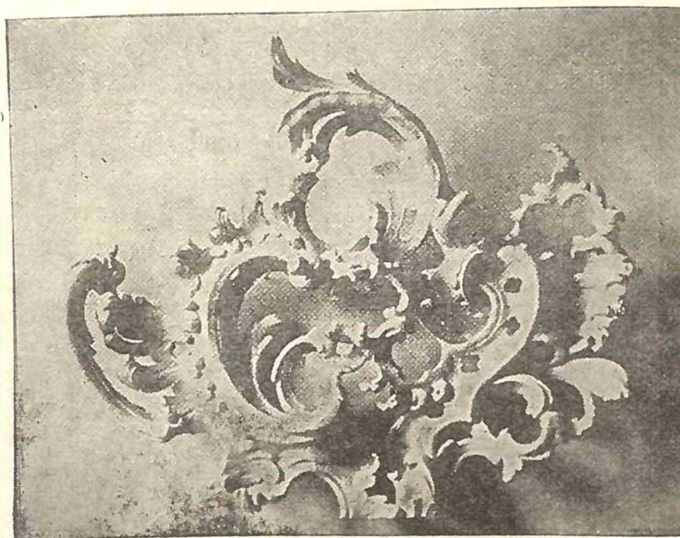
Rokoko.

1720—1775

Rokoko buvo grynai dekoratyvus stilius. Kilęs Prancūzijoje, jis išsiplatino visur, kur s i e k ė jos architektūra, ypač Vokietijoj. Juo puošė baroko ir klasicizmo rūmus ir darbo rakandus.

Kada Prancūzijos valdovai, taip mėgę prabangas, nebepasitenkino paprastomis architektūros dekoracijomis, ėmė ieškoti naujo ornamentacijos būdo ir sumanė lytis, kurios, nors ir nebuvo architektinės, davė labai gražių papuošalų, teikiančių rūmams patogumo, malonumo ir nepaprasto grožio. Kadangi jų užsakytojai buvo valdovai, ir augščiausieji luomai, tai visą darbą turėjo atlikti patys menininkai, nes diletantais ir mokiniais nepasitikėjo. Užtat rokoko veikalai visuomet pasižymi gera skonimi ir dailiu padarymu.

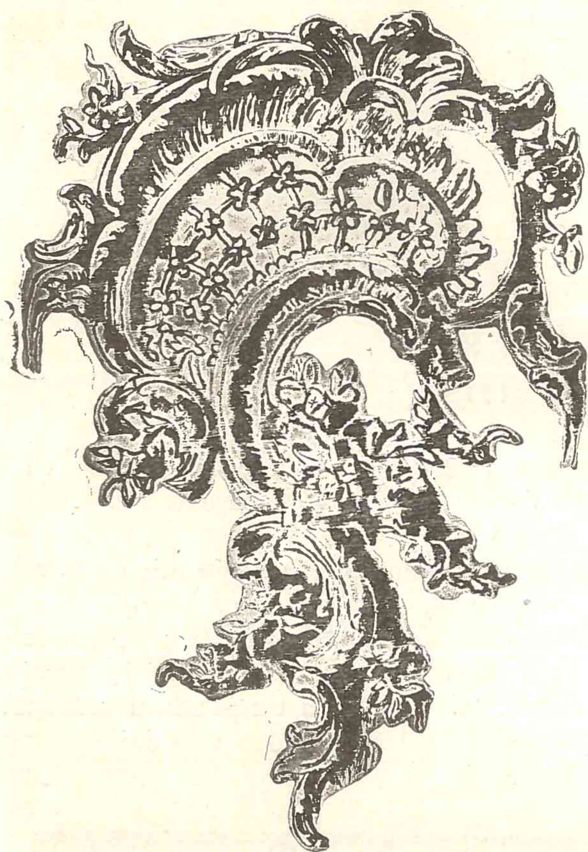
Paprasta rokoko forma buvo rėmai su vingriai iškraipytais kraštais (žiūr. fig. 406). Motyvus ėmė dažniausiai iš kriauklių (kaušelių), akmeninių varvulių (stalaktitų), gėlių ir krūmų šakelių.

Pav. 404. Rokoko ornamentas

Visų dažniausiai aptinkame k r i a u k l ę kaušelio (geldelės) ir raidės C pavidalu (žiūr. fig 404). Retai randame ornamentus be tų lyčių, ypač pastarosios. Dėliai jų ir patį stilių pavadino „rococco“ nuo žodžio „rocaille“. Neretai kriauklėms davė liepsnos kraštus, pašalindami jų naturalią išvaizdą (žiūr. fig. 407).

V a r v u l i ų arba g r o t ų motyvus maišė su augalų lapais, viršijančiais tada ornamento lytyse (žiūr. fig. 402).

Pav. 405 Rokoko ornamentas iš medžio Bruchsalės pilyje.

Gėlės ir medžių šakelės apsireiškia visai natūraliai ir esti rūpestingai ir atsargiai padarytos su visais mažmožiais, paimtais iš gamtos. Pasirinkdavo kiek galima smulkių motyvų ir aiškių formų (žiūr. fig. 411).

Charakteringiausias rokoko ženklas buvo vengimas simetrijos. Kada kituose stiliuose ją rūpestingai palaikė, čionai nuo jos bėgo. Tik labai reti menininkai pripažino simetriją ir ją savo kūriniams vartojo, ypač prancūzai. Žiūr. fig. 405.

Rokoko ornamentams stengėsi duoti organinės išvaizdos. Žiūrėdamas į juos, manytumei, kad tai kokie nežinomi neregėti augalai. Rėmai, vietomis persprogę, išleidžia lapus, šakeles, ir visas ornamentas virsta organizmu. Dykas, kiauras vietas padengia tinklu (žiūr. fig. 405) ir pasidaro vienas nepaprastai gražus, pasakingas raizginys, vinguojąsis apie gyvūnų ir žmonių figūras.

Rakandai rodos išaugę, ne dirbti. Jų kojos, panašios į rupūžių kojas, lyg išdygusios iš šonų, kurie taip pat raitosi ir gyvuoja. Žiūr. fig. 410.

Tik geri meinininkai sugebėjo pagaminti gerų rokoko ornamentų. Todel diletantai ir amatininkai visai nebuvo kviečiami į darbą. Niekur šablono tiek maž nevartojo, kaip rokoko stiliuje. Čia visa reikėjo modeliuoti ir puošiamai vietai pritaikinti.

Statymui tas stilius visai netinka. Priešingai, jis net kenkia architektūrai, apklodamas visas sienas ornamentais, nėkiek neatsižvelgdamas į akchitektūros reika-

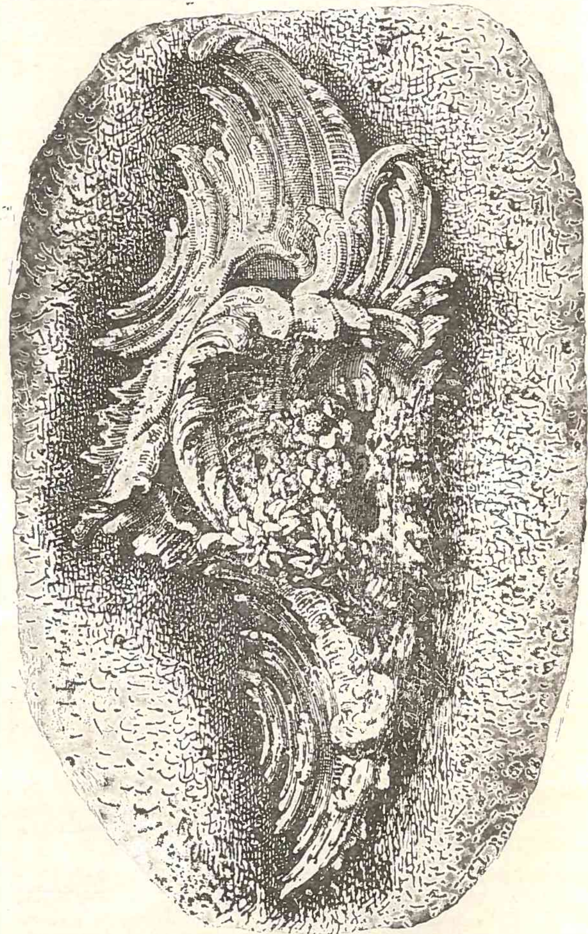

Pav. 406 Panelis iš „Hôtel Soubise“, Paryžiuje.

lavimus. Jis pašalina gzimsus. piliastrus, kolonas ir kitus architektoninius ornamentus, reikalaudamas tik lygių sienų savo papuošalams.

Aiškiau iškelti savo ornamentacijai, jis vartojo šviesias ir minkštas spalvas. Dažniausiai sutinkame rožinę, šviesiai mėlyną, žalią, geltoną ir skaisčiai raudoną. Gražiausio efekto davė matinė mėlyna ir geltona su sidabru. Balta spalva su auksu puošė iškilmingas sales ir salionus. Luboms stengėsi duoti spalvotų papaveikslų, apibrėžtų gipso rėmais. Dažniausiai sutinkame vaizdus iš mitologijos, piemenelių gyvenimo, amuretus, beriančius gėles, ir istorinius paveikslus. Neretai visas lubas apklodavo stucco raizginiais (žiūr. pav. 418).

Kadangi rokoko apartamentai tarnavo intymiems pašnekėsiams, gracingai etiketai ir linksmiems smagumams lepios, džiūgaujančios draugijos, ištroškusios dausos būtybės, tai ir jų ornamentacijai vengė visa, kas galėtų priminti rūškaną, kasdienį gyvenimą. Todel ir karo trofejų, taip dažnai vartojamų baroko stiliuje, čia visai neaptinkame. Vietoj ginklų, reiškiančių heroizmą, rokoko menininkai dėjo muzikos instrumentus, medžioklės priemones ir grobį, avinėlius, nepažįstančius, kas rupestis, paukštelius, linksmai linguojančiusi ant šakelės, mitologinius vaizdelius (žiūr. pav. 406, 408, 414). Rėmus viršum durų, o kai kada ir ant sienų, pildė alyvos paveikslais, vaizduojančiais piemenėlių gyvenimą, žaislingus kūdikius ar mitologines figūras, ypač moteriškes. Gobelinų ir kitų sunkių audimų sienoms dekoruoti nebevartojo. Jų vietą užėmė plonas, švelniai spalvintas šilkas. Tokiu pat šilku pridengdavo langus, apmušdavo rakandus ir sienų plokštis. Visa tai teikė apartamentui lyg eterinio įspūdžio.

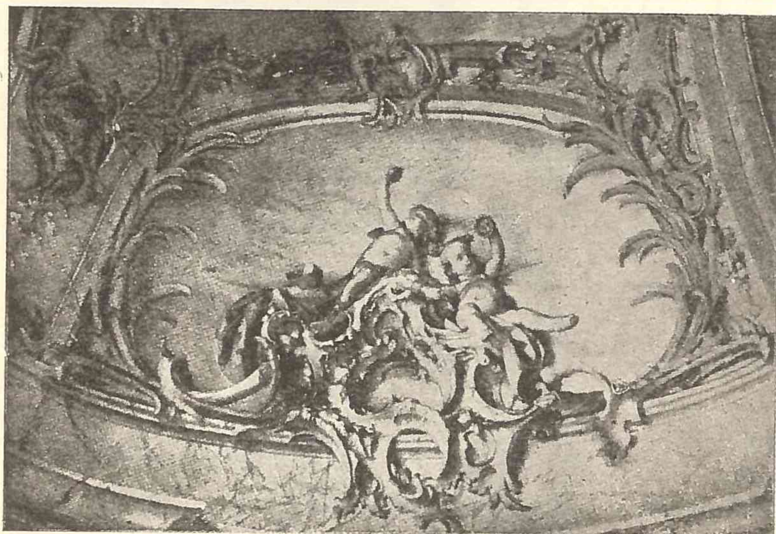

Pav. 407. Rokokinis sienos ornamentas iš porcelano.

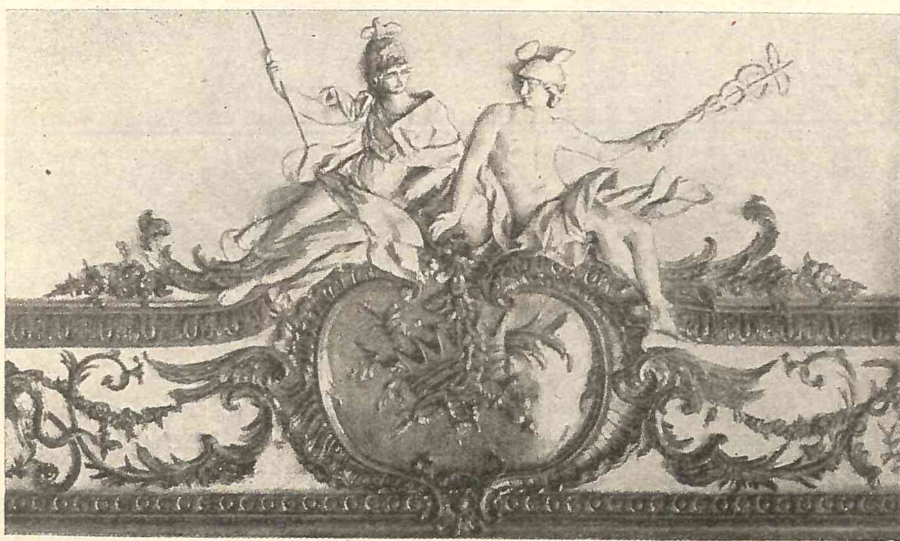
Rokoko, prasidėjęs guliamame kambaryje ir persikėlęs į buduarą, sutiko tiek entuziazmo, jog juo ėmė puošti visus apartamentus. Greitu laiku jis išsiplėtė po visą Europą ir gavo net Bažnyčios aprobatą. Pilyse ir palociuose jo nepriklausoma valdovė buvo moteriškė, kurios kultas jo dėka pasiekė augščiausį pagarbos laipsnį.

Rokoko visokiuose kraštuose.

I) Prancūzijoje. Pasenus Liudvikui XIV., nubodo jo amžinų reprezentacijų apeigos. Dvarininkai ėmė šalintis nuo savo dievaičio, jau rimtai susirūpinusio savo išganymu ir atgailojančio jaunystės nuodėmes, ir ieškoti nuošalių vietelių, kur laisvai, patogiai ir maloniai galėtų pasilinksminti ir išvengti jau nepakenčiamo ceremonialo. Patogiausia vieta tokiai intymiai draugijai pasirodė buduaras. Čia viešpatavo nepriklausoma minkštabūdė moteriškė ir jos diriguojama elegancija, kokieterija, gracija ir flirtas šventė tikrus triumfus. Nors baroko ornamentai pasižymėjo linksmumu, tačiau jie pasirodė dar perrimti džiūgaugaujančiai ir nieko nepaisančiai draugijai. Festonai, girliandos, voliūtos, jungiančios architektūrą vienetan ir reiškiančios tvarką, stori kontūrai ir trąšūs lapai neleidė pamiršti iškilmių kodekso ir nemaloniai varžė laisvus juokus ir drąsius komplimentus. Plona, švel-

Pav. 408. Papuošalas iš St. Galleno katedros, Šveicarijoj.

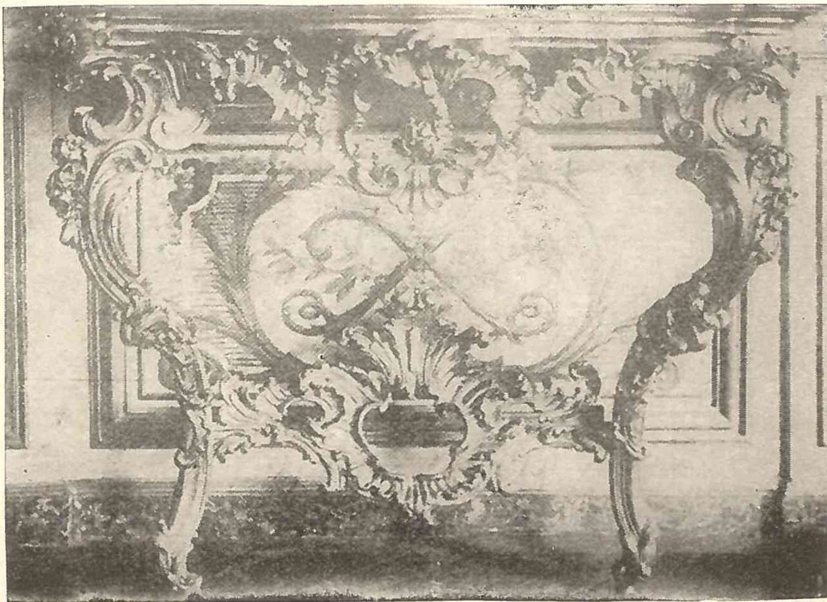
Pav. 409. Gzimso dekoracija Soubise'o palociuje, Paryžiuje.

nia linija, kurios galai fantastiškai rietėsi, nieko neliesdami ir nejungdami, labjau pritiko lepiai draugijai, nesiskaitančiai su jokiais įstatymais nė, autoritetu. Menas, reikšdamas žmonių dvasios kultūrą, turėjo ir dabar pasiduoti jų pažiūroms.

Dar prie Liudviko XIV. gyvos galvos Robertas de Cotte (1656—1735) ima minkštinti ir lankstyti storas baroko linijas Hôtel de Vrillière rūmuose, dabar Prancūzijos banke.

Pilnai išvystytą rokoko rodo Gille Marie Oppenard'o (+1742) kūriniai—Genre Régence. Deja, jo pastatus sunaikino revoliucija, beliko jo piešiniai.

Bet jis ir jo pasekėjas Jean Baptiste Leroux tebevartoja simetriją, kurios nebepripažįsta Juste Aurèle Meissonier (1703—1750), galūtinai išvystęs rokoko ornamentaciją. Jo dekoracijos išrodo nervingos, neramios, perdaug raitytos

Pav. 410. Sienos stalas iš Fontainebleau pilies, Louis XV.

ir garbanotos. Jis mėgino net architektūron įvesti naująjį stilių pagamindamas šv. Sulpiciaus bažnyčios Paryžiuje fasadai planus, kurie, laimei, pasiliko kartonuose.

Nemaž padėjo rokokui subręsti ir plačiai žinomi tapytojai Antoine Watteau (+1721) ir François Boucher (+1717), apie kurius mums teks kalbėti tam tikroje vietoje.

Geriausią skonį ir dailiausį darbą rodo Germain Boffrand'o (1667—1754) kūriniai Paryžiaus Hôtel de Soubise palociuje, dabartiniame tautos archive (žiūr. pav. 406, 409). Čia matome jau tikrus šedevrus, kuriuose turtinga menininko fantazija apsireiškia smulkiausiomis ir puikiausiomis lytimis. Nemažiau talento aptinkame ir jo dekoruotame palociuje Rohan arba Cardinal (1740).

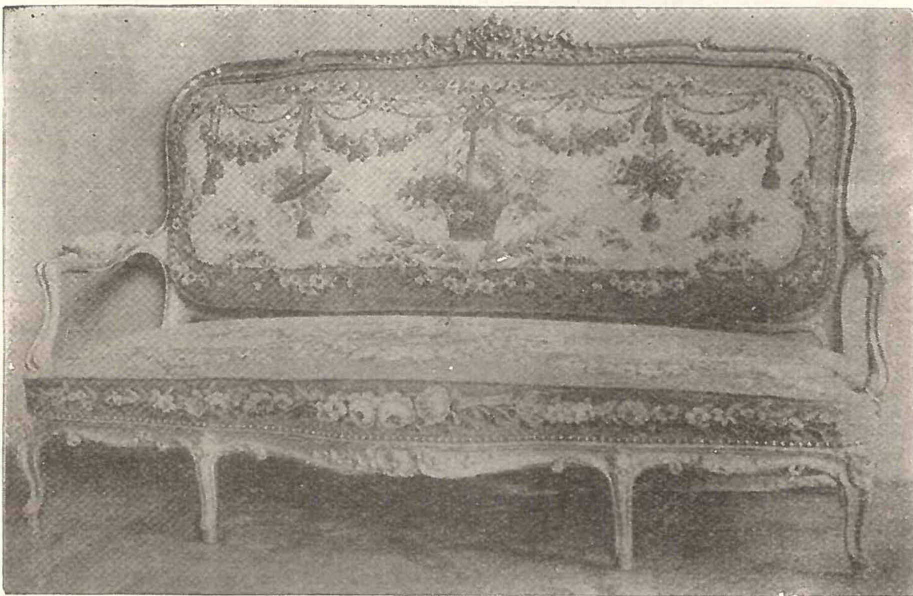
Nors Prancūzijos menas buvo karalių globoje ir jo epokas vadino valdytojų vardais, tačiau rokoko lytys karaliaus rezidencijoj Versailles pilyje visai maž pavartota architektūros ornamentacijai. Tik karalienės guliamame kam-

bary, Medaljonų salėje, Liudviko XV. kabinete ir tarybos salėje (salle du Conseil) kiek tiek pasirodo straigių stilius. Tai išaiškinama dar nepamiršto ceremonialo reikalavimais

Rokoko mobiliaras.

Rokoko dekoratyvusis stilius buvo taip angštai surištas su mobiliaru, jog be pastarojo aprašymo negalėtumėm gauti tikros nuomonės apie visus jo savumus, kadangi jo lytys iš architektūros tiesioginiai parėjo į rakandus, sudarydamos neskaidomą vienetą. Todel būtinai turime susipažinti su mobiliaru.

Mirus Liudvikui XIV., Prancūzijos karaliaus sostą paveldėjo jo nepilnametis anukas, senelio labai mylimas (Bien Aimé) Liudvikas. Iki jo subrendimo valdžią

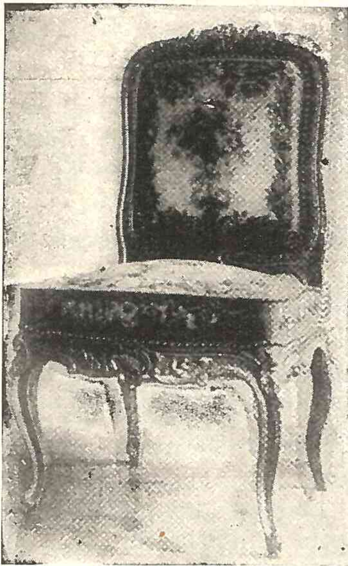

Pav. 411. Sofa iš Fontainebleau pilies, Louis XV.

paėmė Orleano kunigaikštis Pilypas, kodel to viešpatavimo laikas ir vadinas L a R é g e n c e. Suaugęs metais, Liudvikas XV. valdė patsai Prancūziją iki savo mirties 1774. m. Rokoko jo viešpatavimo laiku pasiekė augščiausį išsiritulavimo laipsnį ir liko pavadintas s t y l e L o u i s q u i n z e (sk. stil lui kenz).

Nors Pilypui lygiai ir auklėtiniui Liudvikui labjau rūpėjo flirtas, puotai, ir orgijos, tačiau jie palaikė visus krikščioniškus papročius ir apeigas, griežtai turėdamies dvaro ceremonialo. Deja, delto papiktinimas nebuvo mažesnis. Visi gerai numanė didžiūnų veidmainystę. Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Diderot, d' Alambert lengvą, bet aštria kritika ir smulkia satyra nupiešė jų pragaištingą puotavimą, prirengdami kelią revoliucijai, kuri netrukus turėjo įvykti.

Geriau įvertinti tų laikų dvasiai ne pro šalį būtų atsiminus, jog karaliaus mylimos, gražiosios P o m p a d o u r, nesuvaldoma, neapribota fantazija ir prabangų gašlumas mokėjo Prancūcijai ne mažiau 40 milionų aukso. Gyvenimo lepumas

Pav. 412. Krėslas iš Fontainebleau pilies, Louis XV.

buvo jau pasiekęs savo maksimumą ir dvaro veidmainystė net naiviausiems į akis krito. Visas dvaro ir bajorijos gyvenimas virto vienu melu, pradedant nuo architektūros, baigiant perukomis, pudru ir krinulynais. Klasicizmas iš oro ir rokoko viduje buvo toksai disonansas, jog jo nepastebėti negalėjo net tamsiausia minia. Užtat mirus Liudvikui, tautos džiaugsmas buvo nesuvaldomas. Revoliucijos dvasios, sukeltos pragaištingu velionies lepumu, nebesugebėjo numalšinti doras jo įpėdinis Liudvikas XVI., padėjęs galvą už savo tėvų klaidas 1793. m.

Nepaisant visų nelaimių, pareikalavusių tiek ašarų ir nekalto kraujo, rokoko — style Régence ir Louis XV— davė tikrų šedevrų ir niekur pasaulyje taip puikiai neišsivystė, kaip Prancūzijoj. Mat, čia ornamentus taisė iš medžio ar stucco, leidžiančių laisvai darbuoties ir visus kontūrus lengvai ir dailiai padaryti. Žiūr. pav. 406, 409. Dvaro ir didžiūnų globoje subrendo talentai ir išsilavino gerai apmokami amatininkai. Jų kūriniai visados apsireiškia gera skonimi, švelniu darbu, originalumu, ir puikiai harmonizuoja su vidaus architektūra, kadangi mobiliaras rūpestingai pritaikinta sienų ir lubų ornamentacijai.

S t y l e R é g e n c e dar palaiko baroko išvaizdą, bet jo papuošalai žymiai smulkėja ir darosi plonesni, lengvesni. Rakandų kojas ima jau lenkti ir jų plokštis apkloja riestais reljefais. Lengvos šėpos su intarsijomis įeina madon ir jas ima gausiai puošti bronzo ornamentais.

Style Louis XV. (sk. lui kenz) au subrendęs rokoko. Tiesios linijos, vartojamos baroko ir režanso stiliuje, dabar visai nebeaptinkame. Nebeužtenka raityti ir išlenkti rakandų kojos, atlošai, rankėnos, bet jiems nebepalieka ne mažiausios lygios plokšties, ir medis, lyg raumenys, išsiveržia gyslomis ir gysle-

Pav. 413. Fotelis iš Fontainebleau pilies, Louis XV.

lėmis. Be to juose pasikartoja ir kiti sienų ornamentai (žiūr. pav. 411, 413). S t a l ų ir k o n s o l i ų kojos greičiau primena varvulius ir straiges, negu medį, ir kaskart darosi vis panašesni į raides S ir C (žiūr. pav. 410). Su meblių rėmais atsimainė ir p o l s t e r i s. Vietoj storų materijų dabar matome plonas ir minkštas papuoštas girliandomis ir gėlėmis natūralioj išvaizdoj. Dažniausiai vartojama atlasas ir švelnus šilkas. Patogumo geidulys sumanė pagaliaus naujas rakandų rūšis, būtent: š e z l o n g a s (chaiselongue) — ilgus krėslus atsigulti — ir s o f a s — minkštas kanapas. R a š o m i s t a l a i ir k o m o d o s be įvairių straigių ir varvulių ornamentų gavo dar riestas kojas, vargiai sutaikinamas su statikos dėsniais. Paveikslų ir veidrodžių r ė m a i irgi buvo raitomi ir lankstomi straigių stiliaus dvasioje. Palygink pav. 422.

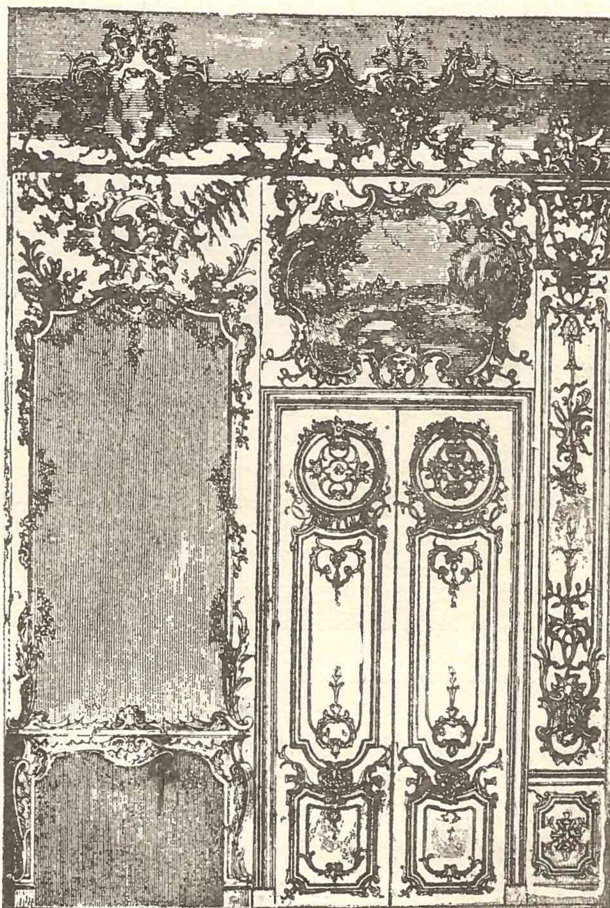
Pav. 414. Amalienburgo valgomas kambarys.

Susipažinus su Kinų ir ir Japonijos išdirbiniais, daug jų buvo atsigabenta Prancūzijon puošti didžiūnų salonams, būtent: lakeruotų vazų, skrynučių, brangių šilkinių materijų. P o r c e l a n o f a b r i k a Sèvres'e, įkurta 1756. m., davė taip pat daug gražių dalykų apartamentų dekoracijai, kaip: indų, vazų, laikrodžių, konsolių, postumentų, figūrų. Žiūr. pav. 402.

Bešaliai kalbant, reikia pripažinti, kad rokoko niekur pasaulyje nedavė tiek elegancijos ir gracijos ir neteikė tiek žavinančio efekto kaip Prancūzijoj.

II) Vokietijoj.

Rokoko nėra vokiečių stilius. Jis ten buvo importuotas iš Prancūzijos, bet prigijo kaip niekur kitur. Vokietija, matėme, buvo sėte apsėta puikiausiais barokiniais palociais ir pilimis, reikalaujančiais taip pat puikios dekoracijos. Kadangi rokoką visi pripažino augščiausiu ornamentikos laipsniu, tai suprantama, kad ji vokiečių dekoratoriai sutiko ištiestomis rankomis, bet jį savotiškai persidirbo. Jų ornamentai gal natūrališkesni, bet ir storesni, tvirtesni ir sunkesni. Tai išaiškinama architektūros skirtumu. Mat, prancūzai, nemėgdami baroko, savo rūmams davė iš oro klasikinės išvaizdos, vartodami antikės lytis, vidų gi puošė rokoko ornamentais. Vokiečiai, priešingai, prisilaikė baroko ir vidaus architektūroj. Tik įsiviešpatavus rokokui, jie stengėsi jo lytis pritaikinti baroko architektoniniems ornamentams. Taip įvyko dviejų stilių mišinys, duodąs jų rokokui nacionalinio atspalvio. Ypatingai tai matome vyskupų rūmuose ir bažnyčiose. Ten kokietingas grynas rokoko būtų buvęs nevietoje. Jo moteriška tuštybė visai nesutiko su rūmo rimtu paskyrimu.

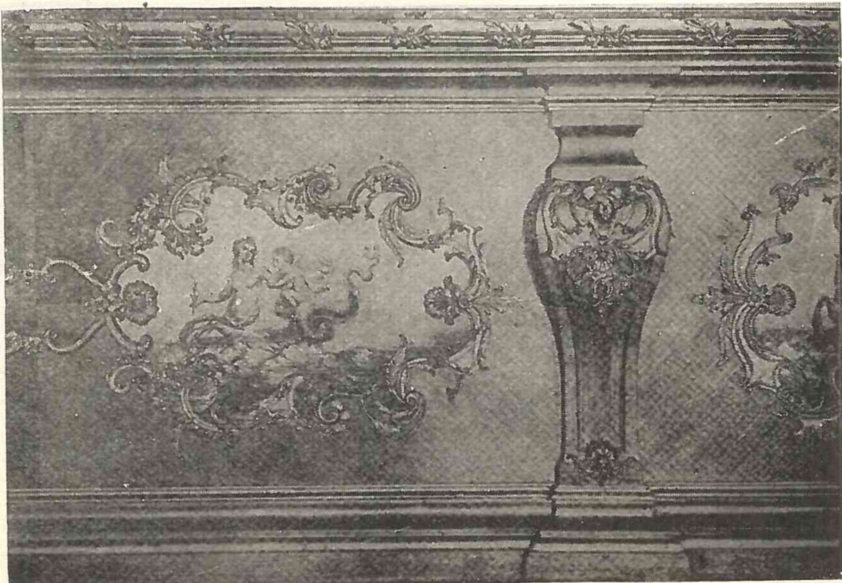

Pav. 415. Sienos dekoracija Cuviliés planu, Louis XV.

Pirmieji vokiečių rokokistai buvo prancūzai. Jųjų įžymiausis F r a n ç o i s Cuvilliés, gimęs Soissone 1698. m. ir miręs Münchene 1768. m. Jis buvo mums žinomo Roberto de Cotte mokinys. Ciesorius Karolis už jo puikius darbus Bavarijoj pakėlė jį dvaro architektoriu ir bajoru. Jo gražiausius kūrinius aptinkame A m a l i e n b u r g e pas Müncheną. Pilni fantazijos, lengvi, gracingi ir labai turtingi ornamentai veikia taip žavingai, kad nuo jų ir atsitraukti nesinori. Ypač gerą įspūdį palieka sidabruoti papuošalai ant tamsaus fono (žiūr. pav. 414, 415). Kai kuriuose apartamentuose visai nebematyti baroko motyvų, pav. valgomoj salėj.

Iš vokiečių daugiausiai įgarsėjo architektorius B a l t a z a r a s N e u m a n n (1687—1753), pastatęs puikiąją Würzburgo pilį. Jo kūriniai nėra taip švelnūs ir gracingi, kaip Cuvillié padaruose, bet visgi viršyja kitų vokiečių gaminius. Palikdamas baroko architektūrą, kolonas ir piliastrus, jis turėjo vartoti storesnes lytis

savo ornamentams. Nepaisant to, jo dekoracijos pasakingai gražios ir malonios. Vokečio kantrybe ir ištverme jis visus pilies apartamentus, o jų buvo 280, rūpestingai apklojo ornamentais, nieko neužmiršdamas, nieko neapleisdamas, net durų jutrinos. Pagaliau sienos cokulas rodo talentingo menininko darbą (žiūr. pav. 416). Tik ką ižengęs pilin, jau manai beesąs kokiame užburtame palociuje iš pasakos „Tūkstantis ir viena naktis“. Puikūs laiptai tarp nesibaigiančių ornamentų žaislų veda tave į priėmimo sales. Netrukus, persigandęs sustoji, išgirdęs keistą savo žingsnių atbalsį, paeinantį iš tam tikros velvės. Tiepolio paveikslas dangoje atidaro tau kažkokią dausų būtybę ir vėl stovi sužavėtas. Nuostaba nemažėja įėjus į

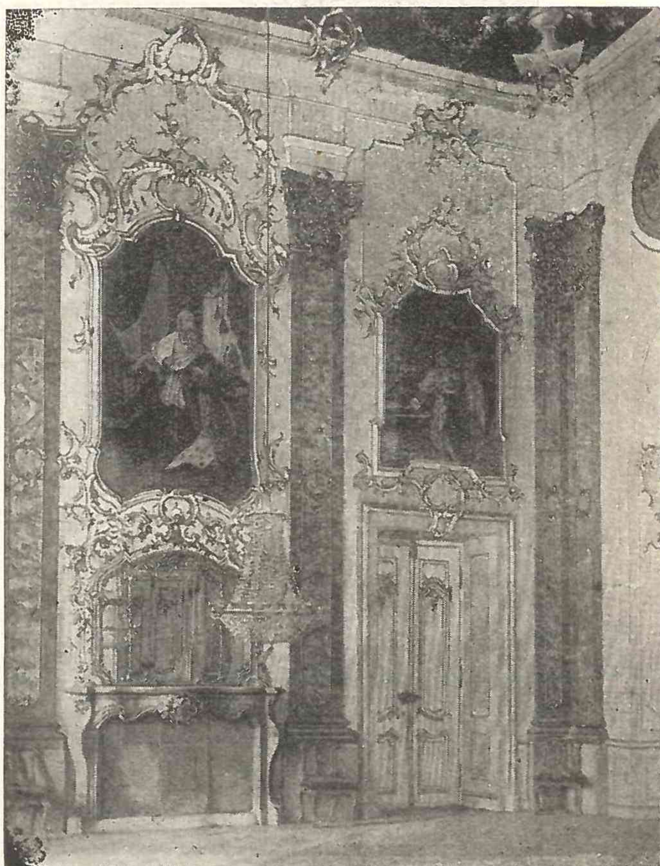
Pav. 416. Panelis iš Würzburgo pilies.

ciesoriaus salę (Kaisersaal), papuoštą to paties Tiepolio paveikslais. Veidrodžių salėje matai dekoracijų fantastingus žaislus, atkartotus nesuskaitomais sykiais didžiuose veidrodžiuose, papuoštuose tapytais ant stiklo ornamentais. Sumišęs nebegali išskirti tikrenybės nuo jos reflekso. Nežinau ar rasi kur kitur pasaulyje tiek gyvos, neišsemiamos fantazijos, tokį ornamentų gausumą kaip Würzburgo vyskupo kunigaikščio pilyje. Žiūr. pav. 418.

Bruchsalio pilyje, Špeiero kunigaikščio vyskupo buveinėj, tas pats Neumanas pasirodo jau blaivesnis ir žymiai sulaiko savo formų iškalbą. Čia valdo didesnis rimtumas. Vestibule tik viršum durų ir langų matome straigių ornamentus. Čia architektiniai ornamentai, piliastrai ir gzimsai, pasilieka savo galioj. Kitą ką randame iškilmių salėj, kur architektūra turi nusilenkti dekoracijai. Architravas turėjo pasikelti ir duoti vietos ornamentams. Viršum jo pastarieji jau neapribotai viešpatavo, nėkiek neatsižvelgdami į architektūrą. Taigi architektiniai ornamentai ir čia virto antraeiliais, užleidę pirmenybę straigių papuošalams.

Daug rimtesnį įspūdį palieka bočių salė, kur architektūra palaiko savo teises, nors sienų ir paveikslų rėmai savo ornamentais vietomis ją padengia

(žiūr. pav. 417). Kiti kambariai nedaug kuklesni už minėtuosius. Bruchsalio dekoracijos, taisytos dažniausiai iš medžio, turi aiškesnius ir dailesnius kontūrus negu kitose pilyse, kur ornamentai dirbta iš stucco (žiūr. pav. 420). Tik porcelano papuošalai gali susilyginti su mediniais technikos atžvilgiu (žiūr. pav. 407). Augstesnėse vietose, pav. ant lubų, apžiūrimų iš tolo, stuko medžiaga visai patenkina kadangi smulkūs detaliai žemai stovinčio žiūrėtojo akiai neprieinami (žiūr. pav. 421). Tačiau, sulyginę juos su mediniais, atrasime, kad pastarųjų siluetas maloniau veikia, negu šaltos ir drambios kalkių mišinio medžiagos (žiūr. pav. 419). Sienų dekoracijai rūpestingai pritąikino ir rakandus. Ir čia matome tuos pačius rėmų ir straigių ornamentus, primenančius raides S ir C (žiūr. pav. 422).

Pav. 417. Salė Bruchtalio pilyje.

Wilhelmsthal'o pilis pas Kassel'į savo plonais, daugumoj iš medžio dirbtais ornamentais gali drąsiai lygintis su prancūzų pilimis iš rokoko laikmečio. Iš oro prasta ir šalta kaip ir kiti rokoko pastatai, viduje nustebina savo puikia dekoracija, kurioj apsireiškia gera skonis ir švelni technika. Žiūr. pav. 424. Pažymėtina ir spalvų sumanus pavartojimas. Pavyzdin paimkime valgomąją salę. Visas kambarys matinis žalias, bet ornamentai auksoti. Lubos baltos su mėlynai žaliomis plokštimis tarp auksuotų straigių rėmų. Rakandai taip pat žaliai apmušti (žiūr. pav. 423). Pilies dekoratorius buvo J o n a s A u g u s t a s N a h l (+1781).

Vokiečiai taip pamėgo rokoko lytis, jog jas įsivedė ir savo bažnyčiose, nors jos nebuvo bažnytinės. Palikdami baroko ornamentus nepaliestus, jie stengėsi juos praplėsti ir papuošti straigių motyvais. Ne visur tai pavyko, kadangi neramios, perdaug raitytos ir sukedentos dekoracijos kenkė Dievo namuose pageidaujamai ramybei, bet netrūko ir gerai pasisekusių veikalų. Jau baroko skyriuje mums teko kalbėti apie S. G a l l e n o, O t t o b e u r e n o, Z w i e f a l t e n o, E t t a l o ir Einsieden'o bažnyčias (žiūr. pav. 266, 270), kur aptikome gana gražias ro-

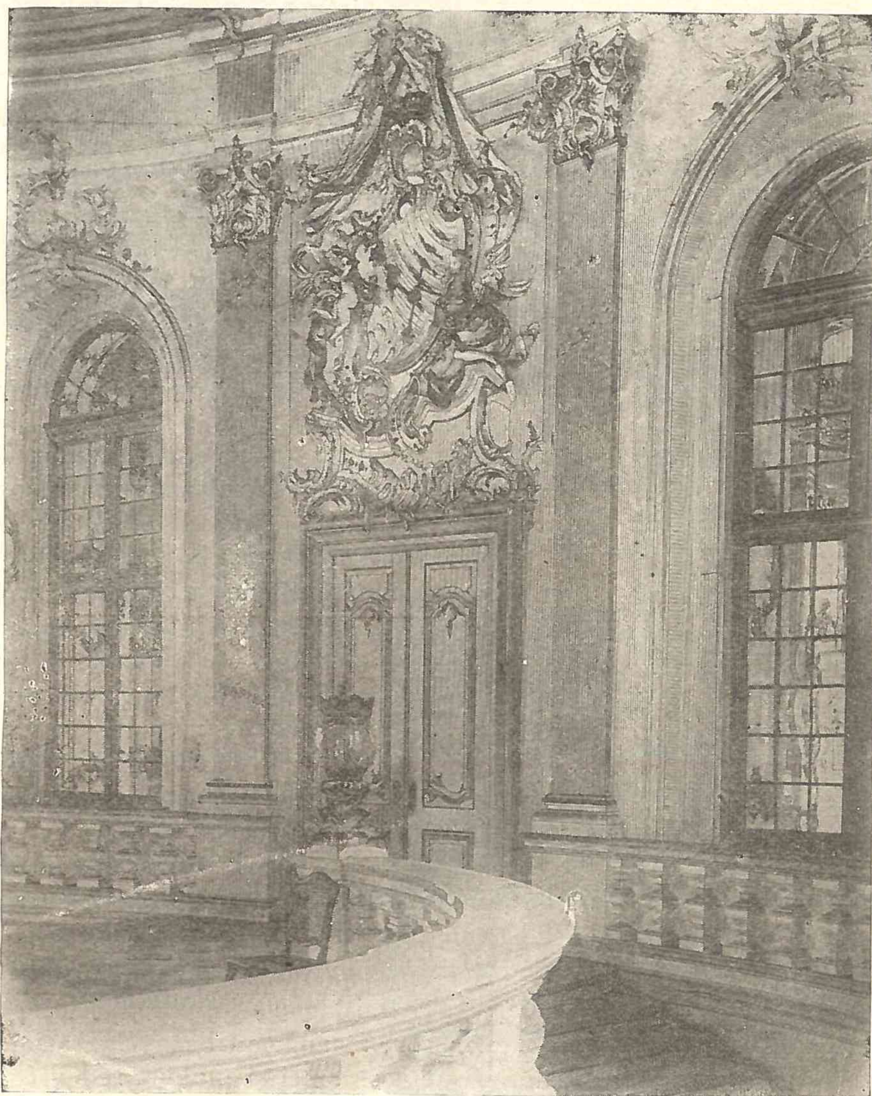
koko lytis. Be jų randame Šveicarijoj ir pietinėj Vokietijoj daug rokokizuotų šventyklų, kuriose straigių ornamentai visai patenkina. Geriausi jų dekoratoriai buvo F e i c h t m a y r a i iš Augsburgo, broliai G i g l a i ir J u r g i s U e b e l h e r.

Pav. 418 Lubos Würzburgo pilies valgomoj salėj.

Bažnyčių m o b i l i a r ą, būtent: altorius, sakyklas, klausyklas, pulpitus, žibintus taip pat dirbo rokoko lytimis (žiūr. pav. 425) ir reikia pripažinti, jog kai kurie dalykai išlaiko net rimtą kritiką. Bažnyčios i n d a m s straigių formos dar geriau pritiko ir tarp jų randame tikrus ševedrus (žiūr. pav. 402).

Retai aptinkame rokoko oro architektūroj. Būdamas vidaus dekoracijos stilius, jis jai puošti ir netiko. Tačiau vokiečiai mėgino gražinti kai kurias fasadas straigių ornamentais, pralenkdami tuo net prancūzus. Jog tai kartais pavyko, rodo Sakalo namas—H a u s z u m F a l k e n Würzburge (žiūr. pav. 426).

Pav. 419. Bruchsalės pilies laiptai.

III) Lietuvoj.

Čia gal stebėsis skaitytojas, kodel aš rokoko stilių Lietuvoj dedu trečioj vietoj, kada iki šiol Lietuva buvo pabaigoje. Nebereikalo tai darau. Istorininkas turi būti teisingas ir tikrai nupiešti ne tik tėvynės laimėjimus, bet ir nuostolius. Kitaip, nustos pasitikėjimo. Kas svarbesnis, turi užimti vietą priešakyje; mažiau

svarbūs dalykai seka paskui, savo eilėj. Jei kituose stiliuose Lietuvą dėjau prie galo, dariau tai, eidamas tiesos principu, nes kiti stiliai mūsų tėvynėj mažiau buvo vartojami arba menkiau išsivystę. Tiesa, baroko stiliuje padariau mažą išimtį, dėdamas Angliją prieš Lietuvą, nors pas mus barokas davė geresnių kūrinių, bet tai padariau, norėdamas iškelti mūsų architektūrą ir todel talpinau ją atskirame sąsiuvinyje, kad tėvynės statyba būtų lengviau prieinama ir tiems skaitytojams, kurie dviejų sąsiuvinių įgyti negalėtų. Jei dabar Lietuvą dedu prieš kitus Europos kraštus, tai darau tik delto, jog ji tikrai verta užimti tą vietą.

Pav. 420. Sienos dekoracijos detalis Bruchsalės pilyje.

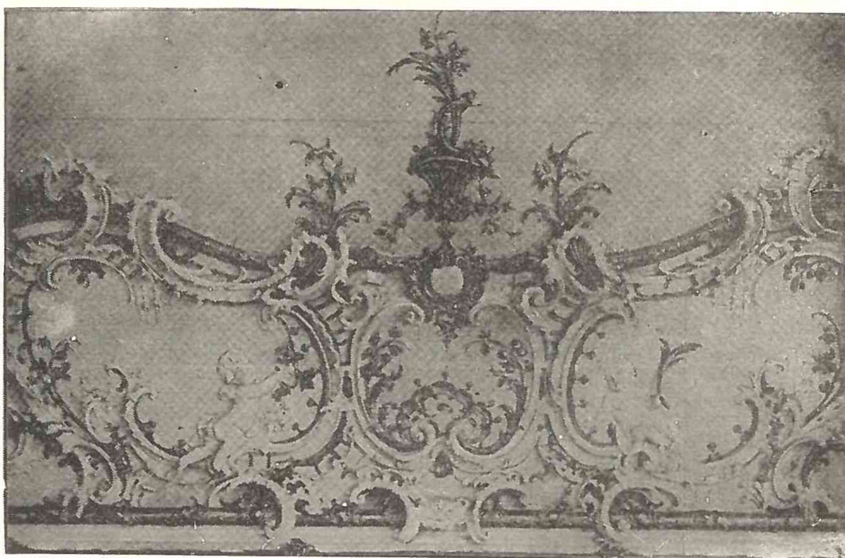
Jau kalbant apie baroką, mums teko matyti, kaip Vilniuje mėgo rokokizuoti baroko bažnyčias, pav. šv. Kazimiero katedrą, šv. Terezijos, Domininkonų, šv. Kotrynos ir šv. Jurgio bažnyčias. Vilniečiai taip pamėgo rokoką, kad nesidrovėjo jo įvesti net gotinėse bažnyčiose. Taip, Bernardinų bažnyčioj ne tik altoriai ir sakykla rodo straigių stilių, bet ir klausyklos išriestos rokoko dvasioj ir papuoštos jo motyvais.

Visų geriausiai pavyko rokoko lytys šv. Jurgio bažnyčioj. Sienų ir velvės paveikslai straigių rėmuose teikia tikrai gražaus ir malonaus vaizdo ir visai patenkina.

Domininkonų bažnyčia turi taip pat švelnius rokoko ornamentus, maišytus su baroko lytimis, arba ant tų uždėtus (žiūr. pav. 222). Uolusis dekoratorius jų nepasigailėjo net vienuolyno kryžgangiui (žiūr. pav. 427). Buvo tai italietis Botte, pasilikęs gyventi Lietuvoj ir vedęs lietuvaitę. Jo anukė dabar gyvena Revely, ištekėjusi už vokiečio Müllero.

Neaptinkame rokoko ornamentų Šv. Petro bažnyčioj. Tai išaiškinama jos pirmykščios plastikos puikumu. Matyt, atnaujinant bažnyčią, sąžiningi dekoratoriai saugojos suteršti puikius šedevrus, palikdami juos nepaliestus. Toksai pietizmas yra tikrai pagirtinas ir visiems sektinas. Jo dėka užliko puikūs Giovannio Gall'o ir Pietro Peretti'o veikalai.

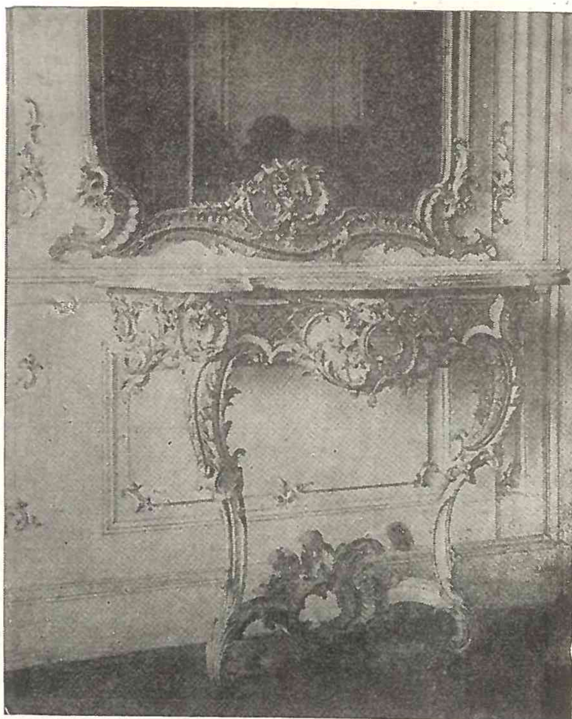
Sunaikinus gaisrams baroko palocius, kur rokoko kaip tik rado sau atatinkamą vietą, apie pasaulinių rūmų dekoracijas nėra ko kalbėti. Žinodami mūsų bajorijos pomėgius ir prabangas, galime spėti, kad jos bus buvę kuo puikiausios. Be to, mūsų architektoriai rūpestingai sekė vakarinės Europos architektūra ir nuo jos pažangos atsilikti ir nemanė. Rokoko atsirado Prancūzijoj tik apie 1720. m. ir tuojau jį matome Vilniaus bažnyčiose. Pakeitus jį klasicizmui, šv. Stanislavo katedra virsta graiku templiu ir stabmeldžių lytys įsiveržia net į stebuklingąją krik-

Pav. 421. Lubos Bruchsalės pilyje

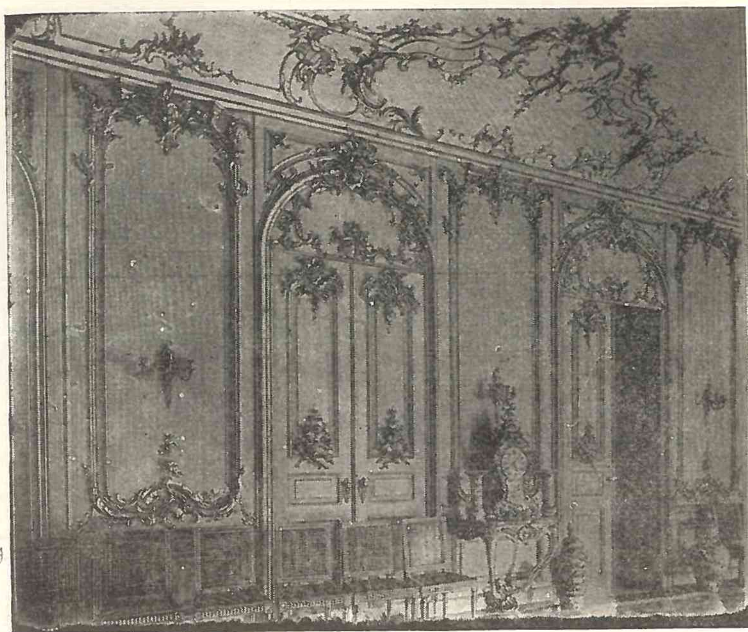
ščionių šventyklą—Aušros vartų koplyčią, pats gi Bažnyčios kunigaikštis apsigyvena klasiškame palociuje.

Tas uolus siekimas mada buvo priežastis, del kurios Lietuvoj gryno rokoko ornamentai vietomis nesuspėjo prigyti, kitur gi greitai dingo. Mat, rokoko laikmetis buvo visai trumpas, nuo 1720. iki 1775. m. Tuo metu pas mus kaip tik maža testatė naujų rūmų. Senieji trobesiai ne visados buvo reikalingi naujų dekoracijų, o naujųjų niekas nebepuošė greitai nusenėjusiu rokoko. Pertaisant kai kurias senas bažnyčias norint nenorint reikėjo palikti žymesni baroko ornamentai, tik iš dalies papuošiant juos rokokiniais. Po 1775. m. jau nebevartojo straigių stiliaus ir visi vėliau statyti rūmai, sekant nauja mada, turėjo gauti klasikinių ornamentų, vartojamų vakarinėj Europoj. Tuo tai išaiškinama, kodel provincijoj taip retai aptinkama rokoko stilius. Bažnyčios ten paprastai nedaug turi es-

Pav. 422. Veidrodžio staliukas Bruchsalės pilyje.

tetinės vertės ir todel esti dažnai pertaisomos ir ornamentacijos stilius lengvai pakeičiamas modernesniu. Tokių gi šventnamių kaip Šiauliuose, Pažaislyje, Tytuvėnuos kita architektūra pakeisti nebuvo galima, nepagadinus stiliaus.

Pav. 423. Valgoma salė Wilhelmsthalo pilyje, pas Kasselį.

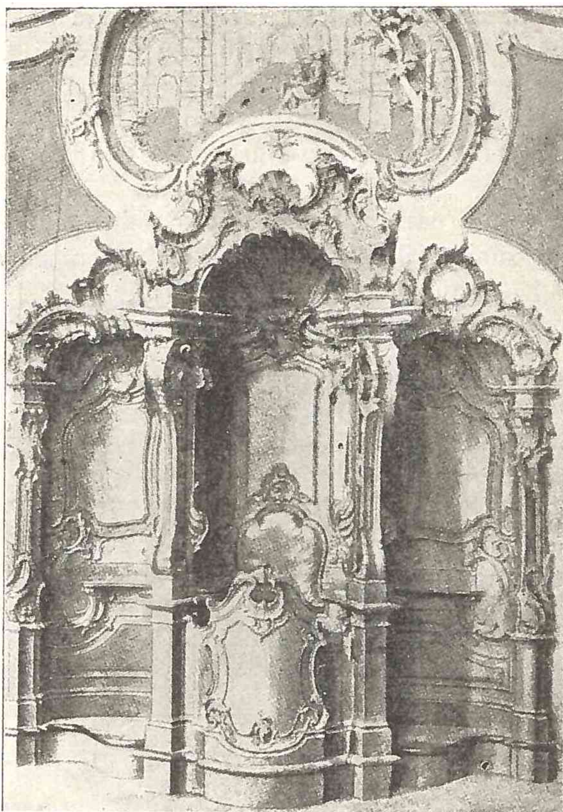
Gražius meblius rokoko stiliuje aptinkame O s t r o v o pilyje. Veidrodžių rėmai, porcelano vazos, laikrodis gyvai primena Liudviko XV. stilių (žiūr. pav. 428). Ar kitose pilyse ir palociuose nėra panašių dalykų, sunku pasakyti, išsklydus savininkams po visą pasaulį.

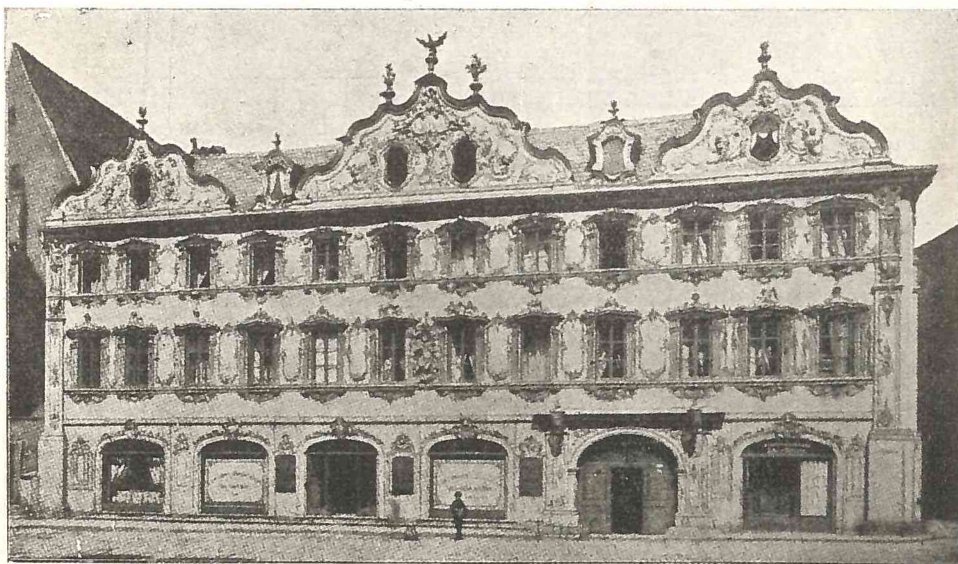
Pav. 424. Gražuolių galerija Wilhelmsthalo pilyje.

IV) Latvijoje:

Latvijos didžiuomenei labjau rūpėjo palociai negu bažnyčios. Dargi jie, būdami protestantai ir savo šventyklas taikindami prie pamaldų, dėliai principo į jas neįleidė nieko, kas būtų priešinga šaltam protavimui arba linksmintų širdį. Todel rokoko jų bažnyčiose niekur nematome. Užtat pilyse, kuriomis apsėta visa Latvija, kaip Lietuva sodžiais, žaislingasis straigių stilius žydi kuopuikiausiai. Jei Lietuviai magnatai savo idealus rado Dievo namuose, Latvijos baronai visą savo didenybę ir garbę reiškė pasauline architektūra. Puikių pilių tokioj proporcijoj, retai kur rasime. Visas kraštas susideda iš pilių ir kaimų. Tokiam dailios architektūros įsiveisimui nemaž padėjo majorato teisės, reikalaujančios, kad dvarai nebūtų dalinami, bet pereitų visumoj į senesnįjį sūnų. Taigi trobesiai, Pasilikdami vienoj giminystės linijoj, buvo geriau prižiūrimi ir puošiami. Ką panašu matome

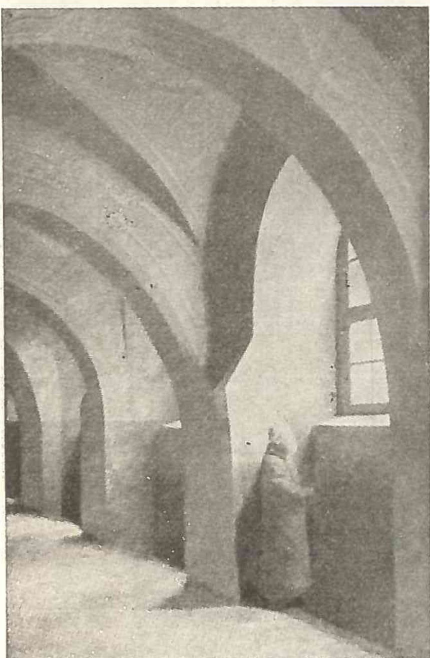
Pav. 425. Klausykla Ottobeureno bažnyčioj.

Pav. 426. Sakalo namas Würzburge.

mūsų Žemaičiuose. Čia trobos geresnėj tvarkoj, negu pas augštaičius, delto, kad senu papročiu žemaičiai žemių nedalina ir sodybos nemaino. Latvijos bajorija pasižymėjo išdidumu ir prabangų pomėgiu. Nors per karą labai nukentėjo ir dabar badą išvargę kenčia, tačiau į latvius dar vis iš augšto žiūri, nepamiršdami, jog nesenai valdė kraštą ir buvo jo viešpatys — „Die Herren des Landes". Kadangi menas yra dvasios atspindis, tai tas jų nusistatymas turėjo apsireikšti ir architektūroj.

Todel jų rūmai iš oro rodos šalti ir styvi, lyg ne visiems prieinami, bet viduj pilni žaislingų lyčių ir rokoko ten pasirodo savo gražiausioj formoj. Iš kunigaikščių pilių jis netrukus perėjo į baronų rūmus, visur įleisdamas gana gilias šaknis. Prancūzų kalba, vartojama šalia vokiečių, rašant francūzams daug apie palocių dekoracijas ir būtų sutvarkymą, ne maž padėjo išsiplėsti rokoko Pribaltijoj.

Pav. 427. Domininkonų vienolyno kryžgangis, Vilniuje.

Jog žaislingasis straigių stilius pirma pasirodė Kuršo kunigaikščių pilyse, savaime suprantama. Būdami Lenkijos vasalai, Kuršo valdovai užsikrėtė lenkų s k l a i d u m u prabangų reikalams. Jų platūs mostai kaip tik patiko mažosios valstybės valdovams, norintiems susilyginti su galingais pasaulio monarchais ir sekantiems jų tuštybe ir gyvenimo tonu.

Kalbėdami apie baroką, jau matėme, kaip Ernstas Byronas pakvietė garsų architektorių grafą Rastrellį Kuršan ir pastatė puikias pilis Mintaujoje ir Ruhentale (Rundalėj). Jej jos šaltos ir styvos, ne architektoriaus kaltė. Tokių reikalavo pats kunigaikštis, noris parodyti majestotą ir ne visiems pasiekiamą augštumą. Bet vidus, prieinamas galiūnams ir intymiems draugams, kur liaudžiai nebuvo vietos, žadina puikiausiu rokoko.

M i n t a u j o s p i l i s, hercogo rezidencija, davė puikiausią dirvą rokoko ornamentams. Tačiau juos čia atsargiai vartojo. Iš trijų šimtų kambarių vargiai keletas gavo straigių papuošalus. Jų geriausius aptinkame ciesoriaus kambaryse—Kaiserzimmer. Didžiojoj salėj jais dekoruotos lubos, durys ir kaminas (žiūr. pav. 429). Viršum pastarojo matome vynuoges taip natūraliai padirbtas, jog nenorisi tikėti, kad jos galėtų būti iš stucco. Lubų ornamentai, kocentruodamies į vidurį, optiniai sumažina didžiąją salę, kuri be to išrodytų peržema Gražus paveikslas straigių rėmuose viršum durų gyvai primena Prancūzijos rokoko. Kertėje matome pečių, papuoštą rokoko rėmais. Tas nutolimas nuo Prancūzijos, kur tada pečių nemėgo statyti, išaiškinamus šaltu Latvijos klimatu. Bermontininkai, atsitraukdami iš Kuršo, nudegino puikiąją pilį ir taip vokiečių ranka dingo vokiečių rūmai, su kuriais nedaug pilių plačiojoj Rusijos imperijoj galėjo lygintis.

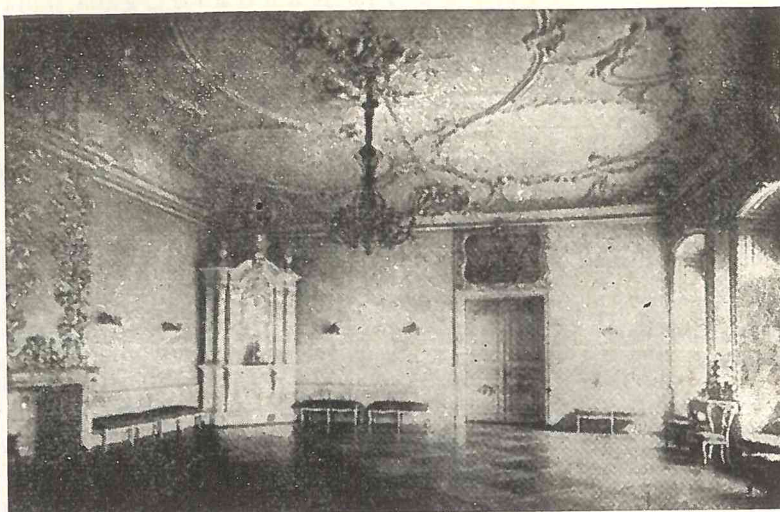
Hercogo vasaros pilis Rundalėj, gana panaši į Mintaujos rezidenciją, jau savo paskyrimu reikalavo gausesnės ornamentacijos. Jos išdidūs laiptai rūmų viduryje, pasikeldami tarp rėmų architektūros, leidžia jau manyti, kad rokoko rado čia labai tinkamą vietą. Žiūr. pav. 394. Įėję į didžiąją salę, jaučiamies perkelti į Versalės pilį. Liudviko XV. kabinetas duoda visai panašaus įspūdžio. Visą sieną aplinkui puošia straigių rėmai. Lubų freskai rodo Olimpo vaizdą su

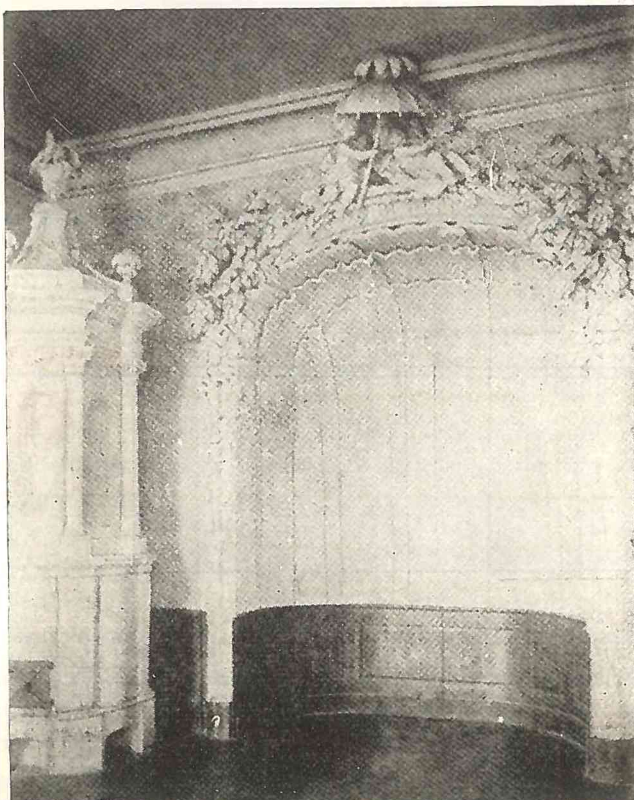
Pav. 428. Porcelano salė Ostrovo (Biržų) pilyje, Lietuvoje.

moteriške viduje, kuri bene bus Anna Joanovna, hercogo galingoji globėja. Kitos salės irgi imponuoja savo puikia ornamentacija. Tik dabar jų išvaizda nekokia, įdėjus ten pagrindo mokyklas ir liaudies teatrą. Reikia tikėtis, kad paminklų palaikymo draugija (Pieminēkļu valde), įsteigta prie švietimo ministerijos, kurios nariu pakviesta ir rašytojas, sulaikys tolesnį šenovės liekanų sunaikinimą. Jau dailioji sienos nišė pelno, kad ją pasaugotų nuo vaikų ir šokėjų sauvalios. Žiūr. pav. 430.

Gražiausį rokoko Latvijoj aptinkame S v ė t ė s pilyje (Svethof), statytoj apie 1760. m. hercogo Petro. Šimtą metų praslinkus, rusų valdžia perdirbo ją į kareivinę, negailestingai sunaikindama gražiausią architektūrą. Didžiąją ovalią salę, einančią per du augštu perdirbo du kambariu, imdama jai visą grož'. Kareiviai pabaigė sunaikinimo darbą, kaldami vinis ir kablius į puikiausius ornamentus. Tik augštesnės vietos, sunkiai pasiekiamos, išliko vandalų pavojingų rankų. Visą salė buvusi šviesiai žali, tik piliastrai ir durys paliktos baltos, bet jų ornamentai – gėlių festonai – buvę auksuoti. Dvejos durys pavyko išgelbėti, pervežant į Rygos domo muziejų. Keturios ložos, vedančios į salę iš antro augšto, turėjo konchos (kaušo) velves. Dekoracijų gausumas taip didis, jog dykos vietos visai nesimato. Žiūr. pav. 431. Iš tos puikiausios pilies, skirtos medžioklės puotoms ir pasilinksminimams, tehko vidurinė dalis (žiūr. pav. 432).

Pav. 429. Mintaujos pilies didžioji salė.

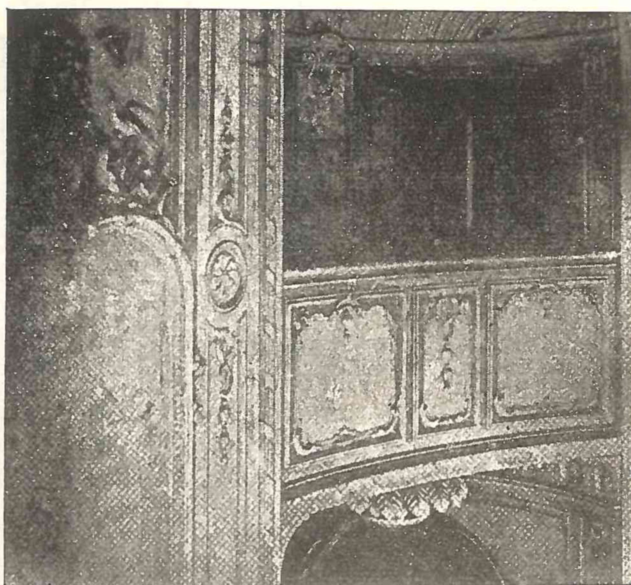
Pav. 430. Sienos nišė Rundalės pilyje.

Rokoko aptinkame ir kitose Kuršo kunigaikščių pilyse, bet jis ten daug

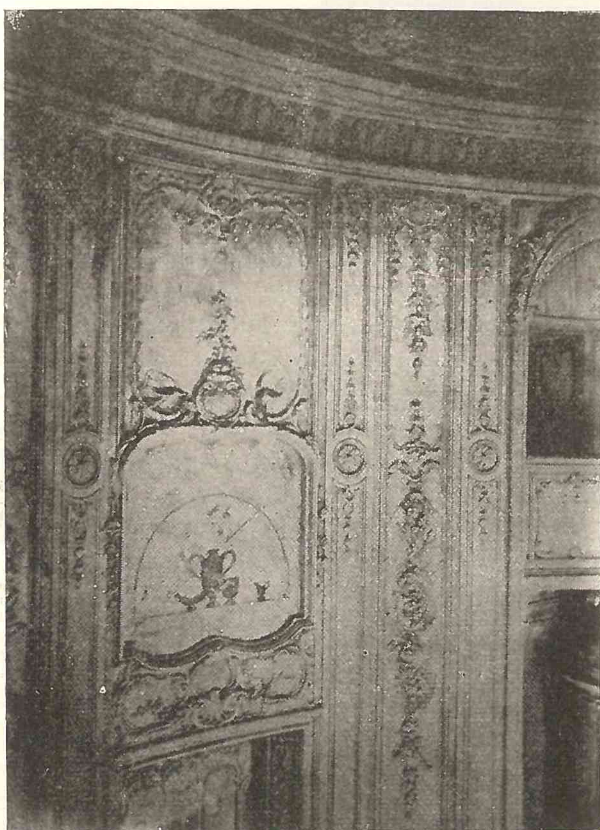
kuklesnis ir vartojamas tik luboms puošti, rečiau sienoms.

Sevres'o ir Meissen'o porcelaną rokoko lytimis galime matyti maž ne kiekvieno barono namuose. Jos mėgėjai, kurių Latvijoj netrūko, prikrovė jos gerokas vitrinas, būtent: vazų, figūrų, dėžučių, flakonų, indų ir t. t.

Bažnytinėj architektūroj labai retai randame rokoką. Protestantai jo visai nevartojo, katalikai tik išimtinai, pav Alukštos bažnyčioj, deja, sunaikintoj per didįjį karą (žiūr. pav. 434). Jos

Pav. 431. Ovalios salės loža Svėtės pilyje, pas Mintaują.

Pav. 432. Ovali salė Svėtės pilyje, pas Mintaują.

sakykla pasižymi tikrai gracingais straigių ornamentais Piliastrus po kapiteliais taip pat puošia rokoko lytys, teikdamos architektūrai malonaus įvairumo. Mintaujos bažnyčia be didžiojo altoriaus namiuko, papuošto rėmų ornamentais, turi dar labai puikią rokokinę monstranciją iš XVIII. amžiaus (žiūr. pav. 433). Jos viršūtinėj dalyje po brangiais bohemų akmenimis ir briljantais matome gražiai iškarpytas straiges, suvienytas tinklais. Apatinėj dalyj jos riečiasi į voliūtas, vingiuojančiąsias į kamuolį,ir pasibaigia liepsnomis. Visa iš sidabro ir auksuota Sveria dešimtį svarų, bet brangia medžiaga dar neatsveria jos estėtinės vertės.

Pav. 433. Mintaujos bažnyčios monstrancija.

Anglijoj, Italijoj, Ispanijoj, ir kituose kraštuose rokoko neprigijo. Jį ten labai retai aptinkame ir tai atskiruose monumentuose ir todel apie jį visuotinėj meno istorijoj nėra ko kalbėti.

Baroko ir rokoko literatūra.

C. Campbell, Vitruvius Britannicus. London 1717—1725.
Pozzo. Perspectivae pictorum atque architectorum partes II. Augustae Vindel 1719.
S. Giannini, F. Borromini, Opus architectonicum ex ejusdem exemplaribus petitum. Romae 1720—1725.
W. Adam, Vitruvius Scoticus. Edinburgh 1750.
V. Scamozzi, L'idea dell' architettura universale. Venetia 1615.
P. P. Rubens, Palazzi di Genova, Antverpen 1622.
Vignola, Regola de' cinque ordini d'architettura. Siena 1635.
G. Guarini, Disegni d' architettura civile ed ecclesiastica. Torino 1686.
L. Vanvitelli, Dichiarazioni dei disegni del Reale Palazzo di Caserta. Napoli. 1756.
Ch. Clarke, Architectura ecclesiastica Londini. London 1820.
P. Patte, Monuments érigés en France á la gloire de Louis XV. Paris 1767.
Ch, Gavard, Versailles. Paris 1838.
Rouyer et Darcel, L' Art architectural en France. Paris 1863—1867.
H. Destailleur, Recueil d' estampes relat. á l' ornementation des appartaments au XVI, XVII, XVIII siècles. Paris 1863—1871.
Ch. de Lorbach, Saint—Pierre de Rome. Rome 1879.
J. B. Ficher, von Erlach, Entwurf einer historichen Architektur. Wien 1721.
Oeuvre de J. A. Meissonier. Paris 1724.
C. Chiaveri, Die kotholiche Kirche in Dresden. Dresden 1740.
G. Boffrand, Livre d' architecture. Paris 1745.
J. Fr. Blondel, Architecture française. Paris 1752 - 56.
E. Förster, Denkmale deutscher Kunst. Leipzig 1855—1869.
O. Mothes, Geschichte der Baukunst und Bildhauerei Venedigs. Leipzig 1860.
C. Daly, Motifs historiques d' architecture et de sculpture d'ornement. Paris 1870—1880.
A. Woltmann, Baugesehichte Berlins bis auf die Gegenwart. Berlin 1872.
R. Ménard, Histoire des beaux—arts. Paris 1882.
C. Lemonnier, Histoire des beaux—arts en Belgique. Bruxelles 1882.
Baumann Bresster, Barock. Wien 1885.
F. Bournand, Histoire des beaux—arts appliqués á l'industrie. Paris 1885.
P. Schumann, Barock un Rokoko, Leipzig 1885.
Genevay, Le tyle Louis XIV. Charles Lebrun, décorateur. Paris 1886.

R. Dohme, Geschichte der deutschen Baukunst, Berlin 1887.
K. Gurlitt, Geschichte des Barockstils, des Rokoko und des Klassizismus. Stuttgart 1887—1889.
F. de Cuvilliés, Rokoko. Berlin 1888.
G. M. Oppenord, L'art décoratif du XVIII esiècle. Paris 1888.
R. Dohme, Barock – und Rokoko—Architektur. Berlin 1888—1892.
H. Jouin, Ch. Le Brun et les arts sous Louis XIV. Paris 1889.
K. Uhde, Baudenkmäler in Spanien und Portugal. Berlin 1889—1892.
W. Lübke, Geschichte der deutschen Kunst. Stuttgart 1890.
A. Alexandre, Histoire de l'art décoratif du XVI siècle à nos jours. Paris 1891.
J. Fergusson and R. Kerr, History of the Modern Styles of Architecture. London 1891.
Aufleger und Trautmann, Die Amalienburg im k. Schlossgarten zu Nymphenburg. München 1894.
H. Lemonnier, Etudes d'art et d'histoire. L'art français au temps de Richelieu et de Mazarin. Paris 1894.
R. Peyre, Histoire générale des beaux—arts. Paris 1894.
O. Silber. Rokoko—Schloss Wilhelmsthal bei Kassel 1894.
G. Cougny, L'Art moderne. XVII, XVIII, XIX siècles. Paris 1896.
H. S. Schmid, Kunst-Stil-Unterscheidung. München 1896.
Fr. Bournand, Histoire de l'art chretien de la Renaissance à nos jours. Paris 1897.
F. Knauer, Schönbrunn. Wien 1899.
R. Peyre, Repetoire chronologique de l'histoire universelle des beaux—arts. Paris 1899.
G. Dehio, Die Kunst des 17. und 18. Jahrh. Leipzig 1900.
Dilke, French Architects and Sculptors of the 18 Century. London 1900.
A. Dimock, The Cathedral church of Saint Paul. London 1901.
L. Marzari, Manuale didattico degli stili, architettonici, dell' ornamento nell' architettura e delle arti industriaii. Torino 1901.
P. Rouaix, Histoire des beaux—arts. Paris 1901.
L. Juglar, Le style dans les arts et sa signification historique. Paris 1902.
Knackfuss, Zimmermann und Gensel, Allgemeine Kunstgeschichte. Bielefeld und Leipzig 1903.
Cuvilliés, père et fils, Livre d' ornements. Munich.
O. Hammel, Ornamentale Motive des Barock—und Rokokostils. Leipzig.
P. Jessen, Das Ornament des Rokoko und seine Vorstufen. Leipzig.
P. Jessen, Gartenanlagen und Gartendekorationen. Berlin.
W. Kick, Barock, Rokoko und Louis XVI. Stuttgart.
K. Lange, Barokckornamentenschatz. Berlin.
Dr. P. Albert Kuhn, Geschichte der Baukunst. II. Halbband. Einsiedeln. 1909.
K. Binkis ir P. Tarulis, Vilnius 1323—1923. Kaunas-Vilnius 1923.
A. Jaroševičius, J. Basanavičius ir A. Žmuidzinavičius, Lietuvių Kryžiai. Vilnius 1912.
Vaižgantas, Kaunas. Fotografavo ir išleido Al. Balsys.
N. Rouba, Przewodnik po Litvie i Bialejrusi. Wilno.
J. Weyssenhoff, Soból i Panna. Warszawa
H. Knackfuss, Deutsche Kunstgechichte, Bielefeld un Leipzig 1888.

Dr. Paul Weber, Wilna, eine vergessene Kunststätte. Wilna 1917.
Dr. R. Schlichting und L. Osma, Bilder aus Litauen. Kowno 1917.
Carl Meissner, Das schöne Kurland. München 1917.
Robert Bücheler, Woran erkennt man die wichtigsten Stilarten?
Wilhelm Pinder, Deutscher Barock. Düsseldorf u. Leipzig.
Revue de l'art. Paris.
Gazette des Beaux-Arts. Paris.
Zeitschrift für Bauwesen. Berlin.

Pav. 434. Alukštos (Ilukstės) bažnyčios vidus.

Pav. 402 — 403. **Pramonės meno kūriniai.**

Sèvres'o porcelanas; pultas ir laikrodis iš Einsiedelno; arbatos imbrikas Berlyno muziejuje; taboko dežutė Cuvilliéso sumanymu; veidrodžio rėmai ir staliukas iš Meisseno; bažnyčios lampa ir monstrancija; žibintas Solothurno muziejuje; kielikas iš Einsiedelno.

Šakutės ir peilis iš Einsiedelno: Marijos Antoinette's rašalinė, žibintas nuo Martincourt, stalas iš Würzburgo rezidencijos: fotelis iš Einsiedelno; Marijos Antoinette's pendelis; staliukas Einsiedelne; šulinio kolona Bazelej: molio indai „Wedgwood" Berlyno muziejuje; pečius Pressburge; rašomas staliukas South Kensingtono muz.; vaisių krepšelis, vasara ir saulė—apkalimai Einsiedelne; lovos galva Würzburgo rezidencijoj.

Pav. 435. Panteonas iš oro ir vidaus, Paryžiuje.

KLASICIZMAS.

1750 — 1815.

Klasicizmo kilmė.

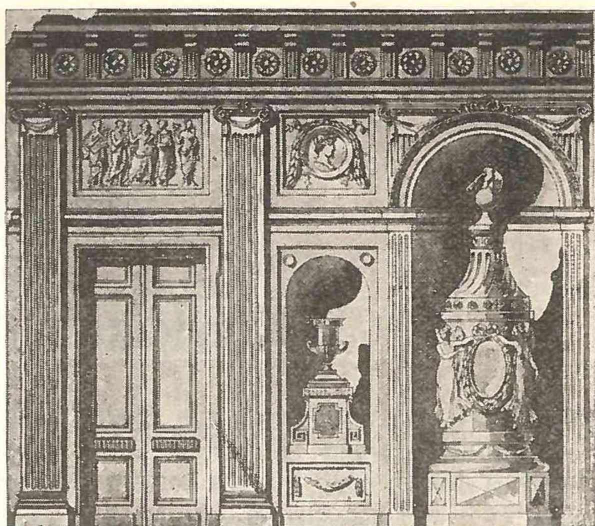
Baroku pasibaigė statybos stilių istorija. Rokoko nebebuvo architektūros, bet tik dekoracijų stilius. Iki šiol dar nepramanyta naujo stiliaus, nors meginimų netrūko ir iš modernizmo tikimės susilauksią statybos, galinčios duoti ko nauja, dar nebuvusia ir verta pavadinti stiliumi. Tik jis dar vystykluose ir jo formos toli gražu nėra dar nustatytos ir modernizmu vadiname visa, kas kitoniška, ne istoriniai stiliai.

Tačiau reikėjo pakeisti barokas. Eidamas fortissimo, jis, galų gale, virto paroda ir žaislu. Neturint nieko nauja, symanyta skolintis iš senovės. Blaivios, šaltos ir prastos antikės formos geriausiai tiko reakcijai prieš žaislingąjį baroką. Archeologai ir kiti mokslo vyrai, matą klasicizme architektūros idealą — traupą prastumą ir ramią didybę, praskynė kelią statytojams. Atkasus 1748. m. Pompeją, rasta naujų, iki šiol nežinomų antikės lyčių. Anglai 1759. m. įkūrė senovės liekanų sandėlį „British Muzeum“, ir greitu laiku pripildė jį antikės vazomis, bronzais ir marmoro paveikslais. Atsirado teoretikų ir archeologų. kurie rodė antikės grožį ir prakilnumą, ragino grįžti į senovės meną. Prancūzijoj jėzuitas L a u g i e r savo veikalu "Essai sur l' Architecture" iškėlė senovės graikų lytis į tokias aukštybes, kad netik Prancūzija, bet ir Vokietija antikę ėmė laikyti viso grožio šalteniu. N i c h o l a s R e v e t t ir J a m e s S t u a r t keliauja Graikijon ir, dešimtį metų patyrinėję Atenuose senovės liekanas, išleidžia garsų veikalą apie antikę. Vokietis J. J. W i n c k e l m a n n a s persikelia Romon, virsta kataliku, paskui nuvyksta Neapolin, kasinėja Pompeją ir Herkulanumą ir 1762. m. išleidžia

Pav. 435. Klasikiška vidaus dekoracija.

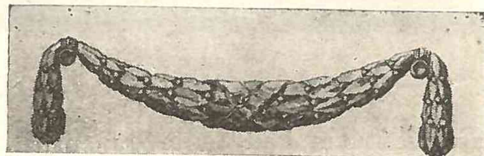
savo įžymų veikalą „Geschichte der Kunst des Altertums", įgijusį naujos evangelijos vertės meno srityje. Bet kas suskaitys visus antikės apaštalus, kilusius iš Italijos, Prancūzijos, Vokietijos, Anglijos ir skleidžiusius antikės idealus po visą vakarų ir rytų Europą? Užteks čia paminėti jųjų garsiausieji, kaip: Giovanni Battista ir Francesco Piranesi, Antonio Selva, Tomaso Temanza, William Hamilton, Charles-Louis Clerisseau, Jacques—Germain Soufflot. Aišku, jog ieškantiems, bet nerandantiems naujo stiliaus jųjų nurodytas kelias labai patiko. Jau Liudviko XV. valdymo pabaigoje matome krypsnį į antikę, nors vidaus architektūroje tebeviešpatauja rokoko. Liudvikas XVI. (1774—1793), galūtinai pašalinęs baroką ir rokoko dekoracijas, įveda teoretikų peršamas antikes formas netik visoj architektūroj, ber ir mobiliare. Taigi neveltui jį laiko klasicizmo tėvu ir teisingai jo įkurtą stilių vadina jo vardu—Louis seize.

Pav. 446. Empiro vidaus dekoracija.

Pav. 437.
Empiro ornamentas.

Didžiausį pasibiaurėjimą baroku ir jo palydovu rokoko pareiškė revoliucija. Jos akyse jie buvo tik „Ištvirkęs tiranų ir sibaritų menas". Tepripažindami „proto evangeliją", republikonai geiste geidė grįžti į grynos gamtos dailę ir įvesti pirmykštį prastumą. Bet kadangi revoliucija temoka naikinti, o ne kurti, tai nieko nauja nesugalvodama, teikės palaikyti graikų republikonų palikimą, priimdama jo pačią neišmislingąją tvarką—dorinį stilių.

Napoleonui, norėjusiam pavergti visą pasaulį, kaip tik patiko galingųjų imperatorių stilius, ir jis jautėsi klasicizmo rėmuose geriau, negu ant aukščiausio sosto, manydamas, kad Galijos imperatorjui tik šalia Romos imperatorių atatinkama vieta. Laimėjęs žygį Egiptan, jis parsivežė nemaž jo senovės liekanų ir liepė jūos tuojau pritaikinti klasicizmui, laikydamas save faraonų įpėdiniu. Vis tai pataikavo uzurpatoriaus įsigalėjusiai tuštybei. Jo sulipdytą stilių išdidžiai pavadino „style de l'empire"—imperijos stilius. Deja, jis kilo ir krito kartu su Napoleonu.

Pav. 438. Empiro vidaus dekoracija

Su empiru pabaigė savo amžių ir visas klasicizmas, pergyvenęs vos apie 50 m. Kaip medis be šaknies, lygiai ir dirbtinis menas, neišsivystęs iš laiko dvasios, bet gimęs iš šalto proto, ilgai gyvuoti negali. Liaudis tiek jį suprato, kiek ir senovės kalbas. Jis tautos dirvoj ir neprigijo. Buvo tai valdovų ir didžiūnų stilius, kurio reikšmė vien akademijoms, mokslo vyrams ir literatams teikė estetinio pasigerėjimo.

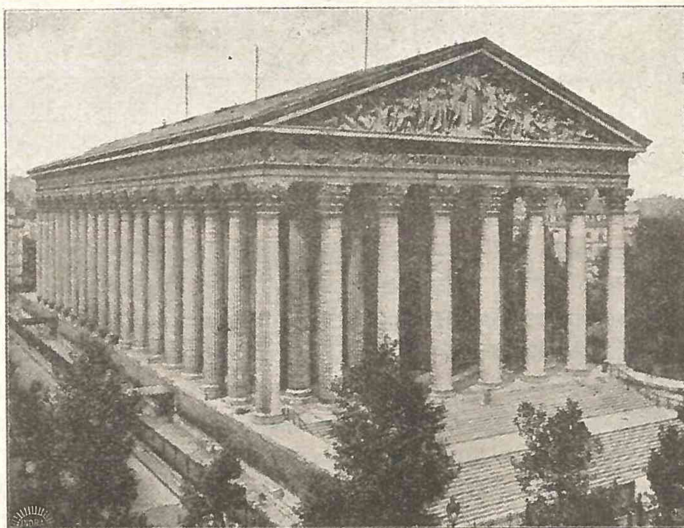

Pav. 439. L'Arc de Triomphe, Paryžiuje.

Estetinis įvertinimas.

Norėdami teisingai įvertinti statybos kūrinius, turime gerai pažinti jų būdą ir formas. Tik tada galėsime bešališkai spręsti apie jų grožį ir vertę.

Klasikininkai ėmė savo formas iš senovės Graikijos ir Romos, Napoleono gi laikais ir iš Egipto. Taigi mums teks gerai peržiūrėti klasikinė ir Egipto architektūra, plačiai aprašyta pirmame meno istorijos sąsiuvinyje. Ten rasime dorines, jonines ir korintines kolonas, triglyfus, meandro ir vilnių fryzus, perlų raiščius, laurų girliandas, akantų vijokles, palmetas, lapų eiles ir rozetes, keturkampias lenteles su reljefais ir antrašais, medaljonus, genijus, urnas ir žibintuvus. Vis tai vartojo klasikininkai savo trobesiams puošti. Be tų, empiro laikais įveda obeliskus, pilonus, sfinksus gryfus, menandrų voliutas, ypač gi laurų vainikus, surištus plačiais kasninkais, laikomus tikriausiais empiro ženklais. Kreivoji linija, voliūtos, straigių ornamentai, kartušės ir visos liuosos dekoracijos tapo nebesigailint jų pasmerktos mirtin. Sienos turėjo būti lygios ir tiesios kaip marmoro plokštys. Jokių mūro išsiveržimų ir įlankų nebuvo leidžiama. Gzimsų, piliastrų, langų ir durų rė-

Pav 440. Šv. Magdalenos bažnyčia Paryžiuje.

*) Visus nesuprantomus žodžius žiūrėk žodynėlyje architektūros pabaigoje.

mų kontūrai tegalėjo būti ploni ir nežymūs Todel visas rūmas rodėš styvas šaltas, nuobodus ir sausas — tikras džiovininkas.

Vidus iš pradžių pasiliko rokoko stiliuje ir tas keistas kontrastas darė jį labai įdomų jei nepasakysiu pikantų. Bet jau Liudvikas XVI., davęs toną visai Europai, pakvietė ir į vidų klasicizmą. Reikia pripažinti, kad vidui jis geriau pritiko, negu orui, kadangi interjerai nereikalauja taip storų kontūrų kaip išorinė architektūra Pavyzdin paimkime vidaus dekoraciją „L o u i s s e i z e“ (žiūr. pav. 435).

Pav. 441. Birža Paryžiuje.

Visas kambarys papuoštas oro ormamentais, bet jų profiliai nestoresni už rokoko dekoracijas. Sienos ir čia padalintos keturkampiais laukais, apibrėžtais tiesiais rėmais. Jie pildomi dažniausiai paveikslais, ypač viršum durų. Mažesni laukelia[1] puošiami apskritais lankais, muzikos instrumentais, laurų raiščiais ir girliandomis' Durų rėmai gyvai primena Erechtejono lytis (pal. pav. 8. ir 19. pirm. sąs). Lubas nuo sienų skiria gana plati įlanka. Kreivos linijos, žinoma, nerasi. Tačiau voliūtos ant durų rodo, jog baroko pamiršti ne taip lengva. Vartojo voliūtą ir romėnais bet ji visai kitaip rodės. Dar pažvelgę į mūsų paveikslą, turėsime pripažinti, kad, jis gana malonus, teikia ramumo ir palieka gana traupą įspūdį.

E m p i r o vidus maž ką skiriasi nuo klasikinio ir dažnai jų stilius tegalima nustatyti, sužinojus statymo laiką. Tačiau turtingesnėj architektūroj lengvai paste-

bėsime dekoracijų įvairumą. Napoleonas griežtai laikėsi Romos imperatorių stiliaus ir todel kuo dažniausiai vartojo vainikus (žiur. pav. 437), arus, viktorias, laurų girliandas ir kitus ornamentus, primenančius jo žygių laimėjimą. Empiro vidus pakartoja visą išorinę architektūrą su piliastrais, bolkiais ir fryzais (žiūr. pav. 436.) Rėmų jau nebematome. Sienos suskaidytos plokštėmis su reljefais, medaljonais, laurų pynėmis (žiūr. pav. 438). Be tų aptinkame kryžmais sudėtus žibintus, rozetes, audimų pakabius, nišes vazoms ar pečiams pastatyti, bet daugiausiai vainikus — laimėjimo ženklus, kurių net pečiams nesigailėta.

Klasikininkai aklai laikėsi trijų dogmatų: tiesios linijos, antikės formų ir baltos varsos. Tuo jie manė prikelti senovę ir pradėti antrą renesansą. Du pirmuosius įstatymus aptikome renesanse, pastarąjį gi baroke. Tačiau estetiniu atžvilgiu klasicizmas su jais toli gražu lygintis negali. Renesansas tikras atgimimo stilius, tesioginiai ištekėjęs iš laiko srovės. Jame antikės lytys teturi dekoracijų reikšmę. Architektoriai žiūrėjo į jas, kaip į naujos konstrukcijos papuošalus ir savotiškai jas vartojo, neatsižvelgdami į senovę. Taigi jų padarai buvo tikrai originalūs. Ne buvo tai antikės kopijos, bet savasis darbas ir tik medžiaga menui paimta iš klasikų. Visai kitaip galvojo klasikininkai. Jie manė prikelti senąją architektūrą, nelyginant, kaip Julijonas Apostata stabmeldžių dievus, ir į senovės rūmus prikišė visai kitų pažiūrų ir papročių gyventojų. Buvo tai ne atleistinas anachronizmas. Bėgdami nuo „baroko melo", papuolė tik į didesnį melą. Nesuprasdami graikų ir romėnų architektūros dvasios, jie davė tik jos parodiją. Jų ramsčiai — kolonos ir piliastrai — nieko nerėmė, marmoras buvo iš baltų kalkių, gzimsai prilipyti, fūgos dirbtinės, kada klasikai vadovavosi vien statikos dėsniais. Jei barokistai vartojo baltą marmoro spalvą, tai darė tikslu padidinti šviesą, pastatę gerą apšvietimą savo idealu. Jie dargi paįvairino ją auksu.

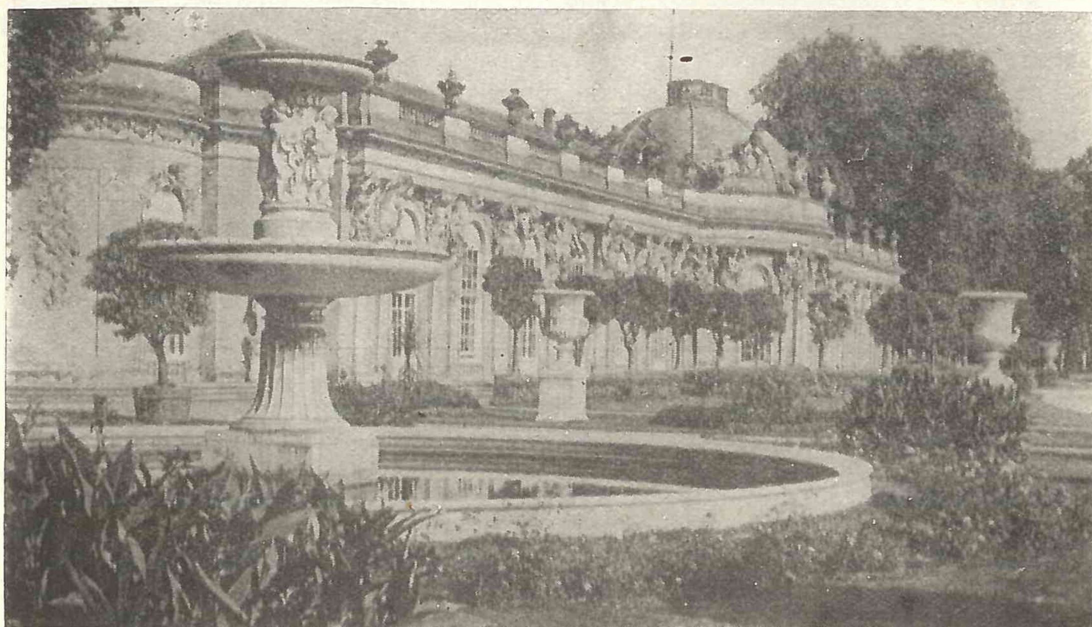
Dabar jau bus aišku, kad jų klasicizmas buvo melagingas—pseudoklasicizmas. Toks stilius ilgai gyvuoti negalėjo. Praūžus revoliucijos ir uzurpacijos laikams, jis turėjo žūti. Menas kultūros atspindys, bet klasicizmas tai nebuvo ir todel, kaip nereikalingas žaislas, greitai nusibodo ir pateko į kertę.

Visgi jam pavyko prasiplėsti po visą Europą ir meno istorijoj pro jį abejingai praeiti negalime. Tik klausimas, kokiu vardu mes jį lietuviškai pakrikštysim. Vokiečiai jį pavadino „Zopfstil" arba kasų stiliumi. Mat, tais laikais moterys ir vyrai, net kariuomenė nešiojo kasas ir tos dažniausiai buvo tik perukos. Taigi tas žodis reiškia kai ką netikrą, prikabintą, neišaugusį iš vidaus. Prancūzai jį vadino savo valdovų vardais—Style Louis seize, Style Directoire, Style Empire. Mums lietuviams tie pavadinimai, žinoma netinka. Klasikiniu jo vadinti irgi negalime, kadangi jis toks visai nebuvo. Mano nuomone, geriausiai jam tinka klasikiškojo vardas. Klasikininkai statė, kaip klasikai ir statybos lytys buvo visai panašios į klasikines. Kol kalbos žinovai nesuras atatinkamesnio vardo, aš jį taip ir vadinsiu, palikdamas „klasicizmą" pakraipai išreikšti.

Klasicizmas Prancūzijoj.

Reikia pažymėti, kad prancūzams klasicizmas geriausiai pavyko. Jau seniau minėjau, jog jie baroką labai atsargiai vartojo, maža tenutoldami nuo renesanso. Todel jų barokas buvo gana blaivus ir rimtas. Suprantama, kad jiems reaguoti irgi nereikėjo ir lengvai išvengė užsikirtimo, vedančio į fanatizmą. Eidami tada viduriniu keliu, kurs, anot priežodžio, pasilieka geriausiu, jie ir mažiausiai nuklydo nuo savo tikslo. Klasicizmo idealas lengva buvo pasiekti, pašalinant nereikalingus ornamentus suplokštantinant storas mūro išlaidas ir taip prisiartinant antikei.

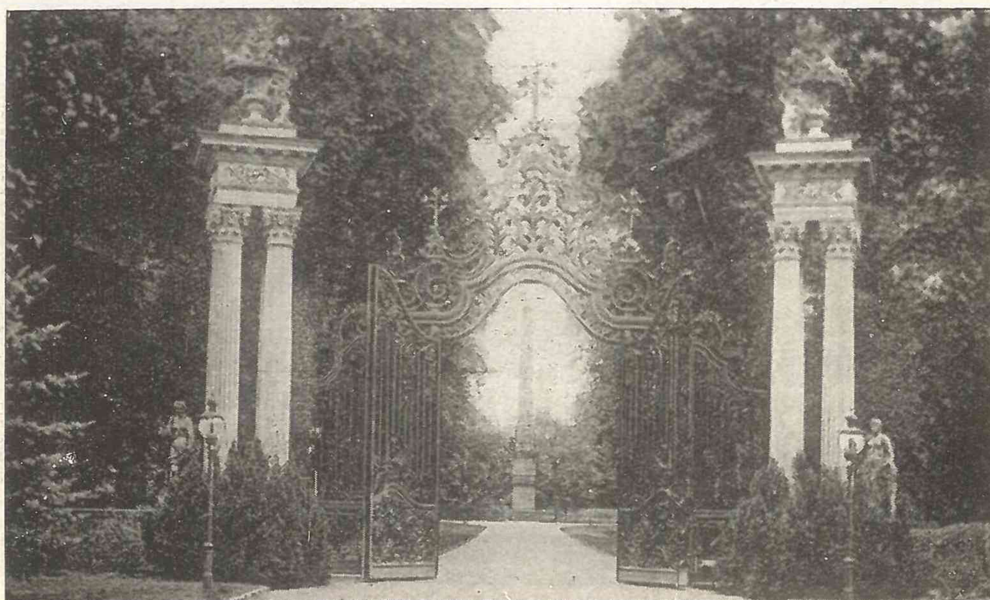
Gražiausių klasiškųjų rūmų randame Paryžiuje. Liudviko XVl. laikais pastatyta šv. Genovaitės bažnyčia Jacques-Germain Soufflot planais 1764—1790. m. ant kapo šv. Genovaitės, Paryžiaus globėjos. 1791. m. Konvencija

Pav. 442. Pilis Sanssouci, Potsdame.

tą bažnyčią paskyrė genialiems vyrams laidoti, pakeisdama jos vardą „Panteonu" ir papuošdama ją antrašu: Aux grands hommes, la Patrie reconnaissante—Didvyriams, dekinga tėvynė. Tiesą pasakius, trobesys, statytas stabmeldžių templio forma, geriau pritiko Panteonui negu katalikų bažnyčiai. Ir šiandien Panteone aptinkame daug bažnytinių liekanų, kaip va: akmens grupes—šv. Genovaitę, prašančią Atilos nenaikinti Paryžiaus ir Klodviko krikštą—peristilyje, šv Genovaitės, šv. Bernardo, šv. Vicento a Paulo statuas ir daug puikių freskų, kurių žymiausis bus šv. Genovaitės apoteoza kopuloj. Bažnytinių paveikslų gausumas Panteone išaiškinamas tuo, kad jame tris kartus buvo įtaisyta bažnyčia (1790, 1806 ir 1851). Tik palaidojus ten bedievio Viktoro Hugo kūną 1885. m., jis galūtinai pasiliko garsių vyrų laidojimo vieta.

Iš Soufflot'o gatvės Panteonas daro majestotingą įspūdį (žiūr. pav. 435 priede). Nusikračius visų prietarų prieš klasicizmą, reikia pripažinti, jog jis tikrai gražus rūmas nors neturi jokių ornamentų iš oro. Tik gerai supratęs antikės dvasią architektorius galėjo nuveikti taip sunkų meno darbą. Iš tikrųjų Jacques - Germain Soufflot'as (1713—1781) pažino senovės architektūrą, kaip retai kurs kitas. Pabaigęs statybos mokslą Lugdune, jis keliauja Romon, Mažojon Azijon, Pietinėn Italijon, sąžiningai tyrinėdamas antikę, ir, tik pabaigęs visas studijas ir perleidęs per kritiką savo veikalą apie Paestumo senuosius templius, imasi Panteoną statyti. Jo pamatinis planas rodo graikiško kryžiaus formą ir turi 112 m. ilgumo ir 84 m. platumo. Portikas, papuoštas 22 kolonomis, gyvai primena Panteoną Romoje. Ant kryžmos pasikelia tikrai žavinga kopula, kurios tambūras, apstatytas korintinės tvarkos kolonomis, remiančiomis storą gzimso žiedą su galerija, dailiai harmoni-

Pav. 443. Pilies Sanssonci anga, Potsdame.

zuoja su antruoju augštu, buožės stogu ir laterna. Duodamas antrą aukštą laibesnį, sumanus architektorius gerokai suminkštino styvas ir rūškanas antikės formas ir davė visiems patinkamą vaizdą. Iš vidaus ji dar maloniau apsireiškia. Laterna ir gausūs antrojo augšto langai žeria nepaprastą šviesą, kurioj Groso puikūs freskai pasirodo visoj savo gražybėj. Deja, pati bažnyčia daro gana šaltą įspūdį ir katalikų pamaldoms ne visai tinka (žiūr. pav. 435 priede) Į vidų įeiname pro trejas bronzo duris, kurių didžiausios kadaise kainavo 92000 frankų. Gerai apsidairę, niekaip negalime suprasti, kad tas stabmeldžių templis galėjo būti skirtas krikščionių šventyklai. Visa konstrukcija ir lytys be klaidos kopijuotos iš antikės. Manais beesąs senovės Romoje, o ne Paryžiuje. Antikės nuotaiką dar padidina klasikinės statuos ir laiptai, vedą į šalines navas. Oro sienos, suskaidytos plokščiais piliastrais, dar šaltesnės ir visai nuobodžios. Apėjęs apie Panteoną, aiškiai matai, kokią skriaudą padarė menui klasikininkai, nuplėšdami architektūros ornamentus. Kad skaitytojas

nemanytų, jog aš, kunigas, žvairuojuos į stabmeldžių meną, neteisingai pasmerkiu klasicizmą, palyginkime baroko skyriuje aprašytą Invalydų katedrą (žiūr. pav. 294 ir 295) su tik ką paliestu Panteonu. Pirmu žvilgsniu jie visai panašūs. Čia ir ten dviejų augštų kopula, klasikinės kolonos, laterna, galerijos, pažiobė. Tačiau įspūdis visai kitas. Panteonas sunkus, rimtas, šaltas ir rūškanas, bet Invalydų domas linksmas, šaunus, lengvas ir malonus. Kodel taip, nesunku atspėti. Ten kopijuota senovė, čia gi savotiškai suvartotos antikės lytys—ten senovė, čia dabartis. Saulei užgavus auksuotus Invalydų kopulos ornamentus, net ir melankoliko širdis ima greičiau mušti, kada Panteonas visados primena rūškaną antkapį—ar saulė šviečia, ar lietus lyja. Nežiūrint į tą liūdną nuotaiką, Panteonas reikia pavadinti gražiausiu klasicizmo kūriniu ir neveltui ištisas periodas ėmė jį pavyzdžiu.

Pav. 444. Marmoro palocius, pas Potsdamą

Deja, Napoleonui jis dar rodės perdaug modernus. Jo nuomone, nei graikai, nei romėnai kopulos ant savo templių nestatę, išėmus apvalias šventyklas. Kelti jas ant keturkampių trobesių pasirodė jam neklasikiška. Galingos karuomenės aukščiausias vadas, jis panorėjo ir menui vadovauti. Ar taip ūmai kilęs imperatorius daug turėjo estetinio skonio, sunku pasakyti, bet jam pavyko surasti gabūs menininkai, paklusnūs jo geležinei valiai. Buvo tai C h a r l e s P e r c i e r (+1838), P. F o n t a i n e (+1855) ir J.Fr. C h a l g r i n. Kada pirmieji piešė pavyzdžius rakandams ir dekoracijoms, pastarasis pastatė plačiai žinomą angą „didžiajai armijai" —L' Arc de Triomphe. Žiūr. pav. 439. Ji nustebina savo nepaprastu didumu, bet jos architektūra ypatingos vertės neturi. Tačiau, gale gražiausio pasaulyje gatvių trakto, daro neužmirštiną įspūdį ir tiekia miestų karalienei majestotingos išvaizdos ir puikiausios pasaulyje panoramos.

„Galų imperatorius", svajodamas atgaivinti Romos ciesorių imperiją, sumanė duoti Paryžiui amžinojo miesto išvaizdą ir stengėsi jo žuvusią architektūrą

atstatyti savo sostinėje. Jam liepiant, kilo rūmai ir monumentai, tikrai primeną galingųjų imperatorių laikus. Savo didžiajai armijai jis įsakė pastatyti garbės šventyklą „Temple de la Gloire", pabaigtą, deja, tik 1842. m. ir pavestą š v. M a g d a l e n o s globai, kada didžiausios armijos jau nebebuvo. Savo išvaizda ir lytimis ji visai panaši Romos templiui. Grynomis antikės formomis senovės mėgėjus ji žavėte žavi, bet krikščionių kultui ne visai tinka (žiūr. pav. 440). Aplinkui apstatyta korintinės tvarkos kolonada ir todel, gaudama tik menką šviesą, ji neleidžia matyti puikių paveikslų ir skulptūrų, tikrų genijų kūrinių. Jai priešais, antroj Sekvanos pusėj, stovintis kunigaikštienės d e B o u r b o n p a l o c i u s gavo taip pat stabmeldžių šventanamio išvaizdą, pristatant jam korintinį portiką. Reikia pripažinti, kad jis su šv. Magdalenos bažnyčia puikiausiai harmonizuoja. Paimtas tautos nuosavybėn, jis liko pavestas atstovų susirinkimams (Chambre des Députés).

B i r ž a (La Bourse), pradėta Brougniard'o (+1831) ir pabaigta Labarr'o (+1833) yra Vespaziono šventnamio reprodukcija (žiūr. pav. 441) Pasirodė, šventnamių (templių) tinkama greičiau biržos, negu bažnyčios reikalams.

Monumentai, statyti Napoleono, taip pat gyvai kopijuoja Romos architektūrą. Garbės anga „L' A r c d e T r i o m p h e d u C a r r o u s s e l", statyta P e r c i e r ' o ir F o n t a i n e ' o, nėra kas kita, kaip Septimijaus Severo anga Romoje, perkelta į Paryžių. Vendomo k o l o n a (colonne Vendôme), apdėta 120 patrankų stuobriais, paimtais iš austrų ir rusų, gyvai vaizduoja Trajono koloną Romoje.

Ilgiau viešpataujant Napoleonui, Paryžius būtų visai virtęs senąja imperatorių Roma. Bet ar jis būtų atmainęs ir savo gyventojų būdą ir jiems įkvėpęs senąją romėnų dvasią, apie tai reikėtų stipriai abejoti. Habitus non facit monachum — drabužis nepadaro vienuolio.

Nors Napoleono pastatai, atskirai paimti, būdami tik akla antikės reprodukcija, nepritaikinta laiko dvasiai ir kultūrai, nieko nauja nedavė ir naujo stiliaus nepagamino, tačiau jie žymiai pagražino Prancūzijos sostinę, teikdami jai iškilmingumo ir didingumo. Eidami Rivoli gatve pro Louvrą per Konkordijos aikštę į Bois de Boulogne, turėsime panoramą, kokios neduoda nė vienas kitas pasaulio miestas Pasiekus Champs - Elysées, reginys pasidaro stačiai grandiozus. Dešinėj matome La Madeleine, kairėj Chambres des Députés ir Panteono kopulą, priešais milžinišką L' Arc de Triomphe, atsigręžę gi Konkordijos aikštės obeliską, Tuillerijas ir puikųji Louvrą. Kiek čia majestoto ir tragedijos! Egipte, Atėnai ir Roma, kur dingo jūsų senoji kultūra ir galia?! Vis tai žuvo kaip ir šviesioji Napoleono žvaigždė. Eifelio geležinis bokštas, žiūrėdamas iš aukšto į jūsų dirbtines liekanas, vien ironija šypso.

II. Klasicizmas Vokietijoje.

Jei klasicizmas Prancūzijoj išsivystė iš Napoleono tuštybės, tai Vokietijoj jis buvo protestantizmo dvasios vaisius. Protestantų šaltam būdui, styvoms ir nuobodžioms ceremonijoms niekas taip nepritinka, kaip dvokiančios kapais antikės formos. Senovės architektūra juos taip pritraukia ir žavi, kad nebenujėgia, kur galima ir kur nereikia vartoti jos lyčių. Nenuostabu tada, jei Vokietijoj klasicizmas su empiru įleidė giliausias šaknis.

Kaip Napoleonas Prancūzijoj, lygiai Fridrikas II. buvo Vokietijoj klasicizmo apaštalas. Jo sostinės Berlynas ir Potsdamas, ypač pastarasis, gavo daugiau klasiškų rūbų, negu Paryžius. Laimei, jis surado labai gabų statytoją Hanso Georgo Venceslao Knobelsdorff'o (1697 — 1753) asmenyje. turėjusį tą gerą pusę, kad mokėjo šaltą klasiškąją architektūrą puošti gyvomis rokoko dekoracijomis. Nuoširdžiai mylėdamas gamtą, Knobelsdorffas stengėsi įpinti jos gaivalus į savo ornamentus ir visą trobesį su ja sujungti. Taip, piliai Sanssouci Potsdame (žiūr. pav. 442.) davęs tik vieną aukštą ir didelius iki žemei einančius langus, vidų gi išpuošęs rokoko ornamentais, jis taip suartino statybą su gamta, kad jų ir mintyje atskirti negalime. Gigantai, remią iškištą gzimsą ir galeriją su figūromis tartum parko gyventojai. Ir pilies anga rodo tą patį ryšį klasicizmo su rokoko ir gamta (žiūr. pav. 443). Kiek tiek šaltesnė ir styvesnė miesto pilis — Stadtschloss — Potsdame

Pav. 445. Du Kopulos bokštu žandarų rinkoj, Berlyne.

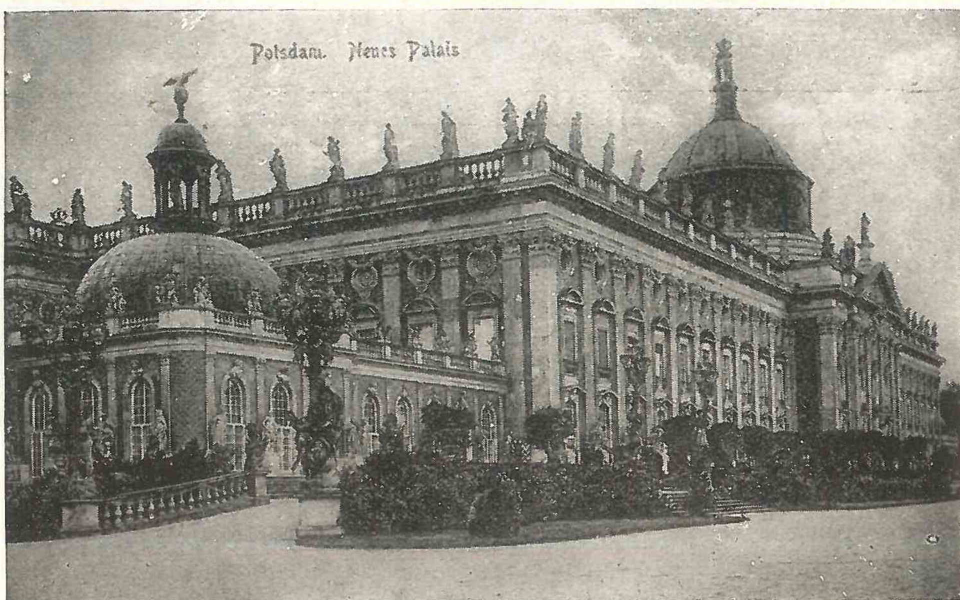
Ji statyta jau 1670. m., bet perstatyta Knobelsdorffo apie 1750. m. Apatinis aukštas užima cokulo vietą, du viršutiniu surišti griovėtais korintinės tvarkos piliastrais, kurių vietoj gerokai iškištas vidurio rizalitas turi po porą tos pačios tvarkos kolonų. Stogo baliustradą puošia daugybė figūrų. Vidus kupinas rokoko ornamentų.

Pav. 446. Brandenburgo anga, Berlyne.

Arti Potsdamo, ant Šventojo Ežero krantos Fridrikas II. pastatė Marmoro Pālocių Gonkardo planais. Savo belvedere ant viršaus ir kolonada priešais

jis teikia gana gražaus vaizdo (žiūr. pav. 444) Karolis von Gontard (1731—1814), matyti, mokėjo vartoti klasikiškas lytis, pritaikindamas jas vietai ir laiko dvasiai. Jo statyti ūkio trobesiai (Communs) Potsdame net ir didžiausiems naujosios pakraipos priešams liepia pseudoklasicizmo nebenekęsti. Taip jie gražūs ir harmoningai sutvarkyti, kad kiekvienam patinka. Yra tai du vienodu, gana atstu nuo vienas antro stovinčiu rūmu. Juodu vienija puiki, atvira, lenkta arkada su dailia augšta anga viduryje ir paviljonais iš galų. Patys rūmai pasibaigia kopula ir turi viduryje rizalitą šventnamio pavidalu. Į jį veda dviem bėgiais einantys laiptai, pridengdami apatinį augštą, užimantį cokulo vietą. Vis tai daro taip gerą įspūdį, kad net Dr. A. Kuhnas, žinomas klasicizmo priešas, nesidrovėjo pasakyti „Einen derartigen Klasicismus lässt man sich gefallen"—toksai klasicizmas leistinas.

Pav. 447. Naujasis Palocius, Potsdame.

Tas patsai Gontardas pastatė Berlyne žandarų rinkoje (Gendarmen-Markt) du kopulos bokštu plačiomis korintinių kolonų juostomis apie tambūrą, teikiančiu su štovinčiu tarp jų teatru labai gražaus vazido (žiūr. pav. 445),

Iš Berlyno statybos reikia dar paminėti Brandenburgo anga—Brandenburger Thor — K. G. Langhanso (+1808) statyta, turinčia tikrai klasikišką išvaizdą (žiūr. pav. 446). Ji gyvai primena Perikleso propylėjus Atėnuose, nors netrūksta jiems ir romiškų motyvų.

Malonų įspūdį palieka ir Naujasis Palocius pilies Sanssouci sodne, Büringo ir Mangero statytas (žiūr. pav. 447). Bet stoka jam vienumo. Tai mišinys angliškų, holandiškų, klasikiškų ir barokiškų motyvų.

Berlyno opera (žiūr. pav 448), Knobelsdorffo statyta, rodo didenybę ir monumentalų rimtumą, bet ir šalta, kaip ledus. Jokių ornamentų iš oro nematy-

Pav. 448. Berlyno opera.

si. Visas jos pagražinimas tai prienamis templio formoj. Tik priverstas tegalėjo Knobelsdorffas, taip megęs linksmas lytis, tokį styvą kūrinį pagaminti.

Vokietijos bažnytinėj architektūroj klasicizmas labai retai kur prigijo. Be abejo, vokiečiai gerai suprato stabmeldžių templio ir krikščionių šventyklos paskyrimo skirtumą. Tačiau, Prancūzijos dvasia pasiekė ir Vokietiją. Paryžiaus Panteonas sukėlė klasicizmo megėjų norą pasekti prancūzais. Bet jie laikėsi Romos Panteono formos, statydami apskritas bažnyčias. Taip, Berlyne L e g e a y pastatė šv. J e d v i g o s b a ž n y č i ą (žiūr. pav. 449), permainydamas Panteono prostilį į pseudoprostilį arba priglausdamas kolonas prie sienos. Panašią bažnyčią pastatė M i c h e l d'I x n a r d Švarcvalde (žiūr. pav. 450) — St. Blasien. Ir jinai apskrita, bet, turėdama pailgą prienamį tarp dviejų pusbokčių, rodos ant mūsų paveikslo kertuota. Onarmentų ir ieškodamas nerasi. Tikras klasicizmo pabaras.

Pav. 449. Šv. Jedvygos bažnyčia, Berlyne.

Romos Panteono išvaizdą turi ir katalikų bažnyčia Karlsruhėj, Fridriko Weinbronner'o 1808. m. statyta.

Vokečių šaltas ir rimtas būdas tikrai pamėgo klasikiškąją architektūrą. Jie ir iki šiai dienai ją mėgsta. Tą linkmę į klasicismą nemaž palaiko ir humanitarinis mokslas, taip uoliai vygdomas gimnazijose ir augštesnėse mokyklose. Nenuostabu, jei be valdovų ir paprasti piliečiai daug statė klasikiškomis lytimis. Tik jų trobesiai estetinės vertės neturi. Sausi, styvi ir plokšti, jie maža kuo atsiskiria nuo paprastų namų, neturinčių ir pretensijos į kokį nors stilių. Plokšti pilastrai prie sienų ir kelios kolonos prienamyje, lygiai ornamentų stoka vargiai ką gali pritrauk i. Klasikiškoji architektūra tik tada įdomi, kada ją darė talentingi menininkai, mokėję kūriniams įkvėpti savo individualizmo.

Pav. 450. Bažnyčia St. Blasien, Švarcvalde.

Klasicizmas Belgijoj, Italijoj ir Anglijoj.

Romaniškos tautos, veikiančios daugiau jausmais, negu šaltu protu, nemėgo klasicizmo. Ir francūzams jis buvo primestas išdidžių valdovų ir tautoj nerado pasisekimo.

Italija laikėse Vignolos pavyzdžių ir maža kiek nutolo nuo renesanso bei baroko. Tačiau, mėginimų ir čia netrūko. Venecijoj aptinkame bažnyčią del Nome di Gesú, teatrą Fenice, Mediolane garbės angą Napoleonui — Arco della Pace (žiūr. pav. 451), Romoje kelias sales vatikane, kurių įdomiausia Braccio nuovo, turinti tikras antikės kolonas.

Belgijoj įvedė klasicizmą architektorius Guimard, pagaminęs planus tautos rūmams — Palais de la Nation ir bažnyčiai St.-Jacques-sur-Caudenberg.

Anglijoj klasicizmas rado derlingiausią dirvą. Jau rašydami apie baroką, nurodėmė į anglų šaltą ir rimtą būdą, linkusį į spleeną (melancholiją). Styvos antikės lytys kaip tik pritiko tautos charakteriui. Įsteigę garsųjį senovės liekanų muzėjų "British Muzeum", anglai pasidarė uoliausi klasikinių formų rinkėjai. Tai dar sustiprino jų linkmę į klasicizmą. Nenuostabu, jei Anglijoj aptinkame daugiausia klasikiškosios statybos megėjų. Ten jinai anksčiau pasirodė, negu kituose kraštuose. Jau James Gibbs (1674—1754) pastatė Londone klasikišką bažnyčią St. Mary—le—Strand (1717), Oxforde gi puikią biblioteką Radcliffe.

Pabrėždamas prastumą ir traupą didenybę, jis tačiau nesigailėjo ir atatinkamų ornamentų ir maža kiek tenutolo nuo renesanso. Toliau pastūmėjo klasicizmą William Chambers (1726—1796). Jo Somerset House ant Temzės kranto Londone jau aiškiau skelbia klasicizmo būdą. Tačiau ir jis dar laikėsi Palladijos teorijos.

Pav. 451. Arco della Paee Mediolane,

Šalia statytojų, palaikančių renesanso tradicijas, darbavosi uolūs klasicistai, propaguodami teorija ir praktika antikės prastumą ir taip nuplėšdami architektūros dekoracijas. Jų kūriniai buvo sauso proto vaisiai, be jokios fantazijos ir individualizmo. Jųjų priešakyje ėjo Colen Campbell (+1729), neveltui pavadintas Vitruvius Britannicus, ir William Kent (+1748), pasižymėjęs taikinimu architektūros gamtai. Rodos, jam vyko geriau sodininkystė, negu architektūra. Jojo tvarkyti sodai ir parkai teikia poilsio grynoj gamtoj. Ten nematysi nieko sužeisto ir dirbtinio, manytumei, ten vis kas savaime išaugę. Todel angliški parkai taip griežtai skiriasi nuo prancūziškų.

Tie naujos srovės korifejai rado daug pasekėjų ir niekur pasaulyje gal nematysime tiek klasikinių pastatų kaip Anglijoj. Deja, ypatingos vertės jie neturi ir maž rasime tokių, kurie verti būtų užimti vietą architektūros istorijoj.

Klasicismas Lietuvoje.

Lietuva, rūpestingai sekdama architektūros eigą vakarinėj Europoj, negalėjo nepastebėti ir klasicizmo laimėjimo. Tauta, davusi visokių stilių šedevrus, turėjo ir naujojoj, statybos pakraipoj užimti pagarbią vietą. T r a u p o s antikės lytys kaip tik patiko išdidiems Gedimino ainiams. Kaip matai, ėmė antikinti brangiausias tėvynes šventoves—šv. Stanislovo katedrą ir Aušros Vartus, visuomenines įstaigas — rotužę ir universitetą, statyti pilis ir privatinius palocius senųjų romėnų stiliumi. Vilnius lygu Paryžius, be maž ko virto galingųjų imperatorių Roma. Iš sostinės klasicizmas netrukus prasiplėtė ir po provinciją, pasiekdamas net Šiaulius ir Telšius.

Ir reikia pripažinti, kad Lietuvos architektoriai davė tikrai subrendusių veikalų, išlaikiusių ir aštriausią kritiką. Kitas Vilniaus trobesys drąsiai galėtų stoti konkursan su žymiais užrubežiniais pastatais. Tik vieno dalyko trūko mūsų klasiškajai statybai — tautinių elementų bei motyvų. Ji buvo taip svetima mūsų tautai, kaip ir senųjų romėnų bei graikų kalba. Akademikų išdaviniais tegalėjo gerėtis mokslo vyrai, bet paprastam piliečiui jie gana keistai rodos ir įspūdžio jam nedaro. Standi, šalta ir išdidi, ji greičiau atstumia negu pritraukia.

Pav. 452. Vilniaus katedra.

Mūsų įžymiausias klasicistas buvo Vilniaus universiteto profesorius Lauras Stoka Gucevičius, gimęs 1753. m. Mikonių sodžiuje Kupiškio parapijoj. Anot P. Galaunės jis buvęs paprasto baudžiauninko sūnus, bet nuvykęs į Vilnių, gabus vaikynas labai patikęs vyskupui kunigaikščiui Ignui Juozapui Masalskiui, žinomam Lietuvos mecenatui, kurs ir paėmęs jį savo globon Išpradžių Gucevičius norėjęs likti kunigu ir įstojęs seminarijon, bet pamėgęs architektūrą, atsisakęs pirmykščio sumanymo. Padedant Masalskiui, jis aplankęs Romą ir taip pamėgęs klasicizmą, kad sugrįžęs tėvynėn, pasidaręs uoliausiu jo vykdintoju.

Jo projektai labai patiko garbianoriui Masalskiui. Kilęs iš Kiuriko ir Algirdo giminės, pastarasis geiste geidė iškilti ant visų savo amžininkų ir pasižymėti didžiais darbais. Tiesą pasakius, jis ir buvo nepaprastai įžymus vyras. Gavęs Romoje teologijos daktaro laipsnį ir sugrįžęs tėvynėn, jis tuojau stengėsi pakelti apšvietimo lygį ir ragino kunigus steigti mokyklas. Uoliai rūpinosi vyskupijos reikalais, sutvarkė pamaldas, globojo gabius vyrus ir visus savo turtus praleido statybos kūriniams. Deja, pagautas Napoleono dvasios ir vydamos be paliaubos tuščios garbės, jis sutiko ne mąž priešininkų aukštavalžių ir didikų tarpe.

Pav. 453. Vilniaus katedros bokštas ir bažnyčia iš šalies.

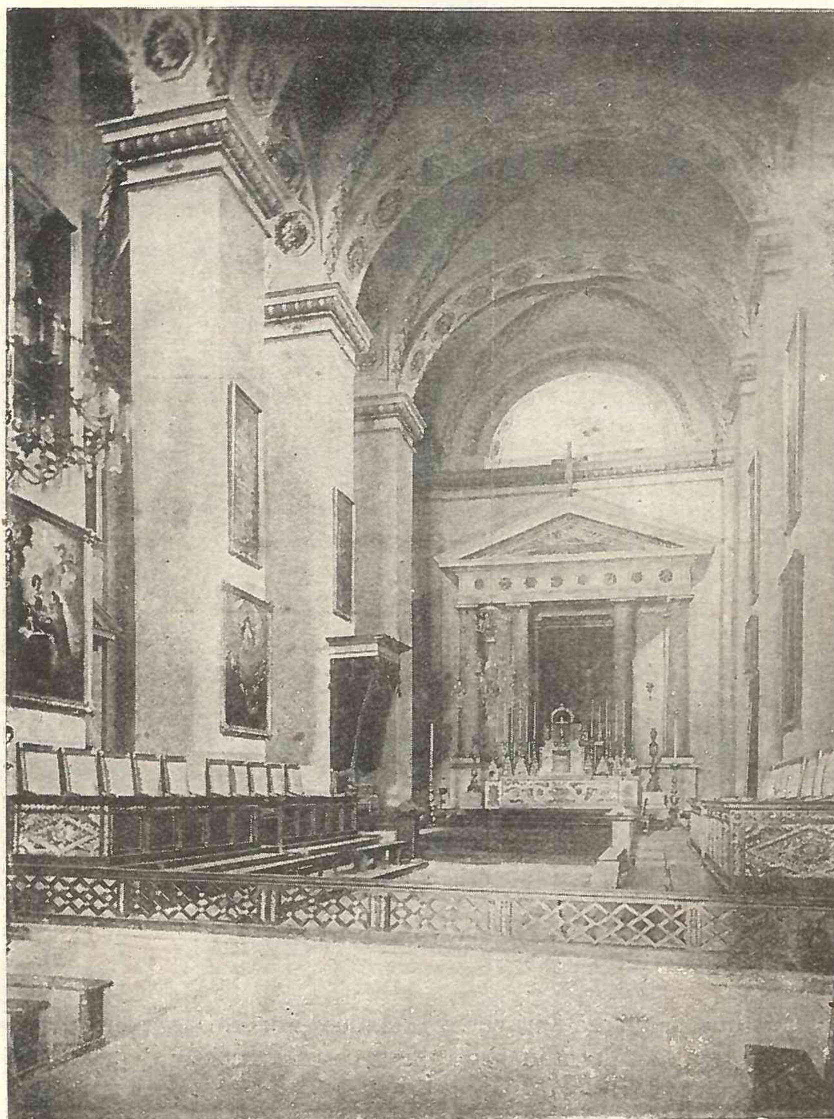
Prisidėjęs prie Targovicos konfederacijos, jis per revoliuciją pabaigė savo amžių ant kartuvių Varšuvoj 1794. m. Suprantama, kad tokiam garbiamylai Romos imperatorių stilius labiausiai patiko.

Žymiausis Gucevičiaus bei Masalskio darbas buvo Vilniaus katedra. Tai brangiausia Lietuvos šventovė. Čia kadaise stovėjęs Perkūno aukuras ir iš bokšto, paskui pertaisyto varpine, Krivė skelbęs žmonėms dievų valią. Joje palaidoti Lietuvos valdovai: Did. kun. Vytautas ir jo antra žmona kunigaikštienė Ona, kunigaikščiai Karigaila ir Viguntas, Did. kun. Zigmuntas, Kęstučio sūnus; Mikolas, Zigmunto sūnus; kun. Boleslavas, Algirdo sūnus; Did. kun. Aleksandras ir šv. Kazimieras, Lietuvos patronas. Čia aptinkame Smuglevičiaus, Cechavičiaus ir Rafalavičiaus paveikslus ir gražią Vytauto statulą. Ticijono, Dankertso ir Villani'o paveikslai, Righi'o plastika ir klasikiška architektūra teikia jai internacionalinės reikšmės ir meno atžvilgiu daro ją įdomiu pasaulio kūriniu.

Įkurtą Didž. kun. Jogailos 1387. m. šalia žemosios pilies, jau 1399. m. sunaikino ją gaisras. Netrukus Did. kun. Vytautas ir kun. Ona atstatė ją gotiniu stilium. Deja, XVI., XII. ir XVIII. amžių gaisrai ir kitos nelaimės ją taip baisiai palietė, kad vysk. Masalskiui liko iš nauja ją atstatyti. Jo rūpesčiu jinai ir gavo dabartinę

išvaizdą. Iš senosios bažnyčios bepaliko pamatas ir sienų mūras. Darbą pavedė Laurui Gucevičiui.

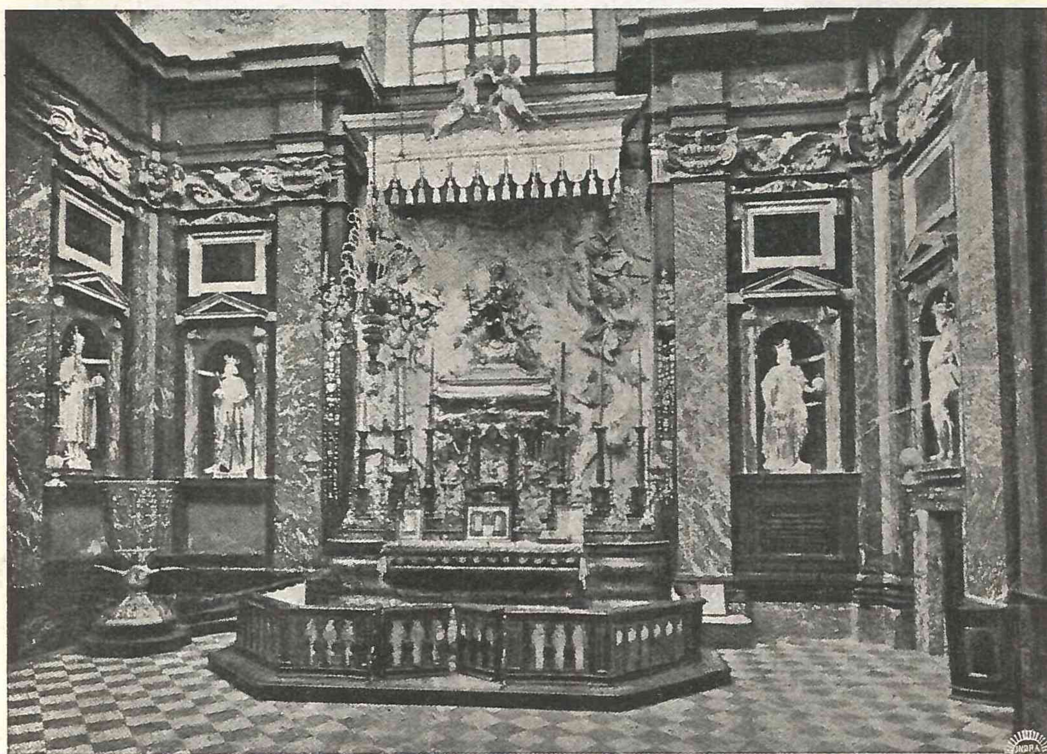
Naujoji katedra užima keturkampį plotą ir turi Romos templio išvaizdą (žiūr. pav. 452). Frontą puošia gražus dorinės tvarkos prienamis. Šešios toskaninės kolonos remia dorinį architravą, ant kurio pasikelia pažiobė su puikiais relje-

Pav. 454. Vilniaus katedros vidus.

fais. Viršum jo matome tris milžiniškas figūras, Righi'o pagamintas. Architravą puošia triglifai ir metopės. Šalia durų aptinkame po dvi niši prienamyje ir po vieną iš abiejų jo šonų. Šalinės durys iš pietų ir žiemių pusės turi panašius 6 kolonų frontonus, tik be pažiobių. Figūros nišėse ir ant pažiobės barokinės. Prezbiterijos apsida stovi tarp dviejų žemų kopulos bokštų (žiūr. pav. 453,).

Vidus turi tris navas, dengtas križiava velve (žiūr. pav. 454), kurią iš vidurio remia lygus kertuoti pilioriai kiaušinių fryzu papuoštais kapiteliais. Šalinėse navose įtaisytos koplyčios, kurių puikiausia ir mums brangiausia šv Kazimiero koplyčia (žiūr. pav. 455). Tai vienintėlė toj šaltoj šventykloj vietelė, kur galima sušilti. Stovėdama po pietinio bokšto kopula, ji savo gausia šviesa maloniai pagauna širdį. Barokinis altorius su šv. Kazimiero karstu, angelėliai ant jo lambrekino, nešą garbės vainiką, taip ir žadina į amžinas dausas. Čia dangus paduoda žemei išganingą ranką ir traukia aukštyn širdį ir dvasią. Tai ne šalto klasicizmo padaras, čia veikia gyvasis barokas. Nekaip, koplyčia bus užlikusi iš senosios bažny-

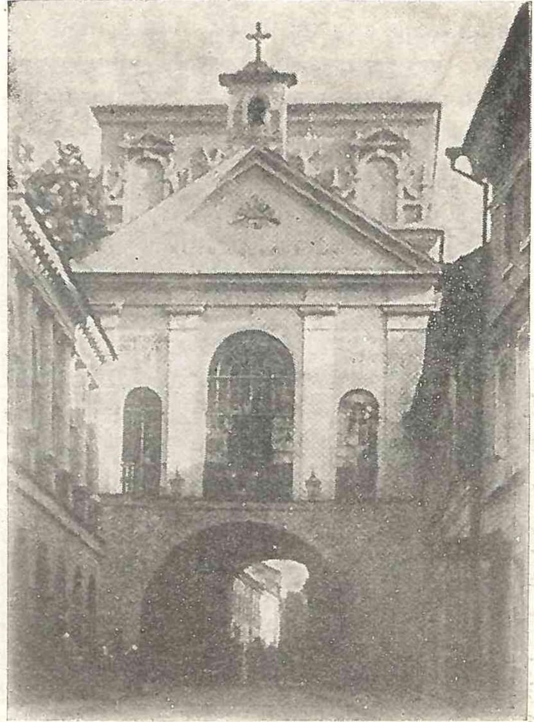
Pav. 455. Šv. Kazimiero koplyčia Vilniaus katedroj.

čios ir Gucevičius bus ją tik restauravęs, įnešdamas kai kurias pataisas. Nišėse aptinkame barokines Lenkijos karalių resp. Lietuvos Didž. kunigaikščių sidabruotas statulas, kertėje gi sakyklą lilijos išvaizda ir renesanso lytimis.

Atsisveikindami nuo mūsų brangios sostinės garsios šventovės, pažvelgkime dar kartą į jos vaizdą. Traupa, majestotinga, kaip Olimpo kalnas; stilius išlaikytas visuose detaliuose, ir antikės statytojai nerastų joje ko papeikti, bet ir styva kaip kerštingi stabmeldžių dievai ir išdidi, kaip Romos imperatoriai. Kada mokslinčiai jos atsižiūrėti negali, liaudies ji tačiau nesujaudina. Paprastai, senos bažnyčios ypač katedros, pakartoja miesto ir viso krašto istoriją, bet klasikiška architektūra nieko mums nepasako. Nieko tautinio čia neišvysi ir visumoj skolintos lytys kalba

svetima kalba, skelbdamos senovės romėnų bei graikų tautos praeitį ir jų meno grožį.

Visai kitaip veikia Aušros vartai (žiūr. pav. 456 ir 457). Čia žmonės renkasi pagarbintų stebuklingo Dievo Motinos paveikslo, tikėdamies pagalbos savo varguose ir nelaimėse. Meno padarai čia maž ką sveria. Žmonės tik žiūri, akis įrėmę, į Galingosios Užtarytojos vaizdą ir ex–votų gausumą, kuriais apkabinėtas visas altorius. Kas po tais vilties ženklais, nevienas ir atspėti nemėgina. Misticizmas čia daugiau reiškia, negu puikiausia architektūra. Degančios žvakės ant altoriaus, stebuklingo paveikslo spinduliai, matomi aukštai pro langą, tik didina šventąją paslaptį, kurios žmogus nei kūno akimis matyti, nei protu apimti negali, bet tuo labiau tikisi gauti iš jos Gailestingiausio Dievo malonių. Puiki laiptų kolonada ir papuoštas piliastrais koplyčios frontas, nurodydami į vietos svarbų paskyrimą, dar stiprina ir taip jau tvirtą viltį, kurios reiškinius rodo linksmi baroko ornamentai viršum pažiobės.

Pav. 456, Aušros vartai, Vilniuje.

Pav. 457. Klasikiški laiptai į Aušros vartų koplyčia.

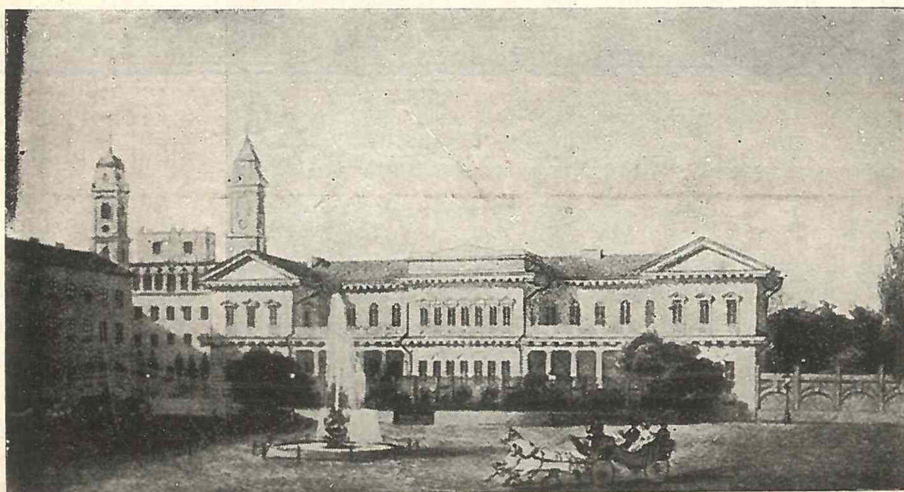
Tačiau, nėra nė mažiausios abejonės, jog klasicizmas geriau atatiko pasaulinei statybai. Jau baroko laikais pareinio vyskupai kunigaikščiai antkizavo apatinius pilių augštus (žiūr. pav. 292), kad rodytųs rimtesni ir geriau išreikštų jų gyventojų augštą luomą. Išdidžiam Algirdo ainiui, gyvenusiam klasicizmo metu, kaip tik patiko Romos imperatorių architektūra, taip aiškiai reiškianti nepa-

liečiamą majestotą, ir jis pavedė Laurui Gucevičiui pastatyti jo augštai kilmei ir luomui tinkamus rūmus. Kaip tai pavyko, rodo mūsų paveikslas (ž. p. 459). Ilgas dviejų augštų trobesys, turįs tris gerokai iškištus rizalitus, sujungtus apačioj dorine kolonada, ant kurios matome gražią galeriją, teikia gana traupos išvaizdos. Iš kiemo pusės joninė kolonada puošia antrą augštą. Dorinis to paties kiemo šventnamiukas (žiūr. pav. 458), kuriame paskum buvo įkurtas Muravjovo muzėjus, lygiai ir atviros užuotvaros kolonada duoda visam traktui klasikiško atspalvio ir gyvai primena ciesorių forumus Romoje. Vis tai rodo architektoriaus sumanumą ir neabejotiną talentą. Tik gaila, kad jis negyveno renesanso ar baroko laikais. Būtumėm iš jo susilaukę daugiau individualizmo ir originalumo.

Pav. 458. Buv. Muravjovo muzėjus vyskupo rūmų kieme, Vilniuje.

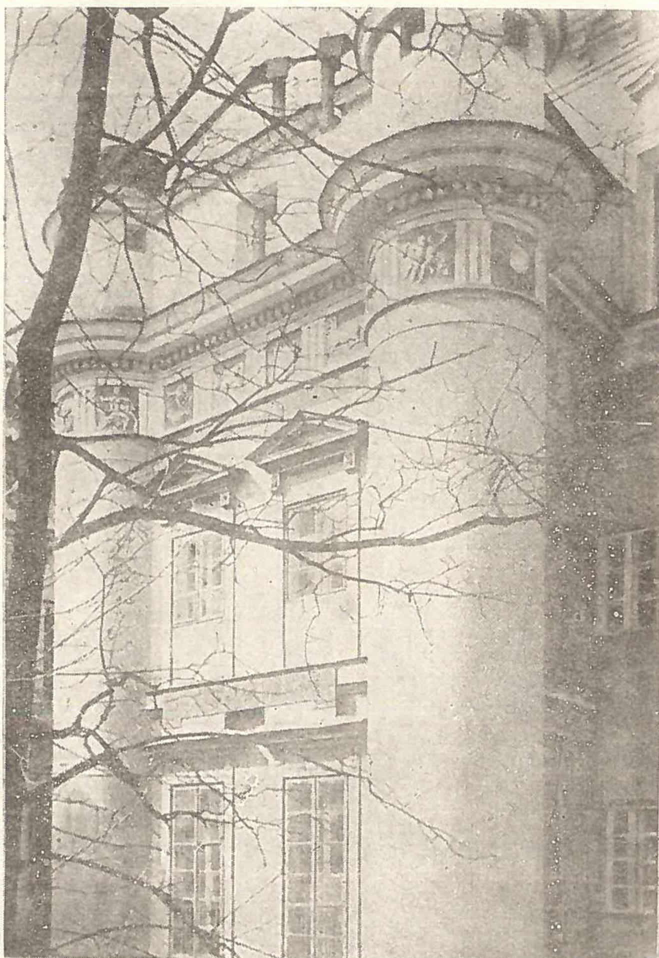
Gerai pažinęs L. Gucevičiaus gabumą, Masalskis pakvietė jį pabaigti ir jau statomą Verkių pilį. Ir tas darbas pavyko jam kuo geriausiai. Iškišti rizalitai, vidurio kopula ir pakelti rūmo galai daro jį net vaizdingą, ir tai retai aptinkama klasikiškoj architektūroj. Einąs per du augštu šešių korintinių kolonų prienamis ir korintiniais piliastrais papuoštos sienos palieka gana malonų įspūdį. Sodno pusėj vietoj korintinės matome joninę tvarką. Čia prienamis teturi ke-

Pav. 459. Vyskupo rūmai, Vilniuje.

turias kolonas, užtat mezaninas, pasikeliąs ant antro augšto ties fronto atika, teikia malonaus įvairumo, kurį dar pabrėžia bokštas rūmų gale.

Kas antikino Vilniaus universitetą, neteko sužinoti, bet, rodos, be klaidos pavojaus galime spėti, jog tai bus padaręs gabusis jo profesorius L. Gucevičius, taip gražiai pasižymėjęs klasikiškoj architektūroj. Tai patvirtina salės durų ir observatorijos fryzo lytys (žiūr. pav 460), kur triglifai, mainydamies su metopėmis, nurodo į katedros statytojo skonį. Čia turime pažymėti, kad klasikiškas stilius geriausiai pritinka humanitarinių mokslų įstaigoms, kadangi humanistai buva uoliausi klasikinių formų skelbėjai ir universitetą lanko mokslinti žmonės, gerai supranta antikės lytis.

Pav. 460. Vilniaus universiteto observatorija.

Sunkiau atspėti, kas perdirbo Vilniaus rotužę. Ar ją bus statęs patsai Gucevičius, ar kitas architektorius jojo pavyzdžiu, pasakys gal tos vietos chronikos dokumentai, deja, nugabenti Muravjovo Petrapilin ir Maskvon ir dabar del žinomų priežasčių neprieinami. Dorinis šešių korintinių kolonų prienamis gana dailiai puošia rotužės prastą ir nuobodžią aikštę, teikdamas gražaus klasicizmo pavyzdžio. Pažiobės plokštys, romėnų mutulais vadinamos, kurias čia matome taip gražiai pavartotas, laikomos charakteringiausiu klasicizmo ženklu.

Kalvinų bažnyčia (žiūr. pav. 461), statyta korintinio templio formoj, būdama gerokai mažesnė negu katedra, išrodo už ją šaunesnė. Ji dargi geriau atatinka šaltam reformatų kultui. Jos figūros ant pažiobės stogo geriau išlaiko statikos reikalavimus negu milžiniškos statulos ant šv. Stanislavo katedros, persunkios lengvai architektūrai.

Iš privatinių rūmų klasikiškuoju stiliumi tarp kitų paminėtina buv. Bžostovskio palocius, pavestas paskum rusų archiriejui. Jis rodo tipingą klasicizmo pavyzdį (žiūr. pav. 462), kur tiesi linija, ploni profiliai ir lygios be jokių ornamentų sienos laikomos idealu. Keturios joninės vidurinio rizalito kolonos ir to-

kie pat sienų piliastrai jų vienintelis papuošalas. Trečiasis augštas, gerokai žemesnis už du apatiniu, ne visai vykusiai pakeičia romėnų atiką. Vietoj gzimso tarp pirmo ir antro augšto matome kertuotinius mūro įdubimus, priplojančius ir taip jau sausą architektūrą, nelyginant džiovininko įdubusis veidas.

Daugiau aptinkame įvairumo buv. kun. Franckevičiaus rūmuose. Žymiai pakeltas frontas dorinio templio išvaizdoj ir skersai pristatyti sparnai daro juos net vaizdingus ir panašius linksmai ir lengvai vilai. Žiūr. pav. 463. Dorinį templį primena ir Trakų gatvės namas (ž. p. 464.)

Pav. 461. Kalvinų bažnyčia, Vilniuje.

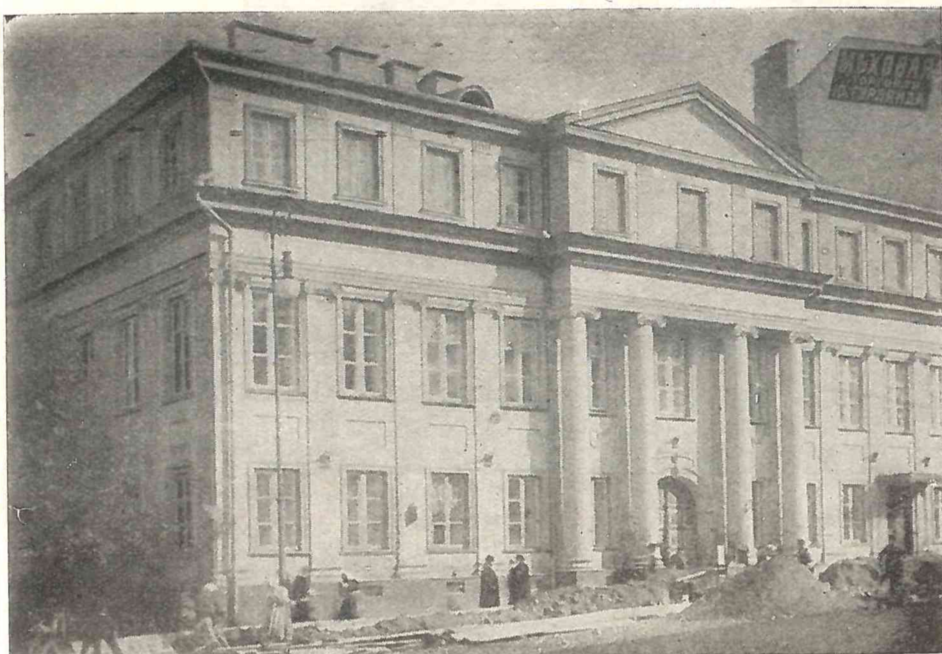
Kauno Valstybės Bankas (žiūr. pav. 465) rodo empiro stilių. Jo apatinis augštas, pažymėtas stambia rustika, gražiai pabrėžia didžiojo trobesio vienumą. Kertės rizalitas su atika viršuje ir joninėmis kolonomis viduryje, pašalindamas nuobodų vienodumą, teikia visam rūmui gyvumo. Girliandos tarp antro augšto langų dailiai puošia lygias ir sausas trobesio sienas.

Šiaulių Didžvario vartai (žiūr. pav. 466), neturėdami visai papuošalų, duoda pavyzdį prastojo klasicizmo, vartojamo daugiausia Vokietijoj ir vadinamo ten „Biedermeierstil". Plokštys (mutuli) ir atika viršuje vargiai galima pavadinti ornamentais, kadangi stilius be jų visai nustotų reikšmės. Fryzą remiančios dorinės kolonos, pastatytos ant bazių (kojų), rodo Toskanijos formas.

Dar prasčiau rodos Šiaulių daboklė — hauptvachta. (žiūr. 467) Čia jau tikras bidermejeris. Jo rūškana išvaizda kaip tik atatinka trobesio paskyrimui

Telšių šventoriaus vartai primena Konstantino angą Romoje. Bet architektorius, norėdamas prisitaikinti bažnyčios vaizdui, juos gerokai modifikavo, dėdamas atiką tik ant vidurinės angos ir ją pakeldamas siauresne, pasibaigiančia pažiobe su kryžiumi.

Apie Telšių viršutinės bažnyčios antikinimą mums jau

Pav. 462. Bžostovskio palocius, Vilniuje.

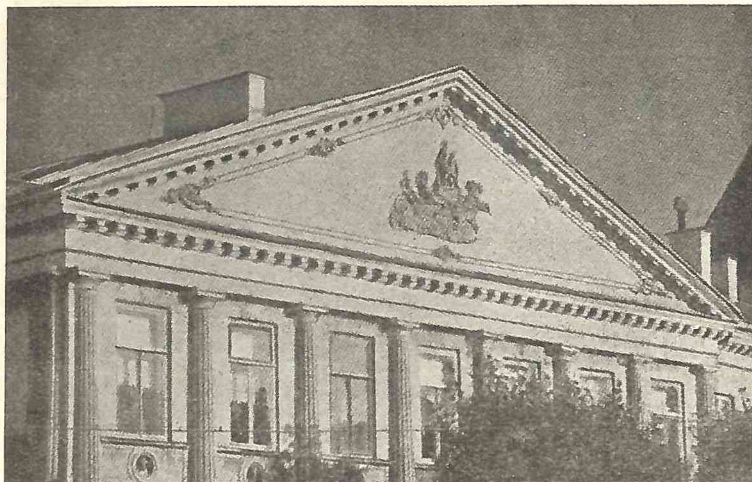
teko kalbėti baroko skyr'uje (žiūr. pav. 358, 359 ir 468). Čia tik priminsiu, kad figūros ir paveikslai pasiliko barokiniai.

Įsigalėjus klasicizmui mūsų tėvynėj, naują bažnytinį mobiliarą, būtent: altorius, sakyklas, o neretai ir klausyklas mėgo taisyti klasikiškomis lytimis, kurias šalia baroko dažniausiai ir aptinkame Lietuvos šventyklose. Tik gotinėse bažnyčiose jos nerado sau vietos.

Pav. 463. Buv. kun. Franckevičiaus rūmai, Vilniuje.

D v a r ų r ū m a m s paprastai vartojo empirą, nes jis geriausiai meilikavo mūsų didžponių tuštybei, primindamas

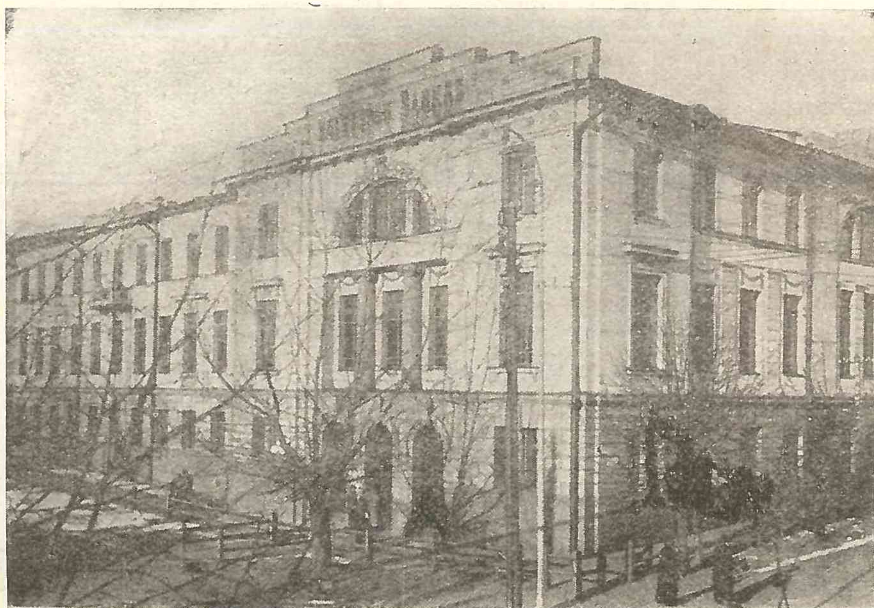
Pav. 464 Klasikiškas namas Trakų gatvėje, Vilniuje.

Napoleono plačius mostus ir antikės monumentalę didenybę. Bet, kadangi jis pas mus tik vėliau atsirado, tai jį ir dėsiu atatinkame laikotarpyje.

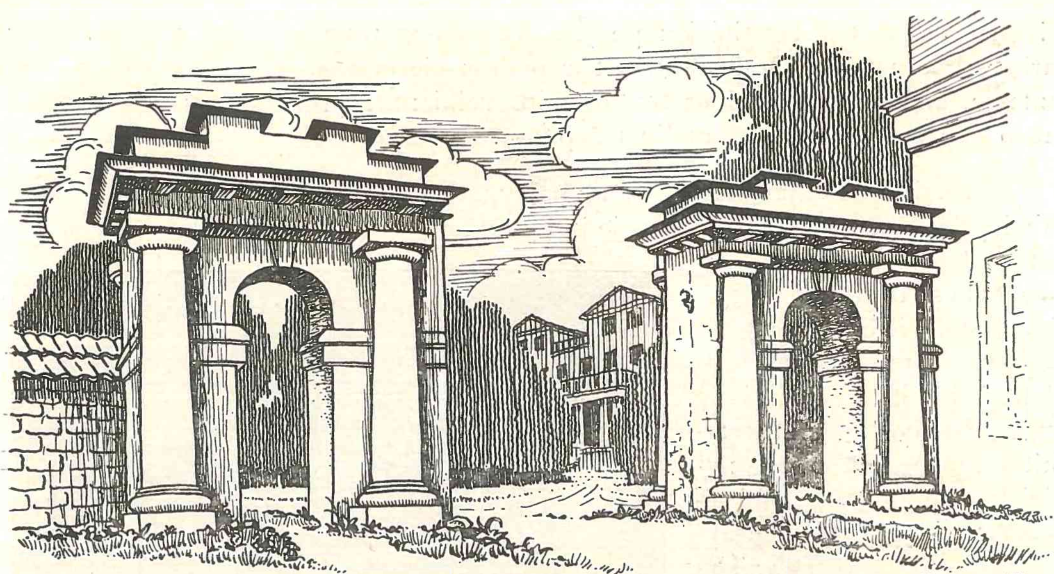
Klasicizmas Latvijoje.

Šalta protestantų dvasia, nusistatymas elgtis sauso proto dėsniais ir reprezentacijos pomėgis verste vertė krašto valdovus „Die Herren des Landes“ vartoti traupas antikės formas, neprieinamas ir nesuprantamas tada dar neapsišvietusiai liaudžiai.

Protestantai niekuomet nemėgo baroko ir pašiepdami vadino jį jezuitišku stiliumi. Tik pasibaigus jo statymo periodui, surado jame neabejotiną grožį ir da-

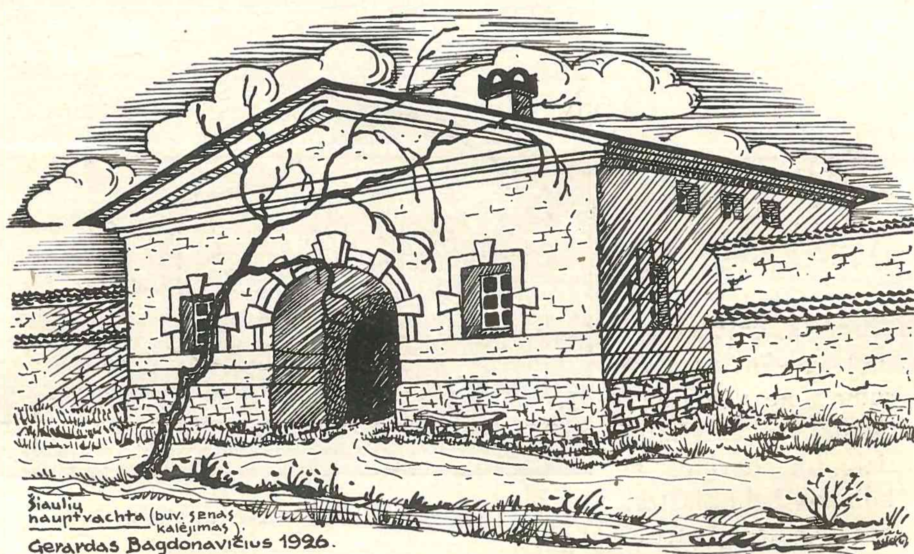

Pav. 465. Kauno Valstybės bankas.

Pav. 466. Šiaulių Didždvario vartai.

bar rašo jam panegirikus. Bet seniau nuo jo šalinos kaip įmanydami ir todel jų architektūroj visada pirmavo Palladijos peršamos klasikinės formos. Taigi suprantama, jog jie klasicizmą priėmė, iškėtę rankas.

Pav. 467, Šiaulių hauptvachta — buv. kalėjimas.

Iškilmingos reprezentacijos troškulys buvo taip pat svarbi priežastis, del kurios klasikiškoji statyba rado tiek pasisekimo Pabaltijo krašte. Kas nežino, kokiomis privilegijomis naudojosi jo baronai. Rusijos monarchai be jų apseiti visai nemokėjo. Jų pavyzdingas ūkis davė geriausios priemonės pakelti žemės kultū-

rai plačiojoj, bet ir tamsiojoj imperijoj. Valdžia gi rado jų tarpe atatinkamiausių narių: gubernatorių, ministerių, net ir paties ciesoriaus dvaro tvarkytojų Suprantama, kad tokie didvaldos turėjo, kaip reikiant, reprezentuotis ir jų rūmai tegalėjo apsireikšti monumentaliu traupumu.

Šitai kodel klasikiškoji statyba, ypač empiras, leidė taip gilias šaknis Pabaltijyje. Prie to ne mažai prisidėjo ir literatų luomas „Literatenstand" arba mokslinta karta. Remdamos savo dvasios traupumu, ilgainiui jis taip išdidėjo, jog ne tik nemanė prieš baroną nusilenkti, bet laikė jį visai sau lygiu. Nenuostabu, jei ir architektūroj nenorėjo jam nusileisti. Tokiu būdu klasicizmas Pabaltijo krašte apsireiškė nepaprastu vaisingumu. Ypač tai galime pastebėti Mintaujoje, Latvijos Versailléje, kur baronai turėjo savo žiemos palocius. Reikia pažymėti, kad Kuršo aristokratija nemėgo Rygos. Didžiojo miesto triukšmas ir miestelėnų persvara socialiniame gyvenime žymiai siaurino neapribotas magnatų pretensijas, mažindama taip pageidaujamą įspūdį. Taigi Mintaujoje ir reikia ieškoti klasicizmo centro. Kas žingsnis sutinkame čia antikinzuctus rūmus ir paprastus namus. Didesnėse gatvėse rasime jų net 10—20 nuošimčių. Žinoma, ne visi jie išlaikô stiliaus reikalavimus. Dažniausiai tik dorinės ar joninės kolonos bei piliastrai pažymi antikę, nors netrūksta ir tikrai klasiškos architektūros, iš kurios paminėtina: klasikinė gimnazija, gr. Medemo palocius ir vila, bajorų klubas, Kuršo karžygių palocius (Kurländiches Ritterhaus), viešbutis „Kurland" ir k. Vokiečiai ir iki šiai dienai nesiliauja statę klasikiškus rūmus. Taip, dar šiemet (1926) ties katalikų klebonija pabaigė didžiulį keturių augštų rūmą grynomis antikės lytimis. Tik latviai, priešindamies buvusių prispaudikų tautai, ėmė reaguoti modernizmu.

Pav. 468. Tošių bažnyčios vidus.

Mintaujos klasikinę gimnaziją pastatė hercogas Petras, mums jau žinomas meno mėgėjas. Statymo darbus pabaigė 1775. m. kunigaikščio dvaro architektorius Severinas Jensenas. Iš pradžių jos rūmuose buvo įkurta akademija, išbuvusi iki 1806. m. ir pavadinta įkūrėjo vardu „Academia Petrina“. Po tuo laiku ten įvedė vidurinę mokslo įstaigą, garsią kadaise net užrubežyje „Gymnasium illustre“. Rusifikacijos laikais ją pakeitė gubernine gimnazija. Žiaurių bermontininkų nudegintą, latvių valdžia vél atstatė ir pavedė latvių klasikinei gimnazijai. Jos bokšte seniau buvo observatorija, knygyne gi žinoma Europoj biblioteka iš 45,000 tomų labai įdomių knygų ir rankraščių. Atvykdavo net iš Paryžiaus mokslo vyrai ieškotų čia rakto įdomioms mokslo problėmoms.

Pav. 469. Mintaujos gimnazija.

Turėdama rinktinius mokytojus, pakviestus nereta iiš užsienio, Mintaujos gimnazija pasidarė plačios apylinkės švyturiu. Čia mokslinos māž ne visi Kuršo baronų ir dauguma Lietuvos, bajorų vaikų. Deja latviai, būdami savo būdu labiau palinkę į realinius mokslus, tiktretkarčiais lankė tą pavyzdingą įstaigą, nors ir jų tarpe netruko jos auklėtinių, davusių paskui įžymių vyrų kaip: prezidentą Čakstę, garsų filologą Mühlenbachą, buv. švietimo min. Straubergą ir daug kitų. Užtat lietuviai ją labai aukštai vertino. Susipratus mūsų sodiečiams, lietuvių moksleivių skaičius pasiekė čia net 60 nuošimčių. Dabar jie užima gana aukštas vietas nepriklausomoj tėvynėj. Tarp daug kitų tik paminėsime: prof. Jablonskį, daktarą J. Šliupą, buv. prezidentą Smetoną, ministerių pirmininką Sleževičių, konsulą Vizbarą, min. Aušktuolį, prof. Kolupailą, menininkus Kalpoką ir Varną, majorą Dočkų, gyd. pulk. Ožēlį, kun. J. Narkevičių, Petrą Šniukštą, K. Žalkauską, J. Staškevičių, J. Rimšą. Teisingai rašo kuopelė lietuvių, buvusių gimnazijos auklėtinių, atvykusių pernai (1925) švęsti jos 150 m. jubiliejaus, savo adrese, įteiktame dabartinei mokyklos kolegijai:

Pav. 470. Mintaujos gimnazija iš kiemo pusės.

„Ji buvo tas mokslo židinys, kurs netik Latvijos kraštui, bet ir tolimam Lietuvos kaimui gausiai teikė savo spindulius. Šiandien, per jos 150 metų sukaktuves, mes, Mintaujos gimnazijos auklėtiniai su giliausia pagarba švenčiame šią didžiąją jos šventę, pripažindami jai, mūsų jaunų dienų mokslo daigynui, didžiausius nuopelnus: ji yra davusi tvirtą tolesniam mūsų mokslui pagrindą ir sudaiginusi mumyse augštuosius kulturingumo, laisvės ir demokratiškumo jausmus".

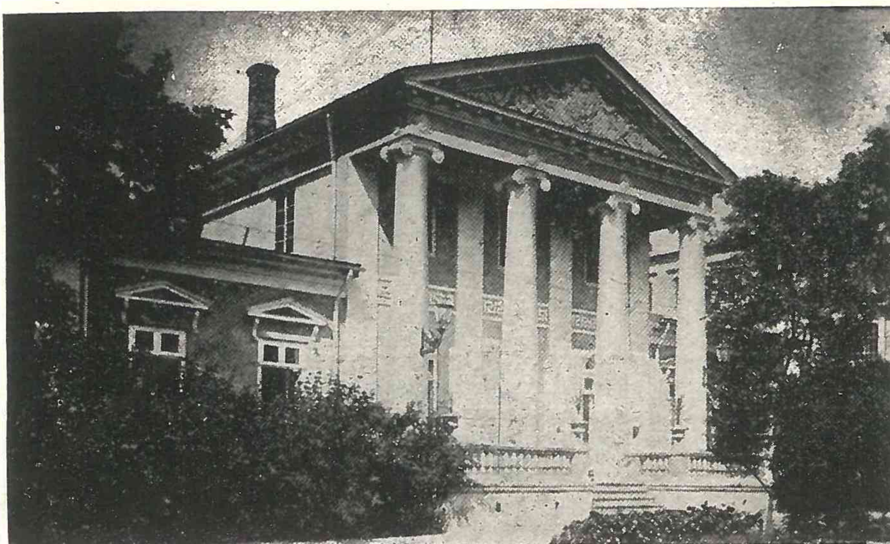
Atleis gerb. skaitytojai, kad buvusis Mintaujos gimnazijos auklėtinis ir dabarinis jos mokytojas kiek tik nuklydo nuo temos. Atsimindamas tą brangų dvasios peną, kuri taip gausiai teikė savo mokiniams, ir tuos augštus ryšius, kuriais taip glaudžiai buvo susijusi su mūsų tėvyne, negalėjau nepaminėti jos nuopelnų ir nepareikšti jai savo dėkingumo.

Grįždamii į architektūrą, turime atsiminti, jog Mintaujos gimnazijos rūmas pabaigtas jau 1775. m. Jis dargi nėra originalus veikalas, bet statytas Braunšveigo arulineumo pavyzdžiu. Kadangi Vokietijoj klasicizmas įvyko tik 1760. m., tai suprasime, jog jos architektūra negalėjo apsireikšti subrendusio klasicizmo stiliumi. Be abejo, ji dar kvepuoja baroko dvasia ir barokiniai motyvai gerokai persveria klasikiškuosius.

Pav. 471. Kuršo karžygių palocius.

Ją pastatė ant pamatų hercogo palociaus, dovanoto kunigaikščio Petro, nuo kurio ir gatvė vadinosi „Palaisstrasse". Jos vardą per 150 m. jubiliejų pirmykščiam įstaigos paskyrimui atminti pakeitė „Akademijos" gatve. Hercogas Petras buvo pirma manęs akademijos vietoj įsteigti universitetą, bet priklausant Kuršui Lenkijai, reikėjo prašyti popiežiaus sutikimo, kurio tačiau liuterių

Pav. 472. Vila „Medem", Mintaujoje.

teologijos fakultetui nesitikėjo gauti. Taigi turėjo pasitenkinti akademija.

Gimnazijos rūmas, užimąs didelį keturkampį plotą, turi viduryje dviejų augštų bokštą, pasibaigiantį apskritu kopulos stogu su plunksna — mokslo simbo-

Pav. 473. Viešbutis „Kurland", Mintaujoje.

lu — ant viršaus (žiūr. pav. 469). Portalą ties bokštu puošia keturios korintinės puskolonės, jungiančios abu rūmo augštu. Ant fryzo po portalo pažiobe matome dedikacijos metalinę lentą „Sapientae et Musis". Pirmo aukšto langai padengti pusapkričiais stogeliais, bet antro aukšto langus dekoruoja kertuotinės pažiuobės.

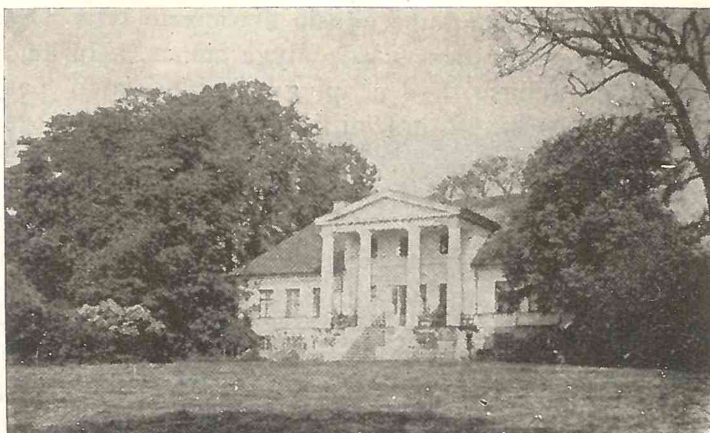
Pav. 474. Durbės dvaro paviljonas, pas Tukumą.

Priešakinės fasados sienos, suskaidytos lizenomis ir tik galuose aptinkame korintinius piliastrus. Tokias pat lizenas randame ir kiemo fasadoj, bet jos gerokai iškištą rizalitą puošia iš priekio 6 korintiniai, iš šalių gi po du tos pačios tvarkos piliastrai (žiūr. pav.470). Langai čia neturi nei stogelių, nei kitų papuošalų. Bokšto pirmasis augštas, papuoštas puskolonėmis, keturkampis, bet antrasis, siauresnis ir medinis, aštuonkampis. Puskolonės ir piliastrai visur turi romiškus kapitelius, sudėtus iš korintinių ir joninių lyčių. Stori ornamentų profiliai, langų stogeliai, puskolonių ritmiškas sustatymas, bokštų durų ir langelių lankstyti rėmai, portalo nišės, stipriai iškišti ir laužyti gzimsai rodo žymią baroko įtaką.

Pa baigus statymo darbus, birželio 29. d. 1775 m. jau anksti rytu, bugnai ir

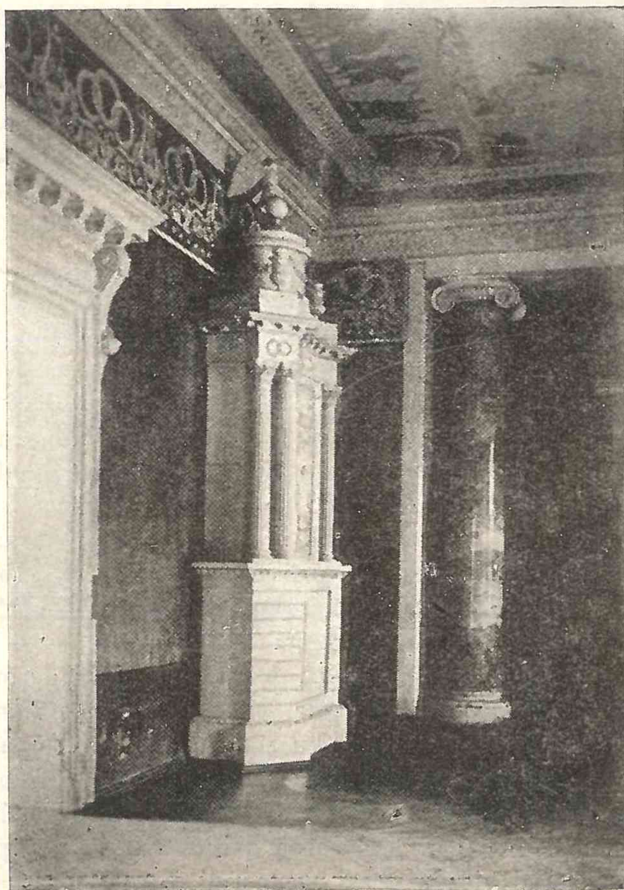
Pav. 475. Ciravos dvaro klėtis.

Pav. 476. Kandavos pastoratas.

trimytų balsai, patrankų šūviai ir bažnyčių varpai garsino gyventojams įstaigos pašventinimo iškilmę. Po pamaldų hercogas Petras paskelbė inauguraciją pabaigtą ir iškilmingiausiai pašvenstą akademiją pavedė jau paskirtų profesorių globai. Vakare visas miestas gausia iliuminacija pareiškė savo džiaugsmą ir pasigerėjimą augštąja mokslo įstaiga, žadančia be apšvietimo ir materialios gerovės.

Nustojus Kuršui nepriklausomybės 1795. m., akademija pasilieka nepaliesta iki 1806. m. Katarina II. sutiko net ją pertaisyti pilnu universitetu ir buvo davusi įsakymą generalgubernatoriui von der Pahlen tai įvykinti. Deja, globėjos mirtis sumanymą sutrukdė ir, atsimainius aplinkybėms, jį visai pamiršo.

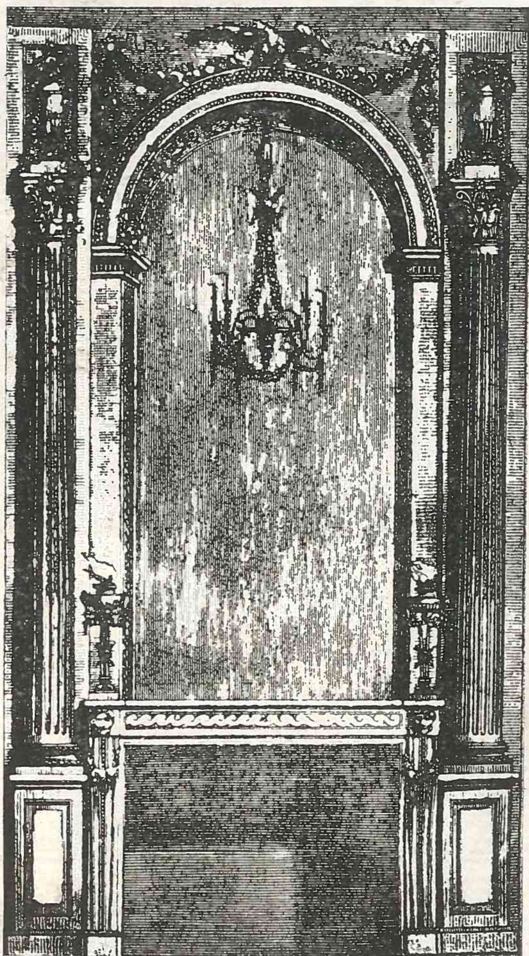

Pav. 477. Vilos „Medem" kampelis, Mintaujoje.

Ilgainiui, žymiai padidėjus moksleivių skaičiui rūmas pasirodė per mažas ir reikėjo jam pristatyti dar du trobesiu, kuriems rusų laikais prijungė didžiulę gimnastikos salę. Po karo latvių valdžia atstatė nudegintą įstaigą, bet bokšto antrasis augštas dar laukia fundatoriaus. Per gaisrą sudegė ir garsioji gimnazijos biblioteka.

Kuršo karžygių palocių (Ritterhaus), vietinės bajorijos seimo rūmus, statė Heinrichas von Offenberg 1803 — 1805. m., bet perdirbo architektorius Strausas 1837-

1839. m. Jis rodo jau subrendusio klasicizmo lytis. Ornamentų stoka, balta varsa tiesi linija, lygios ir tiesios kaip styga sienos, keturkampės plokštys pažiobėse ir po viršutiniu gzimsu daro jį tipingu neoklasicizmo pavyzdžiu. Stovėdamas tačiau ant Drixos upės kranto gražioj liepų alėjoj, jis rodos gana maloniai (žiūr. pav.471). Trys rizalitai dar gerokai minkština jo sausą išvaizdą. Pakeltas vidurinis rizalitas, papuoštas korintinėmis kolonomis bei piliastrais, remiančiais atiką, teikia jam nevaizdingumo.

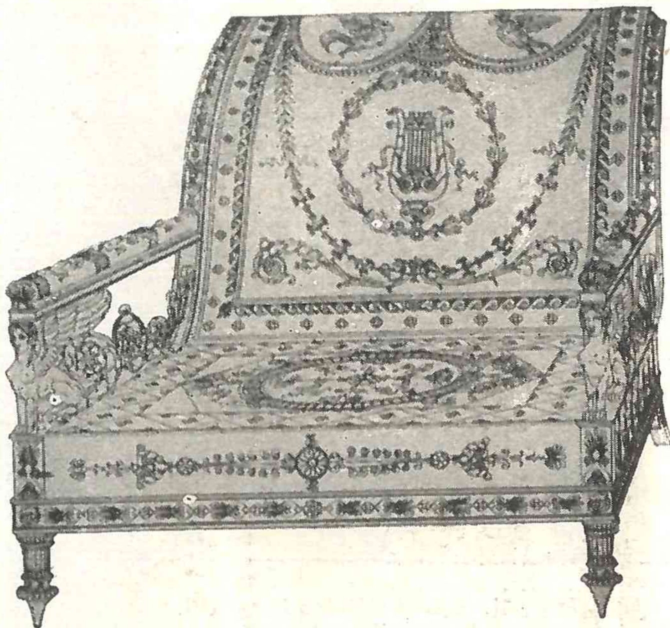
Pav. 478. Sienos dekoracija Louis XVI.

Dar geresnės nuotaikos duoda Vila Medem (žiūr. pav. 472). Jau šio straipsnio įžangoj sakėmė, jog klasikiški pastatai, susiję su gamta, maloniau veikia į žiūrėtoją. Vila Medem, stovėdama dideliame parke, kaip tik patvirtina tą nuomonę Jos tiesios linijos tarp kreivų medžių šakų teikia trobesiui monumentalios išvaizdos, ir, pašalinant gyvai gamtai jos sausą šaltumą, gauname įspūdį, kurio paprastai klasikiška architektūra nedaro. Be to, joninė tvarka ir trobesio nevienodas augštumas labiau patenkina negu rūškanos lytys, sustatytos vienoj horizontalioj linijoj.

Joninę tvarką turi ir viešbutis „Kurland“ (žiūr. pav. 473) Šešios joninės kolonos, jungiančios du viršutiniu augštu, remia tipingą pažiobę, papuoštą plokštimis. Viršum langų matome tiesius stogelius. Didžiulė viešbučio salė, kurioj dabar įtaisyta kinematografas, duodavo patogią vietą įvairių draugijų susirinkimams, koncertams, paskaitoms ir pasilinksminmams. Viešbutį pastatė savo lėšomis J. E. Zehr'as apie 1825. m.

Kas pažįsta Latvijos baronų išdidumą, lengvai supras, kodel jie taip mėgo klasicizmą, ypač empirą, majestotingąjį didžiojo uzurpatoriaus stilių. Baronas be klasikiškų rūmų sunku net įsivaizduoti, kadangi jau paties luomo pavadinimas žadina antikės formas. Ir reikia pripažinti, jog retai kas kitas taip sumaningai mokėjo jas pavartoti. Kiekvieno Pabaltijo aristokrato namuose rasi meno istoriją ir ignorantą dailies srityje vargiai sutiksi didžponių tarpe. Todel jų pastatai visada gerai apmąstyti ir žinovų kritiką perėję. Be to, į architektorius kvietė tik gerus, prityrusius statytojus. Jie dargi mokėjo savo pilims ir palociams pasirinkti atatinkamą apylinkę. Ir sausiausis rū-

mas maloniai veikia prie tvenkinio bei ežero ant žalio parko fono. Atskirai stovintys paviljonai, fontanos, fantastingi tiltai, ūksmingos alėjos teikia dar intymaus vaizdo gyvenamiems rūmams. Vis tai rasime baronų dvaruose.

Pav. 479. Empiro fotelis.

Kadangi visuotinėj meno istorijoj negalima aprašyti visi stilingi trobesiai, turėsime pasitenkinti keliais nurodymais. Paimkime pavyzdin K a z d a n g o s (Katzdangen) pilį Aizputės apskrityje (žiūr. pav. 488). Savo tiesiomis linijomis, akuračia simetrija, kurioj ir atšiauriausis matematikas nerastų klaidos, ji mieste darytų gana šaltą ir sausą įspūdį ir išrodytų tarsi senovės rūku aptraukta, bet toj apystatoj, kurioj ją matome, jinai virsta tikrai jaukiu krašto kampeliu.

Paviljonas D u r b ė s dvare (žiūr. pav. 474) savo Romos templio išvaizda pamažu priruošia lankytoją prie visų rūmų statybos siurprizų, nuteikdamas net klasicizmo puoléją minkštyti savo atšiaurius priekaištus ir rasti sumaniai pavartotose antikės lytyse jos nedilstantį grožį.

Pav. 480. Stalas Louis. XVI.

Jog baronai mokėjo mažomis lėšomis antikinti ir ūkio trobesius, rodo Ciravos dvaro klėtis (žiūr. pav. 475). Be klasikiškų lyčių jinai ne daug pigiau būtų apsėjusi, jomis gi dvaro architektūra žymiai pagražėjo

Pabaltijo dvarininkai, vydamies vaizdingumo, kartais tyčia nukrypdavo nuo klasicizmo taip griežtai nustatytos formos, palaikydami tačiau antikės motyvus. Taip, iš sodno pusės jie mėgdavo iškisti mūrą Panteono pavidalu taip, kad pusapskriti išlaida, apskritai pabaigta viršum stogo ir dengta kupula, gaudavo žemo bokšto išvaizdą. Tai leisdavo įtai-

syti viduje ovales sales reprezentacijai ir patogiems žiemos sodnams.

Pastoriai, sekdami dvarponiais, ėmė ir savo rūmams vartoti klasikiškas lytis (žiūr. pav.476). Jos kaip tik pritiko jų rimtam būdui ir pagarbos reikalaujančiam nusistatymui. Rūpindamies klebonijų trobesių išvaizda, jie ne mažą pakėlė ir liaudies statybos kultūrą, kuria taip gerėjasi mūsų ekskursantai ir kuri taip žymiai pralenkia mūsų sodžių ir miestelių statybą.

Klasicizmas Pabaltijo krašte leidė kuo giliausias šaknis. Jį čia aptinkame netiktai iš oro, bet ir rūmų viduje. Reprezentacijos sales dažniausiai matome papuoštas klasikiška architektūra (žiūr. pav. 477).

Pav. 481. Sienos staliukas Louis XVI.

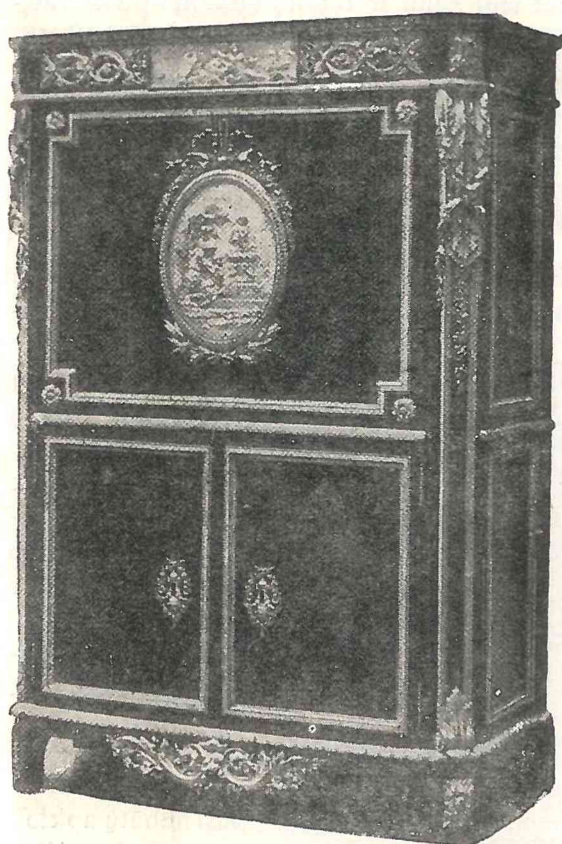
Mobiliaras klasicizmo laikmečiu.

Atsimainius architektūrai, turėjo mainytis ir mobiliaras. Iš pradžių rūmų vidų puošė rokoko ornamentais, bet jau Liudviko XV. valdymo pabaigoje ėmė vengti kreivos linijos ir straigių raizginių, ir greitu laiku sienų ir mėblių apdarai gauna klasikiškas formas. Sienas apkloja piliastrais, kolonomis, fryzais, likusias gi vietas puošia girliandomis, festonais, laurų ryšiais ir šakelėmis, medaljonais, muzikos instrumentais ir alyvos paveikslais (žiūr. pav. 435 ir 478). Mėbliai gauna tiesius medžio rėmus ir kojas. Simetrijai grąžina visas teises, kuriomis naudojosi renesanso laikais. Dabar visi ornamentai imami iš antikės, būtent: vazos, kilpynės, žibintuvai, perlų, kiaušinių ir lapą lazdos, meandro fryzai, gausumo ragai, bučiuojantys karveliai. Aukščiausį laipsnį naujojo stiliaus išsivystymo periodas pasiekė Liudviko XVI. valdymo metu, kodel jį ir pavadino „S t y l e L o u i s s e i z e“ (sk. stil luí sez). Jo charakteringiausis ženklas buvo tiesios mėblių kojos, metaliniai apkaustymai ir spalvotos medžio intarsijos.

Sienas, neapklotas architektūra, apmušdavo medžio plokštimis ir gobelinais bei šilkiniais audeklais. Tik piliečių rūmuose aptinkame popierinius tapetus vertikaliais bruožais.

Interjerų s p a l v a pasiliko šviesiai eterinė. Audimus mėgo rožinius ar šviesiai mėlynus, medžio gi dirbinius baltus, geltonus ar šviesiai žalius, visada lakeruotus ir iś dalies auksuotus ar sidabruotus. Mėblių apmušalas buvo dažniausiai šilkas bei gobelinai.

Stalų, krėslų ir fotelių kojos lygiai ir atlošai bei rankenos visada buvo griovėti (žiūr. pav.480,481). Polsteris turėjo kertuotus, rečiau apvalius medžio rėmus

Pav. 482. Šėpa su „sekretoriumi“ Louis XVI.

Pav. 483. Empiro krėslas Percier'o ir Fontaine'o sumanymu.

ir buvo apmuštas šilku, papuoštu rožių vainikais, figūromis ir girliandomis (žiūr. pav. 479). Stalo rėmus dekoravo metalo apkalimais ar intarsijomis (žiūr. pav. 480 ir 481). Sienos staliukai buvo kietai susiję su pačia siena ir turėjo su ja vienodą spalvą ir panašius ornamentus, tik labiau sukoncentruotus (žiūr. pav. 481).

K o m o d o s gavo šėpos pavidalą ir todel turėjo duris (žiūr. pav. 482). Apatinėj jų dalyje, atidaromoj dviem durim, buvo šuplėdos (Schubladen), bet viršutinėj sekretorius arba rašomas staliukas. Atrakinus ir atlošus viršutines duris, gauta visa, kas rašymui reikalinga, būtent: stalas, rašalo garnitūra, etažėrės, popierius, plunksnos, tariant, ištisas biuras. Sekretorius dažniausiai puošė bronzo ornamentais, kurių paprasčiausis buvo rėmai tiesiomis ar laužytomis kertėmis.

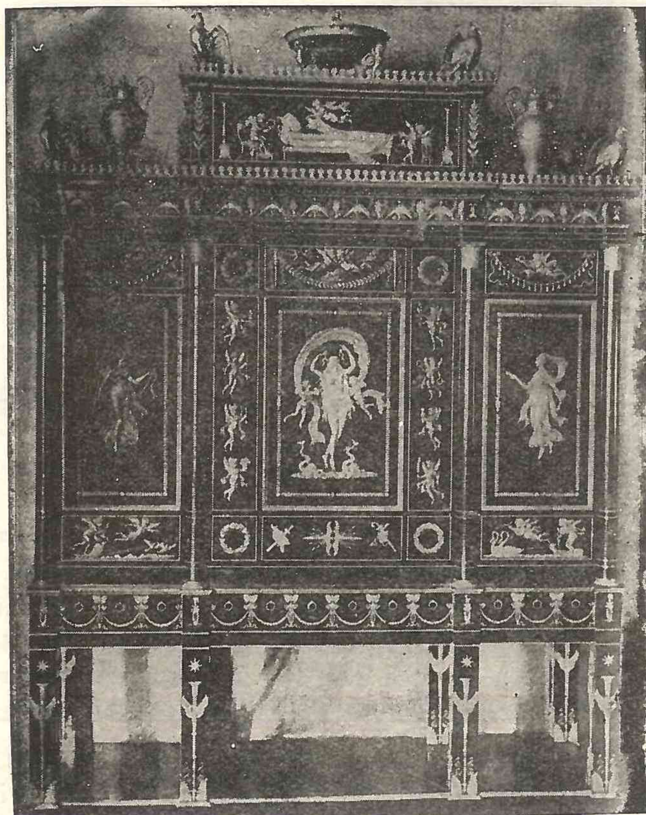
L o v a s dengė baldakinais (žiūr. pav. 486), kurių draperijos rodo gražiai sutvarkytus lambrekinus, papuoštus gėlių siuviniais, arba šilko festonus, vartojamus langams puošti. Galvūgalių pildiniai (filungai) buvo aptempti brangiais šilkiniais audimais.

E m p i r o menininkai, prisitaikindami Napoleono dvasiai ir pomėgiams, dar tvirčiau laikėsi antikės formų. Nepasitenkindami Romos imperatorių vartojama dekoracija, jie dar ėmė ornamentus iš senovės Egipto. Atkasus Pompėją ir Herkulanumą, ir romėnų lyčių žymiai padaugėjo. Kreivąją liniją galutinai pasmerkė

mirti ir simetrija pasidarė dogmatu. Jei iki šiol šėpų ir fotelių viršūnes puošė raizgytomis garnitūromis, tai dabar jų vietą turėjo užimti tiesus fryzas bei plokšti pažiobė. Stalų suktas ir griovėtas kojas pakeitė kolonomis arba davė joms romėnų pavyzdžiu liūtų kojų išvaizdą. Atsirado, net antikės trikojai.

Ornamentams dažniausiai pasirinkdavo emblėmas, reiškiančias garbę, galią ir laimėjimą, taigi liūtus arus, viktorijas, sfinksus, gryfus, gausumo ragus, laurų šakas ir vainikus plevėsuojančiais kaspinų galais.

Persimainė ir m e d ž i a g a. Dažniausiai aptinkame marmorą, alabastrą veidrodžių stiklą, mahagonį, bet papuošalams tiktai bronzą. Medžio skulptūrų visai nebevartojo.

Pav. 484. Marijos Luizos šėpa.

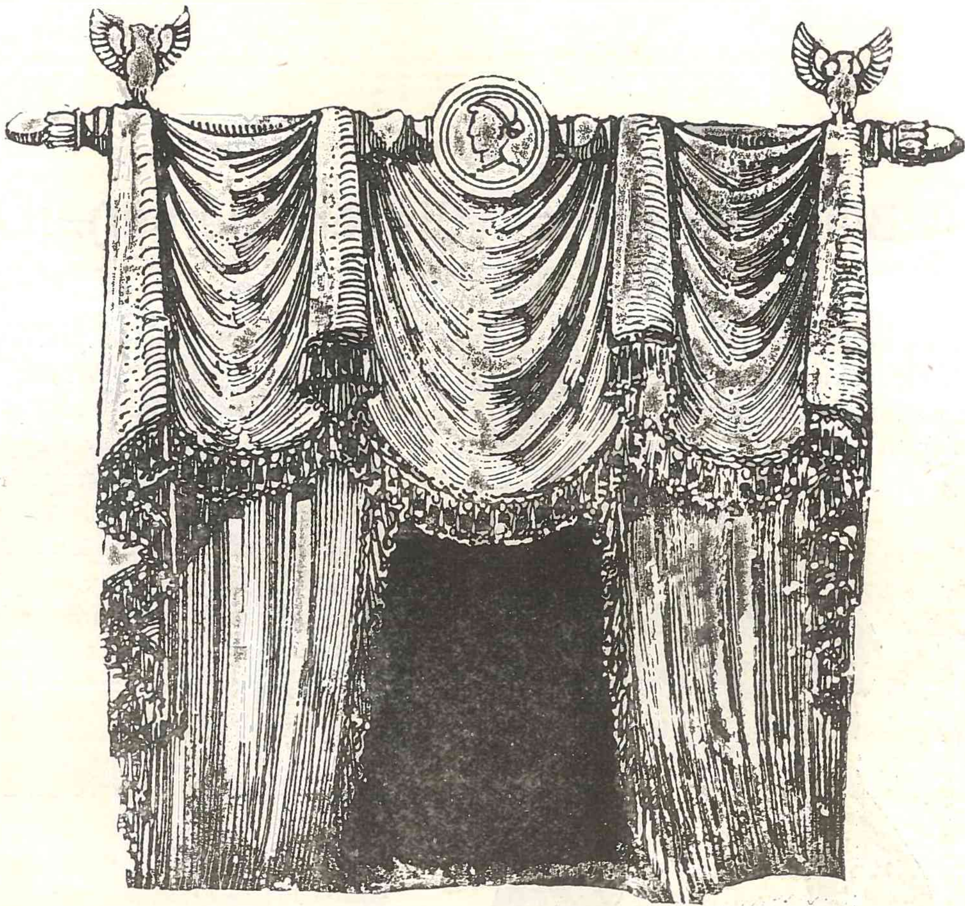
Pašalino ir s p a l vų įvairumą, palikdami tik baltą taip sienoms, luboms ir pečiams, kaip ir mėbliams. Tik mahagoni ir ebanas (juodintas ąžuolas) paturėjo savo naturalią varsą. Balti buvo ir mėblių apmušalai.

Užtat metalinių apkaustymų žymiai padaugėjo. Ant Marijos Luizos, antrosios Napoleono žmonos, šėpos nerandame nė vienos plokštelės, kuri nebūtų apklota bronzo ornamentais (žiūr. ir pav. 484). Bronzą vartojo ir visokiems ramsčiams, ypač rankenų atsparams sfinksų bei gryfų pavidalu ir kolonų kapiteliams (žiūr. 479 ir 483).

Draperijos niekuomet nebuvo taip gausiai vartojamos ir taip sumaniai tvarkomos kaip Napoleono laikais. Jomis dekoravo duris, langus ir lovas. Dažniausiai matome jas lankais sutrau ktas ir ant bronzo lazdos pakabintas. Plačius, kabančius festonus priturėjo arai, vilyčios ir segutės. Kraštai visumet baigėsi ilgakočiais kutosais (žiūr. pav.) 485).

S t o v i m ų l a i k r o d ž i ų dežutė dažniausiai kabėjo tarp alabastro bei marmoro kolonų metaliniais kapiteliais ir turėjo ant viršaus pažiobę, papuoštą bronzo ornamentais (žiūr. pav. 487).

Porcelano, stiklo ir dramblio kaulo dirbiniams sukrauti įvedė v i t r i n a s —šėpas, turinčias iš trijų pusių stiklo tarpinius (filungus).

Pav. 485. Empiro draperija.

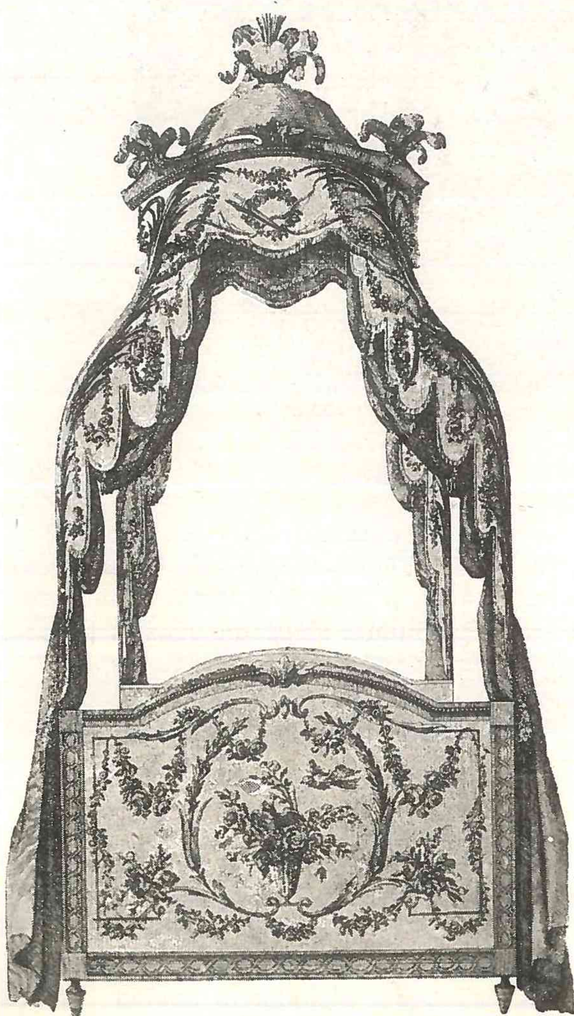
Iš oro empiro pastatai gavo iškilmingos reprezentacijos dekoracijas. Į juos vedė puikūs marmoriniai oro laiptai, ant kurių rampos (kraštų) matome liūtus, žibintus ir vazas.

Taigi empiras, apsimesdamas rimtu prastumu, slėpė didžiausias prabangas ir puikumo atžvilgiu neperdaug nutolo nuo puolamo baroko bei rokoko. Aristokratų rūmuose jis ir šiandien nevaromas tebeviešpatauja.

Blaivusis stilius (Biedermaierstil).

1800 — 1840.

Nors klasikiškasis stilius, matėme, dokoracijų turėjo kuo mažiausia, tačiau kai kurie vokiečių užsikirteliai jį dar laikė perpuikiu ir, vydami prastumą, pagamino stilių, kurs prastesnis jau ir būti nebegalėjo. Teisingai pavadino jį Biedermaierstil (sermėgių stiliumi). Jis visai maž teturi estetinės vertės ir tik istorijos atžvilgiu jį čia trumpai paminėsime. Jo vienintėliai papuošalai buvo apskriti ir kertuotiniai stulpai, keturkampės plokštys, ritulys, obeliskas, cilindras ir piramida ir todel to laiko pastatai viršyja prastumu net dabartinių kareivinių ir kalėjimų nuobodžią išvaizdą. Jam kilti ne maž padėjo Napoleono karo žygiai Egiptan. Mat, Vokietijos galvočiai apsikrėtė prastomis Egipto ir Syrijos formomis ir sudarė stilių, kurį net senovės Egipto gyventojai būtų radę per prastą. Todel nenuostabu, jei jo amžius buvo kuo trumpiausis. Jo pavyzdžius aptinkame Münchene ir Stutgarte. Pilims jis taip pritiko, kaip sermėga kunigaikščiui. Tačiau B i e d e r s t e i n o p i l i s statyta jo lytimis. Lietuvoj ir Latvijoj retkarčiais aptinkame senus paveikslų rėmus, papuoštus kertėse keturkampėmis plokštelėmis. Tai bidermeieris, nelegaliai perėjęs vokiečių sieną.

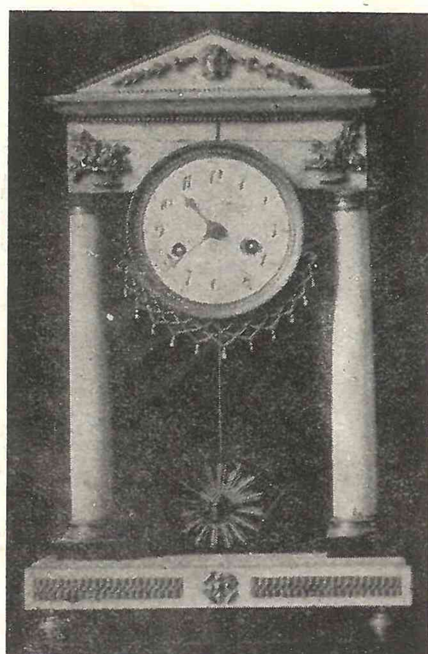

Pav. 486. Lova Liudviko XVI. laikais.

Suprantama savaime, jog meno pramonė turėjo visai žlugti jo laiku.

Literatūra rokoko ir klasicizmo istorijai.

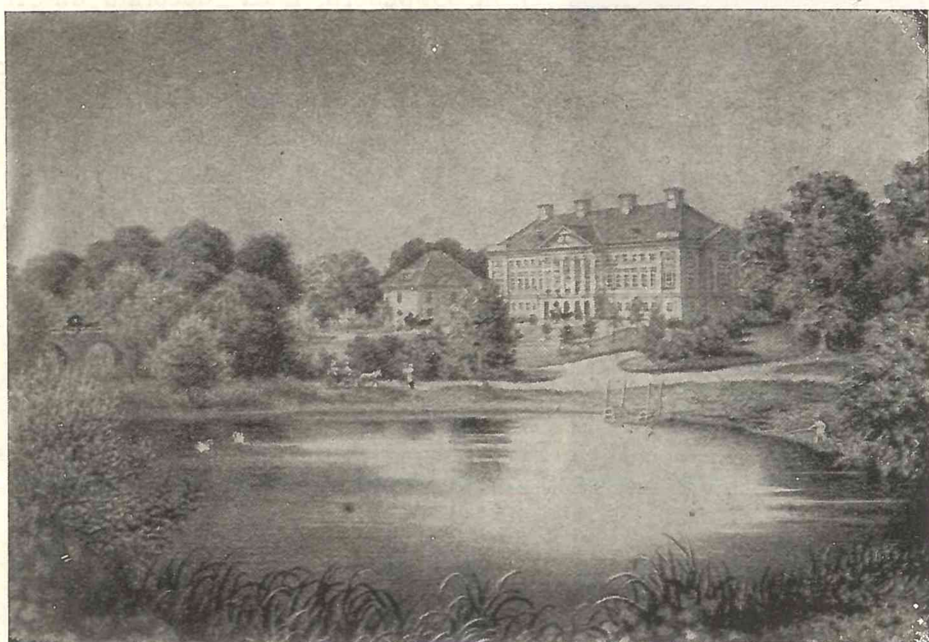
E. Böse, Dictionnaire raisonné d'architecture. Paris 1883 — 1884.
G. Bapst, Etudes sur l'orfèvrerie française au XVIII siècle. Paris 1887.
R. Pfnor, Architecture et décoration des époques Louis XIV, Louis XV, Louis XV au palais de Fontainebleau. Paris 1887.
W. Reymond, Histoire de l'art depuis les origines jusqu'à nos jours. Paris 1887.
G. M. Oppenord, L'art dècoratif du XVIII-e siècle. Paris 1888.
G. Le Breton, Ecole française. Les maîtres de l'ornement aux XVI-e, XVII-e, XVIII-e. siècles. Rouen 1890.
R Peyre, Histoire générale des beaux - arts Paris 1894.
G. Cougny, L'art moderne. XVII-e, XVIII-e, XIX-e siècles. Paris 1896
P. de Nolhac, Le château de Versailles sous Louis XV. Paris 1898.
H. de Noussanne, Paris sous Louis XVI et Paris aujourd'hui. Paris 1900.
P. Rouaix, Histoire des be aux-arts. Paris 1901.
L. Juglar, Le style dans les arts et sa signification historique. Paris 1902.
A. de Champeaux, Portefeuille des arts décoratifs. Paris.
Cuvilliés, père et fils, Livre d'ornements. Munich.

Pav. 487. Empiro laikrodis, Mintaujos klebonijoj.

H Rückwardt, Das k. Schloss Sansoucy in Potsdam. Berlin 1883.
R. Dohme Geshichte der deutschen Baukunst. Berlin 1887.
K. Gurlitt, Geschichte des Barockstils, des Rokoko und des Klassicismus. Stuttgart 1887 — 1889.
H. Haward, Dictionnaire de l'ameublement, et de la decoration depuis le XIII siècle jusqu'a nos jours. Paris 1887 — 1890.
F. de Cuvilliés, Rokoko. Berlin 1889.
R. Dohme, Barock - und Rokoko - Architektur. Berlin 1888 — 92.
K. Heigel, Nymphenburg, Bamberg 1891.
D. Marot, Ornamentwerk, herausgeg. von P. Jessen. Berlin 1892.
O. Silber, Rokoko - Schloss Wilhelmsthal bei Kassel. Kassel 1894.

O. Aufleger, Louis XVI. und Empire, München 1895.
Ph. J. Keller, Balthasar Neumann. Würzburg 1896.
W. Kick, Barock, Rokoko und Louis XVI. Stuttgart.
P. Jessen, Das Ornament des Rokoko und seine Vorstufen. Leipzig.
P. Jessen, Gartenanlagen und Gartendekorationen. Berlin.
K. Binkis ir P. Tarulis, Vilnius (1323 — 1923).
H. Knackfuss, Deutsche Kunstgeschichte II. Band. Leipzig.
Dr. P. Weber, Wilna eine vergessene Kunststätte. Wilna 1917.
Robert Bücheler, Woran erkennt man die wichtigsten Stilarten ? Stuttgart.
Carl Meissner, Das schöne Kurland, München 1917.
Schneider und Metze, Hauptmerkmale der Baustile, Leipzig 1922.
Dr. P. Albert Kuhn, Allgemeine Kunstgeschichte, Architekturband II.

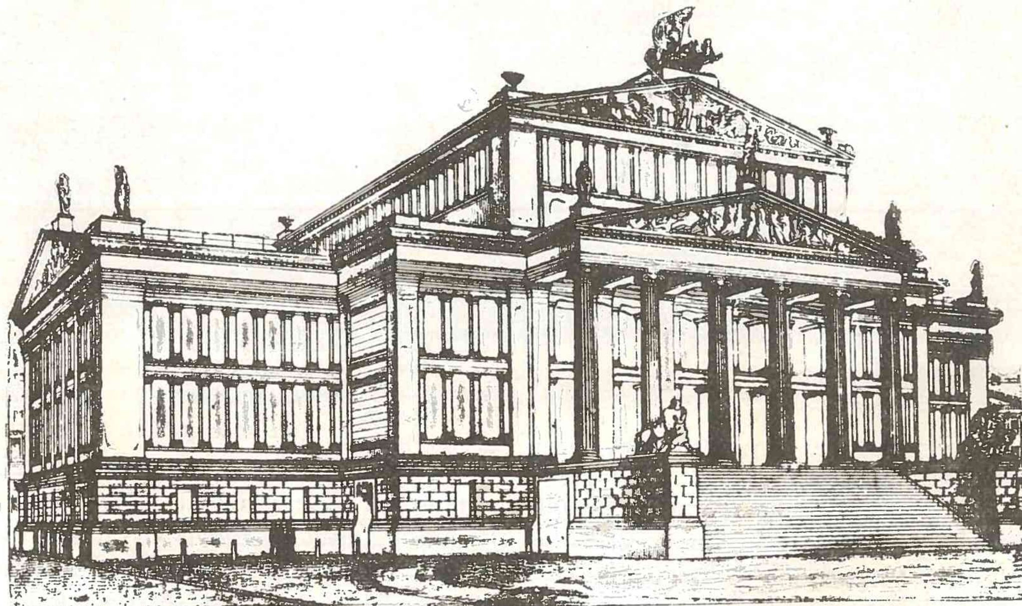
Pav. 488. Kazdangos dvaras, Latvijoj.

HELENIZMAS IR ROMANTIKA.

Helenizmas ir Romantika.

1815 — 1850.

Klasicizmas, virtęs paskutinėj savo evoliucijoj empiru, dingo kartu su galinguoju globėju. Praūžus pragaištingų karų audrai, sukėlusiai tiek nesveikų, mirtingų dulkių ir paplūdusiai kraujo tvanais, niekas apie jį ir girdėti nebenorėjo. Tačiau augštesnieji luomai, akademijos ir mokslo vyrai antikės išsižadėti nemanė. Metę sausą ir kaulingą klasicizmą, jie tikėjosi h e l e n i z m e rasią idealą ir sutarė grįžti į pirmapradį statymo būdą. Romėnai jų nuomone tik suteršė kiltąjį senųjų graikų (helenų) stilių. Patys nieko gera nesumanydami, jie tik iškraipę nugalėtos ir pavergtos tautos statybą, pataikaudami tuščio iškilmingumo pomėgiui. Ro-

Pav. 489. Dramatinis Teatras (Schauspielhaus), Berlyne.

moj dingęs traupas graikų prastumas ir jų architektūros monumentalė prakilnybė. Taigi šalin Romos išdidžių imperatorių stilių, šalin išdykusto uzurpatoriaus prasimanymus, teatgimsta gryna, sveika ir nemirtinga helenų statyba savo nedilstančiu grožiu!

Deja, helenizmas apsigimė negyvelis ir greitu laiku buvo palaidotas. Po 1850. m. niekas juo statyti nebenorėjo ir jis paskendo užuomaršos bangose. Išdygęs iš mokslinčių galvos, tarsi Minerva iš Zeuso smegenų, jis tautai buvo nesuprantamas ir neįstengė patraukti XIX. amžiaus gyventojų, turinčių kitas pažiūras ir reikalus. Reikia nepamiršti, jog architektūra privalo tarnauti žmonėms, o ne žmonės architektūrai. Helos gyventojai jau senai miegojo amžinu miegu ir su jais dingo jų idealai, papročiai ir kultūra. Dabartiniai žmonės reikalavo visai kitos statybos, kuri būtų geriau pritaikinta jų reikalams ir naujoms gyvenimo aplinkybėms.

Pav. 490. Senasis Muzėjus, Berlyne.

Jau klasicizmas įtikino, jog senovės templiai neatatinka krikščionių kultui ir bažnytinė architektūra turėjo galutinai atsisakyti antikės. Bet ir pasaulinėj architektūroj helenizmas greitai subankrutavo. Jo struktūra toli gražu nepatenkino naujosios kultūros postulatų. Paimkime pavyzdin Tautos galeriją (Nationalgalerie) Berlyne. Vilhelmo IV. sumanymu ji turėjo gauti korintinio templio išvaizdą. Bet Korinto šventnamiai buvo vienu augštu ir apstatyti iš visų pusių kolonada. Tai nesutiko su XIX. amžiaus galerijų reikalais. Kągi daro architektorius? Prisitaikindamas trobesio paskyrimui, jis stato tris augštus, bet pirmą paslėpia iškeltais oro laiptais, trečią gi architravu, apšviesdamas jį stiklo stogu. Kad kolonada neužstotų antrojo augšto, sumanus statytojas iš trijų pusių pristumia kolonas prie sie-

nų, permainydamas periptorį pseudoperiptoriu (žiūr. pav. 493). Negana to, praplėsti erdvei pristato rūmui iš galo apsidą. Ir išėjo visai negraikiška konstrukcija, nors išvaizda tikrai graikiška. Pasiekta tai apgaulinga kulisų sistema. Tokių pavyzdžių galėtumė surasti daugybę. Tačiau reikia pripažinti, jog netrūko ir gerai vykusių pastatų, kur helenizmas gražiai harmonizuoja su trobesio paskyrimu, kaip pav. Vienos parlamente.

Kartu su helenizmu įvyko ir kitas statymo būdas — r o m a n t i c i z m a s. Nors jo pavadinimas nieko bendra neturi su dabartiniais romanais, vaizduojančiais meilės idealus, tačiau jis kilo iš žodžio romanas. Mat, taip pavadino epinius psichologinio pobūdžio kūrinius, rašytus tautos kalba (lingua romana). Romos pavergtos tautos nekalbėjo lotiniškai, bet mišiniu savųjų ir iškraipytų lotiniškų žodžių. Ta jų kalba ir vadinosi lingua romana, apysakos gi ja rašytos — romanais (romansais). Lotiniška kalba pasiliko tik valstybinė ir ja rašė įstatymus, metraščius, karžygių veikimus, teologiją, biblijos istoriją ir bažnytines legendas. Tuo būdu išaiškinama ir romaninio stiliaus pavadinimas, neturįs nieko bendra su Romos statyba.

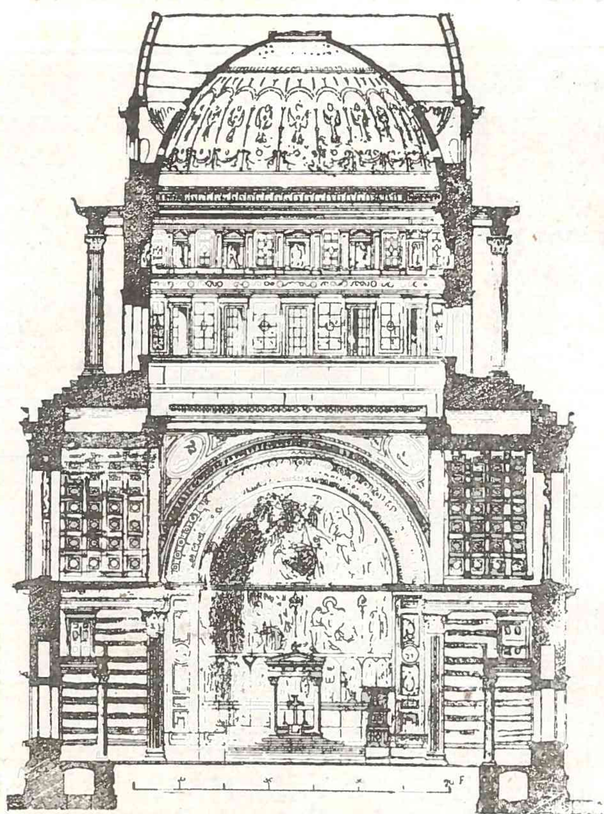
Pav. 491. Nikalojaus bažnyčia, Postdame.

Kai kurie vokiečių rašytojai, ypač broliai Šlegeliai, Tieck'as, Novalis ir k. XVIII. amžiaus pabaigoje ėmė savo raštuose gaivinti vidurinių amžių idealus, iškeldami karžygių heroizmą, trubadūrų kilnią poeziją ir kanklininkų (Minnesingerių) skambią lirą. Ta pakraipa literatūroj ūmai pasiekė ir kitas tautas. Prancūzijoj ją vykdė Lamartinas, Victor Hugo, A. de Vigny ir daug kitų. Jie visi buvo griežtai nusistatę prieš klasikizmą, jų nuomone be reikalo siaurinantį ir varžantį poetų fantaziją. Tą naują kryptį ir pavadino r o m a n t i k a. Netrukus, romantikų siekimas perėjo ir į kitas meno sritis, neaplenkdamas ir architektūros. Tokiu būdu vidūrinių amžių stiliai — r o m a n i n i s ir gotinis — susilaukė savo renesanso romantikoj. Netrūko architektorių, kurie, dar toliau siekdami, pakartojo net bazilikos ir Bizantjos stilius.

Aišku, jog romantika nebuvo taip svetima naujajai erai kaip pasenęs klasicizmas bei helenizmas, kadangi per ketverius, penkerius amžius žmonės nega-

lėjo tiek atsimainyti, kaip per du tūkstančiu metų. Bažnyčiai, rūpestingai palaikant senovės tradicijas, jis net labiau pritiko, negu renesansas ir barokas, įvedę Dievo namuosna daug pasaulinių elementų ir pagoniškų motyvų, kaip va: ožkų galvas, amuretus, genijus, mūzas, gryfus, teatrališkus mostus ir k.

Deja, kopija, nors ir geriausia, originalo vertės pasiekti neįstengia. Statytojams trūko vidurinių amžių dvasios ir nuotaikos ir todel jų net geriausios pastangos laukiamų vaisių nedavė. Palyginę senąsias katedras su statytomis XIX. amžiuje, rasime, jog tos visai kitaip veikia į žiūrėtoją. Rodos, Kolonijos katedra (1842 — 1881) turėtų padaryti išimtį, juk čia sąžiniškiausiai panaudotos senojo gotiko lytys. Tačiau ir ji palieka visai kitą įspūdį negu vidurinių amžių šventyklos.

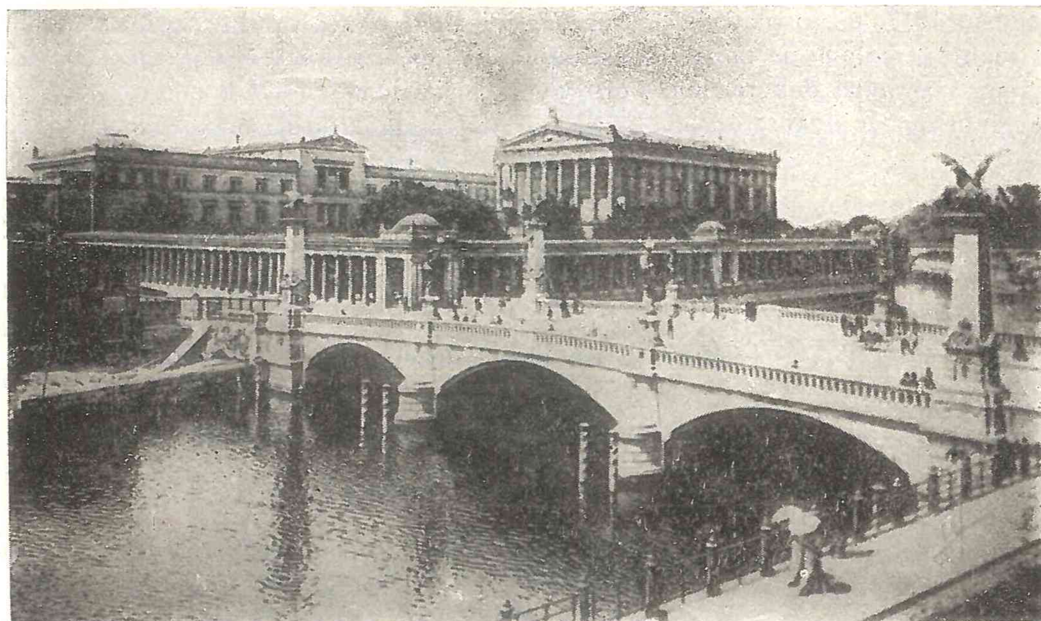
Pav. 492. Nikalojaus bažnyčios vidus, Potsdame.

Kadangi gotikas ir romaninis stilius buvo par excellence katalikiški, tai jų pakartojimas netik gerai atsiliepė į katalikų dvasios pakilimą ir tikybos sustiprėjimą, bet ragino ir protestantus grįžti į senąjį bočių kultą. Anglijoj, ėmus statyti gotines bažnyčias, konversijos katalikystėn buvo taip žymios, jog protestanta ne be priežasties susirūpino savo tikybos pastovumu. Vienais 1903. metais sugrįžo katalikų Bažnyčion 20.000 anglikonų ir tai daugiausia iš augštesniųjų luomų. Panašų judėjimą pergyveno ir vokiečiu gyvenami kraštai.

Helenizmo ir romanticizmo pastatai.

Helenizmo barvedžiai buvo vokiečiai, jo gi centrai Berlynas, Münchenas ir Viena. Todel šį kartą ir turėsime menininkų ir monumentų apžvalgą pradėti nuo Vokietijos.

Graikų statybos atgaivintoju laiko Karolį Fridriką Šinkelį (1781 — 1841). Labai gabus architektorius ir dar gabesnis tapytojas, jis sopančiai atjautė sekimo pančius. Tverdamas laisvai ir neapribotai taip talentingas menininkas būtų be abejo daug įžymesnių veikalų pagaminęs. Iš pradžių palinkęs į goticizmą, bet raginamas savo mokytojų Dovido Gilly'o ir jo sūnaus Fridriko, jis galutinai atsidėjo antikės sričiai, nors ir vidurinių amžių statybos išsi-

Pav. 493. Naujausis muzėjus ir Tautos galerija, Berlyne.

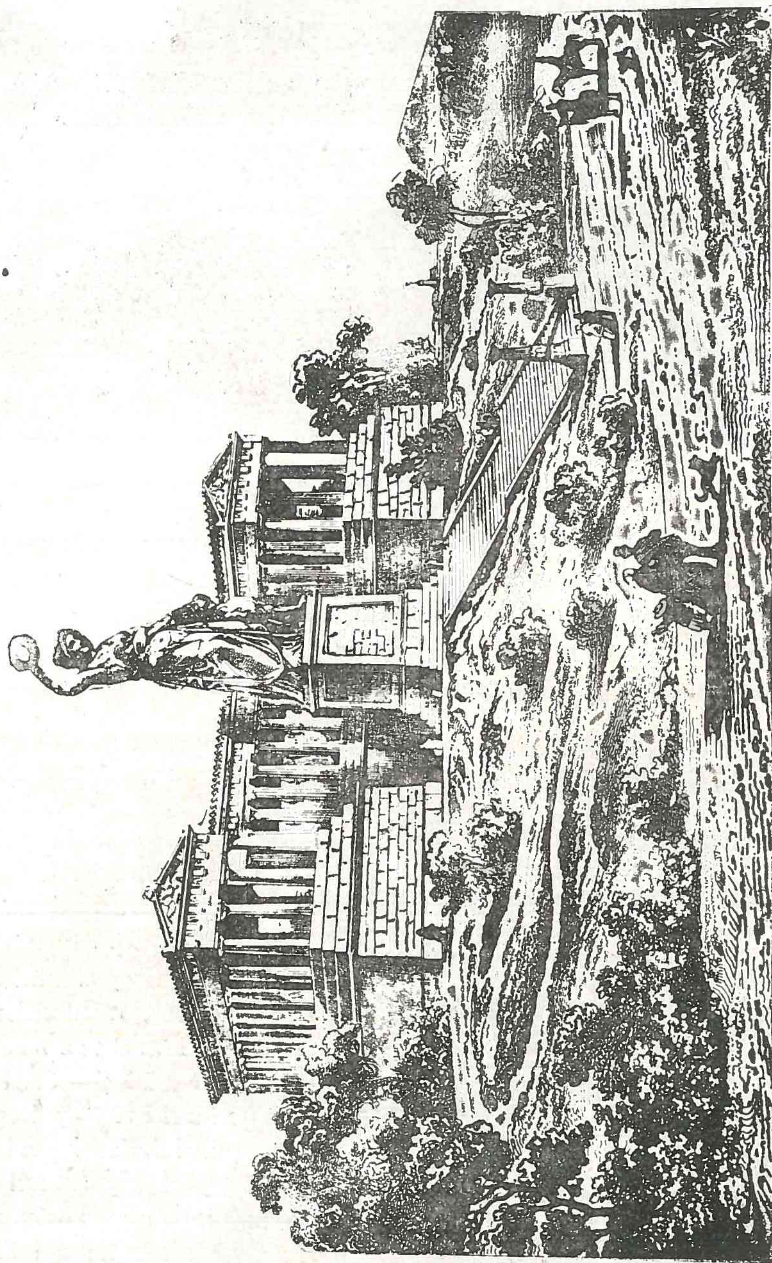
žadėti nemanė ir gotiko konstrukciją neretai vartojo klasikiškai architektūrai, sumaniai prisitaikindamas laiko ir vietos reikalavimams. Jo kūrybos talentas gražiausiai apsireiškė Berlyno Dramatiniame teatre ir Sename muzėjuje.

Statydamas D r a m a t i n į t e a t r ą (Schauspielhaus) Berlyne, Šinkelis parodė visą savo genialumą. Uždavinys buvo be galo sunki. Ant senojo teatro,

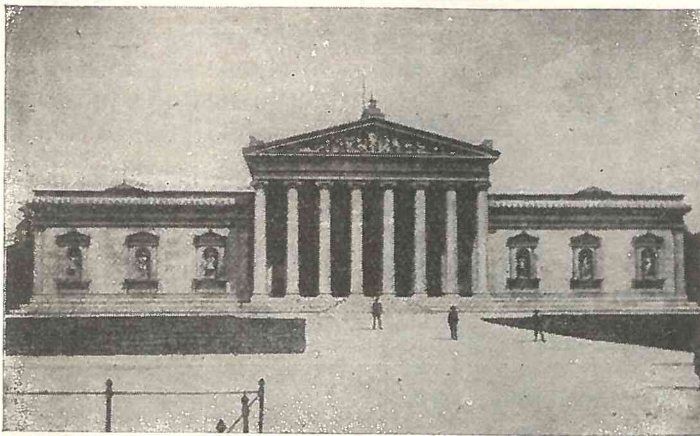
Pav. 494. Propilėjų vartai, Münchene.

nudegusio 1817. m., pamato jis turėjo pastatyti naują, kurs pritiktų visiems modernaus teatro reikalams ir tai graikų stiliumi. Reikejo įtaisyti scena ir salė 1600 žiūrėtojams, sandėliai dekoracijoms, dirbtuvės mašinistams, didelė koncertų salė, vieta mėginimams ir dekoratocijoms ir k. Graikų architektūroj nieko panašu neap-

Pav. 495. Garbės halė „Bavaria“, pas Münchena.

tinkame. Tačiau Šinkelis kuo geriausiai patenkino visus rekalavimus, rėkiek nenusidėdamas graikų stiliaus grynumui. Visos lytys ir atskirų dalių konstrukcija tikrai graikiška ir tik kompozicija savotiška (žiūr. pav. 489) Vidurinis frontas rodo-

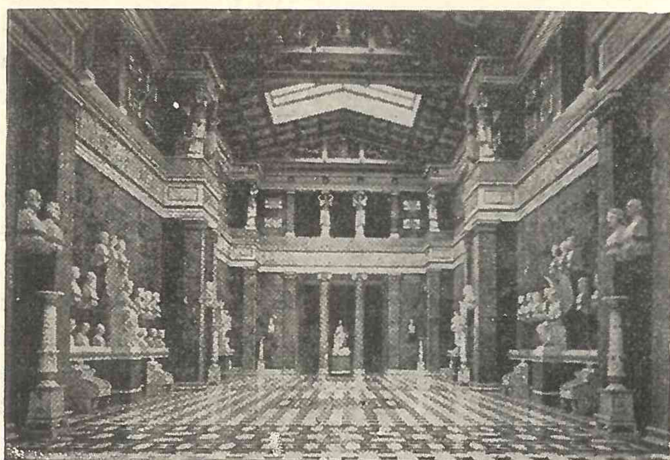
Pav. 496. Glyptoteka, Münchene.

joninį peripterį. Dideliai ir gausūs langai, Thrasyllos'o monumento pavyzdžiu padalinti lygiais piliastrais, duoda užtektinai šviesos didžiajam trobesiui. Nei iš oro, nei viduje nematysi nėvieno lanko bei velvės, bet visur tik graikiškas tiesias linijas..Koncertų salė, trapiausia Berlyne, visa balta tarsi iš marmoro, tik auksuoti ornamentai tru putį primena baroko dvasią. Toksai helenizmas priimtinas ir todel ne daug rado priešų. Senos formos kuo gražiausiai panaudotos naujiems reikalams.

Ne taip gerai pavyko Šinkeliui Berlyno Senasis muzėjus, pabaigtas 1828. m. (žiūr. pav. 490). Iš oro jis, tiesa, rodos visai graikiškai. Aštuoniolika joninių kolonų puošia visą frontą. Viršuje matome graikišką atiką, architravas irgi graikiškas. Bet įėję į vidų, rasime jau visai negraikišką rotundą, kurios iš oro tačiau nematyti. Tik atsidėjęs ieškodamas, pastebėsi, jog architektorius tave apgavo, padengdamas atikos pavidalu (keturkampiu mūru) tikrai romišką rotundą, kuria vokiečiai labai didžiuojasi ir kuri pati be abėjo graži, bet griežtai prieštarauja grai-

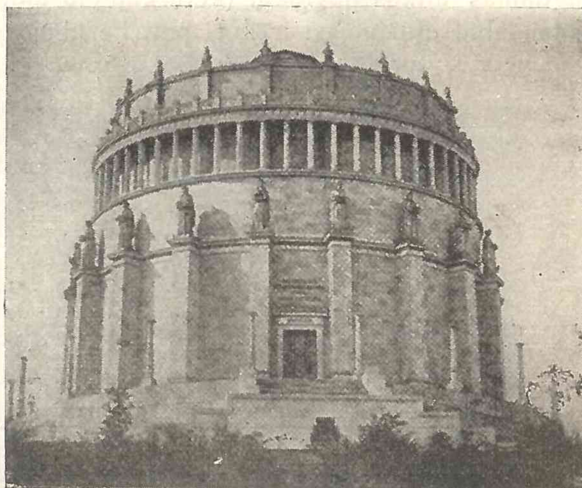
Pav. 497. Walhalla pas Ratisboną.

Pav. 498. Walhallos vidus.

kų statymo būdui. Tokiam menininkui kulisų sistemos n e r e i k ė j o vartoti. Šiaip jau, trobesys turi gražią, kilnią ir traupą išvaizdą.

Tikrai klasikišką nuotaiką rodo Šinkelio S a r g y b o s n a m a s (Wachtgebäude) Berlyne. Dorinis portikas veda į rūškaną trobesį tvirtovės pavidalu. Fryzo triglyfus pakeičia viktorijos. Rūmo išvaizda gražiai harmonizuoja su jo paskyrimu.

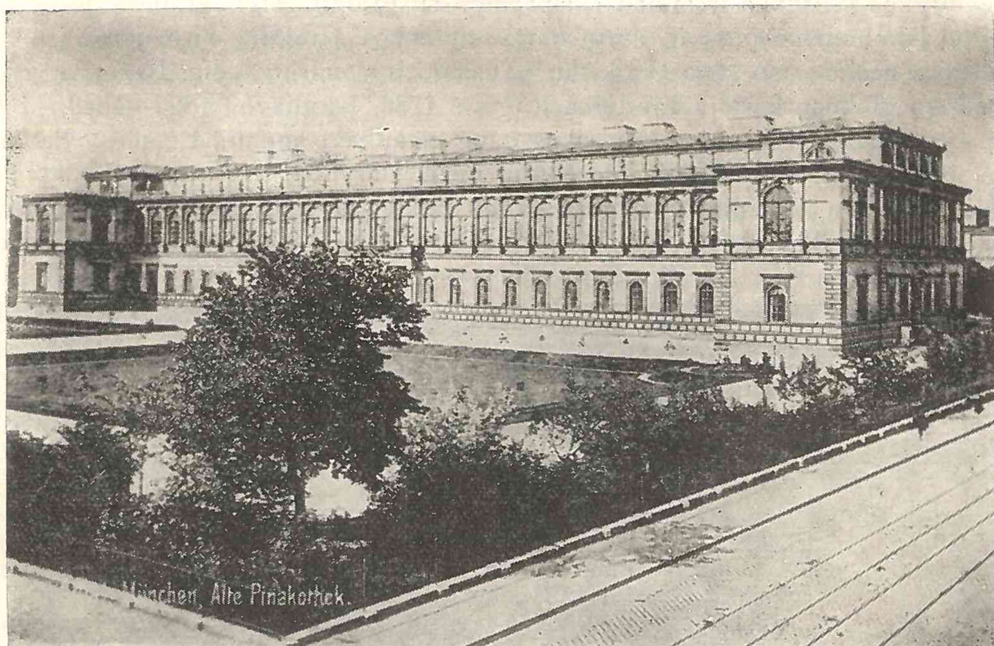
Šinkelis, geriausis Vokietijos helenistas, mokėjo tačiau ir kitais stiliais statyti. Taip, palociams jis vartojo renesansą, bažnyčioms gi gotiką. Be to, jis pagamino daug projektų pasilikusių, deja, kartonuose. Tarp jų randame p a l o c i ų O r i a n d a, statytiną pajūryje prie pat Juodųjų jūrių Rusijos ciesorienei. Įvykintas, jis būtų buvęs bene geriausis Šinkelio kūrinys. Štai, ką apie jį rašo graikų architektūros žinovas Woltmann'as: „Visa čia panaudota, ką pirmyn einąs mokslas laimėjo heleniškų formų pažinime. Dar nekuomet modernios dvasios vyras neįstengė gryniau ir tobūliau perkelti graikų grožio į savo pasaulį ir pietinės gamtos, giliai melyno dangaus ir beribės jūrės susieti į vieną puikų akordą.“ Deja, Petrapilis kitaip į tai žiūrėjo ir perlmuterio dėžutė buvo vienintelis genialaus darbo atpildas.

Pav. 499. Laisvės halė, pas Kehlheimą

Jog Šinkelis pirmavo ir klasikiškoj architektūroj, rodo jo planais P e r s i a u s, S t ü l e r ' o ir Prüfer'o 1830 — 1850. m. statyta evangelikų N i k a l o j a u s b a ž n y č i a (Nikolaikirche) Potsdame (žiur. pav. 491. ir 492). Jos pamatas užima didelį kvadratą (118 × 118 pėd.). Korintinis prienamis puošia frontą, antrame gi bažnyčios gale aptinkame apsidą. Viduryje pasikelia daili ir augšta kopula. Bokšteliai kertėse Persiaus priedas. Stambios masės padalinimas tikrai traupas ir malonus. Tamburo kolonų vainikas pavyzdingas. Palikus bažnyčios kertes laiptams ir zakristijoms, vidus gavo graikų kryžiaus formą, kurio sparnai iš trijų pusių apstatyti emporais ant korintinių kolonų. Atvira altoriaus apsida ir kopu-

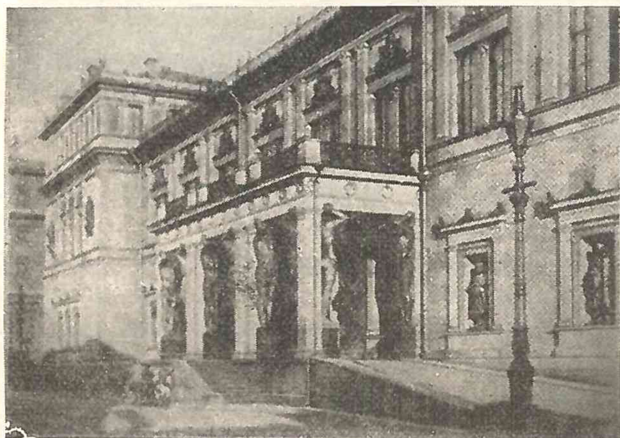
los viršus papuošti paveikslais aukso fone. Tokia bažnyčia net ne pertaisant gerai tiktų ir katalikų pamaldoms.

Iš Šinkelio mokinių ir pasekėjų daugiausia įgarsėjo helenistas F r i d r i k a s Augustas Stüler'is (1800—1865). Jo žymiausias kūrinys buvo T a u t o s G a l e-

Pav. 500. Senoji Pinakoteka Münchene.

rija (Nationalgalerie) Berlyne, turinti korintinio templio išvaizdą, kurioj, kaip jau minėjome, sumanus statytojas trečią augštą sukišė į architravą, pirmąjį gi paslėpė augštais oro laiptais (žiūr. pav. 493). Ji gražiai pabaigia aikštę, išdidžiai pavadintą F o r u m F r i d e r i c i a n u m, ties ciesoriaus palocium antroj Spree upės pusėje. Idant žymiau vaizduotų Romos forumus, ją apstatė visai nereikalinga kolonada, kuri tačiau ne maž kenkė naujojo muzėjaus apšvietimui. Ir tą, N a u j ą j į m u z ė j ų (Neues Muzeum) statė Stüleras 1843 — 1855 (žiur. pav. 493.), bet jau mažiau prisilaikydamas graikiškos konstrukcijos. Tokiu būdu vienoj aikštėj atsirado trys graikiški pastatai — Senasis muzėjus, Naujasis ir Tautos galerija. Tą klasišką vaizdą pabrėžė dar ciesoriaus pilies portalas Kostanti-

Pav. 501. Eremitažas, Petrapilyje.

no angos pavidalu ir viršum jo to paties Stülero statyta kopulos koplyčia (žiur. pav. 274).

Müncheno helenizmas kietai surištas su Leono von Klenze (1784-1864) vardu. Dirbdamas pas Durand'ą ir Persier'ą Paryžiuje, jis širdingai pamėgo klasicizmą. Ta jo nuotaika dar sustiprėjo bekeliaujant po Italiją, net 26 kartus. Nuvykęs į Atėnus ir arčiau susipažinęs su graikų architektūra, jis žymiai nukrypo į helenizmo pusę ir, antrą kartą aplankęs Graikiją, virto jau tikru helenistu, nors nesidrovėjo šalia graikiškų pavartoti ir romiškų lyčių. Bavarijoj jis rado galingą globėją, karalių Liudviką I. (gimė 1786, karaliavo 1825—1848, —1868). Dar sosto įpedinis būdamas, Liudvikas daug paaukavo menui. Užėmęs Bavarijos sostą, jis pasidarė jau tikru jo mecenatu, ypač statyboje. Iš pradžių palinkęs į romantizmą, ilgainiui virto taip karštu helenistu, kad būtinai geidė susigiminiuoti su Graikija, kas jam ir iš tikrųjų pavyko, įpiršus sūnų Ottoną Graikijos

Pav. 502. Laimėjimo vartai, Münchene.

karaliumi. Tam Bavarijos su Helada susituokimui atminti jis sumanė pastatyt garbės vartus Propilėjus (Propylaeen) ir darbą pavedė Klenzei. Ėmęs Atėnų angą Diptylon pavyzdin, tas pastatė juos kaip tikras graikas (žiūr pav. 494). Tarp dviejų stambių bokštų, panašių į Egipto pilonus, stovi didžiulė angos halė, papuošta iš abiejų pusių pažiobe, paremta šešiomis dorinėmis resp. joninėmis kolonomis.

Gerbdamas Graikiją, Liudvikas nepamiršo ir Bavarijos. Ant kalvos pas Müncheną Klenze turėjo pastatyti jai Garbės halę (Rumeshalle) klasikišku stiliumi pasagos pavidalu su milžiniška „Bavarija" viduryje (žiūr. pav. 495). Nežinau, ar

senosios Romos statytojai būtų geriau darbą nuveikę. Tik figūra (17 m. augšta) perdaug prislėgia architektūrą. Rašytojui teko, patogiai sėdžiant „Bavarijos" galvoje, pro jos akis gerėtis Müncheno vaizdu. Mažesnė statula, bent ant žemesnio cokulo, būtų geriau patarnavusi statybai.

Dar geresniu klasicistu pasirodė Klenze Müncheno Glyptothekoj — galerijoj senovės skulptūroms palaikyti (žiūr. pav. 496). Užimdama keturkampį plotą, ji turi viduryje kiemą, iš kurio visas trobesys gauna šviesos. Fasada vietoj angų rodo romiškas nišes su figūromis. Fronto prienamis turi joninio templio išvaizdą. Viso rūmo siluetė apsireiškia gana rimtai, bet ir maloniai. Jį statė 1816 — 1830.

Pav. 503. Marijos pagalbos bažnyčia, Münchene.

Walhaila pas Ratisboną, statyta Klenzes 1830 — 1840 Atėnų Parthenono stiliumi, rodo grynai graikiškas lytis ir konstrukciją (žiūr. pav. 497). Į ją veda puikios terasos su laiptais. Stovėdama ant Dūnojaus krašto tarp žalių medžių, ji tikrai išrodo, kaip garbės šventykla (Tempel deutscher Ehren) ir gerai išreiškia Liudviko mintį pastatyti monumentą vokiečių didvyriams. Viduje randame vokiečių karžygių ir plačiai įgarsėjųsių vyrų biustus. Žiūr. pav. 498.

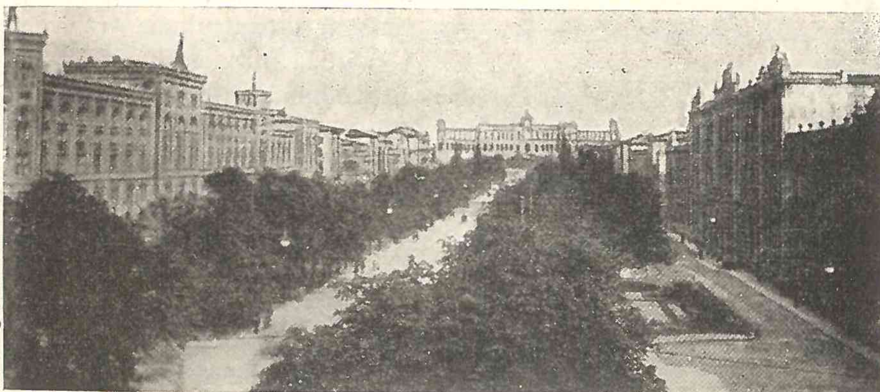
Jog Klenzei vienodai vyko graikiška ir romiška architektūra, suprasime, palyginę Walhallą su Laisvės hale (Befreiungshalle) pas Kehlheimą (žiūr. pav. 499). Liudvikas, norėdamas iškelti vokiečių pasiliuosavimo karus 1813 — 1815, sumanė pastatyti atatinkamą paminklą ir darbą pavedė Gärtnerui, bet jam mirus Klenzei. Iš Gärtnero plano teliko rotunda, kurią Klenze padalino 18 spyriais su viktorijomis viršuje ir kandelabrais. Viršum jų eina kolonada su atika. Visa pabaigia palapinės stogas, duodąs šviesos visam monumentui.

Subrendęs helenistas bei klasikistas, Klenze pirmavo ir kituose stiliuose. Taip, senajai Pinakothekai (žiūr. pav. 500) ėmė motyvus iš Florencijos renesanso. Karaliaus pilis (Königsbau) primena Palazzo Pitti, Visų šventų gi bažnyčioj be renesansinių formų aptinkame dar bizantinius motyvus, skolintus iš šv. Morkaus bažnyčios Venecijoj. Ir vis tai pavyko kuo geriausiai.

Rusijos ciesorius Nikalojus, gerai įvertindamas Leono von Klenzes talentą, buvo jį pakvietęs Petrapilin, kur jis pastatė plačiai žinomą Eremitažą (1840-1852). Kiek graikiškasis stilius patiko caro pavaldiniams, sunku pasakyti, bet Klenze savo užduotį išpildė kuo puikiausiai (žiūr. pav. 501). Jis dargi dalyvavo Izoko bažnyčios statyme.

Be Klenzes Liudviko I. tarnyboj buvo ir kiti žymūs statytojai, kaip jau minėtasis F r i d r i k a s G ä r t n e r i s (1792—1847), pastatęs Romos pavyzdžiu L a i m ė j i m o v a r t u s (Siegesthor) Münchene. Iš tolo jie tikrai romiškai išrodo, bet prisiartinę noretumėm juose matyti gausesnės ornamentacijos. Žiūr. pav. 502. D a n i e l i s J u o z a s Ohlmüler'as (1791—1839) pakartojo gotiką M a r i j o s p a g a l b o s b a ž n y č i o j (Mariahilfkirche) Müncheno priemestyje, kur ji visai pritinka, bet centre būtų perkukli. (žiūr. pav. 503) A u g u s t a s V o i t ' a s, naudodamas modernios technikos priemones, pastatė garsųjį S t i k l o p a l o c i ų (Glaspalast) Münchene.

Nauji kultūros reikalavimai ir žymi technikos pažanga įkvėpė karalių M a k s i m i l j o n ą II., pagaminti naują stilių. Jis sumanė gotiko vertikalizmą susieti su archtravinių trobesių horizontalizmu, tikėdamos iš to mišinio gauti architektūrą, geriau atatinkama kultūros pažangai. Deja, tas dirbtinis stilius toli

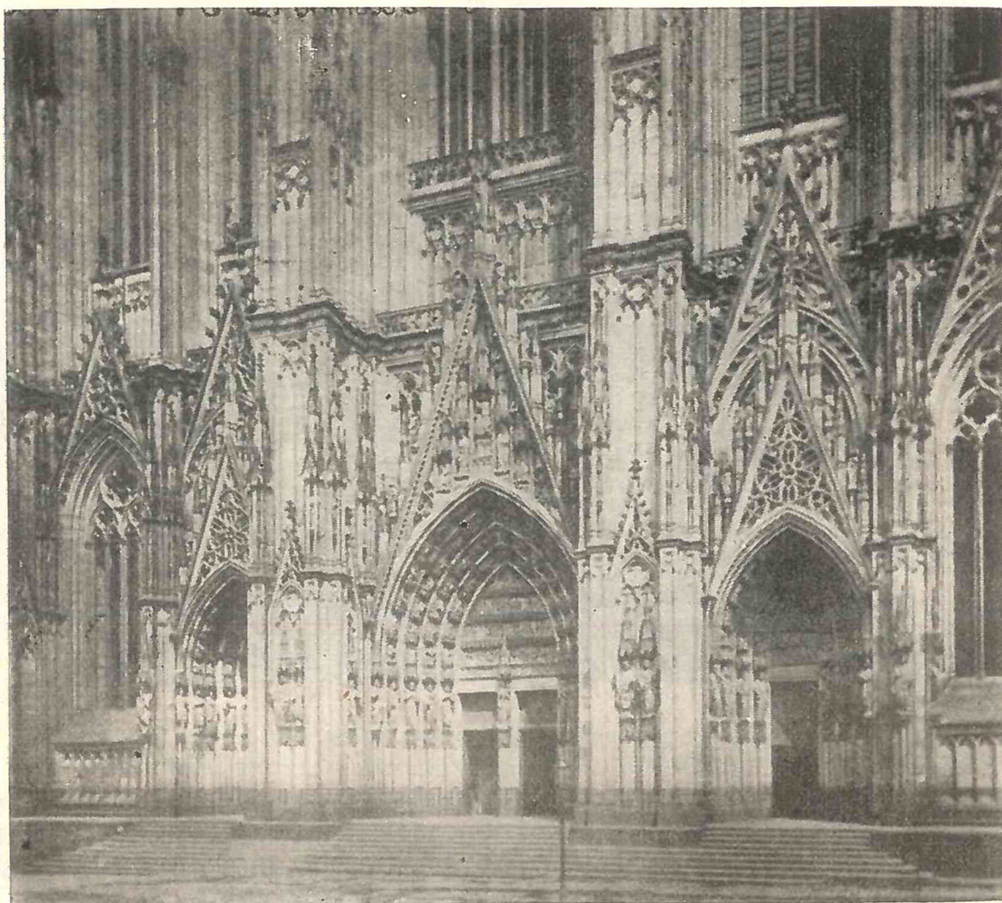
Pav. 504. Maksimiliano gatvė Munchene.

gražu neišlaike rimtos kritikos ir jo ikūrėjas F r i d r i k a s B ü r k l e i n (1813-1872) patsai turėjo pripažinti, jog tikras stilius tegali būti ilgos evoliucijos padaras. Jo statyta M a k s i m i l i o n o g a t v ė Münchene aiškiai rodo, jog stiliaus negalima mainyti kaip frizūros. Jis tik pamažėli išsivysto, imdamas jėgos iš visuomenės dvasios nusiteikimo. Žiūr. pav. 504.

Didžiausis ir įdomiausias romantikos kūrinys buvo be abejo K o l o n i j o s k a t e d r a (Kölner Dom), pradėta tryliktame (1248) ir pabaigta tik devynioliktame amžiuje (1880). Ją jau minėjome vidurinių amžių statyboj, kalbėdami apie gotiką (žiūr. pav. 108, 120 ir 121), bet tada ji buvo tik pačioj užmazgoj ir neleidė ne įsivaizdinti dabartinės katedros. Restauracija gerokai apgriuvusių mūrų ir didžiausis statymo darbas atlikta romantikos periode (1822-1880). Nuo 1509 iki 1822. m. visi darbai buvo pertraukti ir ne mаž reikėjo pastangų tęsti jau ir taip įkyrėjusiam veikalui. Norėdami įvertinti tą milžinišką kūrinį, turime nors keliais bruožais priminti jo keistą istoriją.

Kertinį akmenį pašventė arkivyskupas Konradas von Hochstaden 1248. m. rugpjūčio 15. d. ir tuojau ėmė statyti bažnyčią G e r h a r d o v o n R i l e planais. Chorą pabaigė 1322 m. ir; atskyrus augštu mūru nuo statytinos dalies, priruošė jį pamaldoms laikyti. 1325. m. padėjo kertinį akmenį skersinei navai

Apie 1400, pertraukus darbus viduryje bažnyčios, imta statyti bokštas iš pietų pusės, kurį 1447. m. jau tiek buvo iškėlę, kad jame galėjo pakabinti 224 centnerių sunkų varpą. 1796. m. prancūzai dar nepabaigtą šventyklą pavertė daržine, paskui gi kalėjimu. Nežiūrint visų pastangų statymą baigti, tik 1823. m. sugebėjo surengti restauraciją aptrupėjusių mūrų, vadovaujant architektoriui Ahlert'ui paskui gi Cvirner'iui. Pritrūkus lėšų, 1840. m. įsteigė katedros statymo komitetą, kurs kas metai davė apie 300,000 aukso markių.1842.m.padėjo pamato akmenį tolesniems darbams. 1863. jau pavyko suvienyti navos su choru, o rudenį 1880. m. pabaigė ir bokštus. Iškilmingiausiame katedros pašventime dalyvavo net patsai

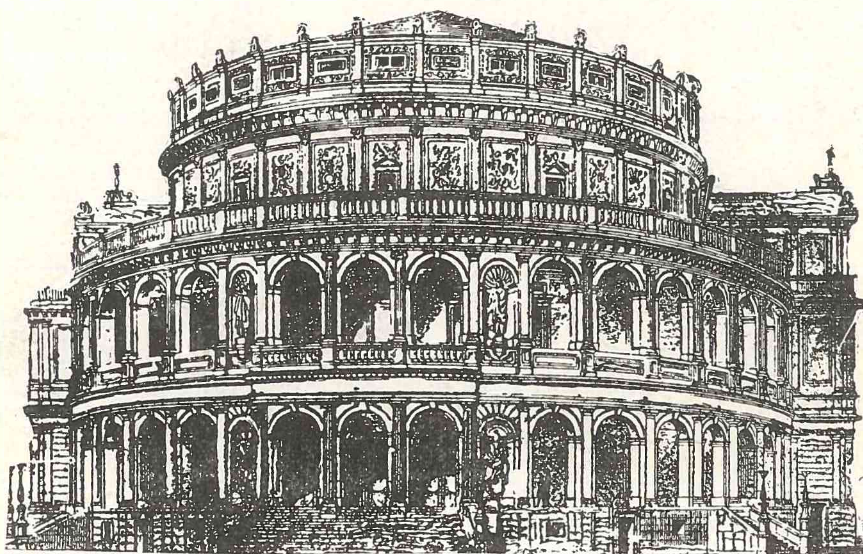
Pav. 505. Kolonijos katedros vakarų portalas.

kaizeris Vilhelmas I. ir daug Vokietijos kunigaikščių. Deja, jis įvyko per nelaimingąjį kulturkampfą ir todel turėjo labiau pasaulinės reprezentacijos, negu bažnytinės iškilmės reikšmę

Tiek amžių statyta, ji galų gale pasirode visame savo grožyje ir didybėje ir dabar laikoma viena puikiausių, rimčiausių ir didžiausių šventyklų visame pasaulyje. Kas nežino Kolonijos katedros, tą drąsiai galime pavadinti ignorantu. Jos architektūrai aprašyti reikia ištisų tomų. Bet plačiau kalbėti apie statybos

dėsnius ir jos struktūrą renesanso laikmečiu, rodos, būtų ne vieta. Todel pasitenkindami paveikslu (žiūr. fig. 505), paminėsime čia tik jos statymo istoriją romantikos laikais. Restauracijos darbus, kaip jau minėjome, vedė Fr. Adolfas Ahlerts, bet jam mirus 1833. m., jo vietą užėmė Ernstas Cvirneris (Zwirner), laimingai pabaigęs choro atstatymą 1842. m. Po jo mirties (1861) darbą tęsė Richardas Voigtel. Jo galutinai pabaigti bokštai neturi sau lygių visame pasaulyje.

Nuostabu, kad tokia darbšti vokiečių tauta tiek ilgai statė savo tautinę šventyklą. Lėšų stoka tai išaiškinti būtų sunku, kadangi ne vieni koloniečiai dėjo aukas, bet visa Vokietija. Ir kitomis priežastimis vargiai pateisinsime tokį taip rūpestingos tautos apsileidimą. Čia tegali būti kaltas patsai stilius. Jau seniau minėjome, jog kiekvienos statybos būdas išsivysto iš visuomenės dvasios

Pav. 506. Sempero statytas K. Rūmų teatras, Drezdene.

bei kultūros ir esti jos pažiūrų atspindys. Atsimainius gi kultūrai, turi mainytis ir stilius. Taip, be abejo, buvo ir su Kolonijos katedra. Pasikeitus vidurinių amžių gyvenimui, atvėsus tikybos uolumui, suprantama, turėjo dingti ir gotikas. Įvykus renesansui, o paskui barokui, niekas ir nesistengė tęsti gotinės architektūros. Todel ji ir stovėjo apleista trejus amžius, kol romantikai neprikėlė apmirusios vidurinių amžių dvasios. Tada, nežiūrint į kulturkampfo apverktinus vaisius ir baisų skurdą, kurį padarė prancūzų karas, milžiniškas darbas tapo laimingai nuveiktas. Kažin, ar tikybinė kova, stiprindama religinę dvasią, tiesioginiai nepadėjo įvykdinti to nepaprasto veikalo, laukusio šešerius amžius savo pabaigos.

Nors Kolonijos katedros architektūra kuo geriausiai pavyko ir gotiko dėsniai bei taisyklės iki mažmožių liko išvesti, tačiau ji nepalieka tos nuotaikos, kurią duoda viduramžių katedros, nepakelia tiek dvasios į dangiškas dausas, kaip tų laimingų amžių šventyklos, kada tikybiniai idealai buvo visos kultūros pa-

grindas Praslinkus stiliaus amžiui, net tikri genijai nebesugeba savo kūriniams įkvėpti buvusių laikų žuvusios dvasios.

Stuttgarte aptinkame daugiausia klasikiškų pastatų. Jųjų žymiausis bus Karaliaus trobesys (Königsbau), pradėtas J. M. Knapp'o, bet pabaigtas Ch. Fr. Leins'o (1814—1892). Visas rūmas apvestas puikia onine kolonada.

Vienoje veikė vienas geriausių klasininkų Gottfried Semper (1803 — 1879). Kadangi jo kūryba Austrijos sostinėj įvyko tik sekančiame periode, tai čia paminėsime tik jo darbus Dresdene. 1841. m. jis ten pabaigė K. Rūmų teatrą (Hoftheater), nusižiūrėdamas į Romos Koloseumą (žiūr. pav. 506). Trobesys turi turtingą plastiką ir puikias dekoracijas. Trečiame, kiek tiek įtrauktame augšte, matome gražius, grafito ornamentus. Pažiobės laukus puošia Rietschel'io alegorinės figūros, vaizduojančios muziką ir Orestą, persekiojamą fūrijų. Visas trobesys rodo gerą senovės žinovo ranką. Deja, teatras nudegė 1869. m. ir buvo atstatytas jau daug kitonišku, permainytu Sempero planu.

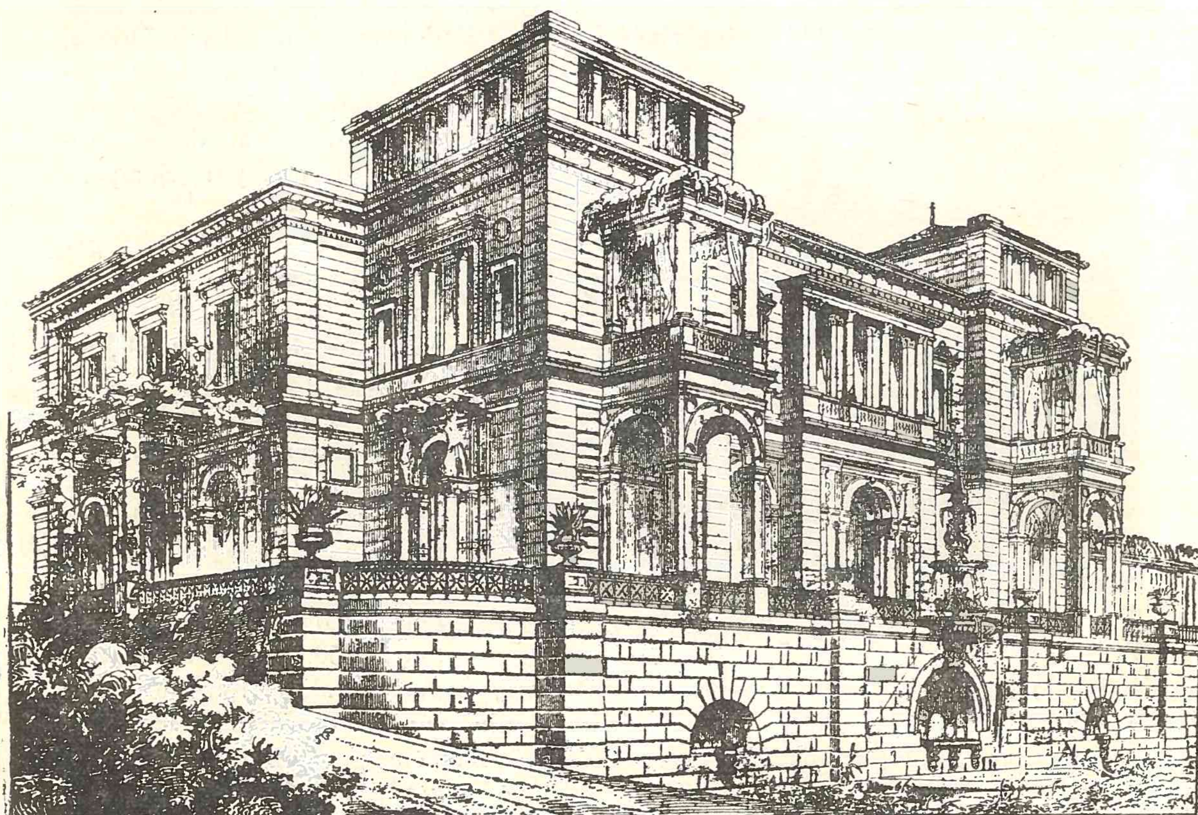
Pav. 507. Winterthuro rotužė.

Sempero talentas geriausiai apsireiškia Winterthuro rotužėje (žiūr. pav. 507). Maža ir kukli, bet gracinga ir traupa, ji savo linijų harmonija žavi kiekvieną lankytoją. Tai tikras statybos šedevras. Taip antikuoti tegalėjo tikras talentas bei genijus.

Panašiai žiūrėjo į antikę C. von Leins, pastatęs 1850. m. arti Stuttgarto pas Bergo kaimą Virtembergijos sosto įpėdiniui, paskui karaliui Karoliui, puikią vilą. Šaltomis antikės lytimis vaizdinga vila sunku net įsivaizduoti. Tačiau von Leins, stengdamos antikuoti renesanso prasmėje, pagamino tikrai dailų ir visai vertą karaliaus vasarnamį. Jis ir nemanė atstatyti senovės, bet statydamas modernų trobesį, dekoracijas ėmė iš antikės. Todel jo kūriniai lygiai patenkina klasininkus, kaip ir romantikus. Karaliaus vila pas Bergą (žiūr pav. 508) pasikelia dviem augštais ant keturkampės rustikos terasos, aptvertos gražia baliustrada, viduryje pertraukta dailia fontana. Trečiasis augštas kertėse, turįs bokštų pavidalą, teikia visam rūmui malonaus vaizdingumo, kurį dar pabrėžia verandos, balkonai ir altanos. Visokių spalvų medžiaga — raudonas, žalsvas ir geltonas smėlio akmuo — dailiai paįvairina ir taip jau turtingą architektūrą. Vila, stovėdama ant kalvos tarp parko medžių, teikia nepaprastai gražaus vaizdo.

Prancūzijoj maž aptinkame monumentų, statytų šiame periode. Po restauracijos prancūzai ilgai laikėsi Perciero ir La Fontaino įkurtos klasikiškos pakraipos ir tik vėliau įvedė romantiką. Užtat jų pastatai pasižymi geresniu skoniu.

Vokiečiai, būdami nuoseklūs ir ištvermingi, tvirtai turėjosi antikės bei viduramžių pavyzdžių ir, kiek galėdami, dėjo pastangų atstatyti tikrai senovei. Nors kartais vienas trobesys jiems teko statyti amžiais, pav. Kolonijos katedra, tačiau jie nepametė pasiskirto kelio ir pabaigė darbą visomis pasirinkto stiliaus taisyklėmis. Todel jų pastatai, gyvai vaizduodami senovę, rodos šalti ir sausi ir ne visai patenkina modernią dvasią. Priešingai, prancūzai, turėdami minkštesnį būdą, greičiau atsisakydavo nuo pirmykščio tikslo, pasiduodami naujoms idėjoms. Todel jų helenizmas ir romantika nebuvo antikės kopijos, bet rodė daug individualizmo ir nemaž tautinių motyvų. Jų talento ir gero skonio dėka tai teikė daug savotiško grožio ir malonaus įvairumo. Be to, jie vartojo polichromiją rūmams puošti ir

Pav. 508. Karaliaus vila pas Bergą, arti Stuttgarto.

įvedė geležį konstrukcijoje. Tokiu būdu prisiartino renesanso dvasiai, kurdami senovės lytimis visai naujus rūmus.

Klasikiškus pastatus daugiausia randame Paryžiuje. Iš architektorių plačiai įgarsėjo J. I. Hittorf (1792 — 1867), gimęs Kolonijoj. Jo statyta bažnyčia St.-Vincent-de-Paul iš oro rodo tikrai klasikiškas lytis, bet viduje turi senovės bazilikos formą (žiūr. pav. 509). Pasikeldama ant puikių laiptų pastatų, savo jonine pažiobe tarp dviejų bokštų, surištų gražia baliustrada su figūromis, ji gana maloniai rodos ir į ją žiūrėdamas, visai nejauti antikės styvumo. Vidus, papuoštas polichromija ir puikiais paveikslais, daro ją iškilmingą ir palieka

gerą, neužmirštamą įspūdį, kurio negausime vokiečių šventyklose. Kritikams griežtai nusistačiusiems prieš polichromiją, Hittorfas įrodė, jog ir antikė puošė savo trobesius įvairiomis spalvomis, kaip tai dar matome Italijos ir Sicilijos monumentuose. Jis dargi buvo vienas pirmųjų, pavartojusių geležį statybai. Jo statyta Šiaurės stotis Paryžiuje, kur jis pirmą kartą įvedė geležį konstrukcijoj, nustebina savo drąsia struktūra.

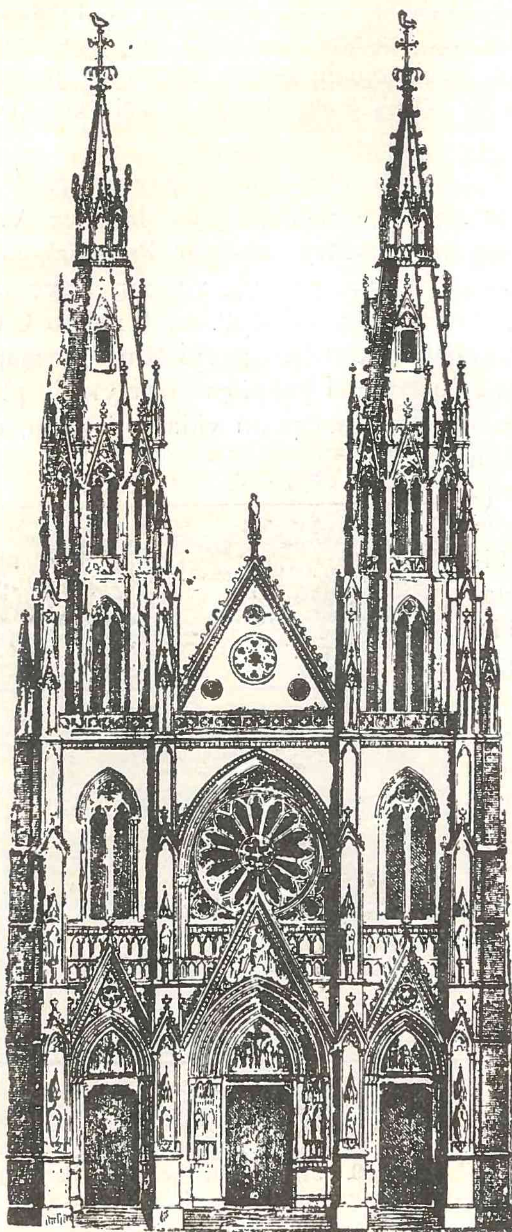
Panašiai statė Hippolyte Lebas (+1867). Jo bažnyčia N.-D... de -Lorette, nors stangiomis graikų lytimis statyta, gracinga, jauki ir gyva. Vidus taip pat turi bazilikos formą. Romantikos architektūra atsirado Prancūzijoj tik šio periodo pabaigoje. Ją priruošė literatūra. Vienas pirmųjų veikalų buvo šv. Klotildos bažnyčia Paryžiuje, statyta 1846 — 1857. m. Prano Christiano Gau'o (1790—1853) senovės prancūzų katedrų pavyzdžiu. Pirmajam architektoriui mirus, ją pabaigė Th. Ballu, žymiai pakeitęs pirmykštį planą Gražią oro architektūrą (žiūr. pav. 510) pilnai pateisina puiki vidaus dekoracija.

Paryžių žymiai pralenkė Marsilija vidurinių amžių renesansu. Jos katedra bus be abejo didžiausia šventykla Prancūzijoje Statyta jūros krante, puikioj apylinkėj, bizantiniai romaniniu stiliumi ant tvirtų pastatų, ji daro grandiozų įspūdį (žiūr. pav. 511). Fronte tarp dviejų augštų bokštų, pabaigtų kopulomis, matome augštą angą, gražiai primenančią jūros prieplauką. Ant stogo pasikelia viena didžiulė ir trys mažesnės kopulos. Bažnyčią pradėjo 1852. m. savo planais Lèon Vaudoyer (1803—1872), bet pabaigė jo mokinys Espérandieu. Pastarasis pastatė arti Marsilijos ant augšto kalno šv. Panelės, jurininkų globėjos, bažnyčią — Notre-Dame-de-la Garde (žiūr. pav. 512.), laikomą dabar stebuklinga, kurią jūrininkai gausiausiai lanko didžiausiu pasitikėjimu. Jos nepaprastai augštas bokštas, toli matomas iš jūros, stiprina keleivių pasitikėjimą Dievo Motinos sargyba (la garde). Ir ji turi bizantiniai romaninį stilių, dažniausiai vartojamą pietinėj Prancūzijoj.

Pav. 509. Šv. Vincento bažnyčia, Paryžiuje.

Kaip prancūzai mokėjo maišyti stilius, geriausiai rodo Lyono naujoji bažnyčia Notre -Dame -de Fouvrière, pradėta Pierre Bossan'o (+1888). planais 1872. m. Tai tikras stilių konglomeratas. Čia aptinkame gotinį, graikų, romėnų, maurų, Egipto ir dar kitus stilius, pavartotus labai gyva fantazija ir visai ne blogu skoniu, Vidus nustebina nepaprasta technika ir labai brangia imedžiaga. Du bukiu bokštu gražiai rodo šventyklos paskyrimą vaizduoti Lyono dvasinę tvirtovę.

Anglijoj helenizmas atsirado anksčiau, negu kontinente, ir tai delto,

Pav. 510. Šv. Klotildos bažnyčia, Paryžiuje.

kad anglai yra archiologijos tyrinėtojai Jie nesigailėjo jokių lėšų meno istorijos reikalams ir siuntė mokslo vyrus Graikijon ieškotų senovės liekanų. Visas surastas lytis jie neatidėtinai pritaikė architektūrai, sąžiniškai pakartodami antikės statybą. Rodos, geresnių kopistų už anglus nerasime visame pasaulyje. Išsižadėdami individualizmo, jie vien tik rūpinosi prikelti senovę iki smulkiausių detalių. Modernaus gyvenimo reikalavimai jų nesujaudino. Todel jų pastatai šalti, rūškanūs ir sustingę senatvės liga. Ja serga ir garsusis British Muzeum (žiūr. pav. 513), statytas Roberto Smirke (1799-18 9). Platus frontas, susidedąs iš vidurinio trobesio ir dviejų iškištų sparnų, visas apstatytas jonine kolonada, turinčia net 47 kolonas. Tiesa, taip statė graikai, nes jų klimatas ir trobesio uždavinys to reikalavo. Bet kokiam galui tokia kolonada miglotoj Anglijoj? Nei ji reikalinga muzėjui, nei akiai maloni. Dar tvirčiau laikėsi antikės John Soane (1752-1837), statydamas Anglijos banką, Londone. Sekdamas graikais, jis net langų jam nedavė iš gatvės pusės (žiūr. pav. 514). Graikų kopijas aptinkame ir šventyklose. William Inwood (1717-1843) pastatė grynai graikiškomis lytimis šv. Pankracijaus bažnycią Londone, palaikydamas jas net bokšte, kur aptinkame Lysistrato paminklo ir Vėjų bokšto pavidalus.

Geriausiai pavyko šv. Jurgio rūmas -St. George's Hall Liverpole, pradėtas L. Elmes (+1847) ir pabaigtas Ch. R. Cockerell'o (+1863). Sumanus masės sutvarkymas, pašalindamas senovės stangumą, teikia gana malonaus vaizdo ir visai patenkina.

Jei anglai, perdaug vergiškai sekdami klasikais, padarė anachronizmą ir davė neatatinkamos moderniam gyvenimui architektūros, kurios net jų šaltas būdas pateisinti negali, tai romantikoj jie viršyja kontinento tautas. Jų 19. am-

žiaus statyba buvo tikrai visuomenės dvasios atspindys. Visados pasižymėdami religingumu, anglai, nors ir buvo protestantai, romantikos laikais nuoširdžiai pasekė vidurinių amžių tikyba ir todel jų neogotikas nebuvo melas, bet tikrai vaizdino jų dvasios jausmus. Augštosios bažnyčios (High Church) reorganizacija ir sustiprintas ritualizmas žymiai juos suartino su katalikų tikyba, inauguruodami gausios konversijos bočių Bažnyčion laikmetį. Valdžia ne tik nesipriešino naujajai pakraipai, bet dar uoliai ją rėmė. Jai padedant, nuo 1815 iki 1831. m. pastatė 366, bet nuo 1831 iki 1875. m. apie tūkstantį naujų bažnyčių. Nuo 1840. m. valstybė išmetė kas metų apie 25 milionus frankų šventykloms statyti. Iš pradžių jos buvo klasiškos, bet netrukus prigijo nuomonė, jog Dievo namams gotinis stilius geriausiai pritinka. Tą nusiteikimą pasekmingai vykdino garsi Pugin'ų (sk. pjudžin) šeimyna—tėvas, sūnus ir anukas. Augustas Puginas (1769—1832) savo straipsniais, garsini-

Pav. 511. Marsilijos katedra.

Pav. 512. Bažnyčia Notre - Dame - de - la - Garde, pas Marsiliją

mais ir brėžinias įskiepijęs anglų menui gotinės architektūros pomėgį, gana veikliai sužadino visuomenės domesį ta tikrai bažnytine statyba. Jo sūnus Augustas Welby Northmore Pugin (1813—1852), remdamas tėvo teorijas žodžiu ir darbais, pastatė St. Georges Kathedral Londone, pagamino nemaž bažnytinio mobiliaro brėžinių ir perėjo katalikų tikybon, už tai jam teko daug kentėti, tai galutinai sugadino jo dirksnius ir be laiko varė jį kapan. Daugiausia gotinių šventyklų davė Anglijai jo sūnus Edvardas Welby Pugin (1834—1875). Jam pavyko įvesti gotiką ir pasaulinėn architektūron. Nudegus 1834. m. senajam parlamentui, sumanyta pastatyti naujas gotiniu stiliumi. Iš 97 projekų geriausiai patiko Charles Barry'o (1795—1860) ir jam pavedė statymo darbus. Pasirinkęs anglų gotiką, turtingąjį Tudor arba Perpendikularųjį

Pav. 513. British Muzeum, Londone

stilių, jis ir pagamino vertą Albiono sostinės parlamentą (1840—1852). Žiūr. pav. 515. Vidų sutvarkyti jam nemaž padėjo Welby Puginas. Didžiulis rūmas turi 12 kiemų ir užima $3^{1}/_{4}$ ha plotą. Puikiausiai apsireiškia architektūra iš Temzos pusės. Kai kurios dalys turi net filigranines dekoracijas (žiūr. pav. 516). Deja, del savo nepaprasto didumo jis darosi monotonus ir nuobodus. Turtingas vidus ne visur atatinka modernaus parlamento reikalavimams. Tačiau, nežiūrint visų priekaištų, Londono naujasis parlamentas reikia pripažinti įdomiausiu ir gražiausiu Anglijos pastatu ir jo monumentalės vertės neužginčys patys aršiausi kritikai.

Šiaurės Amerika, priėmusi anglų kalbą, pasižymi ir jų kultūra. Ir architektūroj ji stengėsi jais pasekti. Todel ten randame ne maž klasikiškos statybos, kuriai pavyzdžius ėmė iš Anglijos. Dažniausiai jį, kaip ir Anglijoj, didelės este-

tinės vertės neturi, būdama pažymėta tik klasikiškais portalais ir kai kuriais klasikiniais motyvais. Bet aptinkame ir tikrai įdomių veikalų, vertų paminėjimo. Jųjų įdomiausis bus beabejo Jungtinių valstybių k a p i t o l i u s V a š i n g t o n e (žiūr. pav 517). Jis rodo milžinišką trobesį, ant kurio pasikelia irgi milžiniška kopula. Jo du didžiu sparnu gražiai prisitaikina centrui ir savo klasikiškais portalais gyvai primena senovę. Jį statė Dr. T h o r n i r L a t r o b e, bet praplėtė

Pav. 514. Anglijos bankas, Londone.

M r. W a l t e r 1852. m. Medinę kopulą pakeitė geležies betonu 1867. m. Dabar ji teikia tikrai grandiozaus vaizdo. Kapitolius, skirtas Jungtinių Valstybių kongresui, atitinka garbingam savo paskyrimui. Nepaprastų milžinų valstybej, kur viskas milžiniška, kaip tik pritinka ir architektūros gigantas.

Helenizmas ir Romantika Lietuvoj ir Latvijoj.

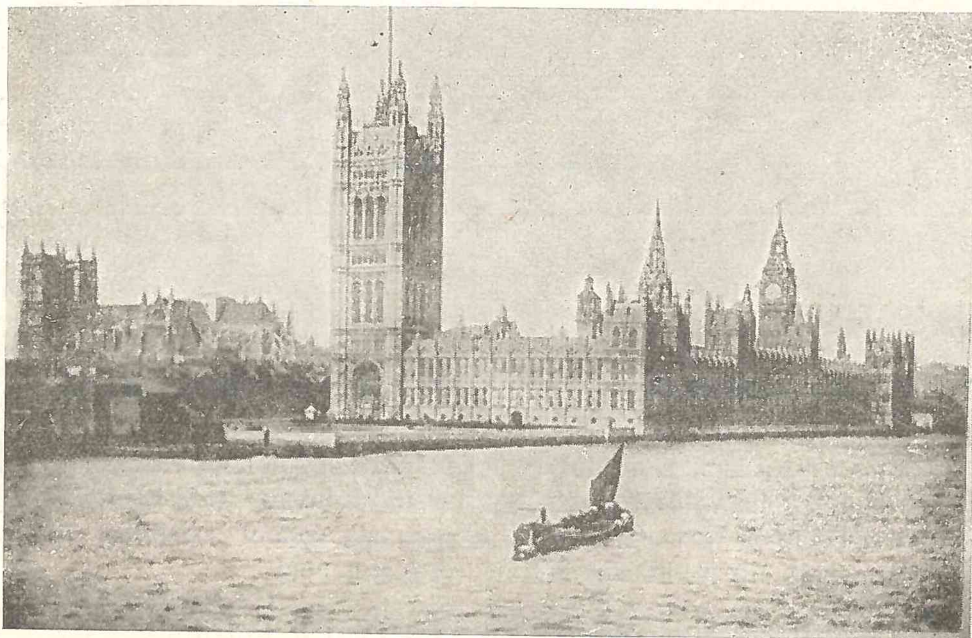
Napoleono karo žygis 1812. m. ir pirmasis lenkų sukilimas 1831. m. žymiai sustabdė Lietuvos statybą. Paėmus rusams visuomeninę architektūrą į savo rankas ir nuskurdus dvarininkams, įvyko ilga stagnacija meno srityje. Rusų valdžia žiūrėjo į Lietuvą pamotės akimis ir nemanė jos puošti šedevrais. Liaudžiai vargstant sunkiame baudžiavos junge, dvarininkai pasiliko vienintėliai statytojai, bet, apkarpius privilegijas, sunku jiems buvo beatsigauti. Ne tik palocių, bet ir bažnyčių niekas nebestatė. Baudžiauninkas džiaugės, pasitaisęs tinkamą bakužę, o apie šventyklas ir svajoti neišdrįso. Ponas gi, prispaustas sunkaus likimo, ramiai sedėjo, žiūrėdamas susirūpinęs į apsiniaukusį dangų. Numalšinę revoliuciją, rusai, keršydami dvarponiams ir dvasiškiems, dalyvavusiems sukilime,

ėmė konfiskuoti jų statytas bažnyčias. Vasario 5. d. 1832. m. gražiausią Lietuvos šventyklą Pažaislyje pavedė pravoslavams. Vos praslinkus aštuoneriems metams ir antroji Lietuvos perla, Vilniaus šv. Kazimiero katedra, turėjo pasiduoti jos likimui. Padarius taip „garbingą" pradžią, jau lengva buvo tęsti pragaištingas darbas, juk priekabių, norint, vis galima rasti. Jog tokiomis aplinkybėmis statyba klestėti negalėjo, suprantama savaime. Taigi architektūros kūrinių tame periode turime ieškoti ar prieš nelaimingąjį lenkmetį, ar, pagerėjus santykiams su valdžia, jo pabaigoje.

Kun. O. P. 1823. m. atstatė jau apgriuvusią vyskupo Jurgio Tiškevičiaus 1632. m. statytą Žemaičių Kalvarijos bažnyčią. Nors jos architektūra nepasižymi ypatingu grožiu, tačiau ji mums brangi savo garsiais visoj Lietuvoj atlaidais.

Subate (dabar Latvijoj) grapas Mykolas Zyberkas 1831. m. pabaigė savo patrono šv. Mykolo bažnyčią. Stovėdama ant ežero kranto, ji teikia labai vaizdingo reginio.

Šio laikmečio pabaigoje aptinkame gana įdomią bažnyčią Vidiškėse (žiūr. pav. 518), pabaigtą 1853. m. Ji turi graikų templio išvaizdą. Šešios dorinės tvar-

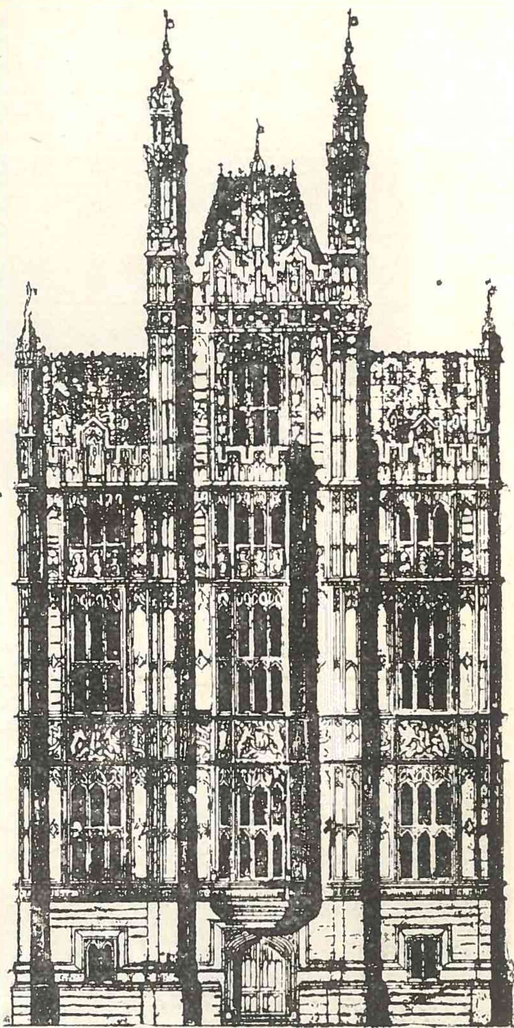

Pav. 515. Anglijos parlamentas, Londone.

kos kolonos remia gana plokščią pažiobę. Ties jomis matome tiek pat ir tos pačios tvarkos piliastrų, tarp kurių įtaisyti langai. Neturėdama bokšto, ji gyvai primena helenų šventyklą ir visa krikščionybė iš oro apsireiškia kryžiumi ant pažiobės. Jog stabmeldžių šventnamiai netinka mūsų apeigoms, teko jau ne kartą mums pabrėžti. Bažnyčia be bokšto vis keista rodos ir, nuėmus kryžių, galima ji palaikyti kinematografu. Vis delto graikiškam stiliui neturime teisės dėti bokšto. Būtų tai lygu įžeisti stilius, kadangi graikai ant savo templių bokštų niekados nedėjo. Atėnų Vėjų bokštas (žiūr. pav. 24) nieko bendra su mūsų bokštais

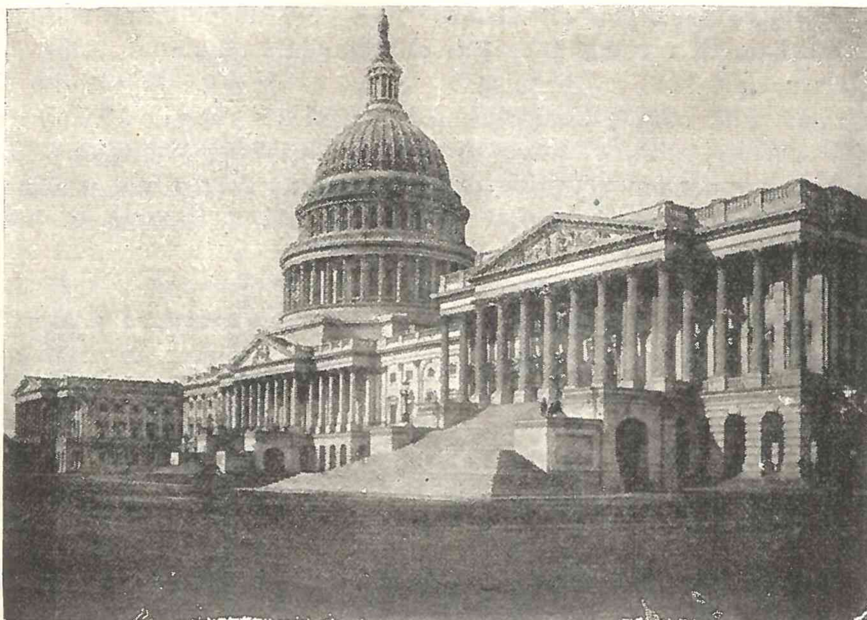
neturėjo, nes buvo pastatytas ant žemės. Jis galėtų tik pateisinti statomas atskirai varpines, kaip tai matome šalia Vilniaus katedros (žiūr. pav. 453).

Tais pačiais 1853. m. pabaigė ir Rietavo šv. Mykolo bažnyčią (žiūr. pav. 519) statytą kunigaikščio Ireneaus Oginskio lėšomis. Ji turi grynai romaninį stilių ir gyvai primena viduramžių šventyklas. Du lieknu bokštu, augšta kopula ant kryžmos, plokščias stogas ir rato langai skersinėse navose teikia jai lengvumo ir gražiai pabrėžia vertikalizmą. Senovės to stiliaus bažnyčios savo masivumu primindamos tvirtoves, mūsų laikais būtų perdaug rūškanos ir vieton pakelti dar prislėgtų dvasią. Stilius išlaikytas gana gerai. Bokšto langai sugrupuoti po du, viršutiniame gi augšte po tris, ir susieti kolonomis. Aštuonkampė dviejų augštų kopula senovės pavyzdžiu dengta plokščiu šėtros stogu. Apsidose matome istorines galerijėles, po stogu gi lankų fryzą, ant kurio kopuloj dar aptinkame dantų gzimsą. Vidurinę navą dengia balno, bet šalines pulto stogai. Langų sugrupavimas bokštuose, kopuloj ir apsidose irgi istorinis.

Pav. 516. Anglijos parlamento upės fasados dalis.

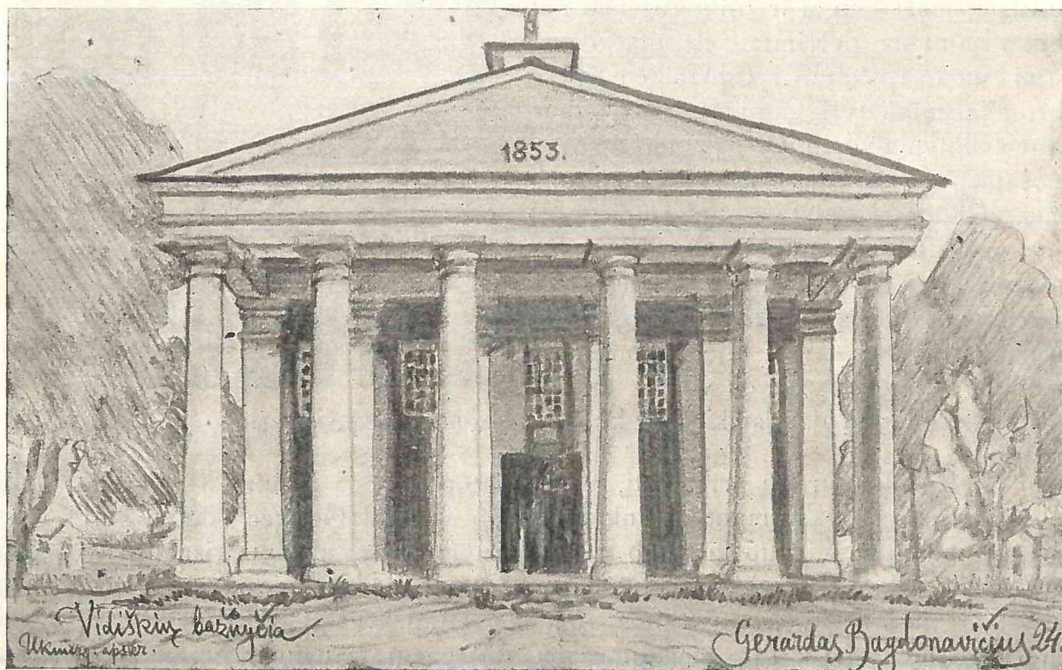
Vidus (žiūr. pav. 520) taip pat gerai vaizduoja viduramžius, bet palieka sunkesnį įspūdį. Tvirti pilioriai, stori karnizai, maži langai ir plikos sienos net Dievo namuose perrimtai išrodo, darydami juos rūškanus. Čia reikėjo polichromija minkštyti sunkios lytys, duodant šventyklai daugiau gyvumo ir papuošalų. Tai darydavo ir viduriniais amžiais. Cappella Palatina Palermoje, žavinti savo turtinga polichromija kiekvieną lankytoją, geriausiai apie tai liudyja. Tik prezbiterijoj aptinkame lengvesnes formas: kolonas, langų eilę, plonesnius profilius. Navų kryžiavos velvės krauklai (juostos) teikia dangai kiek tiek elegancijos.

Vis delto turime pripažinti, jog fundatorius gana laimingai pasirinko stilių savo bažnyčiai. Romantika tinkamesnio ir neturi. Gotikas dėliai geros medžiagos stokos ir klimato kietumo pas mus negalėjo pasirodyti visame savo grožyje ir gal del to pasisekimo neturėjo. Dabartiniame amžiuje ir visa Europa juo nebestato, vartodama šventykloms romaninį stilių. Taigi Rietavo bažnyčia pasidarė visai modernė ir drąsiai galime ją dėti šalia gražiausių ir geriausiai vykusių šventyklų Lietuvoj. Labai gaila, kad nepavyko sužinoti jos architektoriaus.

Pav. 517. Kapitolius, Vašingtone.

Iš pasaulinės architektūros reikia paminėti Komaro dvaro rumai Baisogaloje, pabaigti 1857. m. Visas trobesys klasikiškas nuo pamato iki pat viršūnės. Kada korpusas ir sparnai rodo grynai graikiškas lytis, rotunda, įstatyta fronto viduryje, primena Romos Panteoną. Tas mišinys heleniškų ir romiškų formų daro jį rimtą, majestotingą ir vaizdingą. Toksai klasikizmas visus patenkina. Nejauti

Pav. 518. Vidiškių bažnyčia, Lietuvoje.

Pav. 519 Rietavo bažnyčia.

Pav. 520. Rietavo bažnyčios vidus.

Pav. 521. Baisogalos dvaro frontas, Lietuvoje.

čia šalto stangumo nei nepaliečiamos išdidybės. Graikų kiltas prastumas, susijęs su romiečių puikumu, rodos, patiesia tiltą į naują pasaulį su visai kita kultūra, papročiais ir pažiūromis. Stovėdamas prieš palocių, anachronizmo visai nepastebi ir įsivaizdinti negali, kad čia būtų galėję gyventi senovės graikai bei romėnai. Taip temokėjo statyti tik renesansistai — antikės lytimis modernius rūmus.

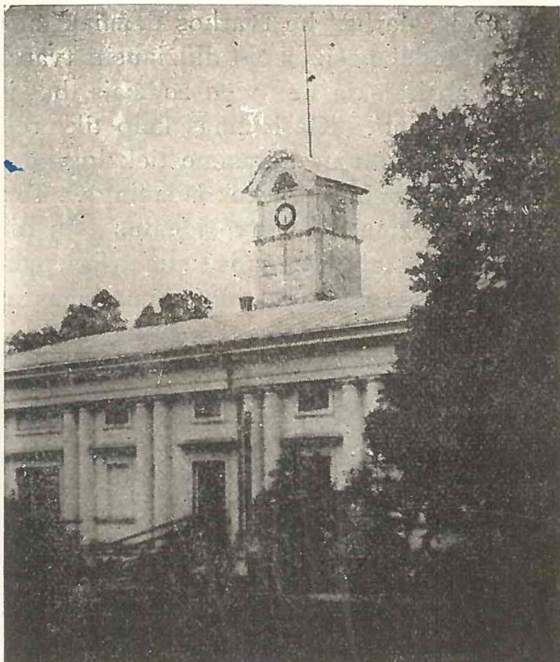
Iš priešakio palocius turi viduryje romišką rotundą, galuose gi rizalitus (žiūr. pav. 521), kurių priešakiniai langai pusapskriti, kaip ir rotundoj, bet šaliniai kertuotiniai. Matyti, sumanus architektorius, maišydamas romiškas su graikiškomis formomis, norėjęs ne tik paįvairinti frontą, bet ir duoti jam iškilmingumo ir gyvumo. Antros pusės fasada rodo tik heleniškas lytis (žiūr. pav. 522). Nors antro augšto langų stogeliai ir ne visai graikiški, kadangi graikai tevartojo tiesius, tačiau jie paimti iš jų templių pažiobės ir pagaminti helenų dvasioje. Prienamis ties rotunda, pastatytas vėliau dorinio peristilio pavidalu, duoda patogią terasą antram augštui. Vidus pasižymi stebėtinu prastumu. Prasčiau gyventi jau ir spartiečiai nebegalėjo. Iš viso didžiulio trobesio architektūros atžvilgiu tik trys bųstai verti paminėjimo, būtent: rotunda, laiptų halė ir valgomas kambarys. Pirmoji gyvai primena Šinkelio rotundą Berlyno Sename muzėjuje. Bene iš ten ir bus imtas pavyzdys. Apatiniame ir viršutiniame augšte matome apskritą salę, apstatytą dorine kolonada, kuri antrame augšte remia trečiojo augšto galeriją, jungiančią juodu į vieną labai augštą salę, skirtą šokiams. Laiptų halę ir valgomą salę puošia puikia ąžuolo buazerija. Ant laiptų galų kadaise stovėjusios Adomo ir Ievos statulos, bet dievobaiminga

Pav. 522. Baisogalos dvaro užpakalinė fasada, Lietuvoje.

savininkė, bijodama, kad jų nuogumas nepakenktų nekaltybei, jas nepasigailėdama pašalinusi.

Palociaus stiliui pritaikinti ir ūkio trobesiai, pastatyti iš abiejų jo šalių dorine tvarka. Kairysis papuoštas laikrodžio bokšteliu (žiūr. pav. 523). Be to jis visai panašus antrajam. Miestelyje ties palociumi stovėjo prieš karą dabar nudegęs paštas, perdirbtas iš smuklės klasikintu stiliumi. Iš rotundos galerijos pro dvaro alėją jis davė gana gražų vaizdą. Net dabar likusieji mūrai maloniai paįvairina reginį. Nuostabu, kad ir jo rūsis, tebestovįs ir šiandieną antroj gatvės pusėj, rodo grynai klasikiškas lytis.

Pav. 523. Baisogalos dvaro ūkio trobesys su laikrodžio bokšteliu, Lietuvoje.

Kaip turi nustebti svetimšalis, aptikęs Lietuvos gilumoj Atėnų Akropolį! Visai kitas sąlygas aptinkame Latvijoj. Čia rusų valdžia ne tik nemanė varžyti dvarininkų, bet davė jiems dar įvairių privilegijų. Sumanūs baronai, jausdami valdžios nusistatymą prieš baudžiavą, žymiai anksčiau paliuosavo valstiečius, kaip kituose imperijos kraštuose. Tuo jie gerokai pasipelnė, kadangi, nevaržomi jokiais įstatymais, patys nustatė naujosios tvarkos sąlygas. Jau 1817. m. davę baudžiauninkams asmens laisvę, 1835. leidžia jiems permainyti vietas, 1845. pakeičia darbą pinigais, gale 1865. m. priskiria žemės nuosavybėn. Buvo tai gana pelningas verslas.

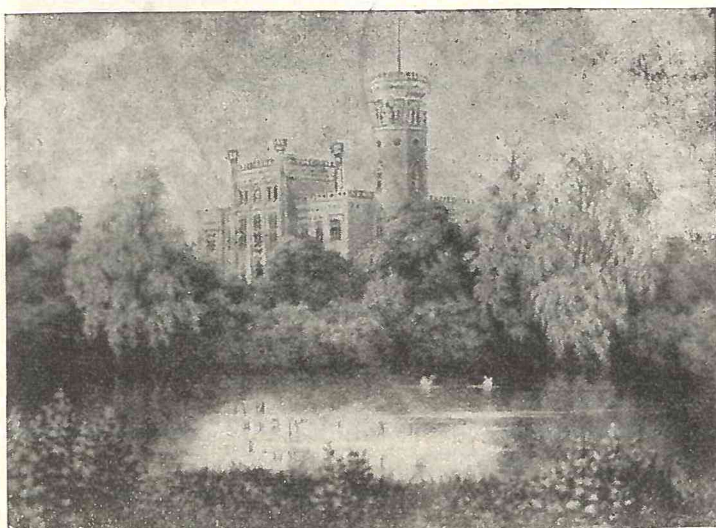
Laisvė ir gerovė nepaliko be įtakos architektūrai. Jai klestėti nemaž padėjo pačių statytojų savotiškas būdas. Reikia žinoti, jog Kuršo baronas buvo labai darbštus ir praktingas ir ne be reikalo jo ūkį rusų valdžia statė pavyzdin visai imperijai. Tas darbštumas tačiau nekliudė pramogų ir iškilmių pomėgio. Medžioklė, nuolatinės puotos, santykiai su augštais valdininkais ir galingojo caro dvarų gamino ir stiprino pui-

Pav. 524. Cenes dvaro rūmas, Latvijoje.

ikos reprezentacijos troškulį. Jei klasikinės senovės gyvenimo programą nustatė priežodis „Ora et labora“, tai barono palydovai buvo darbas ir pasilinksminimai. Ta jų nuotaika turėjo būtinai atsiliepti ir statybos kūriniuose, tikriausiai vaizduojančiuose tautos kultūrą. Nenuostabu, jei juose matome įkūnytus darbo ir reprezentacijos idealus.

Deja, darbas be tvarkos dažniausiai esti bergždžias. Tai žinojo Latvijos baronai ir todel pasižymėjo didžiausiu tvarkingumu. Kadangi žmogaus būdas ir nuotaika apsireiškia ne vien žodžiais, bet ir jo padaruose, tai ir statyba turėjo jiems prisitaikinti. Klasicizmas kaip tik reiškia tvarką ir nuoseklumą. Nė viename kitame stiliuje nerasime tiek logikos ir simetrijos, kaip klasikiniame. Simetrija gi tiesioginis tvarkos išdavinys. Todel praktingieji baronai ją taip augštai statė ir klasicizme rado savo idealus Jų pilys ir palociai taip simetringi, kad ir norėdami nepastebėsime juose simetrijos paklaidos. Jų nuomone visas rūmas turėjo vienu akies mirksniu būti apmatomas ir aiškus. Simetrijoj jie matė geriausį akstiną ūkio ir veikimo tvarkai. Valdydami kraštą, jie buvo net išleidę įsakymą, kad ir visi piliečiai, statydami namus, prisilaikytų simetrijos. Ne tik fasada, bet ir kaminai privalėjo būti simetringai sutvarkyti. Ir šiandieną senuose namuose aptinkame po stogais kaiminus vadus (Schleppschornsteine), tarpininkaujančius tarp pečių ir įstatais sutvarkytų kaiminų.

Pav. 525. Vec - Auces dvaro rūmas, Latvijoje.

Be to, rūmai turėjo atatikti viešai reprezentacijai ir patogiam gyvenimui. Todel baronai daugiausia pamėgo puikiausį klasikizmo laipsnį — e m p i r ą, į kurį įpynė ir vokiškų motyvų. Tuo tada stiliumi ir pasižymi Latvijos statyba helenizmo ir romantikos laikais. Jį randame (G r o s s-D s e l d e n o) (Liel-Dzeldene), P o s t e n d e n o (Postende), S t a l g e n o, Z e n n h o f o (Cenes muiža) — (žiūr. pav. 524.). Nogalleno (Nogale), Wirginalleno (Vergales m.), Grünhofo (Zalenieki), Zentenes ir kitose pilyse. Miestuose jis dar tankiau užeinamas, nors daug prastesnėj išvaizdoj. Juo daugiau kuriame mieste gyveno vokiečių, tuo gausiau ten empirinių namų. M i n t a u j o j e, kur baronai turėjo savo žiemos palocius ir jų įtaka buvo žymesnė, empirą aptinkame net mediniuose namuose.

Šalia empiro Latvijoj, nors retkarčiais, sutinkame ir vidurinių amžių stilius. Kai kuriems klasicizmas pasirodė persausas ir šaltas ir jie grįžo į tradicinį gotiką. Gražiausius jo tipus aptinkame E d o l ė s (Edwahlen) ir Vėc-Aucės (Alt-

Autz) pilyse (žiūr. pav. 525). Jie rodo angliškojo gotiko, vadinamo T u d o r stiliumi, lytis ir motyvus. Kaip empire matome pavyzdingiausią simetriją, taip čia, priešingai, jos rūpestingai vengiama. Jei ten viešpatauja sausas protas, čia veikia fantazija. Tokios pilys savo sutvarkymo įvairumu, bokštų ir stogų pinaklais*) stovėdamos paežerėje ar prie didelio tvenkinio, parko fone, teikia tikrai vaizdingo reginio, žadindamos laimingųjų viduramžių vaizdus.

Bažnytinė architektūre šiame periode visai neįdomi. Tiesa, mūsų laikotarpyje pastatyta apie 50 naujų protestantų bažnyčių, bet nė viena neturi estetinės vertės. Jųjų dauguma rodo bidermejerį (sermėgių stilių) ir tik keletas papuošta antikės kolonomis bei piliastrais. Nebent paminėtumė čia V e n t s p i l ė s l a t v i ų b a ž n y č i ą, s t a t y t ą caro Pauliaus stiliumi, kurs nėra kas kita, kaip empiras savotiškai perdirbtas. Taigi ne „oro et labora“, bet „laboremus et gaudeamus!“

*) Svetimus žodžius žiūrėk žodinėlyje.

NAUJAUSIS LAIKMETIS.

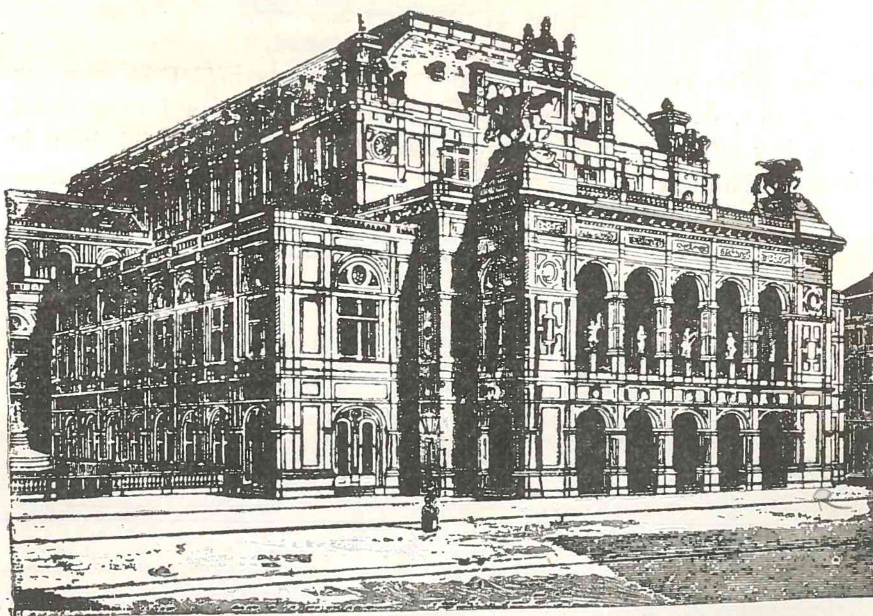
1850 — 1927.

Naujausis laikmetis.

1850—1927.

Nuo 1850. m. architektūra, neturėdama savo stiliaus, pakartojo, kaip ir praeitame periode, istorinius stilius ar pasiliko visai be stiliaus, ieškodama naujo statymo būdo, kurs ilgainiui pradeda vystytis ir duoda vilties netrukus, kaip vėliau pamatysime, susilaukti tikrai naujos architektūros.

Šio laikmečio architektoriai pasižymi geresniu viduramžių stilių supratimu. Kada seniau statytojai iš jų skolino tik išorinę išvaizdą, dabar mėgina įsigilinti į

Pav. 526. Vienos Opera.

jų dvasią ir konstrukcijos dėsnius. Visai jiems tai pavykti negalėjo, kadangi dabartinis statytojas negali taip atsimainyti ir atgimti, kad jaustų savyje viduramžių idealus, tačiau jis atvaizdavo gana veikliai senąją architektūrą ir davė mums daug įdomių „stilinių“ pastatų. Kai kurie net papuošė juos senąja plastika ir dar tikriau atstatė jau pamirštus amžius. Deja, tuo nutolo nuo modernios kultūros

dvasios ir jų kūriniai pasidarė tautai visai svetimi. Kiti mėgino toliau išvystyti ir perdirbti viduramžių stilius, pav. gotikui įkvėpdami renesanso bei baroko dvasią. Tai buvo pažanga, kurios nepastebėti negalime. Tik, nelaimei, praeito šimtmečio pabaigoje gotikas išėjo iš mados ir dabar jau retai kas juo bestato.

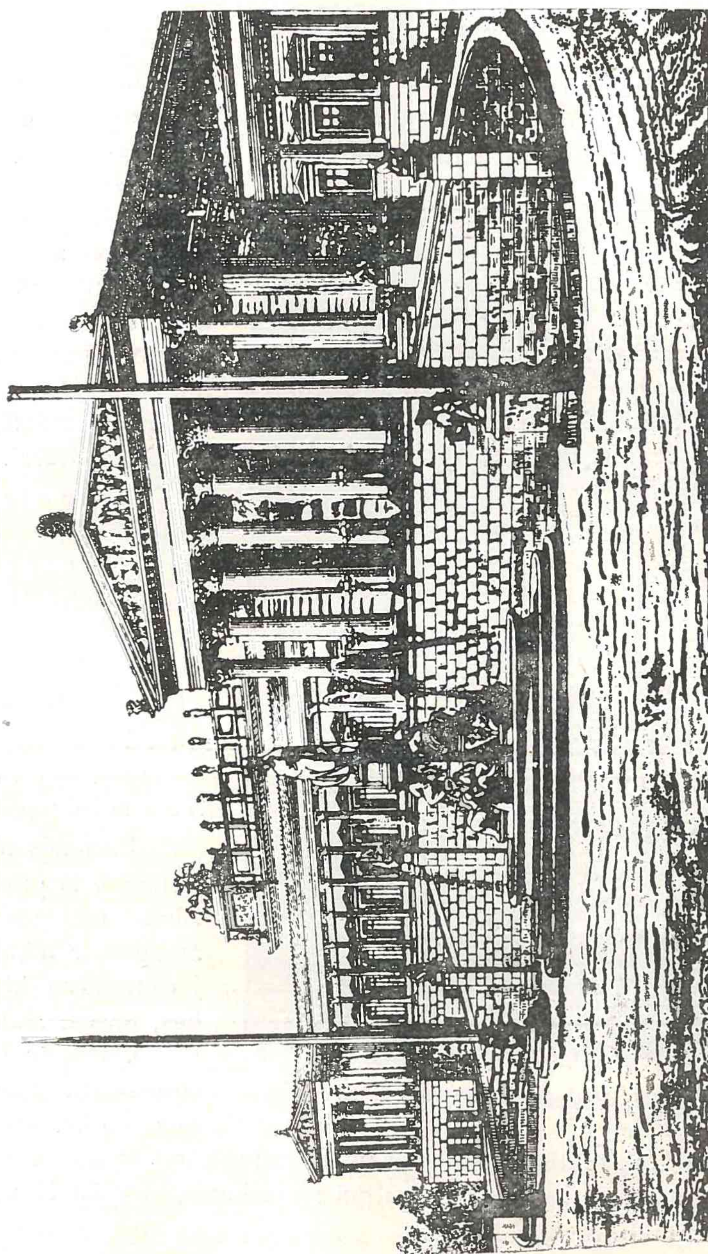
Pav. 527. Vienos Rotužė.

Geriau išliko renesansas. Atgimimo laikmetis arčiau stovėjo moderniam statytojui ir todel, duodamas renesansui baroko erdvingą konstrukciją, jis davė tikrai įdomių ir puikių rūmų, tinkamų, taip gerai reprezentacijai, kaip ir viešiems susirinkimams. Nenuostabu, jei monumentalėj architektūroj pastaraisiais laikais

Pav. 528. Vienos Parlamentas.

susilaukėme geriausių vaisių tame stiliuje. Bažnytinė architektūra, atsisakiusi nuo gotiko, iš viduramžių paturėjo tik romaninį stilių. Ypač protestantai rodė jam predilekciją. Dvidešimtame amžiuje aptinkame jau ir modernias šventyklas. Pasirodė, kad Bažnyčia nesibijo ir modernizmo.

Pav. 529. Minervos šulinys, Vienoje.

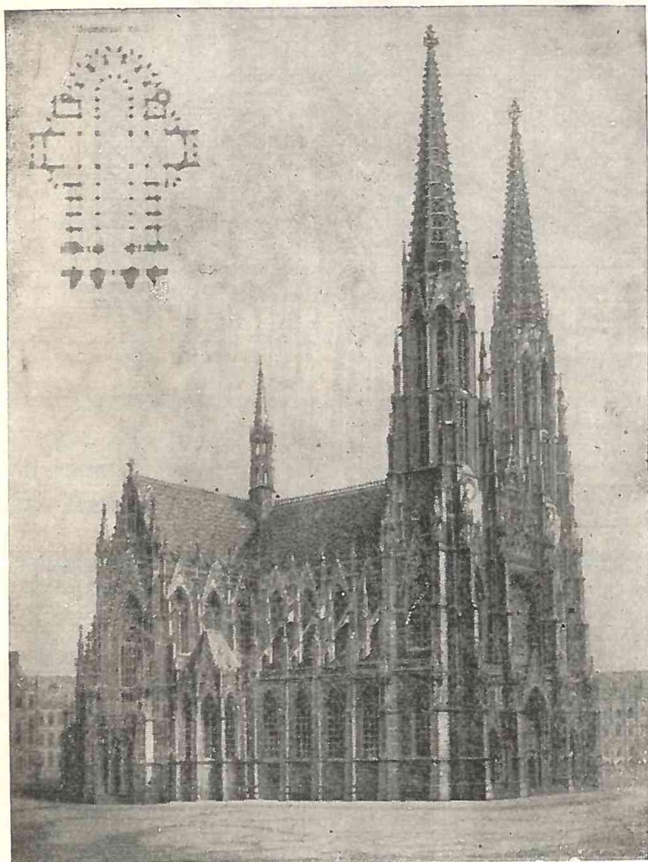
Kurs statymo būdas gaus viršų ateityje, sunku dabar pasakyti. Viena tik galime drąsiai tvirtinti, jog modernės pėdsakų nebenulygins nei helenistai, nei romantikai, nes pergiliai jau įleidė šaknis viso pasaulio statyboj. Nauja medžiaga,

be abejo, ims viršų ir geležies, stiklo ir betono laikmetis, jei ne visai atmainys, tai nors žymiai perdirbs senosios architektūros dėsnius.

Monumentai.

Istorinių stilių pakartojimas.

Vokiečių gyvenamuose kraštuose pastaraisiais laikais pastatė tiek įdomių ir puikių rūmų, kad jų statyba pelno pirmutinę vietą visuotinėj meno istorijoj. Ypač jų sostinės pasipuošė naujais pastatais. Viena pasidarė net architektūros pavyzdžiu. Kalba jau apie Vienos stilių (Wiener Stil), žavėjantį savo linksmomis, traupomis lytimis ir monumentalia išvaizda, nors jis nėra kas kita, kaip sumanus istorinių stilių pakartojimas ir prisitaikinimas moderniai kultūrai.

Pav. 530. Votivkirche, Vienoje.

Vienoje veikė didžiausi vokiečių architektoriai: Gottfried Semper (1803—1879), Theophilus Hansen (1813—1891), Heinrich Ferstel (1828—1883), Karl von Hasenauer (1833—1894), ir Friedrich Schmidt (gim. 1825).

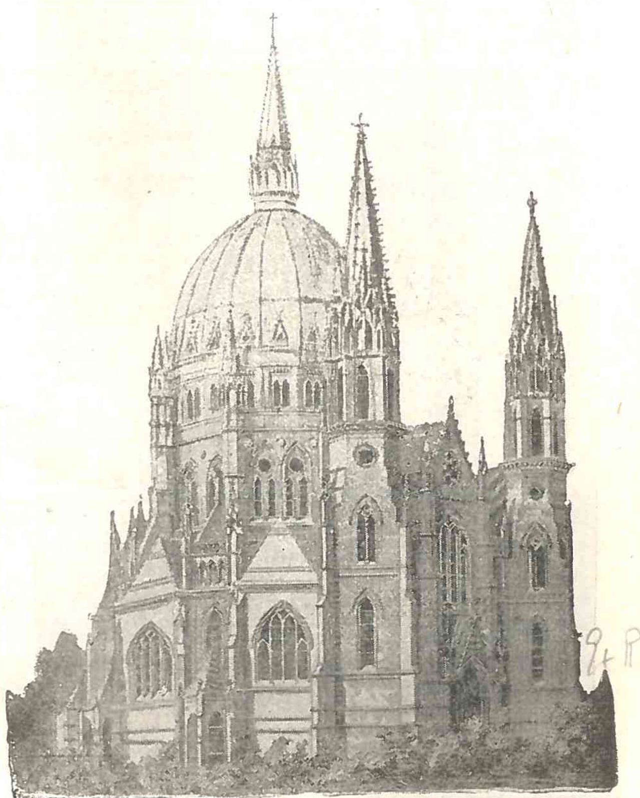
Pirmasis mums jau pažįstamas iš praeito periodo. Buvo tai stačiai genialus žmogus ir labai mokslintas. Jis studiavo klasikines kalbas, teises, matematiką, istoriją, klasikinę senovę ir architektūrą, apkeliavo Graikiją, Italiją, Siciliją, pietinę Prancūziją; buvo architektūros profesorius Drezdene ir Cüriche ir gale tapo pakviestas Vienon, iš kurios išėjęs dėliai silpnos sveikatos, nuvyko Romon, kur ir pasimirė 1879. m.

Hansenas, kaip ir Semperas, buvo įsitikinęs helenistas. Gimęs Kopenhagene, 1846. m. atvyko Vienon, pabuvęs pirma pas savo brolį Hansą Atėnuose, kur gerai ištyrė graikų architektūrą. Jis turėjo teisų ir tiesų charakterį ir todel jo veikalai pasižymi prakilniu idealizmu.

Ferstelis turėjo įgimtą talentą ir mokėjo patikti. Ne be reikalo Dr. A. Kuhn vadina jį „Liebling der Grazien und Musen". Gražus, linksmas ir gausiai apdovanotas gyva fantazija, jis pasižymėjo visose meno šakose: rašė, piešė, tapė ir koncertavo. Todel ir rado daug gerų draugų ir galingų globėjų. Jo garsus kūrinys „Votivkirche" padarė jį nemirtingą ir giliai įrašė jo vardą meno istorijoj.

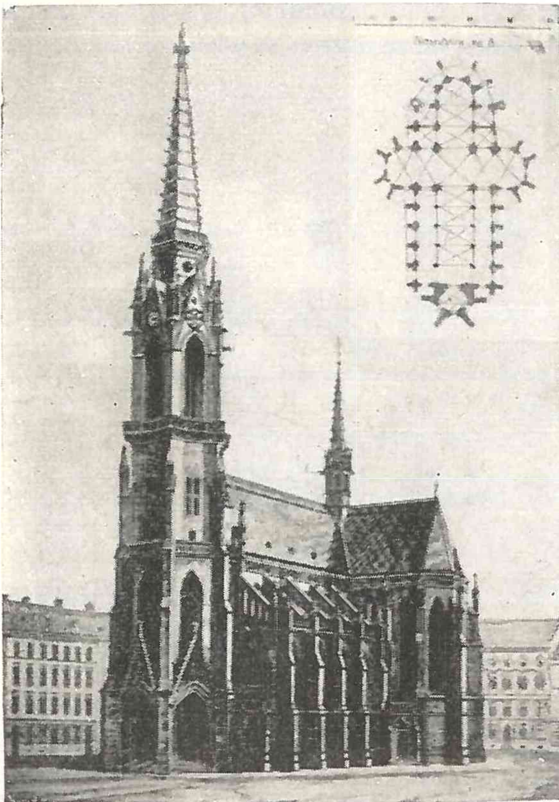
Hasenaueras nebuvo taip visų mylimas, bet talento ne mažiau turėjo už Ferstelį. Ir jis kaip Ferstelis buvo tikras Vienos vaikas. Ten pat gimęs, augęs ir veikęs. Deja, žemiečiai ir amžininkai nemokėjo kaip reikiant įvertinti jo talento ir jis buvo priverstas pasikviesti talkon Semperą.

Schmidtas mokinos Stuttgarto politechnikume, buvo profesorius Mailando, o paskui Vienos akademijoj. Kaip Semperas ir Hansenas mėgo helenizmą, Ferstelis ir Hasenaueras renesansą, lygiai Schmidtas gotiką. Tuo stiliumi jis kūrė tikrus šedevrus.

Pav. 531. Fünfhauso bažnyčia, Vienoje.

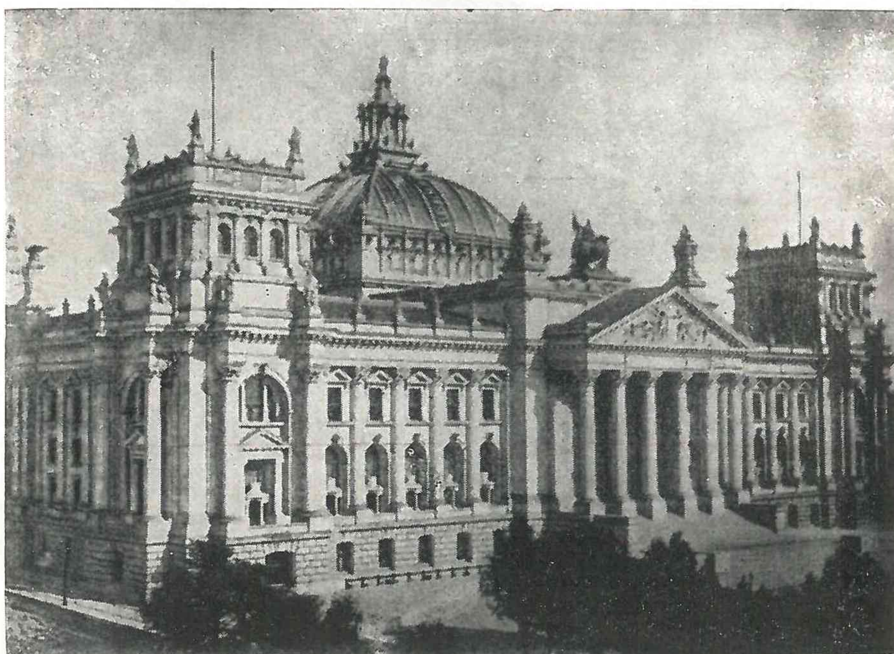
Paliepus ciesoriui Francui Juozapui, 1857. m. nugriovė miesto mūro sienas, kadaise reikalingas apsiginti, bet dabar, persimainius karo taktikai, tik nemaloniai užkreikiančius gražią sostinę. Jų vietoj sumanė pravesti gatvę ir pavadino ją Žiedo gatve (Ringstrasse), kadangi lygu žiedas apsuka senąjį miestą. Būdama labai ilga, ji gavo įvairius žiedo vardus, kaip va: Schotten-Ring, Francens - Ring, Opern-Ring, Park - Ring ir t. t. Ji greitu laiku pasipuošė puikiausiais pastatais ir dabar laikoma gražiausia pasaulio gatve ir tai jau minėtųjų ir kitų talentingų menininkų dėka. Daugiausia aptinkame ten renesansinių rūmų, bet netrūksta ir kitų stilių. Maž ne visi jie šedevrai. Tarp daug kitų paimkime tik keletą įdomiausių. Jųjų geriausieji spiečiasi apie ciesoriaus palocių Burg-, Franzens- ir Opern-Ringe. Pirmiausia turime paminėti patį palocių, statytą įvairiais laikais, bet turintį ir naujų dalių, pav. šiaurės portalą, gražų Hasenauero kūrinį. Jam priešais aptinkame du muzėju — K. K. Historisches- ir K. K. Kunsthistorisches Muzeum. Abu visai panašu vienas antram. Tai pailgi keturkampiai rūmai su iškištu viduryje rizalitu, papuoštu kopula, kuri, deja, neišlaiko kritikos, kadangi išlenda stačiai iš stogo be jokių ryšių su aplinkine architektūra.

Juos statė 1872—1889 renesanso lytimis Sempero ir Hasenauero planais.— Šalia ciesoriaus dvaro, bet jau Franzensringe, stovi K. Rūmo Teatras — Hofburgtheater — tų pačių architektorių planais ir taip pat renesansu statytas ir 1889. m. pabaigtas. Tai vienas puikiausių naujosios Vienos architektūros pastatų. Vidurinis jo korpusas pasibaigia pusračiu, bet abu sparnu iš šalių kertuotiniai. Juose patalpino laiptus nepaprastai puikia architektūra. Teatro portalas išlenda iš segmento kertuotiniu rizalitu. Matyti, Semperas, būdamas uolus helenistas, tyčia norėjęs perkirsti cirkelio liniją. Puiki architektūra, papuošta turtinga plastika ir gausiais ornamentais, teikia be galo malonaus ir gražaus vaizdo.— Teatrui priešais už rotužės aikštės matome Schmidto genialų kūrinį — Rotužę (Rathaus), statytą 1873—1883 gotiniu stiliumi. Ji užima dviejų hektarų plotą ir turi net septynius kiemus, kurių didžiausis apvestas arkadomis. Vidurinis kiek tiek iškištas rizalitas papuoštas vienu 100 m. augštu ir keturiais žemesniais bokštais (žiūr. pav. 527). Visas rūmas horizontaliai suskaidytas gzimsais. To renesansinių ir gotinių elementų mišinio priežastį paaiškina mums patsai architektorius, pareikšdamas, jog norėjęs stiliais pažymėti vokiečių jėgą ir italų lipšnumą bei laisvę ir pamėginęs juos sutuokti. Reikia pripažinti, kad ta kombinacija geriau veikia negu vienas gotikas, varginąs žiūrėtoją savo griežta logika.— Iš abiejų rotužės aikštės galų aptinkame du labai įdomiu Vienos pastatu, būtent, parlamentą ir universitetą. Pirmąjį — Reichstagsgebäude — pastatė Hansenas graikų stiliumi 1873—1883 (žiūr. pav. 528). Čia helenizmas apsireiškia savo gražiausia puse. Ilgas vieno augšto rūmas, stovįs ant stereobato (graikų šventnamiąms dažniausiai vartojamo pomūrio), suskaidytas trimis rizalitais graikų templio išvaizda. Į vidurinį veda plentas su rampomis, prieš kurias matome Minervos šulinį (žiūr. pav. 529). Rūmų padalinimas pavyzdingiausis. Didžiuoju portiku ties fontana įeiname į atriumą, už kurio matome puikų peristilį (kolonomis apstatytą erdvę). Iš peristilio šonų eina durys į posėdžių sales. Visur aptinkame praktingą santvarką, labai tinkamą reprezentacijai ir iškilmėms. Parlamento rūmai įrodė pasauliui, jog senasis graikų stilius dar nenustojo savo grožio ir gracijos. Tačiau užginčyti negalima, jog jis mūsų laikais

Pav. 532. Weissgärberno bažnyčia, Vienoje.

visgi anachronizmas. Ir patys vieniečiai juo nepatenkinti. Iš tikrųjų, jo vaizdas ne visai harmonizuoja su linksmais apylinkės pastatais. Kur kas malonesnį įspudį palieka U n i v e r s i t e t a s statytas Ferstelio 1873—1884 augštuoju renesansu. Tai milžinas, pasižymįs majestotu ir gracija. Jo fasadoj tiek puikių, gražiai sutaikintų tonų, kad galime ją drąsiai pavadinti architektūros simfonija. Ties viduriniu korpusu aptinkame gracingą dviejų augštų prienamį su lodžiomis. Kerčių paviljonai išsivysto į rimtus rizalitus. Mūro įtraukos ir išlaidos maloniai paįvairina visą trobesį, kurs be to būtų perilgas ir nuobodus. Stoguose ta pati simfonija. Kiemas apvestas puikia arkada, o laiptai tai jau tikra poezija.— Iš universiteto gatvės Maksimiliono aikštėj matome dailiąją „V o t i v k i r c h e" to paties Ferstelio 1856 — 1879 statyta. Žiūr. pav. 530. Tai tikra viduramžių giesmė. Ji rodos nestatyta, bet lieta ir architektūros vijoklėmis apipinta. Jaunutis

Pav. 533. Vokietijos Parlamentas, Berlyne.

Ferstelis (turėjęs tada vos 27 m. amžiaus) iš karto išaugo genijum ir tarp trukšmingų aplauzų užsidėjo nemirtingos garbės vainiką. Bažnyčios pamatas rodo prancūzų tvarką: koplyčių vainiką apie chorą ir skersinę navą. Sumani konstrukcija ir ornamentų gausumas, ypač fronte ir skersinėj navoj, susilieja į vieną puikią harmoniją, atsiliepiančią maloniu aidu kiauruose bokštų šalmuose. Visas pastatas palieka malonų ir linksmą įspūdį ir geriausiai atatinka vieniečių linksmai nuotaikai. Čia senuose rūbuose matome naują dabarties dvasią. Nenuostabu, jei Ferstelio projektas nugalėjo 74 konkurentus ir visi kritikai pripažino jam pirmenybę. Viduramžių lytis taip panaudoti moderniai architektūrai tegalėjo tikras genijus.— Pabuvojęs Italijoj, Ferstelis atsisakė nuo gotiko ir ėmė statyti renesansu.

Jog jam Italijos stilius ne blogiau sekėsi, matėme, apžiūrėdami universitetą. Tą patį gabumą parodė, statydamas Meno ir Pramonės Muzėjų — Muzeum für Kunst und Industrie — augštuoju renesansu. Jo rūškaną plytų medžiagą minkština grafitto fryzai, majolikos medaljonai ir spalvoti intarpai. Kiemo arkados,

Pav. 534. Berlyno protestantų katedra.

einančios dviem augštais, gyvai primena Florencijos pastatus, teikdamos monumentaliam trobesiui gracijos ir lengvumo.

Prieš apleisdami Ringą, pažvelgkime dar į puikiąją Vienos Operą, statytą van der Nüll'o ir Siccardsburg'o 1861-1869. m. prancūzų renesansu (žiūr. pav. 526). Iš oro ir viduje ji nustebina dailiais architaktoniniais detaliais, gausia plastika ir tapyba. Joje tilpsta 3000 žiūrėtojų ir aptinkame didžiausią pasaulyje sceną.

Fr. Schmidtas, garsusis rotužės architektorius, pastatė Naujojoj Vienoj keturias gotines bažnyčias, kurių įdomiausia bus parapijinė bažnyčia Fünfhauso priemestyje (žiūr. pav. 531). Čia matome centralinę aštuonkampę šventyklą, papuoštą gotinėmis lytimis. Ant jos pasikelia dviejų augštų kopula, pabaigta gotiniu bokšteliu. Portalas stovi tarp dviejų augštų bokštų. Dėliai lėšų stokos bažnyčios apačia palikta be ornamentų, bet viršus gana turtingas ir duoda iš visų pusių malonią ir gražią siluetą. Tai tikrai originalus darbas, kuriam pavyzdžių viduriniais amžiais nerandame. Čia renesanso konstrukcijos kombinacija

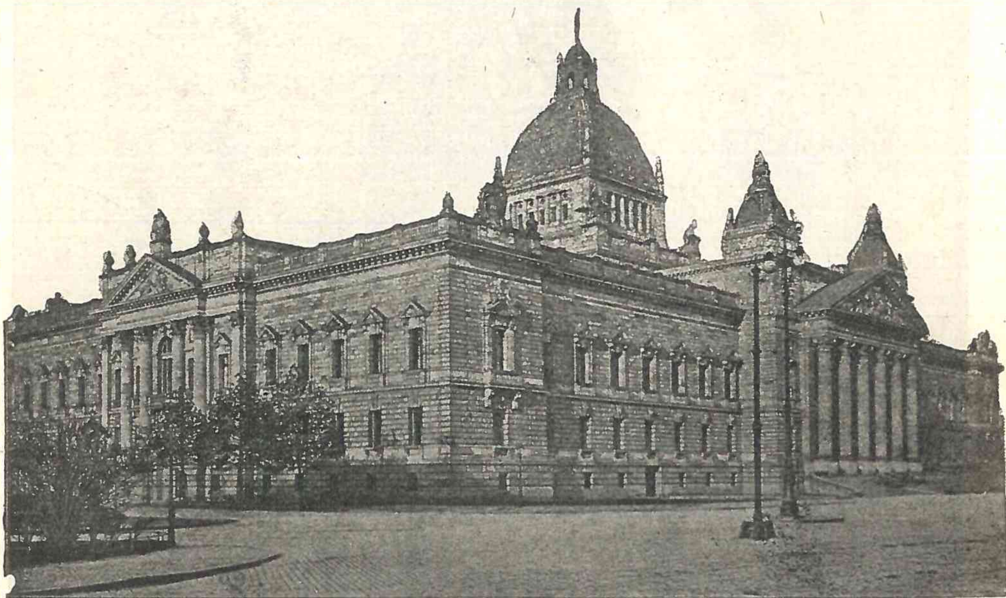
Pav. 535. Leipcigo rotužė.

su gotiko lytimis taip gražiai suskambinta, kad vienodai patenkina renesanso ir gotiko mėgėjus.

Schmidto savotiškumas lygiai apsireiškia ir io statytoj Weissgärberno (Vienos priemiesčio) bažnyčioj, turinčioj taip pat gotines lytis, nors ir jai pavyzdžio viduramžiuose nerasime (žiūr. pav. 532). Savo poligoniomis apsidomis primindama pareinio gotiką, ji tačiau nuo jo skiriasi ne tik išvaizdą, medžiaga ir kontrforsais, bet ir vidaus santvarka, rodančia linkmę į centralinį erdvės išvysty-

mą (žiūr. pamatą), ko vidurinių amžių šventyklos visados vengdavo. Originalus ir jos bokštas. Ant šešiakampio pamato jis turi halę, kuria pro tris duris einama į didįjį portalą, viršuje gi liekną, masyvų akmens šalmą.

Antroje Austrijos sostinėj Budapešte aptinkame labai įdomų trobesį gotiniu stiliumi. Tai seimo rūmai — Parlamentsgebäude — Emmericho Steindl'o (1839—1902) statyti. Jie užima 255 m. ilgio ir 123 m. pločio vietą ir stovi Dūnojaus krante. Upės fasada paįvairinta kerčių rizalitais, arkadomis ir didoku iškištu viduriniu rizalitu tarp dviejų bokštų su gražia lodžia antrame augšte. Ties juo pasikelia puiki kopula, pasibaigianti gotiniu bokšteliu. Magnatų ir atstovų salės pažymėtos iš oro augštais stogais, apstatytais keturiais bokštais. Deja, Steindlis mirė 1902. m. prieš pat pabaigdamas savo genialų kūrinį, pasidarbavęs be pertraukos devynerius metus.

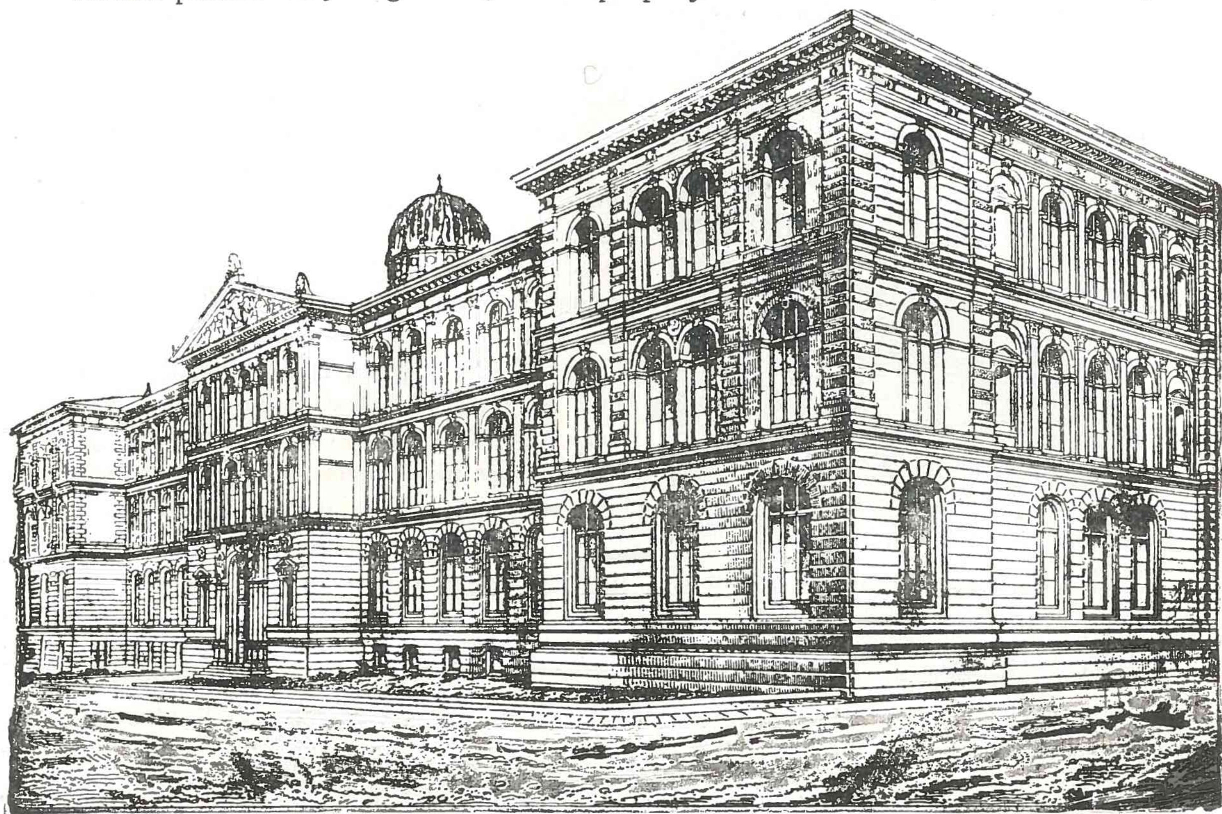

Pav. 536. Valstybinis teismas Leipcige.

Vokietijoj pastaraisiais laikais daug statė ir naujųjų amžių stiliais — vėlyvuoju renesansu bei baroku, — kuriuos jos architektoriai toliau išvystydami, geriau pritaikino dabarties kultūrai.

Berlynas pasipuošė dviem įdomiais renesanso pastatais, būtent parlamentu ir Rūmų katedra. Pirmąji statė Paulius Wallot (gim. 1846. m. Oppenheime). Pasimokinęs Hannovero politechnikume, Berlyno statybos akademijoj ir apkeliavęs Italiją mokslo tikslu, jis apsigyveno Frankfurte, kur vykusiais trobesiais žymiai pagražino miestą. Pasižymėjęs sumaniais projektais Drezdeno centraliniems kapams, Vienos Stepono tiltui, ypač gi Berlyno naujam parlamentui, tapo pakviestas Berlynan įvykinti savo sumanymo. Darbas pavyko kuo geriausiai. Parlamentas (žiūr. pav. 533) rodo didelį keturkampį rūmą dviem kie-

mais, stiklo kopula, keturiais kertiniais bokštais ir puikiu frontu graikų templio pavidalu. Vakarų fasada suskaidyta 3 4 kolonomis, bet likusios piliastrais. Rūmų padalinimas tikrai pavyzdingas. Oro laiptais įėję pro portalą į laiptų halę, tuojau pasikeliame į apvalią salę su išeigomis į kuluarus. Perėję rotundą, patenkame į didžiąją posėdžių salę, dengtą stiklo kopula ir gražiai vainikuojančią visą trobesį. Rytų portalas veda į kiemą, žiemių — skirtas atstovams, pietų gi publikai. Visur matome griežtą nuoseklumą ir gerai suprastą estetiką. Kertiniai bokštai, susieti baliustrada, visą kolosą riša į vieną neskiriamą trobesį, dižioji gi posėdžių salė koncentruoja seimo darbuotę ir lygu širdis savo gyslėmis ir gyslelėmis palaiko visą organizmą. Netaip pavyko katedra (der neue Dom).

Pav. 537. Politechnikumo rūmai, Stuttgarte.

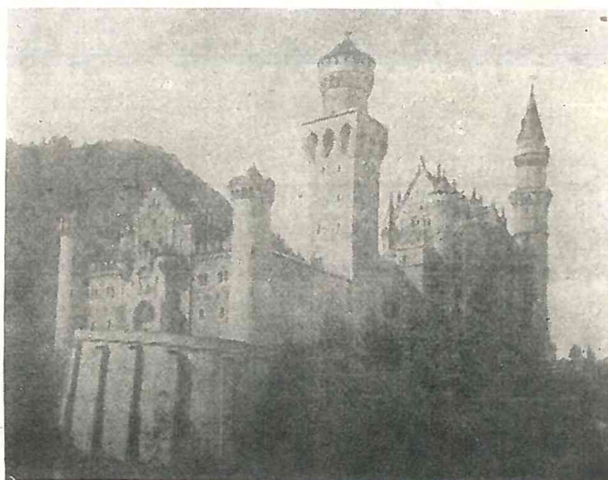
Žiūr. pav.534. Ją statė 1894—1905 Julius Raschdorff (gim.1823), Berlyno statybos akademijos profesorius, padedant sūnui Otonui (gim. 1854). Savo silueta ji panaši šv. Agnieškos bažnyčiai Romoje (žiūr. pav. 245), bet viduje pritaikinta liuterių pamaldoms ir padalinta į tris dalis. Viduryje, po kopula, aptinkame pamokslų bažnyčią, pietų pusėje — jungtuvių ir krikšto koplyčią, į šiaurę gi panteoną prūsų karaliams ir garsiems valstybės vyrams, po kuriuo randame kriptą Hohenzollernų giminei. Be to, katedra turi penkerius laiptus į emporus, visą eilę koplyčių, kambarį vargonininkui, zakristijas ir dar kitus kambarius. Pamokslų bažnyčia 82 m. augščio ir 41 m. pločio. Oro architektūra labai, jei ne perdaug, turtinga. Didžiulė kopula sustiprinta puikiai papuoštomis pastangomis ir apstaty-

ta keturiais kopulų bokštais. Fronto portalą puošia puiki nišė. Kolonų, piliastrų ir pažiobių be skaičiaus. Tai tikra K. Rūmų reprezentacijos bažnyčia. Daug turi gerų, bet gal daugiau peiktinų savumų. Peiktina jį jau delto, kad perdaug rodos katalikiškai ir netinka savo paskyrimui. Pamokslų bažnyčia peraugšta ir perstipri akustika neleidžia suprasti Dievo žodžio skelbėjo. Jos suskaidymas į visokias hales ir kambarius primena krautuvę, kas irgi nesutinka su bažnyčios paskyrimu. Patys berlyniečiai pašiepdami vadina ją Linksmojo sodno (Lustgarten) krautuve. „Pamokslų bažnyčios erdvė, rašo Gurlitt, turėdama 82 m. augštumo, visų mažiausia tinka pamokslams. Visur matyti, jog architektorius nežinojęs, kaip panaudoti perdidelę erdvę, jog milžiniškojo reprezentacijos trobesio sistemos negalima pritaikinti protestantų bažnyčios sistemai".

Pav. 538. Jėzaus širdies bažnyčia, Berlyne.

Tuo pačiu laiku (1899 — 1905) Hugo Licht pastatė vokiečių renesansu Leipcigo Rotužę (žiūr. pav. 535). Ji turi net penkias fasadas, kurių puikiausia iš pietų pusės. Už jos matome 100 m. augščio bokštą, kurį tik viršutinėj dalyje papuošia architektūros ornamentai. Visos fasados turi apačioj storą rustiką, viduryje plonesnę, viršum gi renesansuotas pažiobes. Šalia pietų fasados aptinkame du keturkampiu, bet pietų vakarų fasadoj du poligoniu bokštu. Vidus turi puikias reprezentacijos sales. — Leipcigas gali dar pasigirti puikiais Italijos renesanso rūmais. Tai Valstybinio teismo trobesys (Reichsgerichtsgebäude), statytas 1888—1895 Liudviko Hoffmann'o (gim. 1852). Žiūr. pav. 536. Jis užima didelį keturkampį plotą (126×76 m.) ir turi du kiemu. Viduryje pasikelia graži kopula ant keturkampio tambūro. Didysis frontas graikų templio pavidalu stovi tarp dviejų stambių bokštų, dengtų kopulų šalmais. Ant kopulos laternos matome milžinišką teisybės statulą. Mažasis frontas pasibaigia atika ir

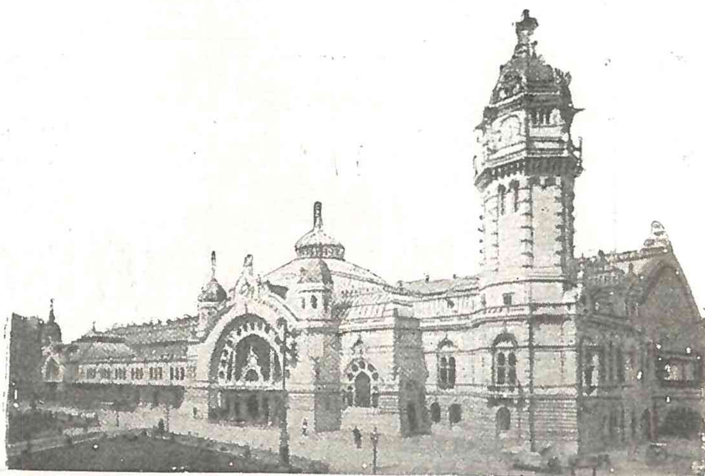

Pav. 539. Neuschwansteino pilis.

geriau pritinka trobesiui negu didysis. Rūmai turi iš viso tris vestibiulius, devynerius laiptus, vieną didelę halę, vienuoliką salių, 367 salonus bei kambarius.

M ü n c h e n e šalia renesansinių pastatų randame ir barokinių. T e i s y b ė s p a l o c i u s (Justizpalast), statytas F r i d r i k o T h i e r s c h (gim. 1852), duoda gražiausį jų pavyzdį. Jo organizmo išvystymas sudaro tokią nedalomą vienetą, jog jis rodos ne statytas, bet modeliu, o tas bei lipdytas. Nuostabu, kad jame niekur nematome kolonų ir tik retkarčiais piliastrus. Puikusis barokas taip juos mėgo, kad jų stoka tegalima išaiškinti gausesnio apšvietimo reikalais. Silpniausia rūmų dalis tai kopula, užkišta už stogų ir vargiai matoma.

S t u t t g a r t e tarp kitų renesansinių pastatų aptinkame gražius ir rimtus P o l i t e c h n i k u m o rūmus (žiūr. pav. 537), statytus J. von Egle's 1860—1864. traupu Italijos renesansu. Trys gerokai iškišti rizalitai dailiai paįvairina fronto fasadą. Maža kopula viršuj skirta observatorijos reikalams. Rūmo turtingiausia dalis vidurinis rizalitas. Panaudojant raudoną smilčių akmenį apatiniam augštui, geltoną gi viršutiniems, duota visam trobesiui gyvumo ir linksmos nuotaikos.

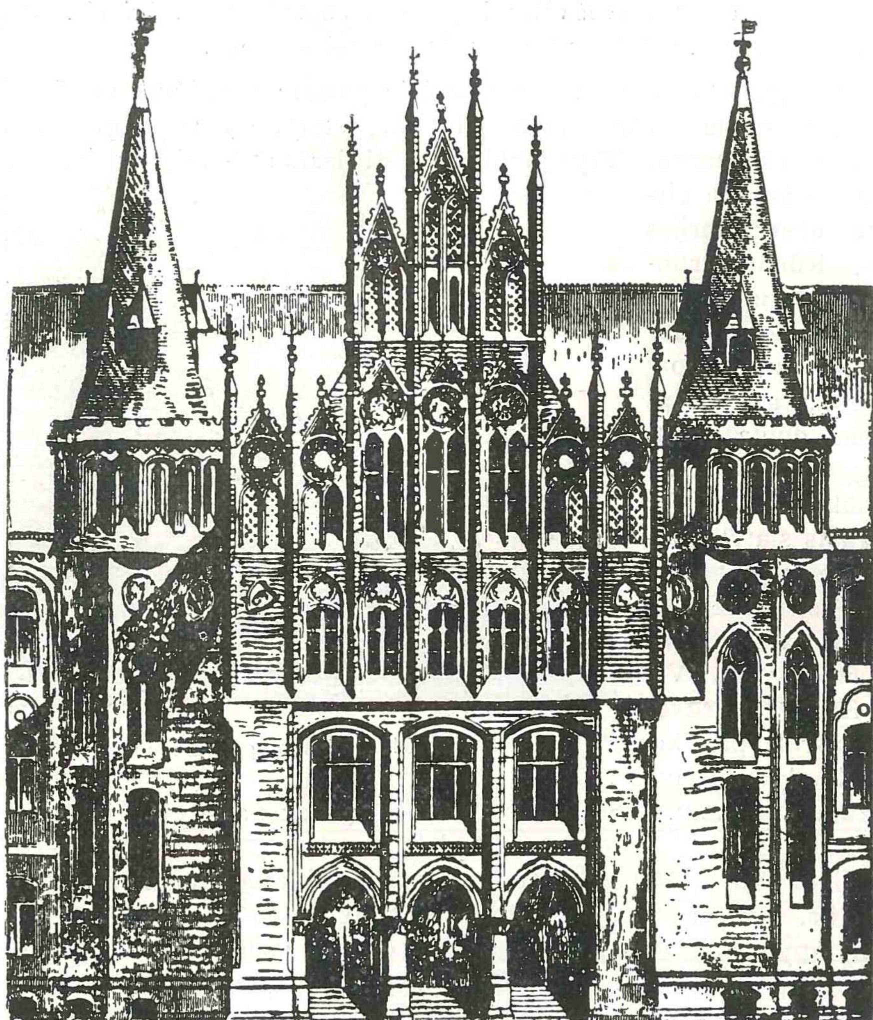

Pav. 540. Kolonijos geležinkelio stotis.

Nustojus statyti gotines bažnyčias praeito amžiaus pabaigoje, ėmė dažniau vartoti šventykloms romaninį stilių, ypač Vokietijoj. Kada jų erdvės sutvarkymas retai pavyko, išorinė architektūra davė gana vaizdingų grupių. Pastaraisiais laikais jų tiek pastatyta, jog ir žymesnių meno istorijoj paminėti negalima. Todel paimsime pavyzdin tik keletą plačiau žinomų. Geriausiai vaizduoja vidurinių amžių dvasią Müncheno š v. O n o s b a ž n y č i a, statyta G a b r i e l i a u s S e i d l 'i o (gim. 1848). Architektūra, plastika ir tapyba taip gyvai primena senovę, kad manytumei, jog ji ne dabar, bet prieš tūkstantį metų statyta. Taip pat gerai suprato senovę architektorius H o h l, pastatęs Berlyne J ė z a u s Š i r d i e s b a ž n y č i ą ankstyvuoju romaniniu stiliumi (žiūr. pav. 538). Ne jaunesnės lytis rodo ir žydų S i n a g o g a Düsseldorfe, labai vykęs profesoriaus K l e e s a t t el'i o kūrinys. Jos kopula ir bokštai kaip tik primena viduramžius.

Iš pasaulinės statybos romaniniu stililiumi paminėsime tik geriausiai pavykusias Bavarijos karaliaus Liudviko II. pilis „Neuschwanstein" (žiūr. pav. 539) ir „H o h e n s c h w a n g e n", J u r g i o D o l l m a n'o (1830—1859) statytas. Ne pro šalį bus gal parodyti ir Kolonijos geležinkelio stotį, kurią dauguma skaitytojų be abejo jau apžiūrėjo (žiūr. pav. 540).

Hildesheime aptinkame gražią gotinę gimnaziją — Gymnasium Andreanum —, statytą žinomo gotiko mėgėjo ir žinovo prof. K. W. Hase (1818—1902). Joje matome gerai suprastą, gryną viduramžių statybos būdą (žiūr. pav. 541). Taip pat gerai pavyko jam ir romaninis stilius, kaip tai rodo jo restauruota šv. Mykolo bažnyčia.

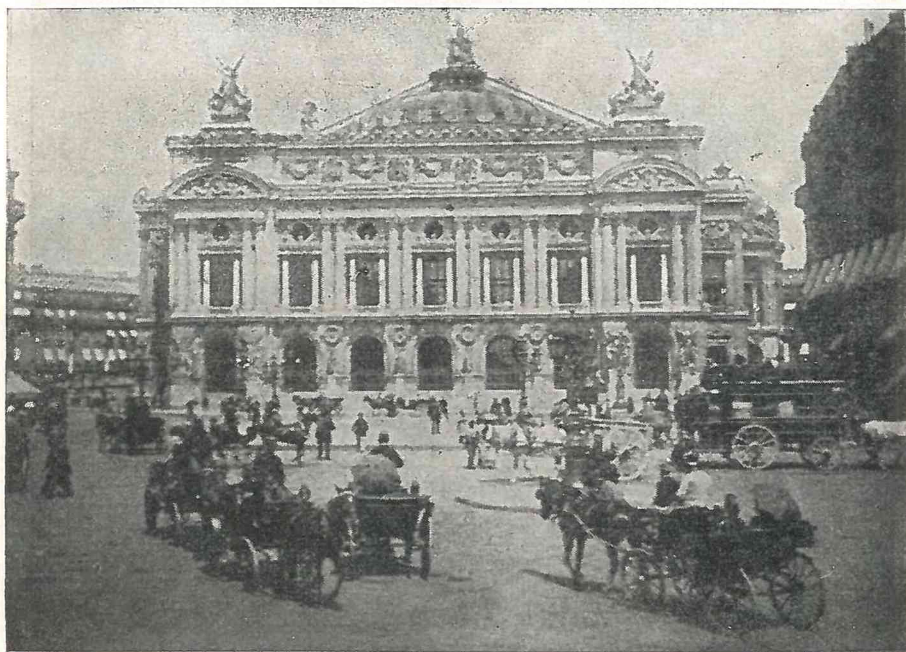

Pav. 541. Hildesheimo gimnazija.

Kitose žemėse matome tą patį eklektizmą (pasirinkimą tinkamo stiliaus tarp senųjų). Visur šalia klasikinių rūmų aptinkame romaninius, gotinius, renesansinius ir barokinius, ypač gi pastaruosius.

Prancūzijoj paskutiniu periodu statė ne mažiau, jei ne daugiau naujų rūmų kaip Vokietijoj. Kadangi jos pastatai didžiu originalumu nepasižymi, tai čia paminėsime tik keletą įdomesnių. Naujoji opera Paryžiuje — Grand Opéra de Paris — taip plačiai žinoma, kad jos aplenkti neišpuola. Ją statė Char-

les G a r n i e r (1825—1898) gražiu stilingu baroku nuo 1861. iki 1875. m. Tai gražiausis Paryžiaus, jei ne visos Prancūzijos, rūmas (žiūr. pav. 542). Jo frontas iš bulvaro pusės pasikelia dviem augštais ir pasibaigia kopula. Apatinis augštas rodo piliorių halę, papuoštą įžymių kompozitorių medaljonais, antrame matome puikią lodžią tarp korintinių kolonų, o viršum langų garsių muzikų bronzinius biustus, būtent: Mozarto, Beethoveno, Rossinio ir k. Ant atikos kerčių stovi milžiniškos poezijos ir muzikos figūros, bet ant kopulos Apolinio statula su aukso lira. Taip puikią, gerai sutaikintą fasadą vargiai rasime kur kitur pasaulyje. Brangūs marmorai, bronzai ir auksuoti ornamentai dar pagražina ir taip jau puikią kompoziciją. Vis tai leidžia sulaukti vidaus prabangų ir siurprizų. Iš tikrųjų, puikesnės operos bei teatro pasaulis dar neturi. Įėjęs marmoro laiptais pro didįjį portalą į vidų, stovi sužavėtas, nežinodamas kuo čia pirma gerėtis. Nuo bran-

Pav. 542. Paryžiaus opera.

gaus marmoro, bronzo, auksuotų dekoracijų ir puikių freskų nušvinta tau akys ir manai beesąs kokioje užburtoje pilyje iš „Tūkstantis ir viena naktis“. Iš puikių kandelabrų žerianti šviesa, auksu žibantys balkonai, puikiausi paryžiečių tualetai galutinai sužavėja nustebusį provincialą, pamiršusį net susičiaupti (žiūr. pav. 547). Aslą puošia mozaika, laiptai marmoriniai, rankenos gi iš alabastr o ir Afrikos onikso. Tarp balkonų matai brangaus marmoro spalvotas korintinės tvarkos kolonas, lubos gi apklotos puikiausiais freskais. Į amfiteatrą veda gražus portalas su figūromis iš šalių. Dar puikiau rodos 54 m. ilgio ir 18 m. augščio foyer, pasibaigiąs lodžiomis. Galime drąsiai tvirtinti, jog barokas niekur kitur nesusilaukė tokio triumfo, kaip garsioje Paryžiaus operoj. Vien del to b u r v i n g o kūrinio Garnier pelno vieta architektorių panteone šalia garsiausių statytojų. Už

operos tame pačiame rūme aptinkame mažą muzėjų, kuriame sukrauta brangios muzikos liekanos, kaip Spontini'o pianinas, Paganini'o smuikas, Cherubini'o tabokinė, garsių muzikų manuskriptai ir autografai, kompozitorių biustai ir t. t. Nenuostabu, jei visas rūmas kainavo 47 milionus aukso frankų.

Kas viešėjo Paryžiuje, bus be abejo aplankęs Trokadero palocių Marso aikštėje. Savo nepaprastai puikia išvaizda (žiūr. pav. 544) jis pritraukia

Pav. 543. Paryžiaus operos vestibulas.

kiekvieną turistą, palikdamas neužmirštamą įspūdį. Tai puikus dekoracijos kūrinys ir architektūros žaislas, nors stiliaus grynumu nepasižymi. Jį statė Davioud ir Bourdais 1878. m. parodai ir iki šiai dienai jis parodos reikšmės nenustojo. Palocius užima didį pusapskritą plotą ir pasikelia dviem

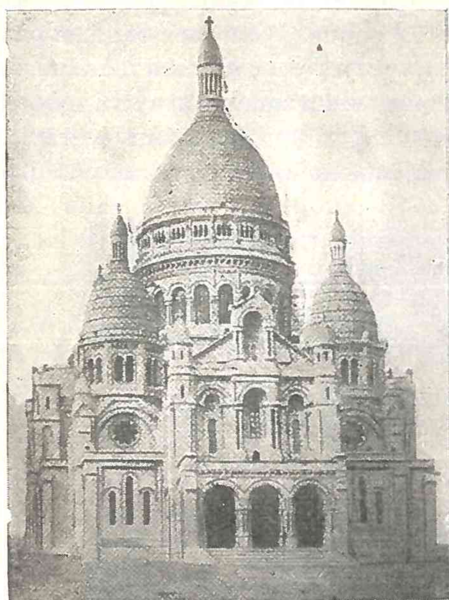
augštais, kurių apatinis apvestas arkadomis. Iš šalių matome du lieknu bokštu, viršuje gi kopulą su milžiniška laisvės statula. Viduje aptinkame didelę koncertų salę 7000 klausytojų ir nepaprastai puikius vargonus. Čia dar randame du labai įdomiu muzėju: Le Musée de Sculpture comparée ir Le Musée d'Ethnographie. Pirmame sukrauta viduramžių bažnyčių modeliai ir liekanos, ypač Prancūzijos, antras vaizduoja visokių tautų papročius ir įrankius ir labai naudingas tautų studioms. Prieš rotundą augšta kaskada iš aštuonių basenų, sustatytų ant kits kito, šniokšdama, ūždama ir putodama, verčia gausų van-

Pav. 544. Trocadero palocius, Paryžiuje.

denį, kurs pakopomis krinta į apatinį baseną ir vakaro metu prie elektrikos šviesos duoda pasakingai gražių efektų. Kaskados apačioj matome gražias arklio, dramblio, raganosio ir jaučio figūras, ant balkono gi Europos, Afrikos, Žiemių bei Pietų Amerikos ir Oceanijos alegorijas. Trokadero palocius, stovėdamas Sekvanos augštame krante, savo stilių mišiniu ir orientale išvaizda gražiai apibūdina kultūros centrą ir dailiai puošia Prancūzijos sostinę.

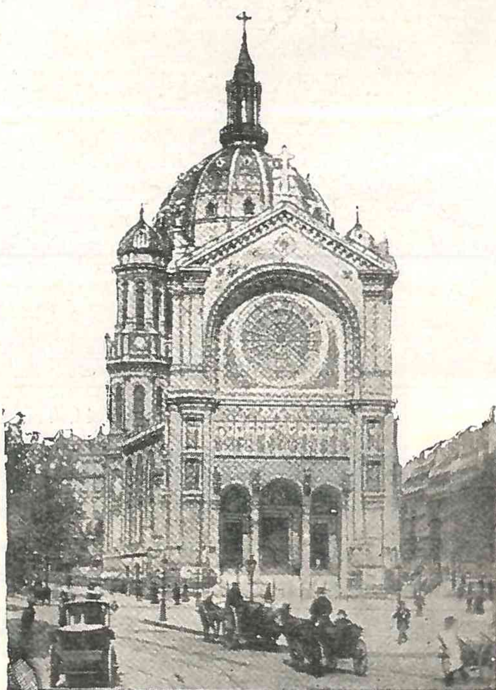
Orientaline išvaizda ir stilium pasižymi taip pat Širdies Jėzaus bažnyčia (Sacré Coeur) ant Monmartre kalno (žiūr. pav. 545), statyta Pau-

Pav. 545. Jėzaus širdies bažnyčia, Paryžiuje.

liaus Abadie (1812—1884). Ji gyvai primena mūsų cerkves ir, tiesą pasakius, daugiausia turi bizantinių motyvų. Todel ji mums, lietuviams, nors kainavo be maž tiek, kiek didžioji opera, nepatinka. Ji mums rodos sunki, rūškana ir tamsi. Koplyčių gausumas dargi kenkia šventyklos vienumui Brangūs šedevrai, sukišti angštose koplyčiose, irgi nedaro laukiamo įspūdžio. Bet stovėdama ant 129 m. augšto kalno, ji viešpatauja visam Paryžiui, garsindama gyvą viduramžių tikybą, kuria kadaise ir Paryžius žibėjo. Deja, dabar, prisigėręs ateizmo, nuodyja pasaulį bedievybe ir ištvirkimu. Pastatyti ant Montmartro, lengvosios mūzos centre, viduramžių šventyklą, buvo tikrai išganinga mintis. Bažnyčią pradėjo jau 1875. m., bet pabaigė tik 1891. Norint ją aplankyti galima panaudoti patogūs laiptai arba vielos traukinėlis (chemin de fer funiculaire).

Kur kas gražiau išrodo š v. A u g u s t i n o b a ž n y č i a (žiūr. pav. 546), statyta V i k t o r o B a l t a r d (1805 -1874). Čia matome dailų renesansą su modernės ir romaninio stiliaus priemaišomis. Architektorius turėjo labai sunkią užduotį pastatyti ant trikampio ploto renesansinę bažnyčią. Bet nuveikė visus keblumus, susiaurindamas fronto galą. Viduje, norėdamas gauti reikalingą keturkampį, jis sutrumpino šalines koplyčias prie fronto ir taip gavo geistiną formą. Modernę aptinkame kopuloj, padarytoj iš geležies, ko tačiau iš oro nematome. Siauroką frontą sumanus statytojas pataisė augštu puslankiu, kurs, deja, nepateisina trikampės pažiobės. Be to jis išėjo puikiai. Portalas rodo tris lengvas arkadas su galerija viršuj, kurioje aptinkame Kristaus ir apaštalų figūras. Rožės langas puslankyje pabaigia tą originalų frontą, teikdamas jam ypatingo grožio. Apie kopulą eina keturi bokšteliai, dengti taip pat kopulomis.

Pav. 546. Šv. Augustino bažnyčia Paryžiuje.

Bastilles aikštėje J u o z a s D u c (1802-1878) pastatė dailią Liepos mė-

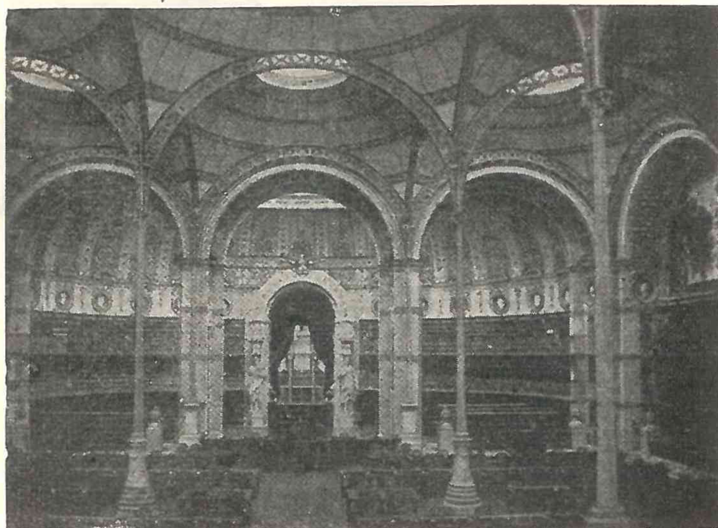
nesio koloną—Colonne de Juillet—atminti žuvusiems už laisvę 1830. m. Ji visa iš bronzo, 53 m. augšta ir stovi ant gražaus pjedestalo. Viduje 205 laiptai veda į balkoną, iš kurio gauname labai puikų reginį į visą Paryžių. Viršūnę puošia auksuotas bronzo genijus. Po kolona aptinkame du milžinišku sarkofagu, kuriuose palaidoti 600 žuvusiųjų už laisvę. Žiūr. pav. 547.

Pav. 547. Colonne de Juillet, Paryžiuje.

H e n r i L a b r o u s t e (1801 -1875) Tautos bibliotekoj (La Bibliotèque Nationale), didžiausioj visoj Europoj, turinčioj tris milionus tomų ir 900000 manuskriptų, pastatė antikės lytimis skaityklą, užimančią 1150 kv. metrų plotą. Ji visa iš geležies ir apšviesta iš viršaus devyniomis stiklo kopulomis (žiūr. pav. 548).

Paryžiaus centre naujaisiais laikais pastatė du labai dailiu palociu, tikrai vertu paminėti statybos istorijoj. Tai Didysis ir Mažasis palociu's — Le Grand- ir Le Petit Palais —, stovintys vienas prieš antrą. Juodu primena senovės templius ir abu pašvęsti mūzoms, kadangi juose rengia meno parodas, vadinamas paprastai „Salonais". Pirmąjį statė Louvet, Thomas ir Deglane, bet antrąji Girault. Abu taip panašūs į vienas antrą, kad sunku jie atskirti ir lengvai sumaišyti (žiūr. pav. 549 ir 550). Jų stiliuje barokas persveria antikę. Turtinga plastika dar pagražina ir taip jau gražius rūmus.

Pav. 548. Tautos bibliotekos skaitykla, Paryžiuje.

Arti Paryžiaus, St. Denis mieste, aptinkame gražią ir vykusią gotinę parapijos bažnyčią (žiūr. pav. 551). Ją statė tikras vidurinių amžių žinovas Eugène Emmanuel Viollet -le Duc (1814—1879), įgarsėjęs senųjų katedrų (Notre Dame de Paris, Amiens) rūpestingu ir sumaniu atnaujinimu. Pažvelgę į mūsų paveikslą, suprasime, jog architektorius buvo gerai mokslintas ir viduramžių dvasią suprato kaip retai koks kitas. Tūlas galėtų manyti, kad bažnyčia kilusi XIII. šimtmetyje. Tačiau

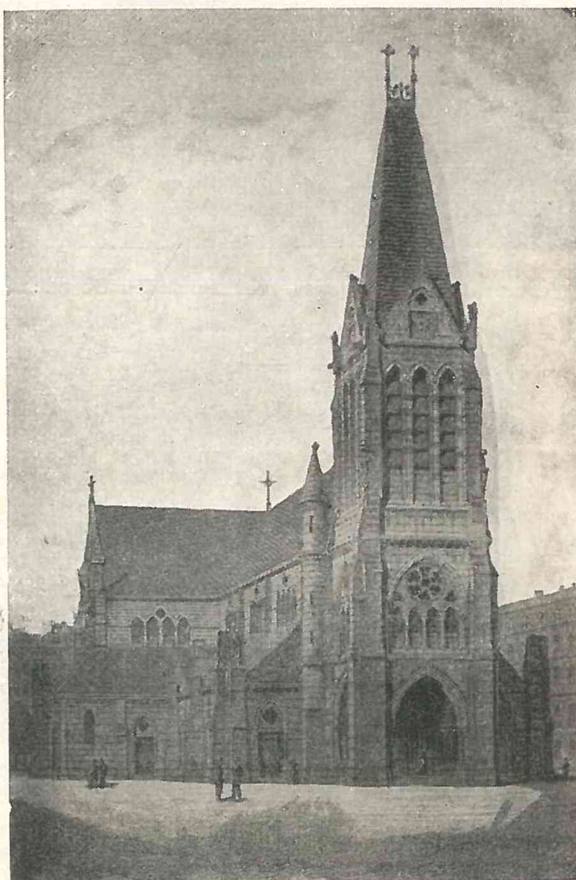
Pav. 549. Didysis palocius (Le Grand Palais), Paryžiuje.

Pav. 550. Mažasis palocius (Le Petit Palais), Paryžiuje.

ją pabaigė tik 1867. m. Stambi, tvirta ir gana turtinga, ji aiškiausiai apibūdina ankstyvojo gotiko motyvus ir gyvai primena šiaurinės Prancūzijos senąją architektūrą.

Belgijos architektūra mažką skiriasi nuo Prancūzijos. Gal ne be priežasties jos sostinę vadina mažuoju Paryžium. Vienoda kalba visais atžvilgiais taip suartina kaimynus, jog ir statyba maž jie tesiskiria. Iš įdomesnių Brukselės pastatų paimkime čia Biržą ir Teisingumo palocių. Biržą (Bourse de Commerce) statė Leona Suys 1874 m. barokiniu stiliumi. Ji turi daug panašumo su Paryžiaus opera (žiūr. pav. 542). Turtingoji architektūra ir plastika kainavo ne mažiau 10 milionų aukso frankų. Tai brangi, bet ir puiki Brukselės perla.— Kaip belgai mėgo sekti prancūzais, rodo Teisingumo palocius (Palais de Justice). Trokadero orientalus būdas padarė tokį įspūdį brukseliečiams, jog

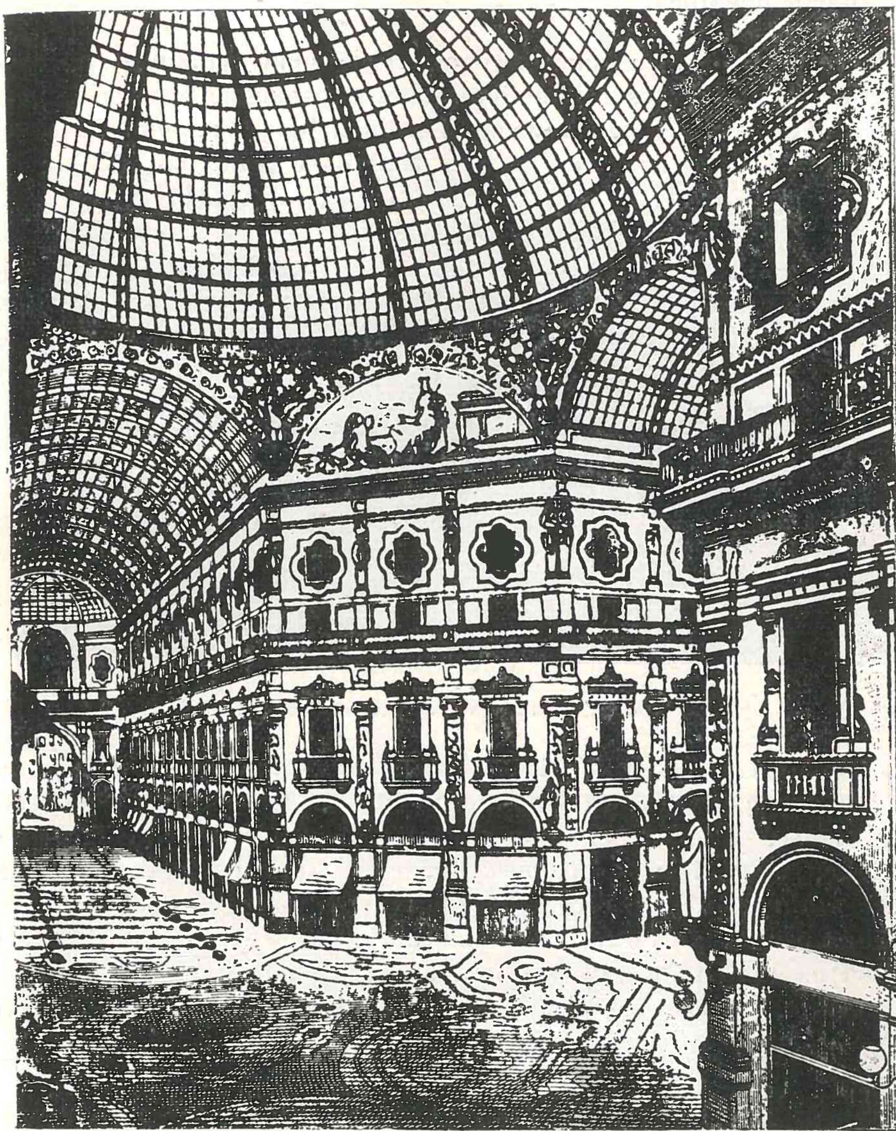
Pav. 551. St. Denis parapijos bažnyčia, pas Paryžių.

Pav. 552. Birža (Bourse de Commerce,) Briukselėje.

Pav. 553. Teisingumo palocius (Palais de Iustice), Briukselėje.

jie panorėjo oriento lytimis papuošti savo sostinę. Tik, statydami ne parodai, bet naudos reikalams, jie pasirinko asiriečių konstrukciją, manydami, kad ji geriau atatinka modernios kultūros siekiams. Buvo tai nelaimingas sumanymas. Darbus pavedė Juozui Poelaert'ui (1817—1879), kurs, Asirijos plokštumą pa-

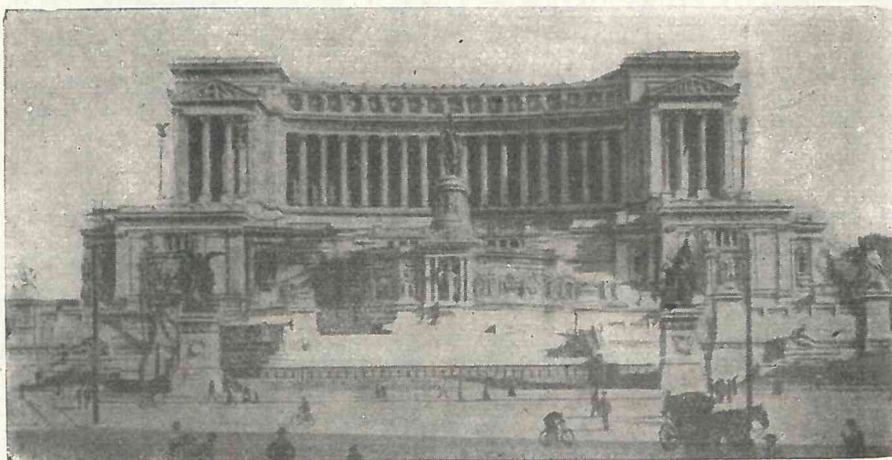

Pav. 554. Pasažas Vittorio Emanuele, Mediolane.

dengęs klasikinėmis lytimis, pastatė gana keistą ir originalų rūmą, galingai viešpataujantį visam miestui. Deja, jis nepatenkina nei antikės, nei oriento mėgėjų (žiūr. pav. 553). Klasikai pasižymėjo nuoseklumu, ramybe ir aiškumu, kada asiriečiai statė augštus bokštus pakopomis be jokių ornamentų ir kolonų piramidų pavidalu, kaip tai rodo karaliaus Sargono II. palocius, statytas 7000 metu Kristui dar negimus Dur -Scharukine pas Ninive. Bet, žiūrėdamas į Teisingumo palocių,

vargiai atsiminsi Graikiją bei Asiriją. Vietoj piramidos čia matome keturkampį bokštą kolonomis apstatytu tamburu ir pabaigtą kopula. Visos masės bangavimas dar mažiau tinka antikės dvasiai. Nežiūrint visų silpnybių, Palais de Justice savo monumentalu majestotingumu teikia grandiozaus įspūdžio. Pro tokį kolosą abejingai praeiti negalima.

Italija pastaruoju laiku statybos srityje nieko ypatinga nedavė. Geriausis architektūros kūrinys deviniolikto amžiaus pabaigoje bus šv. Anzelmo kolegija Romoje, statyta romaniniu stiliumi Italijos motyvais. Paminėtina ir Galleria Vittorio Emanuele Mediolane (žiūr. pav. 554). Ją statė

Pav. 555. Paminklas Viktorui Emanueliui, Romoje.

Giuseppe Mengoni (1827—1877) maišytu renesansu 1865—1867. m. Pamatas turi kryžiaus formą, sudarančią viduryje oktogeną. Visas pasažas dengtas stiklu geležies rėmuose. —Romoje aptinkame ne visai vykusį Viktoro Emanuelio paminklą, stovinti prieš milžinišką kolonadą, kurią teisingai galime dėti architektūros sritin (žiūr. pav. 555). Tai didžiausis pasaulio paminklas. Architektūros darbus per 20 metų vedė architektorius Sacconi, bet paskui tęsė juos skaptytojas Passerini. Karaliaus statua ir cokulo reljefai Enrico Chiaradia (+1901) kūrinys, bet mažesnę plastiką gamino apie 50 tūleriopų menininkų.

Naujoji architektūra Lietuvoj.

Lietuvos statyba pastaruoju periodu nepasižymi dideliu gausumu. Dvarponius slėgė revoliucijų šmėkla, liaudis, surišta svetimais pančiais, ašarodama vargo savo vargelius, Bažnyčia gi, varžoma neteisingais įstatymais, tegalėjo melsti Dievą „idant Bažnyčios neprietelius nužeminti teiktųs". Kadangi širdingos ir karštos maldos neatmeta Augščiausis, tai ir pavyko pastatyti gana gražių ir įdomių šventyklų, kuriomis galime pasididžiuoti net prieš vakarų Europą.

Ne taip sekėsi nutautinamai liaudžiai. Nauji uzurpatoriai visokiais būdais stengėsi surusinti lietuvių tautą, nesidrovėdami pavartoti visai nekultūringų prie-

Pav. 556. Lietuvių ūkininko kiemas Saulės muzėjuje, Karaliaučiuje.

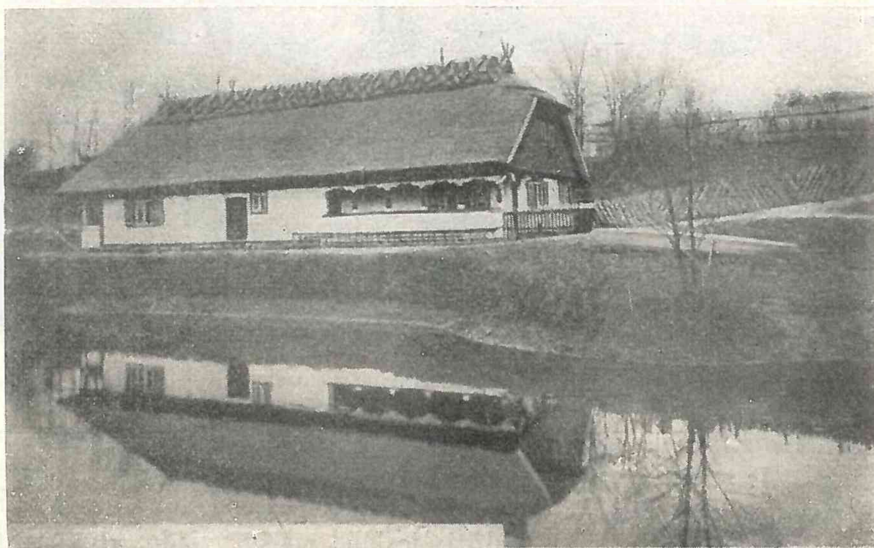
monių, pav. lietuviškų knygų draudimo. Nenuostabu, jei varginama liaudis daug ir negalvojo apie statybą. Bet ir galvodama nieko gera sugalvoti negalėjo. Kur imti pavyzdžių ir kas būtų statęs? Gražūs dvaro rūmai buvo „rara avis in gurgite vasto", klebonijos, kuriose valdžia ieškojo maišto lizdo, buvo prisiekusios amžinus neturtus ir mažą ką skyrėsi nuo valstiečių namų; geri amatninkai, negau-

dami darbo, tyčia vengė Lietuvos. Taigi patys žmoneliai turėjo statytis trobesius, bet, nemokėdami vartoti cirkelio, lyggulo ir ablio, statė sau būkles iš apvalių sienojų, palikdami net kertes, kad būtų tvirtesnės, ir dengė jas šiaudais, neturėdami geresnės medžiagos. Pavažiuoti į užrubežį ir pasiteirauti ten liaudies sta-

Pav. 557. Lietuvių kiemas — jauja, daržinė, klėtis — Saulės muzėjuje, Karaliaučiuje.

tyba jie irgi negalėjo, nes tėvynė buvo apvesta neperlipama kinų siena. Nenuostabu tad, kad Lietuvos liaudis statybos atžvilgiu žymiai atsiliko nuo kultūringos Europos tautų. Nemaž sutūrėjo mūsų statybą ir valdžios leidimas bendrai vartoti žemę. Jei visi sūnūs valdys tą patį plotą ir tik vienas pasiliks sėdyboj, tai

Pav. 558. Lietuvių žvėjo namas Saulės muzėjuje, Karaliaučiuje.

tėvas pasirodys neteisingas, vienam palikdamas gražų rūmą, kitiems liepdamas pasistatyti. Žemaičiuose, kur žemę dalintis neleidžia senos tradicijos, jau matome daug gražesnių trobesių. Stogai, nors ir šiaudiniai, tačiau lygūs, tiesūs ir rūpe-

Pav. 559. Lietuvių Kalvė Saulės muzėjuje, Karaliaučiuje.

stingai dengti. Jų šelmens vienodai ir taikiai apkloti dailiais ožiais raidės X pavidalu.

Prie Lietuvos statybos stagnacijos gerokai prisidėjo ir žemių parceliacija, įvykusi gana sunkiu metu, kada žmonės kaip tik vargą kentė. Su kaimais dingo

Pav. 560. Lietuvių ūkininko namas iš Žagarės parapijos.

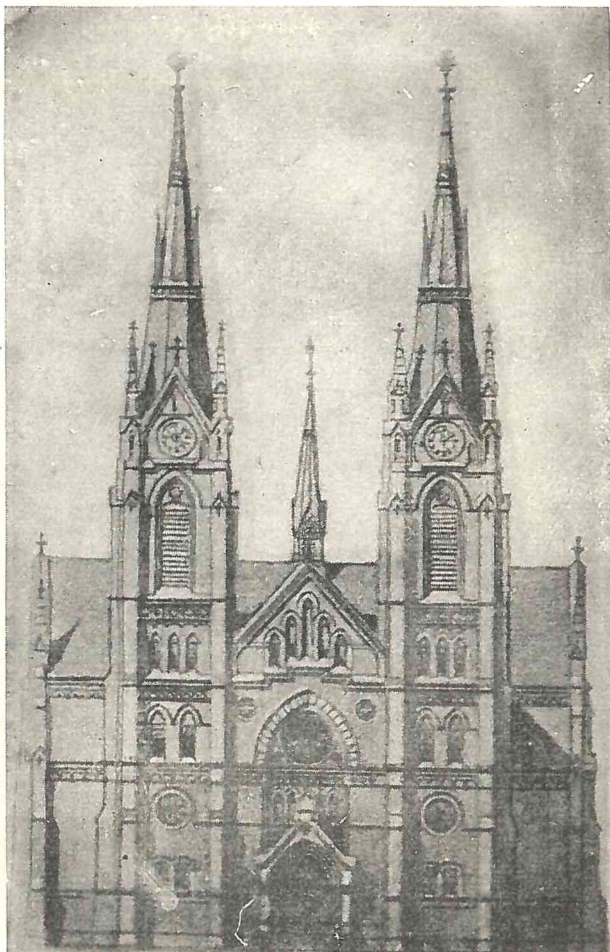
Pav. 561. Lietuvių ūkininko namas iš Žagarės parapijos.

daug poezijos ir vaizdingumo. Tarp sodnų bei atskirų medžių ir menkutės bakužės, sustatytos eilėje, neblogai rodės. Gražūs kryžiai, dažytos langinės, šuliniai su ilgomis kartėmis, gėlių darželiai, žali kluonai ir tvenkiniai su ančių pulkais teikė visai malonios idilės, davė įvairumo, na, ir tikro grožio. Dabar ten kyši pliki kaminai ir riokso apgriuvę trobesiai, iš kurių pelėdos savo liūdnu klyksmu baido retus gyventojus. O kiek dingo poezijos? Atsiminkime tik gaidžių koncertus, kerdžių arba ustovų trimitus, naktiganių valiojimus ir jaunimo dainas! O kiek puikių širdingos brolybės žiedų davė kaimynų santykiai! Ar krikštynos, ar vestuvės, ar ladotuvės be kaimyno ir būti negalėjo. Pagaliau, koštuvės, radynos, skerstuvės be jo ne apsiėjo. Buvo tai puiki broliškos meilės simfonija. Išparceliavus žemes, ūkis, tiesa, pagerėjo ir gerovė pakilo, bet širdies kultūra, deja, sumenkėjo. Visokios partijos, sėdamos pavydą ir neapykantą, dar labiau atšaldė tautiečių širdis. Atskyrus sėdybas, ir grožio sąvoka sumažėjo. Ant pliko lauko pastatytos kreivos trobelės, ap-

Pav. 562. Saločių klebonija.

draikytos šiaudais (nebeturint rankomis dirbtų kūlių), estetinių jausmų jokiu būdu sužadinti negali. Tuo, žinoma, pasakyti nenoriu, kad išimčių visai nebūtų. Lietuvos pagražinimo draugija, taip karštai užsiėmusi miestų ir miestelių likimu, neprivalėtų abejingai žiūrėti ir į valstiečių statybą, valdžia gi nemaž patarnautų tėvynei, minjatūroj atstatydama vaizdingąji Lietuvos kaimą, kuriam belemta pasilikti istorijos užrašuose. Tokiame dirbtiname sodžiuje galima būtų sudėti senovės įrankiai, pav. rankinės girnos, kanklės, trimitai, skudučiai ir k. Būtų tai tautos muzėjus po atviru dangumi. Užrubežyje panašius muzėjus jau senai stato. Karaliaučiuje aptinkame Rytprūsių tėvynės muzėjų — Ostpreussisches Heimats--Muzeum—, Stockholme Švedų tautos muzėjų — Skansen. Pirmame aptinkame atstatytą visą Mažosios Lietuvos kaimą: bažnyčią, kapines, malūną, ūkininkų ir žvejų trobesius, zomatus, statinius, tvoras, kalvę ir t.t. Žiūr. pav. 556-559. Medžiagą pastatams pargabeno iš Mažosios Lietuvos, būtent: sienojus, gegnes, kūlius, vinis ir k. Darbą atliko irgi Mažosios Lietuvos amatininkai, universiteto profesorių prižiūrimi. Skanseno muzėjuje matome tą patį. Čia rengia tautinius žaislus, pasilinksminimus ir parodas, kurie duoda gero pelno muzėjui palaikyti.

Pav. 563. Salantų bažnyčia.

Tačiau vien vaizdingumu mūsų liaudies statybos nekultūringumo pateisinti negalime. Juk ne visa, kas vaizdinga, ir gražu. Pav. griuvėsiai esti labai vaizdingi, bet viduryje didelio miesto šalia naujų, puikių trobesių jie bus nepakenčiami. Vaizdingas pastatas tik tada gražus, kada harmonizuoja su apylinke ir atatinka savo paskyrimą. Aplūžusi trobelė ar „bakužė samanota“ tik poezijoj bus graži, bet ten kultūringas žmogus gyventi netesi.

Neišteisinsime mūsų liaudies statybos atsilikimu ir kuklumo. Traupas, kilnus prastumas buvo visados laikomas tikro grožio motyvu. Jau senovės graikai juo pasižymėjo ir dabarties modernistai jį pastatė savo idealu. Tik kuklumo nereikia sumaišyti su apsileidimu ir primityvizmu. Jei lietuviai Vytauto laikais

statė trobesius iš apvalių sienojų ir kaminų visai nevartojo, tai suprantama ir jų užtat pasmerkti neturime teisės. Bet dabar, kada visa Europa pasipuošė dailia architektūra, ir lietuviai neturėtų atsilikti; būtinai privalo prisitaikinti kultūringųjų kaimynų pažangai.

Tik nekultūriškumu išaiškinsime mūsų trobų mažus langelius, nepraleidžiančius pakankamai taip reikalingos sveikatai šviesos, bei žemas lubas, trukdančias oro permainą, ir molio aslas, prie kurių taip lengvai prilimpa šiukšlės, dulkės ir visokie nešvarumai su įvairiais mikrobų perais.

Pav. 564. Švėkšnos bažnyčia.

Nekultūriški ir šiaudiniai stogai. Nekalbant jau apie gaisrus, pridariusius tiek žalos, kad nuostolių kaina būtų galima padengti visi Lietuvos trobesiai gera ir tinkama medžiaga, jie dar higienos ir estetikos atžvilgiu peiktini. Mat, ten daugiausia perisi musės, didžiausieji žmogaus priešai epidemijos metu; jie subjaurina trobesį, ne pagražina. Vėjas nudrasko šelmenis ir kertes, bjaurios skylės ir išsukulioti šiaudai dažnai mėnesiais laukia, kad kas pataisytų. Taip pat jie suturi mūsų pramonę, neleisdami plėtotis stoginių verslui.

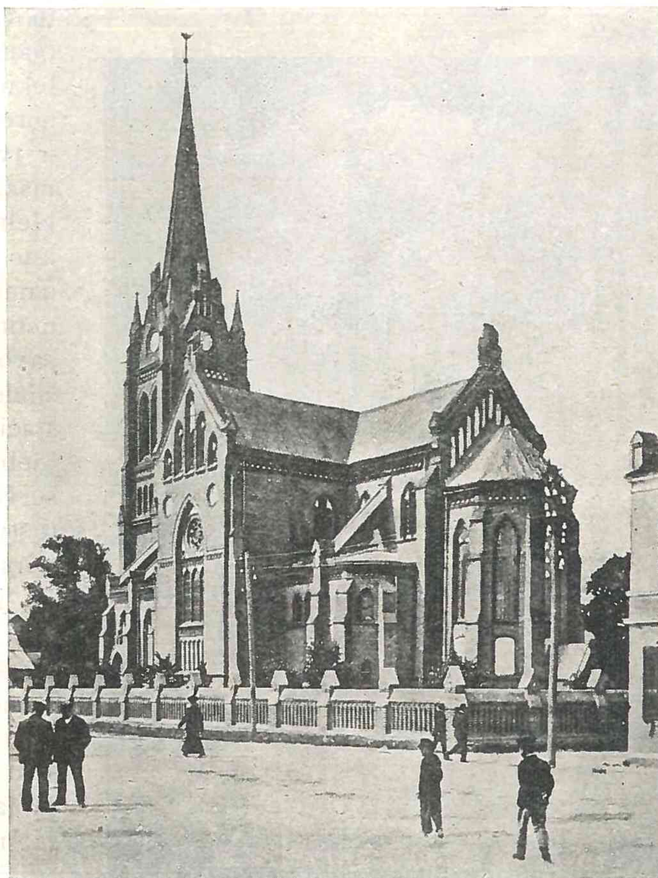
Bet Lietuvoje aptinkame ir visai gražių liaudies trobesių. Taip, pakuršėj, pav. Žagarės parapijoj ir paprūsėje apie Palangą neretai aptinkame **n a m ų**, papuoštų stiklo verandomis, dažytomis durimis ir langinėmis, kerčių bei pastogių ornamentais, lentų apdarais ir raudonais moliniais dengtukais, taip puikiai harmonizuojančiais su žaliais sodnais, kurių čia niekados netrūksta. Gražus kryžius, malonus rūtų darželis, trąšūs medžiai rūmo gale, o dažnai ir kieme, daili statinių tvorelė ne tik jiems teikia vaizdingumo, bet dar patraukia savo intymia nuotaika ir žavingais tautiniais motyvais (žiūr. pav. 560, 561)

Prieš rūmą būtinai rasime **k l ė t į** su kolonų prieklečiu, kurį teisingai galime pavadinti lietuvių lodžija. Čia ne tik ūkininkas su šeimyna, bet ir samdininkai vasaros metu atlieka savo „siesta“, ilsėdamies po sunkaus darbo ir praleisdami laisvą valandą maloniu pašnekesiu kolonados ūksmėje. Tokią klėtį tik

Lietuvoje terasime. Paprastai ji susideda iš trijų dalių. Pirmoje aptinkame šeimininko sandėlį su lovomis, vidurinė pavesta samdininkams, trečioje gi randame aruodus grūdams pilti. Visos jos suvienytos minėta kolonada. Maži jų langeliai pateisinami sandėlių ir patogumo reikalavimais. Mat, pro tokius langelius sunku plėšikui įlįsti ir musės jų nemėgsta. Todel šeimininkas vasaros metu čion perkelia savo gulimą kambarį ir svečius čia pat mėgsta vaišinti. Čia ir patogu, ir vėsu, ir musės nekankina. Dulce et utile.

Klėčiai panašią tarnybą pildo ratainė (lazaune). Tai ūkio dirbtuvė ir visokių padargų sankrova, kurių tarpe pirmą vietą užima varstotas. Jos dėka lengviau palaikyti švarumas namuose ir darbas atliekama tyrame ore, kadangi durys, ten užsiimant, privalo būti atdaros.

Nemaža reikšmės turi ir pirtis. Nėra tai Diokleciono termai ir statybos atžvilgiu ji nedaug sveria, nors, stovėdama nuošaliai arti tvenkinio, teikia sodybai nemaž vaizdingumo, tačiau ji žymiai pabrėžia lietuvių kūno kultūrą. Vakarinėj Europoj visokių konversacijos žodynų dėka nusistatė nuomonė, jog lietuviai labai nešvari tauta. Jau gausūs nusivalymo terminai, kaip: prausti, mazgoti, plauti, skalbti, skalauti, trinkti, velėti, šveisti, vanoti, balinti, baltinti užtektinai įrodo, kaip klaidinga ta nuomonė, bet mūsų pirtys, kuriomis sėte apsėta visa Lietuva, jau apčiupamai ir matomai liudija tautos švarumą. Tai argumentas, kurio ir nesupranta mūsų kalbos, apversti neįstengs. Ir nereikia manyti, kad pirtis būtų tik šių dienų išradimas. Jau 1245 m. chronika ją aiškiai mini, ir aprašo tokioj formoj, kokioj iki šių dienų išsilaikė. Pasak metraščio, domininkonams paprašius šv. Tėvo palengvinti varguose gyvenantiems „latuviečiams" pasninkus, popiežius pasiuntęs pas juos vienuolį italą ištirti gyvenimo sąlygų vietoje. Susilaukę taip brangaus svečio ir geisdami jį priderančiai pagerbti, jie nuvedę jį pirtin, paguldę ant plautų, uždėję gerokai garo ir „lapuotomis šluotomis" taip nuvanoję mylimą svetelį, kad iš skausmo ėmęs šaukti: „Ak, Viešpatie! kokia tų vargšų gyvenimo

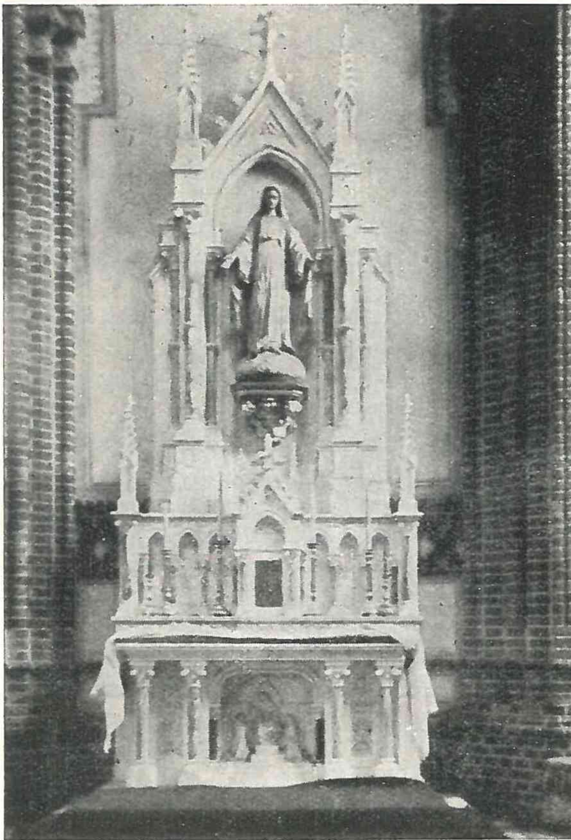

Pav. 565. Palangos bažnyčia.

*) Joh. Gottfr. Arndt Liefland. Chron. 5. p. 34.

įstatymų baisenybė, pasaulyje negirdėta!" Lietuvių šukos, globojamos Borusijos muzėjuje Karaliaučiuje iš III. šimtmečio, irgi garsiai liudija mūsų tautos švarumą net taip žiloje senovėje. Nors lietuviai iš oro pasižymi kuklumu, tačiau kūno švarumą augštai laiko ir tuo atžvilgiu viršyja nevieną tautą, kuri pasididžiuoja savo iškilusia kultūra. Pasaka apie mazūrus, įgarsėjusius savo šokiais, jog jie tik du kartu per amžių mazgojasi — tik ką gimę ir mirę —gal nebus visai be pagrindo. Gerai sako vokiečiai : „Oben ui, unten pfui" (iš viršaus puikiausia, apačioj biauriausia).

Be minėtųjų trobesių aptinkame ir daug kitų. J. Laukys (Š. Daukantas), aprašydamas senovės lietuvių būdą, priskaito jųjų net ištisą dešimtį. Tas pastatų gausumas gal ir bus svarbiausia jų skurdo priežastis, nes tokios daugybės mažažemis ir norėdamas, kaip reikiant, papuošti ir tvarkoj išlaikyti neįstengia. Nemaža kaltės krinta ir ant mūsų klebonų, kurių trobesiai maža kuo skiriasi nuo paprastų sodiečio namų ir kultūringam žmogui visai netinka. Mūsų žmonės įsižiūri į savo ganytojus ir seka jais — apsileidimu. Saločių klebonui pastačius kiek tiek žmonikesnę kleboniją (žiūr. pav. 562), konservatistai, piktindamies kunigo tuštybe, sukėlė nemažą triukšmą, nors tai visai paprastas namas, be jokių papuošalų ir prasimanymų. Bet kam mūro, kam dviem augštais, kodel ne šiaudais ar skindeliais dengtas ? Ergo delenda Carthago ! Turime vilties, kad pakilus krašto kultūrai bei labiau susidomėjus architektūra, ir mūsų dvasiškija pasistengs prisitaikinti Vakarinės Europos statybai ir savo pavyzdžiu paragins ir ganomą pulką į kultūringesnį gyvenimą.

Pav. 566. Palangos bažnyčios marmorinis altorius.

Bažnyčia po galingojo caro sparnais pergyveno negirdėtus priespaudos laikus. Valdžia buvo nutarusi surusinti ir supravoslavinti lietuvius ir tam tikslui vartojo aršiausių priemonių. Vaikus varė į cerkves, liepė mokyti rusiškų poterių, užgynė lietuviškas knygas ir atkėlė mokyklas toli nuo bažnyčių, kad nebūtų kunigų globojamos. Pavojingus rusifikacijai kunigus išsiuntė trimtan, uždraudė statyti naujas bažnyčias ir taisyti senas. Ar prakiuro stogas, ar durys sukrypo, ar langai išbirėjo, vis reikėjo kreiptis į ministeriją išgauti leidimo

pataisyti ir tik po ilgų tardymų gaudavai atsakymą, neretai dar neigiamą. Jei tokiomis sąlygomis pavyko tačiau pastatyti naujų bažnyčių, reikia tai dėti kunigų nuopelnan. Subrendę prityrimais, jie gudriai mokėjo apeiti neteisingus įstatymus ir nuveikti nepatikimus darbus. Paimkime pavyzdin kad ir Saločių bažnyčią. Apipuvus senajai, klebonas sumanė pastatyti naują šventyklą. Leisti tai daryti vargiai ir patsai caras būtų galėjęs, nenusidėdamas visai imperijai. O tačiau klebonas laimingai įvykino sumanymą ir tai visai paprastu būdu. Paprašė leidimo pataisyti begriūvančią šventyklą, ir, gresiant pavojui, turėjo gauti. Susilaukęs reikalingų popierių, klebonas ėmėsi „taisyti" bažnyčią. Nuardė vieną galą ir „pataisė", paskui nuardė antrą galą ir vėl „pataisė". Pasidarė naujut nauja bažnyčia nuo pamato iki bokšto kryžiaus viršūnės. Jog norint važiuoti, reikia ir ratai tepti, suprantama savaime.

Pav. 567. Birutės kaplyčia Palangoje.

Tačiau negalime sakyti, kad rusų žandarai būtų abejingai žiūrėję į savo priedermes. Ne, jie buvo gana jautrūs ir pasižymėdavo budriu- uolumu: kontroliuodavo net maldaknyges ir klausydavos pamokslų. Jei jiems ne visados pavykdavo sunkioji misija, tai čia ne budrumas kaltas, bet savotiškas rusų būdas, kurį rodo kad ir toks atsitikimas. Kartą per šv. Petrą, kunigui kartojant Kristaus žodžius: „O ant tos uolos aš pastatysiu savo Bažnyčią", žandaras atsiliepęs: „A razrešenije jest?" Nors čia uolumas buvo ne vietoj, vis delto leidžia suprasti, kaip rimtai caro valdininkai žiūrėjo į savo pašaukimą. Turėdami nuoseklesnį ir tvirtesnį būdą, tokiu užsikarščiavimu jie būtų pridarę vargiai bepataisomos žalos.

Pažinti rusų charakteriui ir išaiškinti architektūros klestėjimui didžiausio persekiojimo laikais užteks čia priminti plačiai žinomą anekdotą, geriausiai apibūdinantį mūsų spaudėjų prigimtį.

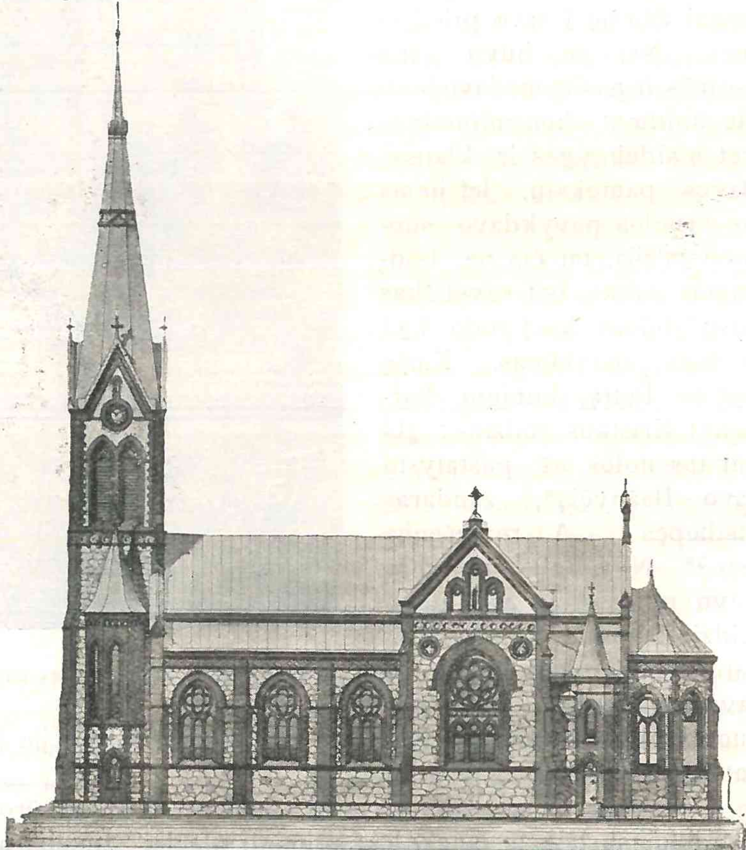
Pav. 568. Palangos lurdas.

Dievas Sūnus, sutvėręs įvairių tautų patriarchus, norėdamas parodyti savo dievišką darbą Tėvui, liepė visiems paeiliui praeiti. Ėjo žydas, graikas, romėnas, vokietis, prancūzas, gale rusas. Bet pastarasis, praeidamas, sustojo ir pareikalavo iš paties Dievo paso. „Kaip, Sūnau, tarė Amžinasis, galėjai sutverti taip žiaurų žmogų ?". Ak, Tėve, jis tik taip rodos, iš tikrųjų jis geraširdis". Atsigręžęs į rusą, numetė jam keletą skatikų, sakydamas: „Na tebie na čajok (Šia tau arbatai)". Tuojau rusas, nusiėmęs kepurę ir susilenkdamas dvilinkas, linksmai ir lipšniai sušuko: „Ščastlivo ostavatsia, barin !" ir nuėjo. Tokie prispaudikai nėra, rodos, labai pavojingi, nors ilgainiui nemaž kenkia kultūros pažangai.

Nenuostabu tada, jei nepaisant sunkios priespaudos, žemaičių vyskupijoj pastatyta daug ir gražių bažnyčių.

Rusijos valdžia, persekiodama katalikus, kaip tik sužadino tikybinį renesansą, kurio vaisiai geriausiai apsireiškė naujomis šventyklomis. Jų čia ir išskaityti sunku. Vis delto reikia paminėti nors kai kurios žymesnės, kaip: Šviekšnoje, Aluntoje, Kelmėje, Žiobiškyje, Gruzdžiuose, Joniškyje, Užveryje, Vilkijoje, Salantuose, Palangoj, Ylakiuose, Ramygaloje.

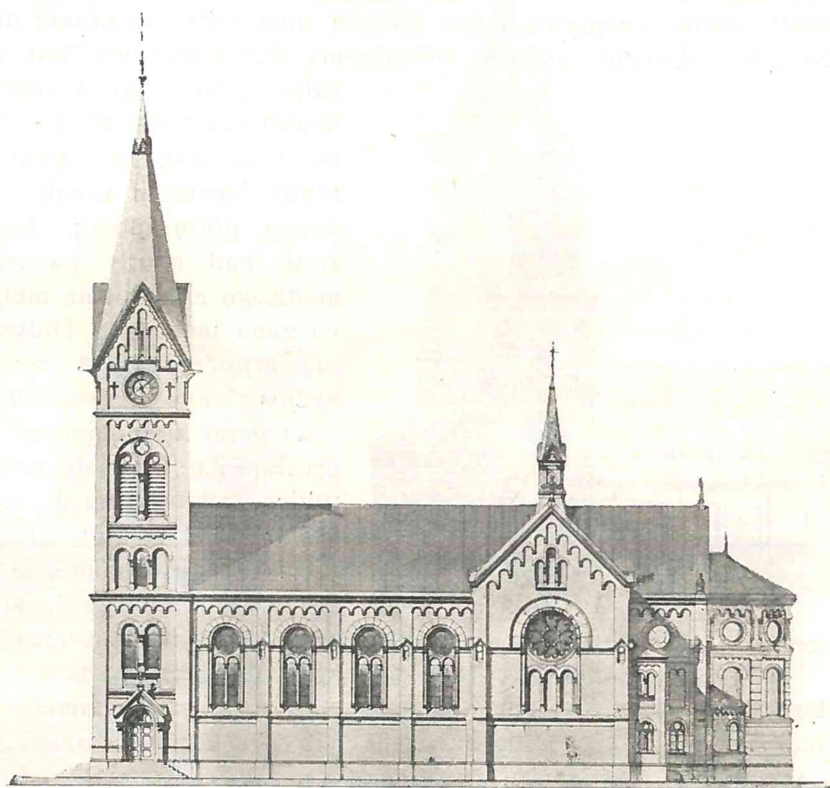
Jųjų daugumą statė architektorius K a r o l i s E d u a r d a s S t r a n d m a n n, kurs, nors nėra lietuvis, reikia tačiau pripažinti Lietuvos naujosios sakralinės statybos kūrėju.

Pav. 569. Žiobiškio bažnyčia. Iš Strandamanno plano

Jis gimė Lidköpinge Švedijoj 1867. m. ir buvo statybininko Olavo Strandmanno sūnus. Pabaigęs vidurinę mokyklą, geisdamas pasekti tėvu, o gal jo raginamas, įstojo Stockholmo augštojon architektūros mokyklon, kurią, baigęs, praktikavo pas prof. A. Bugge, priruošdamas jam Sundsvallo rotužės planus. Paskui, kelerius metus darbavosi garsaus visoj Švedijoj bažnytinio architektoriaus G. Hermannsohn'o dirbtuvėse ir taip pamėgo sakralinę statybą, jog nuo to laiko bažnytinės architektūros meną pasirinko savo tolesnės darbuoties tikslu ir idealu. Pasidarbavęs dar architektoriaus A. E. Melandero dirbtuvėse, 1893. m. atvyko Liepojon, kur iki šiai dienai tebegyvena.

Strandmanas prirengė Lietuvai apie 30 projektų, kurių dauguma įvykdinta. Visi jie pasižymi gera skonimi ir rūpestingu darbu. Mokėdamas prisitaikinti kli-

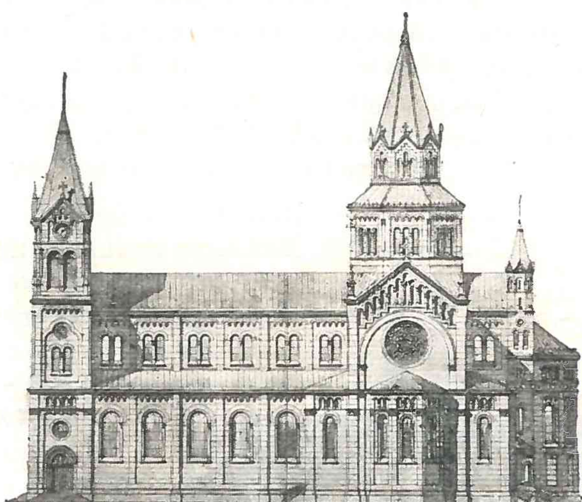
Pav. 570 Aluntos bažnyčios projektas, iš Strandmanno plano.

matui, medžiagai ir lėšoms, prityręs architektorius patenkino kiekvieną užsakytoją. Jo mėgiamieji stiliai buvo romaninis ir gotikas, bet ir kiti statymo būdai nebuvo jam svetimi.

Palikdami visų jo planais statytų bažnyčių aprašymą monografui, čionai paminėsime tik kai - kurias svarbesnes ir plačiau žinomas. Gražų gotinį stilių rodo Švėkšnos, Palangos, Kelmės, Salantų, Ramygalos, Žiobiškio ir Gruzdžių bažnyčios, bet romaninį aptinkame Užveryje, Aluntoj, Plungėje (dar nebaigtą) ir Ylakiuose, renesansą gi Joniškyje.

Švėkšnos bažnyčia (žiūr. pav. 564), statytą Strandmano planais 1905. m. ankstyvojo gotiko lytimis, pasižymi nepaprastu provincijoj didumu. Ji, rodos, geriau pritiktų sostinei, negu menkam pasienio miesteliui. Du lieknu bokštu kyla net keturiais augštais ir baigias augštais ir smailiais šalmais, apstatytais bokšteliais. Į vidų veda trys dailūs portalai. Kryžmos frontai gražiai puošia šalines fasadas. Altoriai, atgabenti iš užsienių, rodo vėlyvąjį gotiką, bet gerai harmonizuoja su vidaus architektūra, teikdami jai gyvumo ir kilnumo. Šventyklą pastatė kan. Julius Maciejauskas parapijonių lėšomis ir aukomis, rinktomis svetimose šalyse. Pastovi raudonųjų plytų medžiaga pranašauja jai ilgą amžių, nežiūrint stiliaus savumų, reikalaujančių minkštesnio klimato.

Palangos bažnyčia (žiūr. pav. 565), pabaigta 1906. m., skaitytojams bus gerai žinoma. Todel čionai nurodysiu tik kai kurius jos savumus. Ji, regias, vienintėlė gotinė šventykla mūsų tėvynėj, turinti viršum šalinių navų spyrių lankus. Nors jie skiriami atspirti vidurinėms navos sienoms, kad nesikėstų į šalis, tačiau teikia visai bažnyčiai nemaž savotiško grožio. Vidaus sienos tinkuotos, bet pilioriai, langų rėmai, juostos ir krauklai turi raudonųjų plytų apdarą. Reikia pripažinti, kad mintis pavartoti vietos medžiagą estetiniems motyvams buvo gana laiminga. Didysis altorius, tuo tarpu paimtas iš senosios bažnyčios, savo barokinėmis lytimis visai gerai harmonizuoja su gotine prezbiterija. Ne taip pritinka šventyklos architektūrai du šaliniai altoriai ir sakykla, atgabenti iš Prancūzijos. Atskirai paimti, jie labai gražūs. Antipedijų reljefai tikri šedevrai. Dailiai sutvarkytos įvairių spalvų dalimi permatomo, gyslėto marmoro kolonėlės vilioja akį, vaišindamos pomėgį skaniais saldainiais. Deja, perdaug glūdus ir švelnas marmoras ne visai tinka šiurkščiam bažnyčios mūrui, teikdamas nemalonaus disonanso. Žiūr. pav. 566.

Pav.571. Plungės bažnyčios projektas. Iš Strandmanno plano.

Palangoj aptinkame ir kitą įdomią šventovę — koplyčią Birutės kalne (žiūr. pav. 567). Kukli oktogoni šventyklėlė architektūros atžvilgiu neturi nieko ypatinga, bet ji svarbi savo tautine reikšme.

Birutės kalno šone matome gana vykusią dirbtinę grotą(žiūr. pav.(568) vadinamą paprastai „Lurdas". Ji gražiai tarpininkauja tarp Birutės kalno ir puikaus dvaro parko, vesdama iš gyvos gamtos tikrojo meno sritin.

Žiobiškio bažnyčia, pabaigta 1909. m. kun. Zapkaus rūpesčiu, tuo įdomi, kad statyta iš paprastų granyto akmenų, taigi vietinės medžiagos, tačiau gotiniu stiliumi (žiūr. pav. 569). Tik smulkesnėms lytims pavartota plytos. Čia aiškiai pasirodo Strandmano sumanumas prisitaikinti vietos medžiagai ir sumanytojo norui.

Ne blogiau pavyko Strandmanui ir romaninės bažnyčios, nors jų siluetos iš tolo truputį primena gotiką ir tik prisiartinęs pastebi romaninę architektūrą. Viduramžių nuotaikos jos neduoda ir senovės kevale aptinkame jauną brandalą. Vis delto jos gražios ir malonios ir vaizduodamos rimtus Dievo namus, veikliai žadina ir stiprina tikybinius jausmus. Strandmano bažnyčios, turėdamos panašias išvaizdas, rodo tačiau nemaž įvairumo. Nerasi nė vienos šven-

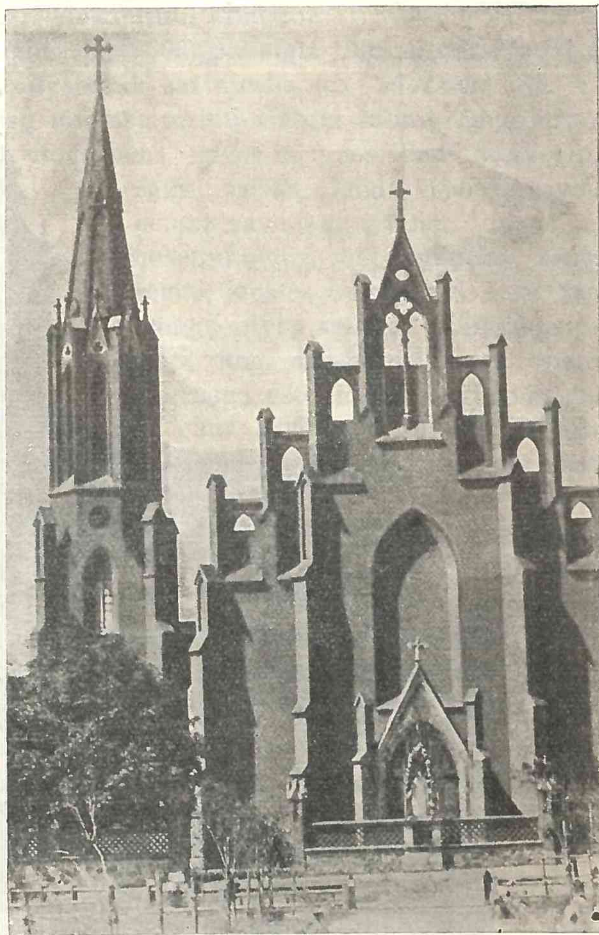

Pav. 572. Joniškio bažnyčia.

tyklos, kuri būtų kitos kopija. Jų lytys, nors paimtos iš viduramžių, vienok visai kitaip vartojamos. Kada senovės bažnyčios buvo sunkios, stambios ir rūškanos, tarsi tvirtovės, jo statytosios rodosi lengvos, lieknos ir linksmos. Pavyzdin paimkime Aluntos bažnyčios projektą (žiūr. pav. 570). Jos dideli langai duoda pakankamai šviesos, lengvas bokštelis ant kryžmos ir du liekniu bokštu fronte teikia jai net gracijos. Dailus portalas su ratu (šv. Kotrynos ratu) langu ant vir-

šaus, arkų fryzai, langų sugrupavimas eilėmis ir piramidomis gyvai vaizduoja viduramžius, bet, nuvalyti nuo senovės rūko ir dulkių, rodos nauji ir gerai tinka dabartinėms pažiūroms. Ryto fasada, paįvairinta nevienodo augštumo apsidomis, pasižymi net vaizdingumu. Iš provincijos bažnytėlės daugiau ir reikalauti nebegalima.

Daug didesnį plotą (200'×118') užima Strandmano planais statoma P l u n g ė s b a ž n y č i a. Čia matome subrendusį romaninį stilių jo dekoratyvioj formoj (žiūr. pav. 571). Ji turi tris išilgines ir vieną skersinę navą su penkiakampėmis apsidomis galuose. Ant kryžmos pasikelia augšta kopula pabaigta smailiu šalmu. Vakarų ir rytų galuose lydi ją po du bokštu, kurių užpakaliniai gerokai laibesni ir žemesni. Apatiniai bažnyčios langai turi kolonų rėmus, viršutiniai gi sugrupuoti po du ir susieti kolonėlėmis. Sienos suskaidytos lizenomis bei piliastrais ir papuoštos lankų fryzais. Jau taip turtinga architektūra dar turtėja priešakiniame fronte, choro apsidoj, skersinės navos galuose, kopuloj ir bokštuose, pasipuošdama gražiais portalais, ratų langais, galerijėlėmis, aklais langais ir langų grupėmis. Vakarų fasadoj lygią vietą vargiai rasi. Tokia bažnyčia meno atžvilgiu net dideliame mieste galėtų užimti pagarbią vietą. Tūlas gal ras bokštus peržemus, bet turi suprasti, jog architektorius norėjęs iškelti kopulą ir duoti jai viešpataujančią vietą. Žiūrėdami iš fronto, atgręžto į miestelį, gausime be abėjo puikiausio vaizdo.

Pav. 573. Rokiškio bažnyčia.

Didžiulė J o n i š k i o b a ž n y č i a, perdirbta 1901. m. iš senosios, statytos 1626. karaliaus ir Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Sigismundo III., turi mišrą stilių (žiūr. pav. 573), taigi architektūros grynumu nepasižymi. Šalia gotiko daugiausia aptinkame renesansinių lyčių. Bokšto masyvumą minkština gausūs langai ir smailus bokšto šalmas, sulaibėjąs pakopomis. Skersinės navos atiką puošia baliustrada su piramidomis ant kerčių. Renesansinės nišės, dideli langai su stogeliais viršuje, šviesiai geltona spalva baltais kraštais žymiai palengvina šiaip

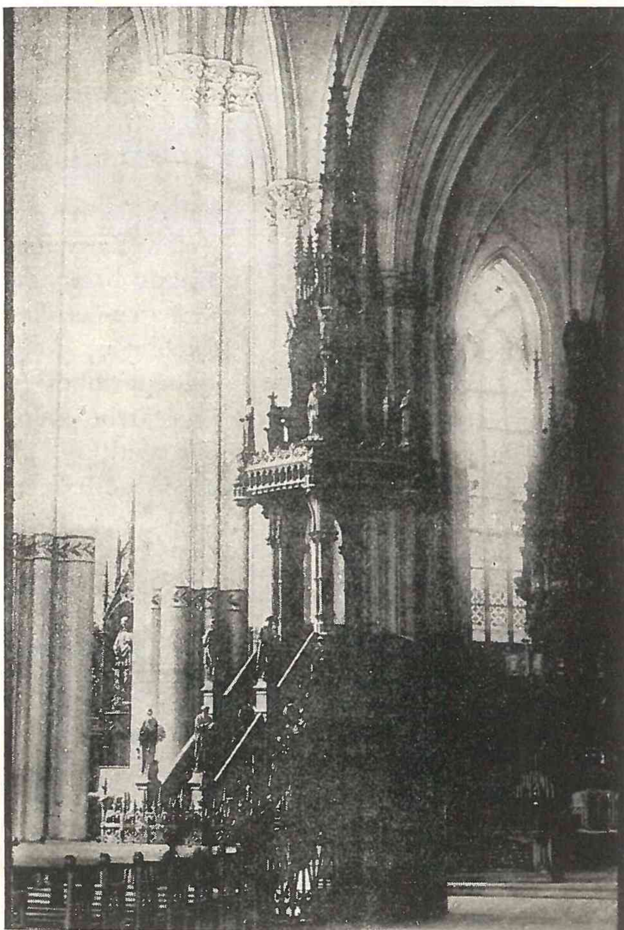
jau sunkų bažnyčios kolosą, teikdami visam trobesiui dailumo ir net gracijos.

Strandmanas paruošė dar projektą ir piešė detalius Kauno katedros koplyčios vidaus architektūrai. Užduotis kaip tik atatiko menininko talentui ir pomėgiui, kadangi ornamentika, reikia pripažinti, Strandmano specialybė. Gaila, kad jis taip retai randa progos parodyti savo ypatingą gabumą.

Be Liepojos architektoriaus ir kiti statytojai davė gana gražių bei įdomių bažnyčių Lietuvai. Jųjų žymesnes aptinkame Rokiškyje (1877), Vaškuose (1882), Kuliuose (1900), Josvainyje (1903), Jurbarke (1907), Naujamiestyje (1908), Šilalėje (1908) Rastauskinėje (1908), Stulgiuose (1910) ir Akmenėje (1912).

Jų visų aprašyti visuotinėj meno istorijoj negalima. Užteks čia parodyti kai kurias plačiau žinomas.

Rokiškio bažnyčia statyta 1877. m. grapo Raimundo Tizenhauzo lėšomis, įdomi savo originalumu. Atskiras bokštas gotinėse šventyklose tikrai retenybė. Ne tik Lietuvoje, bet ir užsieniuose panašių nematyti. Jo konstrukcija irgi savotiška (žiūr. pav. 573). Iš tvirto keturkampio spyrių pagalba jis pereina į aštuonkampį. Bažnyčios stogo galai apkloti ažūrinėmis pažiobėmis, kurios pasikelia žymiai viršum stogo ir nuskleistos pakopomis. Viduje aptinkame gražią sakyklą ir puikų bronzos altorių su fundatorių statulomis (žiūr. pav. 574)

Pav. 574 Rokiškio bažnyčios vidus.

Kulių bažnyčia, statyta kun. Mykolo Oginskio ir parapionių lėšomis, tuo įdomi, kad turi graikišką stilių, taip retai sutinkamą Lietuvoje (žiūr. pav. 575). Frontas vaizduoja helenų templį. Šešios dorinės kolonos remia triglifais papuoštą architravą, ant kurio guli visai plokščia pažiobė. Iš stogo išlenda augštas lieknas bokštas, primenąs Baltosios Gulbės bokštą Kaune. Tik grožio atžvilgiu jis toli gražu su pastaruoju lygintis negali. Kada kauniškis gražiai susijęs su visu trobesiu, Kulių bažnyčios bokštas jokio organinio ryšio su šventykla neturi ir rodos kaip baslis, įbestas stogan. Jį čia parioglino dailininkas, verčiamas kaimiečių, kurie nėra matę bažnyčios be bokšto·

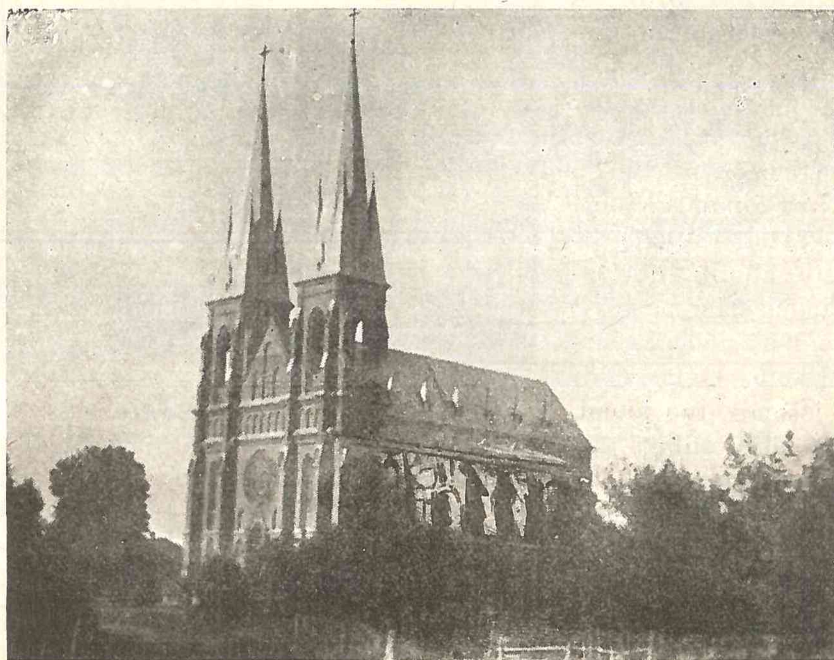

Pav. 575. Kulių bažnyčia.

Kalbėdami apie helenizmą Lietuvoje, turime paminėti ir Gargždų šventoriaus koplytėlę. Ją statė bar. Roenne grynai graikišku stiliumi. Visa balta, ji gyvai primena graikų marmorinius templius. Keturių dorinių kolonų frontonas teikia nemaž grožio šiaip jau kukliai koplytėlei.

Barokinėj Apytalaukės bažnyčioj, statytoj tėvūno Petro Šukštos 1635. m., aptinkame gražią koplyčią, atnaujintą rokoko lytimis. Jos ornamentai labai panašūs Apytalaukės dvaro palociaus dekoracijoms ir rodo tos paties architektoriaus darbas.

Vaškuose prel. Stasevičius 1882. m. pastatė parapionių lėšomis gana rimtą romaninio stiliaus bažnyčia (žiūr. pav. 577). Deja, jos stilius nėra grynas, kadangi aptinkame oriento motyvų priemaišų, kaip va bokštų gzimsus, apvestus apie pažiobes (sul. pav. 578).

Nors mums rusų valdžia įkyrėjo be galo, tačiau būtume neteisingi, nutylėdami jos meno kūrinius. Kauno stačiatikių „Vojenny sobor" dabar Įgulos bažnyčia, tikrai verta paminėti visuotinėj meno istorijoj. Stovėdama viešoj aikštėj, į kurią subėga gražiausios miesto gatvės, ji imponuoja savo majestotinga

Pav. 576. Rastauskinės bažnyčia.

išvaizda ir puikia architektūra (žiūr. pav. 578, 579). Jos bizantinis stilius ir kolosali kopula teikia visai apylinkei oriento atspalvio. Tai grandiozi, bet ir paskutinė carizmo pėdsaka. Tokia šventykla kaip tik tiko iškilmingos reprezentacijos ir propagandos tikslams. Šaliniai bokšteliai iš pradžių buvo dengti kopulomis, bet paskui juos pakeitė palapinių stogeliais. Tai pakenkė stiliaus grynumui. Tiesa, tokius stogus aptinkame Kaukaze ir Gruzijoj, bet ten ir vidurinė kopula turi tą pačią formą,

Kada sakralinė architektūra draudžiamu metu taip gražių davė vaisių, pasaulinė statyba buvo maž ne visai pamiršta. Visuomeniniai trobesiai priklausė okupantų, o tie ir nemanė rupinties krašto menu. Žiūrėdami vien pelno, jie tik galvojo, kaip galėtų pigiausiu būdu pastatyti trobesį, be kurio apseiti nebuvo galima. Todel ir matome Lietuvoje tiek naujų pastatų visai be stiliaus, kurie ne tik nepuošia mūsų miestų, bet dar juos bjaurina. Tik retkarčiais aptinkame maž daug įdomesnių trobesių.

Pav. 577. Vaškų bažnyčia.

Iš jų reikėtu paminėti prekybos Kiemas Sedos rinkoje (žiūr. pav. 580).

Tai du ilgu trobesiu, pastatytu paraleliai graikų stiliumi. Deja, jų paskirimas nedaro garbės prakilniajam helenų stiliui. Visokie gelžgaliai, odos, tabako strėkiai, silkių bačkos, nešvarūs žydeliai, rodos, taip ir tyčiojasi iš traupos, nors jau stipriai apleistos archiktetūros.

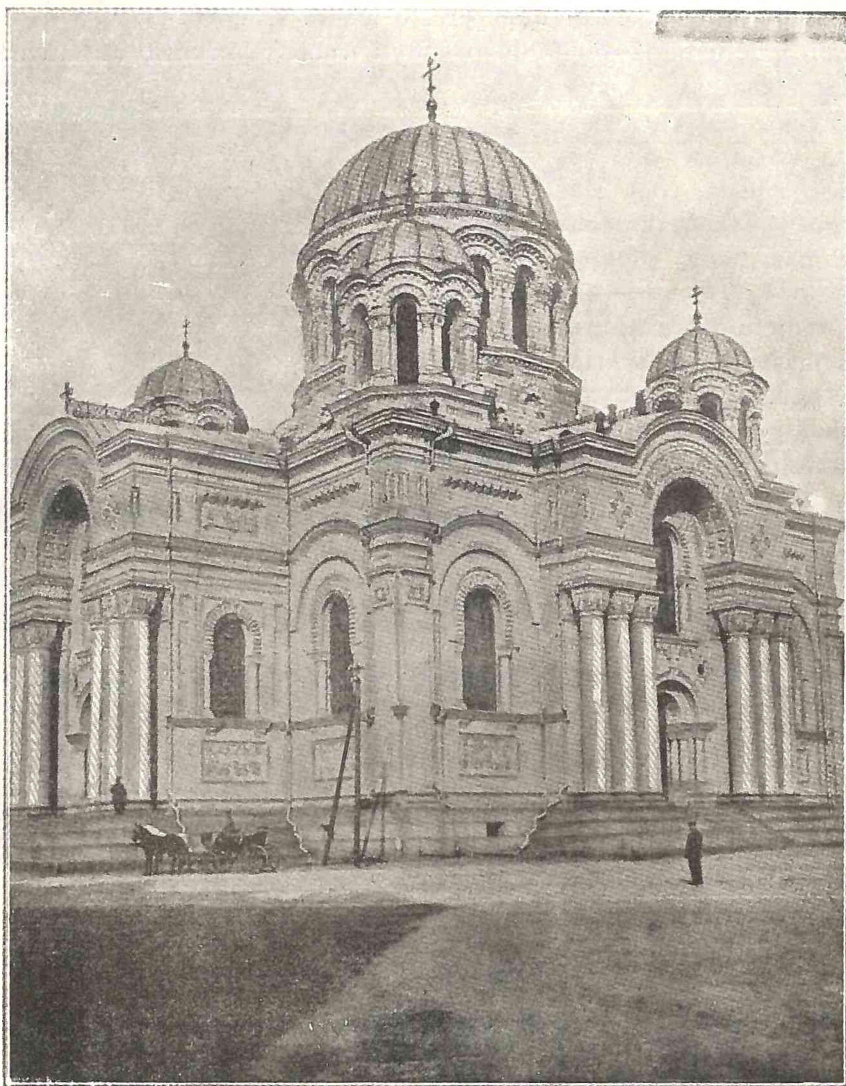
Visai kitą vaizdą duoda kai kurie mūsų dvarai. Kad ir nuožmiai persekiojami valdžios dvarponiai, įstengė tačiau pastatyti gana gražių rūmų. Jųjų žymiausi bus Plungėj, Apytalaukyje ir Palangoje.

Plungės pilį statė kunigaikštis Oginskis. Ji rodo empiro stilių baroko dvasioje (žiūr. pav. 581). Trys rizalitai, pasikelią augščiau stogo, puošia frontą. Prieš vidurinį matome kolonų prienamį su baliustrada viršuje. Tokia pat baliustrada puošia kertinius rizalitus. Visas rūmas daro rimtą ir kilnų įspūdį.

Empiro stilių rodo ir Apytalaukio pilis (žiūr. pav. 582). Ji ne tokia rimta rodos, užtat apsireiškia didesniu vaizdingumu ir turtingesne architektūra. Šalia sauso klasicizmo čia dar aptinkame gražias renesanso lytis ir baroko motyvus. Kertinių rizalitų langai taip gražiai sugrupuoti, jog iš oro tematai vie-

ną augštą, nors iš tikrųjų jų trys. Apatiniojo augšto rustika pabrėžia viršutinės architektūros lengvumą, teikdama visam trobesiui vilos išvaizdos. Viduryje aptinkame dailius rokoko ornamentus ir nepaprastą mūsų krašte komfortą.

Gr. Tiškevičiaus palocių Palangoje pastatė architektorius Pranas Schwechten 1897. m., imdamas pavyzdin Jurgio palocių Drezde-

Pav. 578. Kauno įgulos bažnyčia, seniau.

ne. Jo įlanka priešakinėje fasadoj rodo baroko įtaką. Šaltam ir sausam empirui puikūs oro laiptai ir terasa, apvesta gražia baliustrada su metalinėmis vazomis ant stulpiukų, teikia gyvybės ir dailumo. Tiesią ir lygią užpakalinę fasadą puo-

šia kolonų prienamis. Viduje aptinkame empiro rakandus. Šalia palociaus matome antikuotą koplyčią, susietą su rūmu kryžgangiu, prieš palocių gi didelę Kristaus figūrą iškeltomis rankomis (žiūr. pav. 583).

Pav. 579. Įgulos bažnyčia, dabar.

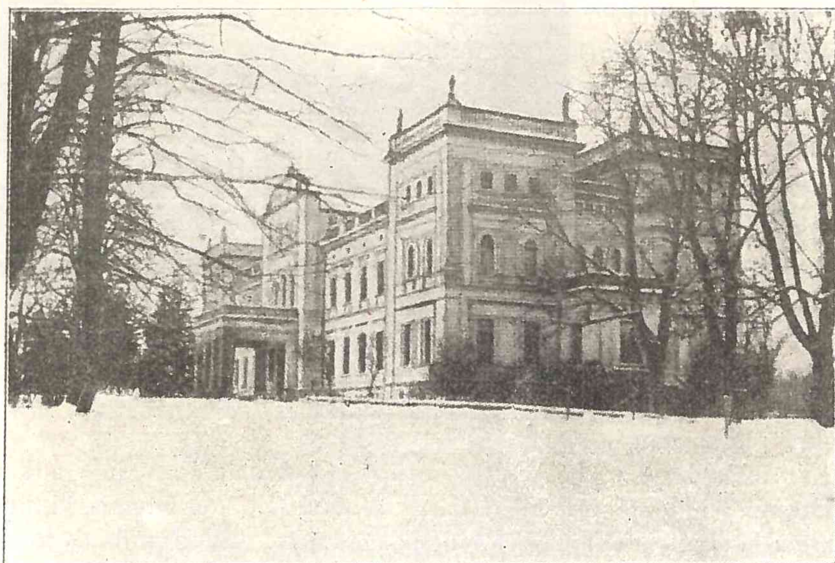
Labai įdomus dvaro p a r k a s, sutvarkytas 1898. m. garsaus E d v a r d o André, prirengusio plačiai žinomus parkus Monte Carlo, Vichy ir Parc Monceau Paryžiuje, išleidusio knygą „L' Ars de jardin" ir gavusio Paryžiuje aukso medalį. Prie pat palociaus matome prancūzų karpytą sodną su fontanomis viduryje. Tarp jo ir parko tęsiasi ilgas tvenkinys, apaugęs medžiais. Savo puikiais kraštais, sala, tiltais, palapine grybo pavydalu, paslaptingais takeliais jis teikia malonios ir inty-

Pav. 580. Prekybos kiemas Sedoje.

mios idilės (žiūr. pav. 584.). Patsai parkas nustebina savo naturalumu. Žmonių rankos jame visai nematyti, o tačiau jį tvarkė ištisus trejus metus, vežė žemes vagonėliais iš palivarko, sodino svetimų kraštų medžius, tarp kurių aptinkame

traupąsias egles, pietines liepas ir įvairius krūmus. Senosios pušys palikta nepaliestos. Gerai palaikomas kelias, žolynai, gėlių patiesalai ir apkarpyti medžiai vienintėlės matomos kultūros žymės. Toksai parkas pajūryje tai retenybė.

Pav. 581. Plungės palocius.

Gr. Tiškevičius įkūrė ir Palangos kurortą. Pastatė kurhauzą, dailius kioskus, jūros tiltą ir puikius vasarnamius, tarp kurių paminė-

Pav. 582. Apytalaukio pilis.

tina : Anapilis, Baltoji vila, Komoda (žiūr. pav. 586), Romeo ir Julija, Juratė (žiūr. pav. 585.) ir k.

Architektorius W e r n e r iš Vienos pastatė 1880. m. Š v ė k š n o s dvare puikią v i l ą empiro stiliumi su renesanso ir baroko priemaišomis (žiūr. pav. 587).

Pav. 583 Gr. Tiškevičiaus palocius, Palangoje.

Frontas pasikelia dviem augštais ir suskaidytas piliastrais. Ant sparnų stogų matome terasas, aptvertas dailia baliustrada. Skersnamiukai, primindami vokiečių renesansą, dailiai puošia šalines fasadas, bet gadina terasas. Gryniau apsireiškia empiras parko angoje (žiūr. pav. 588).

Pav. 584. Gr. Tiškevičiaus parkas, Palangoje.

Klaipėdos kraštas statybos atžvilgiu nieko ypatinga neturi. Čia visi pastatai gana gražūs, švarūs ir pavyzdingai užlaikomi, bet meno vertės nerodo. Daugiausia aptinkame šabloninių, modernia kryptimi statytų namų. Tik šventyklos

Pav. 585. Vila „Juratė", Palangoje.

kvėpia viduramžiais. Iš jų užteks paminėti gotinė katalikų bažnyčia Klaipėdoj (žiūr. pav. 588 b). Iš oro ji apsireiškia gana gražiai, bet viduje turtingumu pasigirti negali.

Pav. 586. Vila „Komoda" Palangoje.

Naujoji architektūra Latvijoje.

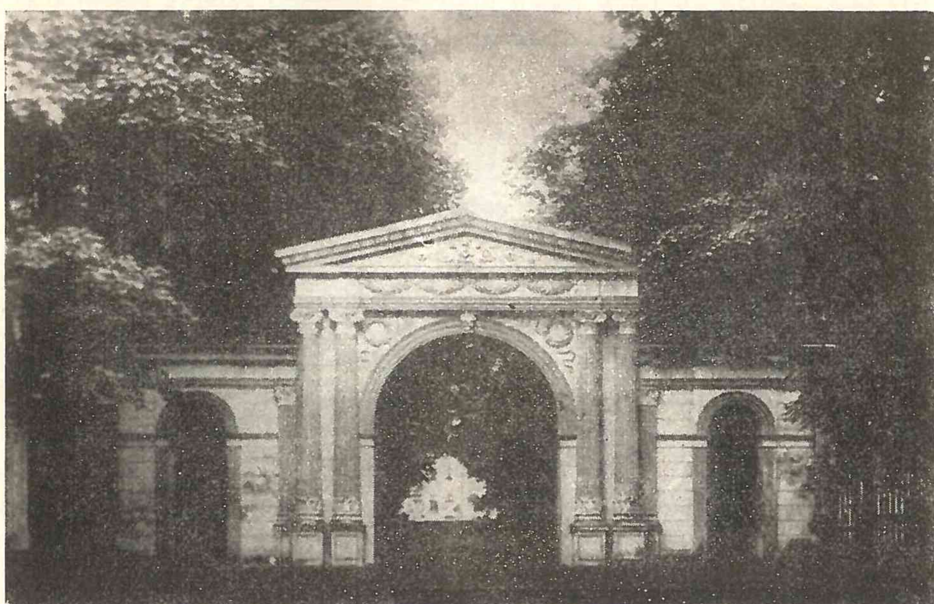
Pastaruoju periodu Latvijos aristokratai maž testatė naujų rūmų, kadangi jų dvarai, veikiant majoratų teisėms, jos visai nereikalavo, jau seniau sutvarkius pilis ir palocius. Užtat miestuose daug atsirado puikių pastatų, ypač Rygoje. Statė įvairiais stiliais: klasikiškuoju, empiru, renesansu, gotiku, baroku, romaniniu, bet daugiausia moderniuoju. Kada vokiečiai, atsižvelgdami į senąsias tradicijas, laikėsi istorinių stilių, latviai, priešingai, tvėrėsi modernizmo, geisdami tuo

Pav. 587. Gr. Platerio vila, Švėksnoje.

užprotestuoti prieš senąją vokiečių kultūrą. Šiuo periodu Ryga iš pat pradžios pasipuošė dviem monumentaliais rūmais, būtent politechnika ir miesto teatru.

R y g o s p o l i t e c h n i k a, dabar Latvijos universitetas, statyta 1862. m. romaniniu stiliumi, užimdama didį plotą tarp keturių gatvių, savo masyvia išvaizda daro labai rimtą įspūdį ir rodos, kaip tikra mokslo tvirtovė (žiūr. pav. 589.). Ta rimtą nuotaiką dar stiprina raudonų bei geltonų plytų sienos lilijavomis fū-

Pav. 588. Gr. Platerio parko arga, Šveknoje.

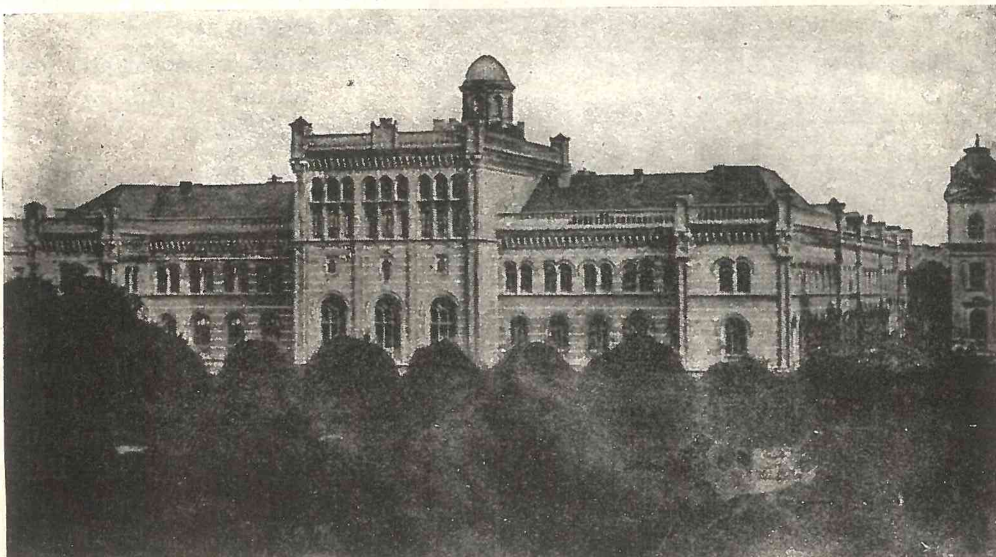
gomis. Rūmo masyvumą kiek tiek minkština iškeltas frontas, langų sugrupavimas, lankų fryzas ir stogo galerija.

Tuo pačiu laiku pastatė ir M i e s t o t e a t r ą, dabar Latvių operą 1860—1863). Jo architektorius buvo L. B o h n s t e d t, gimęs Petrapilyje 1822. m., studijavęs Berlyno Statybos akademijoj ir įgarsėjęs Berlyno Reichstago rūmų projektu, kuriam paskirta pirma premija. Jis buvo didis antikės gerbėjas ir todel, sekdamas Šinkeliu, taip Rusijoj, kaip ir Vokietijoj pasižymėjo helenizmu. Palyginę Rygos miesto teatrą su Berlyno dramatiniu teatru (Schauspielhaus, žiūr. pav. 489), pastebėsime neabejotiną panašumą. Trobesio frontas čia ir ten papuoštas graikišku prienamiu, viršum kurio matome kolonadą (žiūr. pav. 590). Užpakalinė ir šalinės fasados suskaidytos kukliais piliastrais. Rygos opera reikia dėti šalia žymiausių pasaulio teatrų pastarame periode. Jos vidaus sutvarkymas

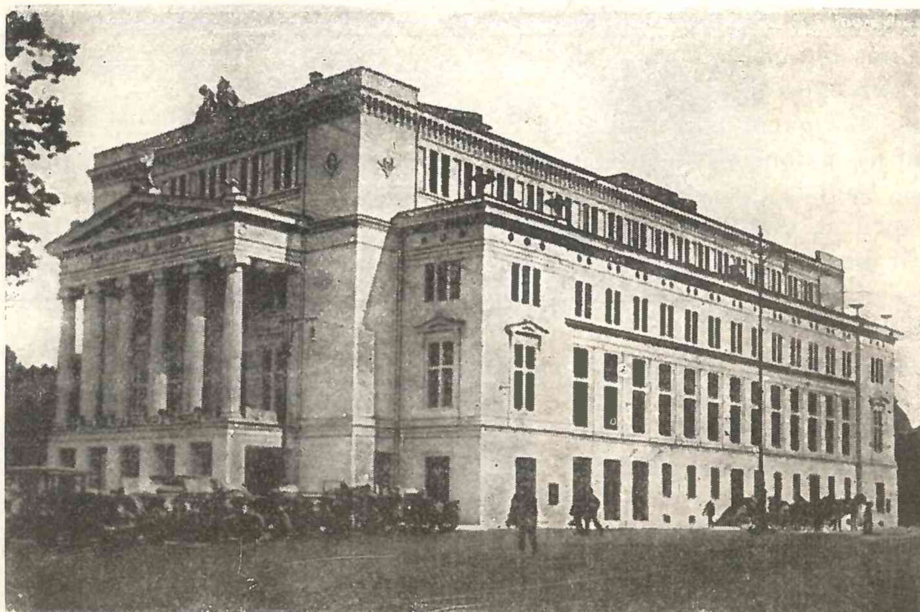
Pav. 588. b. Katalikų bažnyčia, Klaipėdoje.

atatinka visiems modernaus teatro reikalavimams. Publikai salė turi 2000 vietų; ložos pasikelia vertikaliai ant kita kitos ir turi be bendrų, dar atskiras išeigas, būtinai reikalingas gaisrui atsitikus. Sienos statytos iš plytų ir tinkuotos, bet kolonos, vazos, figūros ir ornamentai taisyti iš cemento bei cinko.

Pav. 589. Latvijos universitetas, Rygoje.

R y g o s p a j ū r y j e šalia daugybės modernų vilų aptinkame ne mаž ir stilingų, ypač vokiečių gyvename pakraštyje, Bulduruose ir Edinburge. Vasarnamyje istorinis stilius išlaikyti nelengva, kadangi trobesys, statytas poilsiui

Pav. 590. Latvijos opera, Rygoje.

Pav. 591. Vasarnamis Bulduruose, Rygos pajūryje.

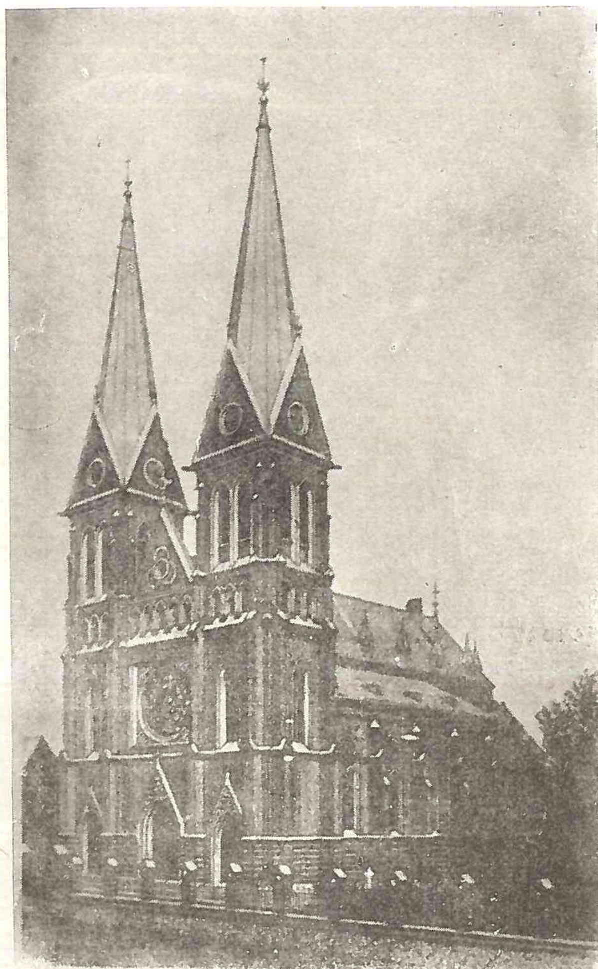
turi visų pirmą tarnauti patogumui. Žmogus, uždarytas per žiemą angštuose namuose, norėtų vasarą paragauti pilnos laisvės ir visai numesti varžančius architektūros pančius. Todel vasarnamiui reikia patogios terasos, plačios verandos, balkonų, altanos, o gal ir belvedero. Vis tai sunku pritaikinti griežtai nustatytiems stiliaus dėsniams. Tačiau senovės mėgėjui lengviau išsižadėti visokių patogumų, negu mesti įprastas tradicijas. Nenuostabu tada, jei minėtuose kurortuose randame ir stilingų vilų, ypač klasikiškų, duodant kolonadoms ir peristiliams malonios ūksmės didelio karščio metu. Bet retenybe turime pripažinti vasarnamį rūškanų romaniniu stiliumi. Toki aptinkame Bulduruose Bilderlingshof) ant Lielupės krašto arti gelžkelio tilto (žiūr. pav. 591). Statytas iš raudonų plytų romaninėmis lytimis ant augštos terasos, padengtas stambia kopula, jis palieka gana rimtą įspūdį. Vis delto jis malonus, gražus ir patogus. Balti langų rėmai, verandos spelčiai, viršutinės terasos užtvara ir kiti ornamentai teikia jam net dailumo ir gracijos. Žinoma, stiklo veranda ir altana ne visai tinka tvirtovių stiliui, bet nėra taisyklės be išimties. Stovėdamas tarp žalių medžių upės krante, jis žavi kiekvieną pasantą.

Pas Rygą prie Stinto ežero Miško parke (Meža parks, Kaiservald) akcinė statybos bendrovė „Baugesellschaft“ 1902. m. įkūrė naują vilų koloniją, pa-

Pav. 592. Šv. Alberto bažnyčia, Rygoje.

sipuošusią greitu laiku dailiais vasarnamiais, įtaisytais ir žiemą gyventi. Vieta higienos, grožio, komunikacijos ir patogumo atžvilgiais geriausia. Pušynas, pievos, ežeras, geras požemio vanduo, gražios sporto aikštės sveikatai globoti tinka labiausiai. Gyva gamta, tyras oras ir tyla teikia verteivoms, valdininkams, menininkams ir visiems inteligentams, dirbantiems protu ir nervais, tikro poilsio ir išganingos ramybės. Susisiekimas su miestu tramvajais patogus ir pigus. Mažomis lėšomis čia galima įgyti žemės plotas ir pasistatyti nuosavų rūmą, apie kurį su

Pav. 593. Šv. Pranciškaus bažnyčia, Rygoje.

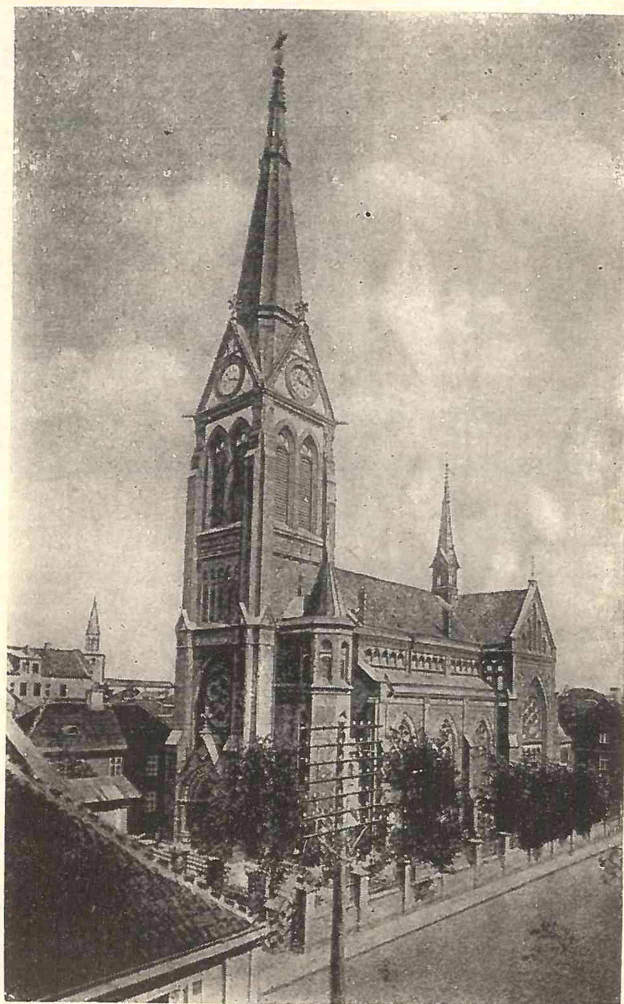
filozofu galime sakyti: „Parva, sed mea". Miško parko vilos pasižymi greičiau kuklumu ir praktingu sutvarkymu, negu skaistybe ir išoriniais apdarais (žiūr. pav. 558.b.).

Iš Rygos sakralinės architektūros paminėtina katalikų šv. Alberto bei šv. Pranciškaus ir liuterų Gertrūdos bažnyčia.

Šv. Alberto bažnyčią Agenskalno priemestyje statė architektorius Krzyžanauskas 1900. m. parapionių lėšomis barokiniu stiliumi, bet žymiai antikuotu. Tai vienintėlė baroko bažnyčia Rygoje. Žiūr. pav. 592.

Šv. Pranciškaus bažnyčia rodo gražų gotiką. Ją statė inž. Viganauskas. Stilius išlaikytas iš oro ir viduje. Gaila, kad pertamsūs vitražai neleidžia pasigėrėti puikia altorių, sakyklos ir klausyklų architektūra. (žiūr. pav. 593).

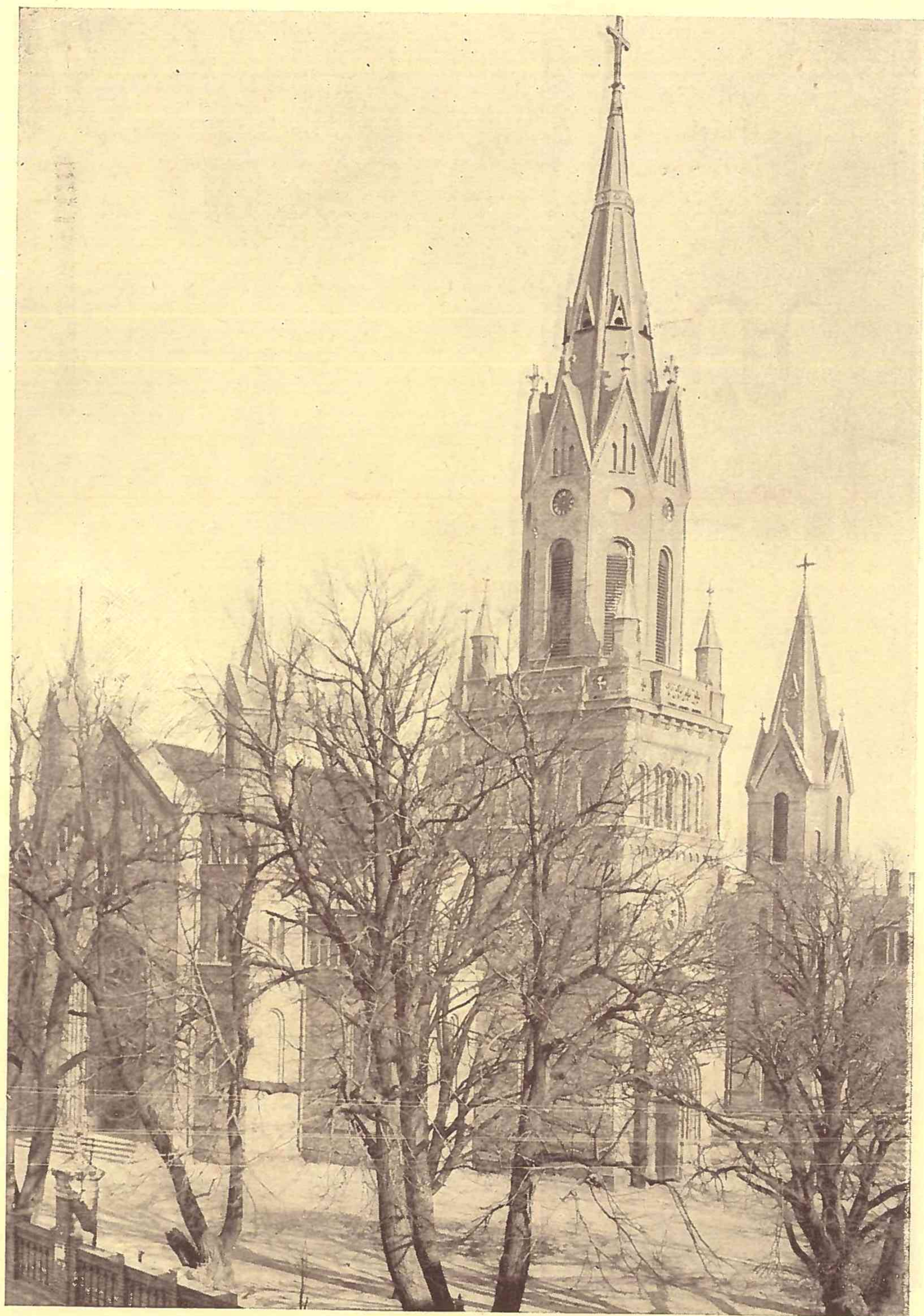
Semigalijos sostinėj Mintaujoje 1906. m. pabaigė statyti arch. Strandmano planais gotinę Nekalto šv. Panelės prasidėjimo

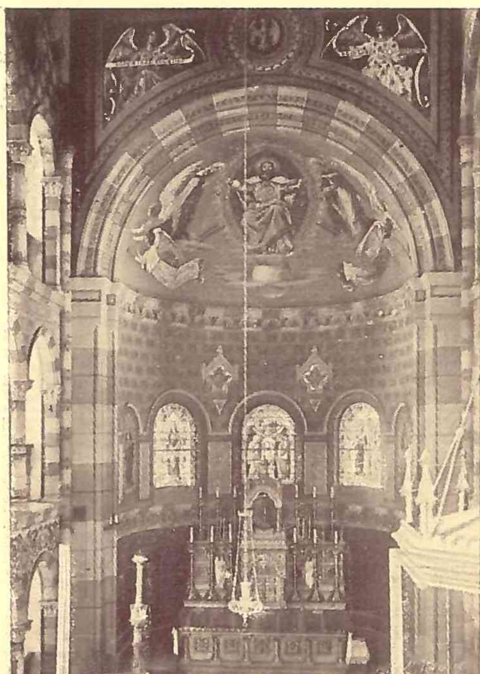
Pav. 594. Mintaujos bažnyčia.

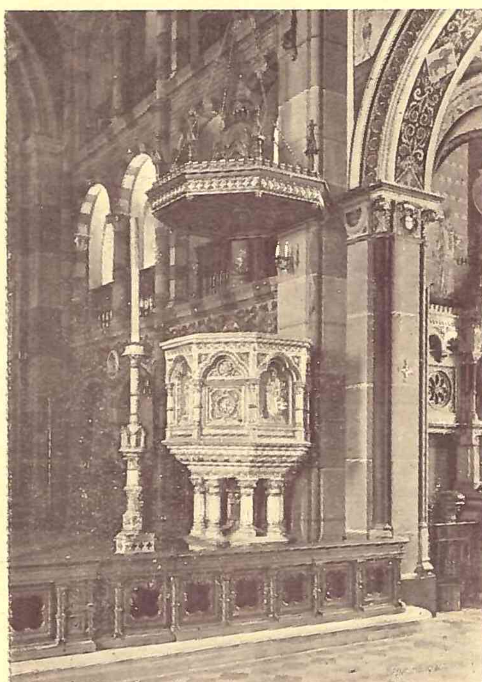
bažnyčią (žiūr. pav. 594). Patys protestantai pripažįsta, jog tai gražiausia visos Semigalijos šventykla. Modernizuotas vidus turi tik vieną navą. Iš kiekvienos kertelės matyti visa bažnyčia. Jokie piliorai neužstoja altorių bei sakyklos.

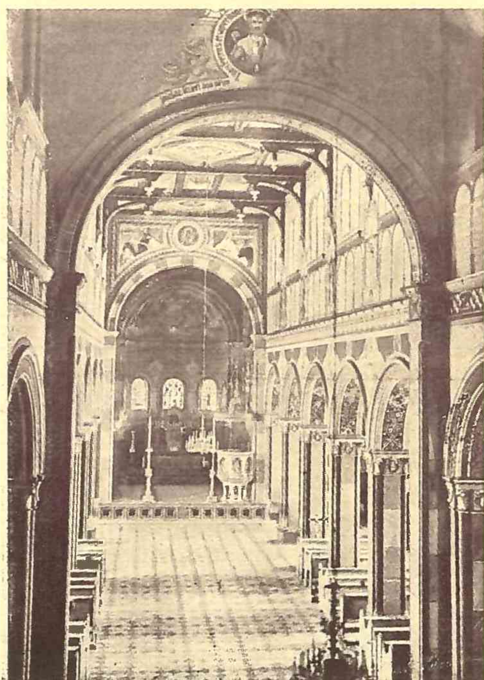
Naujoji Gertrūdos bažnyčia, statyta profesoriaus W. von Stryk, rodo velyvąjį romaninį stilių, kuriame aptinkame ir gotinių lyčių (žiūr.

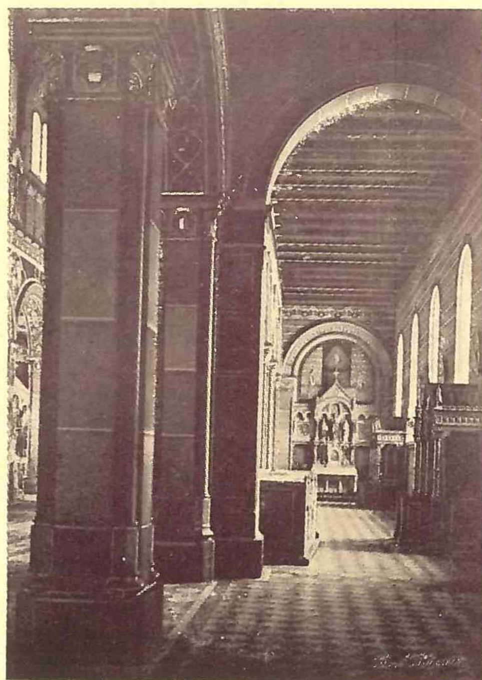

Pav. 597. Liepojcs katalikų bažnyčia, Latvijoje.

Pav. 598—601. Liepojos bažnyčios vidus: rytų apsida su didžiuoju altoriumi, sakykla, vidurinė ir šalinė nava.

pav. 596.). Protestantų pamaldoms viduramžių šventykla vargiai galėtų būti geriau pritaikinta. Tai tikra aula sakraliniems tikslams.

Kuldigos klebono kun. Fr. Lukšos rūpesčiu susilaukė ir Ventspilė gana gražios bažnytėlės. Ji rodo graikų stilių ir savo frontu gyvai primena antikės šventnamį (žiūr. pav. 595).

Įdomia sventykla pasipuošė Kuršo sostinė Liepoja savo klebono barono Edvardo Roppo, dabar Rusijos metropolito, triūsu. Iš menkutės bažnytėlės, statytos Kuršo kunigaikščio Ernesto Jono 1646. m., jis išvystė (1894-1899) didelę, puikią ir stilingą bažnyčią, galinčią drąsiai lygintis su neviena katedra. Garbus statytojas, patsai būdamas geras architektūros žinovas, mokėjo surasti tinkamų menininkų, pakviesdamas architektoriais L. Melville ir mums jau žinomą Karolį Edvardą Strandmann'ą, tapybą gi pavesdamas me-

Pav. 595. Ventspilės bažnyčia.

nininkams Fritsche iš Müncheno ir Buchauer'am iš Tyroliaus. Naujoji bažnyčia rodo romaninį stilių savo paskutiniame periode, kada ėmė jau pasireikšti gotiko užmazgos (žiūr. pav. 597). Projektą prirengė L. Melville, padedant K. Strandmanui, pagaminusiam detalius ir komponavusiam bažnytinį mobiliarą, būtent: altorius, sakyklą, vargonų fasadą, Dievo stalą, klausyklas ir t. t. Pastarasis vedė ir visus darbus ir savo projektais pabaigė statyti. Šventykla rodos rimta, graži ir vaizdinga. Nematyti joje senovės rūškanumo ir ji visai nedaro prislėgiančio tvirtovės įspūdžio. Keturi galų ir vienas šalies bokštas, pereidami iš keturkampių į aštuonkampius ir pasibaigią smailiais šalmais, suskaidytį gausiai grupuotais langais, lankų fryzais bei galerijomis, teikia jai lengvumo ir gracijos. Visos lytys skolintos iš viduramžių ir stilius išlaikytas be klaidų. Viduje jis apsireiškia savo dekoratyvioj ir puikiausioj išvaizdoj. Klojant medines, lubas

storų piliorių visai nereikėjo. Juos dar palengvina apvalios kerčių juostos bei kolonos (žiūr. pav. 600). Dvi langų eili duoda užtektinai šviesos. Polichromija pavyzdinga. Archivoltų kertėse aptinkame angelus, kurių vieni skambina įvairius instrumentus, kiti rodo garbės lenteles su psalmų posmeliais lotynų, lietuvių, latvių ir lenkų kalbomis. Viršum jų tarp romaninės architektūros vaizdų matome

Pav. 596. Gertrūdos bažnyčia, Rygoje.

įvairius šventuosius (žiūr. pav. 601). Mobiliaras pasižymi lyčių turtingumu, kompozicijos grožiu, technikos švelnumu ir rodo rūpestingai išlavintą menininko skonį. (žiūr. pav. 598, 599). Visa bažnyčia palieka kuo geriausį įspūdį. Tai tikrų menininkų kūrinys ir mokslinto įsakytojo veikalas.

LITERATŪRA

Klasikizmo, helenizmo ir romantikos architektūros istorijai.

Pascal, Les églises de Paris. Paris 1860.

M. de Montrond, Les architectes et les sculpteurs les plus célèbres. Lille et Paris 1875.

Ch. Bauchal, Nouveau Dictionnaire biographique et critique des architectes français. Paris 1887.

G. Cougny, L'Art moderne. Paris 1896

L. Roger-Milès, Comment discerner les styles du 18e au 19e siècle. Paris 1897.

J. -E. Bulloz, Les monuments de Paris. Paris 1898.

A. Choisy, Histoire de l'architecture. Paris 1898.

L. Cloquet, Traité d'architekture. Paris et Liège 1898-1901.

R. Peure, Répertoire chronologique de l'histoire universelle des beaux-arts. Paris 1899

L. Vaury, Le Protestantisme et l'art. Montauban 1899.

H. Guédy, Dictionaire d' architecture, Paris 1902.

Franklin et Levasseur, Dictionnaire des arts, métiers et professions exercés dans Paris depuis le 13e siècle. Paris 1905.

P. Planat, Encyclopédie de l'architecture et de la construction. Paris.

Dr. P. Albert Kuhn, Geschichte der Baukunst, II. Halband. Einsiedeln 1909.

K. F. Schinkel, Sammlung architectonischer Entvürfe. 1819-33.

L. von Klenze, Anweisung zur Architektur des christlichen Kultus. München 1835.

K. Bötticher, K. F. Schinkel und sein baukünstlerisches Verhältnis. Berlin 1857.

Universal Cataloque of Books on Art. London 1870.

R. Dohme, Kunst und Künstler des 19. Jahrh. Leipzig 1866.

K. Gurlitt. Deutsche Kunst des 19. Jahrhunderts. Berlin 1899.

C. Kronthal, Lexikon der technischen Künste. Berlin 1900.

A. Bohnemann, Grundriss der Kunstgeschichte. Leipzig 1901.

F. Haack, die Kunst des 19. Jahrhunderts. Stuttgart 1904.

J. Meier—Graefe; Entwicklungsgeschichte der modernen Kunst. Stuttgart 1904.

M. Schmidt, Kunstgeschichte des 19. Jahrhunderts. Leipzig 1904.

B. Daun, Die Kunst des 19. Jahrhunderts. Charlottenburg 1905.

K. E. Schmidt, Französische Plastik und Architektur des 19. -Jahrh Leipzig 1905

D. Joseph, Geschichte der Baukunst. Berlin.

H. Schweitzer, Geschichte der deutschen Kunst. Ravensburg 1905.

H. Knackfuss, Deutsche Kukstgeschichte, II. Band. Bielefeld und Leipzig 1888.

Adolf Rosenberg, Handbuch der Kunstgeschichte. Bielefeld und Leipzig 1921.

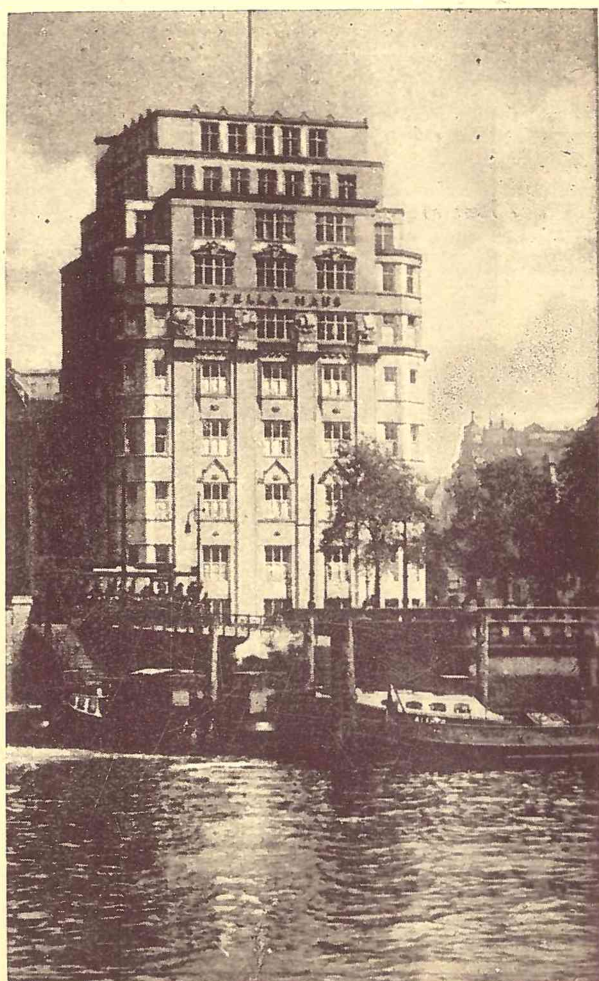
Bücheler, Woran erkenn man die wicntigsten Stilarten? Stuttgart
K. Binkis ir P. Tarulis, Vilnius 1323—1923. Kaunas—Vilnius 1923.
Dr. Herm. Alex. Müller, Lexikon der Bildenden Künste. Leipzig 1883.
Dr. Paul Weber, Wilna eine vergessene Kunststätte. Vilnius 1917.
Carl Meisner, das schöne Kurland. München 1917.
Dr. R. Schlichting und L. Osma, Bilder aus Litauen. Kaunas 1917.
Spemann, Goldenes Buch der Kunst. Berlin und Stuttgart 1910.
Prof. Dr. Wilchelm Lübke und Prof. Carl von Lützow, Denkmäler der Kunst. Zweiter Band. Stuttgart.

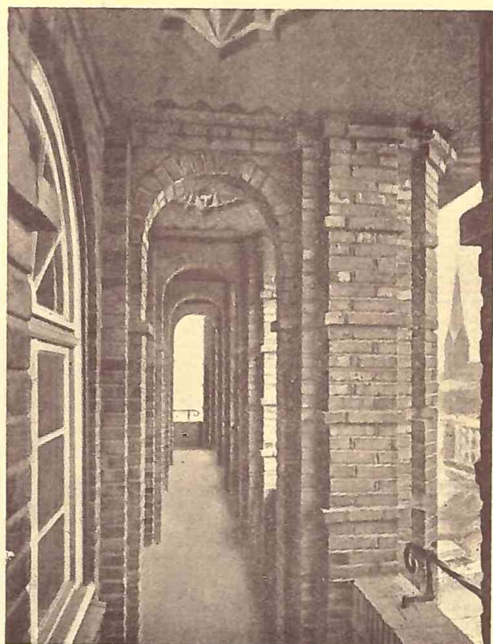
MODERNIZMAS.

Pav. 630. „C h i l e“ namas: rytų kertė, Hamburge.

Pav. 633—636. Laisvės statua New-Yorke; „S t e l l a“ namas Hamburge „C h i l e“ namo galerija 7. augšte ir jo anga.

Modernizmas

nuo 1850.

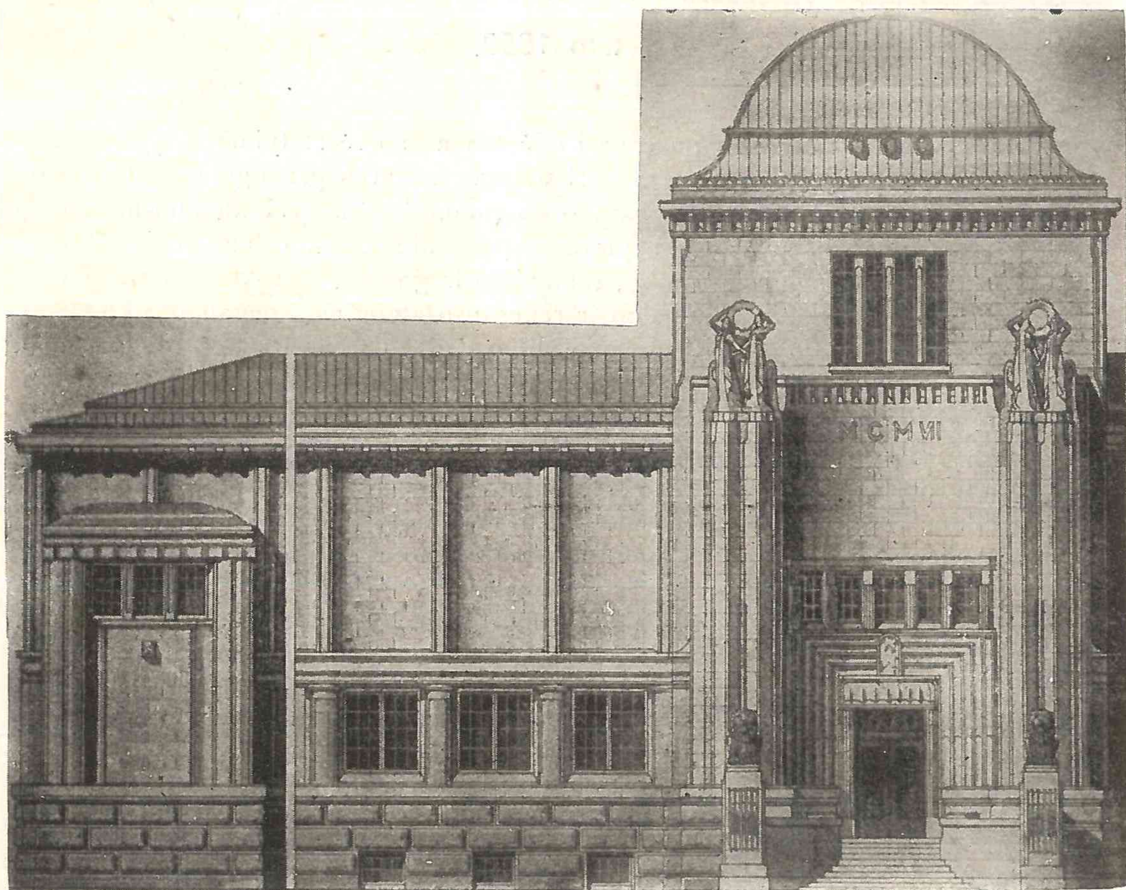
Apie devynioliktо šimtmečio pusę pasirodė nauja srovė statybos srityje, žadanti naują stilių, kurs būtų geriau pritaikintas kultūros pažangai ir atatiktų modernaus gyventojo reikalus. Nuo baroko žlugimo, matėme, architektoriai nieko nauja sugalvoti nesugebėjo ir buvo priversti pasitenkinti senuosius stilius atgaivindami. Turėjome romėnų ir graikų, romaninio ir gotinio, barokinio ir bizantinio stilių renesansus (atgimimus), netrūko ir renesanso atgimimo, pagaliau, eklektikai davė visų senųjų stilių šiupinį, bet naujo stiliaus vis dar nesimatė. Neturime jo ir iki šiai dienai, kadangi mėginimų pertraukti tradicijas ir ieškoti naujo statymo būdo, stiliumi dar pavadinti negalime. Tik nusistačius dėsniams ir juos priėmus visam pasauliui, turėsimė naują stilių. Kol modernistai teorijoj ir praktikoj blaškysis į visas puses, kits kitą pašiepdami, vieni kitiems prieštaraudami, vienodo statymo būdo, kurs turėtų teisės vadintis stiliumi, negausime. Tik vienai idėjai susijus įvairių pažiūrų statytojus, gali išsivystyti naujas stilius. Bet kaip visados kovoj, silpnesni turi nusilenkti, taip ir architektūroj, galingesni, geriau supratę statybos tikslą, reikšmę ir dėsnius, panaudodami visą savo gabumą modernaus gyvenimo reikalams, nugalės klaidingus prasimanymus ir savo kūriniais pavergs priešus. Norėdami arčiau pažinti vaisius, kurius naujosios krypties korifėjai jau davė, turime atsidėję prisižiūrėti pačių statytojų ideologijai.

Ideologija.

Namas yra ne kas kita, kaip padengta erdvė, kurioj žmogus randa prieglaudą nuo kenksmingų gaivalų: karštų saulės spindulių, lietaus, šalčio, žvėrių ir plėšikų, kur gali pasilsėti, savo įrankius ir baldus sukrauti, vaikus auklėti ir ramiai priedermes atlikinėti. Todel pirmykštis žmogus žiūrėjo į trobesį, kaip į būpinai reikalingą įrankį. Bet įrankis turi atatikti savo paskyrimą ir visa, kas trukdytų tikslą, kuriam jis padarytas, turi būti pašalinta. Deja, nuo senų senovės žmonės, puošdami įrankius įvairiais ornamentais, žymiai pabrangino jų kainą padarė juos nepatogius ir nusilpnino jų jėgą. Taip ir trobesius. Žmonės tol juos puošė, kol pavertė sau kalėjimu. Statytojai taip ir galvojo, kaip

padaryti puikią fasadą, visai nesurūpindami gyventojų reikalais ir patogumu. Už fasados šukišė kambarius, nė manydami atsiklausti, ar jie patenkins savininkus, ar turės pakankamai šviesos, gryno oro, ar bus ten patogu gyventi. Dekoracijos tikslu jie dar vartojo labai brangią medžiagą, nors netrūko ir pigesnės, kuri net geriau atatiko statikos dėsnius. Tokiu būdu veltui pabrangino trobesį ir padarė jį mažą. Visa tai matydamas, modernistas sumanė revoliucijos keliu pašalinti visus stilius, uždėjusius laisvam žmogui nepanešamus pančius.

— Gana vergijos, taip toliau būti negali! Namas ne frizūra. Šalin nereikalingus papuošalus! Tepasilieka trobesys, o ne paroda! Architektorius neturi

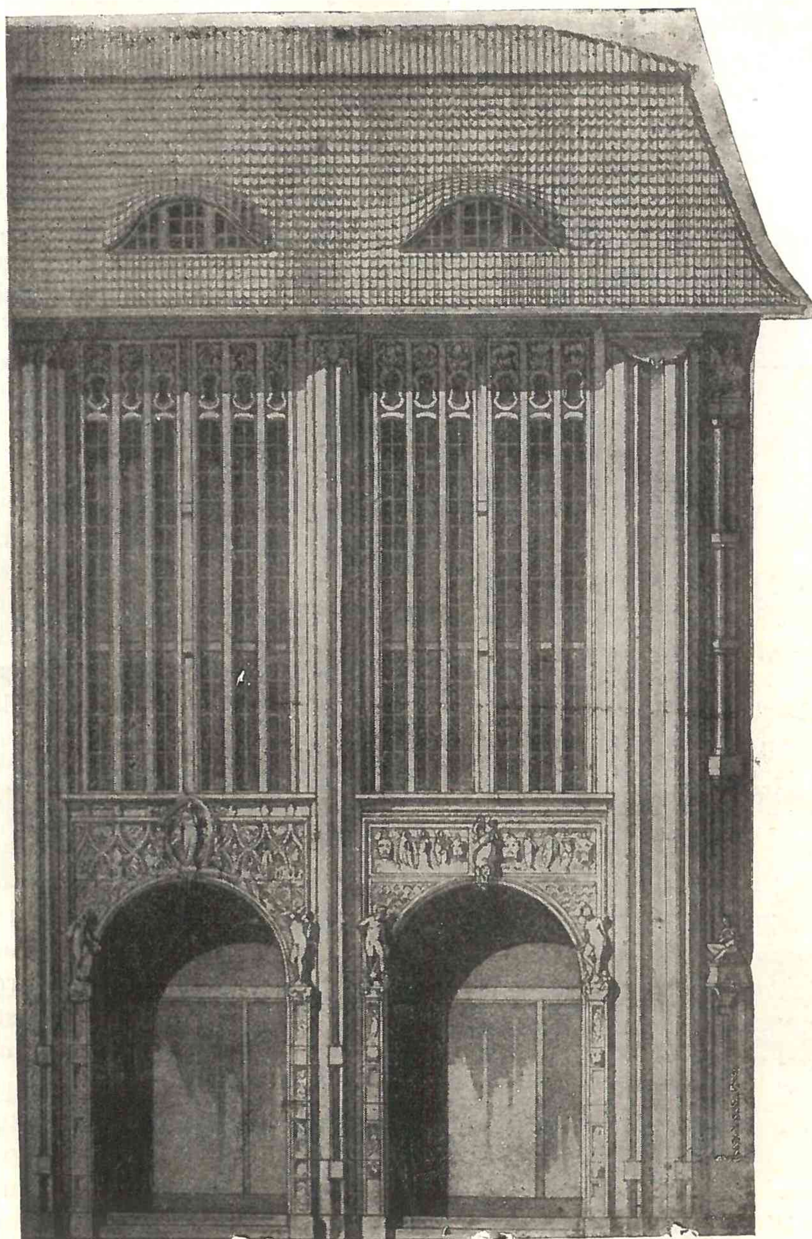

Pav. 602. Meno halė, Mannheime.

užmiršti jo paskyrimo, pasirinkti lengvai gaunamą, bet tvirtą medžiagą, ir stengtis kuo pigiausiai jį pastatyti. Visa, be ko apseiti galima, nereikalinga. Marmoras, brangus akmuo ir medis teužleidžia vietą gerai ištirtai, lengviau ir pigiau vartojamai naujųjų laikų medžiagai: geležiai, betonui ir stiklui.

Pasiremdamas ta teorija Alfreds Messel'is pastatė Berlyne prie Leipcigo gatvės Wertheimo prekybos namą—Warenhaus (žiūr. pav. 603). Tarp akmens piliorių, einančių tiesmukai nuo pamato iki stogo, jis sienas padarė

stiklines ir visą rūmą padalino grindimis į penkius augštus. Tokiu būdu trobesys pasidarė permatomas. Šviesos buvo daugiau, kaip reikia ir prekė galima buvo matyti net iš oro. Be to, komunikacija tarp augštų ideali. Tokiuose rūmuose galima sukrauti įvairiausių rūšių prekės, pradėdant nuo mašinų, fortepionų

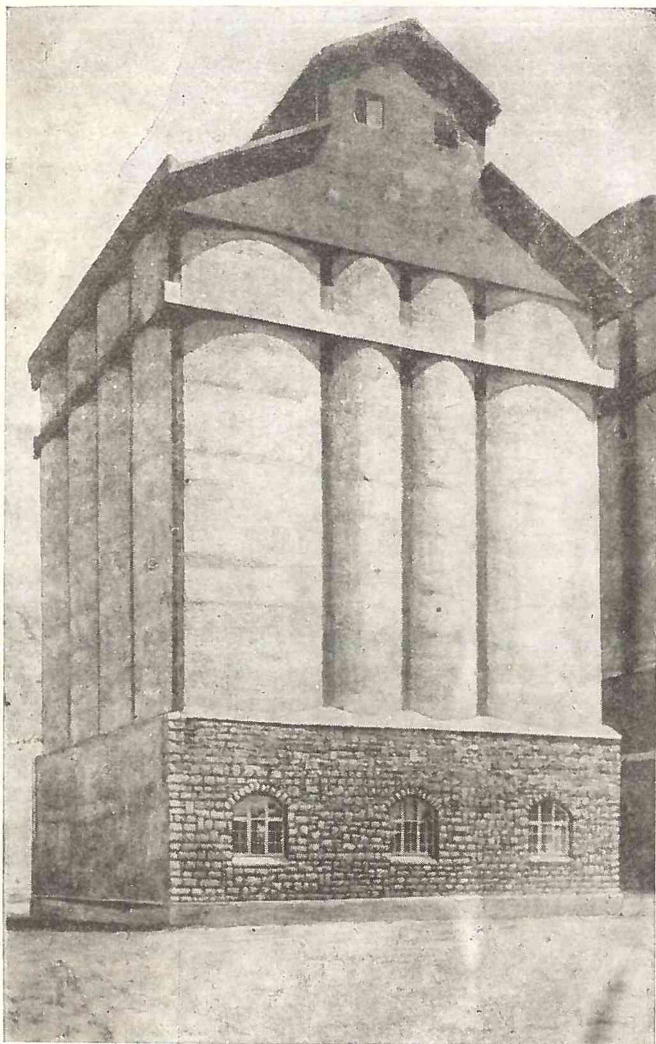

Pav. 603. Wertheimo prekybos namų dalis, Berlyne.

ir knygų, baigiant saldumynais, žuvimis ir daržovėmis. Visa, ką randame Berlyne, aptinkame ir Wertheimo prekybos namuose. Nuvykęs į tokius namus, gali visa ko nusipirkti, o jei daug turi reikalų, tai pavargęs gali eiti tų pačių rūmų restau-

racijon, pasilsėti, pasistiprinti ir toliau pirkinėtis. Visiems rodėsi, Meselis busiąs suradęs prekybos namų tipą, kurs ilgainiui išsivystys į naują stilių.

Deja, taip tiktai rodėsi. Kritikai jį išpeikė, ir jis pasekėjų nerado. Visų pirma, jis nesulaužė, kaip tikėtasi senovės tradicijų. Jo architektūra pasižymi sakraliniu būdu ir perdaug primena gotiką. Kitas galėtų ją palaikyti net viduramžių katedra, perdirbta magazinu. Netrūksta tokių, kurie, ją pašiepdami, Wertheimo prekybos namus vadina „Leipcigo gatvės katedra". Daugiau, jų struktūra toli gražu nepatenkina. Stogas rodos provizorinis ir taip pritinka monumentaliam trobesiui, kaip maža kepuraitė milžinui. Jog stiklas be tarpskyrių sienose netinka rūmų paskyrimui, rodo paravanai, pastatyti prieš stiklą. Nors jos buvo skirtos prekių parodai, tačiau tik pirmame augšte pasiekė tikslą. Todel viršutiniuose augštuose jų ir nebedėda. Ir tai visai suprantama, juk niekas, stovėdamas gatvėje, pakėlęs galvą nežiūrės augštyn, o žiūrėdamas, vargiai ką pamatys. Pagaliau, Wertheimo prekybos namas perdaug skirias nuo kitų tos pačios gatvės pastatų, kada savo paskyrimu kaip tik turėtų su visa gatve susisieti.

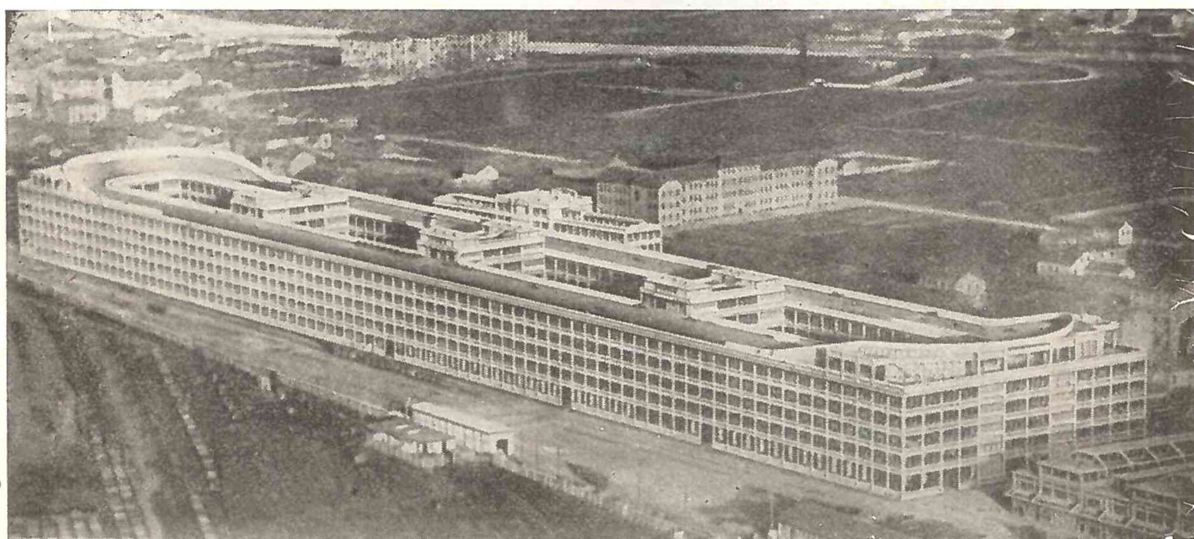

Pav. 604. Javų elevatorius, Vormse.

Daugiau realizmo rodo amerikietis F r a n k L.L o y d W r i g h t. Jis nustatė vykusį gyvenamųjų trobų tipą, radusį pasekėjų ne tik Amerikoj, bet ir Europoj, ypač Holandijoj, Vokietijoj, Čekoslovakijoj ir Šveicarijoj. Privatiniai namai jo nuomone neturi būti augštų sankrova, pasikelianti danguop, bet žemės buveinė, kurioj žmogus rastų patogaus poilsio, ramybės, pakankamai šviesos, gryno oro ir atskirą savąjį kampelį, kur galėtų nė nuo ko nepriklausydamas gyventi. Todel, kovodamas prieš augštas trobas su visais jų nepatogumais, Wright savo namus patiesia ant žemės. Anot jo, laiptai visai nereikalingai užkreikia trobą ir vargina jos gyventojus. Stogas, būdamas namo danga ir kepurė, gali tik tiek pasikelti,

kiek to reikalauja jo funkcija. Lygu skietis, jis turi ne tik namų viršų, bet ir jų šonus saugoti nuo atmosferinių nemalonumų ir todel turi būti žemas ir platus, savo kraštais gerokai išsikišęs per sienas. Vengdamas etažinio namo, kur tenka tiek kentėti nuo neramių kaimynų, kada tau ant galvos šoka, po kojomis apgieda numirėlį, iš šalių gi skambina fortepionus ar triukšmingai puotauja, jis stato žemus namus, bet patogius, šviesius, sveikus ir ramius. Atsisakęs nuo tradicinio keturkampio pamato, praktingas amerikietis ištiesia namus ilgà linija ir skersiniais sparnais praplėčia jų talpumą. Tokiu būdu įvairūs būtai, kurius kiti būtų sukrovę ant kits kito, randa vietos ant žemės. Gerai apmąstęs savo planus, jis iš tikrųjų davė labai patogių ir sveikų butų, pastumėdamas gyvenamųjų trobų realizmą visų geistina linkme. Teisingai laiko jį naujos eros prieštakūnu.

Nors Messelis, Wrightas ir kiti realistai žymiai prisitaikino realiam modernios kultūros gyvenimui, tačiau jie toli gražu nepatenkino u t i l i t a r i s t ų, ieškančių vien naudos ir laikančių mašiną dabartinio gyvenimo kvintesencija. Jų

Pav. 605. Automobilių dirbtuvė „Fiat", Turine.

nuomone, trobesys turi tarnauti žmogui, būti atatinkamai priruoštas jo reikalams. Visa, kas jį pabrangintų, be ko apseiti galima, turi būti pašalinta. Todel jį turi statyti inžinierius, suprantąs mašinos darbuotę, o ne architektorius, žiūrįs vien grožio. Kiekvienas nereikalingas colis pabrangina pramonės mitą ir už jį turi sumokėti konsumentas. Koki nesąmonė padengti trobesys stogu, užklojančiu dyką vietą, kada betono pagalba visai galima be jo apseiti. Kam dėti langai vienoj eilėj ir vienodo didumo, kada šviesa visur reikalinga ir, neturint pakankamai langų, net vidurdienyje reikia apsišviesti elektra? Simetrija tik varžo laisvą judėjimą ir trukdo brangų laiką. Namų kertėmis niekas nesinaudoja ir jose renkasi dulkės ir blogas oras. Koridoriai tose vietose, kur daugiau žmonių susispiečia, turi būti platesni ir vienoj linijoj išvesti koridoriai visai neatitinka savo paskyrimo. Tariant, trobesys neturi būti namas, bet tik a p r i b o t a ir m o d e l i u o t a e r d v ė. Taigi žodis „namas" mašinos laikais tik anachronizmas.

Šitai, ką rašo automobilių karalius Henry Fords apie fabrikos trobesį: „Būtinas didžiausio derlingumo ir žmoniškos produkcijos postulatas yra švarūs, šviesūs ir gerai vėdinami rūmai. Mūsų mašinos stovi perarti prie viena kitos — kiekviena kvadratinė pėda natūraliai pakelia produkcijos kainą, kuri drauge su ekstransporto išlaidomis, kurios ir tada pasikelia, jei mašinos 6 colius toliau stovi nuo viena kitos, negu to reikia, uždėdama konsumentui. Todel mūsų mašinos tankiau sustatytos, kaip kitoje kurioje pasaulio fabrikoj. Nespecialistui rodytųs, kad jos tiesiog ant kita kitos sudėtos, tačiau jos eilintos mokslo metodu, netik įvairios darbuotės tvarkoj, bet ir tokiu būdu, kad kiekvienam darbininkui duotų kiekvieną reikalingą erdvės kvadratinį colį, o drąsiai nėvienos kvadratinės pėdos daugiau. Kuomet statė mūsų senuosius trobesius, mes dar nebuvome ventiliacijos atžvilgiu tiek toli nužengę, kaip šiandieną. Visuose naujuose pastatuose

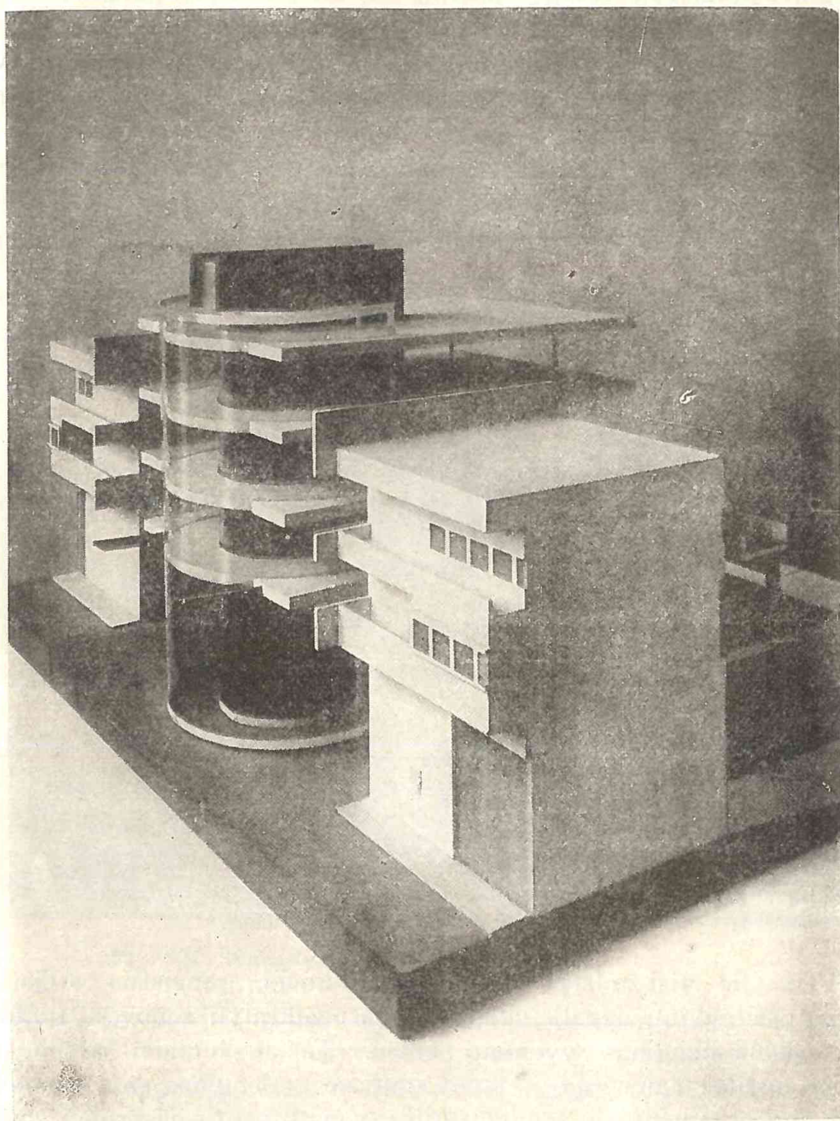
Pav. 606. Vandens ir gazo produktų bokštai Osto gazo fabrikoj, Frankfurte a. M.

pilioriai dykaviduriai, taip kad pro juos ištraukiame blogą orą ir privarome sveiko. Per ištisus metus palaikoma vienoda temperatūra ir dienoj niekur nereikia deginti žiburio . . . Tamsios kertės, palaikančios nešvarumą, nudažytos balta varsa. Be švarumo nėra dorovės. Apsileidimas švarumo atžvilgiu taip pat nepakenčiamas, kaip ir apsileidimas produkcijoj" (131. p. ir toliau).

Panašų sutvarkymą randame ir jo įkurtoj ligoninėj. „Mūsų įmonių dėka, rašo tas pats Fordas, viena gailestinga seselė sugeba prižiūrėti septynius ligonius. Paprastoj ligoninėj, gailestingos seselės priverstos padaryti daug nereikalingų žingsnių. Jos bėgiodamos daugiau praleidžia laiko, negu ligonį prižiūrėdamos. Ta ligoninė įkurta taupyti" (255. p).

Ten, kur verslas pasidarė gyvenimo idealu, turi statybą paimti inžinierius į savo rankas. Amerikietis visa matuoja pelno matu, ir mašina, būdama naujojo pasaulio suvereni valdovė, apibrėžia visas jo siekių ir veikimo ribas. „Business"

(verslas) nustato jo egzistencijos programą. Todel utilitarizmas iš fabrikos ir dirbtuvės tiesiai perėjo į kitus trobesius, kurie Amerikoj angščiau susiję su mašina, negu kituose kraštuose. Pramonės šalyse išviso, naujame pasaulyje ypatingai, žmogus dabar priklauso mašinos. Jai tarnauja ne tik juodas darbininkas, bet ir kapitalistas ir mokslo vyras. Fabrika apčiaupia visą socialinį gyvenimą. Jai dirba

Pav. 607. Projektas prekybos namams Haifoje. 1923.

biržos, bankai, kantoros, agentūros ir teismai. Ji maitina gydytojus, advokatus, inžinierius, technikus ir visą valdininkiją. Ji kuria įvairias įstaigas — ligonines, prieglaudas, viešbučius, stato miestus ir tvarko kolonijas. Taigi nenuostabu, jei utilitarizmas Amerikoj, pramonės krašte par excellence, pavergė visą statybą ir antspaudė jai savo funkcionaliniai dinaminę dėmę.

Iš Amerikos utilitarizmas prasiplėtė į kitas pramonės žemes, būtent: Vokietiją, Belgiją, Holandiją, ir t. t. Vokietija nedaug ko atsiliko nuo naujojo pasaulio fabrikacijos atžvilgiu. Kas nežino kokia konkurentė ji buvo Anglijai prieš karą. Globodami savo dirbinius, anglai Vokietijos produktus tik antrašu „Made in Germany" (dirbta Vokietijoj) teįleisdavo savo žemėn. Deja, tas antrašas kaip tik pakenkė Anglijos pramonei. Taigi Vokietija maž ne pavergusi pasaulio rinką, visomis jėgomis stengėsi iš savo pramonės išspausti kuo daugiausia pelno. Bet tai galėjo pasiekti tik papigindama produkciją. Kadangi trobesių tinkamas sutvarkymas, matėme, žymiai remia ekonomiją, tai suprantama, kad ir vokiečiai ėmė kreipti dėmėsį į jų funkcionalinę jėgą.

Uoliausi naujos pakraipos kelio skynėjai Vokietijoj buvo: Petras Behrens (gim. 1868), Walter Gropius (gim. 1883), Henry van de Velde (gim. 1863), Erich Mendelsohn (gim. 1887), Hans Pölzig ir

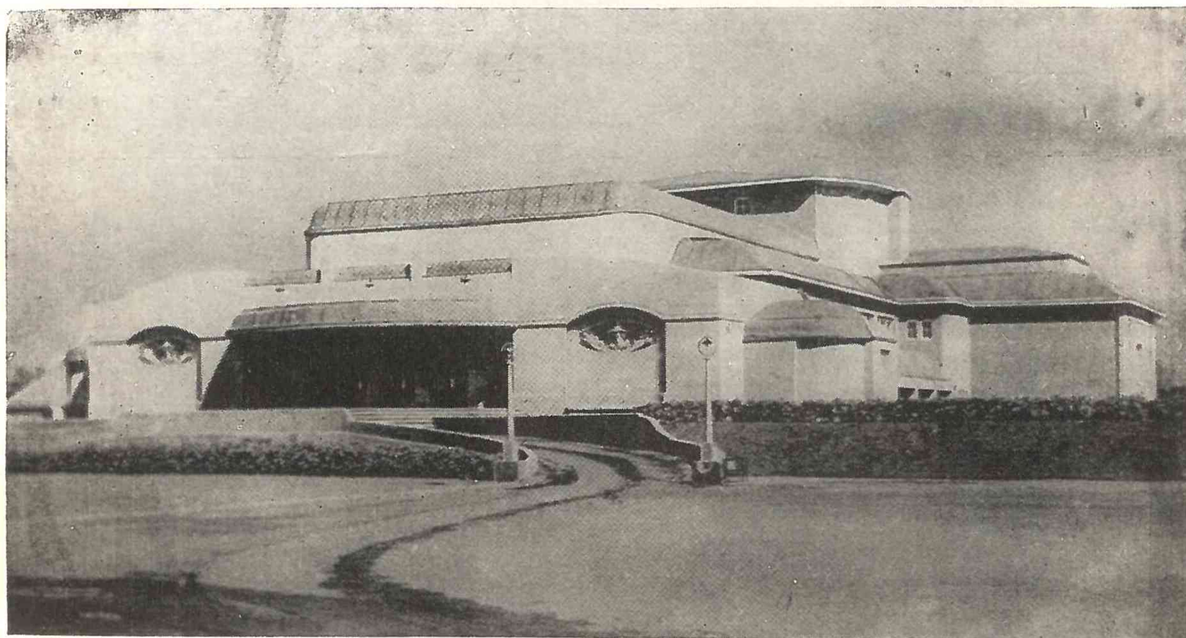

Pav. 608. Observatorija, pas Potsdamą.

Finsterlin. Jie visi žodžiais ir darbais įrodinėjo, senaisiais stiliais dabartinis žmogus pasitenkinti negalįs, atėjęs laikas nusikratyti senovės tradicijomis ir pripažinti mašina socialinio gyvenimo centru. Tačiau, būdami architektoriai, jie inžinieriams nusileisti nenorėjo ir todel statė ne padangines, bet „namus". Nors ir atsisakė nuo ornamentų ir senovės stilių, vienok grožio išsižadėti jie nemanė. W. Gropius, peršdamas konstrukcijai geležį, betoną ir stiklą ir patardamas prisitaikinti fabrikos funkcijai, reikalauja kartu, kad trobesys būtų gražus ir patogus. „Nėra vis viena, sako jis, ar fabrikos darbininkas apleistose, negražiose pramonės kareivinėse, ar gerai sutvarkytose ruimėse savo darbą dirba. Ten jis linksmiau ir noromis stengiasi tverti didžius bendrus veikalus, kur menininko priruošta darbo vieta sužadino jame kiekvienam žmogui įgimtus grožio jausmus ir jo monotoniam darbui teikia gyvybės. Ir taip, patenkinus darbininko reikalus,

augs darbo dvasia ir dirbtuvės derlius". H. van de Velde stengias savo pastatams duoti net dramatiškumo, E. Mendelsohnas gi tą dramatiškumą pakelia iki ekspresionizmo. Jo trobesys „juda", sienos „veda", laiptai „kelia", anga „traukia". Taip tada vokiečių utilitarizmas turi nemaž romantizmo priemaišų. Ieškodami iš pramonės pelno, jie geidžia duoti jai ir vertą būstą. Be abejo, pas juos matome daugiau individualizmo, negu pas amerikiečius, labiau palinkusius į materializmą. Jie stilizuoja savo trobesius ir kuria tipus, kurių nematome pas amerikiečių utilitaristus.

Jei utilitaristai (naudininkai) trobesyje mato ne namą, bet tik „modeliuotą (sienomis apibrėžtą) erdvę", tai funkcionalistai, norėdami išreikšti trobesio paskyrimą statybos lytimis, perdirba jį „organizmu". Nors biologija architektūroj rodos paradoksas, tačiau ji nėra visai be pagrindo. Trobesys turįs pasireikšti tuo, kas jis iš tikrųjų yra ir kiekvienas pirmu žvilksniu turįs suprasti jo paskyrimą.

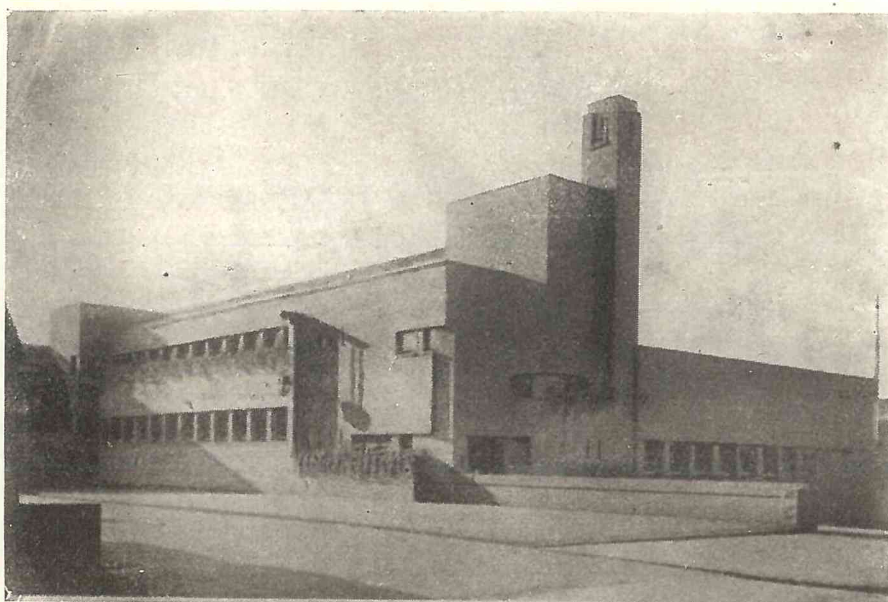

Pav. 609. Naujasis teatras Haagoje, Holandijoj.

Del to jis turįs išsivystyti iš vidaus savo funkcijos ypatumu, idant jo pavidale iš karto matytumėme visos organizacijos tikslą, judesį ir darbuotę. Visa simetrija, geometrija ir ornamentacija būtinai pašalinamos, kadangi jų nematome gyvuose organizmuose. Tiesi linija statyboj nesąmonė. Jos niekur neaptinkame gyvoj gamtoj ir architektūroj ji būti negalinti. Statikos laikai jau senai praėję ir dabar tik dinaminė jėga nusakanti trobesio išvaizdą. Naujoji medžiaga lengvai leidžianti subalansuoti tą dirbtinį organizmą ir polarinė (ašigalių) sistema geriausiai tinkanti moderniai statybai. Kada seniau matėme „dvyliką durų viename koridore", dabar turėsime tik vieną individualų organizmą. Jog tas protavimas nepasiliko teorijoj, bet davė vaisių praktikoj, rodo pav. Garkavos dvaras, statytas 1924. m. architetoriaus Hugo Häring'o. Statytojas čia vengte vengia tiesos

linijos ir jo trobesiai sudaro vienetą — organizmą. Panašiai veikia Adolfas Rading'as ir Hans Scharoun. Pastarasis net koridorių neištiesia vienoj linijoj, bet praplėčia juos vietose, kur daugiau susispiečia lankytojų, ir susiaurina, kur jųjų mažiau laukiama.

Toksai trobesio organizmas esti labai komplikuotas. Tai rodo kad ir to paties Šarūno (iš Insrutės, bene lietuvių kilmės) konkurso projektas biržos kiemui (Börsenhof) Karaliaučiuje. Čia vieno trobesio organizmas eina įvairias funkcijas, kurias modernus gyventojas nori rasti vienoj vietoj. Tai konglomeratas visokių įstaigų, stovinčių kietame sąryšyje: viešbučio (Hôtel), biržos (Börsenhof), banko (Bank), kantorų (Büros), krautuvių (Ladenräume), įvairių halių, būstų personalui. Atvykęs miestan, turi viską parankėj. Randi būtą, atlieki piniginius reikalus, pasiunti žinias, nusiperki, ko reikia, ir vis tai neišeidamas iš namų. Kiek čia taupoma žingsnių ir laiko, tokių brangių moderniam pramonės žmogui!

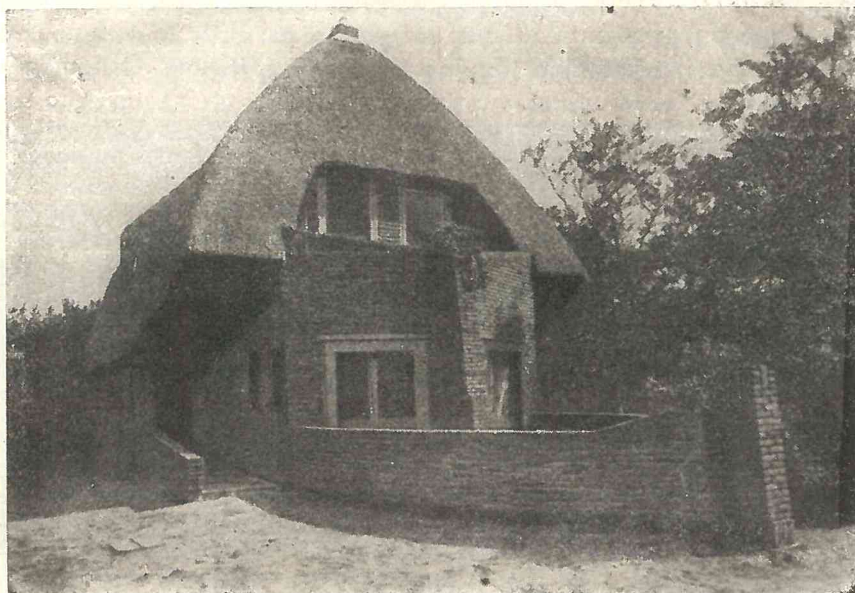

Pav. 610. Mokykla Boschrifte pas Hilversumą, Holandijoj.

Funkcionalistai būtinai nori, kad statybos veikalai veiktų biologinį procesą, kaip gyvūnai. Nenuostabu, jei Šarūnas savo projekte kinomatografui kalba apie jo „gerklę“, „pilvą“, „virškinimą“ ir „antrą galą“ (Hinterteil).

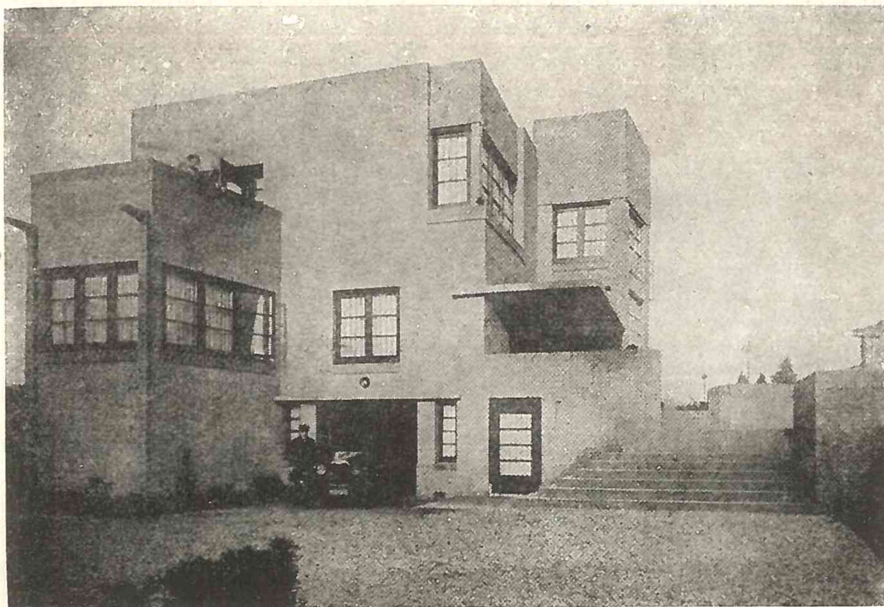
Rusijoj nepasitenkina vien organizmo surogatais. Negana, kad trobesys rodytųsi judąs ir einąs įvairias funkcijas, bet dar reikia, kad jis iš tikrųjų judėtų ir darbuotųs. Zielinskis reikalauja, kad namas suktųsi ant plieno ašies, laiptai spiraliai keltų augštyn, kad kambariai, klasės, laboratorijos, operacijos salės dieną būtų atgręžiamos į saulę, naktį gi į gatvę, idant praeinanti publika galėtų naudotis mokslo demonstracijomis“. Didžiose salėse, rašo Zielinskis, reikia elektromembrana sustiprinti salės akustika, radiotelefonais sienos turi stačiai kalbėti. Danga, grindys ir sienos, reikalui atsitikus, turi būti permatomos. Radio reikia panaudoti veikliausiu būdu. Tebėga jo vilnys viršum stiklo koridorių,

suka elektromotorus, ventilatorius ir visokius mechanizmus, pav. virtuvės ir t. t. Stogas turi būti priruoštas judėti ore, kinematografams, šviesos efektams, sportui ir t. t.“ Vis tai rodos tarsi koks sapnas, bet iš tikrųjų panašius dalykus aptinka-

Pav. 611. Mūro vasarnamis šiaudiniu stogu.

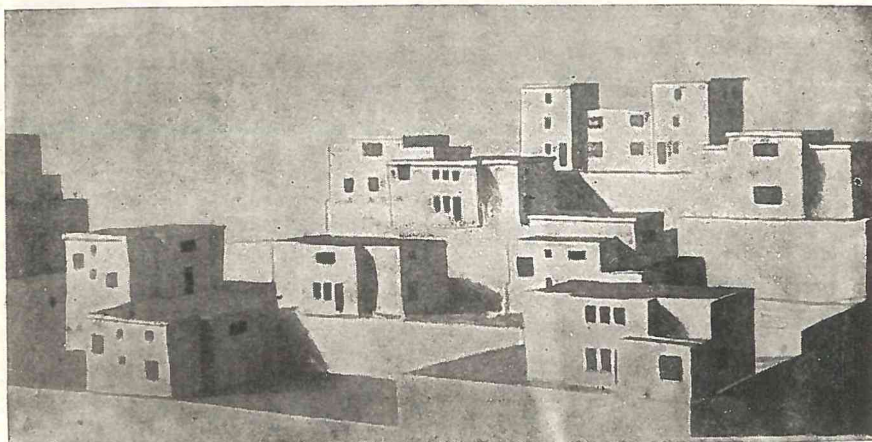
me jau ir tikrenybėje. T i e t z‘ o prekybos namuose Berlyne randame autonomiškai keliančius laiptus; didesniuose Amerikos ir Europos viešbutyse ir krautuvėse liftus (augštyn važiuojančius krėslus); Kiessingeno kurhauze didžiojo orkestro

Pāv. 612. Vasarnamis „Sevensteyn“ pas Haagą, Holandijoj. 1920 — 1921.

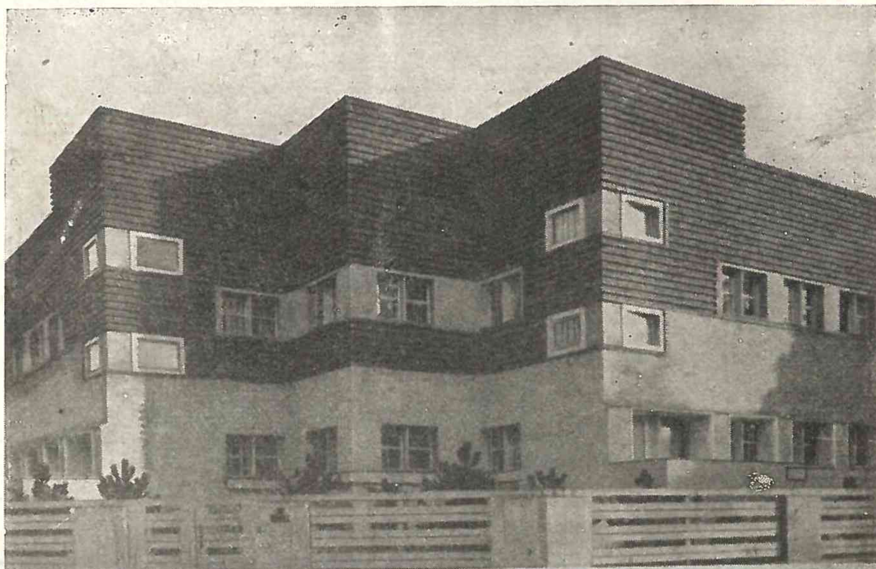
kriauklė giedroje atsukama į sodną, lietaus gi metu į salę. Šiemet (1926) per eucharistinį kongresą Chicagoj apie milioną dalyvių klausėsi vieno sakytojo pamokslo ir visi aiškiai girdėjo gerai prirengtos mikrofonų sistemos dėka.

Deja, ne noras įkvėpti pastatams dvasios ir reikšmės, bet kolektivizmo ir komunizmo sąvoka paskatino Rusijos statytojus pasukti funkcionalizmo kryptin. Kaip viskas Sovietų Rusijoj, lygiai ir trobesiai turi būti visuomenės nuosa-

Pav. 613. Eilintų namų modelis arch. W. Gropiaus, Veimare.

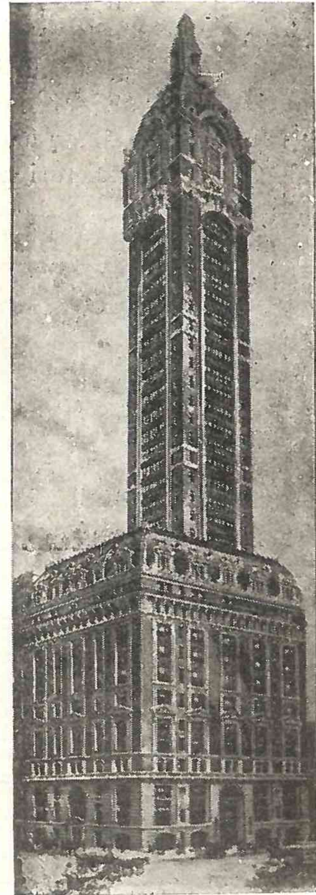
vybė ir visiems prieinami. Bet nuosakūs vakarų funkcionalistai visai kitaip mano. Prisiartinimas gamtai ir organinis trobesio sutvarkymas pas juos reiškia antropomorfizmą (žmoginimą). Taigi jie propaguoja ne komunizmą bei kolektivizmą, bet individualizmą. Duodami organizmą statybai, jie nori savo pastatus atskirti nuo kitų — ne visiems, bet vienam statyti. Todel jų kūrinius galime prilyginti strai-

Pav. 614. Gyvenamas rūmas pas Karolingų aikštę Berlyne. 1922.

gei. Jos kūnas ne kitam, bet tik sau vienai rengia būtą. Nė vienam kitam ji juo naudotis ir neleidžia. Tuotarpu rusų naujoji statyba primena bičių korius, kur kolektivizmas akim matomas.

Visai kita mano r a c i o n a l i s t a i. Žmogus be kitų gyventi negalįs. Tik eremitas — atsiskyrėlis stato namus, kokie jam tinka, neatsižvelgdamas į kaimynus, kurių jis neturi, ir gali prisitaikinti gamtai. Bet sutvarkant keletą rūmų kuopon, būtinai reikia, kad jie pritiktų visai eilei ir todel būtų keturkampiai. Nors kertės ir nereikalingos, tačiau sueilinant namus, pasirodo, kad didesnę ekonomiją padarome, jas palikdami. Individualizmas, antropomorfizmas ir naturalizmas griežtai priešinasi socialiam žmogaus gyvenimui ir jų toleruoti negalima. Nors ir racionalistai remiasi mašina, tačiau jie mato joje tik normą tipams, o ne individualų organizmą, netinkamą bendrai gyventi. „Architektūrai nerūpi stiliai, sako Le Corbusier, Louis XIV, XV, XVI arba gotikas tiek pat reiškia architektūroj, kiek plunksna ant moteriškės galvos — kartais ji pritinka, bet ne visada". Reiškia, statytojas turi būti ne tik architektorius, bet ir inžinierius, statąs geometrijos ir matematikos pagalba. „Juo daugiau žmogaus kūriniai nutolsta nuo tiesioginio palietimo, tuo labiau jie linksta į gryną geometriją. Smuikas, ratai, kurius mūsų kūnas paliečia, mažiau priguli nuo geometrijos dėsnių, bet miestas gryna geometrija" (L'Esprit Nouveau 18). Namas tai matematika. Visus jo socialinius klausimus tvarkos, sveikatos, švarumo, įstatymų, privalome matematiškai išrišti. Taip tada, racionalistai siekia objektivizmo bei realizmo, kada funkcionalistai apsibrėžia individualizmu. Racionalistas ieško visuomenės naudos, o funkcionalistas svetimų reikalų visai nežiūri. Pirmasis domisi grožiu, estetika, bet antrasis visai neigia statybos meną. Tik paminklas ir antkapis, sako funkcionalistai, menas, visa kita, kas turi kokį nors tikslą ir naudos neduoda, reikia išbrėžti iš meno srities.

Pav. 615. Singer,o dangarėžys, New-Yorke. 49 augštai.

Racionalistų tarpe daugiausia aptinkame p r a n c ū z ų. Būdami latinų padermės, jie arčiausiai stovėjo antikei ir jos tradicijos iki šiai dienai pasiliko jų omenyje. L e C o r b u s i e r savo knygoje „Vers une Architecture" klasikinės statybos atvaizdais, suskaidytais geometrinėmis figūromis, įrodinėja, jog klasikai statydami rėmėsi geometrija ir matematika ir jų pavyzdžiu reikalauja kertuotinės architektūros. Tik ji viena leidžiantisi sueilinti, kada ovalė bei lenkta paraližuoja tvarką — „la courbe — c'est la paralyse". Atsisakę nuo stilių įvairumo, jie ieško vieno bendro stiliaus; demokratindami statybą, pasmerkia palocius ir tveria bendrus tipus. „Puisque la maison, sako Victor Bourgeois, est inseparable de sa voisine et qu'une rue prolonge une autre rue, toute architecture puissante tend au style, c'est à

dire un équilibre superieur et collectif". Originalumas, pasižymėjimas nepaprasta forma, jų nuomone, veda į anarchiją statyboj. „L'originalité est du reste forme d'insubordination", rašo Georges Linze. Minėtasis gi Bourgeois vadina kiekvieną begėdžiu, kurs panorėtų Briuksėlės gatvėj pastatyti įdomų rūmą, ir prisitaikinime kitiems pastatams mato neabejotiną pažangą. „Un architecte moderne obligé de construire actuellement dans une rue de Bruxelles commet presque une insolence à l' égard de son art, s'il realise un adifice interessant — quel progrès, si cette architecture hostile devenait une architecture indifferente". Le Corbusier Paryžiaus parodoj 1925. m. savo laikraščio „Esprit Nouveau" paviljone pastatė būsimo miesto panoramą ir plačioji visuomenė jam pritarė. Racijos (proto) dvasia čia taip aiškiai pasirodė, kad ir profanui pasidarė aišku, jog praeitų amžių architektūra modernaus žmogaus patenkinti nebegali. Mašinos laikmetis reikalauja visai kitų statybos kombinacijų, kurios tikrai išreikštų naujos civilizacijos esmę ir būtų jos pažangos veidrodys. Dabartiniai miestai turi perdaug lopinių, užgaunančių estetinius žmogaus jausmus.

Pav. 616. Dangoręžiai iš paukščių skridimo perspektyvos.

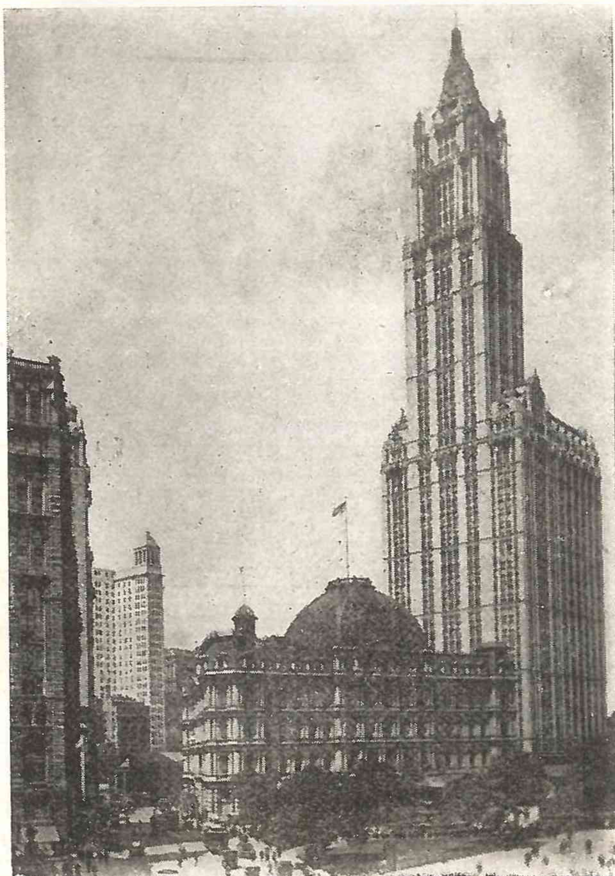
Praėjo manufaktūros (rankų darbo) ir autoriteto laikas. Dabar pramonė, vaisba, susisiekimas, darbas, darbo būdas, pragyvenimas, visuomenės sluogsniai, reikalai ir papročiai taip atsimainė, kad katagoriškai reikalauja naujos statybos. Miestų gyventojai, statydami modernius trobesius, praplėsdami ir ištiesdami gatves, keldami naujus kvartalus, pašalindami komunikacijos nepatogumus, prisiuva tik naujus lopinius seniems rūbams. Bet lopiniai vis pasilieka lopiniais ir tik nauja, racionali architektūra, pagaminusi naujus, dabartiniam gyvenimui pritaikintus ir praktikoj išvestus tipus, sugebės juos pašalinti ir duos miestams naujos išvaizdos. Gustave Perret, pripažindamas funkcijos reikšmę, reikalauja tačiau ir harmonijos, proporcijos, geros dispozicijos ir medžiagos sumanaus panaudojimo. „On choisira les oeuvres qui strictmente subordonnées à leur usage, realisées par

emploi de la matière, atteindrons à la beauté par des dispositions, les proportions harmonieuses, inspirées des éléments necessaires qui les composent".

Gražių projektų naujajai statybai duoda Tony Garnier (gim. 1869), Lyon'o miesto architektorius. Ypač įdomus jo rinkinys „Une cité industrielle, étude pour la costruction des villes". Jame randame labai sumaniai išrištas įvairiausias gyvenimo, higienos, susisiekimo, mokslo įstaigų problemas. Ne mаž tų projektų jau įvykinta, bet dauguma laukia dar pareikalautojų.

Revoliucija ir evoliucija.

Su baroku, jau minėjome, pasibaigė architektūros stilių istorija. Klasicizmas, helenizmas ir romantika nieko nauja nebedavė, kadangi buvo tik atgaivinti ir pakartoti senovės romėnų, graikų ir viduramžių stiliai. Tuo tarpu kultūros pažanga, technikos ir pramonės pirmyneiga bei naujos medžiagos išradimas reikalavo naujo statymo būdo. Atsimainė ir sociale santvarka, pagamindama naujas aplinkybes ir reikalavimus. Didžiūnų palociai atgyveno savo amžių. Jų vietą turėjo užimti liaudies namai, seimo rūmai, prekių sandeliai, kontoros, dirbtuvės ir fabrikos. Senovės tradicijos nustojo savo reikšmės. Be to, per amžių amžius kartoti buvusius stilius įkyru net ir didikams. Tiek kartų atgimus, visi pasilgę išvysti ką nauja, laukė, kad gimtų išvaduotojas iš nebepakenčiamos vergijos.

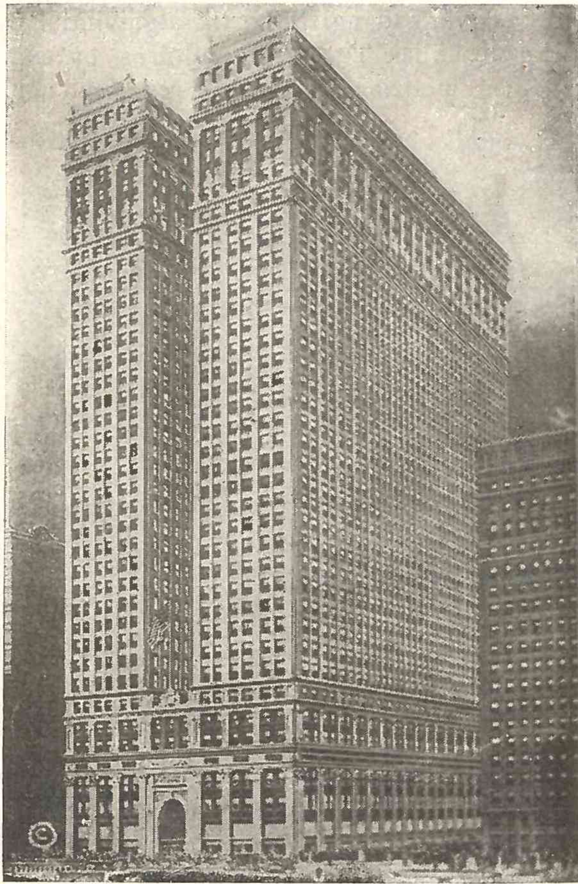

Pav. 617. Woolworth'o dangorėžys, Nev-Yorke. 55 augštai.

Galų gale XIX. šimtmečio viduryje pasirodė pirmieji naujojo stiliaus prieštakūnai, skelbdami naują erą statybos srityje. Tik deja, ne visi pripažino juos laukiamais mesijais. Daugumai jų ne priimant, ir jų statymo būdas nesugebėjo subręsti ir todel stiliumi pavadinti dar jo negalima. Tik ateitis parodys, ar jis bus vertas tos garbės,nors, sprendžiant iš visa, kas jau padaryta, reikia tikėtis, greitu laiku susilauksią tikrai naujo ir vaisingo stiliaus.

Naujosios srovės apaštalai aklai laikėsi nuomonės, jog tik revoliucija ir anarchija pavyks išgriauti giliai įsišaknėjusias senovės tradicijas. Šitai jau pustre-

čio tūkstančio metų praslinko, kaip antikės lytys viešpatauja visam pasauliui, įtakaudamos įvairiems statybos stiliams. Net gotikui, ėjusiam atskiru keliu, nepavyko išvengti jų galios. Nepertraukiamomis gijomis jos tęsiasi per visų amžių architektūrą, apsireikšdamos tai kolonomis bei piliastrais, tai velvėmis bei arkadomis. Savo žavinčiais motyvais ji, pagaliau, pavergė arabų savotišką statybą ir pasiekė net lietuvių tautinius kryžius. Jokie kompromisai neleis ja nusikratyti. Taigi delenda Carthago! Nec locus, ubi Troja stabat! Šalin žiląją senovę ir visas tradicijas! Reikia praskinti kelias nebesulaikomam progresui.

Tas perversmas turėjo būti kraštutinis, ir naujoji statyba turėjo apsireikšti visai kitoniškai: kitomis lytimis, kita konstrukcija ir struktūra. Viskas buvo nebegera ir turi būti pakeista. Senasis namas stovėjo ant pamato, su cokulu, jo sienos buvo suskaidytos gzimsais, lizenomis, piliastrais, kolonomis ir papuoštos ornamentais, viršusdengtas stogu, langai gi sutvarkyti vienoj eilėj. Vis tai reikėjo pakeisti: pamatas paslėpti, cokulas pašalinti, stogas nuimti, gzimsai ir ramsčiai išmesti, langai sutvarkyti grupėmis, ornamentai gi pasmerkti mirtin, tariant, grįžti į pirmykščią statybą. Kadangi prasčiausia trobesio forma buvo kūbas, tai jis ir turi būti laikomas peršamo stiliaus prototipu (žiūr. pav. 613).

Pav. 618. Dangorėžys „Equitable Building“, Nev-Yorke. 38 augštai.

Sukėlus revoliuciją ir apvertus senosios statybos kūrybą, reikėjo išvystyti naujos architektūros užmazga. Juk kultūringas pasaulis negalėjo pasitenkinti senosios Azijos pavyzdžiais. Kūbas tai tik statybos protoplazma, tai tik celė jos komplikuotame organizme. Tik akli užsikirteliai jo laikėsi, kaip neregys lazdos, bijodami įkristi antikės duobėn. Toliau matą menininkai drąsiai žengė pirmyn nauju keliu ir sugalvojo motyvus, duodančius ir kūbui estetinės vertės. Galutinai atsisakę dekoracijų, jie vien trobesio masei tegalėjo įkvėpti grožio gaivalus. Gretindami kūbus pakopomis, jie pagamino „kūno simfoniją“ — ritminį visos masės judėjimą (žiūr. pav. 614). Taip sutvarkytas trobesys jau nebesirodė kaip muilo gabalas, bet paįvairintas dar nevienoda medžiaga, gavo gyvumo ir estetinės išvaizdos. Be to, kai kurie, nors tvirtai laikydamies kūbizmo, suskaidė sienas

plokščių išlaidomis ir netyčia įvedė naujojon architektūron smerkiamą dekoraciją (žiūr. pav. 625).

Iš kūbizmo tiesioginiai išsivystė vertikalizmas. Kubai lengvai leidžiasi krauti ant kits kito ir iš jų jais galima pastatyti begalo augšti trobesiai. Amerikos „buldingai“ jau pasiekė 80 augštų ir New - Jorke pastaruoju laiku patvirtino projektą namo, turinčio net 110 augštų. Žiūr. pav. 617.

Vertikalizmui pabrėžti geriausiai tiko lizėnos (mūro išlaidos, juostos), sijančios keletą ir kelioliką aušgtų vieneton. Amerikos buldingams kaip tik pritiko tas puošimo būdas. Žiūr. pav. 624.

Kiti modernistai, norėdami prisitaikinti apylinkei ir gamtai, priešingai, labiau mėgo horizontalizmą ir kaip įmanydami iškišė horizontales linijas (žiūr. pav. 627). Dar kiti matė grožį jungime horizontalių su vertikalėmis lytimis (žiūr. pav. 628).

Nurimus statybos revoliucijai, atsirado drąsuolių, vartojančių net tikrų dekoracijų. Nebuvo jos panašios senovės dekoracijoms, vis delto įvykino kontrrevoliuciją ir ilgainiui sudarė gana stiprią partiją, kovojančią su griežtai nusistačiusiais prieš ornamentacijas ir uoliai garsinančiais prastumo idealus. Jų pastangos davė visai gražių dekoracijų, vartojamų ypač pramonės dailėj (žiūr. pav. 620). Kaip matai, ėmė puošti angas, portalus, alkerius, duris, lubas, sienas, ir, tokiu užsikirtimu ištremta dekoracija, vėl sugrįžo statybon ir atsiyadavo savo teises, kurias taip nuožmiai buvo nuo jos nuplėšę. Iš revoliucijos kilo nauja evoliucija, žadanti įvykinti naują gaivų stilių, kurs geriau atatiktų mūsų kultūros pažangą ir modernius gyvenimo reikalavimus.

Pav. 619. The Hudson Terminal Buildings, didžiausis kontorų namas pasaulyje, New - Yorke.

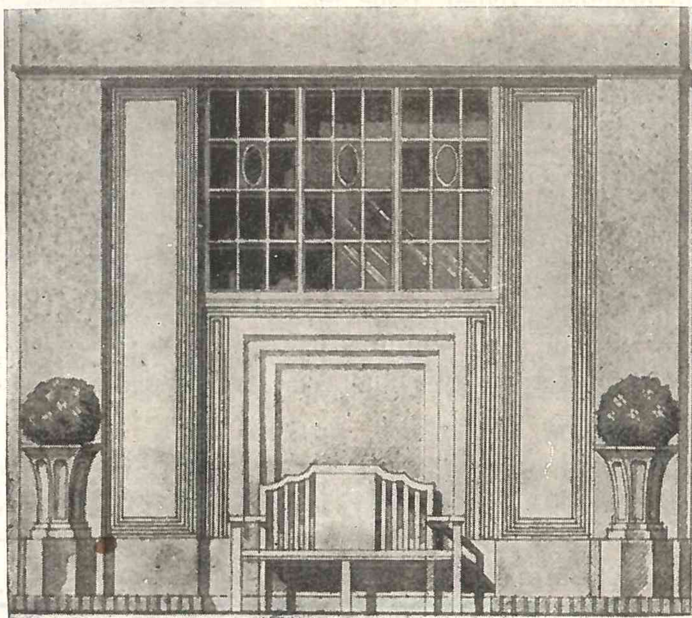
Estetinis įvertinimas.

Ne kartą jau sakėme, menas vaizduoja žmonių kultūrą ir yra tikriausis jos atspindys. Dabarties žmogus ieško prastumo ir tik jame nori rasti išganymą, pasmerkdamas tuo būsiųjų amžių tuštybę ir prabangas, apsireiškusias visoje so-

Pav. 620. Modernios dekoracijos tipas.

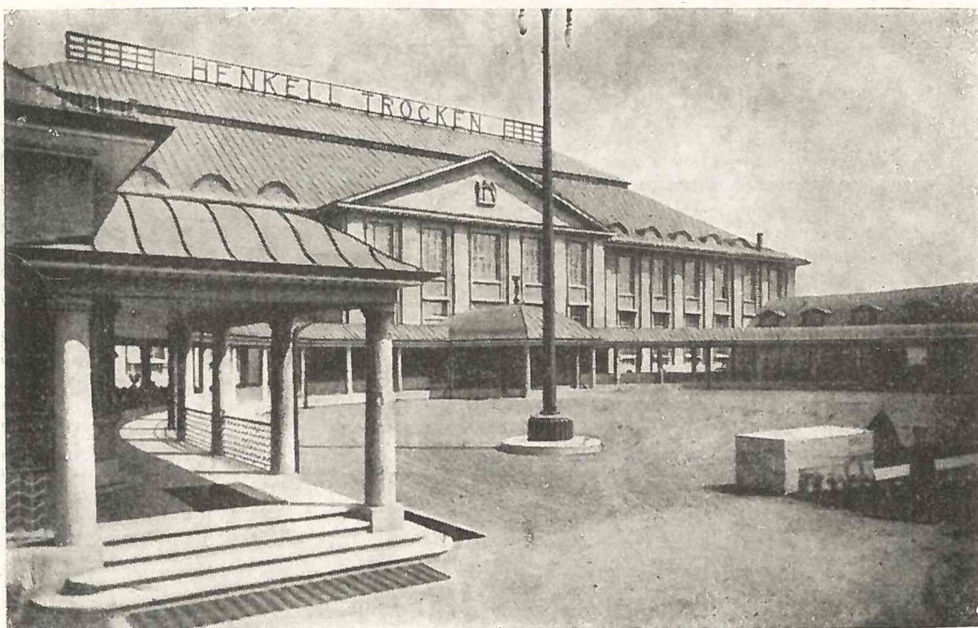
cialinio gyvenimo santvarkoje. Ta reakcija visai suprantama, kadangi remiasi žmogui įgimta psichika. Susipratęs ir subrendęs pilietis negalėjo abejingai žiūrėti į augštesnių luomų privilegijas, ir panorėjo su jais susilyginti. Neturėdamas reikiamų kovai priemonių, jis ėmė neigti visa, kas jį skyrė nuo išrinktųjų ir įrodinėjo pasauliui, tik primitivus prastumas parodąs tikrąją žmogaus vertę. Akylai nusižiūrėdami į naujasias madas, pastebėsime, jog tos teorijos diegai pasirodė visų pirma kosmetikos srityje ir jau davė visiems matomų vaisių. Nekalbu čionai apie storžievį vyrą, kuriam mada tiek terūpi, kiek paliečia jo sopamiausią vietą — kišenę; bet pažvelgkime į mūsų moteriškas, nesigailinčias jokių aukų visagalinčiai mados muzai. Ant jos aukuro ji padėjo savo brangiausį turtą — plaukus, kurius kerpiant pasižadėjusiai vienuolės gyvenimui, visa bažnyčia apsiliedavo ašaromis iš susigraudinimo. Jai paaukavo .ilguosius sijonų trenus, kurius nešti per rūmų iškilmes Liudviko XIV. laikais grapai ir kunigaikščiai laikė ypatinga garbe. Jai atnašavo puikiausias skrybeles, papuoštas štrauso plunksnomis, pasitenkindamos prasčiausia grybo kepure. Jos garbei sudegino korsetus, pabrėžusius moteriškės kūno gracingas formas. Jai pataikaudamos sužeidė savo liekną taliją, jos vietoj iškišdamos kuprą, juosta gi aprišdamos gurnus, kadaise pučiamus įvairiais technikos būdais. Jai paaukavo savo brangius rūbus, pasilikdamos škarmalus fygos lapo ilgumo. Ir šitai vėl turime Ievą,tik ne tą nekaltą,skaisčią, gracingą Ievą, kuri savo kūno ir dūšios skai-

Pav. 621. Moderni plokščių dekoracija.

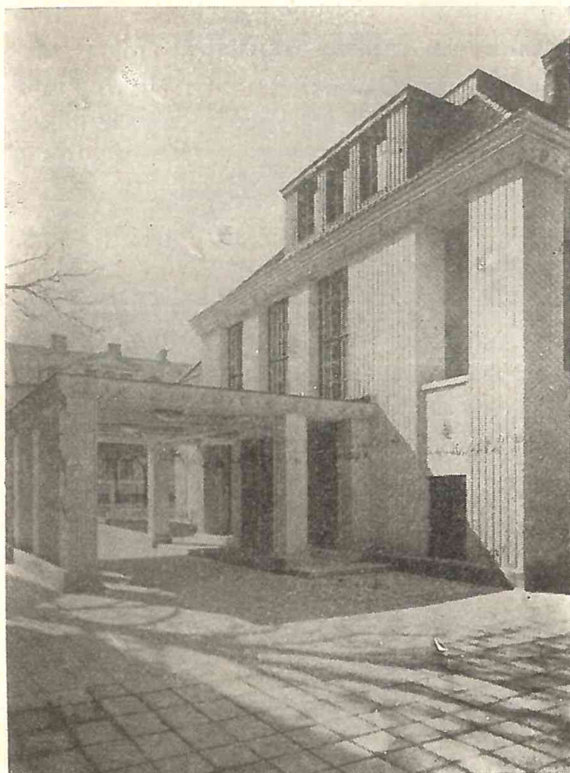
stybe ramino liūtus ir tigrus, vienu akių žvilgsniu guldydama juos po savo kojomis, bet pavarytą iš rojaus Ievą: susitraukusią, kuprotą ir pastirą, žiemą virpančią nuo šalčio, vasarą gi nuožmiai kepinama karštų saulės spindulių, atėmus madai apsaugos ginklus. Ir kas ją taip nuskriaudė? O gi žaltys, apgaulingos mados žaltys! Bet iš kur jis atsirado? Ne kas kitas, tik visuomenės dvasia jį pagimdė.

Ta dvasia iš kosmetikos meno perėjo į kitas meno šakas: architektūrą, plastiką ir tapybą. Visi panorėjo grįžti į pirmykštį prastumą. Veltui senovės mėgėjai sustojo kovos eilėj prieš naujadarus, veltui tyčiojosi jais, vadindami jų kūrinius biaurenybėmis — des horreurs. Menas, tikriausis kultūros atspindys, tegalėjo rodyti, kas buvo, o ne ką atžagareiviai norėjo jame matyti. Teatsimaino kultūra atsimainys ir menas. Taigi modernizmas yra įvykis, su kuriuo skaitytis būtinai reikia.

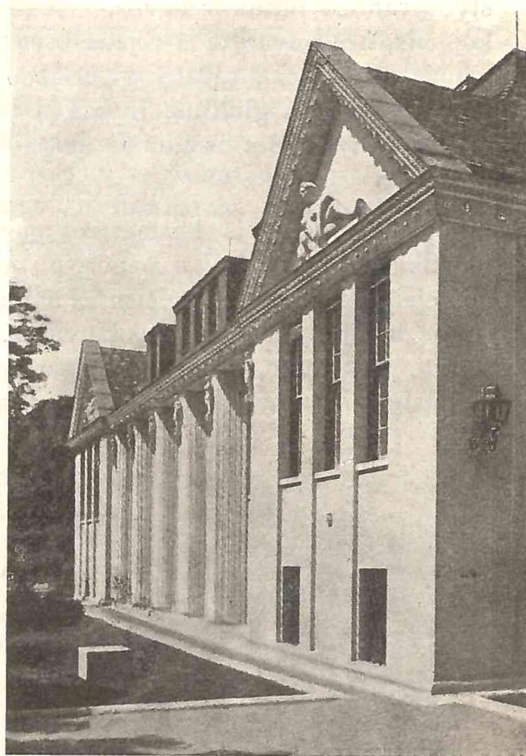

Pav. 622. Henkell'io šampano rūsiai, Wiesbadene.

Jog prabangos pragaištingos tautoms ir valstybėms, žinojo ir antikės veikėjai. Likurgas buvo savo lacedemoniečiams net uždraudęs sidabrą ir auksą vartoti, kad nepapultų į prabangų pančius ir nesumenkėtų. Cezaris visais galais stipriausiais laikė belgus deliai jų gyvenimo prastumo. „Horum omnium fortissimi sunt Belgae, quia a cultu atqu humanitate provincieae longissime absunt". Visa kultūros istorija kupina mėginimų gražinti tautoms prastumą ir visos revoliucijos teisinosi noru paliuosuoti tautą nuo pragaištingos tuštybės, gulinčios visa savo našta ant nuskurdusios liaudies pečių. Todel revoliucijos kilo ne tik prieš valstybinę santvarką, bet ir prieš kultūrą ir tikriausį jos aidą — meną. Ar paimsime didįji prancūzų maištą aštuonioliktojo šimtmečio pabaigoje, ar viso pasaulio revoliuciją po didžiojo karo, visur aptiksime ir meno suirutę.

Pav. 623. Skyvos namas, Vienoje.

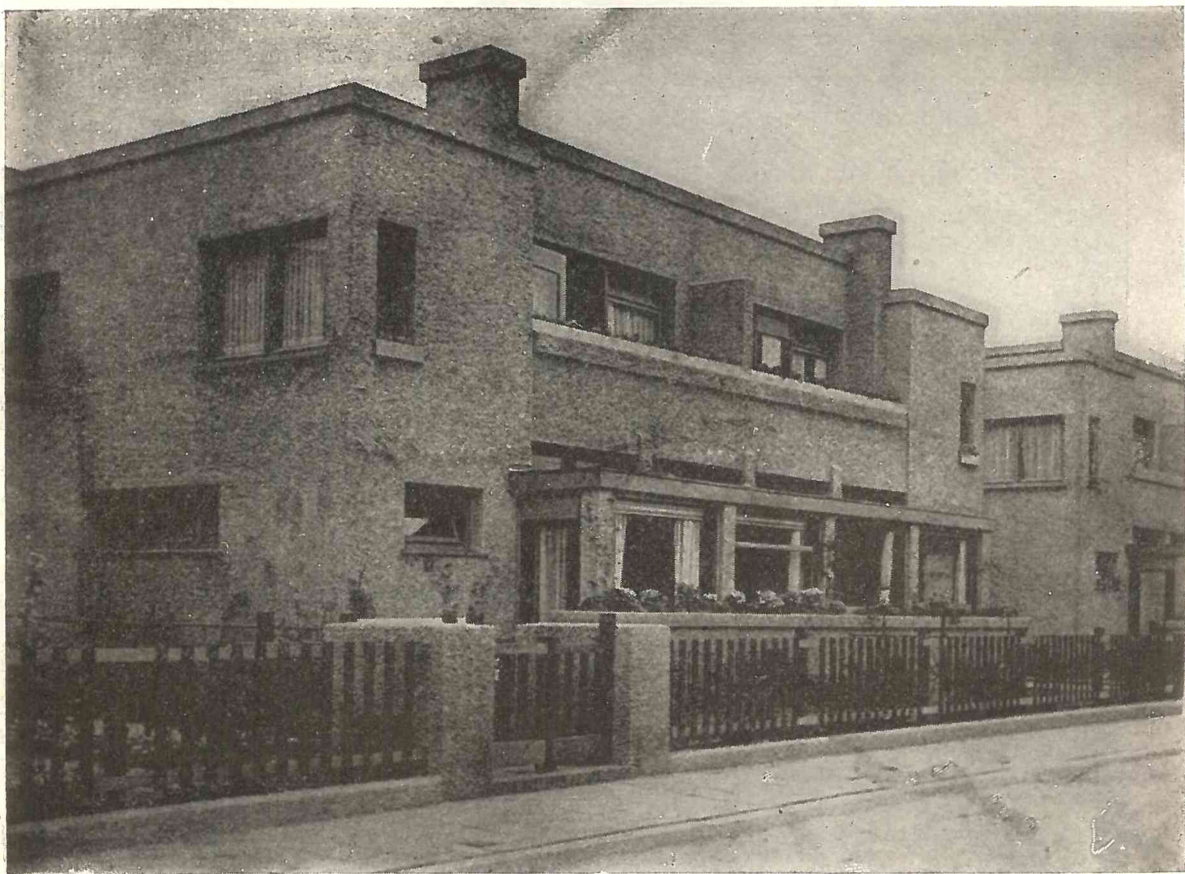
Pav. 624. Skyvos namas iš sodno puses, Vienoje.

Deja, nurimus revoliucijai ir išsiblaivėjus protams, ir vėl grįžta senoji tvarka, jei ne visa, tai nors didžiąja dalimi. Tik vadovaują asmenys pasikeičia. Taip ir modernizmas. Pamažu grįžo ir prabangos ir iškilmės ir menas su savo dekoracijomis. Iš pradžių apie papuošalus niekas ir girdėti nenorėjo. Prastumas buvo viso pasaulio vienintelis obalsis. Architektūra, plastika ir tapyba, stengdamosi įkūnyti jį savo padaruose, galutinai sudarkė. Žiurėdamas į extra-modernų paveikslą ir norėdamas jį suprasti bei įvertinti, turi pirma sužinoti, kas jį vaizdavo — pradinės mokyklos mokinys ar akademijos auklėtinis, kadangi jo naivumas taip gerai tinka pirmam, kaip ir antram. Pamatęs figūrą, panašią į kelmą, vėl klausi, ar tai staldirbio, ar mokslinto menininko padaras ir tik patyręs jog tai akademiko kūrinys, imi ieškoti jame gilesnės minties.

Tokią pat anarchiją matome ir architektūros srityje. Pašalinti visi papuošalai ir pastatyti nuogas kūbas buvo pirmutinis architektūros etapas naująja kryptimi. Noras grįžti į naivą, primityvų prastumą jį pagamino. Todel, norėdami rasti jo kilmę, ir lopšį, turime paieškoti seniausiose Azijos tautose.

Bet anarchija taip politikoj, taip ir dailėje, negali ilgai tverti. Netrukus turi jį virsti kita archija ir užleisti vietą naujai santvarkai, ir, gavusi brandos atestatą, sudaryti naują stilių. Gal nebetoli laikas, kad modernizmas visai pakeis istorinius stilius. Tuo tarpu nesulaikomas progresas, pramonės nesiliaująs plėtojimosi, visuomenės gyvenimo atmaina ir sąlygos nekantriai laukia naujos, atatinkamos statybos.

Dabartinis laikmetis pasižymi materializmu ir statytojai tikisi gero pelno iš savo pastatų. Todel šiais laikais daugiausia stato utilitarių (pelningų) namų: fabrikų, dirbtuvių, kontorų, prekių ir susisiekimo trobesių. Iki šiolei visi tie pelningieji pastatai su menu ir jo idealais nieko bendra neturėjo, bet prasiplėtus pramonei ir mašinai užėmus pagarbią vietą kultūringame gyvenime, meno mėgėjai į juos abejingai žiūrėti nebegalėjo. Miestų valdybos, rūpindamos savo miestų grožiu, pareikalavo iš pirklių ir pramoninkų statomiems jų trobesiams planų, atatinkamų apylinkei. Inžinierius, žiūrįs utilitarizmo, turėjo pasitelkti architektorių ir nusileisti estetikos reikalavimams. Kada pirmasis stengėsi kiekvieną

Pav. 625. Kolonijos „Daal en Berg" namų grupė, Haagoje.

pastato pėdą panaudoti pelnui, architektorius mėgino jam duoti patinkamos išvaizdos. Tokiu būdu utilitarizmas susituokė su estetika, realizmas su idealizmu.

Kada fabrikos, dirbtuvės ar kito kokio pelningojo trobesio pirmutinis tikslas buvo pelnas, o paskui tik tinkama forma, tai ir reikėjo daugiausia kreipti dėmesio į jo organinį sutvarkymą, parenkant rūmo paskyrimui jojo konstrukciją. Todel, jei seniau trobesius statė iš oro į vidų, paruošdami pirma fasadą, paskiau gi suskirstydami vidų, dabar jų formą išvystė iš vidaus organizmo. Tai pagamino dinaminę (jėgos) ir polarinę (balanso) sistemą.

Statybos r e a l i z m a s ir o r g a n i n g u m a s, be abejo, girtinas dalykas, kadangi trobesio išvaizda, griežtai prieštaraujanti jo paskyrimui, niekuomet negali būti graži. Ir gražiausi gotinė katedra, paversta linų perdirbimo fabrika, visada sukels pasibiaurėjimą ir aršiausis bedievis neįstengs joje rasti estetikos. Tik nereikia manyti, kad visi organiškai ir tikslingai sutvarkyti pastatai turėtų būti gražūs. Aptinkame nemaž modernių rūmų, kurius tuojau numanai, kam skiriami, visdelto gražiais pavadinti jų negalime. O kitas trobesys visai nesirodo, kam skiriamas, tačiau gražus, kartais ir labai dailus.

Pav. 626. Laikraščio „Generalanzeiger" rūmas, Frankfurt a. M.

Taip pat girtina „K ū n o s i m f o n i j a" arba visos trobesio masės ritmas. Kai kurie modernistai augštus rūmus mėgsta į viršų susiaurinti pakopomis, į šalisgi harmonikos pavidalu suramtyti, tam naudodami horizontalizmą bei vertikalizmą kompozicijos motyvus, teikiančius trobesiui ypatingo grožio. Jų elėmentai, tiesa, paskolinti iš baroko, bet kad jie savotiškai pavartoti, jų originalumą, ginčyti nereikėtų. Statant milžiniškus trobesius, tik visos masės judėjimas tegalėjo pavaduoti senąsias dekoracijas. Juk ornamentai vien apatiniuose augštuose teturi reikšmės, kadangi jų augščiau nebesimato. Ir puikiausi papuošalai nuo dvidešimtojo Amerikos buildingo augšto nustotų estetinės vertės, nes neapginkluota spektyvu akis jų vis tiek nematytų.

L i z e n ų bei lieknų p i l i o r i ų panaudojimas ornamentacijai irgi buvo nemažas dabarties laimėjimas. Naujoji medžiaga: stiklas, betonas, geležis ir plytos dailiajai architektūrai ne visai tinka. Modernistai, susiedami trobesį mūro juostomis, nepatogiam statybos materiolui surado grožio motyvus ir pašalino nuobodų pastato plokštumą.

P r i s i t a i k i n i m a s g a m t a i ir a p y l i n k e i taip pat modernizmo nuopelnas. Pastaraisiais laikais atsirado taip vaizdingų vilų ir gražių provincijos rūmų, kad deliai jų harmonijos su apylinke manytumei, jog pati gamta padėjo

architektoriui gaminti planus. Net užsikirtę senovės mėgėjai čia nieko papeikti neįstengia.

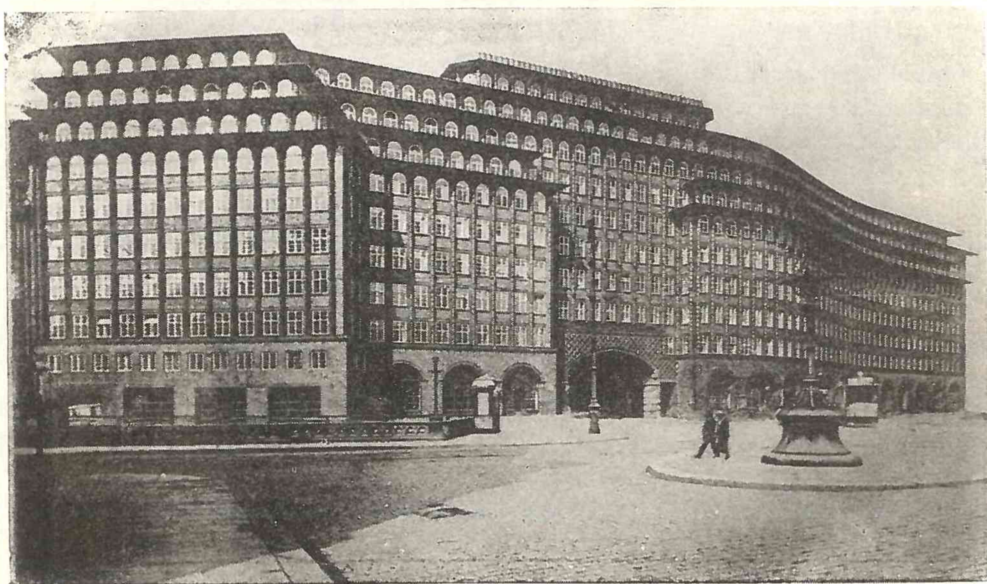
Naujoji statybos pakraipa gerai tiko ir bažnytinei architektūrai. Jau pabrėžėme, kaip modernistai stengėsi prisitaikinti statomo trobesio siekimui ir tikslui ir realizmą laikė savo idealu. Kad taip taikintusi, pageidauja ir Bažnyčia. Iki šioliai krikščionys vartojo savo šventykloms senųjų graikų bei romėnų architektūrą, sumaniai pritaikindami jas savo kultui. Ne tik architektoninės dekoracijos, būtent : kolonos, piliastrai, gzimsai, fryzai, pažiobės, portalai, sakyklos, altoriai buvo skolinti iš stabmeldžių, bet ir plastika: genijai, muzos, amuretai, ožkų galvos, chimeros, lygiai ir apeigų įrankiai: smilkilai, šlakstikliai, vėliavos, švęsto vandens indai, vainikai, žibintai, pagaliau, rūbai : kapos, stulos, tunikos, infulos, vyskupo lazda rodo pagonių kilmę. Net kai kurios apeigos perimtos iš antikės,

Pav. 627. Rudolfo Mosse leidinių rūmas, Berlyne.

kap : šlakstymas (sapersio), smilkymas (turificatio), taip pat hierarchijos laipsniai: diaconus, sacerdos, episcopus, metropolita ir popiežius (pontifex maximus). Pati bažnytinė kalba skolinta iš klasikiškosios senovės. Kai kurių liturgikos žodžių be mitologijos pagalbos dorai ir suprasti neįstengsime, pav. immolare (įmiltinti). Tik gavę žinoti, jog romėnai atnašaujamas aukas apmiltindavo — immolaverunt (in = į, mola = miltai) — bus aišku, kodel kunigas per Velykas gieda : „Pascha nostrum immolatus est Christus". Pagaliau himnuose aptinkame visai mitologinių išsireiškimų, pav. : šv. Jono mišparuose Bažnyčia gieda : „Nuntius celso veniens Olympo" — Pasiuntinys ateidamas iš augšto Olimpo. Vis tai liudija, kaip Bažnyčia gerbia grožį; ne veltui ją vadina didžiausia meno globėja. Kas gera, traupa, prakilnu ir skaistu, kas padaugina Dievui garbės ir naudinga žmonių išganymui, Bažnyčia pašventinusi nesidrovėdama priima savo liturgikon. Deja,

kada visi skolintieji iš antikės žodžiai, apdarai ir įrankiai leidžiasi pritaikinti krikščionių kultui, apie architektūrą tai pasakyti negalime. Jau ne kartą pabrėžėme, stabmeldžių templiai mūsų pamaldoms netinka, dabar pažymėsiu, jų mitologiniai ornamentai stačiai priešingi krikščionių dvasiai ir jų parkrikštyti negalime. Tik prastuolis palaikys amuretus, genijus ir muzas angelais, inteligentas gi matys juose senovės mitologiją. Jei chimeros ant Paryžiaus katedros nieko nepiktina, tai tik delto, kad vieni jų visai nemato, kiti gi žiūri į jas, kaipo į grynus papuošalus, be reikšmės. Vis tai rodo, kaip Bažnyčia globojo senovės meno liekanas. Jei Horatius atsikeltų, be abejo, pasveikintų ją savo pirmosios odos žodžiais: „Maecenas atavis edite regibus". Tik atsiminkime popiežių Juliją II., globojusį uoliausį renesansistą Michelangelo, arba Leoną X., apgyvendinusį vatikaną stabmeldžių dievais. Kai kurie ordenai, pav. benediktinai ir jėzuitai ne tik

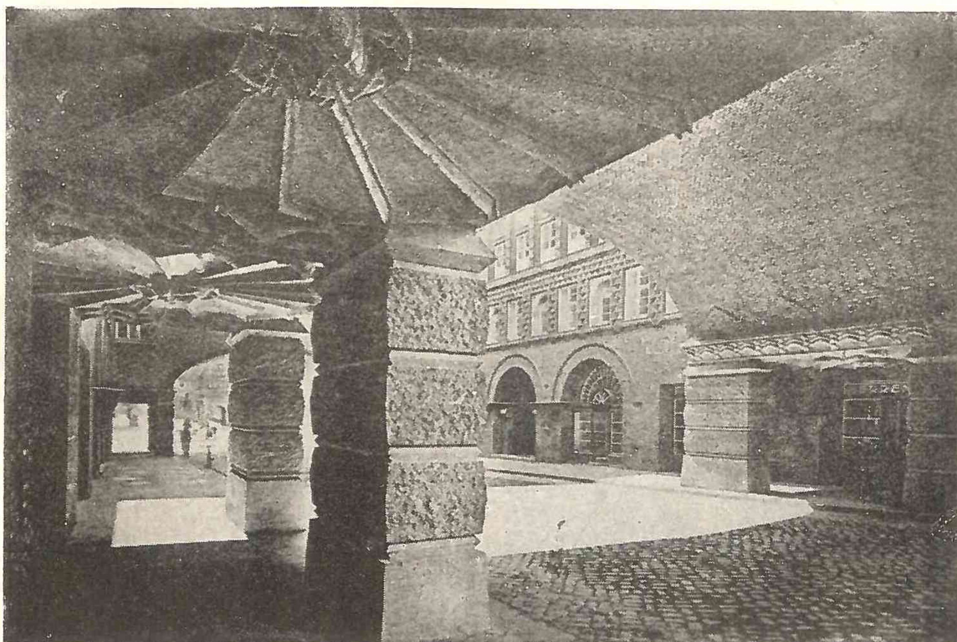
628. „Chile" namas, Hamburge.

rėmė meną, bet ir patys davė žymių kūrinių ir tikrų šedevrų. Tokie menininkai: Fra Angelica, Fra Filippo Lippi ir garsusis meno istorininkas Dr. A. Kuhn'as — vienuoliai. Tapyba išsivystė, užaugo ir subrendo Bažnyčios globoje. Ant jos rankų užaugo Rafaeliai, Leonardai de Vinci, Michelangelai. Jinai ir toliau rems meną, nežiūrėdama jokių revoliucijų. Ja ir modernistai gali pilnai pasitikėti, nebent sukeltų prieš ją maištą ir pasikesintų ant jos mokslo. Nereikia būti pranašu, pasakyti: Bažnyčią ir naująjį stilių priims ir globos, kaip priėmė ir globojo senuosius.

Tai gerai nujaučia architektoriai, pastatę krikščionių šventyklas moderniomis lytimis. Modernistai, matėme, stengiasi patenkinti užsakytojų reikalavimus ir norus. Tuo jie padeda Bažnyčiai nusikratyti neišvengiamos iki šioliai mitologijos ir pravesti purifikacijos darbą. Gal nebetoli tas laikas, kada galutinai išsivystęs modernizmas gaus pilną Bažnyčios aprobatą. Ji be meno apseiti negali. Jos apeigos, giesmės, muzika, paveikslai, figūros, altoriai, sakyklos, apdarai ir archi-

tektūra remiasi meno dėsniais. Todel jos šventyklos buvo visados tikri meno muzėjai bei akademijos. Ten didžiausi genijai auklėjo savo talentus, ieškojos įkvėpimo. Visi meno stiliai garsiu aidu atsiliepė krikščionių šventyklose. Ne kitaip bus ir su moderne. Apvalydama statybą nuo stabmeldiškų ornamentų, ji net labiau prisiartina Bažnyčiai, negu istoriniai stiliai ir gal geriau sugebės jai patarnauti, kaip antikė visais savo niuansais.

Iki šiolei bažnyčias mėgo statyti vienodas ir todel miesteliuose dažnai aptinkame sostinės katedrą miniatūroj, bet modernūs architektoriai, individualizuodami pastatus, stengiasi prisitaikinti apylinkei ir vietai. Jų šventyklos gauna kitos išvaizdos mieste, kitos sodžiuje, kitos kalnuose, vėl kitos lygumoje. Kreipdami ypatingo dėmesio į vietą, klimatą, higieną, akustiką, ir optiką, jie tikrai žada bažnyčias, atatinkamas krikščionių kultui, gyventojų reikalams ir vietiniai kultūrai.

Pav. 629. „Chile" namo angu, Hamburge.

Visokiuose kraštuose jau aptinkame geriausiai vykusias modernias bažnyčias ir, išsivysčius sakralinei statybai, galime tikėtis naujo bažnytinio stiliaus.

Taigi, be reikalo senųjų stilių mėgėjai niekina modernizmą, visaip jį pašiepdami. Jei jis davė daug nevykusių veikalų, tai čia labiausiai kalti patys užsakytojai, kurie, neturėdami supratimo apie meną, paveda statymą neprityrusiems savamoksliams. Tie, pagadinę veikalą, pasiteisina modernizmo reikalavimais, užkirsdami kelią ir geriausiems menininkams. Tik tuo nemanau tvirtinti, jog ir tikrieji architektoriai neapsiriktų. Modernizmas, mat, turi dar pereiti fermentacijos perijodą, kol galutinai išsivystys kaip reikiant ir pasidarys stiliumi.

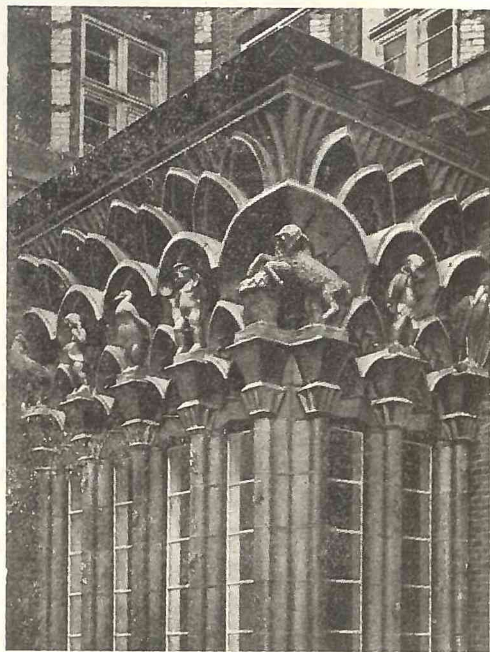
Daugiausia klaidų pridaro užsikirtėliai, kurie bėgdami nuo istorinių stilių ir vydamies peršamo prastumo, lengvai, patenka į archaizmą ir primytyvųjį statymo būdą, visai išsižadėdami grožio.

Nereikia manyti, modernus namas privaląs būti negražus. Anaiptol! Ir prastume galime rasti estetikos. Kūno simfonija, medžiagos dailumas, gera ir rupestinga technika, pavyzdingas sutvarkymas duoda tikrų grožio gaivalų. Modernus butas, tiekdamas gyventojams visų patogumų ir būdamas sveikas, šviesus, švarus ir malonus, dažnai pasižymi ir tikra elegancija. Todel jis ir nebijo palyginimo su puikiuoju baroku ir gracinguoju rokoko. Ne kartą tokiuose namuose aptinkame daugiau komforto, negu Liudviko XIV. įtariamuose rūmuose. Nenuostabu, jei aristokratai, paskendę senovės tradicijose, jau linksta į modernizmą. Naujųjų korifėjų tikslas sudaryti kiekvienam žmogui atskirą patogų pasaulį, nepaliečiant senųjų ryšių su visuomene, davė iau labai gražių vaisių, ypač Anglijoj, Belgijoj ir Amerikoj.

Modernės pastatai.

Modernė iki šioliai, sakėme, stiliaus sankcijos dar negavo, kadangi jos dėsniai dar nėra galutinai nusistatę. Paprastai, dabar moderne vadina visa, kas priešinga istoriniems stiliams. Kai - kas, pastatęs be stiliaus namus, sakosi pasekęs modernizmu, nors apie jį nė nuovokos neturi. Nūnai, kas gyvas svajoja apie modernę ir naujoji kryptis apkerėjo visų protus. Naujosios mados trobesiai dyksta kaip grybai po lietaus, senajame ir naujajame pasaulyje. Ne tik sostinėse ir dideliuose miestuose, bet ir provincijoj aptinkame jų kiekviename žingsnyje. Juos visus aprašyti nėra galima. Todel čionai pasirinksime tik įdomesnių, duodančių žymesnių naujosios pakraipos tipų, apibūdinančių jos siekimus, tikslą ir idealus.

Prof. H. Billing 1907. m. pastatė Mannheime Meno salę (Kunsthalle) visai modernia konstrukcija ir naujomis lytimis, pilnai tinkamą jo paskyrimui (žiūr. pav. 602). Jos konstrukcija rodo piliorių sistemą, turinčią, deja, daugiau estetinės reikšmės, negu konstruktyvios vertės. Spyrių galią matome pavartotą tik vidurinio korpuso kertėse ir šalia alkerio, bet prie sienos jie virsta lizenomis, tarp kurių mūras plokščiais lankais įdaubtas į vidų. Langai įstatyti tiesiog į sienas be jokių mūro ornamentų ir sukapoti mažais stiklais (kvaterkomis). Jie irgi savotiškai sudarkyti. Vienus matome augščiau, kitus žemiau, čia mažesnius, ten didesnius, tai grupėmis, tai skyrium. Kur reikėjo, ten ir dėjo, visai nežiūrint kurios nors tvarkos. Vidurinio trobesio stogas gyvai primena baroką.

Pav. 631. Chile" namas: alkeris šalia rytų kertės, Hamburge.

Wertheimo prekybos namas Berlyne, statytas prof. A. Messel'io (žiūr. pav. 603), rodo tą pačią piliorių sistemą tuo skirtumu, kad čia pilioriai tikrai remia, eidami spyrių tarnybą. Be jų trobesys stovėti ir nega-

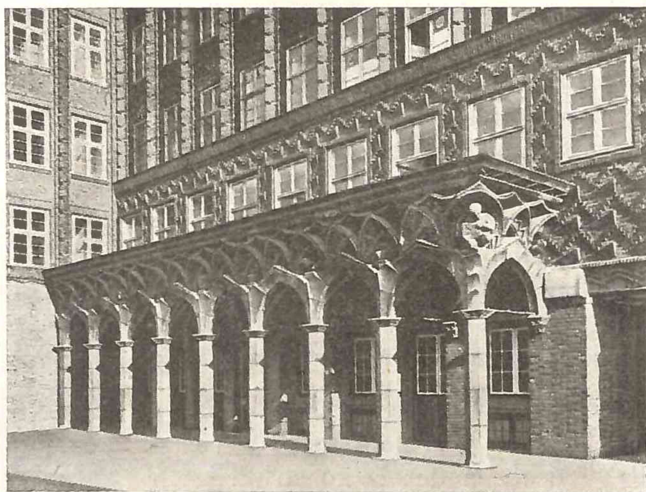
lėtų. Sienų vietoj čia matome stiklą. Tiekdamas nemaž patogumų dabarties prekybai, rūmas turi ir neigiamų ypatybių, apie kurias mums jau teko plačiau kalbėti.

Geriau tinka savo tikslui Elevatorius Vormse arch. Weiss'o (žiūr. pav. 604). Kam jis skiriamas, matome jau iš oro, nes kuriam galui galėtų būti tie akmens maišai, sutraukti mūro juostomis, jei ne grūdams pilti ir palaikyti? Rodos, tai aišku net profanui. Jį pabaigė statyti 1908. m.

Automobilių dirbtuvė „Fiat" Turine (žiūr. pav. 605) rodo kolosą, pastatytą staklių sistema. Stiklo sienos ištemptos tarp vertikalių ir horizontalių betono juostų. Vietoj stogo matome plentą automobiliais važinėtis.

Osto Gazo dirbtuvės vandens bokštas ir pašalinių produktų rezervuarai Frankfurte a. M. arch. Petro Behrens'o (1912) duoda komplektą, savotiškų trobesių pritaikintų didžiajam, arti jų stovinčiam gazo rezervuarui (žiūr. pav. 606).

Observatorija Potsdame (1921) arch. Ericho Mendelsohn'o, savo dinamine išvaizda nuosakiai apibūdina įstaigos užduotį. Rodos, daugakis milžinas, atsidėjęs tyrinėdamas žvaigždžių kelius, vienoj vietoj bestovėdamas ilgainiui įsmegęs žemėn ir suakmenėjęs. (žiūr. pav. 608).

Pav. 632. „Chile" namas Hamburge. Loggia iš šiaurės pusės.

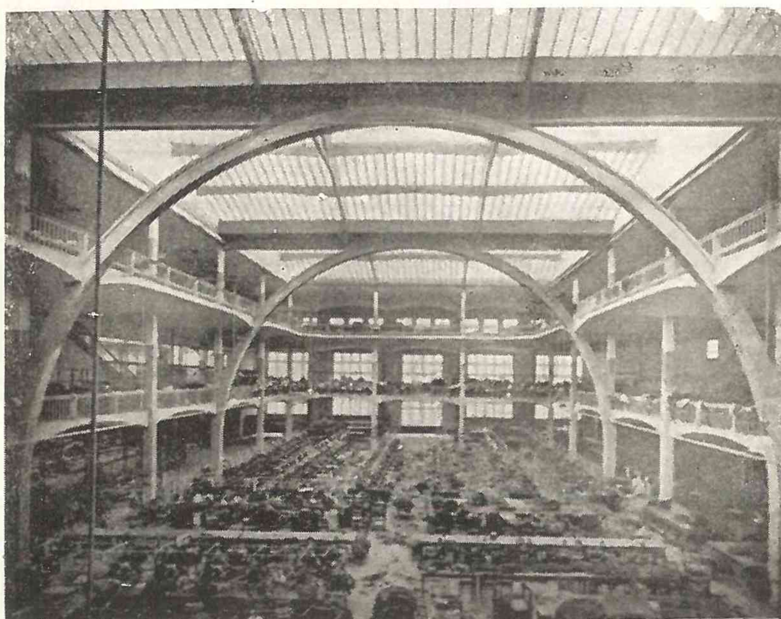
Projektas prekybos kvartalui Haifoj, priruoštas arch. Arturo Korn'o 1923. m., iki šiolei, rodos, pasilieka ant kartono ir modelyje. Jame modernizmas skamba fortissimo. Vidurinis namas iš stiklo ir geležies, šaliniai gi iš geležinio betono. Visi trys neturi stogo ir papuošti vien plokštėmis (žiūr. pav. 607). Kornas savo realizmu viršyja net naujosios pakraipos barvedį Henry van de Velde, pastačiusį 1914. m. Haagoje extra - modernų teatrą (žiūr. pav. 609). Nors ir pastarasis laikė savo tikslu tarnauti žmonių reikalams, tačiau nėra medžiagos vergas, bet moka įkvėpti savo kūriniams dvasios ir gyvybės. Jo trobesiai nėra sustingę; jie kalba ir juda, rodo funkcijos reikšmę ir pasižymi gražiu ritmu.

Mokykla Boschrifte pas Hilversumą Holandijoj, architektoriaus W. M. Dudok' o, statyta 1923. m. iš plytų, bet naujausiais motyvais (žiūr. pav. 610). Langai sustatyti eilėmis, tačiau visokiomis linijomis ir tik atsižvelgiant į apšvietimo reikalus. Vertikalus bei horizontalus ritmas teikia rūmui kūno simfonijos.

Prastumo skelbėjai, stebėtinu užsikirtimu platindami anarchiją statyboj, griežtai tebesilaiko primityvių formų, galutinai pasmerkdami dekoracijas. Jų me-

no vienintėlis tipas kūbas (Žiūr. pav. 612—613). Netrūko ir tokių, kurie sekdami Indija, mūro rūmus dengė šiaudais (žiūr. pav. 611). Deja, fanatizmas taip tikėjimui, taip menui kenksmingas. Prietarais sustingęs menininkas geriau badu mirs, negu leis savo nuomonę atmainyti. Blaivus talentas daug plačiau žiūri ir iš kūbo padaro gražų veikalą. Taip kūbistas Erichas Mendelsonn'as pastatė Berlyne kūbinį namą, kurį net kūbizmo priešai pripažįsta gražiu. Sustumdamas kūbus kertėmis ir paįvairindamas juos tinko motyvais, jis pagamino gana gražią kūno simfoniją (žiūr. pav. 614).

Amerikos buildingai nustebina savo nepaprastu augštumu. Aptinkame milžinų, turinčių net po kelias dešimtis augštų. Taip, New-Yorke Equitable Building pasikelia 38, Singer Building 49, Woolworth Building 55 augštais. Tokios masės joks pamatas išlaikyti neįstengia ir todel juos kėlė ant kesonų požemėse apie 150 pėdų gilume. Susisiekti taip augštuose namuose tegalima elektrikos traukiniais (vindomis). Savaime suprantama, jog tokie milžinai duoda labai daug erdvės visokioms kontoroms, įstaigoms ir būtams. Vienas Equitable turi 15,900 gyventojų. Tokiu gausumu nė vienas mūsų apskrities miestas iki šioliai pasigirti dar negalėjo. Tačiau minėtieji milžinai dar ne visų augščiausi Amerikoj. Nesenai Chicagoje pastatė buildingą, turinti 81 augštą; bet ir jis tik vaikas prieš gigantą, statytiną New-Yorke, kurio projektas rodo 105 augštus. Tokiame kolose, rodos, ir visas Kaunas galėtų patogiai apsigyventi. Ne be reikalo pavadino juos „dangarėžiais". Net augščiausia bažnyčia šalia jų rodos kaip nykštukas.

Pav. 633. Esderso rūbų dirbtuvė, Paryžiuje.

Deja, estetikos jie nepatenkina. Kaip ne visa auksas, kas blizga, taip ne viskas gražu, kas augšta. Tik tų milžinų statytojai ne tiek žiūri grožio, kiek pel-

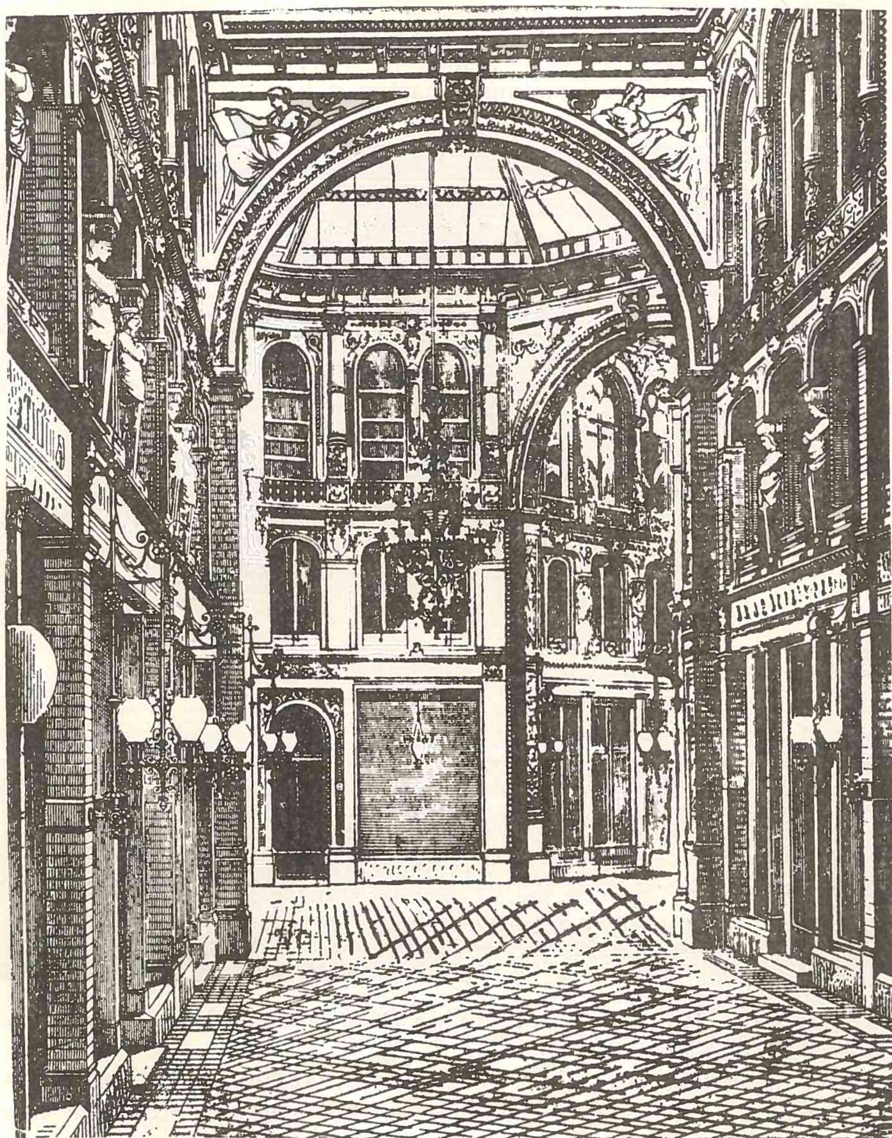
no. Mat, Amerikos didžiuosiuose miestuose, kaip va: New-Yorke su 9,350,000 ir Chicagoj su 3,600,000 gyventojų, žemė taip pabrango, jog jų centruose žemi namai jau nebeužsimoka. Taigi reikėjo lipti augštyn. Ir tokiu būdu kilo milžinai, apie kurius seniau nė negirdėjome. Bet tie gigantai lengviau pastatyti negu papuošti. Juk geležiniai augštai sukrauti ant kitas kito nėra taip sunku, bet jų de-

Pav. 638. Eiffelio bokštas, Paryžiuje.

koruoti ir genijus neįstengia. Visokie ornamentai tegalėtų puošti vieną antrą apatinį augštą, bet kas juos pamatys dvidešimtame ir augsčiau! Čia tik visos masės modelacija teturi reikšmės. Susiejus po kelius ar keliolika augštų į vieną kompleksą ir vienam davus pamato apimtį, kitą žymiai susiaurinus, viršum gi vėl praplėtus, galima gauti gana gražus siluetas ir pagaminti tikra kūno simfonija.

Tokius motyvus matome minėtame Singero buildinge (žiūr. pav. 615). Woolwortho milžinas New-Yorke savo išvaizda teikia gotinės katedros siluetą. Susiaurinus rūmą pakopomis ir uždėjus jam smailų šalmą, gauta tikrai sakralinė išvaizda (žiūr. pav. 617). Equitablis rodo jau kitus motyvus. Jis pakyla iki pačios viršūnės vienoj linijoj, bet apatiniai ir viršutiniai augštai susieti

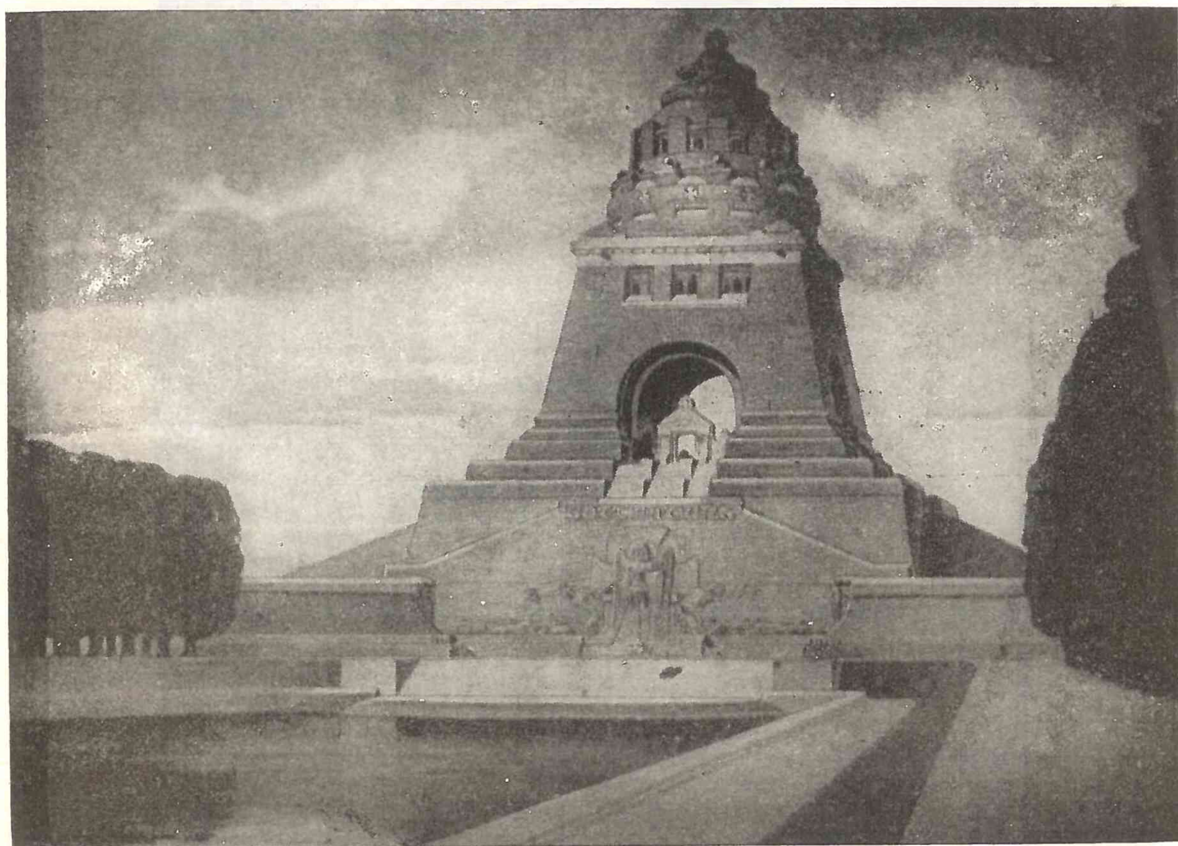

Pav. 639. Ciesoriaus pasažas, Berlyne.

į juostas, einančias aplink visą trobesį. Tai paįvairina vienodą ir nuobodų augštų sukrovimą (žiūr. pav. 618). Eiliniems buildingams tas ornamentacijos būdas gana gerai pritinka, kaip tai galima pastebėti Bažnyčios gatvėj (Church Street) New-Yorke. Žiūr. pav. 619. Keistai rodos tie milžinai iš paukščių skridimo perspektyvos (žiūr. pav. 616), bet gražiais jų pavadinti visgi negalima.

Amerikos kolosai, nesenai gimę, tebeglūdi vystykluose ir turime vilties, toliau išsivysčius geležinių gigantų architektūrai, sumanūs architektoriai suras daugiau estetinių motyvų, kurie ir nerangiems milžinams suteiks tinkamesnės išvaizdos.

Normalaus augščio namai vargiai apseis be ornamentų, nors juos naujosios architekūros pionieriai taip griežtai pasmerkė mirtin. Kūno simfonija tik didiesiems kapitalistams pasiekiama. Juk papuošti trobesys ornamentais pigiau apseina, negu sujudinti visa jo masė ir pagaminti linijų ritmas. Blaivesni naujadariai jau iš pat pradžios stengėsi statomus namus dekoruoti įvairiais papuošalais.

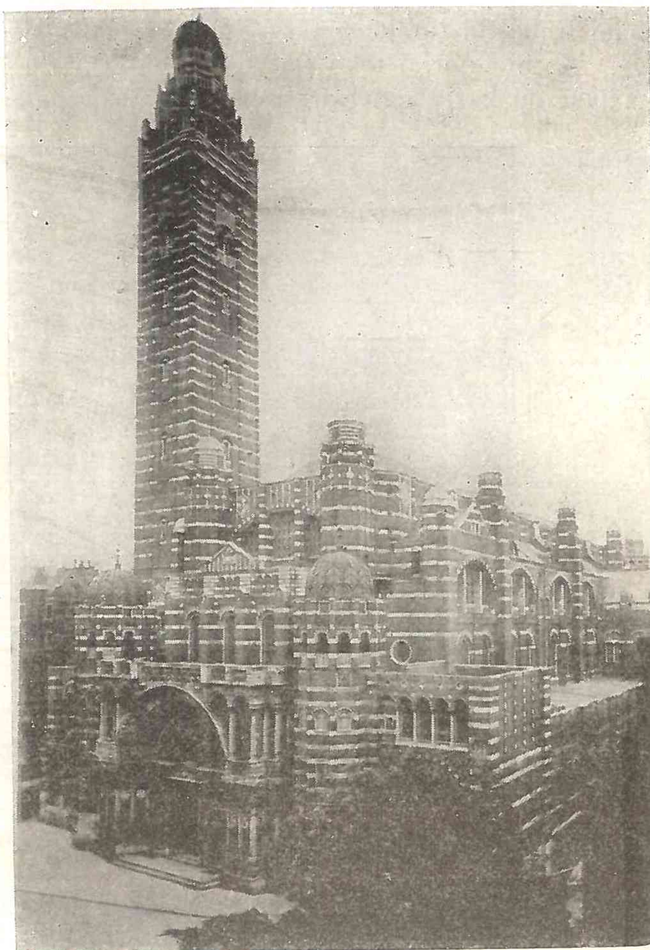
Pav. 640. Tautų kovos paminklas, pas Leipcigą.

Tiesa, jie visai nepanašūs istoriniams, bet visgi ornamentai. Jų linijos kitaip vedamos negu seniau. Daugiausia aptinkame ilgakočių gėlių natūraliais arba stilizuotais lapais bei žiedais (žiūr. pav. 620). Vienoj grožio motyvams vartoja plokštis, kurias tai iškiša, tai įleidžia. Jas pabrėžia langai viršum durų, suskaidyti mažais stiklais (žiūr. pav. 621). Pramonės dailėje panašių ornamentų randame jau ne mažiau, kaip istoriniuose stiliuose.

Jog ir senovės motyvų nesibijo naujoji architektūra, rodo Henkellio, šampano rūsiai Wiesbadene arch. Pauliaus Bonatz'o, statyti 1907 — 1909. m. Vidurinis rūmas mažką tesiskiria nuo turtuolių palocių Napoleono

laikais. Tačiau jo paskyrimas išreikštas visai moderniu būdu. Jis savo plačiais mostais lyg kviečias į vidų brangiojo vyno mėgėjus (žiūr. pav. 622).

Vienoje įgarsėjo modernistas Juozas Hoffmann. Jį ten laiko naujųjų trobesių tėvu ir vadu. Pasirinkęs prastumąsavo idealu, jis modernizmą ilgainiui nuvedė iki tikro puritanizmo. Jo pastarieji kūriniai, rodos, ir kraštutiniems modernistams nebepatinka. Taip, jo statytas Dr. Heller'o namas Vienoje neturi nevieno ornamento, nebent paminėtumet piramidas stogo kertėse. Visas mobiliaras sulipdytas iš keturkampių stulpiukų. Gzimsai, juostos, kolonos ir kiti net prasčiausi ornamentai vengiami visu puritano fanatizmu. Laimei, jis turi nemaž talento ir gero skonio ir todel jo pastatai palieka gana malonaus ir ramaus įspūdžio. Čia paminėsime tik vieną jo senesniųjų padarų, būtent Skyvos namą Vienos priemestyje „Hietzing" (žiūr. pav. 623 — 624). Bežiūrint į jį, darosi gaila, kad taip gabus architektorius pasidavė kraštutiniam modernizmui, apleisdamas taip gražių pusiausvarą. Toksai namas modernus ir puikus. Keletas ornamentų visai nekenkia modernizmui. Jie net stulpų sistemos nekliudo.

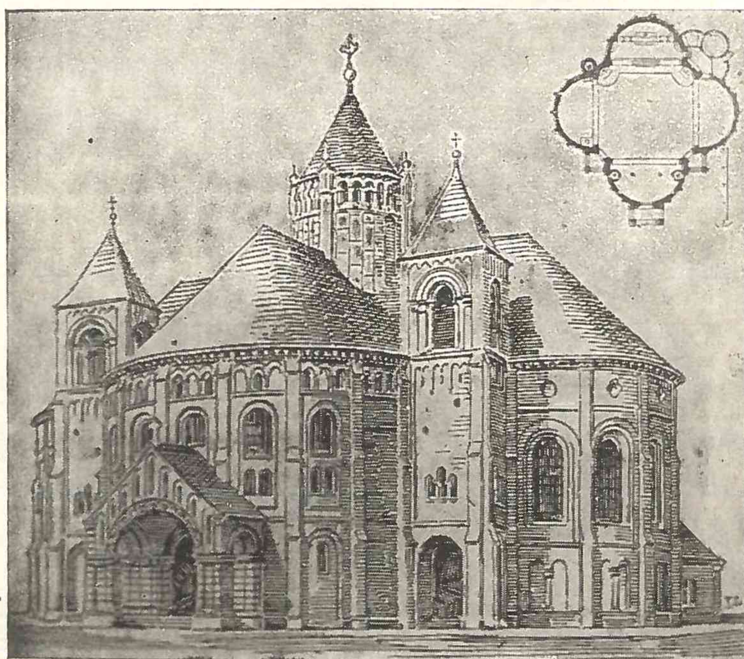
Pav. 641. Arkivyskupo katedra, Londone.

Prastumo idėa geriausiai prigijo Holandijoj. Kubizmas davė čia daugiausia vaisių. Plokšti betono namai van de Veldės tėvynėj dygsta akim matant. Net ištisos kolonijos kilo kubizmo dėsniais, pav. Daal en Berg Haagoje (žiūr. pav. 625). Teisingai galime Holandiją vadinti primityvizmo lizdu, kurio perai greitu laiku užkrėtė visą šiaurinę Europą.

Laikraščio „Generalanzeiger" laidos rūmas Frankfurt a. M. arch. Ludviko Bernoully ir A. Assmanno, pabaigtas 1912. m., rodo tvirtą pilių trobesį. Jo frontas, dėliai gatvės vingio viduryje išlenktas į priekį, aiškiai kocentruoja jėgą į rūmo vidurį (žiūr. pav. 626). Oro horizontalės juostos gerai atatinka vidaus padalinimą.

Rudolfo Mosse leidinių rūmas Berlyne, statytas arch. E. Mendelsohno ir R. Neutra 1921—1923. m., nustebina savo originalumu. Architektoriai turėjo gana sunkų uždavinį. Reikėjo senajam trobesiui antstatyti trys nauji augštai ir visam rūmui duoti tinkamos kertiniam namui išvaizdos. Užsikirtę modernistai ir nemanė prisitaikinti pertaisomo namo architektūrai, bet uždėjo visai modernius augštus. Jiems prijungė ir visą kertę, pabrėždami stilių skirtumą keramika, pagaminta skulptoriaus R. P. Henningo (žiūr. pav. 627).

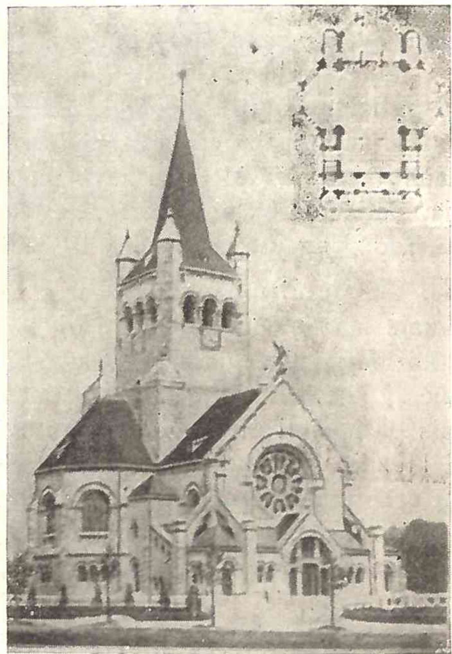
Vienas įdomiausių modernės pastatų bus Chile - Namas Hamburge. Jį statė architektorius Fritz Höger gana nepatogioj vietoj. Žemės plotas statytinam trobesiui turėjo minkštą jūros smėlio apačią ir buvo viduryje perkirstas gatve. Architektoriui teko statyti ant palių ir du žemės gabalu susieti į vieną, perstatant du kartu gatvę ir sudarant iš jos kiemą su angomis komunikacijai.

Pav. 642. Šv. Ruperto bažnyčia, Münchene.

Milžiniškas trobesys, kurio pamato planas rodo laivo formą, pasikelia dešimtimi augštu, iš kurių keturi viršutinieji pakopomis įtraukti (žiūr. pav. 628). Visas rūmas statytas iš geležies betono, bet apklotas iš viršaus stipriai degintų plytų, vokiškai vadinamų „Klinker", sluoksniu. Tik angų pilioriuose ir viršutiniuose augštuose pasirodo betonas. Sienos vertikaliai suskaidytos plytų lizenomis. Iš rytų ir šiaurės jas puošia alkieriai ir lodžijos (žiūr. pav. 629—31). Kadangi taip didelio trobesio vien iš gatvės apšviesti negalima, be minėto gatvės kiemo reikėjo įtaisyti dar du kiemu. Pastatas palieka geriausį įspūdį. Originalus ir realus, masingas ir lengvas, didelis, bet gerai susijęs, ir gražus, tačiau be tuštybės. Taip statyti tegalėjo tikras ir gerai išlavintas talentas. Ypač nustebina jo prasta, bet puikiausiai vykusi ornamentacija. Visame trobesyje nerasime kitų papuošalų, kaip

tik paprastas vienodo didumo ir formos plytas. Lizenos, kuriomis tarsi tinklu apklotas visas rūmas, irgi iš plytų taisytos (žiūr. pav. 630). Pertraukdamas iškištas mūro juostas kas šeštas sluogsnis kertėmis suguldytomis plytomis, sumanus architekiorius pagamino nepaprastai gražių motyvų. Žiūrėdami iš galo, užklojant juostomus langus ir sienas, gauname puikiausius vertikalių diagonalių linijų efektus (žiūr. pav. 631) Tomis plytomis puošto angos ir svarbesnės sienos. Iš tolo matai tikrai oriferinį darbą, bet, prisiartinęs, pastebi visų prasčiausių plytų raštus (žiūr. pav.). Tik alkeriuose ir lodžijose aptinkame keramikos papuošalus, bet ir jie iš to paties klinkerių molio dirbti (žiūr. pav. 632—636). Trobesys, gražus savaime, ir apylinkei gražiai pritinka. Tai tikras puikaus miesto papuošalas. Modernė apsireiškia jame savo gražiausioj formoj. Ir realistai, ir utilitaristai, ir funkcionalistai, pagaliau ir racionalistai turi, rodos, pripažinti, jog jis visiškai pavykęs. Čia randame sumaniausiai įkūnytus visus modernės idealus, ypač prastumo grožį. Daugiausia nustebina, jog tas kolosas nė kiek neprislegia savo sunkumu, bet lengvai pasikelia augštyn, virsdamas tarsi gyvu padaru. Jo angos traukia, sienos veda, laiptai kelia ir visas korpusas juda, tariant, tai tikra architektūros drama. Drąsiai galime sakyti, jog Chile - Namas Hamburge neras taip veikiai vertų konkurentų. Vargiai ir istorinių stilių mėgėjai, nežiūrint visų prietarų, galės ką jame papeikti. Ne pro šalį gal būtų sužinoti to keisto namo pavadinimo kilmė. Jo vardas paimtas iš Chilės (sk. Čile), pietinės Amerikos vakarų pusės republikos. Ten, mat, statytojas pralobo, ir atminti savo pelno žemei pavadino ir statomą trobesį „Chile-Haus".

Pav. 543. Protestantų Pauliaus Bazelyjo.

Hamburge aptinkame ir daugiau gerai vykusių modernių namų, kaip va: B a l l i n h a u s, T h a l i a h o f, abu architektorių Hanso ir Oskaro Gerson'ų, ir Stella - Haus (žiūr. pav. priede). Jie visi rodo naujas formas ir pasižymi gražiu kūno ritmu, bet su Chile - Haus konkurencijos neišlaiko.

E s d e r s'o r ū b ų d i r b t u v ė (Ateliers de cofection Esders) Paryžiuje, statyta A u g u s t o ir G u s t a v o P e r r e t 1919. m. rodo dinaminiai polarinę sistemą (žiūr. pav. 637). Čia matome visai naują pusiausviros tvarką. Ją palaiko ne statika ir simetrija, bet spyrių balansas. Taigi, iš pastovios čia padarė sviruojančią pusiausvirą. Tuo gavo neapribotą erdvę, idealų apšvietimą ir gryną, lengvai atsimainantį orą. Naujoji medžiaga — stiklas, geležis ir betonas — parodė dabar visą savo galią ir naudą. Tą pačia sistema ir tais pačiais metais minėtieji architektoriai pastatė Paryžiuje D e k o r a c i j ų d i r b t u v ę (Atelier de décoration). Ir ji kaip ir pirmoji gyvai primena išilgai perpjautą statinę.

Vien iš geležies, be kitos medžiagos pagalbos, inž. Aleksandras Gustavas Eiffel'is iškėlė 1889. m. Paryžiaus Marso aikštėje 300 m. augštą bokštą, pavadintą jo vardu Bokštas Eiffel. Jis bus be abejo visų augščiausis pastatas pasaulyje, bet ypatingu grožiu nepasižymi. Jo statytojas nebuvo tiek architektorius, kiek inžinierius ir todel jam daugiau rūpėjo struktūra, negu estetika. Gimęs Dijone 1832. m. ir išėjęs Ecole centrale des arts et manufactures, Eiffelis pasirinko savo specialybe geležies statybą. Kėlė geležinkelių stotis, tiltus, viaduktus, fabrikas, paviljonus, ir taip išsidirbo savo versle, jog pasidarė naujos krypties pirmtakūnu. Jo kopula ant Nicos observatorijos, sveriantį 100,000 kg. taip sutvarkyta, kad ją lengvai apgręžia vienas žmogus. Bet įdomiausis jo kūrinys be abejo bus Eiffelio bokštas Paryžiuje (žiūr. pav. 638). Visas geležies kolosas, sveriąs 9,000,000 kg. remiasi keturiais pilioriais, stovinčiais ant betono pamato. Pasikėlęs 57 m. nuo žemės, jis gauna platformą, ant kurios įtaisyta teatro salės ir restoranai. Antrą platformą aptinkame 115 m. augštume, bet trečią pačioj viršunėj, kur randame astronomijos, meteorologijos ir fizikos laboratorijas. Čia dar aptinkame kioskus įvairiems mažmožiams ir kavinę. Visa pabaigia kopula su elektros švyturiu, apšviečiančiu 10 km. apylinkę. Pasiekti viršutinė platforma labai lengva liftu ir todel visi turistai būtinai turi ją aplankyti. Nežiūrint viso savo augštumo, Eiffelio bokštas tesviruoja tik 15 cm. Deja, Panamos byla 1893. m. gerokai sukompromitavo gabųjį inžinierių. Tardytojai įrodė, iog jis pasiturėjęs 19 milionų už darbus, kurių visai nebuvo dirbęs.

Modernizmu pasižymi ir pasažai, taip įėję dabar madon, kad juos aptinkame maž ne kiekviename didesniame mieste, pagaliau, mūsu Kaune. Tai platūs koridoriai tarp dviejų namų eilių, neva sutrumpiną komunikaciją iš vienos gatvės į kitą. Bet tuo tikslu retas kurs jais naudojasi, kadangi žmonės eina pasažais pažiopsoti prie puikių krautuvių langų, išgerti kavos ar alaus, pasiklausyti muzikos, tariant, maloniai praleisti liekantį laiką, ypač blogo oro metu. Pasažų architektūra esti puikiausia, turi daug dailių ornamentų, figūrų ir auksuotų ornamentų. Apatinis augštas skirtas krautuvėms, bazarams, kavinėms, antrame gi aptinkame koncertų sales, valgyklas, biljardų kambarius, teatrus, kabaretus. Nenuostabu tada, jei pasažuose gyvenimas eina padidėjusiu tempu. Kada namų architektūra turi istorinį stilių, stogas rodo modernius motyvus. Visas dengtas stiklu geležies rėmuose ir subalansuotas polarine sistema, jis gyvai primena išilgai perpjautą bačką.

Berlyno Cesoriaus pasažą (žiūr. pav. 639) statė Kyllmann ir Heyden 1873. m., surišdamas juo Unter den Linden ir Behrenso gatves. Viduryje išsišakojant jam į dvi dali, gavo poligonų centrą, kuri ir rodo mūsų paveikslas. Pasažas turi 26 pėdas pločio ir 410 p. ilgio. Namų architektūra papuošta Prancūzijos renesanso lytimis.

Apie Mediolano pasažą, kurio stogas taip pat modernus, mums jau teko augščiau kalbėti (žiūr. pav. 554).

Modernios architektūros skyriun reikia dėti ir kai kurie paminklai dėliai jų architektoninio būdo. Iš daug kitų paminėsime čionai tik du žymiausiu, būtent: Amerikos Laisvės statulą ir Tautų paminklą pas Leipcigą.

L a i s v ė s s t a t u a — The Statue of Liberty — New-Yorke, statyta 1884. m., pasikelia ant 155 pėdas aukšto architektūros pastato (žiūr. pav. priede). Pati figūra turi 151 p. augščio. Jos rankoj gali patogiai stovėti keliolika žmonių

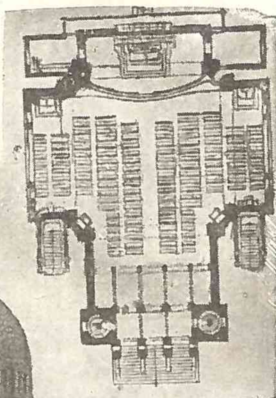
Pav. 644. Protestantų bažnyčia Strehlene pas Drezdeną.

ir net žibinte tilpsta 12 asmenų. Galime išsivaizdinti, kokio feerinio vaizdo teikia naktį elektra apšviesta laterna. Amerika, mat, būtinai nori imponuoti didumu.

T a u t ų k o v o s p a m i n k l a s pas Leipcigą architektoriaus B r u n o S c h m i t z rodo piramydą su arkadomis viduryje, bet jo viršūnė apvali, sulai-

bėjusi pakopomis. Žiūr. pav. 640. Iš priekio matome 12 m. augštą šv. Mykolo reljefą. Apie paminklą eina sodnas, frontą gi puošia gražus tvenkinys.

Daugiausia pasisekimo rado modernizmas Amerikoj ir šiaurės kraštuoše, būtent: Norvegijoj, Švedijoj, Suomijoj, Danijoj, Holandijoj ir Latvijoj. Ir tai delto, kad amerikiečiai ir šiauriečiai labai praktingi ir stengiasi pavergti statybą savo ypatingai naudai ir realiems tikslams. Tačiau nemaž juos traukia naujojon srovėn ir tikybiniai atžvilgiai. Mat, būdami protestantai, jie natūraliai linksta į priešingą katalikams pusę. Visi gi istoriniai stiliai, nebent išėmus klasicizmą, išaugo ir išsivystė katalikų kraštuose ir jų kūrėjai buvo katalikai. Visos pastangos pasiliuosuoti nuo „katalikiškų" stilių, pagaliau sakralinėj archirektūroj, matėme, pasibaigė tikru fiasko. Pasirodžius modernizmui, jiems prašvito dangus, užtekėjo naujos eros žvaigždė. Dabar jau pilna krūtine gali šaukti: "Los von Rom".

Pav. 645 Klinikos bažnyčia, Vienoje.

Nenuostabu, jei Anglija ištiestomis rankomis pasitiko naujadarius ir visai pasidavė modernės įtakai. Normanas Shaw gim. 1831) ir John Sedding 1837 - 1892) net ir bažnyčias ėmė statyti naujomis lytimis, o jau sekantai kitoniškų ir nebestato. Tik pastaraisiais laikais monumentaliems trobesiams vėl pradeda vartoti seniuosius stilius ypač Palladios kolonų architektūrą. Tuo kryptiu tarp daug kitų eina J. B. Colentts W. Mounford ir John Belcher.

Sakralinėj architektūroj tenka pastebėti dvi srovi. Viena laikosi dar istorinių stilių, bet antra eina jau visai modernės vėžomis, bet juos ne pasigailėdama maišo.

Geriausį pirmosios pavyzdį duoda Londono arkivyskupo katedra — Westminster Cathedral (žiūr. pav. 641). Tai konglomeratas įvairių istorinių stilių, sutvarkytų moderniu būdu. Romaniniam stiliui, kurs viešpatauja visam trobesiui, čia matome įkergtus oriento, Bizantijos, senovęs krikščionių ir Pietinės Prancūzijos motyvus. Viso korpuso subangavimas taip didis, jog čionai iš tikrųjų galime kalbėti apie kūno simfoniją, taip pageidaujamą modernistų. Pirmu žvilgsniu manai matyti kokį labirintą, į kurį net bijai ieiti, kad nepaklystumei. Bet arčiau ir geriau prisižiūrėjęs visai ką kitą pastebi. Pamatas rodo ilgą keturkampį, truputį suvingiuotą galuose. Vidus turi penkias išilgines ir vieną skersinę navą. Išorinio labirinto čia visai nematyti. Tai savotiškas, originalus ir labai įdomus genialaus architektoriaus J. F. Bentley kūrinys, užimąs 54,900 kvadratinių pė-

dų plotą. Estetikos atžvilgiu jis reikia dėti tarp geriausių naujosios architektūros pastatų. Jo nerami išvaizda pateisinama nervingais dabartinės kultūros apsireiškimais. Raudonų plytų su baltų kalkakmenių sluogsniais apdaras duoda malonų spalvų akordą ir gyvai primena oriento margumynus. Vidaus margo marmoro kolonos tikri monolitai (vieno gabalo), imti iš Justiniano kasyklų Euboeos salose ir Tesalijoj, kapiteliai gi iš Kararo marmoro. Altorių mozaika vaizduoja pirmųjų krikščionių bei Bizantijos dvasią. Ilgainiui visas vidaus sienas mano papuošti marmoro plokštimis. Kertinį akmenį naujajai bažnyčiai pašventė kardinolas Vauchan 1895. m.

Deja, Bentleyas ne daug rado pasekėjų. Dažniausiai modernistai vartoja istorinius stilius vien dekoracijai, imdami konstrukciją iš modernės. Taigi, kevalui duodami stilingos išvaizdos, pačią erdvę tvarko naujomis pažiūromis. Jau praeito amžiaus pabaigoje subrendo nuomonė, jog nereikia bažnyčios suskaidyti navomis, nei užkimšti jos erdvės pilioriais bei kolonomis. Altorius ir sakykla privalo būti matomi ir prieinami iš kiekvienos šventyklos kertelės. Ta pažiūra ilgainiui įtikino net daugumą griežtų senovės mėgėjų. Tokiai operacijai gotikas, rodos, pasiduoti negalėtų, o tačiau aptinkame jau ir gotines bažnyčias viena nava, pav. Mintaujoje.

Tą mintį veikliausiai įkūnijo G. von Seidl, statydamas šv. Ruperto bažnyčią Münchene (žiūr. pav. 642). Iš oro čia matome romanines lytis, bet viduje tik vieną navą keturpasio * formoj. Panašią šventyklą protestantam pastatė architektoriai Curjel ir Moser Bazelėj (žiūr. pav. 643). Storas tvirtovės bokštas ir kitos romaninės lytys gyvai atmena viduramžius, bet tiktai iš oro. Sename kevale aptinkame visai naują branduolą. Vidus turi tik vieną navą, kurios gale matome altorių su vargonais viršuje. Rytų apsydoj įtaisyta mokykla konfirmandams (prisiruošantiems prie pirmosios komunijos).

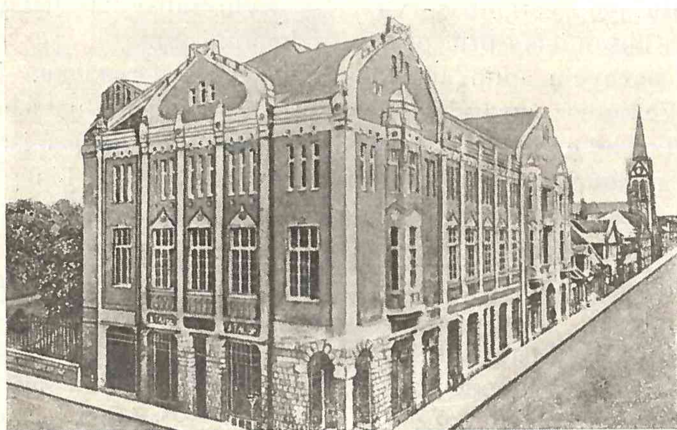
Daugiausiai modernių bažnyčių aptinkame Saksonijoj, ypač Dresdene. Jos griežtai skiriasi nuo Pietinės Vokietijos šventyklų, kaip tai rodo protestantų bažnyčia Dresdeno priemiestyje Strehlene (žiūr. pav. 644). Jos stilius gana mišrus bet teikia tikrai sakralinio ir malonaus vaizdo. Tai architektorių Schillingo Graebnero nuopelnas.

Vienoje užveisė modernizmą J. M. Olbrich, pastatydamas anarchiškai modernėmis lytimis Menininkų namą 1897. m. Jam pritarė raštu ir darbais Otto Wagner (gim. 1841). Jo statyta Vienoje klinikos (Landes — Heil — und Pflegenanstalt) bažnyčia (žiūr. pav. 645) atatinka visiems higienos, klimato, akustikos, optikos ir kitiems modernaus gyvenimo reikalavimams. Priestatai prie ketvirtainio vidurio teikia jai talpingumo ir tinkamos kryžiaus formos. Didžiulė kopula rimtai viešpatauja visai šventyklai. Tai tikrai genialus gabaus meniniko kūrinys. Bet ar jis patiktų mūsų tautiečiams, apie tai galima labai abejoti. Pagaliau, vieniečiai, del jos projekto besiginčydami, buvo pasiekę seimo tribūnas.

*) Žiūr. žodynėlyje.

Modernizmas Latvijoj ir Lietuvoj.

Retai kur taip greitai prigijo modernizmas kaip Latvijoj. Mat, Latviai, matydami istoriniuose stiliuose vokiečių kultūros vaisius, būtinai panorėjo iš jos išsiveržti ir manė tai pasieksią, tverdamies modernės. Todel maž ne visi naujieji, jų statyti namai turi naująsias lytis. Ypač tai matome didesniuose miestuose. Griežtai protestuodami prieš prispaudėjų kultūrą, jie dargi per daug nusviro į naujosios statybos pusę, pasiduodami jos revoliuciniai nuotaikai. Taip, dažnai aptinkame perdėtą prastumą. Sienos turi skaldytų laukų akmenų apdarą arba apdrėbtos tamsiu skiedalu purvo spalvoje. Todel jos rodos rūškanos ir primena juodžemio dirvas. Kartu su prastumu aiškiai matyti ir noras iškilti bei nuveikti senąją kultūrą. Bokštai, stogų terasos su gėlių ir krūmų daržais, liftai ir nepaprastas vidaus komfortas tarsi tyčiojasi iš „sustingusios“ senovės.

Pav. 646. Latvių Draugijos teatras, Mintaujoje.

Vokiečiai ilgiau laikėsi istorinių stilių, tačiau pastebėję modernės realizmą ir naudingumą, jie ir nemanė reaguoti prieš latvius, bet ėmė taip pat statyti naujomis lytimis.

Iš daugybės modernės padarų paminėsime čionai tik kai kurius tipingesnius. Mintauja pradeda dabartinį šimtmetį dviem moderniais pastatais, būtent: Latvių draugijos teatru (žiūr. pav. 646) ir Ūkininkų bendrovės rūmais. Abudu rodo gana plačius mostus ir daug pretensijos, bet svetimšaliams ne visai patinka jų rūškana išvaizda. Lauko akmenų apdaras per daug gyvai primena urvų gadynę. Kaugero namas (žiūr. pav. 647) teikia jau linksmesnio įspūdžio ir, stovėdamas dviejų gatvių kertėje, nedaro disonanso su kitais namais. Jo trys viduriniai augštai surišti lizenomis. Ant šeštojo aptinkame terasą. Alkieriai gražiai paįvairina lygias ir vienodas sienas. Viduje aptinkame net keturius liftus. Vis delto jis ne kokį daro įspūdį savo žemės spalva

Rygos pastatuose mažiau aptinkame revoliucinės dvasios ir daugiau geros skonies. K. Ulmanio namas, sustatytas arch. Aleksandro von Wladimiroff (žiūr. pav. 648) gana panašus Kaugero namui Mintaujoje, bet geriau subalansuotas. Vidurinis frontas turi iš šalių lieknus alkerius. Rustikos apdaras pasižymi švelnumu. Vertikalių ir horizontalių linijų kompozicija gražiai pabrėžia viso rūmo vienumą. Balkonai ir altanos teikia vykusios dekoracijos. Wencelidės namas arch. René Hoerschelmanno šalia modernių lyčių rodo ne maž ir istorinių motyvų. Trys viduriniai augštai surišti piliasrais. Balkonai ir vidurinio fronto pažiobė barokiniai. Langai, suskaidyti mažais stiklais, įstatyti tiesiog į mūrą be jokių apdarų. Šeštasis augštas atskirtas stogeliu. Žiūr. pav. 649. Karolinos gatvės namas 1 b, statytas 1913. m. architektorių V. Unverhau ir A. Schmaeling, rodo grynai modernes lytis (žiūr. pav. 650). Ir čia matome tris vidurinius augštus surištus vienetan, bet tiktai gzimsais. Vienintėlis jų papuošalas iškištas frontonas, susietas su korpusu plačiomis mūro juostomis, kurių galuose aptinkame balkonus. Apatinis augštas papuoštas kertuotiniais stulpais obeliskų pavidale. Langai suskaidyti mažais stiklais ir mūro rėmų visai neturi. Keistai jie rodos antrame augšte, kur lanko segmentai stiklus perkerta praužulniai, sužeisdami jų kertuotinią formą.

Pav. 647. Kaugero namas, Mintaujoje.

Tarp Rygos ir Stinto ežero Miško parke (Meža parks, Kaiserwald) akcinė statybos bendrovė „Baugesellschaft“ įkūrė 1902. m. vilų koloniją, greitu laiku pasipuošusią dailiais vasarnamiais, prirengtais ir žiemą gyventi. Vieta higienos, grožio, patogumų ir susisiekimo atžvilgiu kuo geriausia. Pušynas, pievos, ežeras, geras vanduo ir aikštės sportui kaip tik tinka vasaroti. Pirkliai, valdininkai, pedagogai randa čia malonią poilsio vietą. Gyva gamta, grynas oras ir tyla kaip tik tinka suerzintiems nervams gydyti. Pagaliau, čia galima pigia kaina įsigyti žemės ir pasistatyti savieji namai. Nenuostabu, jei naujoji kolonija auga bežiūrint. Jos vasarnamių paprastąjį tipą rodo Vila Wasa arch. W. Neumann'o. Statyta blaivaus modernizmo lytimis, ji pasireiškia gana rimtai, bet

verandos, balkonai ir alkeriai teikia jai patogumų ir dailaus vasarnamio išvaizdos. Vidus sutvarkytas pavyzdingai. Be kambarių atskiriems asmenims aptinkame ir šeimų butus ir vanų kambarius. Virtuvė ir būsta tarnautojams suterėnuose.

Lietuvoj apie modernizmą dar mažkas žino ir tuo tik pasidžiaugti reikėtų. Jau tautų psichologija sako, jog jaunos arba naujai atgimusios tautos, lygiai vaikai, geisdamos pravyti senesnes, dažnai per augštai pasikelia ir, neišlaikydamos pusiausviros, skaudžiai užsigauna. Man teko kalbėtis su latviais, pasistačiusiais extra - modernius namus, kurie jau nuosirdžiai gailisi pasekę modernizmu. „Pasistačiau, sako vienas, puikiausį trobesį naujomis lytimis, įtaisiau keturius liftus ir stogo terasas, ir kokiam galui? Liftais niekas nevažinėja, terasas turiu kas metai taisyti. Tokie išmislai gal geri Paryžiuje ar Berlyne, bet ne mūsų provincijos mieste. Cementas Latvijos klimatui netinka, liftai gi mūsų sąlygomis neužsimoka."

Pav. 648. K. Ullmann'o namas, Rygoje.

Visai kas kita pramonės kraštuose. Fabrikai, dirbtuvės kantoros, prekybos namai kaip tik reikalingi naujos statybos geriau pritaikintos naujajai technikai ir kultūros pažangai. Tenai ir gyvenamieji rūmai nedaro disonanso.

Iki šioliai Lietuva, matėme, naudojo tik subrendusiu stilius ir galime tikėtis, jog taip bus ir su modernizmu. Tai tik išeitų jos naudon. Su silauksime gerai išmėgintos architektūros, perėjusios kritiką ir nuvalytos nuo visokių įsišokimų. Bet ir nūnai modernė ima leisti šaknis Lietuvos dirvoje.

Šiluvoj aptinkame puikią kapų koplyčią, statytą menininko Vyvulskio planais (žiūr. pav. 651). Joje pastebime lietuvių kryžių ir Egipto pilonų motyvus. Paminklo forma gražiai pabrėžia jos paskyrimą. Prieš koplyčią netrukus pastatys du liūdinčiu geniju. Altorius su stebuklingu šv. Panelės statula pasikelia pačiame viduryje ir todel apeinamas. Klausyklos įtaisytos kertėse. Emporai teikia šventyklėliai daugiau talpos. Ją statė Šiluvos klebonas Marcijonas Jurgaitis parapijonių ir maldininkų lėšomis.

Saulės namai ant Žaliojo kalno Kaune, statyti prel. Olšauskio rūpesčiu, rodo staklių sistemą (žiūr. pav. 652). Trobesys tikrai gražus, bet ne visai tinka apylinkei.

Kretingos stotis, artimiausia Lietuvos kurortui Palangai, statyta vasarnamio būdu (žiūr. pav. 653). Korpusas stovi galu į geležinkelį, bet sparnai eina jam lygiagrečiai. Tarp korpuso ir dešiniojo sparno pasikelia keturkampis, bukas bokštas, nuo kurio iki bokštelio gale veda kolonada, duodanti vasaros metu malonios ūksmės nuo saulės ir pastogės nuo lietaus. Vidus, gražiai papuoštas buazerija, teikia tikrai estetinio įspūdžio.

Naujas lytis rodo ir Vilkaviškio stotis (žiūr. 654). Padalinta trimis rizalitais, pasikeliančiais augščiau stogo bokštelių pavidalu ir pailginta dviem sparnais, ji veikia žiūrėtoją savo monumentalia išvaizda.

Taip pat pažymėtinas Mariampolės stoties rūmas. Jo rimtą išvaizdą minkština bokšteliai, savotiški kaminai ir dailios pažiobės. Ramus korpuso bangavimas teikia jam dailumo ir gyvybės.

Pav. 649. Wencelidės namas, Rygoje.

Kaune aptinkame modernų pasažą, jungiantį Laisvės alėją su Ožeškienės gatve (žiūr. pav. 655). Prasidėdama iš Laisvės alėjos platoka skersgatve, turinčia iš abiejų pusių modernes krautuves, nuo žydų banko ji išsišakoja į du koridoriu, pasiekiančiu Ožeškienės gatvę. Padengta stiklo stogu ir papuošta gražiais frontais, ji žymiai pagražintų mūsų sostinės centrą ir duotų patogios vietos pasivaikštinėti lietaus bei sniego metu. Būtų tai dargi gera reklama ir jo krautuvėms. Dabar kauniečiai jo vengia ir vadina jo stilių židišku užmiršdami, jog žydai savo stiliaus niekados neturėjo. Net garsioji Salemono bažnyčia buvo įvairių stilių konglameratas, ypač Egipto, o ne žydiška. Tiesa, žydai visų daugiausia pamėgo modernizmą, bet ir kosmetikoj jie pirmutiniai paseka madą. Todel modernizmo žydišku stiliumi vadinti nereikėtų.

Kybartuose nūnai stato naują bažnyčią modernizuotu romaniniu stiliumi architektoriaus Vyt. Landsbergio planais (žiūr. pav. 656).

Panašios šventyklos Lietuva dar neturi. Gana keistai rodysis mūsų krašte Italijos kampanilė (varpinė). Turtinga „kūno simfonija“ teikia visam trobesiui malonaus ir vaizdingo įspūdžio.

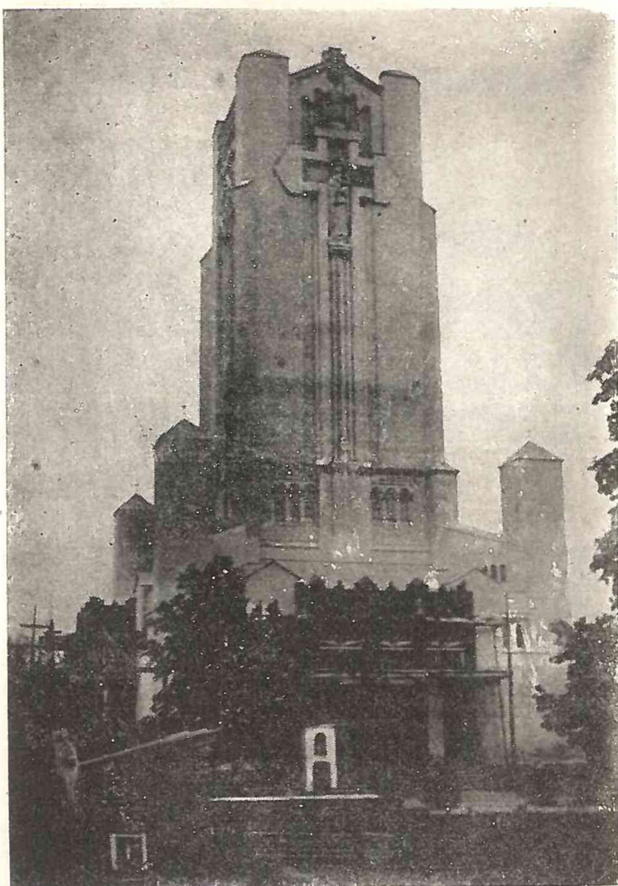
Originali ir Kiburiuose statoma medinė bažnytėlė to paties architektoriaus projektu (žiūr. pav. 657). Nors ir joje aptinkame ne maža romaninių motyvų, atmenančių Skandinavijos medines bažnyčias romaninio stiliaus laikmečiu, tačiau jos architektūra reikia pripažinti visai savarankiška. Vaizdingumu ji viršija visas mūsų medines šventyklas ir gražiai susiderina, harmonizuoja su apylinke ir jos statyba. Smailus bokšto šalmas, apstatytas bokšteliais, turi šakotoridiko išvaizdą. Jam dailiai pritaikinti stogo ir apsidų bokšteliai. Kiburių bažnyčia rodo pirmutinį pasipriešinimą mūsų sakralinės architektūros tradicijoms. Ikišiol mes statėme bažnyčias ar visai be stiliaus, Noės dėžės pavidalu ar sekėme istoriniais stiliais, statydami katedrų miniatūras viduryje aplūžusių miestelių. Modernizmas ima skintis naujų kelių, kuriais rasime tinkamesnių formų mūsų provincijos šventykloms. Padalinus parapijas, ne visur bus galima „katedros“ statytis ir reikės pasitenkinti bažnytėlėmis. Duoti joms tinkamos formos, sugebės tik gerai prityrę architektoriai, turį gero skonio ir moką prisitaikinti vietos apylinkei ir gyventojų lėšoms.

Pav. 650. Namas Karolinos gatvėje, Rygoje.

Meno mokykla (žiūr. pav. 658) ir šalia jos stovinti Čiurlionies galerija Kaune turi klasikiškus frontonus, papuoštus dorinėmis bei joni-

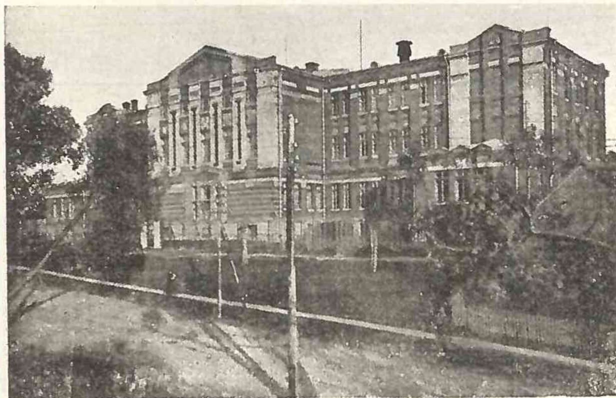
nėmis kolonomis, bet jų sienose nerandame ne vieno ornamento. Ant galerijos aptinkame lygią atiką, apšviestą iš viršaus stiklais. Toksai apšvietimo būdas labai tinka paveikslų galerijai ir jis dabar vartojamas visame pasaulyje. Kuriam gal ui mokyklą nudažė melynai, suprasti sunku. Panašios varsos vengė klasikai ir modernistai nuo jos bėga. Bene bus čia tik kaltas nesuvaldomas originalumo troškulys!

Pav. 651. Kapų koplyčia, Šiluvoj.

Iš Meno mokyklos aikštės gauname žavingai puikų reginį į Kauną ir Nemuną. Gal del to čia manoma įkurti Lietuvos Akropolis su marmoro laiptais, graikų angomis, terasomis ir klasikiniais ir trobesiais. Tai tikrai išganinga mintis ir ilgėdamies lauksime jos įvykinimo.

Tuo tarpu visa aikštė aptverta geležine tvora, ant kurios stulpiukų aptinkame pelėdas, stovinčias ant atviros knygos (žiūr. pav. 659). Klasikai laikė peledas išminties simbolu ir labai dažnai vartojo savo meno kūriniuose. Krikščionys ženklina jomis klaidingą proto mokslą ir todel viršum galvos deda joms kryžių, norėdami tuo pareikšti krikščionybės laimėjimą. Taigi, vieni ir kiti joms teikia išminties, kurios, deja, jos neturi. Tik, klajodamos naktimis, primena naktinį darbą bei gilų, įtemptą proto veikimą. Todel pelėdas iki šiai dienai aptinkame profesorių kabinetuose, bibliotekose, universitetuose, akademijose ir kitose mokslo įstaigose. Tai gilių studijų simbolas, nieko bendra neturįs su menu. Ir į meno mokyklos pelėdas turime žiūrėti gryno pasigerėjimo tikslu, visai nesirūpindami jų prasme. Meno įstaigai geriau pritiktų Egipto sparnuota saulė negu nakties paukštis, kadangi menininkas kaip tik dieną darbuojasi.

Pav. 652. Saulės namai, Kaune.

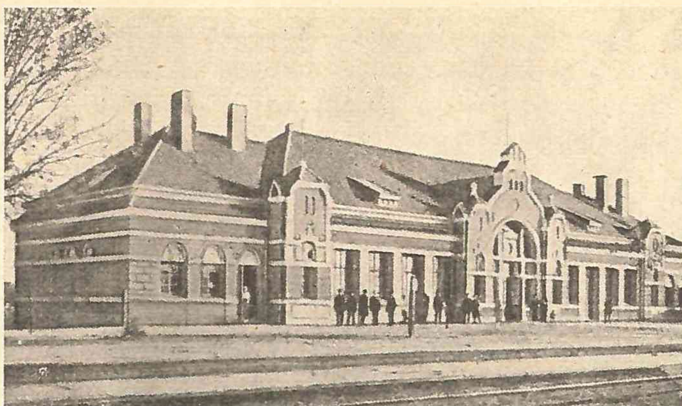
Mobiliaras ir vidaus sutvarkymas.

Pasirinkus modernistams p r a s t u m ą idealu, galėtumėm manyti, jog jų interjerai meno reikšmės turėti negali, nes primityvus žmogus nedaug rūpinosi grožiu ir patogumais. Nuvargintas sunkios gyvenimo kovos, jis neturėjo nei laiko, nei noro puošti savo buto, ieškoti minkšto krėslo, dabinti poilsio vietos puikiais rakandais, kurie brangiai būtų mokėję, bet jokios naudos nebūtų davę.

Pav. 653. Kretingos stotis, Lietuvoj.

Deja, kultūringas žmogus visai kitaip žiūri į gyvenimo santykius. Kultūros, mokslo, higienos, komunikacijos ir estetikos pažanga jį verčia kitaip gyventi negu gyveno jo bočiai. Jo nebepatenkina senovės lindynės, jis reikalingas būsto, kurs atatiktų jo socialiniam stoviui, neužgautų išlavinto skonio bei meno supratimo ir teiktų pasigerėjimo, ramybės ir patogumo po nervingo ir įtempto darbo.

Pav. 654. Vilkaviškio stotis, Lietuvoje.

Butas geriausis ir teisingiausis kultūros reikšmuo. Jis reiškia gyventojo luomą, apšvietimą, palinkimus, pomėgius ir papročius. Apsidairęs po butą, neapsirikdamas atspėsi, ar jame gyvena mokslo vyras, menininkas, dvasiškis, parvenius ar kokietinga moteriškė. Visa kultūros istorija ryškiai apie tai liudija. Kaip gotiko vertikalizmas reiškia dvasios prakilnumą, taip renesanso kolonėlės skelbia atgimimą, rokoko buduarai išlepusios aristokratijos prabangas, empiras gi galiūnų išdidumą. Keistai rodytųs dabarties gyventojas, matuojąs laiką klepsidra, ar valgąs gulomis prie stalo, kaip senovės graikas.

Kiekvienas vyras, koks nebūtų jo užsiėmimas, visų mažiausia trečią gyvenimo dalį praleidžia savo būste, o moterys pusę ir daugiau. Todel tas būstas visais atžvilgiais turi būti gerai priruoštas : sveikas, linksmas, patogus ir gražus.

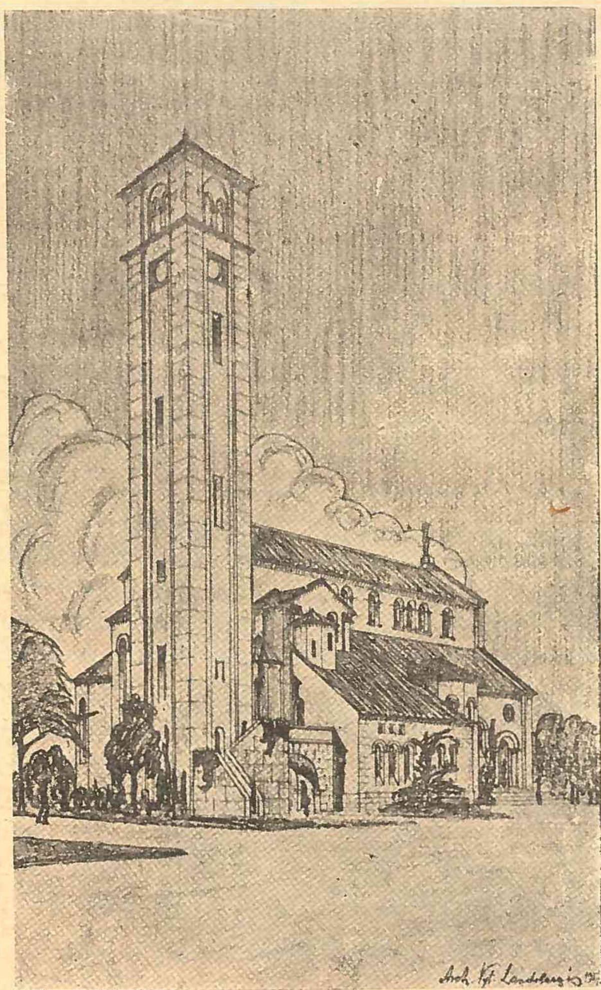
Negana to, jis dar turi savo gyventojus kultūrinti ir dorinti. Kaip gražiai apsirėdęs stengiasi geriau laikytis, pasižymi gražesne eisena, kalba ir mostais, taip ir dailiai sutvarkytas butas turi įtakos į gyventojų proto ir dvasios jėgas. Į tamsų, drėgną, biaurų butą nėvienas nepanorės veikiai grįžti; jis teirausis, kur patogiau galėtų praleisti liekamą laiką : pas draugus, restorane,kabarete, prie degtinės stiklelio, ar visai netinkamoj ir pavojingoj draugėje. Užtat, turėdamas gerą, sveiką, gražų ir patogų butą, skubysis namo juo pasidžiaugti ir ras jame ne tik poilsio, bet ir sveiko maisto savo sielai. Įdomi knyga pririš jį prie stalo, meno veikalai teiks jam kiltų minčių ir pasigerėjimo.

Pav. 655. Kauno pasažas.

Todel visais laikais buto klausimas turėjo didžiausios reikšmės žmogaus gyvenime, bet tik modernizmui pavyko jis kaip reikiant išrišti. Iki šiolei pirma nustatyta namų fasada neleido įvykinti visų estetikos bei higienos reikalavimų ir, norėdamas tinkamai sutvarkyti savo butą, turėjai ieškoti visokių dirbtinių priemonių. Reikėjo iliuzijos pagalba praplėsti

ar susiaurinti, pakelti ar pažeminti kambarys, duoti jam linksmumo ar rimties nuotaikos, įtaisyti nedarinėjamos durys ar uždengti nereikalingas langas. Kadangi dauguma tebegyvena senuose butuose ir modernūs namai vis dar retenybė, tai pažinkime kai kurias optikos taisykles, be kurių modernūs žmogus apsieiti negali, jei nori kaip reikiant sutvarkyti savo butą.

Geriausios iliuzijos galima pasiekti sumania linijų, spalvų ir šviesios kombinacija. Turėdami gero skonio ir estetikos, jų pagalba įstengsime kiekvienai erdvei duoti reikalingos išvaizdos ir padaryti geistino įspūdžio.

Pav. 656. Kybartų bažnyčios projektas.

Linija esti tiesi, kreiva ir laužyta arba pertraukta. T i e s i linija reiškia jėgą ir tvirtumą, k r e i v a — lankstumą ir vienybę, l a u ž y t a gi judesį ir gyvybę.

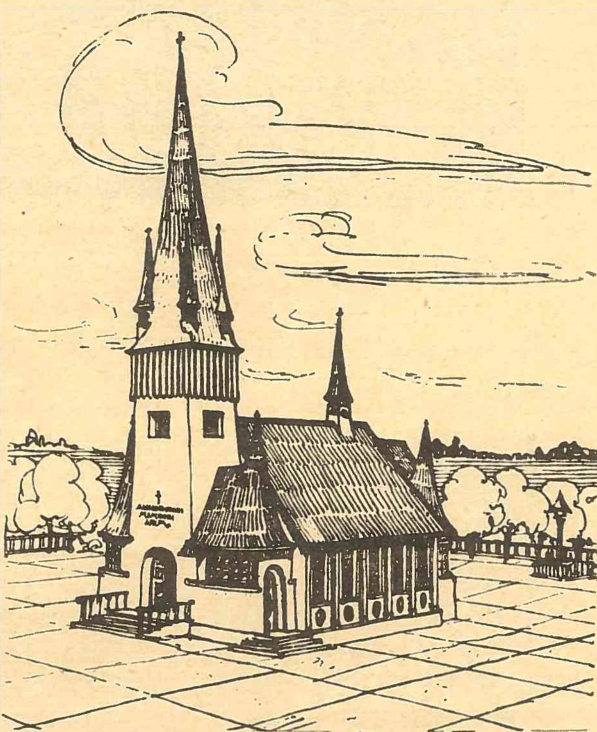
V e r t i k a l ė linija pakelia dvasią, o h o r i z o n t a l ė teikia ramybės. Todel augšti pilioriai, pasikelią iki skliautų, o savo juostomis ir tuos lydžią, visados daro majestotingo, slėpiningo įspūdžio, pilno poezijos ir prakilnumo. Tuo tarpu, jūra, plačiu savo horizontu nuramina nervus, leisdama užmiršti gyvenimo negandus bei rūpesčius. Tankiai pakartodami vertikales ir horizontales linijas, sustiprinsime ir jų reikšmę bei įspūdį.

L a u ž y t a l i n i j a galime išreikšti ramybę, liūdesį ar linksmumą. Imkime pavyzdžiui žmogaus akis ir lūpas. Jei jis ramus, jo akys ir lūpos bus tiesioj horizontalioj linijoj (žiūr. pav. 660 a), jam susiraukus ir nuliūdus, tuojau ir akių bei lūpų linijos kraštais nusvirs žemyn (žiur. pav. 660 b), tenusituokie linksmai — ir jie be abejo kils augštyn (žiūr. pav. 660 c). Tą patį efektą gausime, tuo būdu grupuodami savo rakandus. Sakysime, mes turime ant komyno ar pečiaus karnizo pastatyti du augštu kandeliabru, vieną kiek žemesnį laikrodį ir dvi dar žemesnes urnas. Pastatę galuose kandeliabrus, viduryje laikrodį, o šalia jo urnas, gausime linksmą liniją, kadangi laužytos linijos galai kyla augštyn. Dabar perstatykime mūsų dalykus taip, kad laikrodis

būtų viduryje, bet šalia jo kandeliabrai, o galuosė urnos. Nuotaika bus be abejo liūdna, nes išorinės trikampių linijos bus nukrypusios žemyn.

Laužytai linijai reiškiant judesį ir gyvybę, turime ją vartoti visoms kilnojamoms dekoracijoms, palikdami nepertrauktą architektūrai. Taigi, turėdami vienodo augščio paveikslus, nekabinėkime jų vienoj linijoj, nebent juos dėtumėm ant atskirų sienos plokščių. Lygiu būdu ir kiti vienodo augščio dalykai neturi stovėti šalia kits kito.

Mobiliaras, skirtas žmogaus butui, turi savo santvarkoj reikšti gyvybę. Todel būtinai reikia vengti aritmetiško laipsniavimo, kurio nematome ir gyvoj gamtoj. Jis net kenktų simetrijai, pašalina pusiausvarą ir jos punktą. Jei mums reikėtų sugrupuoti trys nelygūs paveikslai: vienos, dviejų ir trijų pėdų augščio, tai pakabindami juos toj tvarkoj, gautumėm negeistiną aritmetišką laipsniavimą (žiūr. pav. 661). Bet dėkime augštesnįjį viduryje, žemesnius iš šalių, turėsime daug gyvesnę santvarką. (žiūr. pav. 662). Tai atmintina, gretinant ir progresyvaus pločio dalykus (žiūr. pav. 663).

Pav. 657. Kiburių bažnyčios projektas.

Nepertrauktų linijų kryptis irgi turi nemaž reikšmės vidaus sutvarkyme. Vertikalės linijos optiniai pakelia bei susiaurina kambario išvaizdą, o horizontalės praplėčia ir rodo jį žemesnį. Taigi tas pats kambarys, suskaidytas vertikaliai, rodysis augštesnis, o horizontaliai — žemesnis ir platesnis. Mūsų duodamieji pavyzdžiai 664 vienodo augščio ir pločio sieną akiai rodo nevienodai.

Kaip linijos, taip ir s p a l v o s turi savo kalbą ir prasmę. Todel ir jū pagalba galime praplėsti ir susiaurinti kambarį, padaryti jį augštesnį ir žemesnį, linksmą ir rūškaną, sužadinti šiltos ir šaltos nuotaikos. Teapsivelkie storas vyriukas juodais drabužiais, išrodys lieknesnis; laibas, apsivilkęs baltais rūbais, bus tuklesnis. Geltonplaukė melsva bei rožine bluza gauna gyvesnės veido spalvos, o raudona, tamsiai ruda ir geltona — visai išblykšta, kada juodbrūvei jos labai pritinka.

Š i l t o s nuotaikos duoda: geltona, raudona, oranžinė, vyšninė ir rausva, o š a l t o s: mėlyna, balzganai žalia, perlinė pilka, šviesiai violetinė ir peleninė pilka spalva. Balta ir juoda — neutralios.

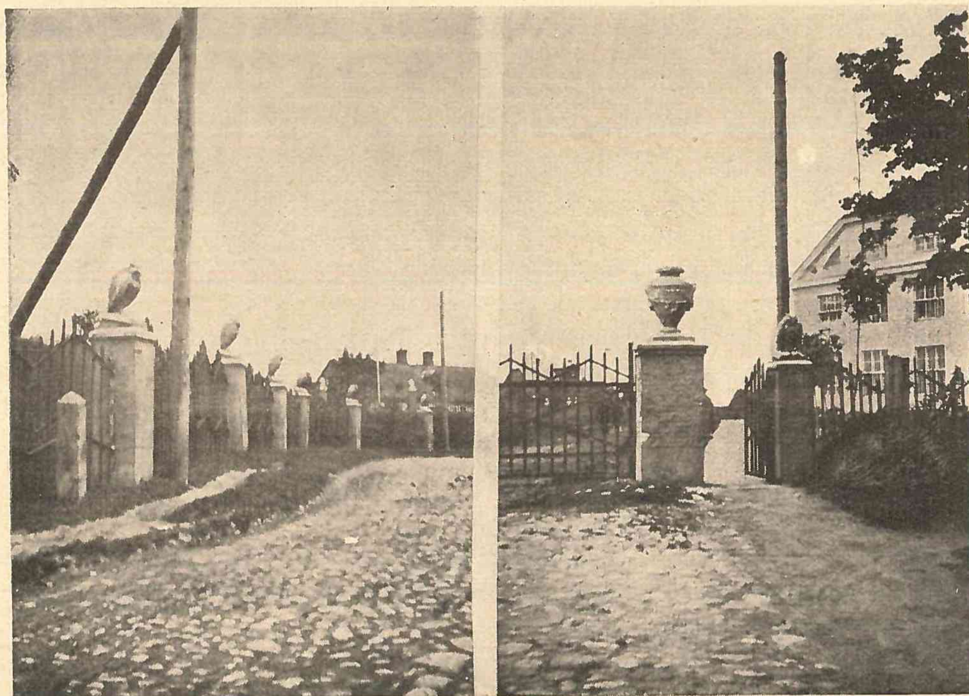
Vartojant įvairias spalvas, reikia stengtis jas sutaikinti ir žiūrėti, kad ne pagamintumėm kakofonijos. Pavyzdin, niekuomet negalima gretinti raudonos, mėlynos ir geltonos spalvos, nebent tyčia norėtumėm sudaryti kontrastą. Tik

primaišę kitų spalvų, galime jas suderinti. Taip šviesiai geltona gerai harmonizuoja su tamsiai mėlyna. Priversti greta vartoti minėtąsias spalvas (raudoną, mėlyną ir geltoną), pasirūpinkime jas atskirti kitos kurios spalvos sluogsniu. Kitaip gausime kontrasto.

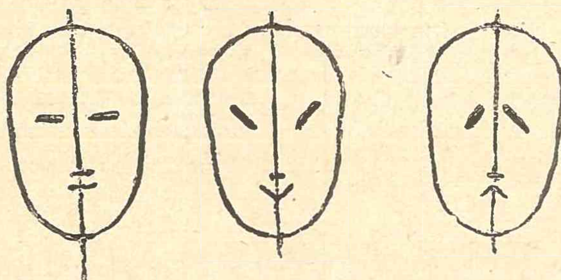
Pav. 658. Meno mokykla, Kaune.

Nėra mažiausio reikalo vartoti tik vieną spalvą kambaryje, bet būtinai turime vengti disharmonijos. Pastatę ant šviesaus patiesalo tamsų

Pav. 659. Meno mokyklos tvora, Kaune.

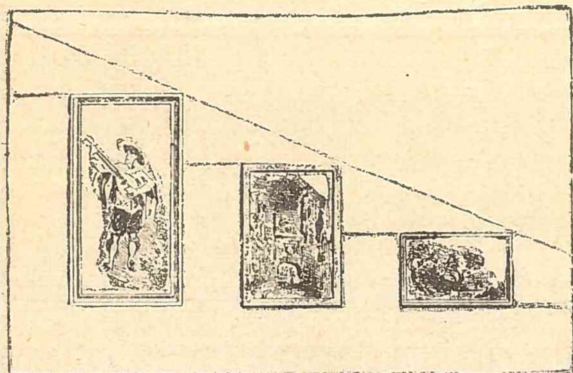
mėblį prie šviesios sienos su juoda apačia ir skirta tamsia juosta nuo pilkų lubų, gausime tikrą kakofoniją. Todel rengdami kambarį, turime pirma pasirinkti jam spalvą ir tada prie jos pritaikinti kitas spalvas, žiūrėdami, kad viešpataujanti spalva savo aidu a t s i l i e p t ų visame kambaryje ir mobiliare tai juostomis, tai apmušalu, tai ekranais, tai gėlėmis ir t. t. Spalvų akordai turi tai kilti, tai nusilei-

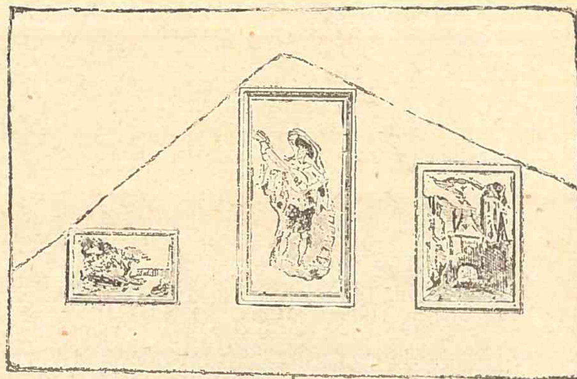
Pav. 660. a. Rimtas. b. linksmas. c. nuliūdęs.

sti be disonansų. Išimtį tegali padaryti tik nepaprastai brangus fantazijos rakandas, kurs net reikia palikti kontraste su aplinkuma, kad geriau būtų matomas.

Nemažiau iliuzijos priemonių duoda ir š v i e s a. Uždaryti kambaryje, kurs teturi vieną langą ir vienerias duris jausimės atskirti nuo žmonių ir pasaulio, kaip per rekolekcijas, ar kokioj tvirtovėj. Duokime savo kambariui antrą langą, įtaisykime dar trejas duris, ir mūsų nusiteikimas žymiai pagerės. Tik ne

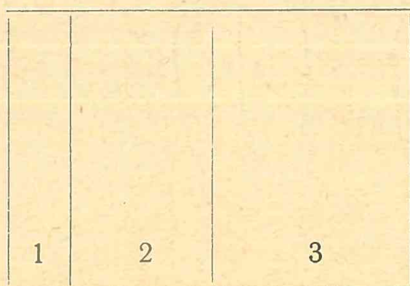
Pav. 661. Kaip nereikia sutvarkyti paveikslai.

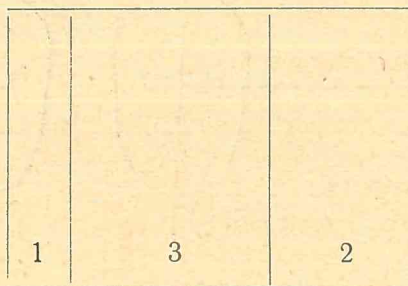

Pav. 662. Gražiai sutvarkyti paveikslai.

visados galime tai padaryti. Namų savininkas toli gražu nenorės, kad jo ir taip jau silpną mūrą nusilpnintumėm, jo nuomone, nereikalingomis skylėmis. Tai kągi daryti? Čia tik iliuzija gali mus gelbėti. Pastatykime prie sienos v e i d r o d į, pasidirbdinkime aklas duris, ir gausime visai kitos nuotaikos. Jei kišenė leidžia, nusipirkime antrą veidrodį ir pavietokime jį prieš pirmąjį. Iliuzija

bus kur kas didesnė. Gausime jau keletą, nors netikrų, langų ir durų, o mūsų skurdaus mobiliaro skaičius padaugės net keliolik kartų ir turėsime jau ne vieną, bet keletą kambarių. Tik atminkime, jog veidrodžiui reikia gerų ir tvirtų rėmų, kad pasiektų savo tikslą. Kaip gamtoj, taip ir bute kiauruma nepakenčiama. Pažvelgus į bedugnę, galva ima suktis. Veidrodis be rėmų kaip tik teikia bedugnės iliuzijos ir dažnai sukelia šiurpulį. Jei mūsų kambarys bus žemas ir veidrodis pasieks lubas, tai jos ten rodysis pakabintos ir jausime Damokleso kar-

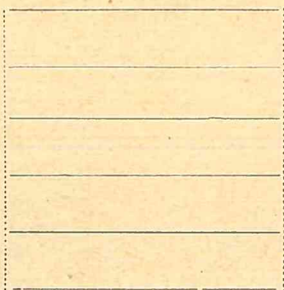

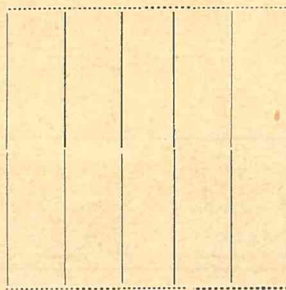

Pav. 663. Kaip nereikia tvarkyti plokštys. Kaip reikia tvarkyti plokštys,

dą ant galvos. Todel ir langus deda į remus ar jų kiaurumą minkština prieškabiais (gardinomis).

Tvarkant kambarį, atmintina, jog saulės reikia ne tiktai mūsų sveikatai, bet ir nuotaikai, kuri taip išganingai veikia į sveikatą. Negalėdami tiesiog butan įleisti saulės šviesos, pasistengkime duoti jam nors šviesos iliuzijos veidrodžiais, spalvomis ir kitomis priemonėmis. Bet, turėdami daug langų ir saulėtą butą, saugokimės jį vienodai apšviesti, nes vienoda šviesa, iš karto rodydama visus

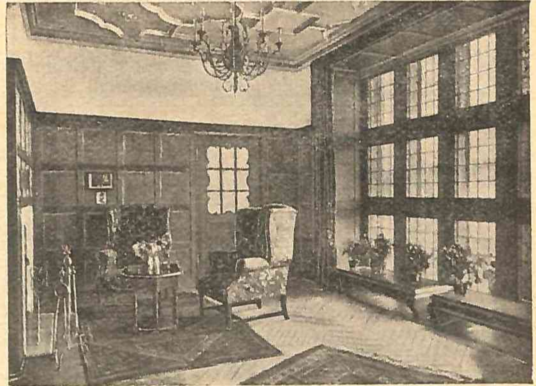

Pav. 664. Horizontales linijos rodo kambarį žemesnį ėsant. Vertikalės linijos rodo kambarį augštesnį.

rakandus, spalvas ir mažmožius, nemaloniai vargina akis ir išblaško mintis. Tik šviesa, pasikeisdama ūksme, teikia malonių tonų harmonijos. Tai gerai žinojo tapytojas Rembrandt, įvedęs tapybon garsųjį c l a i r o b s c u r. Šviesos ir ūksmės akordai, koncentruodami regėjimo organus, ne tiktai apsaugoja juos nuo nuovargio, bet dar teikia butui slėpiningumo ir jį žymiai padidina. Pagaminti tą harmoniją nesunku. Užtenka šalutiniems langams, kurių šviesą norime sumažinti, pakabinti prieškabius, ar pastatyti prieš juos gėles. Tai atmintina ir vakaro bei

Pav. 665. Halė su komynu.

Pav. 666. Alkerio kambarys.

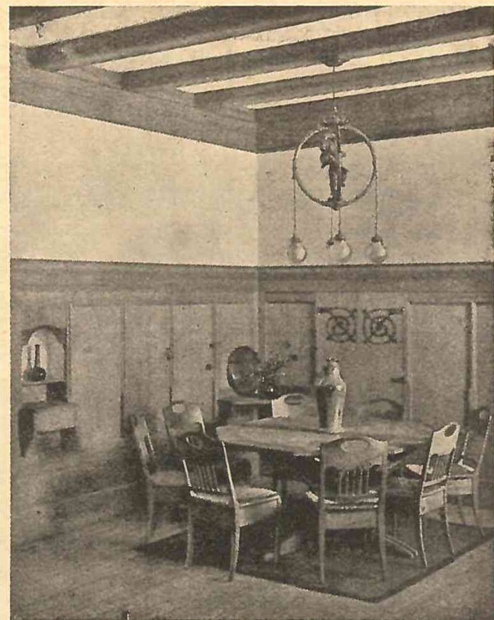
nakties metu. Vienodai apšvietę visą kambarį, pagaminsime nemalonaus įspūdžio. Būtinai reikia koncentruoti šviesa. Uždegę viename salono gale žirandolį, sergėkimės tokiu pat žirandoliu apšviesti ir antrą galą. Mažesne ar pridengta šviesa kambario kertėse bei šalyse gausime daug malonesnio efekto.

Daugiausia slėpiningumo teikia butui v i t r a ž a i arba marginti stiklai. Mistingaisiais viduramžių laikais vitražai pavaidino gana svarbią rolę. Gotinės katedros savo margintais stiklais pakėlė žmonėse tikybinį idealą. Visiškai atskirdamos jais maldininkus nuo pasaulio ir rodydamos dangiškų dausų vaizdus languose, jos kaip tik žadino religiškus jausmus, sergėdamos mintis nuo išsiblaškymo.

Reikia atminti, jog spalvotas stiklas esti dviejų rūšių: permatomas (antikės) ir nepermatomas (katedralinis). Pastarasis, turėdamas pūslelių, reflektuojančių šviesos spindulius, žymiai daugiau įleidžia šviesos, negu pirmasis, prarijąs šviesą. Šitai delko šv. Pranciškaus bažnyčia Rygoje, gavusi antikės stiklo vitražus, pasidarė taip tamsi, kad ir saulėtoj dienoj net per sumą, reikia uždegti elektra.

Tai atminę, suprasime, kokios vertės turi vitražai butų sutvarkyme. Jei pro langą matai gražų vaizdą, tai, žinoma, nepanorėsi jį uždengti vitražais, nebent geistumei tą vaizdą įdėti į rėmus ir jam aplinkui duotumei margo stiklo juostą. Bet, jei langas eina į kiemą, biaurią tvorą, nešvarias kūteles ar dar ką biauresnį, duok jam katedralinį stiklą, o to visa nebematysi. P a v i e t o j ę s jame gražų šviesos paveikslą, turėsi dar malonesnę iliuziją.

Šitai kokių priemonių visais laikais vartojo, rengiant ir tvarkant butus.

Pav. 667. Menė.

Pav. 668. Modernus salonas.

Pav. 669. Modernus Vienos salonas.

Modernus statytojas jų nebereikalingas. Nepaisydamas namų fasados ir nevaržomas jokiomis taisyklėmis, jis padaro tiek ir tokius langus bei duris, kaip jam tinka, ir prirengia kambarius didesnius ar mažesnius, augštesnius ar žemesnius. Kur reikia jis padidina šviesą, duodamas didesnį bei platesnį langą, kur nereikia, jis jo visai nededa.

Mums jau teko pastebėti, jog augščiausis modernios architektūros idealas — prastumas. Tą patį prastumą matome ir viduje. Jį aptinkame net visose meno šakose: statyboj, tapyboj, pagaliau, kosmetikoj. Juo labiau kas nudegęs saule, juo panašesnis čigonui, tuo greičiau jis laikomas moderniu.

Pav. 670. Modernus buduaras.

Tačiau nereikia manyti, kad modernus butas pigiau kainotų, negu praeitais amžiais. Anaiptol! Priešingai, jis daug brangesnis ir tik kapitalistams prieinamas. Vien praturtėję buržujai gali jį svajoti. Taip pasaulis visaip apsigaudinėja. Seniau apsi-

gaudinėjo įvairiomis iliuzijomis, rodydami to, ko visai nebuvo, dabar sąmoningai slepia tai, kas yra, padengdami visa prastumo priedanga. Tame, rodos, visas skirtumas tarp Ludviko XIV. ir Leibos Izakovičo buveinės. Jei galėtų atsikelti Ludvikas XV., garsiausis prabangų mėgėjas, ir netyčia patektų į dabartinio

Pav. 671. Modernus kabinėtas.

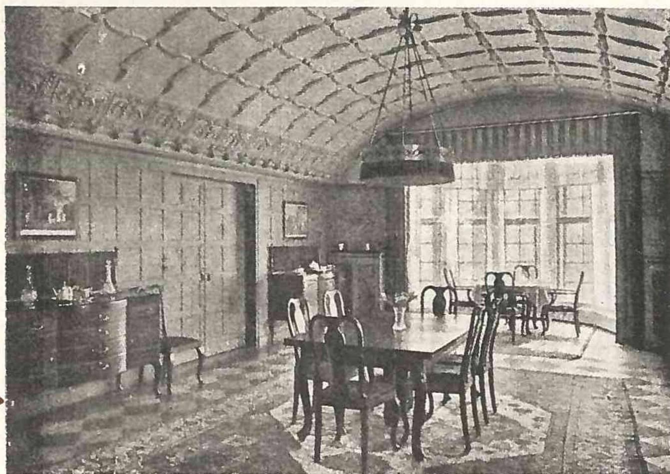
žydo bankierio modernius namus, nustebintas jų puikumu, be abejo, paklaustų: „Ar Jūsų valdovas teiktųsi man duoti audiencijos?"

Tiesa, modernus mobiliaras daromas einant prastumo principu, bet iš brangiausios medžiagos ir meno dirbtuvėse. Mahagonio, palisandro, alyvos ir kriaušės medžio rakandai, apmušti šilku, brangiausiais audimais, adamašku ir pliušu, puošia visus kambarius. Grindys išklotos marmoru ir medžio parketu arba patiesalais per visą erdvę. Mūrą dabina panelius, audimai ar dažai, bet lubas kasetos O kokių čia nerasi talpų? Halė, garderoba, prieškambaris, salonas, buduaras kabinetas, valgomas ir rūkomas kambarys, lodžia ir žiemos darželis, gulimas, prausiamas ir apsivilkimo kambariai, biblioteka, maudykla ir pusryčio kambarys, muzikos ir šokių salės nekalbant jau apie svečių, vaikų, tėvų ir tarnautojų būstus, taip ir tęsiasi per visus namus. Sunku ir įsivaizdinti, kad prastutis rūmas tiek slėptų prabangų, apie kurias seniau nė svajoti nebuvo galima. Žiūr. pav. 665—677.

Pav. 672. Kambarys pusryčiauti.

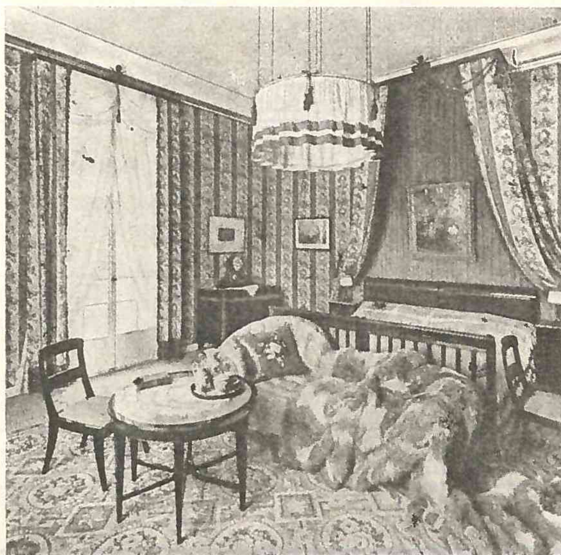
Rašydami apie architektūrą, pažymėjome, jog modernė dar nenusistatė ir stiliaus iki šiol nesudarė. Ji vis dar ieško naujų formų, galinčių išvaduoti iš nebepakenčiamo eklektizmo, naudodama tam tikslui visą technikos pažangą ir naujausią medžiagą. Tą patį turime pasakyti ir apie modernų mobiliarą. Ir jo lytys pasilieka dar ieškojimo stadiume. Todel jis pasižymi didžiausiu įvairumu.

Pav. 673. Valgomasis kambarys.

Kiek galvų, tiek nuomonių. Tačiau netrūksta ir bendrų pažiūrų, apie kurias tegalime čionai kalbėti.

T e c h n i k o s ir m e d ž i a g o s atžvilgiu visur aptinkame rūpestingas ir sąžiningas pastangas. Ką matai, tai ir iš tikrųjų yra. Melo vengiama visomis jėgomis ir tiesa visų modernistų obalsis.

Pav. 674. Gulimasis kambarys.

Visi rakandai ir santvarka pasižymi p a p r a s t u m u, laikomu grožio motyvu. Ornamentų nerasi ir ieškodamas (žiūr. pav. 668).

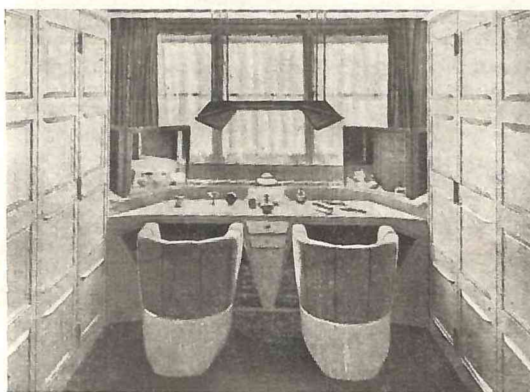
Visų mėblių kojos turi k e t u r k a m p i ų s t u l p ų išvaizdą, bet atlošos gardinės formas. Manytumei, jog menininkai ėmė pavyzdžius iš Lietuvos senųjų krėslų(žiūr. pav. 672).

F o t e l i a i panašūs klubo sėdynėms ir iš trijų šalių turi vienodo augščio atlošas. Prasti ir patogūs. Žiūr. pav. 668 675.

T a p e t a i vis rečiau vartojami, užimant jų vietą medžio plokštims ir audimams. Visu dažniausiai aptinkame dažytas sienas (žiūr. pav. 669)

Lubas mėgsta kasetuoti. Neretai jas deda ant bolkių, kuriuose mato dailų grožio motyvą, kaip tai tebedaroma paprastose Lietuvos trobose (žiūr. pav. 667 ir 673). Grindis iškloja marmoru, terakoto flyzais, medžio parketu, dažniausiai gi apmuša jas kilimais (žiūr. pav. 668 ir 669).

Komynai vėl atgavo savo teises ir vartojami visokiuose būsto dalyse. Juos aptinkame ne tik halėse, bet ir salonuose, kabinete ir buduare (žiūr. pav. 665).

Pav. 675. Kambarys apsirėdyti.

Visokias uždangas (portjeras, gardinas) mėgino modernistai visai pašalinti, nes trukdo vėdinimą ir surenka dulkes, bet pastaruoju jas vėl įvedė. Dauguma įsitikino, jog geriau esą, kad uždangos surenka dulkes, negu tai padarytų plaučiai. Pagaliau, naujieji ventiliatoriai ir siurbliai, niekuo netrukdomi leidžia lengvai pakeisti orą ir apvalyti dulkes. Žiūr. pav. 674.

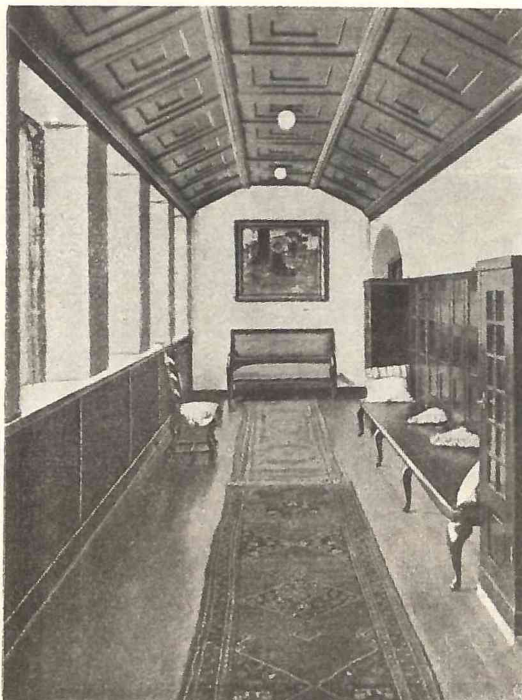
Bibliotekas dabar daro žemas, kad be kopėčių pagalbos galima būtų pasiekti, kas reikalinga, ir viskas būtų parankiai. Žiūr. pav. 676.

Pav. 676. Biblioteka.

S p a l v o t i bei š l i p u o t i s t i k l a i pastaraisiais laikais vėl grįžo madon ir jais gaunama puikiausių efektų.

Šitai bendrieji modernaus mobiliaro bruožai. Į detalius įsileisti neverta, kadangi jie nepastovūs ir mainosi kaip moterų skrybėlės.

Pav. 677. Rūkamasis kambarys.

Mažoji architektūra.

Pastaraisiais laikais visas pasaulis labai susidomino mažąja architektūra, rengiama proletarams; ir teisingai. Kiekvienas žmogus turi teisės gyventi. Bet viena duona ir danga jis apsieiti negali, jam reikia dar pastogės ir savo kampelio, kur pasilsėtų, savo šeima pasidžiaugtų ir laisvą valandą maloniai praleistų. Juk paukštis turi gūštą, žvėris urvą, pagaliau, straigė savo namelį; žmogui, geriau ir plačiau suprantančiam gyvenimą, be būsto pasilikti būtų perskaudu.

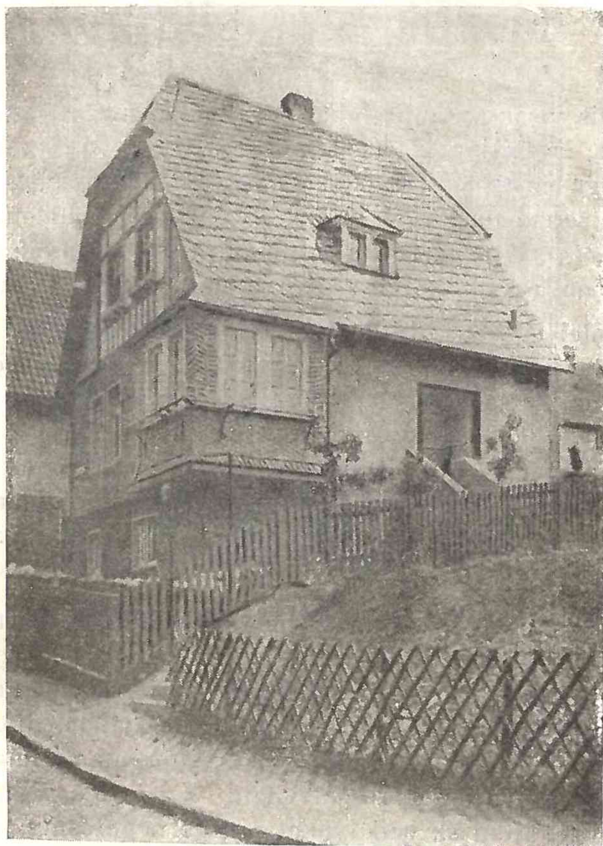
Deja, iki šiolei maž ką tesirūpinta darbininko padėtimi. Menkas atpildas už sunkų darbą buvo vienintėlis jo turtas. Niekas ir neklausė, kur prisiglaus, kur dings jo šeimyna. Darbo davėjas žiūrėjo į darbininką kaip į mašinos ratelį, kurs be tepalo savo funkcijos kaip reikiant neina ir visą darbą sulaiko. Jam nudilus, įdės jo vieton kitą, bet jį mes kertėn, pavesdamas rūdim jo tolesnį likimą Ką gi daro taip nuožmiai globojamas darbininkas? Neturėdamas užtektinai lėšų išnuomoti tinkamam butui, jis lenda į drėgną rūsį, kur iš visų kerčių kyši džiova su giltine, arba apsigyvena žiemą šaltoj, bet vasarą karštoj pastogėj.

Gerai suprasdami tą sunkų proletaro buvį, visokie verteivos ėmė jį dar naudoti, statydami darbininkų namus. Ieškodami vien pelno, jie ir nemanė žiūrėti gyventojų patogumų bei sveikatos, bet stengėsi po vienu stogu kuo daugiausia sukišti būstų. Ir taip kėlė augštą ant augšto, suskaidydami didžiulę skrynią kuomažiausiais kambariais. Tuo darbininkų stovis, suprantama, maž ką pagerėjo taip higienos, taip ir estetikos bei dorovės atžvilgiu. Pargrįžęs iš fabriko skruzdėlyno, darbininkas turėjo lįsti kitan skruzdėlynan, niekuo negeresnin. O jo vaikai? Visą dieną žaidė gatvėje, mokindamies visokių nedorybių. Kiek tokiems spekuliantams rūpėjo gyventojų sveikata, suprasime, atsiminę, jog šviesioje Saksonijoj 1910. m. 31,7% būtų neturėjo išeinamų vietų, o 23% net savo virtuvės. Tokiose aplinkybėse darbininkas jokiu būdu patenkintas būti negalėjo.

Už tą lindynę darbininkas dargi brangiai turėjo mokėti. Vokietijoj 1905 — 1912 darbininko butas kainavo maž daug penktą visų jo pajamų dalį, neskaitant dar renovacijos išlaidų, kurias patsai gyventojas turėjo mokėti. Blogiausiai klojosi didesnėms šeimynoms su mažais vaikais. Tai suprato Paryžiaus miesto valdyba ir pažemino nuomą miesto namuose gausesnėms šeimynoms, atsižvelgiant į vaikų skaičių. Kada šeimyna su 1—3 vaikais mokėjo už 4 kambarius 400 fr., už tris kambarius 333 fr., už du 233 fr., turintys daugiau negu tris vaikus temokėjo už 4

kamb. 300 fr., už tris 250 fr. Mediolano statymo bendrovė vaikingesnėms šeimynoms pasižadėjo nuleisti 10—30%. Anglija ir Amerika daugiau rūpinosi darbininkų būviu, bet būstų klausimas ir ten paliko neišrištas.

Nenuostabu, jei taip sunkiomis sąlygomis išnuomojamos darbininkams kareivinės ilgainiui pasidarė revoliucijų lizdai ir visokių riaušių perai. „Šalin buržujus, šalin kapitalistus, visų kraštų proletarai susivienykite“, ėmė šaukti išdykusi minia. Ir kyla maištas ir proletarai užima buržujų puikiuosius rūmus. Bet ar dabar bus jiems geriau, ar darbininkas ras palociuje tinkamesnę vietą gyventi; ar kils pra-

Pav. 678. Namiukas Siegene.

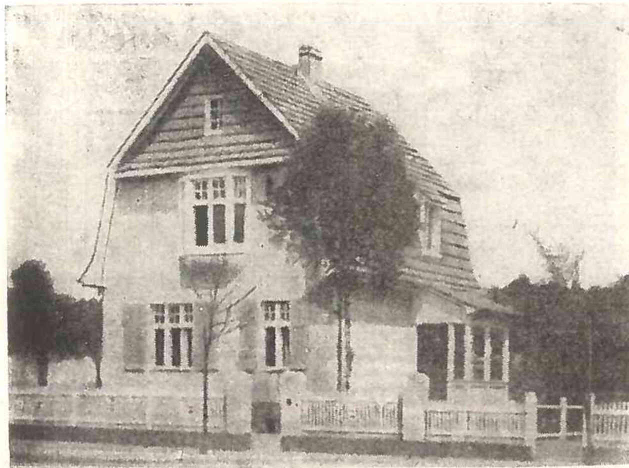
monė, atsiras daugiau pelningo darbo; ar sudegs ir tas pats laivas, kuriame manė išplaukti iš pavojaus, tai klausimai, kurius paliekame sociologams išrišti.

Jei vidurinėj ir vakarinėj Europoj iki šiolei neprigijo komunizmas, turime padėkoti blaivesniųjų kapitalistų pastangoms pagerinti darbininkų būvį, ypač priruošiant jiems atatinkamų butų, kurius gali net įgyti nuosavybėn, pamažu išmokėjus jų vertę. Taip pavyko sulaikyti ir jų klaidžiojimas, pririšant juos prie vietos, kas išėjo naudon ir patiems fabrikantams, kadangi darbininkas, įpratęs į kokį nors darbą, geriau jį atlieka, negu atejūnas, pirmą kart jį dirbąs.

Visų nuomone darbininkų namas turi būti: atskiras, lengvai įgyjamas nuosavybėn, sveikas ir gražus.

Kaip medis, įleidęs šaknis žemėn, palieka vietoj, taip žmogus prisiriša prie to kampelio, kur gimęs ir augęs. Jokie turtai nepakeis tėviškės. Mūsų broliams neretai pavyksta praturtėti Amerikoj, paragauti ten malonesnio gyvenimo ir prabangų; tačiau jie labai pasilgsta „bakužės samanotos", kurioj gimę ir „obelies augolotos", kuria vaikai gerėjosi ir nors pargrįžę neberanda nei obielies nei bakužės, vienok vieta, kur praleido jaunystės dienas, jiems brangi ir susijaudinimo ašaros teka per skruostus, į ją žiūrint. Tokia visų tautų ir luomų psichika. Todel mintį, duoti darbininkui progos prieinama kaina įsigyti namus ir priruošti pastovią vietą jo šeimynai, galime tik pagirti ir palankiai pasveikinti.

Sveikata svarbiausia gyvenimo sąlyga. Ką padės žmogui visi turtai, garbė ir pasilinksminimai, jei stigs jis sveikatos. Darbininkas, gyvenąs savo rankų darbu, kaip tik reikalingas sveikatos. Be jos jis ir pragyventi negali. Todel jo būs-

Pav. 679. Namiukas Lichterfelde ties Berlynu.

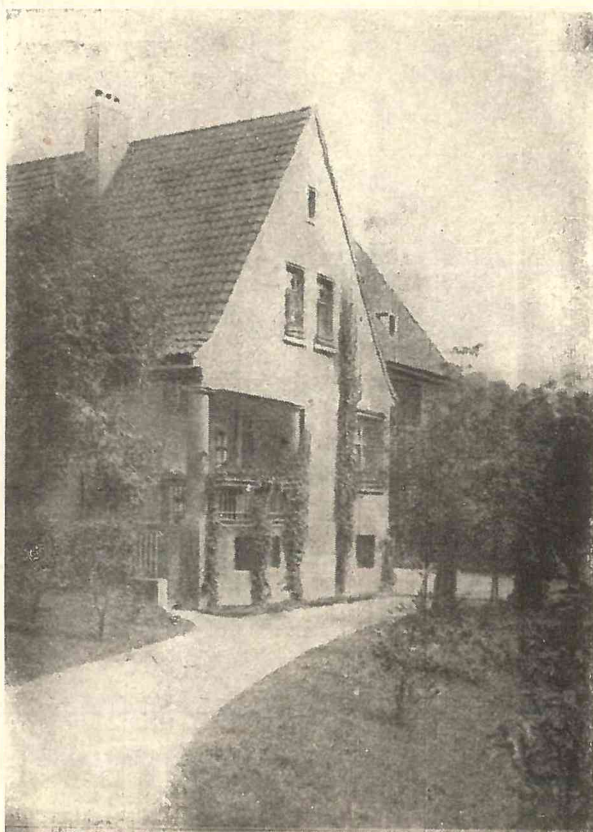
tas turi būti saulėtas, lengvai vėdinamas ir aprūpintas geru vandenimi. Guliamas kambarys, kur praleidžia daugiausia laiko, tebūnie atskiras, kad miegą nealsuotų sudegusiu oru, bet tikrai sustiprėtų naujam darbui.

Grožio instinktas žmogui įgimtas. Jau vaikas, pamatęs ką gražu, ištiesia rankeles, geisdamas jį paimti. Be grožio neverta ir gyventi, pasakė vienas garsus rašytojas. Iš tikrųjų, gyvenimas be jo būtų tikrai nuobodus. Nereikia manyti, kad tik inteligentas estetikos reikalingas. Argi grožis nepalengvina ir darbininkui gyvenimo naštos, neteikia džiaugsmo po sunkaus darbo, nepaguodžia nuliūdusios širdies, nepakelia vilties, nestiprina dvasios? Neveltui bažnyčia, rūpestinga mūsų motina, auklėja grožio skonį savo šventyklose, vaizduodama šventuosius, rojų ir būsimą gyvenimą puikiausiomis lytimis. Taigi ir darbininko būstas turi būti gražus. Terandie jis džiaugsmą prie šeimos židinio, teneieško jo smuklėje!

Bet darbininkui, dažnai neturint kuo apsivilkti, sunku pačiam pasistatyti toks idealus namas. Jis reikalingas paramos. Ko vienas negali, tai kitiem pade-

dant, gali būti visai lengva. Kultūringuose Europos ir Amerikos kraštuose aptinkame jau plačias bendroves, statančias labai dailių ir patogių darbininkų namų. Turėdamos savo architektorius, amatninkus, kvalifikuotus darbininkus, dirbtuves ir atsigabendami lengviau prieinamomis kainomis medžiagos, jie net pigiau stato negu privatus statytojas.

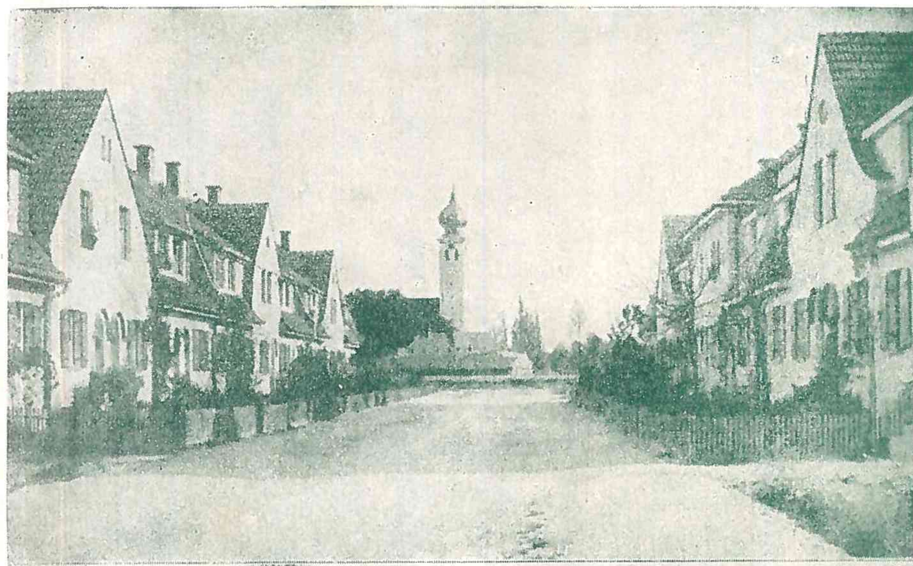
Tinkamiausių darbininkų namų aptinkame Amerikoj, Anglijoj, Prancūzijoj ir Vokietijoj. Norintiems geriau pažinti mažąją architektūrą Prancūzijoj, patarčiau parsisiųsdinti įdomią knygą „Maisons ouvrières récement construites“ (Librairie d'architecture R. Ducher, 3 Rue des Poitevins, Paris), kur ras planus, fasadas, skeltis ir panaudotą medžiagą. Čia užteks prisižiūrėjus mūsų praktingų kaimynų vokiečių statybai.

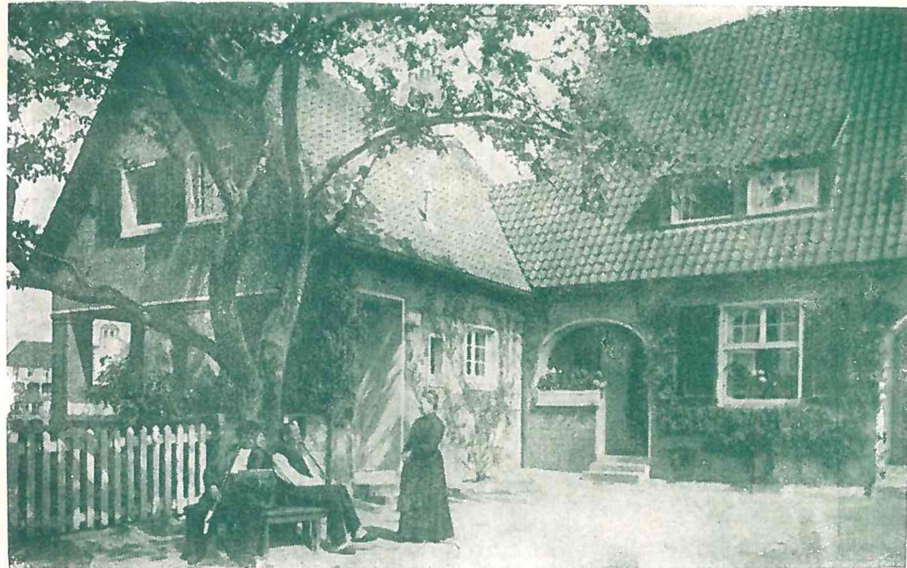
Pav. 680. Namiukas Essen - Ruhre.

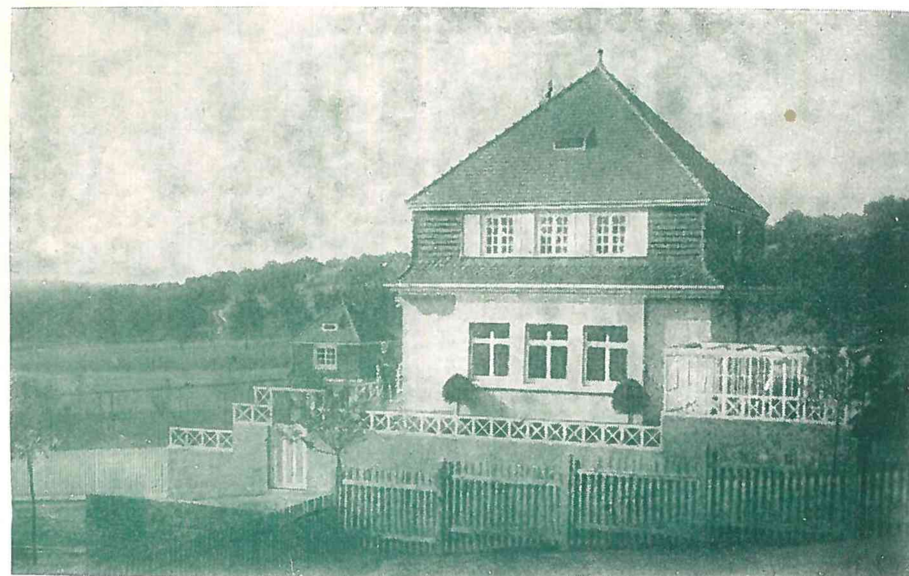
Mažosios architektūros kūriniai.

Vokiečiai pasižymi praktingumu, higiena ir taupumu. Net didžiausi priešai to neigti negali. Jei ne ginklais, bet pramone jie būtų kovoję, tai, be abejo būtų laimėję didįjį karą ir šiandien viso pasaulio rinka nuo vokiečių prigulėtų. Atsiminkime tik anglų boikotą „Made in Germany“, vienintelę priemonę kovai su vokiečių vaisba, pasibaigusią tačiau fiasku. Kadangi mažoji architektūra remiasi

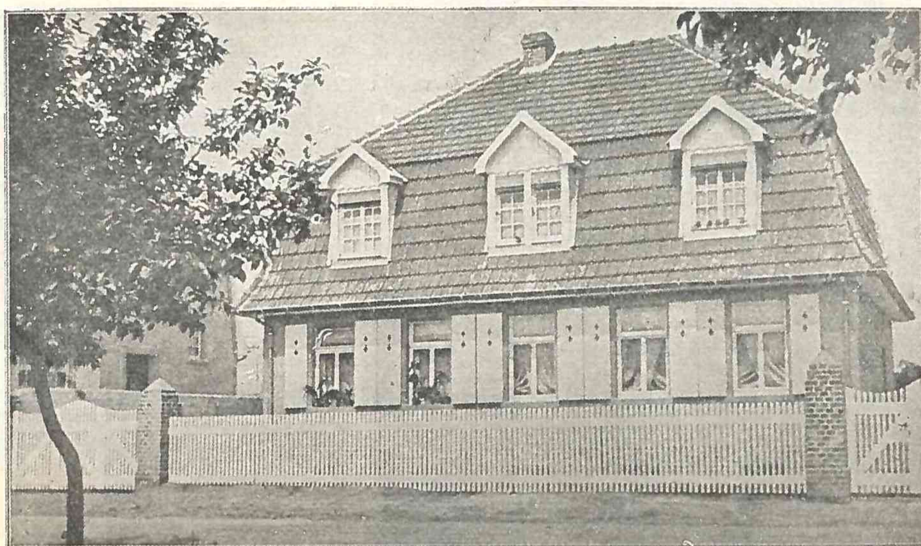
Pav. 682. Namiukų kolonija ties Münchenu.
Pav. 683. Namiukų grupė Essen-Ruhre.

Pav. 684. Namiukas Jannitzovo dvare.
Pav. 685. Namiukas Seeheime.

ekonomijos ir pramonės dėsniais tai tepaliekant maž vietos dabarties statybai visuotinėj meno istorijoj, turėsime čia pasitenkinti keliais vokiečių pavyzdžiais.

Statymo bendrovės „Glück auf" architektorius Scheppig Siegeno mieste (Prūsijoj) pastatė nemaža namiukų, parduodamų išmokėtinai darbininkams. Jie pigūs ir gražūs. Visi stovi ant pilko cokulo, geltonai dažyti, turi tamsiai rudus bolkius tarp baltų laukų pažiobėse ir dengti tamsiai pilko šiferio stogu. Vieną tokių namiukų rodo mūsų paveikslas (žiūr. fig. 678). Jis statytas ant nelygaus, bet gerai panaudoto tereno. Įėję į priemenę, aptinkame dešinėj klozetą ir laiptus į pastogę, tiesiai—virtuvę, kairėj gi du didoku kambariu. Viršum ir apačioj dar matome šviesias dalis. Terenas kainavo 900 markių, patsai gi namelis atsiėjo 6440 m.

Panašiai sutvarkytas rūmelis, statytas Berlyno statymo bendrovės architektoriaus W. Lieferto Kopenicke (žiūr. pav. 679), skirtas jau pasiturinčiai šeimynai. Iš verandos kairėj einama į du kambariu, tiesiai — virtuvėn, bet dešinėj laiptais į antrą augštą, kur aptinkame kamarą, vanos kambarėlį su klo-

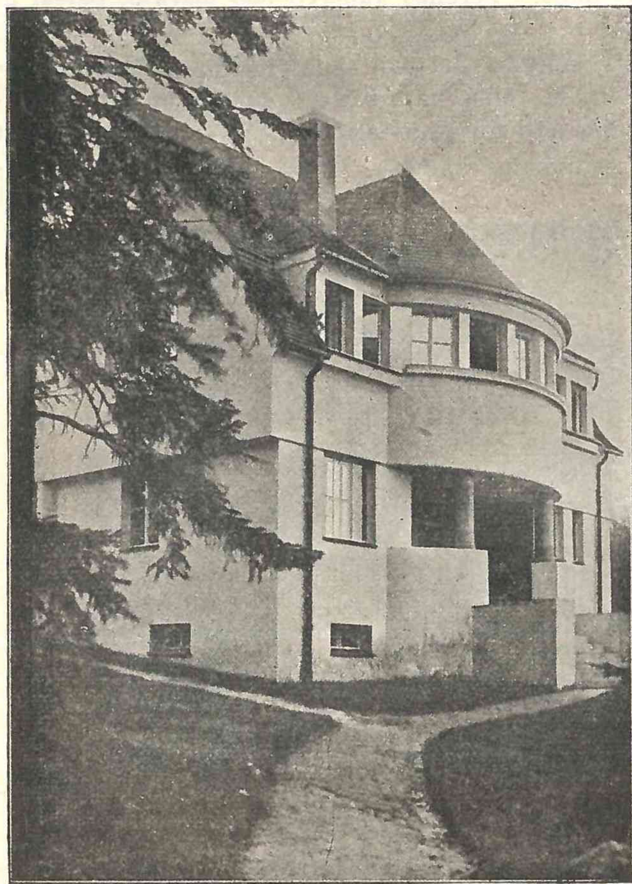

Pav. 681. Rūmelis Piedderscheime, ties Vormsa.

zetu, vieną mažesnį ir vieną didesnį kambarį su alkierio langu. Trobesys apdrėbtas geltonu kalkių skiedalu. Pamatas iš raudonų plytų ir stogas tokių pat čerpių. Langinės ir latakai žali, bet durys ir langai balti. Pastatymo kaina — 10,200 markių, neskaitant verandos ir kitų pastatų, kainavusių 800 markių. Po namais trys rūsiai.

Žinoma Fr. Kruppo firma, rupindamos savo valdininkų bei darbininkų būstais, įkūrė jau nevieną puikių namiukų koloniją, perleisdama juos visai prieinamomis kainomis nuosavybėn. Gražų tų namiukų tipą rodo mūsų paveikslas 680. Stovėdamas parke be zomato, jis savo pilku tinku, raudonu čerpių stogu, žaliais latakais ir šviesiai rudomis durimis gražiai harmonizuoja su apylinkės gamta ir primena buržujų rūmus, nors tekainavo 8550 markių, skaitant po 12 m. kubinį metrą.

Vasarnamis Schreiberhaue ties Milžinų kalnu (Riesengebirge), statytas Teodoro Effenbergero, turi gražios vilos išvaizdą, nors tekainavo 14,800 markių. Dažytas geltonai, raudonu stogu tarp žalių medžių, jis rodos dailus ir reprezentatyvus. Per oro laiptus pro atvirą halę einama į koridorių; vienoje šalyje aptinkame virtuvę, garderobą ir klozetą, antroj gi didelį kambarį su alkerio langu kertėje. Viršutinis augštas turi 4 kambarius, vanos kambarėlį ir klozetą. Pusapskritas priešakinis kambarys, viršum halės, apšviestas net penkiais langais. Visos dalys kurinamos. Žiūr. pav. 681. a.

Pav. 681 a. Vasarnamis Schreiberhaue.

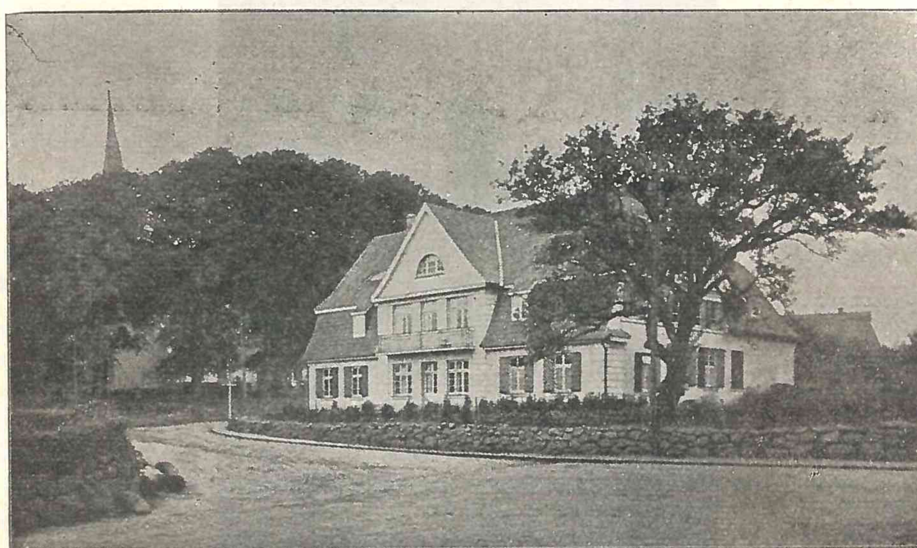
Sujungus du namiuku vienu pamatu ir stogu, jie dar pigiau kainoja. Tokį tipą rodo rūmelis Pfeddersheime pas Vormsą (žiūr. pav. 681). Čia matome dvi nelygias trobeles, susietas vienetan, turinčias bendrą kaminą ir vidurinę sieną. Kairiame namiuke iš gatvės pusės aptinkame apačioj du, viršum gi vieną langą, bet dešiniame — tris ir du. Tas dalių nevienodumas leidė įrengti viduryje trečią langų ašį (eilę), teikiančią visam trobesiui tinkamesnės išvaizdos. Maž ne visą pilkąjį tinką apkloja šviesiai geltonos langinės. Per tai raudonas cokulas ir stogas gauna daugiau estetinės vertės. Namiukas kainavo 5700 markių Jį statė architektorius Pilypas Neiss, užsakius Visuomeninei statymo bendrovei (Gemeinnützige Baugenossenschaft).

Dar glaudžiau susiję du namiuku Jannitzovo dvare arch. Heinzo Lassen (žiūr. pav. 684). Viduryje išlenktas stogas riša juos į neskiriamą vienetą.

Kontrastu veikia duonkepio Guntzmanno namiukas Kiele, arch. Ernsto Prinz'o (žiūr. pav. 681. b.). Savo šviesiai geltonomis, lygiomis sienomis, raudonu, stogu, baltai ir žaliai margintomis langinėmis, griežtai, bet ir tinkamai skirdamasis nuo žalios apylinkės, jis teikia labai malonaus kontrasto. Dailus balkonas ir balti langų spelčiai gražiai paįvairina šiaipjau lygią struktūrą ir duoda visam trobesiui nemaž gyvumo. Tokie namiukai gražiai pritiktų Lietuvos žaliems sodnams.

Sugrupuoti namiukai vaizdingesni ir turi daugiau intimaus, draugiško pobūdžio, kaip tai rodo paveikslas 683. Čia matome tris sujungtus namiukus. Kiekvienas turi atskirą verandą ir darželį (vienas priešakyje, du šalyse), bet kiemas visiems bendras. Apačioje aptinkame po vieną kambarį, virtuvę, klozetą ir priemenę, viršum gi po du gulimu kambariu. Visi trys namiukai kainavo 15,120 markių. Iš oro sienos apšlakstytos cemento skiedalu, latakai žali, langai balti, durys ir langinės olyvos spalvoj. Juos pastatė Fr. Kruppo firma Essene, vadovaujant arch. Schmohl'ui.

Visai kitą grupės tipą rodo du namiuku, statytu prie vieškelio Seeheime (žiūr. pav. 685). Manytumei, jog čia dvi viensėdijos, stovinčios greta, bet neturinčios jokių tarp savęs ryšių. Tačiau, prisižiūrėjęs jų stiliui, išvaizdai ir san-

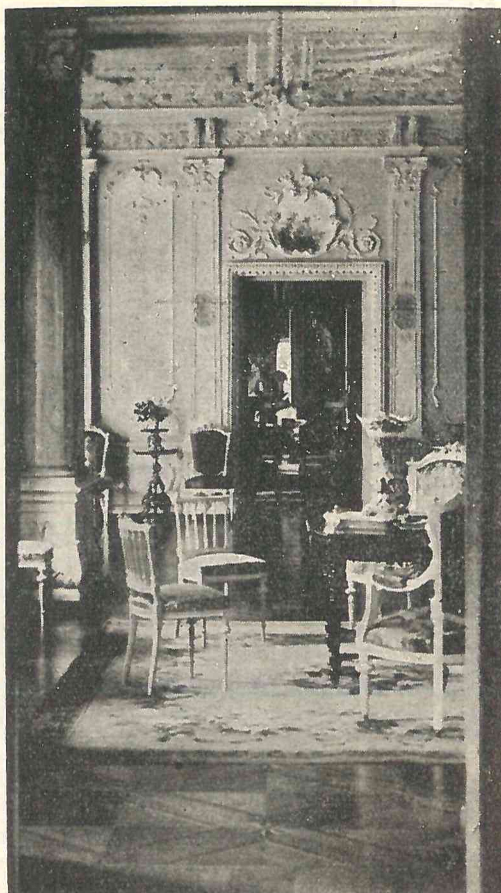

Pav. 681 b. Duonkepio Guntzmano namiukas Kiele.

tvarkai, pastebėsi, kad jie vienodu planu statyti ir tegalėję būti vieno užsakytojo išdavinys. Palapinės stogai palieka daugiau erdvės būstams. Duodant mansardų augštams vertikalų stogą, pataupyta ne maž medžiagos. Gražios terasos ir palapinės teikia malonaus patogumo. Lodžios (antroj pusėj) leidžia pasigerėti puikia apylinke. Viduje aptinkame visa, kas moderniam žmogui tinka: gyvenamus valgomus ir gulimus kambarius, virtuves, vanas ir klozetus. Namiukai kainavo po 8500 markių. Juos statė profesorius Albinas Müller iš Darmstadto, gražiai pritaikindamas kalvotai apylinkei.

Didesnėse darbininkų kolonijose neužtenka sugrupuoti namiukai, bet reikia jie dar sueilinti ir gatvei pritaikinti, palaikant tačiau įvairumą. Vienodi trobesiai, vienodai sustatyti ir vienoj linijoj, ne tiktai nustos grožio bei vaizdingumo, bet bus ir nuobodūs. Turime atminti, namai ne kareiviai. Dailiai sutvarkyta kolonija rodo pavyzdys 682. Čia matome vienodume daug įvairumo. Pažiobės mainosi su mansardais, stogas perkerta stogą. Gatvės gale aptinkame baž-

nytėlę svogūno šalmu, aikštę ir namus jau visai kitaip sugrupuotus. O vienok visų namelių apatinis augštas statytas tuo pačiu planu. Visur aptinkame apačioj vieną kambarį, virtuvę ir klozetą, bet ant augšto du gulimu kambariu ir kamarą. Visi namiukai turi baltą tinką, žalias langines šalia baltų langų, rausvas duris ir raudonus stogus. Jie kainavo 5400 markių (1908 ir 1909. m.) Vis tai arch. Jono Mundo darbas Bendrovės pagerinti būstų sąlygoms Münchene lėšomis.

Pav. 686. Apytalaukės dvaro rokokinės dekoracijos, Lietuvoje. Žiūr. 464. psl.

Literatūra.

naujausios architektūros istorijai.

L. Magne, L' Architecture française du siècle. Paris 1890.
Le Palais du Trocadéro; architecture et décoration. Paris 1896.
Ch. Garnier, Le Nouvel Opéra de Paris. Paris 1876.
J. Lahor, W. Morris et le mouvement nouveau de l'art décoratif. Paris 1897.
L' Architecture moderne à Paris. Concours de façades de 1901. Dourdan 1902.
Cent motifs d'architecture et de sculpture modernes. Paris 1903.
Types d'architecture et de sculpture modernes. Paris 1903.
J. de Waele, Etude sur l'évolution des formes architecturales. Bruxelles 1903.
Th. Lambert, Nouveaux éléments d'architecture. Paris 1903 — 1905.
P. L. Garnier, Les fins de l'art comtemporain. Paris 1904.
J. Guadet, Eléments et théorie de l' architecture. Paris 1904.
Th. Merlin, Le meuble à la mode. Paris 1904.
H. Provensal, L' art de demain. Paris 1904.
Rémon, Tentures de style moderne. Dourdan 1904.
Dictionnaire d' architecture et de sculpture. Paris 1905.
V. Müller, Der Bau des Reichsgerichts zu Leipzig. Berlin. 1895.
M. Rapsilber. Das Reichstagshaus in Berlin. Berlin 1895.
L. v. Kobell, Das k. Schloss Hohenschwangau. München. 1898.
A. Messel, Der Wertheimbau. Berlin 1900.
B. Hessling, Innenarchitektur und Möbel der Neuzeit. Berlin. 1901.
H. Muthesius, Die neuere kirchl. Baukunst in England. Berlin 1901.
L. Fiedler, Das Detail in der modernen Architektur. WIEN 1902.
M. Hegele, Neue Wohn — uud Landhäuser in einfacher moderner Ausfürung. Wien 1902.
Meister der Innenkunst. I: Baillie Scott; II. Ch. Renne Mackintosh. Darmstadt 1902.
H. Muthesius, Die engl. Baukunst der Gegenwart. Leipzig. 1902.
C. Sitte, Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen. Wien 1902.
W. Rehme, Die Architektur der neuen freiein Schule. Berlin 1902—1903.
R. Sturgis, Dictionery of Archtecture and Building. London 1903.
J. Cornes, Modern Housing in Town and Country. London 1903.

P. Grundling, Moderne Architekturen. Leipzig 1905.
Lambert und Stahl, Moderne Baukunst, Stuttgart 1905.
G. Meyer, Eisenbauten, ihre Geschichte und Aesthetik. Esslingen 1907.
K. Scheffler, Moderne Baukunst. Berlin 1907.
M. J. Dufrêne, Moderne Innenräume. Stuttgart.
L. Hellmuth, Moderne Flachornamente. Leipzig.
Henrici, Beiträge zur praktischen Aesthetik im Städtebau. München.
R. v. Kralik, Die ästhetischen und historischen Grundlagen der modernen Kunst. Wien.
Th. Lambert, L' Art décoratif moderne à l' Exposition universelle de 1900. Paris.
Le Corbusier, Kommende Baukunst. Berlin und Leipzig 1926.
Adolf Behne, Der moderne Zweckbau. München, Wien, Berlin.
Schneider und Metze, Hauptmerkmale der Baukunst. Leipzig 1922.
A. Graef, Moderne Bautischlerei. Leipzig.
Jahrburch für bildende Kunst in den Ostseeprovinzen 1908. Riga.
Bildende Kunst in den Ostseeprovinzen. Riga. 1922.
Bildende Kunst in den Ostseeprovinzen 1913. Riga.
Dr. R. Schlichting und L. Osman, Bilder aus Litauen. Kowno. 1917.
Walter Gropius, Internationale Architektur. München.
Moderne Bauformen, Monatshefte für Architektur. Stuttgart 1925.
Dr. Bernhard Seyfert. Bilder zur Kunstgeschichte. Halle a. d. S. 1909.
Alexander Koch. Das schöne Heim. Darmstadt.
Henry Havard, L' Art dans la maison. Paris.
Dr. Albert Kuhn, Allgemeine Kunstgeschichte, Architekturband II. Einsiedeln. 1909.
Jahrbuch der bildenden Kunst 1926. Riga
Gustav Adolf Platz, Die Baukunst der neusten Zeit. Berlin. 1927.
Adolf Feulner, Kunstgeschichte des Möbels. Berlin. 1927.
Art et Décoration, Revue mensuelle. Paris
Innendekoration, Die führende Zeitschrift für Wohnungskunst. Darmstadt.
Extraits des monographies des Bâtiments Modernes (A. Raguenet). Paris.
Petites maisons pittoresques, Librairie D' Architecture R. Ducher. Paris.
Interieurs modernes anglais et français. Librairie D' Architecture R. Ducher. Paris.
Maisons Ouvrières récemment construites. Librairie D' Architecture R. Ducher. Paris.
Muthesius, Hermann, Die schöne Wohnung. München 1922.

Architektūros žodinėlis.

Abakus — keturkampė plokštis, gulinti ant kolonos kapitelio ir tarpininkaujanti tarp remiančių ir gulinčių architektūros dalių.

Akantus — augalas trąšiais, giliai įkirptais lapais, davęs motyvų dekoracijoms, ypač korintiniems kapiteliams.

Aklas (langas, arkada) — nekiauras, prie mūro prikabintas, nežiūrimas,

Akropolis — šventnamių kvartalas Atėnuose, žiūr. pav. 22.

Alkeris (Erker) — iškišta iš sienos altana bei paviljonas, žiūr. pav. 208.

Altana — balkonas, paremtas kolonomis, pilioriais arba mūru.

Altis — šventnamių nuovada Olimpijoj.

Amphiprostilos — šventnamis su kolonomis iš abiejų galų, žiūr. pav. 14, 16.

Amuretas — sparnuotas meilės dievukas.

Anga (brama, Thor) — angšti ir augšti vartai.

Antikė — senovės, ypač graikų ir romenų menas.

Antų templis — šventnamis pailgintomis galuose sienomis, žiūr. pav. 2.

Apdaras (oblicovka, Verblendung) — viršutinis mūro sluoksnis.

Apsida — iškišta mūro dalis.

Arabeska — arabų sugalvotas pintų kaspynų ir vijoklių ornamentas.

Archainis — priešistorinis.

Archeologija (gr. archaios, senas; logos, aprašymas, žodis) — senovė, jos meno kūrinių bei technikos tyrinėjimas.

Architektūra — statymo menas.

Architravas (Epistylion) — bolkis, gulįs ant kolonų ir einąs apie visą trobesį. Doriniame stiliuje jis lygus, bet joniniame ir korintiniame susideda iš trijų posmų, žiūr. pav. 11, 12, 13.

Archivolta — lanko papuoštas apdaras, žiūr. pav. 94.

Arkada (lot. arcus — lankas), eilė lankų, paremtų kolonomis arba pilioriais, žiūr. pav. 77.

Atika — žemas augštas viršum kepurėjančio gzimso, vartojamas romėnų garbės vartams puošti, sudarąs trečią dalį po juo stovinčio augšto, žiūr. pav. 44. Jį vartojo taip pat renesanse ir klasikiškame stiliuje.

Atiška koja — kolonos koja su dviem iškištom ripkom, skirtom viena įtraukta.

Atrium — romenų prieškiemis, žiūr. pav. 46.

Auriferinis darbas (lot. aurifer) — auksakalio smulkus ir turtingas kūrinys.

Baliustras — dailus užtvaros bei galerijos stulpiukas, žiūr. pav. 279.
Baliustrada — tvorelė iš baliustrų, žiūr. pav. 259.
Balkonas (pranc.) — iš viršutinio augšto išeinama platforma, aptverta baliustrada, žiūr. pav. 285.
Basreljefas (sk. bareljefas) — plokščiai skaptuotas paveikslas.
Būklė — sėdyba.
Būstas (Kammer) — kambarys, kamara.
Butas (Wohnung) — gyvenama vieta (domicilium).
Centralinis trobesys — į vidurį sugrupuotas pastatas, dažniausiai apskritas arba daugkertis. Bizantinis stilius jungdavo centralines su bazilikos formomis. Žiūr. pav. 84. 145. ir 165.
Choras — dvasiškijai skirta bažnyčios dalis.
Ciborija — šėpelė šventnamiuko formoj laikyti šv. Sakramentui.
Cinquecento — 16. šimtmetis, augštojo renesanso laikmetis.
Cokulas (Sockel, socle) — apatinė truputį iškišta trobesio, piliorio, kolonos ir t. t. dalis.
Cour d' honneur — didysis pilies kiemas, apstatytas iš trijų ar keturių pusių rūmų sparnais ir bokštais kertėse.
Dipteros — šventnamis dviem kolonu eilėm aplinkui.
Dorinė kolona — kolona lygiu kapiteliu, žiūr. pav. 3.
Dorinė tvarka — dorinis statymo būdas, žiūr. pav. 11.
Donžonas (donjon) — storas prancūzų bokštas.
Draperija — vaizdingai sutvarkytos drabužių bei audimų raukšlės.
Emalija — varsoto stiklo masė metalui padengti.
Emporas — galėrijėlė ant augšto (viškos).
Estetika (aistetika) — mokslas grožiui suprasti ir pastebėti.
Fiale — smailus, laibas, gėlės kryžiumi pasibaigiąs, iš šalių krabais apsodintas bokštelis, primenąs eglaitę, žiūr. pav. 124.
Filigranas (lot. filum — siūlas, granum — grūdas) — iš plonų metalo siūlų dirbtas papuošalas, primenąs tinklą.
Freskas (al fresco) — paveikslas ant drėgnų kalkių sienos tapytas.
Fryzas — antikėj: ant architravo gulįs bolkis (gr. Zophoros), puošiamas reljefais, triglyfais ir metopėmis, paskui: kiekviena mūro juosta, pakeičianti rėmus.
Galėrija — platus, šviesus koridorius; ilga salė; emporas.
Gausybės ragas (cornu copiae) — kreivas ragas, pilnas gėlių ar vaisių, derliaus ir turtingumo simbolas.
Geometrinis tinklas (Masswerk) — gotinis ornamentas, susidedąs iš lankų ir jų dalių, dažniausiai kiauras, pav. langų lankuose; žiūr. fg. 114—116.
Geometrinis planas — planas daromas pagal matą be jokių sumažinimų.
Gėvelis — žiūr. pažiobė.
Gimnazija — graikų kūnui mankštinti trobesys.
Glazūra — stiklo masė, užleista ant molio bei porcelano.
Gobelinas — vilnonas arba šilkinis patiesalas, gavęs vardą iš Gilles Gobelino, pirmojo jo kūrėjo.
Groteskas — iš augalų ir gyvūnų susidedąs ornamentas.

Gurklėtas gzimsas — laužytas, horizontaliai apie kolonos stilobatą bei kapitelį apvestas gzimsas.
Gurta — mūro juosta.
Halė — priešsienis, kolonų padanginis ir salė.
Helas (Heladė) — senoji Graikija.
Heraldika — mokslas apie herbus.
Hermas — keturkampis stulpas su Hermeso galva (Hermes graikų buvo laikomas turtų ir rubežių globėju).
Hipodromas — arklių lenktynėms pastatas.
Horizontalus — gulščias, vandens linija einąs.
Inkrustacija — įleisto marmoro, stiklo, metalo arba medžio papuošalas.
Intarsija — medžio mozaika.
Interkolumnija — dykos vietos tarp kolonų.
Joninė kolona — kolona su polsterio kapiteliu, žiūr. pav. 9.
Joninė tvarka —joniečių statymo būdas, žiūr. pav. 25.
Kapitelis (caput — galva) — papuošta kolonos galva (buožė).
Kartušė — rėmų ornamentas iš raitytų kasnykų.
Kariatida — ramstis žmogaus figūros pavidalu.
Kasetos — giliau įleisti lubų bei archivoltų laukai (plokštys, tarpiniai), žiūr. pav. 39. ir 170.
Konsolė — iš mūro išsikišąs ramstis, žiūr. fig. 167.
Krabai — gotinių bokštų lapai nykščių arba nosių pavidalu, žiūr. pav. 116.
Krauklai — gotinės velvės šonkauliai, žiūr. pav. 109.
Kryžgėlė — gotinių bokštų viršūnėje kryžmais sujungti krabai, žiūr. pav. 116.
Kopula — bokštas skritulio pavidalu.
Kryžgangis — koridorius, einąs apie vienuolyno sodną, kurio viduryje stovėjo kryžius. Sodno pusėje jis turėjo arkadas arba langus. Kryžgangius daugiausia statė romaninio ir gotinio stiliaus metu.
Laiptų bokštas — bokštas, kuriame įtaisyta laiptai visiems augštams.
Laterna — bokštelis kopulos viršūnėje žibintuvo pavidalu, žiūr. pav. 269.
Liepsnos ornamentas — liepsnai ar žuvies pūslei panašus papuošalas, vartojamas gotiniame stiliuje.
Lizena — plokščia vertikali mūro juosta.
Loggia (sk. lodžia) — trumpas vienoj pusėj atviras arkadų padanginis.
Mansardai — stogo augštai.
Meandras — tiesiog laužytos linijos papuošalas.
Metope — plokštis su reljefais tarp triglifų doriniame stiliuje.
Monolitas — iš vieno akmens padirbtas.
Mozaika — paveikslas, padarytas iš varsotų akmenėlių arba varsotų stiklelių.
Naos — šventnamio kambarys, kame stovėjo dievybės statula.
Niello (lot. nigellus) — juodas metalo kitas (tirpinys), įleistas į aukso, sidabro, vario ar plieno bruožus, Italijoj žinomas jau nuo dvylikto amžiaus, bet pastaraisiais laikais daugiausia Rusijoj vartojamas,
Nišė — sienos įlanka geldos pavidalu figūroms pastatyti.
Nosys — į vidų įlenkti gotinio tinklo galai, žiūr. pav. 119.
Nuokamienis — į viršų sulaibėjąs.

Obeliskas — keturkampis pilioris, pasibaigiąs piramida, žiūr. pav. 57.
Odeonas — muzikos trobesys.
Opisthodomos — šventnamio užpakalinis kambarys apeigų rakandams sukrauti.
Oriferinis — žiūr. auriferinis.
Ornamentas — papuošalas.
Pagoda — bramanų šventnamis, žiūr. pav. 75.
Palestra — trobesys grumstis.
Panelis (pr. panneau, angl. pannel) — medinės plokštys, užklojančios ir puošančios mūrą. žiūr. pav. 416.
Pasagų (padkavos) lankas — lankas, primenąs pasagą, kiek tiek didesnis už puslankį.
Pasai — pasago lankai, susieti ratlankiu, trikampiu arba keturkampiu. Dažniausiai juos grupuoja po tris arba keturius (tripasiai, keturpasiai), žiūr. pav. 119.
Pažiobė (gevelis, angl. gable, pr. fronton) — trikampis rūmo bei prienamio galas.
Peripteros — šventnamis su kolonomis apie visą templį.
Perlų juosta bei lazda — pusapvali lazda, papuošta perlų karoliais.
Piliastras — sienos pilioris,
Pilioris (pr. pilier, vok. Pfeiler) — laisvai stovįs keturkampis ramstis.
Plastika — menas skopti, kalti, lipdyti iš medžio, marmoro, molio.
Pinaklis (lot. pinna) — bokštelis, pinakliai — mūras iškarpytas bokšteliais, žiūr. pav. 525.
Piramida — keturkampiai, pražulniai nuskleisti faraonų kapai, žiūr. pav. 55.
Polichromija — daugspalvė tapyba.
Portalas — dailiai dabintos durys.
Portikas — kolonų prienamis, prieangis.
Portjera — durų uždanga.
Profilius — skeltis, piūtis, rodanti ornamento, gzimso, mūro skersinę formą. Veido profilius — veido forma iš šalies.
Pulto stogas — vienpusis stogas.
Pronaos — prienamis.
Prostilos — šventnamis su kolonomis priešakiniame gale.
Pseudodipteros — šventnamis, turįs eilę puskolonių prie sienos ir eilę kolonų aplinkui.
Pseudoperipteros — šventnamis, turįs tik vieną eilę puskolonių prie sienos.
Puskolonė — per pusę iš sienos bei piliorio išlindusi kolona.
Quattrocento — ankstyvasis renesansas. Taip vadina italai 15. amžių.
Rato langas — apskritas langas rato pavidalo.
Reljefas — paveikslas, skaptuotas plokštyje.
Rustika (lot. rusticus — kaimietis) — mūras iš kertuotinių akmenų, kurių nukirstos kertės sudaro pelčius.
Sarkofagas — senovės akmens karstas.
Sienojinis namas (Blockhaus) — iš gulščių sienojų statytas trobesys.
Sgrafitto — baltas ornamentas juodu fonu. Jį gauna, užleidžiant baltą masę ant juodo pado, kurs vėl pasirodo, nukrapščius baltąją masę pageidaujama forma.
Sfinksas — gulinčio liūto bei avino figūra žmogaus galva, žiūr. pav. 56.

Skeltis (vok. Durchshnitt) arba piūtis — brėžinys, rodąs vertikaliai perpiautą trobesio vidų. Skeltis esti išilginė, jei namas perpiautas išilgai, bet skersinė, jei — skersai.

Skiedrų ornamentas — papuošalas, panašus surangytoms skiedroms.

Spyriai (Streben) — ramščiai, sulaiką sienas.

Spyrių lankai (Strebebogen) — gotiniai lankai viršum šalinių navų stogo, atsiremią į sienų spyrius ir sulaiką vidurinę navą.

Stadionas — lenktynių trobesys.

Style Louis quinze — rokoko auščgiausiame laipsnyje.

Stilizuoti — stiliui pritaikinti gamtos lytis.

Stukas (stucco, Stuck, plâtre) — mišinys iš gipso ir kalkių architektūrai apdaryti.

Šalmas — bokšto bei kopulos kepurė.

Šulinis namas (Fachwerk) — Trobesys, kurio sienos sukrautos tarp šulų.

Tamburas (tambour, Trommel) — bubinui panašus pastatas, ant kurio kyla kopula.

Tarpramstis (Kämpfer) — tarp piliorio ir lanko tarpininkaująs stulpiukas.

Timpanonas — pažiobės laukas.

Triforijos — galerijėlės po apsidų stogu. žiūr. pav. 98,99.

Triglifai — griovėtos plokšlys doriniame frize, žiūr. pav. 5.

Triumfo lankas (Triumphbogen) — puikus lankas tarp choro ir bažnyčios.

Varvulis (Tropfstein) — grotų (olų) akmuo, pasidaręs iš akmens rūkšties lašų.

Velvė (Gewölbe, voûte, sklepienie) — skliautai, skliausta danga. Velvė esti apvali (žiūr. pav. 27), kryžiška (žiūr. pav. 28) ir apskrita (žiūr. pav. 39).

Vimperge — gotinė, puikiai dabinta pažiobė.

Voliuta — ornamentas riestais galais.

Žuvies pūslė (Fischblase, style flamboyant) — vėlyvojo gotiko lankas, primenąs žuvies pūslę.

Žvaigždės velvė (Sterngewölbe) — kryžiški skliautai žvaigždės išvaizdoj, ž. pav. 109.

Vietų rodyklė.

Menininkų rodyklė.

Turinio sąrašas.

VISUOTINĖ MENO ISTORIJA.

I. TOMAS: STATYBOS ISTORIJA